

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ABD'NİN OBAMA DÖNEMİ ORTA DOĞU POLİTİKASI: IRAK,
SURIYE VE LİBYA ÖRNEKLERİ**

**DOKTORA TEZİ
Serkan Ömer ABBASİGİL**

**Enstitü Anabilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Enstitü Bilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Murat ALAKEL

ARALIK 2020

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ABD'NİN OBAMA DÖNEMİ ORTA DOĞU POLİTİKASI: IRAK,
SURIYE VE LİBYA ÖRNEKLERİ**

DOKTORA TEZİ
Serkan Ömer ABBASİGİL (157307008)

Enstitü Anabilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER
Enstitü Bilim Dalı: ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Bu tez 04/12/2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

	Adı SOYADI	Kanaati			İmza
Jüri Başkanı (Danışman)	Doç. Dr. Murat ALAKEL	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Tayyar ARI	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Deniz Ülke ARİBOĞAN	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Ali UĞUR	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Elif Yüksel OKTAY	☐ Kabul	☐ Düzeltme	☐ Ret	

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: ABD'nin Obama Dönemi Orta Doğu Politikası: Irak, Suriye ve Libya Örnekleri

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 337 sayfalık kısmına ilişkin aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 03/11/2020 tarihinde aşağıda ismi yazılı öğretim üyesi tarafından şahsıma iletilen Turnitin intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı %7'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç,
2. Alıntılar dâhil,
3. 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

İmza

Adı SOYADI : Serkan Ömer ABBASİGİL
Öğrenci Numarası : 157307008
Ana Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Programı : Doktora
Türü : () Proje () Yüksek Lisans Tezi (X) Doktora Tezi

Danışman
Doç. Dr. Murat ALAKEL

ÖNSÖZ

Obama'nın ABD Başkanı seçilmesiyle birlikte hem Amerikan kamuoyunda hem de Ortadoğu coğrafyasında büyük bir değişimin yaşanacağı öngörülmüştü. 11 Eylül saldırıları ve Irak savaşı ile büyük sarsıntı yaşayan Amerikan kamuoyu, Obama'nın başkan seçildiği süreçte başlayan küresel ekonomik krizin de etkisiyle değişimin bir an önce gerçekleşmesini istemiştir. Ortadoğu ülkeleri ise Obama'nın Arap İslâm dünyasına yönelik pozitif söylemleri sayesinde ABD ile ilişkilerin düzeleceğini ümit etmiştir. Ancak Obama göreve geldikten kısa bir süre sonra Ortadoğu'da Arap Baharının başlaması, Obama ve dış politika ekibinin istediği yönde politik tercihlerde bulunmasını zorlaştırmıştır. Özellikle Libya'nın iç savaşa sürüklenmesi, Obama'nın bölgeye yönelik planlarını gerçekleştirmekte zorlanacağını göstermiştir. ABD'nin Arap Baharı sürecinde ülkesel bazda farklı politikalar izlemesi, bölgede ABD'nin ikircikli bir yaklaşım sergilediğine yönelik bir kanaatin oluşmasına neden olmuştur. Özellikle Obama'nın ABD'nin yakın müttefiki durumundaki ülkelerde yaşanan ayaklanmaların şiddet yoluyla bastırılmasına göz yumması, Obama döneminde realist bir dış politikanın takip edilerek liberal ve idealist söylemlerin ikinci plana atıldığını göstermiştir. Irak savaşına karşı duruşuyla realist yazarların desteklediği Obama, Suriye politikasını da Libya'daki gelişmelerden etkilenerken şekillendirmeye çalışmıştır. Ancak bölgede ani ve beklenmedik gelişmelerin yaşanması, hızlı ve çabuk kararlar alınmasını gerektirdiğinden, Obama'nın bölgede tutarsız bir politika izlediği izlenimini doğurmuştur. Bu çalışmada neoklasik realizmin, liderlerin algısı ve perspektifi ölçüsünde rasyonel kararlar alabildiği varsayımı değerlendirilmiştir. Ayrıca ABD ve Rusya başta olmak üzere Suriye krizinde karşı karşıya gelen aktörlerin askeri ve ekonomik güçleri, liderin ve kamuoyunun dış politika üzerindeki etkisi, uzman kişilerle yapılan röportajlarla değerlendirilmiştir. Obama yönetiminin Irak-Suriye topraklarında yaşanan IŞİD terörüne karşı mücadele stratejisi, ABD'nin bölge ülkeleriyle olan ikili ilişkileri, kaya gazı devrimiyle birlikte Washington'un değişmeye başlayan enerji politikası ve Obama döneminden Trump dönemine kalan miras ve Trump'ın da Obama'nın Ortadoğu politikasında bıraktığı mirası devam ettirip ettirmediği, bu çalışmanın temel konularını oluşturmaktadır.

Bu çalışmayı hazırlamaya başladığım andan itibaren tez danışmanın olarak beni yönlendiren ve büyük destek veren Doç. Dr. Murat ALAKEL başta olmak üzere eğitim hayatım boyunca bana her türlü desteği veren annem Nuray ABBASİGİL ve babam Mustafa Necati ABBASİGİL'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Serkan Ömer ABBASİGİL

04/12/2020

İÇİNDEKİLER

BEYAN	i
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	iv
TABLOLAR	v
ŞEKİLLER	vii
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
GİRİŞ	1

BÖLÜM 1: TEORİK ÇERÇEVE

1.1. ABD Dış Politikasında Etkili Olan Temel Stratejilerin Teorik Açından Analizi	50
1.2. ABD'nin Yönetim Yapısı ve Siyasi Karar Alma Sürecinin Teorik Açından Analizi	64

BÖLÜM 2: ABD'NİN DIŞ POLİTİKASINA VE MÜNHASIRAN ORTA DOĞU POLİTİKASINA GENEL BAKIŞ

2.1. ABD Dış Politikasına Kısaca Tarihsel Bakış	79
2.2. Başkanların Doktrinleri Çerçevesinde ABD'nin Orta Doğu Politikası	86

BÖLÜM 3: OBAMA DOKTRİNİ VE ABD'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI

3.1. Obama'nın Özgeçmişi ve Politik Yaşamı	103
3.2. Başkan Obama'nın I. Döneminde ABD'nin Orta Doğu Politikası	115
3.2.1. Başkan Obama'nın I. Döneminde ABD'nin Irak Politikası	148
3.2.2. Başkan Obama'nın I. Döneminde ABD'nin Suriye Politikası	157
3.2.3. Başkan Obama'nın I. Döneminde ABD'nin Libya Politikası	174

BÖLÜM 4: OBAMA'NIN II. DÖNEMİNDE ABD'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI VE TRUMP DÖNEMİNE KALAN MİRAS

4.1. Obama'nın 2012 Başkanlık Seçimlerindeki Siyasal Kampanyasının Analizi	187
4.2. Başkan Obama'nın II. Dönemi ve Sonrasında ABD'nin Orta Doğu Politikası	194
4.2.1. Başkan Obama'nın II. Dönemi ve Sonrasında ABD'nin Irak Politikası	223
4.2.2. Başkan Obama'nın II. Dönemi ve Sonrasında ABD'nin Suriye Politikası	239
4.2.3. Başkan Obama'nın II. Dönemi ve Sonrasında ABD'nin Libya Politikası	276

SONUÇ	293
KAYNAKÇA	305
EKLER	326
ÖZGEÇMİŞ	328

KISALTMALAR LİSTESİ

ABM	: Anti Balistik Füze
AFRICOM	: ABD Afrika Komutanlığı
AIPAC	: Amerikan İsrail Kamu İşleri Komitesi
AJC	: Amerikan Yahudi Komitesi
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyeti
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOP	: Büyük Orta Doğu Projesi
CENTCOM	: ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı
CIA	: Merkezî İstihbarat Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
FBI	: Federal Soruşturma Bürosu
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
ICBM	: Kıtalararası Balistik Füze
IEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
IKBY	: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
INF	: Kısa ve Orta Menzilli Füzeler Antlaşması
İŞİD	: Irak Şam İslâm Devleti
KİK	: Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NPT	: Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması
NSA	: Ulusal Güvenlik Ajansı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPCW	: Kimyasal Silahları Yasaklama Örgütü
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PAC	: Siyasi Eylem Komiteleri
PYD	: Demokratik Birlik Partisi
R2P	: Koruma Sorumluluğu
SİHA	: İnsansız Hava Aracı
SLBM	: Denizaltından Fırlatılan Balistik Füze
SUK	: Suriye Ulusal Konseyi
UGS	: Ulusal Güvenlik Stratejisi
USMCA	: ABD-Meksika-Kanada Ticaret Anlaşması
WASP	: Beyaz Anglosakson ve Protestan
WTI	: Batı Teksas Petrolü
YPG	: Halk Koruma Birlikleri/Halk Savunma Birlikleri

TABLÖLER

Tablo 1. Sert ve Yumuşak Güç Arasındaki Temel Farklılıklar	29
Tablo 2. START-I ve START-II'de Öngörülen Silahsızlanma Seviyeleri	35
Tablo 3. S-400 ve Patriot Hava Savunma Sistemlerinin Teknik Özelliklerinin Karşılaştırması	36
Tablo 4. Çağdaş Realizmin Türleri	39
Tablo 5. Tarihsel Olarak Realizmin 4 Türü	40
Tablo 6. Dengeleme ve Peşine Takılma.....	42
Tablo 7. Realizm/Neoklasik Realizm ve Neorealizmin Karşılaştırılması	43
Tablo 8. Soğuk Savaş Sonrası ABD Başkanlarının Grand Stratejilerinin Karşılaştırılması	56
Tablo 9. Tarihsel Olarak ABD Dış Politikasında İzolasyoncu ve Uluslararası Yaklaşımlar.....	57
Tablo 10. Realizmin ve İdealizmin Özellikleri	58
Tablo 11. Rekabet Eden Büyük Strateji Vizyonları.....	61
Tablo 12. Seçim Kampanyalarına Bağış Miktarı (2017-2018).....	72
Tablo 13. Dış Politikada Analiz Düzeyleri ve Kapsamları	76
Tablo 14. Üç Dönem Boyunca ABD Güvenliğine Yönelik Tehditler	98
Tablo 15. Dostları Kaybetme: NATO Müttefikleri Arasında ABD Üzerinde Kamuoyu 1999-2007	100
Tablo 16. Soğuk Savaş Sonrası Süreçte Amerikan Ekonomisi (1991-2009).....	101
Tablo 17. ABD Başkanlık Seçimleri 3 Kasım 2008 Tarihli Sosyal Medya Kullanım Verileri	107
Tablo 18. Millon'ın Ölçek ve Değerlendirmelerine Göre Obama'nın Ölçek Puanları	110
Tablo 19. ABD'nin 2010 Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde Tekrar Edilen Dikkat Çekici Kelimeler	124
Tablo 20. Yıllara Göre Afganistan Savaşı'nın Maliyeti ve Ülkedeki Asker Sayısı	133
Tablo 21. Yıllara Göre Afganistan'da Hayatını Kaybeden Amerikan Askerlerinin Sayısı.....	133
Tablo 22. Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinde İnternet Kullanımı (2000-2009)	144
Tablo 23. Irak'ta Konuşlandırılan Asker Sayısı (2003-2010)	150
Tablo 24. Yıllara Göre Irak'taki Amerikan Asker Ölümleri	150
Tablo 25. Yıllara Göre ABD'nin Irak'taki Askeri Harcamaları	150
Tablo 26. Irak'taki Sivil Ölümler (2003-2011 Brookings Enstitüsü Tahmini)	151
Tablo 27. Irak'taki Amerikan Hizmet Personelinin Ölü Sayısı (2003-2011).....	151
Tablo 28. Irak, Türkiye, İran ve Suriye'de Kürt Popülasyonu	155
Tablo 29. ABD ve Suriye'nin Askeri Güç Kapasitesinin Karşılaştırması.....	168
Tablo 30. ABD, Rusya ve Çin'in Silahlı Kuvvetleri	168
Tablo 31. Amerikan Halkının Suriye'ye Yönelik Olası Askeri Müdahaleye Yaklaşımı	170
Tablo 32. Libya Müdahalesine Yönelik Kamuoyu Yoklamaları	182
Tablo 33. Libya, Suriye ve Irak'ın Kanıtlanmış Toplam Petrol Rezervleri	183

Tablo 34. ABD Başkanlık Seçimleri Sosyal Medya Kullanım Verileri (2012).....	188
Tablo 35. Yıllara Göre Amerikan Seçimleri ve Sonuçları	193
Tablo 36. Yıllara Göre Amerikan Ekonomisine İlişkin Bazı Veriler	195
Tablo 37. ABD'nin 2015 Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde Tekrar Eden Dikkat Çekici Kelimeler	206
Tablo 38. Ülkelerin Yenilenebilir Elektrik Güç Kapasitesi (GW).....	220
Tablo 39. Körfez Ülkelerinin İspatlanmış Petrol Rezervleri.....	221
Tablo 40. Ülkelere Göre Kaya Gazı (Şeyl Gaz) ve Petrol Rezervleri.....	222
Tablo 41. Irak Krizinin Küresel ve Bölgesel Aktörlerde Yarattığı Tehdit Algısı.....	236
Tablo 42. İran'ın Sahip Olduğu Balistik Füzeler ve Özellikleri	248
Tablo 43. Suriye Krizinin Küresel ve Bölgesel Aktörlerde Yarattığı Tehdit Algısı	253
Tablo 44. Yıllara Göre Ham Petrol Fiyatları.....	255
Tablo 45. Millon'ın Ölçek ve Değerlendirmelerine Göre Putin'in Ölçek Puanları	257
Tablo 46. BMGK'nın Suriye Olayları Karşısındaki Tutumu	259
Tablo 47. Suriye Özelinde ABD ve Rusya'nın Gücünün (Neoklasik Realizme Göre) Karşılaştırılması	260
Tablo 48. Suriye Özelinde ABD ve Rusya'nın Gücünün Yüzdesel Olarak Karşılaştırılması	261
Tablo 49. Libya'ya Ait Temel Ekonomik Veriler	282

ŞEKİLLER

Şekil 1. Dış Politika Analizinde Neoklasik Realist Model.....	26
Şekil 2. Çatışma Aşamaları.....	33
Şekil 3. Zayıf Güçteki Devletlerin Dış Güvenlik Stratejileri	41
Şekil 4. Grand Strateji Çeşitleri	57
Şekil 5. Demokratik Parti ve Cumhuriyetçi Parti'de Dış Politika Unsurları	58
Şekil 6. Kongre Yapısı ve Karar Alma Süreci.....	66
Şekil 7. ABD Yönetim Şeması	67
Şekil 8. Baskı Grupları ve Lobilerin Kullandıkları Yöntemler	71
Şekil 9. Politika ve Strateji	77
Şekil 10. Neoklasik Realizme Göre ABD'nin Suriye Politikasının Teorik Açından Analizi.....	240
Şekil 11. Suriye Özelinde ABD Rusya Güç Unsurlarının Karşılaştırılması	262
Şekil 12. Lider Etkisi	264

Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tez Özeti

Tezin Başlığı: ABD'nin Obama Dönemi Orta Doğu Politikası: Irak, Suriye ve Libya Örnekleri	
Tezin Yazarı: Serkan Ömer ABBASİGİL	Danışman: Doç. Dr. Murat ALAKEL
Kabul Tarihi: 04/12/2020	Sayfa Sayısı: IX (Ön kısım) + 325 (tez) + 3 (ekler)
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler	Bilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
Bu çalışmada, Obama dönemi ve sonrasında ABD'nin Ortadoğu ve spesifik olarak Irak, Suriye ve Libya politikaları incelenmiştir. ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikası ağırlıklı olarak neoklasik realizmin varsayımları ve Amerikan Grand Stratejileri çerçevesinde analiz edilmiştir. Obama döneminde ABD'nin Ortadoğu ve spesifik olarak Irak, Suriye ve Libya politikaları incelenirken; birey, devlet ve sistem düzeyinde analiz yapılmıştır. Obama dönemiyle birlikte dünyanın tek kutuplu yapıdan çok kutuplu/kutupsuz bir yapıya geçtiği savunulmuştur. Amerikan sisteminin, kamuoyunun ve liderin dış politikadaki karar alma sürecine etkisi incelenmiştir. Obama'nın ABD içindeki sorunları çözmeye çalıştığı, kaya gazına önem vererek enerjide önemli bir atılım gerçekleştirdiği ve dünya genelindeki terör tehdidini sona erdirmek istediği değerlendirilmiştir. Çalışmada konunun uzmanı olan kişilerle röportajlar gerçekleştirilmiş, söylem analizi yapılmış (2010 ve 2015 Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde sık vurgulanan kelimelerin sayısal olarak toplamı alınmıştır) ve betimsel istatistik yönetimiyle Suriye krizinde karşı karşıya gelen ABD ve Rusya arasında güç karşılaştırması yapılmıştır. Ayrıca askeri güçler de karşılaştırılmıştır. Obama'nın ikinci döneminden itibaren, ABD'nin Ortadoğu'daki krizler karşısındaki çekimser yaklaşımının Trump döneminde de devam ettiği savunulmuştur. Trump'ın, Suriye ve Libya'da benzer bir yaklaşım sergilemesine rağmen İran, Suudi Arabistan ve İsrail'le ilişkiler konusunda Obama'dan kısmen farklı bir tutum izlediği belirtilmiştir. Çalışmada Ortadoğu'daki gelişmelere müdahil olan aktörlerin, Irak, Suriye ve Libya'daki politikaları analiz edilmiştir. Son olarak Suriye ve Libya'daki krizlerin çözümüne ilişkin önerilerde bulunulmuştur.	
Anahtar Kelimeler: Obama, ABD'nin Orta Doğu Politikası, Irak, Suriye, Libya	

Yalova University Institute of Social Sciences PhD Thesis Summary

Thesis Title: The USA's Middle East Policy During Obama Period: The Cases of Iraq, Syria and Libya	
Thesis Author: Serkan Ömer ABBASİGİL	Advisor: Assoc. Prof. Dr. Murat ALAKEL
Date of Acceptance: 04/12/2020	Total Number of Pages: IX (pre text) + 325 (main body) + 3 (appendices)
Department: International Relations	Field of Study: International Relations
In this study, the USA's Middle East and specifically Iraq, Syria and Libya policies were examined Obama period and post Obama Era. The policy of the USA towards the Middle East has been analyzed mainly within the framework of the assumptions of neoclassical realism and American Grand Strategies. While analyzing the Middle East and specifically Iraq, Syria and Libya policies of the USA during the Obama period; analysis was made at the level of individual, state and system. It has been argued that with the Obama period, the world changed from a unipolarity to a multi-polar / non-polar structure. The impact of the American system, the public and the leader on the decision-making process in foreign policy was examined. It is evaluated that Obama is trying to solve the problems in the USA, has made a significant leap in energy by giving importance to shale gas and wants to end the terrorist threat worldwide. In the study, interviews were conducted with the experts, the discourse analysis was made (The numerical sum of words frequently emphasized in the 2010 and 2015 National Security Strategy was taken) and the power comparison was made between the USA and Russia, who faced the Syrian crisis with descriptive statistics management. In addition, it has been also military powers were compared. It has been argued that since the second period of Obama, the abstaining approach of the USA against crises in the Middle East continued in the Trump period. Although Trump has taken a similar approach in Syria and Libya, it is stated that he has a slightly different attitude towards Obama regarding relations with Iran, Saudi Arabia and Israel. In the study, the policies of the actors involved in the developments in the Middle East were analyzed in Iraq, Syria and Libya. Finally, suggestions have been made regarding the solution of the crises in Syria and Libya.	
Keywords: Obama, USA's Middle East Policy, Iraq, Syria, Libya	

GİRİŞ

ABD, Ortadoğu politikasını şekillendirirken uzun yıllar boyunca doğal olarak bölgedeki ulusal çıkarlarını ve ülkesinin güvenliğini ön plana alan bir yönetim anlayışı doğrultusunda hareket etmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bölgede nüfuzunu artıran ABD, Soğuk Savaş boyunca Sovyet Rusya'nın Ortadoğu'da etkili olmasının önüne geçmeye dönük bir politika izlemiştir. Ayrıca Ortadoğu'nun enerji kaynakları açısından zengin olması, ABD'nin Ortadoğu politikasına büyük önem vermesine neden olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından bölgede etkisini arttıran ABD, 11 Eylül saldırılarının ardından büyük bir sarsıntı yaşamış ve ülke güvenliğinin sağlanması için Ortadoğu üzerine daha da yoğunlaşmıştır. Amerikan yönetimi ağırlıklı olarak terörizmle mücadele, İsrail'in güvenliği ve Kürt sorunu gibi bölgesel ve küresel ölçekte etki yaratan konular üzerinde durmuştur. Özellikle George W. Bush döneminde Ortadoğu ülkelerine yönelik izlenilen olumsuz yaklaşım ile Afganistan ve Irak'a yönelik gerçekleştirilen askeri müdahaleler, İslâm ülkelerinde Amerikan karşıtlığını artırmış, dünya genelinde terör sorununun tırmanmasına ve bu süreçte ABD'nin ekonomik ve askeri açıdan zayıflamasına yol açmıştır. ABD'de 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz, Bush döneminde gerçekleştirilen Afganistan ve Irak müdahaleleri hakkında soru işaretlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

W. Bush döneminde uygulanan politikaların ABD içerisinde ekonomik, siyasi ve askeri açıdan yarattığı olumsuz etkiler, "değişim sloganı" ile Başkanlık kampanyasını yürüten Barack Hussein Obama'nın seçimi kazanmasını sağlamış ve akabinde ABD dış politikasında köklü değişimler başlamıştır. Başkan Obama, Anti Amerikanizm ile mücadele, İslâm dünyası ile ilişkileri düzeltme, terörizmin sonlandırılması ve ABD'nin ekonomik açıdan yaşadığı sorunların üstesinden gelinmesi noktasında politik açıdan büyük bir değişim başlatmıştır. Anti Amerikanizm ile mücadele sürecinde ilk defa ABD'nin geleneksel müttefiki olan İsrail ve Suudi Arabistan'ı rahatsız eden yaklaşımlar sergilenmeye başlanmıştır. Obama yönetiminde İran ile nükleer anlaşmanın yapılması, Suriye ve Irak merkezi yönetimi ile ilişkilerin düzeltilmesine yönelik pozitif adımların atılması ile Irak Şam İslâm Devleti'ne (İŞİD) karşı mücadelede İran'ın aktif bir rol üstlenmesine taktiksel olarak göz yumulması gibi gelişmeler, Ortadoğu'da geleneksel ABD politikasından farklı bir yol izlenmeye başlandığını ortaya koymuştur. Irak müdahalesinin askeri, siyasi ve ekonomik maliyetlerini dikkate alan Başkan Obama'nın, ABD ekonomisinin ve askeri gücünün zarar görmesini engellemek adına bölgesel aktörler ve yerel güçlerle işbirliğine yönelmesi, bölgedeki güçler dengesinde büyük bir değişim yaratmıştır. ABD'nin kendi evini düzene koymaya yönelmesi ve Beyaz Saray'ın Arap-İslâm coğrafyasında yaşanan sorunların ekonomik açıdan minimum maliyetle çözülmesine yönelik olarak "yeniden mevzilenme" (*retrenchment*) stratejisini hayata geçirmeye çalışması; Rusya ve Çin gibi küresel güçler ile Türkiye ve İran gibi bölgesel güçlerin Ortadoğu'da nüfuzunu artırmasına neden olmuştur. Tek kutuplu dünya düzeninden çok kutuplu dünya düzenine geçiş sürecinde değişim sloganı ile başa geçen Başkan Obama'nın, ABD dış politikasının şekillenmesinde önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir.

Ortadoğu'da kolonyal dönemin böl-yönet ve dolaylı yönetim politikası, bölgenin ilerideki dönemlerde istikrarsız bir yapıya sahip olmasının temelini oluşturmaktadır. Kolonyal güçlerin Ortadoğu'daki etnik, dinsel ve mezhepsel faktörleri dikkate almadan bölgeyi parçalara ayırarak inşa etmesi sonucu bölgede barışın ve istikrarın sağlanması neredeyse olanaksız hale gelmiştir. Soğuk Savaş sırasında ABD ve SSCB'nin rekabetinde siyasi, askeri ve ekonomik açıdan etkilenen Ortadoğu ülkeleri, Monarşiler ve Cumhuriyet rejimiyle yönetilen ülkeler olarak ayrılmıştır. Muhafazakâr monarşiler ile yakın ilişkiler kuran ABD, SSCB tarafından desteklenen milliyetçi-sosyalist Arap Cumhuriyetleri ile karşı karşıya gelmiştir. Bu durum tarihin ileriki dönemlerinde ABD'nin Arap cumhuriyetleri ile pozitif bir ilişki kurmasını zorlaştırmış ve bu ülkelerin iç işlerine yönelik çeşitli müdahalelerde bulunmasına yol açmıştır. ABD'nin 1948'den bu yana 1956 Süveyş Krizi haricindeki Arap-İsrail savaşlarında açıkça İsrail yanlısı bir tutum izlemesi, Arap devletlerinde ve Arap kamuoyunda olumsuz bir algı ve etki oluşturmuştur. Ayrıca Soğuk Savaş döneminde Arap ülkelerinin zaman zaman iç savaşa sürüklenmesi ve birbirleriyle çatışmaları söz konusu olmuştur. Ortadoğu'da milliyetçi-sosyalist rejimlerin İsrail'e ve Batılı ülkelere karşı yeterince başarılı olamaması bölgede İslâmcılığın yükselişini de beraberinde getirmiştir. Politik ve ideolojik olarak milliyetçiliğin ve İslâmcılığın karşı karşıya gelmesi bölgedeki ayrımları daha da keskin bir hale getirmiştir. Özellikle İran'da 1979 yılında Şah'ın devrilmesi ve İran İslâm Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber bölgede Şii İslâmcılığın yükselmesi, Sünni ve Vehhabî mezhebindeki kralların baskısı altında yönetilen petrol zengini Körfez Ülkelerini ve Arap Monarşilerini tedirgin etmiştir. Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru Ortadoğu'da Şii, Sünni ve Vehhabî mezhepleri arasında güç mücadelesinin yoğun bir şekilde yaşanmaya başlanması, bölgedeki gerilimin yıllar içerisinde daha da tırmanmasına yol açmıştır.

Ortadoğu'da demokrasinin olmadığı, baskıcı monarşilerin veya otoriter yapıdaki cumhuriyet rejimlerinin baskısı altında kalan halkın kontrolünün, Soğuk Savaş sonrası bilim ve teknolojinin hızla geliştiği dünya düzeninde kolayca sağlanamayacağı görülmüştür. 1990-1991 yıllarında ABD önderliğindeki koalisyon güçlerinin Kuveyt'i işgal eden Irak'a askeri müdahalede bulunması gelecekte Ortadoğu'da büyük sorunlarla karşılaşılacağına ilk göstergesi olmuştur. Özellikle; ABD'nin bölgedeki yakın müttefiki olan İsrail'in 1996 yılında "Gazap Üzümleri" operasyonu ile Lübnan'daki sivilleri hedef almasına rağmen Washington'ın BM'de İsrail'i kınayan bir karar alınmasını veto etmesi, Soğuk Savaş sonrasındaki süreçte bölgede Amerikan karşıtlığının tırmanışa geçmesine yol açmıştır. İlerleyen süreçte 11 Eylül terör saldırılarına maruz kalan ABD'nin önce Afganistan'a askeri müdahalede bulunması ve ardından 2003 yılında BM'yi dikkate almadan hukuka uygun olmayan bir biçimde başlattığı askeri operasyonla Irak'taki rejimi zorla değiştirmesi, bölgesel ve küresel ölçekte ABD'ye karşı olumsuz bir algının ve yaklaşımın gelişmesine neden olmuştur. Bush yönetiminin dış politika anlayışı sonucunda bölgesel ve küresel ölçekte ABD'ye karşı olumsuz bir yaklaşımın gelişmesi, ABD'nin Almanya, Fransa, Türkiye, İsrail ve Suudi Arabistan gibi müttefikleriyle olan ilişkilerini de kısmen olumsuz yönde etkilemiştir.

Afganistan ve Irak'a yönelik gerçekleştirilen askeri müdahalelerin yanı sıra, "Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ile Müşterek bir Gelecek ve İlerleme

İçin Ortaklık Projesi" (BOP) ile kolonyal dönemden kalan sorunların ortadan kaldırılması ve bölgenin yeniden dizayn edilmesinin istenmesi, bölgenin etnik ve mezhepsel açıdan parçalanmasına yol açmıştır. Bu doğrultuda ABD'ye yönelik muhalif unsurları ve rejimleri ortadan kaldırmak ve bu ülkelerdeki kitle imha silahlarını yok etmek, ABD'nin bölgedeki nüfuzunu daha da arttırmak, İsrail'in güvenliğini sağlamak, petrol sevkiyatının başarılı bir şekilde sürmesini sağlamak ve "ılımlı İslâm"ın bölge ülkelerine örnek model olarak gösterilerek İslâmi radikalizmin ortadan kalkması ve bölgedeki otoriter rejimlerin demokratikleşmesi hedeflenmişti. Ancak BOP projesi doğrultusunda gerçekleştirilen Afganistan ve Irak müdahalelerinin bölgedeki güçler dengesini bozması, terörizmin bölgesel ve küresel ölçekte giderek daha büyük bir sorun hale gelmesine yol açmıştır. Ayrıca Irak'ın parçalanması sonucu ülkede her geçen gün etkisi daha fazla hissedilen mikro ve makro ölçekte milliyetçilik akımı bölgede yaşanan etnik ve mezhep çatışmalarını artırarak, kolonyal dönemden kalan sorunların daha da derinleşmesine neden olmuştur.

Ortadoğu'ya ilişkin geçmiş yıllardan miras kalan sorunların giderek derinleşmesi Obama'nın başlattığı ABD'nin Ortadoğu politikasındaki yenilenme sürecini olumsuz etkilemiştir. 2000'li yılların başında, ılımlı İslâm projesini hayata geçirmek için geliştirilen Büyük Ortadoğu Projesi'nin (BOP) başarısız olması sonucu, Ortadoğu ülkelerinde Arap Baharı olarak adlandırılan değişim süreci yaşanmış ve bu süreçten Irak, Suriye, Libya, Mısır ve Tunus gibi pek çok Arap ülkesi etkilenmiştir. Özellikle ABD'nin ikinci Irak operasyonunun ardından, bölgede mezhepsel anlamda güçler dengesinin bozulmuş olması, Irak ve Suriye açısından büyük bir sıkıntı yaratmıştır. Bölgede güçler dengesinin bozulmasını fırsat olarak gören IŞİD terör örgütünün Irak ve Suriye'yi merkez olarak seçmesi ve bu ülkelerde yaşanan terör eylemleri, Başkan Obama'nın bölgeye ilişkin hızlı kararlar almak zorunda kalmasına ve zaman zaman politika değişikliklerine giderek tutarsız bir yaklaşım sergilediği izleniminin doğmasına neden olmuştur. Aslında Obama'nın ekonomik tasarruflara odaklanması ve ABD'yi çatışma ile savaş gibi risklerden uzak tutmayı başarması dikkate alındığında, Beyaz Saray'ın Ortadoğu'da belirli bir ölçüde tutarlı politika izlediği düşünülebilir. Dünyada terör saldırılarının arttığı bir süreçte ABD'nin büyük çaplı bir terör saldırısına maruz kalmaması, Obama yönetiminin ülke sınırları içerisinde güvenliği yeniden sağladığını göstermiştir.

W. Bush döneminde Ortadoğu'ya yönelik müdahalelerin yarattığı olumsuz etkileri değerlendiren Obama yönetimi strateji değişikliğine giderek, bölgedeki sorunların çözümünde geçmişe nazaran daha temkinli davranmaya çalışmıştır. Obama, Arap İslâm dünyasında yaşanan krizlerin çözümünde bölgesel aktörleri ve yerel grupları öne sürerek geri planda kalmaya dönük bir yaklaşım sergilemiştir. ABD'nin bölgeye yönelik yeni stratejisi, NATO üyesi Avrupalı güçlerin Libya üzerinde daha etkin bir rol oynamasına neden olmuştur. Arap Baharı'nın ardından iç savaşa sürüklenen Libya'ya yönelik gerçekleştirilen operasyona Fransa liderlik etmiştir. ABD'nin dolaylı bir müdahale (*leading from behind*) gerçekleştirdiği Libya'da; yerel ve bölgesel güçlerle ve mikro etnik gruplarla işbirliği yapılması sağlanmıştır. Ancak ABD'nin dolaylı müdahale stratejisi, olumlu bir etki yaratmadığı gibi Libya'da istikrarsızlığın artmasına ve bölgedeki güçler dengesinin bozulmasına yol açmıştır. Libya'da Kaddafi'nin yargılanmadan infaz edilerek

öldürülmesi kamuoyunda Batı'nın neo-emperyal nitelikte niyetleri olduğu konusunda şüphe uyandırmıştır. ABD'nin Libya Büyükelçisi Cristopher Stevens'in 2012 yılında öldürülmesi, ülkede kontrolün kaybedildiğini açıkça göstermiştir. Libya krizinin uluslararası bir yaklaşımla ve uluslararası hukuka uygun olarak gerçekleştirilen askeri müdahaleyle dahi çözülememesi Obama'nın bölgeye yönelik stratejisini yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur.

Libya krizine ek olarak ilerleyen süreçte Yemen'de iç savaşın ortaya çıkması Obama yönetiminin bölgeye yönelik stratejisini gözden geçirmesinin gerekliliğini çok net bir şekilde bir kez daha göstermiştir. Çünkü Yemen'deki kriz, İran ve Suudi Arabistan gibi bölgedeki iki büyük gücü bir kez daha karşı karşıya getirmiş ve taraflar arasında yaşanan vekâlet savaşlarının derinleşmesine yol açmıştır. İran ve Suudi Arabistan arasındaki doğrudan ve dolaylı olarak devam eden çatışmalar bölgede istikrarsızlığa neden olarak Amerikan yönetiminin bölgeyi istikrara kavuşturacak adımlar atmasını zorlaştırmıştır.

Arap Baharı ile Libya ve Yemen'in yanı sıra Irak ve Suriye'de de güçler dengesi bozulmuş ve bu durum süreç içerisinde neredeyse Ortadoğu'nun tamamını etkileyecek şekilde bir çöküşe neden olmuştur. Bölgesel devlet sistemlerinin çökmesi, çıkarlar ve tehdit dengesinin farklılaşması sonucu, Ortadoğu'da başarısız devletlerin doğmasına ve iç savaşların çıkmasına tanık olunmuştur. Bölgesel ve küresel aktörlerin müdahalesinin yarattığı olumsuz sonuçlar ile uluslararası sistemin ve kurumların etkisiz hale geldiğinin anlaşılmasının ardından yaşanan süreçte kaotik düzeni andıran gelişmeler dinamizm kazanmıştır.

Değişim sloganı ile Başkan seçilen Obama, dünyada ve özellikle de Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler nedeniyle Arap İslâm dünyasına yönelik istediği yönde bir dış politika izlemekte zorlanmıştır. Ortadoğu ülkeleri ile ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan Obama, başkanlığının ilk döneminde özellikle yumuşak gücü ön plana çıkarmaya çalışarak uluslararası sorunların çözülmesinde kısmen liberal ve idealist bir yaklaşım sergilemesine karşın; başkanlığının ikinci döneminde bölgede artan terör ve kaos ortamı nedeniyle ulusal çıkarları daha fazla ön plana alarak, ilk döneme nazaran daha izolasyonist bir tutum sergilemek zorunda kalmıştır. Liberal ilke ve değerler ile ABD'nin ulusal çıkarları arasında denge sağlamaya çalışan Obama, Ortadoğu'da yaşanan sorunları ihtiyatlı bir şekilde çözmeye yönelmiştir. Ortadoğu'da yaşanan sorunların çözümünde Kongre'nin yeterli desteğini almakta zorlanan Obama yönetimi, ulusal çıkarları önceleyen realist bir yaklaşım sergilemiştir. Ancak Obama döneminde ABD'nin terörle mücadele noktasında zaman zaman yumuşak güç yerine sert güç kullanması, ekonomik yaptırımlar ve siyasi baskı ile bölge ülkelerini dizayn etmeye çalışması, çok kutuplu dünya düzenine geçiş sürecinde, ABD'nin halen süper güç olma isteğini sürdürdüğünü göstermiştir. Özellikle petrol fiyatları üzerinden Rusya ve İran'a baskı kurulması ve PYD/YPG gibi silahlı Kürt grupların; Türkiye, Suriye, Irak ve İran'a karşı taktisel olarak desteklenmesi, Obama yönetiminin bölgeyi dizayn etme çabasına yönelik pragmatist dış politika anlayışından vazgeçmediği algısını oluşturmuştur.

Obama yönetiminin liberallerin son yıllarda ağırlıklı olarak savunduğu sert güç ile yumuşak gücün karması olan akıllı güç (*smart power*) stratejisine uygun şekilde dış

politika izlemesi, Ortadoğu'daki kaotik ortamı derinleştirmiştir. Akıllı güç stratejisini uygulamaya koyan ABD, çıkarmaya başladığı kaya gazı ve yeni petrol kaynaklarının sağladığı imkânlar doğrultusunda Ortadoğu'da manevra kabiliyeti yüksek nitelikte iddialı bir siyaset izlemeye başlamıştır. Obama'nın Çin'i dengelemek için Asya'ya odaklanması, Ortadoğu'da hem bölgesel düzeyde hem de spesifik olarak devletler arasındaki ikili ilişkilerde yeni istikrarsızlıkların ve belirsizliklerin yaşanmasına yol açmıştır. Asya'yı ön plana alan bu yeni strateji, küreselleşme sürecinde bölgesel ve uluslararası barışı tehdit eder hale gelmiştir. Obama'nın Asya'ya odaklanarak Çin'i dengeleme politikası Trump dönemine miras olarak kalmıştır. Obama'nın halefi Trump, Çin'e yönelik ekonomik baskıları arttırarak "ticaret savaşlarını" başlatmıştır.

Başkan Trump ekonomik, askeri ve politik kaygılardan dolayı birçok konuda Obama'yla benzer bir yaklaşım sergileyerek Ortadoğu'daki kaotik ortamı sonlandıracak girişimlerde bulunmaktan uzak durmuştur. Obama'nın temkinli bir yaklaşımla bölgedeki krizleri aşmaya yönelik politikası, Trump döneminde de büyük ölçüde devam etmiştir. Başkan Trump, Obama gibi ABD'nin Ortadoğu'da yüksek maliyet getirecek ve Amerikan ekonomisine zarar verecek girişimlerden uzak durmaya çalışmıştır. Başkan Trump, spesifik olarak Suriye, Irak ve Libya politikalarında Obama'nın mirasını sürdürme eğiliminde olmuştur. Özellikle Suriye krizinin çözümünde Rusya ile karşı karşıya gelen ABD, hem Obama hem de Trump döneminde yaşanabilecek olası bir çatışmadan uzak durarak Moskova ile taktiksel olarak örtülü işbirliğine yönelmiştir. Obama'nın başkanlığının ikinci döneminde IŞİD'e karşı taktiksel olarak PYD/YPG'yi destekleme stratejisi, Trump döneminde de devam etmiş ve BOP kapsamında model ülke olarak görülen Türkiye ile olan ilişkiler kötüleşmiştir. Ancak Başkan Trump, İran-Suudi Arabistan geriliminde ve İsrail'le olan ilişkilerde Obama'dan kısmen farklı bir strateji izlemiştir. Trump, Obama döneminde bölgedeki nüfuzunu arttıran İran'a karşı sert bir politika izlemeye başlamıştır. Ayrıca İran'la yapılan nükleer anlaşma nedeniyle Obama döneminde ABD ile İsrail arasında yaşanan gerilimi ortadan kaldırarak İsrail ile yeni bir başlangıç yapmaya çalışmıştır. Trump, Filistin konusunda Obama'dan daha olumsuz bir yaklaşım sergilemiş ve Obama'nın söylemde kalan Kudüs'ün İsrail'in başkenti olarak tanınacağı vaadini gerçekleştirmiştir. Trump'ın Obama döneminden kısmen farklı bir politika izlemeye çalışmasına rağmen Pentagon başta olmak üzere Amerikan kurumları ve bürokrasi karar aşamasında önemli ölçüde etkili olmaya devam etmiştir. Bürokrasi üzerinde etkili olmakta zorlanan ve Amerikan ekonomisini kalkındırmayı öncelikli hedef olarak gören Trump, Obama'nın Ortadoğu'da yaşanan krizleri en az maliyet ve asker kaybıyla çözmeye yönelik pragmatist ve realist politikasını uygulamaya çalışmıştır.

ABD, Başkanlık sistemine dayalı liberal demokratik bir rejime sahip olması dolayısıyla içsel faktörler dış politika üzerinde etkili olmaktadır. Dış politikada öncelikle halk tarafından doğrudan seçilen Başkan'ın ve siyasi karar alma sürecinde rol oynayan bürokratik elitin, lobilerin ve medya kuruluşlarının etkisi yoğun olarak hissedilmektedir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, dış politika üzerinde liderlerin ve ülkenin siyasal yapısının öneminin daha fazla hissedilmesi, teorik açıdan yapılan analizlerin gözden geçirilmesini zaruri hale getirmiştir. Hatta akademik çevrelerde ve dünya kamuoyunda, dış politikada liderler döneminin başladığına yönelik

değerlendirmeler yapılmaktadır. Özellikle Ortadoğu gibi dengelerin hızla değiştiği ve karar alma sürecinde büyük zorluklarla karşılaşıldığı bölgelerde büyük ölçüde liderin ve ardından da yönetici elitin bilgisi ve bakış açısı daha da önemli hale gelmektedir. Bu çalışmayla; günümüzde dış politikanın artık büyük ölçüde liderlerin algısı, perspektifi ve kanaatleri doğrultusunda belirlendiğine yönelik değerlendirmelerin gerçeği yansıtır yansıtmadığı, teorik tartışmalardan yararlanılarak ABD özelinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Konusu

Obama doktrini çerçevesinde ABD'nin Ortadoğu ve spesifik olarak da Irak, Suriye ve Libya politikası incelenerek; Obama dönemi ve sonrasında Amerikan dış politikasında ve Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerin ve değişimlerin analiz edilmesi, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu çalışma:

- Kuzey Afrika ülkesi olan Libya'daki Arap devlet alt sistemine yönelik BM ve NATO öncülüğünde ABD'nin geriden liderlik ettiği askeri operasyonun gerçekleştirilmesinin bölgede yarattığı etkinin değerlendirilmesi,
- Doğu Akdeniz alt sisteminin parçası olan Suriye'de diplomasi ve çok taraflılığın öneminin irdelenmesi,
- Basra alt sistemi içerisinde yer alan Irak'ta, Bush mirası ve sonrasındaki süreçlerin karşılaştırılarak analiz edilmesi doğrultusunda şekillendirilmiştir.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın Temel Amacı, neoklasik realizmin dış politika analizinde bireyi ve iç politik unsurları metodolojik açıdan sınırlı düzeyde analiz ettiğini ortaya koyarak bu bağlamda ABD'nin Ortadoğu politikasını analiz ederken sistem düzeyinde yapılan değerlendirmelerin yanı sıra bireyi ve iç politik unsurları da daha kapsamlı bir şekilde ele alarak teoriye katkı sağlamaktır.

Çalışmanın Diğer Amaçları:

Neoklasik realist perspektiften (1) Obama ve dönemin karar alıcılarının Ortadoğu'ya yönelik yaklaşımları analiz edilerek, liderlerin ve karar alıcılarının yaklaşımlarının dış politikadaki gelişmeler üzerinde yarattığı etkiyi ortaya koymak, (2) Obama Doktrini çerçevesinde ABD'nin Ortadoğu politikasının Irak, Suriye ve Libya krizine yönelik yarattığı olumlu ve olumsuz sonuçları irdelenmek, (3) Nihai olarak Irak, Suriye ve Libya krizinin çözümüne yönelik akademik katkı sunmaktır.

Çalışmanın Önemi

Obama döneminde ABD'nin Ortadoğu politikasının, liberal veya realist perspektiften ele alınması gerektiğine yönelik tartışmanın devam ettiği bir süreçte son dönemin gelişen teorisi neoklasik realist perspektiften ele alarak neoklasik realizmin kuramsal yaklaşımlarının ve varsayımlarının gelişmesine katkı sunmasıdır. Neoklasik realist teoriden hareketle yapılan bu çalışmada Obama Doktrini ve ABD'nin iç politik unsurları

ile uluslararası sistem ve güç dağılımı **bağımsız değişken**, ABD'nin Orta Doğu politikası ile Irak, Suriye ve Libya krizlerinin çözümü **bağımlı değişken** olarak ele alınmıştır.

Çalışmadaki Temel Araştırma Sorusu

- Obama doktrininin, ABD'nin Ortadoğu politikasında önemli bir değişimi başlatması, Irak, Suriye ve Libya krizlerinin çözümü üzerinde nasıl bir etki yaratmıştır?

Çalışmadaki Alt Araştırma Soruları

- ABD, Ortadoğu politikasını şekillendirirken ABD başkanı, Amerikan kamuoyu ve ülkedeki bürokratik elit yapı, rasyonel kararlar alınmasında nasıl ve ne ölçüde etkili olmaktadır?
- 21. yüzyılda dünyanın tek kutuplu yapıdan çok kutuplu/kutupsuz yapıya geçmesiyle birlikte bölgesel ve küresel güç olmak isteyen aktörler, ABD'nin Ortadoğu politikasına sınırlandırıcı bir etki yapmakta mıdır?
- 11 Eylül saldırıları ve Bush dönemiyle birlikte ABD ile Ortadoğu ülkeleri arasında tırmanan medeniyetler arası çatışmalar ve Ortadoğu ülkelerinin kendi içinde yaşadığı ve bölgede giderek artan medeniyet içi çatışmalar, Obama dönemiyle birlikte nasıl bir değişime uğramıştır?
- Başkan Obama'nın özgeçmişi ve Arap-İslâm dünyasına yönelik pozitif söylemleri, Irak, Suriye ve Libya başta olmak üzere bölgede yaşanan krizlerin çözümünde nasıl bir etki yaratmıştır?
- Obama yönetiminin Ortadoğu politikasında, ilk dönem ile ikinci dönem arasında önemli bir değişim yaşanmış mıdır?
- Obama döneminde ABD'nin Irak, Suriye ve Libya'daki krizlere ve Ortadoğu ülkelerinde etkisini giderek arttıran radikal terör örgütlerine karşı politik ve askeri açıdan geliştirdiği çözümler, Trump yönetiminin Ortadoğu politikası üzerinde nasıl bir etki yaratmıştır?

Çalışmanın Temel Hipotezleri (Analiz Düzeylerine Göre)

- Bireysel düzeyde Başkan Obama'nın özgeçmişi ve felsefi yaklaşımı, ABD'nin Ortadoğu politikasına ve özellikle de Irak, Suriye ve Libya'daki gelişmelerin seyrine yeterince olumlu katkı sağlayamamıştır.
- Amerikan kamuoyunun dış politikadaki tutumu, Amerikan siyasal sistemi ve Kongre başta olmak üzere devletin içerisindeki bürokratik elit yapı, Obama döneminde ABD'nin Ortadoğu stratejisini şekillendirmede önemli bir ağırlığa sahip olmuştur.
- Dünyanın tek kutuplu yapıdan çok kutuplu/kutupsuz yapıya geçiş yaptığı varsayımı çerçevesinde; Ortadoğu'daki gelişmelere müdahil olan bölgesel ve küresel güç olmayı hedefleyen aktörler, Obama döneminden itibaren ABD'nin Ortadoğu politikasına sınırlandırıcı ve şekillendirici etki yapabilmektedir.

Çalışmanın Alt Hipotezleri:

- Başkan Obama, ilk döneminde ABD dış politikasında köklü değişimler başlatmayı arzularak Ortadoğu'da negatif olan Amerikan imajını düzeltmeye çalışmıştır.
- Arap Baharının etkisi ile Ortadoğu'da güçler dengesinin bozulması sonucu ortaya çıkan kaos ve iç savaş ortamında, ABD'nin bölgedeki gelişmelere dolaylı ve sınırlı ölçüde müdahil olması, Obama başkan seçildiğinde büyük beklentiler içerisinde olan bölge halkında hayal kırıklığı yaratarak Amerikan kamu diplomasisine zarar vermiştir.
- Obama'nın Suriye ve Irak'taki gelişmeler karşısında yaşanan krizlerin çözümüne yönelik strateji geliştirmekte zorlanması; Rusya, İran, Türkiye hatta kısmen Çin gibi aktörlerin ABD'nin sahada bıraktığı boşluğu doldurarak (Suriye ve Irak başta olmak üzere) bölgede daha etkin bir politika izlemesine neden olmuştur.
- Başkan Obama'nın, İsrail ve Suudi Arabistan gibi ABD'nin geleneksel müttefiklerinin çıkarlarına uygun bir politika izlemek yerine; İran başta olmak üzere bölgesel ve küresel ölçekte ABD ile problem yaşayan ülkeler ile yakınlaşmaya dönük bir strateji izlemesi, Suriye ve Irak'ta yaşanan krizin çözüm sürecini (Suriye ve Irak merkezi yönetimleri lehinde) etkilemiştir.
- Libya'da, ABD'nin NATO güçleri ile doğrudan askeri müdahalede bulunması sonucu ülkenin belirsizliğe sürüklenmesi, ABD'nin Irak ve Suriye krizinde yerel güçlerle işbirliği yapıp sınırlı düzeyde askeri müdahalede bulunmasına yol açmış ve bu politika Trump döneminde de büyük ölçüde devam etmiştir.
- Ortadoğu politikalarında Rusya, İran hatta Çin gibi dengeleyici aktörlerin Libya'ya yeterli ölçüde destek vermemesi sonucu; uluslararası hukuka uygun olarak BMGK nezdinde askeri müdahalenin önünü açan kararın alınması, ABD'nin Irak ve Suriye'ye nazaran Libya'da daha etkin ve yıkıcı bir politika izlemesine neden olmuştur.
- Başkan Obama'nın ikinci döneminde Suriye ve Irak krizlerinde pasif bir yaklaşım sergilemesi nedeniyle Pentagon ve ona bağlı CENTCOM gibi kurumlar, Ortadoğu'ya yönelik politikaların belirlenmesinde daha aktif bir rol üstlenmeye çalışmıştır.
- ABD ve Batılı müttefiklerinin, Arap Baharı ile birlikte Ortadoğu ülkelerinde başlayan halk ayaklanmalarına ve bölge halkının demokratikleşmeye yönelik çabalarına karşı ikircikli bir yaklaşım sergilemeleri, bölge ülkelerinin kendi aralarında ve kendi içlerinde (medeniyet içi) yaşadıkları çatışmaların derinleşmesine neden olmaktadır.
- Obama döneminde başlayan ve Trump döneminde etkisi daha fazla hissedilen kaya gazı devrimi, ABD'nin Ortadoğu politikasını gözden geçirmesine neden olmuştur.

Çalışmanın Yöntemi

Hipotezi oluşturan değişkenler içerisinde nitel ve nicel unsurlara yer verilerek araştırma konusu neoklasik realizm çerçevesinde analiz edilmiştir. İlk olarak çalışmada Başkan Obama'nın ve dönemin karar alıcılarının söylemleri ile hayata geçirdikleri uygulamalar analiz edilmiş ve ABD ile Irak-Suriye ve Libya krizlerinin seyrinde etkili olan aktörlerin (Rusya, İran, Çin) maddi güç kapasiteleri ile ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasını şekillendiren faktörlere ilişkin hazır sayısal verilere (verilerin ikincil analizine) yer verilmiştir. Bu çerçevede ABD başta olmak üzere Ortadoğu'daki gelişmelere müdahil olan aktörlerin ve bölge ülkelerinin askeri, ekonomik ve sosyal açıdan önem arz eden konulardaki verileri kapsamlı bir şekilde analiz edilerek analitik karşılaştırmalar yapılmıştır. Liderin ve kamuoyunun etkisi ise interdisipliner bir yaklaşıma uygun olarak; Theodore Millon'ın kişilik analiz yöntemi çerçevesinde psikolojik analiz yapan araştırmacıların elde ettikleri veriler doğrultusunda incelenmiştir.

İkinci olarak çalışmada betimsel istatistik yöntemi kullanılarak Suriye konusunda karşı karşıya gelen ABD ve Rusya'nın hangi konularda (askeri, ekonomik, liderin ve kamuoyunun etkisi vb.) üstün oldukları gösterilmiştir. Üçüncü olarak Ahmet Davutoğlu'nun geliştirdiği güç formülü, neoklasik realizmin varsayımlarına uygun olarak reforme edilerek teoremin bu konudaki eksikliği giderilmeye çalışılmıştır. Dördüncü olarak Başkan Obama döneminde 2010 ve 2015 yıllarında yayınlanan Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi (UGS) belgelerinde kullanılan kelimelerin sayısal olarak toplamı alınarak, ABD'nin dış politikadaki öncelikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Beşinci olarak konunun uzmanı olan kişilerle röportajlar gerçekleştirilerek görüşleri alınmıştır.

Çalışmada **bağımsız değişken** olarak Obama Doktrini analiz edilirken öncelikle Obama'nın hayatına ve siyasi kariyerine ilişkin olarak yazılmış olan kitaplara yer verilmiştir. Obama'nın ABD Başkanı olmasının ardından Ortadoğu ve Irak, Suriye ve Libya krizlerine ilişkin basında yer alan söylemleri ile hayata geçirdiği uygulamalar analiz edilerek Obama Doktrinini oluşturan unsurlar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmada **bağımlı değişken** olarak ele alınan ABD'nin Ortadoğu politikası (1) Obama'nın ve dönemin karar alıcılarının Amerikan karşıtlığı ile mücadele stratejisi, (2) Terörizmle mücadele, (3) Bölgesel aktörlerle işbirliği, (4) Enerji kaynaklarının güvenilir bir şekilde uluslararası pazarlara ulaştırılması gibi faktörler çerçevesinde ele alınarak bu doğrultuda;

- ABD'nin, Ortadoğu'da terörle mücadele sürecinde yaşadığı askeri ve ekonomik kayıplar,
- Amerikan karşıtlığına ilişkin olarak akademik kurumlar ile özel kurumların yaptıkları anket çalışmalarının sonuçları,
- ABD'nin bölgesel aktörlerle işbirliği yapmasına neden olan askeri ve ekonomik kapasitesine ait sayısal veriler,
- Bölgenin enerji kaynakları açısından önemini ortaya koyan sayısal veriler; tablolar ve grafiklerle gösterilmiştir.

Yapılacak olan çalışmada, ABD'nin resmi kaynakları, üniversitelerin yayınladıkları raporlar, IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların yayınladıkları ekonomik veriler, BP gibi küresel ölçekli faaliyet gösteren enerji şirketlerinin bölgedeki enerji kaynaklarına ilişkin yayınladıkları veriler, ABD'nin askeri ve ekonomik gücüne ilişkin bilgilerin yer aldığı yerli ve yabancı dilde yazılmış kitaplar ve makalelerden yararlanılmıştır.

Son olarak; neoklasik realizmin varsayımları doğrultusunda; ABD'nin Obama döneminde bölgeye yönelik izlediği politikaların Irak, Suriye ve Libya krizlerine ilişkin çözüm sürecini olumlu ve olumsuz yönleriyle nasıl etkilediği değerlendirilmiştir.

Literatür İncelemesi

Literatürde, Obama Dönemi ABD'nin Ortadoğu politikası ile Irak, Suriye ve Libya krizine yönelik olarak yazılmış kitaplar, makaleler, köşe yazıları ve araştırma kuruluşlarının raporları bulunmaktadır. Ancak yayınların çoğu yoruma dayalı olup niceliksel verilerden yoksundur. Bu nedenle konu hakkında ağırlıklı olarak nitel analizler yapılmış ve bu doğrultuda ABD Başkanı Obama'nın söylemlerine ve gerçekleştirdiği eylemlere yer verilmiştir. Buna karşın Obama'nın hayatı veya ülkedeki siyasi elitlerin politik gelişmelere ilişkin yaklaşımlarına yeterli ölçüde yer verilmemiştir. ABD'nin bölgeye yönelik yaklaşımları ağırlıklı olarak politik faktörler çerçevesinde ele alınmış olup; askeri, ekonomik faktörlere ilişkin sayısal veriler de yeterli ve güncel olarak bulunmamaktadır. Ayrıca ABD'nin Ortadoğu politikasını belirlemede etkili olan diğer aktörlerin (Rusya, İran, Çin gibi) askeri, siyasal, ekonomik kapasiteleri ile kültürel gücünü içeren bilgi ve veriler yeterince yer almamaktadır.

Literatürde, ABD'nin Ortadoğu veya spesifik olarak Irak, Suriye ve Libya gibi siyasal krizlerin yoğun olarak yaşandığı ülkelere yönelik politikası dört farklı temel yaklaşımla ele alınmıştır. Bu yaklaşımlar; liberal/neoliberal, konstrüktivist, liberal-konstrüktivist ile realizmin birlikte ele alındığı karma yaklaşım ve realizm/neorealizmdir. Ancak realizmin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimler doğrultusunda neoklasik realizm çerçevesinde yapılan analizler giderek yoğunluk kazanmıştır.

Literatürde, liberalizm/neoliberalizm çerçevesinde konuya yaklaşanlar kendi içerisinde iki gruba ayrılmaktadır. ABD'nin dünyanın lideri olması gerektiğini düşünen grup ile izolasyonist bir politika izlemesi gerektiği yönünde düşünen diğer grup arasında farklı yaklaşımlar dile getirilmektedir. ABD'nin dünyanın lideri olması gerektiğini düşünen liberaller, ABD'nin liderliğinin stratejik ortaklıklar geliştirerek ve diğer aktörlerle işbirliği yaparak sağlanabileceğini ifade etmektedirler. Bu yaklaşımın savunucuları ABD'nin askeri gücünden ziyade ekonomik ve kültürel gücünün daha önemli olduğunu vurgulamakta ve Washington yönetiminin "Yumuşak Güç" yaklaşımını öne çıkarması gerektiğini savunmaktadırlar. ABD'nin mümkün olduğunca askeri gücünü kullanmaması ancak insani nedenlerle mecbur kalınması durumunda askeri gücün kullanılması gerektiğini savunmaktadırlar. (Arıboğan, 2013: 62-63; Nye ve Welch, 2013; Ramirez, 2017; Sadat ve Jones, 2009). Obama'nın da bu yaklaşım çerçevesinde hareket ettiği; serbest piyasaya geçiş ve demokratikleşme için çabaladığını vurgulamaktadırlar. Yine bu düşüncüyü savunanlar, Rusya'nın Barış İçin Ortaklık kapsamında NATO ile işbirliğine çekilmeye çalışılmasını, Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne dahil edilmeye

çalışılmasını bu çabalara örnek olarak göstermektedirler (Arıboğan, 2013: 62-63; Ramirez, 2017; Sadat ve Jones, 2009).

ABD'nin dünyanın lideri olması gerektiğini düşünen liberallere göre, Obama döneminde ABD, Suriye başta olmak üzere Libya hatta Ortadoğu'daki tüm ülkelere yönelik olarak doğrudan askeri müdahale seçeneğinden uzak durmuş ve tek taraflı güç kullanımından gönüllü olarak feragat etmiştir. Obama'nın gayri resmi ittifakların ve koalisyonların oluşturulması için çabaladığı ve bu doğrultuda Kuzey Irak ve Suriye'de IŞİD'e yönelik mücadelede Rusya ve İran gibi aktörlerle işbirliğine yöneldiği ifade edilmektedir. ABD'nin, İran dış politikasını olumlu yönde etkilemek için İran ile nükleer anlaşma sağlaması ve İran'ı dünya ile bütünleştirmeye çalışması ABD'nin Obama döneminde farklı bir yaklaşım sergilediğini ortaya koymaktaydı. Obama'nın bölgede mezhepsel gerilimi düşürmek adına Suudi Arabistan gibi geleneksel müttefikleri ile ilişkilerini sürdürmeye devam etmesi ve Irak'ta Şii yönetime karşı Sünnilerin de desteğinin sağlandığı bir hükümetin kurulmaya çalışması sürecinde "Yumuşak Güç" uygulaması Obama döneminde ABD'nin Ortadoğu ve Irak-Suriye'de liberal bir yaklaşımla hareket ettiği görüşleri doğrultusunda analizler yapılması sonucunu doğurmuştur. Obama'nın, bölgedeki gelişmelere yönelik olarak diplomasiye ağırlık vererek bu bağlamda politik ve ekonomik açıdan karşılıklı bağımlılığın artırılmasına yönelik bir politika izlediği belirtilmiştir. Bush döneminde Ortadoğu'daki diktatörlüklerin askeri yöntemlerle tek taraflı güç kullanımı ile yıkılmasına yönelik girişimlerin olumsuz sonuçlar doğurduğu belirtilmektedir (Arıboğan, 2013; Ramirez, 2017; Sadat ve Jones, 2009).

Liberaller tarafından, ABD'nin Obama döneminde, "Yumuşak Güç" yerine yine Joseph Nye tarafından geliştirilen ve daha güncel bir yaklaşım olan "Akıllı Güç" stratejisini hayata geçirdiği görüşü de savunulmaktadır. "Akıllı Güç" yaklaşımında, devletlerin günümüzde askeri, diplomatik, ekonomik ve ahlaki gücü birleştirmesi gerektiği ifade edilmektedir. ABD'nin çıkarlarını sürdürmesi amacıyla, güvenlik stratejisi yeniden dizayn edilmiş ve bu doğrultuda "Sert Güç" ve "Yumuşak Güç" etkili bir şekilde birleştirilmiştir. Hiçbir ulusun ne kadar güçlü olursa olsun küresel zorlukları tek başına karşılayamayacağı kabul edilmektedir. Bu nedenle Obama döneminde ABD, geleneksel müttefiklerle olan ilişkileri geliştirmeye ve kilit önem arz eden yeni aktörler (örneğin BRICS) ile işbirliği yapmaya yönelmiştir. Obama döneminde tercih edilen "akıllı güç stratejisinde" nihai hedef, ABD etkisini genişletmek ve eylemlerini meşrulaştırmaktır (Ugalde ve Duarte: 97-100).

ABD'nin daha izolasyonist politika izlemesi gerektiğini düşünenlere göre: ABD Ortadoğu stratejisini değiştirmektedir. Çünkü kendisine yönelik dış tehditleri bertaraf etmek isteyen ABD, Afganistan ve Irak'ta doğrudan güç kullanarak İslâm dünyasındaki etkinliğini ve itibarını kaybetmiştir. Buna karşın Rusya gibi aktörlerin bölgedeki ağırlığı artmıştır. Bölgesel aktörler artık ABD'nin askeri gücünü dikkate almadan manevra yapabilmektedir. ABD, Obama döneminde El Kaide sorununu göz ardı etmedi. Ancak sorunun çözümünde strateji değişikliğine giderek bu strateji değişikliğini ilk defa Suriye sorunun çözümünde kullandı. Bu strateji doğrultusunda ABD; tek taraflı olarak askeri müdahalede bulunmamış ve farklı fraksiyonları birbirlerine karşı kullanmış ve böylece

Sünnilerin güçlenmesini engelleyerek Suriye'deki fraksiyonların birbirlerini dengelemesini sağlamıştır. İzolasyonist politika savunucuları tarafından, Sünni hırsları dengelemesi için ABD'nin İran ile işbirliği yapması gerektiği vurgulanmıştır. Artık ABD bolca kaya gazına ve petrole sahip olduğu için, Suudi Arabistan ile ağırlıklı olarak petrole dayalı ilişkisini değiştirebilecektir. (Friedman, 2013; Özel, 2014; Özyer, 2014: 314-319).

Literatürde liberal görüşe yakın olan Hass tarafından da Washington'ın; AB, Çin ve Japonya kadar Ortadoğu petrollerine bağımlı olmamasının ABD'nin enerji alanında elini rahatlattığı yer almaktadır. Çünkü ABD'nin en büyük petrol kaynağı Kuzey Amerika'dır. ABD'nin petrol ithalatının (ABD tüketiminin yalnızca yüzde 10'u) yalnızca beşte birinin Ortadoğu'dan karşılanması ve teknolojik gelişmeler sayesinde günümüzde artık kaya gazının çıkarılabilmesi, Washington'ın Ortadoğu'ya yönelik yeni dış politika stratejisi geliştirmesini kolaylaştırdığı belirtilmektedir (Hass, 2014: 142).

Haas'tan Joffe'ye kadar liberal görüşteki pek çok akademisyen ve yazar, ABD'nin Bush döneminde yaşanan 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından gelen 2001-2008 yılları arasındaki dönemde Ortadoğu'ya yönelik "Önleyici Savaş Doktrini" doğrultusunda tek taraflı saldırgan bir dış politika izlemesinin, bölgenin enkaza sürüklenmesine yol açtığını yazmaktadır. Joffe'ye göre Obama, Bush'un ardından enkaz devralmak zorunda kalmıştır. Ortaya çıkan bu tablonun yarattığı olumsuz etkileri gidermek için Obama yönetimi; askeri, siyasi, ekonomik ve hukuksal açıdan müttefiklerle birlikte hareket etmeye çalışmıştır. Obama yönetimi Ortadoğu'da, çok taraflı bir yaklaşıma uygun şekilde uluslararası örgütlerle işbirliği içerisinde kalarak temkinli bir politika izlemek zorunda kalmıştır. Bu durum ABD'nin bölgede yaşanan krizlerin çözümünde harekete geçmesini zorlaştırmıştır. ABD'nin izolasyonist bir politika izlediğini savunan Joffe, Obama döneminde ABD'nin harekete geçmesinin hareketsiz kalmasından daha maliyetli olduğu görüşü doğrultusunda hareket ettiğini savunmuştur. Ayrıca Joffe, ABD'nin Afganistan ve Irak'tan çekilmesinin IŞİD'in güçlenmesine neden olduğunu ve IŞİD ile mücadelede Amerikan Hava Kuvvetlerinin Irak'ta belirsizliklerle dolu bir mücadele içerisine sürüklendiğini belirtmiştir (Joffe, 2016).

Neorealizmin önde gelen yazarlarından Stephan Walt'a göre de Obama'nın Ortadoğu stratejisi realist olmayan unsurlar barındırmaktadır. Obama dış politikada başarısızlıklara neden olabilecek uygulamalara yol açmıştır. Walt, Obama'nın IŞİD'e karşı yeterli ölçüde başarı yakalayamadığını ve Suriye'de Esad'ın halen kritik noktaları kontrol ettiğini ifade etmektedir. Obama, Ortadoğu'da Rusya'yı yeterince engelleyememiştir. Obama, Ortadoğu'da pek çok ayaklanma ile başa çıkmaya çalışmasına karşın tutarsız politikalar izlemiştir. Ancak yine de Obama'nın realist bir yanı olduğunu ve ABD'nin gücünün sınırsız olmadığını ve askeri gücün her sorunu çözemeyen kaba bir araç olduğunu kabul etmektedir. Walt, Obama döneminde ABD'nin son derece güvende olduğunu, nükleer terörizm ile iklim değişikliğinin ülkenin gelecekte karşı karşıya kalacağı tek varoluşsal tehditler olduğunu düşünmektedir. ABD'nin liderliği hala vazgeçilmezdir ve ABD'nin hayati menfaatleri söz konusu olduğunda ABD'nin gücünün olumlu sonuçlar doğuracağına dair bir inanç oluştuğunda müdahaleye hazır olduğunu belirtmiştir. Walt, Başkan Obama'nın, ABD'nin çıkarlarını okumada yetersiz kaldığını vurgulayarak Irak ve

Suriye politikasında liberal görüşe sahip Joffe ile benzer değerlendirmelerde bulunmuştur. Walt'a göre Obama liberal hegemonya stratejisi takip etmiş ve bu strateji; elitler, lobiler, düşünce kuruluşları ve güçlü şirketler tarafından desteklenmiştir (Walt, 2016).

Literatürde, Obama döneminde ABD'nin liberal müdahale stratejisini Libya üzerinde uyguladığı vurgulanmaktadır. Kaddafi yönetiminin, Rusya ve Çin'in BM Güvenlik Konseyi'nin 1973 sayılı kararında çekimser kalması ve Rus yönetimi içerisinde yaşanan görüş farklılıkların da etkisiyle devrildiği ifade edilmektedir. Rusya'nın Libya için NATO ile ilişkilerini kötüleştirmek istememesi ve bütün krizlerin içerisinde doğrudan yer almak yerine kendisi için hayati çıkarlara odaklanması, ABD ve müttefiklerinin işini kolaylaştırmıştır. Libya'nın jeostratejik konumu, petrol kaynakları ve ekonomik ilişkilerinden kaynaklanan faktörlerin yanı sıra düzenlenen askeri operasyon ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı saran isyan dalgasının kontrol altına alınmak istendiği anlatılmaktadır. Ancak Kaddafi sonrası süreçte Libya içerisinde pek çok zorluk ve belirsizlik ortaya çıkmıştır. Dış müdahalenin ardından Libya, dış aktörlerin kendi menfaatleri üzerinden yürüttüğü küresel rekabete yol açmıştır. Askeri müdahale sonrası Libya'nın siyasi, ekonomik ve fiziki anlamda imarında önemli ölçüde sorunlar ile karşılaşmıştır. Özellikle pek çok Türk yazara göre, ABD'nin Libya'da liberal müdahale stratejisi uygulanmasına karşın, Bahreyn ve Yemen'de düzenlenen barışçıl gösterilerin kanlı bir şekilde bastırılmasına ses çıkarmaması, Obama yönetiminin otokrat liderlere destek verdiğini göstermektedir (Bölme vd., 2011: 30-35).

Rudolf (2016) ve McCormic (2011) de liberal perspektiften değerlendirmelerde bulunmuştur. Rudolf, ABD'yi iyi huylu hegemon olarak tanımlamıştır. ABD grand stratejisinin değişen dünya düzenine yeniden adapte edildiğini savunmuştur. Ayrıca Buzan'ın ABD'nin hegemon olmasında önemli olan materyal kapasitesinde azalma olduğu görüşüne de yer vermiştir. ABD'nin etik değerleri yeniden inşa ettiği ve mümkün olduğunca çok taraflılığı savunduğu anlatılmıştır. Obama'nın nükleer silahlanma ve çevre sorunlarına odaklanarak uluslararası topluma pozitif sinyaller gönderdiğini belirtmiştir. Rudolf, Obama'nın büyük güçlerle işbirliğine dayalı bir yaklaşım geliştirdiğini vurgulamıştır. Obama, iç baskıların ve ABD'nin tek tarafçılığının izin verdiği ölçüde liberal hegemonik bir yaklaşım sergilemektedir (Rudolf, 2016).

McCormick'e göre de Obama'nın başkanlığında ABD, liberal uluslararası bir duruş sergilemektedir. Wilson ve F. D. Roosevelt tarafından oluşturulan, Carter ve Clinton döneminde uygulanan bu politikanın, Obama döneminde yeniden uygulanmaya çalışıldığı belirtilmiştir. Obama, ilk döneminde diplomasiye ve yumuşak güce dayalı olarak liberal bir politika izlemiştir. McCormick'e göre, W. Bush'un muhafazakâr yaklaşımıyla Obama'nın liberal uluslararası yaklaşımı demokrasinin yayılması noktasında benzerlik taşımaktadır. Ancak Obama dış politikada işbirlikçi yöntemleri tercih ederken W. Bush Amerikan liderliği konusunda daha iddialı bir tutum takınmıştır. McCormick, Dışişleri Bakanı Clinton'ın Obama'ya nazaran realist bir tutum takındığını vurgulayarak literatürde yer alan görüşlerin çoğundan farklı bir değerlendirmede bulunmuştur. Diğer liberal yazarlarla benzer şekilde Obama'nın iç politikadan kaynaklı engellerle karşılaştığı ve

Ortadoğu (Afganistan) ve dünyadaki (Kuzey Kore) sorunlar nedeniyle liberal uluslararası yaklaşımının sıkıntıya düştüğünü anlatmıştır. Obama'nın ilk dönemini analiz eden McCormic, Obama'nın Müslüman dünyaya yönelik Kahire konuşması, nükleer silahlanmanın kontrolü ve iklim değişikliği konularındaki çabalarına karşın sınırlı ölçüde başarı yakaladığını belirtmiştir (McCormick, 2011).

Özetle; Liberal/Neoliberal kurumsalcı yaklaşımı savunanlar, Obama döneminde ABD'nin ekonomik güce daha fazla önem vererek askeri unsurları geri plana ittiğini; uluslararası örgütlerle işbirliğinin sağlanması, bölgesel ve yerel aktörlerle işbirliği ile ahlaki ve moral unsurlara daha fazla önem verildiğini düşünmektedirler. Uluslararası sistemin anarşik yapısına vurgu yapmalarına karşın bu durumun bölgede savaşı doğuracak bir tehdit oluşturmadığı görüşünü savunmakta ve bu doğrultuda ABD'nin rakiplerinin kazançları yerine kendi sağladığı kazanç üzerinde durduğu ve ABD'nin "Yumuşak Güç" veya yine liberaller tarafından geliştirilmiş olan sert güç ile yumuşak gücün birleşimi olan "Akıllı Güç" politikası uyguladığı görüşünü dile getirmektedirler. Bu nedenle ABD'nin bölgeye yönelik politikasını analiz ederken ekonomik, kültürel ve uluslararası kurumların etkisi gibi faktörlere ağırlık vermektedirler. Liberaller/Neoliberaller tarafından askeri unsurlar ise daha sınırlı bir şekilde ele alınıp "Akıllı Güç" çerçevesinden analiz edilmektedir. Ayrıca yapılan çalışmalarda devletin yanı sıra birey ve sivil toplum gibi devletin içerisindeki içsel faktörlere ilişkin değişkenlere ağırlık verdikleri görülmektedir.

Liberal perspektiften Obama dönemini analiz eden yazarlar ağırlıklı olarak yorumlayıcı bir yaklaşımı tercih etmişlerdir. Yazarların, dış politika üzerinde liderin ve içsel faktörlerin etkisini (lobiler, siyasal sistem vb.) önemsedikleri görülmektedir. Ancak liberaller tarafından içsel faktörlerin ölçümü konusunda yeterli çalışma yapılmadığı görülmektedir. Haas, ABD'nin Ortadoğu politikasını irdelerken, enerji başta olmak üzere ABD'nin bölgedeki çıkarlarını sınırlı düzeyde de olsa teknik detay vererek açıklamaya çalışmıştır. Ancak, yapılan literatür incelemesi; liberallerin içsel faktörleri değişken olarak ele aldığı buna karşın bu faktörleri ölçmeye yönelik belirli bir yöntem kullanmadıklarını göstermektedir.

Liberallere benzer olarak bazı realist ve neoklasik realistler içerisinde de Obama Doktrininde bölgeye yönelik olarak izolasyoncu bir yaklaşım sergilendiği ve bölgeye yönelik tutarsız politikalar izlendiğine ilişkin görüşler dile getirilmektedir. Obama'nın, izolasyoncu hedeflere işbirlikçi güvenlik yöntemleriyle ulaşma eğiliminde olduğu ve bu iki stratejinin uyumsuz olduğu savunulmuştur. Obama, tanımlanabilir ve iç tutarlılığa sahip bir stratejiye sahip olmaması nedeniyle tutarsız bir politika izlemektedir. Obama, tepkiselliğe dayalı bir şekilde reaksiyon göstermekte ve önleyici nitelikte tedbirler almak yerine güncel olayların akışına göre pozisyon almaktadır. Obama, çok taraflılık, daha az şiddet kullanımı, Amerika'nın dünya üzerindeki yükümlülüklerinden sıyrılma ve benzeri genel prensiplere sahip olmasına karşın bunları bütünlüklü bir strateji ve eylemin parçası haline getirememektedir. ABD; Irak, Suriye ve Libya'da yaşanan krizlere müdahale etmekte geç kalmıştır. Obama yönetimi inisiyatifli bölgedeki aktörlere kaptırmış, sonradan olaylara müdahalede bulunduğu ise geç kalmıştır (Yalçın, 2015: 56-72; Mearsheimer, 2011: 33-34; Diehl, 2010; Ferguson, 2011; Zakaria, 2008: 40; Zakaria, 2011).

Aralarında hem realistlerin hem de liberallerin bulunduğu bazı yazarlara göre ise Obama'nın Ortadoğu stratejisi tutarsız görünmesine karşın aslında oldukça tutarlıdır. Bush döneminden tamamen farklı bir strateji izlenerek Ortadoğu'da maliyetli bir politika izlemek yerine Irak Savaşı sonrası bozulan Amerikan imajını düzeltmek ve Amerikan karşıtlığının azaltılmasına dönük politikalar izlenmiştir. Obama yönetimi Ortadoğu'da tek taraflı askeri müdahalelerde bulunmak yerine Rusya, İran ve Çin gibi aktörlerle işbirliğine dayalı olarak hareket etmeyi ulusal çıkarları açısından uygun görmüştür. Bu doğrultuda Obama döneminde ABD, Ortadoğu'da ve özellikle Irak ve Suriye'de terörle mücadelede daha aktif ve başarılı bir strateji izlemiştir (Drezner, 2011; Flournoy ve Davidson, 2012: 54-63; Miller, 2016: 186).

Ağırlıklı olarak ABD dışındaki bazı akademisyen ve yazarlar tarafından, Obama'nın söylem düzeyinde liberal ilke ve değerleri ön plana almasına rağmen pratikte karma/belirsiz bir yaklaşım (Liberal-Realist) izlediği görüşüne yer verilmektedir (Pirinççi, 2011; Döner, 2019; Turaman ve Çelik, 2016; Yalçın, 2015). Başkanlığının ilk yıllarında Obama, Ortadoğu'da rejim değişiklikleri söz konusu olduğunda açık bir pozisyon belirlemekten çekinmiş ve gelişmelere daha sonra angaje olarak 19 Mayıs 2011'de bölgeye yönelik politikasını açıklamıştır. Obama, "bölgedeki değişim hareketlerinin desteklendiğini" belirtmekle beraber Irak tecrübesine atıfta bulunarak güç kullanma yoluyla yapılan rejim değişikliğinin zor ve maliyetli olduğunu vurgulamıştır. ABD'nin Irak'ta yaptığı gibi Ortadoğu'da doğrudan askeri müdahalelerle rejim değişikliklerinde öncü rolü oynamayacağını ifade etmiştir (Pirinççi, 2011: 110-111).

Döner'e göre de hem Obama hem de Trump, Clinton ve Bush yönetimlerindeki gibi uluslararası düzeni yeniden şekillendirmek ve Amerikan zaferciliğini destekleyecek bir strateji ortaya koyamamıştır. (Döner, 2019). Turaman ve Çelik ise Obama döneminde ABD'nin söylem düzeyinde idealist olmasına karşın uygulamada realist olması nedeniyle tutarsız bir strateji izlediğini öne sürmektedir (Turaman ve Çelik, 2016). Yalçın da, Obama'nın izolasyonculukla işbirlikçi güvenlik stratejisini (liberal kurumsalcılığa dayalı) birlikte uygulamaya çalıştığından sorunlar yaşadığını belirtmektedir (Yalçın, 2015).

Pirinççi ve diğerlerinin değerlendirmelerinde görüldüğü gibi; Obama'nın pratikteki tutumu dikkate alındığında ABD'nin Ortadoğu'ya ilişkin geçmiş dönemlerden farklı olarak çekimser bir yaklaşım sergileyeceği ve askeri operasyonlara geriden destek vereceği vurgulanmıştır. Bu durum, Obama döneminde ABD'nin demokratik gelişimlerin desteklenmesi yönünde ilkeli bir söylem geliştirmesine rağmen sahadaki uygulamaları dikkate alındığında; Obama'nın Amerikan çıkarlarını önceleyen nitelikte realist bir dış politika izlediği izlenimi doğmaktadır. Obama'nın Ortadoğu stratejisi, bölge ülkeleri ve ABD'nin rakipleri tarafından belirsiz, tutarsız, çelişkili hatta tarafgir olduğu gerekçesiyle eleştiriye maruz kalmaktadır. Literatürde, Obama'nın bölgedeki gelişmeler karşısında açık bir pozisyon belirlemekten kaçınması, rakip büyük güçlerin ABD karşıtı muhalif gruplarla birlikte statükocu bir yaklaşımla blok siyasetine yönelmesine ya da revizyonist bir yaklaşımla hareket ederek ABD'yi dengelemek istemelerine neden olduğu öne sürülmektedir.

Liberal ve realist çizgideki yazarlar tarafından, Obama Doktrini çerçevesinde Ortadoğu'dan askeri olarak çekilip Uzakdoğu ve Çin'e odaklanarak Pekin'i dengelemenin, ABD'nin stratejisi haline geldiği ifade edilmektedir (Haass, 2014: 118). ABD'nin ticari açıdan ortağı konumundaki Çin'i dengelemek istemesi, Başkan Obama'nın liberal yaklaşımdan uzaklaştığı ve realist bir düzlemde hareket ettiği düşüncesinin ağırlık kazanmasına yol açmıştır. Ancak Ortadoğu coğrafyasında Arap Baharı'nın yaşanması, ABD'nin Çin ve Uzakdoğu stratejisini alt üst etmiştir. Obama'nın, Irak, Suriye ve Libya'daki krizleri çözmeye odaklanması, bu dönemde Asya Pasifik'te yeterince etkin bir dış politikanın hayata geçirilememesine neden olduğu vurgulanmaktadır (Tyler, 2016). Dolayısıyla Çin ve Uzakdoğu'ya yönelik politikaların uygulanması Obama'dan Trump'a miras olarak kalmıştır. Literatürde Trump'ın, Başkanlık koltuğuna oturduğunda, Kuzey Kore ve Çin'e odaklanarak ileriki yıllarda ABD'ye yönelik tehdit oluşturabilecek meseleleri çözmek zorunda kaldığı anlatılmaktadır.

Literatürde Amerikan Grand Stratejileriyle birlikte liberal ve realist çerçeveden Obama dönemi ABD dış politikasını analiz eden çalışmalar bulunmaktadır (Löfflman, 2019; Krieg, 2016; Tyler, 2016, Turaman ve Çelik, 2016, Yalçın, 2015; Brand, 2016; Glaser ve Thral, 2017; Ertem ve Karadeniz, 2019). Karma yaklaşıma (Liberal-Realist) sahip olmakla birlikte liberalizme yakın duran Löfflman tarafından, Obama'nın dış politikası; hegemonya, angajman ve geri çekilme stratejileri çerçevesinde analiz edilmiştir. Löfflman, Obama'nın doktrinin dış tehditler karşısında rasyonel hesaplamaların ötesinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Karma yaklaşımdaki Obama'nın, ABD'nin küresel liderliğini yeniden tanımladığı anlatılmıştır. Löfflman aynı zamanda Obama'nın stratejik vizyonunun, ABD'nin ekonomik ve askeri kaynakları korumak amacıyla realist politikanın önemli unsurlarını içerdiğini vurgulamıştır (Löfflman, 2019).

Löfflman'ın değerlendirmeleri, Başkan Obama'nın ABD'nin askeri ve ekonomik kaynakları korumak için yeniden mevzilenme stratejisini uygulayarak realist bir politika izlediğini savunan Özdemir'in analizleriyle paralellik arz etmektedir (Özdemir, 2018). Löfflman, Libya ve Suriye krizlerine ilişkin benzer değerlendirmeler yapmış ve Obama'nın Libya politikasını "Geriden destek verme" stratejisi bağlamında incelemiştir. Löfflman, Irak ve Afganistan'da ABD'nin geri çekilme stratejisini uyguladığını öne sürmüştür. Hatta Obama Doktrininin "Önce Amerika" (*America First*) hareketini başlatarak Trump'ın önünü açtığını savunmuştur (Loffman, 2019).

Obama döneminde ABD'nin Ortadoğu'da çeşitli grand stratejileri uygulayarak bölgede vekâlet savaşını başlattığı ifade edilmektedir (Krieg, 2016, Harunoğlu, 2018; Ertem ve Karadeniz, 2019; Ekşi, 2017). Krieg'e göre Obama yeniden mevzilenme stratejisini takip etmiştir. ABD kendi içerisindeki sorunlarla uğraşmak isterken Arap Baharı ve IŞİD tehditleri ABD'yi Ortadoğu'ya müdahil olmaya itmiştir. Obama, terörle mücadelede SİHA'lar ile mücadele etmiş ve vekâlet savaşlarını başlatmıştır. Vekâlet savaşları Obama'nın beklediğinden daha az olumlu bir şekilde karşılanmıştır. Müttefikler ABD'nin kendilerine destek olacağı inancını yitirmiştir. Krieg'e göre Obama yönetimi, yalnızca askeri güç varlığını değil aynı zamanda yumuşak güç temelinde de angajman kurulmasına ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır (Krieg, 2016). Harunoğlu ise Krieg'e atıf yaparak vekâlet

savaşı yürütüldüğünü belirtmiştir. Obama'nın "arkadan yönlendirme", "stratejik sabır" veya "taşıyıcı savaş" yaklaşımını tercih ettiğini ifade etmiştir. ABD, bölgedeki yerel müttefikler üzerinden politika sürdürmüştür. ABD, Libya istisnası dışında Arap ayaklanmalarının başından itibaren böyle bir yaklaşım tercih etmiştir. Harunoğlu da Obama'nın Suriye'yi istikrara kavuşturamadığını belirtmiştir.

Ertem ve Karadeniz ise Obama ve halefi Trump'ın bölgede vekâlet savaşı yürüttüğünü (özellikle PYD'yi destekleyerek) ve yeniden mevzilenme (*retrenchment*) stratejisi uyarınca Ortadoğu'daki yükümlülüklerinden uzaklaştığını belirtmiştir (Ertem ve Karadeniz, 2019). Ekşi ise, biraz daha farklı bir perspektiften yaklaşarak Suriye krizi nedeniyle ABD-Rusya ve Çin arasında vekâlet savaşı başladığını öne sürmüştür. Rusya ve Çin, Vestfalyan sistemin egemenlik ve diğer devletlerin iç işlerine müdahale etmeme ilkelerini koruma yönünde mücadele etmiştir. Suriye krizi nedeniyle küresel güçteki aktörler arasında realist bir güç mücadelesinin başladığını öne sürmüştür. Obama, geriden destek verme stratejisini ve karada askeri güç bulundurmama prensiplerini uygulamaya çalışmıştır (Ekşi, 2017).

Brand ise, Obama'nın süreklilik ve değişim prensipleri doğrultusunda realist yaklaşıma uygun olarak ekonomik ve askeri anlamda geri çekilme stratejisini uyguladığını belirtmektedir. Brand'a göre grand strateji, devlet idaresine mükemmel bir vizyon ve etkinlik kazandırmamaktadır. ABD, nükleer silahların yayılması ve terörizm tehdidinin karşısında durmuştur. Brand, Obama döneminde ABD'nin Tahran'la nükleer müzakerede bulunarak başarılı bir politika geliştirdiğini ancak İran'ın bölgesel nüfuzunun kontrol altına alınması konusunda sıkıntı yaşandığı görüşünü paylaşmıştır. Brand, Pentagon'un uzun dönemli olarak Asya-Pasifik'te rekabete hazırlandığını ve aşırı geri çekilmenin uluslararası sisteme zarar verebileceğini belirtmiştir (Brand, 2016).

Santos ve Teixeira ise Obama yönetiminin Afganistan, Irak, Libya ve Suriye'de El Kaide, IŞİD'e yönelik askeri operasyonlara odaklandığını ve Ekşi ve Harunoğlu gibi "Geriden destek verme" stratejisini uygulamaya çalıştığını ifade etmişlerdir. Santos ve Teixeira makalede; Cox, Lynch ve Bouchet'e (2013) atıf yaparak, ABD grand stratejisinde demokrasinin amaç olmadığı anlatılmıştır. Makalede güvenlik kaygısının demokratik değerleri yaymada baskın olduğu vurgulanmıştır. Ancak Santos ve Teixeira, Löfflman'la benzer şekilde hem güvenlik kaygısının hem de demokratik değerleri yaymanın öneminin yadsınamayacağını ifade ederek karma bir yaklaşım sergilemiştir. Ayrıca Santos ve Teixeira, "Geriden destek verme stratejisinin" iyi bir strateji olmakla birlikte; IŞİD'in bu stratejiyi tehdit ettiğini savunarak Özdemir'e yakın değerlendirmelerde bulunmuştur (Santos ve Teixeira, 2015).

Glaser ve Thrall ise çoğu yazardan farklı bir perspektiften konuya yaklaşarak Obama döneminde ABD'nin üstünlük stratejisini takip ettiği ve Bush yönetiminin politikalarını sürdürdüğünü savunmuştur. Obama, drone saldırılarıyla terörle aktif bir mücadele yürütmüştür. Ancak, Obama, Suriye'de çok fazla güç kullanmak istememiş ve sınırlı müdahalede bulunmayı tercih etmiştir (Glaser ve Thrall, 2017).

Mearsheimer ise, Mısır ve Suriye'deki gelişmelerin ABD açısından hayati öneme sahip olmadığını belirtmiştir. Mearsheimer, ABD'nin son 25 yıllık tarihi süreçte en güvenli ülke

olduğunu savunmuştur. Obama'nın Ortadoğu'daki gelişmelere uzak durmasının küresel güç dengesini ihmal ettiği ve izolasyonist bir politika izlediği anlamına gelmediğini belirtmiştir. Mearsheimer, Obama'nın Ortadoğu stratejisinin realist yaklaşıma uygun olduğu yönünde bir kanaate sahiptir (Mearsheimer, 2014).

Obama dönemini Amerikan Grand Stratejileriyle beraber liberal ve realist perspektiften inceleyen yazarların kesin bir sonuca varamadığı görülmektedir. Yazarlar, ağırlıklı olarak kendi bakış açıları doğrultusunda öznel değerlendirmeler yapmıştır. Çalışmalarda ağırlıklı olarak yorumlayıcı bir yaklaşım sergilenmiş ve yazarların bilimsel açıdan fikirlerini kanıtlayacak yöntemleri yeterince kullanmadığı görülmüştür. Özdemir'in kitabı nispeten konu hakkında yapılan teorik tartışmalara katkı sağlamakla birlikte yayınlarda nicel olarak sayısal verilerin kullanılmaması ve nitel olarak da röportaj vb. uygulamaların yapılmamış olması çalışmaların temel eksikliği olarak değerlendirilebilir. Yazarların, Obama ve yönetiminin yaklaşımlarına ilişkin farklı değerlendirmelerde bulunması, tek bir Amerikan Grand Stratejisinin Ortadoğu'daki gelişmeleri açıklamada yetersiz kaldığını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla teorik açıdan derinlemesine incelemenin yapılması ve bilimsel yöntemlerin kullanılmasıyla bu farklı görüşlerin nedenlerinin ortaya konması gerektiği görülmektedir.

11 Eylül saldırılarının ardından Amerikan'ın Ortadoğu politikasına ilişkin olarak liberal ve realist perspektifle birlikte konstrüktivist ve İngiliz Okulu çerçevesinde de analizlere yer vermeye başlanmıştır. Kimlik, kültür, normlar üzerinde yapılan analizlerin ağırlığı artmaya başlamış ve maddi olmayan unsurlar da değerlendirilmeye başlanmıştır. Özellikle Amerikan başkanlarının genelde realist perspektiften hareket ettikleri algısına karşın liberal veya normatif unsurlara uygun yaklaşımlar sergilediği görülmektedir (Küntay, 2011: 5-6; Kayser, 2015: 46-55; Milillo, 2012: 7-75). Karma yaklaşımı savunan Kayser'e göre Obama'nın Irak politikası realizm, liberalizm ve sosyal konstrüktivizm ile en iyi şekilde açıklanmaktadır. Obama'nın, Irak ve Suriye'de IŞİD'in bitirilmesine yönelik söylemleri realist unsurlar barındırmakla birlikte; çok taraflı operasyonların yapılmasının daha yararlı olacağını belirterek liberal yaklaşım sergilemiştir. Böylece Obama hem liberalizm hem de realizmden yararlanmaktadır (Kayser, 2015: 46-65). Ancak Kayser ve Milillo'nun yaptığı değerlendirmelerde dikkat çekici nokta Obama'nın bölgeye yönelik yaklaşımlarını incelerken sosyolojinin bir alanı olan sosyal konstrüktivizme de yer vermesidir. Kayser, Milillo ile Obama'nın bölgeye yönelik politikasını yalnızca konstrüktivist perspektiften değerlendiren Jarvis'e göre: normlar dış politikaya rehberlik etmektedir. Ayrıca, Obama döneminde çok taraflılığa dönük politikalar izlenmesiyle Bush döneminden farklı bir retorik kullanılmıştır (Kayser, 2015; Milillo, 2012; Jarvis, 2013).

Literatürde Obama'nın geçmiş dönemdeki başkanlardan ve özellikle de Bush döneminden farklı bir retorik kullandığı konstrüktivist yazarlar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Jarvis, Obama'nın ABD'nin kimliğini yeniden yapılandırıldığını savunmuştur. Obama, Libya krizinde uluslararası toplumla aktif bir şekilde çalışmış ve insani krizi bitirmek amacıyla müttefiklerle birlikte askeri operasyon düzenlemiştir. Libya krizinde Obama'nın

bu yaklaşımı, ABD'nin uluslararası normlar ve etik değerler çerçevesinde hareket ettiğini ve ABD'nin kimliğini yeniden yapılandırıldığını göstermiştir (Jarvis, 2013: 240-241).

Kayser ve Milillo, Obama'nın Ortadoğu politikasını analiz ederken çok yönlü analiz yöntemi kullanarak Obama'nın kişisel felsefesini de değerlendirmeye almıştır. Ayrıca Milillo tarafından, politikada güç ve etkinin yaratılmasında kelimelere özen gösterilmesinin öneminin Obama döneminde açıkça gözler önüne serildiği ifade edilmiştir. Obama'nın yumuşak güce ve çok taraflılığa dayanarak küresel zorlukları aşmayı başardığı belirtilmiştir. Özetle; Konstrüktivist yaklaşımda ABD'nin politikalarındaki kimlik ve çıkarlar, toplumun uluslararası politikaya bakış açısıyla içselleştirilmekte ve bu nedenle yaşanan gelişmeler farklı bir şekilde yorumlanabilmektedir (Kayser, 2015: 46-65; Milillo, 2012: 7-75).

Obama'nın Ortadoğu'da ve özellikle Libya'da benimsediği koruma sorumluluğu (R2P) ilkesini konstrüktivist çerçeveden analiz eden Jarvis'in yanı sıra İngiliz Okulu çerçevesinde inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Acet, ABD ve müttefiklerinin Libya müdahalesini uluslararası hukuk ve İngiliz Okulu'nun varsayımları çerçevesinde ele almıştır. Acet, Libya müdahalesini, ABD ve müttefiklerinin kendi kamuoyları tarafından desteklenip desteklenmediği ve müdahalenin gerekçelerini kısmen sayısal veriler de kullanarak hukuki bağlamda incelemiştir. Acet, R2P'nin uluslararası hukuk açısından sorunlar yarattığı ve şüpheyi yaklaşılması gerektiğine yer vermiştir (Acet 2018, 110-148).

Literatürde konstrüktivist perspektiften, Obama döneminde ABD'nin terörle mücadelesini inceleyen çalışma da yer almaktadır. Ava Shafiei tarafından Obama'nın terörizmle mücadelede drone saldırılarına başvurusu incelenmiştir. Drone saldırılarıyla birlikte geleneksel realist söylemlerin azalmaya başladığı belirtilmiştir. Artık yeni bir paradigmanın geliştirilmesinin zorunlu olduğu vurgulanmıştır. ABD'nin 11 Eylül saldırılarının ardından yeni bir söylem geliştirdiği ve terörle savaş söyleminin Obama'yla birlikte değişime uğradığı anlatılmıştır. Terörizmle mücadelenin uzun vadeli yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak Shafiei, Obama'nın drone saldırılarını genişleterek "sınırsız savaş" yaklaşımını destekleyici adımlar atarak ikilem yaşadığını belirtmiştir (Shafiei, 2017).

Kayser, Milillo, Jarvis ve Shafiei gibi konstrüktivist perspektiften konuya yaklaşan yazarlar farklı bakış açılarıyla literatüre önemli katkılar yapmasına karşın çalışmalarında ağırlıklı olarak yorumlayıcı bir yaklaşıma yer vermeleri, bilimsel açıdan eksiklik olarak görülebilir. Adı geçen yazarların analizlerinde Obama dönemine ait sayısal verilere yer vermedikleri görülmektedir. Obama döneminde ABD'nin Ortadoğu politikasını irdelerken kişilik testi gibi ölçüm kriterlerine yeterince yer verilmemesinin önemli bir eksiklik olduğunu ifade etmek gerekir. Literatür incelemesiyle birlikte Başkan Obama'nın yaşam koşullarının, kişisel felsefesinin ve geldiği kültürün konstrüktivist yaklaşıma paralel olarak ayrıntılı bir şekilde irdelenmesi gerekmektedir. İngiliz Okulu perspektifinden ve insani müdahale kavramı üzerinden ABD ve müttefiklerinin Libya politikasını irdeleyen Acet'in ise R2P konusuna negatif ve şüphecî yaklaştığı görülmektedir. Acet'in, kısmen sayısal verilere yer vermesi ve uluslararası hukuk bağlamında derinlemesine analiz

yapmasıyla literatüre önemli bir katkı sağladığı söylenebilir. Ancak metodolojik açıdan belirli bir yöntemin kullanılmaması nedeniyle daha kapsamlı bir analiz yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

ABD'nin Ortadoğu politikası ile Irak, Suriye ve Libya'da yaşanan gelişmeleri, Başkan Obama'nın doktrini çerçevesinde değerlendiren bazı yazarlar ile realistlerin önemli bir bölümü, ağırlıklı olarak güç ve güvenlik kaygısı üzerinden analiz yapmışlardır. Realistler, ABD'nin askeri ve ekonomik gücünün toplamını dikkate almaktadır. Bu doğrultuda Ortadoğu'nun zengin enerji kaynaklarının kontrol edilmesi ve 11 Eylül terör saldırıları ile artan terörizmle mücadele realistlerin en çok üzerinde durdukları konular olmuştur. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin anarşik yapısı dikkate alınarak ABD'nin manevra kabiliyetini sınırlandıran veya sınırlandırabilecek olan aktörlerin güç ve kapasiteleri dikkate alınmaya başlanmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası kısa süren tek kutuplu dünya düzenin 11 Eylül saldırıları ve ABD'nin Irak'a yönelik askeri müdahaleleri sonucu çökmesi ve sonrasında çok kutuplu sisteme geçişin Ortadoğu'daki yansımaları ve güç dengesine etkileri realist/neorealist ve neoklasik realistlerin üzerinde durdukları konulardır. Ayrıca ABD'nin Ortadoğu ülkelerinde demokrasinin yayılması için verdiği askeri, diplomatik ve ekonomik mücadeleler değerlendirilerek liberal demokrasinin yayılmasının ABD'nin ulusal çıkarları açısından önemine değinilmiştir. Realist yaklaşımda ABD'nin ulusal çıkarları; etik değerler, uluslararası normlardan daha önemli görülmekte ve ABD'nin bölge ülkeleri ile olan ilişkileri de bu bağlamda değerlendirilmektedir (Zakaria, 2009; Walt ve Marsheimer, 2014; Nogayeva, 2011; Hook ve Sapanier, 2014; Haass, 2014; Kepsutlu, 2016; Telatar, 2012; Altunışık, 2009; Akbaş, 2011; Yalçın, 2015; Gerges, 2013; Hoffman, 2014; Hulsman, 2014; Özdemir, 2018; Jamshidi ve Noori 2017).

Realist yazarlar, Obama döneminde ABD'nin sahadaki uygulamalarını dikkate alarak başkanın realist bir dış politika izlediğini savunmaktadır. Özellikle Afganistan politikasında realist bir politika takip edildiği konusunda yazarlar arasında mutabakat sağlanmıştır (Hoffman, 2014; Hulsman, 2013). Obama bölgedeki krizlerde, insani müdahale konusunda isteksiz davranması ve İran gibi düşmanlarıyla bile pazarlık edebileceğini göstermesiyle çağının en realist başkanı olarak tanımlanmaktadır (Hulsman, 2013). Hatta Hulsman, Obama'yı Kissinger'in çağımızdaki varisi olduğunu öne sürmüştür. Literatürde, Hoffman ve Hulsman tarafından ABD'nin Irak'taki başarısızlığa odaklanıp çok kutuplu dünya düzenine uygun politikalar geliştirmeye çalıştığının vurgulanması da dikkate değerdir. Hoffman (2014), Obama'nın ABD'nin yükümlülüklerini azaltıp Amerikan topraklarını korumaya dönük bir politika izlediğini savunmuştur. Yine literatürde, realist yazarlar tarafından, Obama döneminde ABD'nin iç politikadan ve bürokrasiden kaynaklanan engeller nedeniyle tutarsız bir politika izlediği görüşü yer almaktadır. Obama'nın Libya krizinde realizmi terk ettiği ve Suriye krizinde bürokratik baskılara maruz kaldığı ve IŞİD tehdidini yeterince iyi algılayamadığı dile getirilmiştir (Unger, 2016; Hulsman, 2016).

Ortadoğu uzmanı tarihçi Gelvin'e göre de Obama'nın bölgeye yönelik politikası realist bir yaklaşıma uygun olarak şekillenmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber SSCB'yi

çevrelemek ve Sovyet nüfuzunu ortadan kaldırmak gereksiz hale gelmiştir. Amerikan dış politikasının da bu yeni koşullara uygun olarak değişmesi gerektiği Gelvin tarafından savunulmuştur. Gelvin'e göre realist çizgideki Obama, uluslararası sistemin istikrara kavuşması için rekabet halindeki devletler arasında bir güç dengesini sağlamaya çalışmıştır. Güç dengesinin sağlanması da bilgili ve deneyimli siyasal karar mercileri tarafından yerine getirilmektedir. Gelvin'e göre Obama, ABD'nin Ortadoğu'da idealler yerine çıkarlar doğrultusunda bir politika izlemesini sağlamaya çalışmıştır. Başkan Obama ilgisini Asya Pasifik'e kaydırmak isteyerek Amerikan dış politikasında eksen değişikliğine gitmek istemesine rağmen bölgede yaşanan gelişmeler böyle bir değişime izin vermemiştir. Bu nedenle Başkan Obama ve ekibi Ortadoğu'da bir önceki yönetim kadar zaman harcamak zorunda kalmış ve hatta IŞİD'e karşı savaş bile yürütmüştür (Gelvin, 2016: 349-350).

Unger ve Hulsman'ın görüşlerinin aksine Gelvin'e göre; Obama'nın IŞİD'e karşı rasyonel bir şekilde savaş yürütmesinde, IŞİD'in bölgesel düzene karşı tehdit oluşturması etkili olmuştur. Suriye ve Irak'ın topraklarının bir kısmının örgütün eline geçmesi, İsrail-Suriye ilişkilerinin daha da bozulmasına ve hatta Suudi Arabistan'ı dahi rahatsız edebilecek gelişmelerin yaşanmasına neden olabilecekti. Bu süreçte Suriye'de kurulacak bir Kürt devleti de, Türkiye ve İran'ın bölünmesine yol açabilecekti. ABD, IŞİD tehdidini engellemek amacıyla bir kez daha uluslararası koalisyon oluşturarak IŞİD'le savaşmıştır (Gelvin, 2016: 397).

Literatürde, Obama'nın değişimden ziyade devamlılık arz ettiği ve bölgedeki statükoyu ve güçler dengesini korumaya yönelik bir yaklaşım geliştirdiği de öne sürülmüştür. Obama'nın söylem ve eylemleriyle pragmatist bir tutum takındığı ve geri çekilme stratejisini takip ettiği savunulmuştur (Gerges, 2013). Bölgedeki krizler karşısında Obama'nın realizminin liberalizmine baskın çıktığını öne süren Özdemir (2018) ise yeniden mevzilenme stratejisinin uygulandığını savunmuştur. Çalışmada, Obama döneminde ABD'nin askeri ve ekonomik açıdan yüklerini müttefikleriyle paylaşmaya çalıştığı belirtilmiştir. Yapılan değerlendirmeler dikkate alındığında; realist yazarların Obama dönemiyle ilgili değişik değerlendirmeler yaptığı ve farklı bir perspektiften ve grand stratejiler üzerinden bölgedeki gelişmeleri analiz ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Obama'nın Ortadoğu politikası farklı açılardan değerlendirilmesine karşın; Obama'nın bölgeye yönelik politikası dikkate alındığında, başkanın realist perspektifle örtüşen uygulamalara imza atmaya çalıştığı, realist yazarların geçmişte yayınladıkları bildiriyle ortaya çıkmaktadır. Geçmiş yıllarda realizmin önde gelen yazarlarından Hans Morgenthau'nun ABD'nin Vietnam işgaline karşı çıkmasına benzer şekilde uluslararası ilişkiler alanında çalışma yapan 33 realist akademisyen, ABD'nin 2003 Irak savaşına ve Ortadoğu politikasına karşı çıkmıştır. Böylece ilk günden beri Irak savaşına şiddetle karşı çıkan Obama, realist yazarlarla paralel bir yaklaşım sergilemiştir. 26 Eylül 2002 tarihinde New York Times'ta yer alan bildiride; John Mearsheimer, Stephan Walt, Stephan Van Evara, Randall L. Schweller, Kenneth Waltz, Jack Snyder, George H. Quester ve Thomas C Schelling, Robert J. Art ve Steven E. Miller gibi pek çok realist/neorealist/neoklasik realist görüşteki akademisyenlerin imzaları bulunmaktadır. Akademisyenler, ulusal

güvenliğin sağlanması ve hayati önemdeki çıkarların korunması için savaşın bazen gerekli olduğunu vurgulamakla birlikte, Irak Savaşı'nı, ABD'nin ulusal güvenliği sağlaması için hayati öneme sahip bir savaş olarak değerlendirmemişlerdir. Bildiride, Saddam Hüseyin'in katil bir despot olduğu ifade edilmiş ancak Irak'ın El Kaide ile işbirliği yaptığını hiç kimsenin kanıtlayamadığı vurgulanmıştır. Saddam Hüseyin'in, nükleer silahlara sahip olsa bile bu silahları ABD ve İsrail karşısında kullanamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca Baba Bush'un 1991 yılında Ortadoğu'da istikrarsızlığı tetiklememek ve ABD'nin ulusal çıkarlarına zarar vermemek için Irak'ı fethetme girişiminde bulunmaması desteklenmiştir. Günümüzde de aynı endişenin devam ettiği ifade edilerek, Irak'ın işgal edilmemesi gerektiği belirtilmiştir. ABD'nin savaşı kazanacağı görüşü savunulmakla birlikte Irak'ta bulunan çeşitli silahların ve kentteki çatışmaların işgalci güçlere ve komşu ülkelere büyük bir maliyet yaratacağı görüşü dile getirilmiştir. ABD'nin savaşı kazansa bile ülkeden makul bir çıkış stratejisinin bulunmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca toplumsal açıdan bölünmüş olan Irak'ta, istikrarlı bir ülkeyi yeniden kurmak için ABD'nin uzun yıllar boyunca ülkeyi işgal altında tutması ve güvenlik gücü bulundurması gerekeceği belirtilmiştir. Realist akademisyenlere göre El Kaide, ABD'ye Irak'tan daha fazla tehdit oluşturmaktadır. Irak'la yapılan savaş küresel ölçekte Amerikan karşıtlığını artıracak, kaynakların dağılmasına sebep olacak ve El Kaide'ye karşı yapılan kampanyayı tehlikeye atacaktır. ABD kendi ve BM'nin kaynağını kullanarak tetikte kalacak şekilde Irak'ı çevrelemeyi sürdürmelidir. ABD, Irak tarafından kendine veya müttefiklerine bir saldırı tehdidi söz konusu olduğunda ülkeyi işgal etmelidir. Irak'taki durum böyle değildir. ABD'nin El Kaide'yi yenmeye odaklanması gerekmektedir (War With Iraq Is Not America's National Interest, **NewYork Times**, 26.09.2002). Realist yazarlar, Irak'tan ABD'nin ulusal güvenliğine yönelik doğrudan bir tehdit gelmediği yönünde görüş beyan etmişler ve Irak'a yönelik askeri müdahalenin daha çok ideolojik faktörlerin etkisiyle gerçekleştirildiği şeklinde söylemler geliştirmişlerdir.

Realist yazarların görüşlerine paralel olarak Obama döneminde, liberal ilke ve değerleri Ortadoğu'ya yaymak için üstünlük stratejisi doğrultusunda bölgeye doğrudan tek taraflı müdahalede bulunan W. Bush yönetiminin aksine; ağırlıklı olarak seçici angajman ve yeniden mevzilenme hatta kısmen geri çekilme stratejisi doğrultusunda, bölgedeki güçler dengesinin korunmasına özen gösterilen realist bir yaklaşımla hareket edilmiştir. Bu dönemde gerektiğinde müttefiklerle işbirliği yapılmış ve askeri ve ekonomik açıdan az bir maliyet yaratan örtülü operasyonlarla Ortadoğu'daki sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Drone, Predator gibi teknolojik silahlarla terörle mücadelede bulunulmuştur. Bush'tan farklı olarak konvansiyonel askeri birliklerin şehir ve yerleşim alanındaki askeri operasyonları azaltılmıştır. Yeni teknolojik silahlar sayesinde hata yapılsa da, müttefik ülkelerden bazen izinli bazen de izinsiz şekilde radikal dinî gruplarla mücadele kararlılıkla sürmüştür. El Kaide lideri Ladin'in Pakistan'da öldürülmesi bu durumun en iyi göstergesidir. W. Bush'un ardından Başkanlık koltuğuna oturan Obama'nın Irak Savaşı'na şiddetle karşı çıkması ve El Kaide ile mücadeleye odaklanması, realist akademisyenlerin beklentileri doğrultusunda bir dış politika izlemeye çalıştığını göstermektedir. Literatürde neoklasik realizm perspektifinden konuya yaklaşanların analizleri, çalışmanın dayandığı teorik çerçeve (neoklasik realizm) bölümünde ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır.

Realist/Neoklasik realist yazarların Obama'nın Ortadoğu politikasını incelerken formül geliştirmedikleri ve ölçüm için belli kriterler kullanmadıkları görülmüştür. Yazarların ağırlıklı olarak yorumlayıcı bir yaklaşımı tercih ettikleri ve öznel değerlendirmeler yaptıklarını ifade etmek gerekmektedir. Literatür taramasında konu hakkında yapılan çalışmalarda ağırlıklı olarak nitel analiz (Obama'nın ve siyasi elitlerin söylemleri) yapıldığı görülmüştür. Neoklasik realistlerin, klasik ve neorealist yazarlardan farklı olarak Obama'nın dış politikadaki etkisine vurgu yapmaları literatüre önemli bir katkı sağlamakla birlikte; yazarların Obama'nın doktrinde etkili olan unsurları kapsamlı bir şekilde irdilemedikleri görülmüştür. Neoklasik realistlerin, liderin etkisine ve içsel faktörlere atıf yapmalarına rağmen liderin ve içsel faktörlerin etkisini ölçecek bir yöntem geliştirmedikleri ortaya çıkmıştır. Bu çalışmayla birlikte neoklasik realizmin, liderin ve içsel faktörlerin ölçümü konusundaki eksikliğinin giderilmesine katkı sağlanacaktır. Ayrıca ABD'nin ve bölgede etkisini giderek arttıran Rusya, İran, Çin gibi aktörlerin askeri güç ve ekonomik kapasitesine ilişkin sayısal verilere de yer verilmek suretiyle analitik karşılaştırmalar yapılabilmesinin önü açılmıştır.

Yapılan literatür incelemesinde liberal, konstrüktivist ve realist/neoklasik realist yazarların Obama dönemini incelerken yorumlayıcı bir yaklaşımla hareket ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Yazarların hemen hemen tamamı Obama dönemindeki sayısal verilere (askeri güç, ekonomik veriler, kamuoyu desteği gibi) yer vermemiştir. Başkan Obama'yı olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendiren yazarların daha çok öznel yorumlarda bulunması nedeniyle yapılan çalışmaların bilimsel açıdan zayıf kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla nitel ve nicel verilerin daha fazla kullanıldığı bir çalışmanın yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

BÖLÜM 1: TEORİK ÇERÇEVE

SSCB'nin merkezi, planlı komünist ekonomisinin savaş yaşanmadan kendiliğinden çökmesi sonucu, rekabetçi liberal piyasa ekonomisi ile birlikte liberal demokratik siyasal sistemi savunan Batı'nın kendiliğinden galip gelmesi söz konusu olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte küreselleşmenin ve liberalizmin getirdiği yeni süreç, uluslararası örgütleri, büyük güçlerin dış politika aracı haline getirmiştir. Hatta Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası örgütler daha da kullanışlı hale gelmiştir. Soğuk Savaş'ın ardından demokratik ülkeler, otoriter ülkelere demokrasi ihraç etmek için daha çok savaşmak durumunda kalmıştır. Bu durum otoriter ülkeleri zor duruma düşürmüştür. Küresel dünya düzeninin inşa edildiği dönemde liberaller tarafından desteklenen karşılıklı bağımlılık yaklaşımı, aslında gelişmemiş ve otoriter yapıdaki ülkelerin aleyhine olacak şekilde eşitsiz asimetrik bir bağımlılık getirmeye başlamıştır. Karşılıklı bağımlılığın etkili olduğu yeni dünya düzeninde, büyük güçlerin orta ve zayıf ülkeler üzerinde hegemonya kurmaları giderek kolaylaşmaktadır. İki kutupluluğun sistemik baskısı olmadan çok kutuplu dünya düzeninin yaşanmaya başlandığı süreçte küreselleşmenin getirdiği görünürdeki karşılıklı bağımlılık, dünyanın pek çok noktasında ve özellikle de Ortadoğu'da savaş ve çatışmaların artmasına yol açmıştır. Waltz başta olmak üzere karşılıklı bağımlılık yaklaşımını eleştiren realistler tarafından, yeni kurulmuş olan uluslararası sistemde devletler arasında çatışmaların artacağı argümanı öne sürülmüştür. Waltz, demokratik olmayan "kötü" ülkelere karşı barışı korumak için demokratik olmayan ülkelerin yenilgiye uğratılması gerektiği ve "kötü" ülkelerin demokratik bir yapıya dönüştürülmesi için demokrasilerin savaşı teşvik edeceği görüşünü savunmuştur (Waltz, 2006: 101-110).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından realizm içerisinde devletlerin politikalarında sistemsel faktörlerin yanında içsel faktörlerin de etkili olduğu tartışılmaya başlanmıştır. Neorealistlerin sistemik bakış açısı, Soğuk Savaş sonrası yaşanmakta olan süreci açıklamakta zorlanmıştır. Uluslararası sistemdeki değişim ile yeni aktörlerin, yeni devletlerin ortaya çıkması ve neorealizmin bu yeni durumu açıklamakta başarısız olması neoklasik realizmin gelişmesini sağlamıştır. ABD'nin dış politika kimliği neoklasik realizmin varsayımlarına uygun olarak; ulusal (50 eyalet), Amerika Kıtası, Batılı ülkeler/müttefikler (Avrupa, Amerika, Avustralya, Japonya ve Güney Kore) ve küresel düzen-sistemin yapısı doğrultusunda şekillenmektedir. ABD içerisinde Demokratik Parti ile Cumhuriyetçi Parti arasındaki farklılıklar, liderlerin özellikleri, ülkedeki elitlerin/kanaat önderlerinin yaklaşımları da dikkate alınmaktadır (Ripsman, Taliaferro ve Lobell, 2009: 287-292; Arı, 2010).

İki kutuplu dünya düzeninde iç politika ile dış politika arasında ayrım söz konusuydu ve Amerikan dış politikasının genel karakteri başkanların değişmesiyle özünde değişmemektedir. Bununla birlikte Jimmy Carter ve Ronald Reagan ayrışmasında olduğu gibi başkanların dış politikadaki etkileri nispeten daha belirgin olabilmektedir. Ancak sonradan George H. W. Bush, Clinton, W. Bush ve ardından gelen Obama'nın uygulamaları incelendiğinde, yeni uluslararası sistemin rol empoze edici özelliğinin zayıflamasıyla, başkanların Amerikan dış politikası üzerindeki etkisi daha fazla

hissedilmeye başlanmıştır (Sönmezoğlu, 2014: 173-174). Diğer ülkelere benzer şekilde Amerikan iç politikasıyla dış politikası arasındaki ayrım her geçen gün önemsiz hale gelmektedir. Ayrıca uluslararası ortamda geçmiş yıllara nazaran krizlerin azalması başkanların kendine has bir otorite oluşturmalarını da zorlaştırmaktadır. Örneğin Soğuk Savaş sonrası dönemde başkanlar çevre sorunlarına ilişkin uluslararası metinleri imzalamalarına karşın, eski yıllara nazaran bunların çok azı Kongre tarafından onaylanabilmiştir (Sönmezoğlu, 2014: 174).

Sönmezoğlu'na göre ABD'de Demokratik Partililerin ve Cumhuriyetçilerin dış politikadaki yaklaşımları Soğuk Savaş yılları ve sonrası olarak ele alınıp incelenmelidir. Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu dünya düzeninde bugün farklı saflarda yer alan Güneydeki Cumhuriyetçi "Kırmızı Eyaletler" ile Kuzey Doğu ve Pasifik Sahilindeki Demokratik "Mavi Eyaletler" ülkenin dış politikasında bir uzlaşma içerisindedir. Bu dönemde Cumhuriyetçi ve Demokratik Partili yöneticiler ülkenin dış yardım ve yüksek savunma harcamaları paralelinde serbest ticarete dayalı açık ve karşılıklı bağımlılığa dayalı bir dünya ekonomisi yaratılması konusunda bir uzlaşma içerisindeydiler. Sonradan çeşitli nedenlerle iki parti arasındaki oydaşma sona ermiştir. Dış politikaya ilişkin tarafların siyasal ve ekonomik tercihleri farklılaşmıştır (Sönmezoğlu, 2014: 172).

Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru dış politika üzerinde iç politikadaki gelişmelerin etkisinin daha fazla hissedilmesine paralel olarak, Amerika'da Demokratik Partililer ile Cumhuriyetçiler arasındaki ayrım keskinleşmiştir. ABD'de Demokratlar ile Cumhuriyetçiler arasındaki ilişkiler geri dönülmez bir kutuplaşmaya gitmektedir. Bush yönetimindeki Amerikan siyaseti ABD'nin liberalizm, çoğulculuk ve özgürlüklere ilişkin imajını kötüleştirmiştir. ABD'nin çok kültürlü yapısı dikkate alındığında, ABD kendi iç barışını korumada bazı zorluklar yaşayabilecektir (Alakel ve Bakır, 2011: 26). Ayrıca Demokratik Parti ile Cumhuriyetçi Parti, geçmişteki politik duruşlarından ve destek gördükleri bazı kesimlerden kısmen uzaklaşarak daha farklı bir çizgiye doğru evrilmeye başlamışlardır. Yakın zamana kadar Demokratik Parti, Cumhuriyetçi Parti'ye nazaran daha fazla İsrail yanlısı olarak görülmekteydi. Geçmişte Demokratik Partili Truman'ın, İsrail'in kurulmasını en önce destekleyenlerden biri olması, İsrail'in Demokratlarla yakın bir ilişki kurmasında etkili olmuştu. Ancak Reagan ve W. Bush ile Cumhuriyetçiler İsrail'le yakınlaşmışlardır (MacQueen, 2013: 344). ABD'de son yıllarda yapılan seçimlerde ve özellikle de 2012 yılındaki seçim kampanyasında ülkede artan yeni muhafazakâr unsurların etkisiyle, Cumhuriyetçi Parti, Demokratik Parti'ye nazaran giderek daha fazla İsrail yanlısı bir tutum izlemeye başlamıştır. Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler de, Demokratik Partililer ve Cumhuriyetçiler arasındaki çatışmaları artırıcı bir etki yapmıştır. Örneğin 2004 ve 2008 Başkanlık seçimi kampanyalarında, Demokratik Partili Obama'nın, Cumhuriyetçi Başkan Bush'u Irak'ı gereksiz bir şekilde işgal etmesi ve teröre karşı savaşta başarısız olması dolayısıyla eleştirmesi, iki parti arasında dış politika konularında yaşanan ihtilafların arttığını göstermektedir (Hudson, 2016: 364).

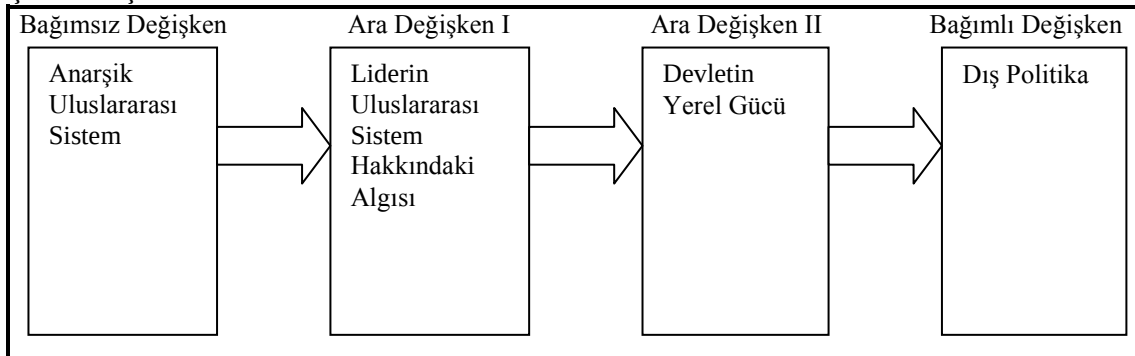
Sönmezoğlu'na göre yeni dönemde Amerika'da liberal enternasyonalizme uygun ekonomik ve siyasal tercihlerin dış politikaya yansıtılması eğilimi değişmektedir. Güney ve Dağlık Batı eyaletlerinin büyük çoğunluğu güçlü Amerika ve ulusal güvenlik

konularına büyük önem gösterirken, Kuzey Doğu ve Pasifik eyaletlerinin büyük bir kısmı, ABD'nin başka coğrafyalardaki etkisini azaltmasını ve ülke kaynaklarının daha çok içeride kullanılmasını istemektedirler. Bu tercihler bu bölgelerin 1890 ve 1930'lu yıllardaki pozisyonlarının tam tersidir. 11 Eylül 2001'den sonra da çok fazla değişmemiştir. Amerikan politikasında Cumhuriyetçiler ve Demokratik Partililer giderek ayrırmakta ve Başkan'ın ülke dış politikasına ilişkin "iki tarafı kollama" politikası doğrultusunda hareket etmesini zorlaştırmaktadır (Sönmezoğlu, 2014: 172).

Soğuk Savaş sonrası dönemde neoklasik realizmin öne çıkmaya başlamasıyla devlet gücü ile milli güç arasında ayrıma gidilerek, uluslararası ilişkilerin ana aktörleri olarak nesnel güç ölçümlerinin yanı sıra devlet adamları ve devlet adamlarının güç algılamalarındaki değişimler üzerinde durulmaya başlanmıştır (Zakaria 1998'den aktaran Gözen, 2014: 181). Gideon Rose, Randall Schweller, William Wohlforth, Stephan Van Evera, Fareed Zakaria, Jack Snyder gibi neoklasik realistler, ABD'nin konumunu ve diğer büyük güçler ve uluslararası kurumların etkileşimlerini inceleyerek devletin bir aktör olarak kabiliyet dağılımının yarattığı yapısal sınırlamalardan etkilendiğini ancak buna karşın kendi algısı ve perspektifi doğrultusunda gelişmelere yaklaştığını ve bu nedenle yapısal değişkenlerin gerektirdiği doğrultuda zaman zaman rasyonel tepkiler veremeyebileceğini savunmuşlardır. Thomas J. Christensen de dış politikada karar alma sürecinde devletlerin ülke içerisindeki kitleleri mobilize etmesinin önemini açıklamıştır. Neoklasik realistler, uluslararası sistem ile birlikte devleti ve devletin içerisindeki ideolojik yaklaşımları dikkate alarak daha zengin bir teori ortaya çıkarmıştır (Schweller, 2004; Rose, 1998; Wohlforth, 2009; Evera, 1999; Snyder, 1991; Christensen, 1996; Kitchen, 2010).

Literatürde neoklasik realistlerin bu varsayımları doğrultusunda ABD başkanlarının doktrinleri ve ülkedeki siyasi elitlerin yaklaşımları, uluslararası sistemin etkisi gibi değişkenler günümüzde de dikkate alınarak birey, devlet, yapı, sistem (alt ve üst sistem, uluslararası) düzeyinde analiz yapılmaya başlanmıştır. Böylece Waltz'ın neorealizmine eleştiriler getiren ve onu geliştiren neoklasik realizm, iç politikayı; liderin yeteneklerini, devletlerin niyetlerini dikkate alarak devletlerin dış politikası hakkında geniş bir çatı kurarak, çok yönlü analiz yapmamızı sağlamaktadır (Dersan, 2012: 11).

Şekil 1. Dış Politika Analizinde Neoklasik Realist Model

Kaynak: Dersan (2012, s.11)

Neoklasik realizm içerisinde bağımsız ve ara değişkenlerin analizinde farklı yorumlar bulunmaktadır. Gideon Rose'un öncülüğündeki ana akım neoklasik realistler bağımsız değişken olarak gücü görmektedir. Güç, devletin dış politikasını şekillendirmektedir.

Ancak neoklasik realizm içerisinde mevcut uluslararası sistem içinde ulusal çıkarları ve bu ulusal çıkarlara yönelik tehditleri önceleyen bir yaklaşım da bulunmaktadır (Kitchen, 2010). Tabloda da görüldüğü üzere neoklasik realizmde karar alıcıların siyasi algılamaları ve devletin siyasi yapısı da ara değişken olarak incelenmektedir (Hao ve Hou, 2009: 136-141). Gideon Rose neoklasik realizmi şu şekilde tanımlamıştır:

"Neoklasik realizm, klasik realist düşüncenin bazı temellerini yeniden düzenleyerek, içsel ve dışsal değişkenleri açık bir şekilde bir araya getirmektedir. Neoklasik siyaset bilimciler bir devletin dış politikasını belirleyen en önemli kriterin, o devletin uluslararası sistem içindeki konumu ve sistem içindeki göreceli güç dağılımı olduğunu kabul ederler. Bu nedenle onlar realisttir. Bununla birlikte bu yazarlar, güç kapasitelerinin dış politikadaki etkilerinin dolaylı ve karmaşık olduğunu ileri sürerler. Zira sistemik baskılar aktör düzeyindeki müdahaleci değişken aracılığıyla anlamlandırılırlar. Bu nedenle bunlar neoklasiktir" (Rose, 1998: 146).

Tabloda görüldüğü üzere anarşik uluslararası sistem, devletlerin dış politika analizinde önemli bir yere sahiptir. Taliaferro'ya göre güvenlik ikileminin etkisiyle yaşanan anarşi, belirsizlik yaratmakta ve böyle bir ortamda devletler başkalarının şimdiki veya gelecekteki niyetlerinden ve kapasitelerinden emin olamamaktadır. Anarşi, devletlerin kendi başlarının çaresine bakmasını sağlamaktadır. Anarşinin hakim olduğu ortamda devletler kendi güvenliklerini artırmak için adımlar atarak başkalarının güvenliğini zayıflatmaya çalışmaktadır (Taliaferro, 2000-2001: 136).

Legro ve Moravcsik'e göre: bazı neoliberal uluslararasılar ile neoklasik realist yazarlar birbirlerine yakın düşüncelere sahiptir (Nogayeva, 2011: 21). Ancak neoklasik realistler liberal yaklaşımlardan farklı olarak uluslararası sistemin etkisini daha sınırlı olarak ele almaktadır. Ayrıca neoklasik realizmin savunucuları demokratik ülkeleri bile stratejik rakip olarak gören bir yaklaşıma sahiptir. Ancak yine de neoklasik realizmin savunucuları, farklı ülkelerde belli çıkarlar doğrultusunda ittifaklar oluşturulabileceği ve uluslararası tehditlere karşı işbirliği yapılabileceğini belirtmektedirler (Arı, 2013: 175). ABD'nin Suriye'de, IŞİD'e yönelik mücadele sürecinde Rusya ile arasındaki koordinasyonu kuvvetlendirerek zaman zaman birlikte hareket etmesi bu varsayımı desteklemektedir (Kepsutlu, 2016: 108-109).

Neoklasik realizm ile neoliberalizmin yakınlaşmasında kamu diplomasisinin artan önemi de oldukça etkili olmuştur. Liberal düşüncenin önde gelen yazarlarından Joseph Nye'in öne sürdüğü yumuşak gücün uygulanmasının aracı olarak görülen kamu diplomasisi, özellikle Amerikan dış politikasında önemli bir etki yaratmıştır. Keohane ve Nye'in, Amerikan dış politikasında realist kurama fazlasıyla güvenilmesinden kaynaklanan boşluğu, liberalizm ve realizmi sentezleyerek doldurmayı amaçladıklarını belirtmeleri, son dönemde iki büyük teorinin giderek yakınlaşmaya başladığını göstermektedir. Keohane ve Nye, realizmin önem verdiği sistem düzeyini iç politikayla bütünleştirerek kuramsal açıdan alternatif bir yaklaşıma kapı aralamıştır (Yanık, 2015: 43-44).

Kamuoyunun ikna edilmesinin önemi Christensen tarafından da farklı bir şekilde yorumlanarak dikkate alınmıştır. Realistler açısından kamu diplomasisi, devletlerin dış politikadaki faaliyetlerinde toplumu ikna etmesi ve ulusal kaynakların dış politikada kullanılmasının önemi bağlamında ele alındığı ifade edilebilir. Christensen, Soğuk Savaş'ın erken dönemlerindeki ABD-Çin rekabetini; Washington ve Pekin yönetimlerinin

kendi kamuoyunu ikna etmek için birbirlerini düşmanlaştırdıkları şeklinde yorumlamıştır (Christensen, 1996). Christensen'in ABD-Çin gerilimine yönelik değerlendirmeleri, kamuoyunun ikna edilmesi noktasında realistlerin liberallere nazaran negatif ve manipülatif bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir.

Soğuk Savaş sonrası realizm üzerine Wohlforth da önemli analizlerde bulunmuştur. Özellikle realizmin gelişmeleri açıklamada yetersiz kaldığına yönelik bazı bilim adamları tarafından yapılan analizler Wohlforth tarafından eleştirilmiştir. Wohlforth, realizmin aslında Soğuk Savaş sonrası gelişmeleri açıklamada yetersiz kalmadığını belirtmiştir. Realizmin zengin ve çeşitliliğine vurgu yaparak teorinin yapısalcı realizm ile kısıtlanamayacağını belirterek devletin de güç ve kabiliyetlerinin önemine vurgu yapmıştır. Wohlforth, klasik realizm ile neorealizmin birleştirilmesini önermiş, devletlerin gücü, çıkarları ve karar vericilerin kapasitelerinin değerlendirilmesi gerektiği yönünde görüşlerini dile getirmiştir. Ancak devletlerin kabiliyetleri ve çıkarlarına yönelik değişkenlerin, güvenilir bir şekilde ölçülmesinin zor olduğunu belirtmiştir (Wohlforth, 1994-1995: 91-129).

Ripsman, Taliaferro ve Lobell de, Wohlforth gibi neoklasik realizmin metodolojideki eksikleri hakkında önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Yazarlar, teorinin yumuşak bir pozitivist epistemolojiye sahip olduğunu savunmuşlardır. Bu doğrultuda nesnel gerçeğin derinlemesine vaka incelemesi yapılarak bulunabileceğini öne sürseler de, sosyal bilimlerdeki teorilerin olasılıkçı yapısının ve teorinin sınanmasında karşılaşılan zorlukların dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedirler. Ayrıca yazarlar, analiz birimi olarak karar alıcıların önemine değinmekle birlikte; inceleme yapılan ülkenin politik yapısının demokratik veya otoriter olmasına göre farklı araştırma soruları sorulmasını ve farklı yöntemler izlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır (Ripsman vd., 2016).

Realizmin kurucuları Edward Carr ve Hans Morgenthau'nun görüşleri dikkate alındığında, Wohlforth'un realizmin çeşitliliği üzerine yaptığı değerlendirmelerde haklı olduğu görülmektedir. Realizmin kurucuları, iktidarın yabancılara zihinleri ve hisleri üzerinde kazanılmasının önemini vurgulamışlardır. Carr'ın (*power over opinion*) ve Morgenthau'nun (*cultural imperialism*) kavramları sert olmayan güç unsurlarını yansıtmaktaydı. Ancak realist okulun gelecek kuşaklarının uluslararası ilişkilerin temel belirleyicileri olarak sistemik değişkenlere odaklanması ve iktidarı askeri ve ekonomik yeteneklerin kombinasyonu olarak kavramsallaştırması nedeniyle maddi olmayan boyutlar göz ardı edilmişti. Stephan Walt, İttifakların Kökenleri (1987) çalışmasında, büyük güçlerin küçük ülkelerin içindeki devlet dışı aktörlerine ulaşmaya çalışmasını analiz etmesiyle, askeri ve ekonomik gücün ötesinde daha geniş bir analiz yapılmasının önünü açmıştır. Bu çalışmada Walt tarafından; hedefteki ülkenin, lobicilik ve propaganda yöntemiyle manipüle edilip elitlerin ve kitlelerin tutumlarının değiştirilebileceği de öne sürülmüştür. (Huseynov, 2018: 14-27).

Neoklasik realistler, devlet dışı aktörleri dış politikanın oluşturulmasında aracı güç olarak görüp önemini kabul etmesine karşın, bu konuda kapsamlı bir analiz yapmamışlardır. Dolayısıyla aracı gücün analiz edilmesinde hâlâ bir boşluk olduğu düşünülmektedir (Huseynov, 2018: 21-22). Huseynov tarafından literatürdeki bu boşluğu gidermek adına,

neoklasik realizmin ışığında yumuşak güç yeniden kavramsallaştırılmaya çalışılmış ve "Sert Güç" ile "Yumuşak Gücün" birbirleriyle bağlantılı olarak ele alınması gerektiği yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Aşağıda yer alan tabloda sert ve yumuşak güç arasındaki temel farklılıklar gösterilmiştir.

Tablo 1. Sert ve Yumuşak Güç Arasındaki Temel Farklılıklar

	Davranışlar	Temel Araçlar	Hükümet Politikaları
Askeri Güç	Zorlama Caydırma Koruma	Tehdit Kuvvet	Zorlayıcı Diplomasi Savaş İttifak
Ekonomik Güç	Teşvik Zorlama	Para Verme Yaptırım	Yardım Rüşvet Yardım (Yaptırım)
Yumuşak Güç	Hayranlık Uyandırma Gündem Yaratma	Değerler Kültür Politikalar Kurumlar	Kamu Diplomasisi İki Taraflı ve Çok Taraflı Diplomasi

Kaynak: Nye'dan aktaran Yıldırım (2019: 35).

Neorealizmin önde gelen yazarı Waltz da, realizmin Soğuk Savaş sonrası süreci açıklayamadığına yönelik yapılan eleştirilere karşı uzun bir zaman geçtikten sonra cevap verebilmiştir. 2000 yılında "*Structural Realism After Cold War*" adlı çalışmasında demokrasinin gelişimini, karşılıklı bağımlılığın artmasını ve uluslararası kurumların etkisinin artmasını incelemiştir. Waltz, dünyada yaşanan bu değişimlerin barışçıl uluslararası ilişkileri teşvik ettiği ve realizmin artık günümüzdeki gelişmeleri açıklayamadığına yönelik değerlendirmelere karşı çıkmıştır. Waltz, realizmin açıklayıcılık gücünü sürdürmeye devam ettiğini vurgulayarak güç dengesi teorisinin öngördüğü gibi gelecekte tek kutuplu dünyanın çok kutuplu bir yapıya dönüşeceğini savunmuştur. Waltz, makalesinde karşılıklı bağımlılığın ve uluslararası kurumların etkisinin sınırlı olduğunu savunmuştur. Waltz'a göre Bretton Woods sistemi, NATO gibi askeri anlamda işbirliğini sağlayan uluslararası kurumlar ve örgütler, güçlü devletler tarafından yaratılmıştır ve yaratıcılarının çıkarlarına hizmet ettiği sürece ayakta kalacaktır. Waltz'a göre karşılıklı bağımlılık yaklaşımı da ideolojik olarak Amerikan çıkarlarına hizmet eden bir yaklaşımdır (Waltz, 2006: 101-107).

Realist yazarlar, Soğuk Savaş sonrasında göreceli istikrar ve "Soğuk Barış" dönemi yaşandığını öne sürmüş ve çatışmaların sıklık ve sayısının artacağını öngörmüşlerdir (Özçelik, 2020: 5). İlerleyen süreçte Ortadoğu başta olmak üzere dünyanın pek çok noktasında kaotik bir süreçten geçilmesi, Waltz'ın dünyanın çok kutuplu yapıya evrileceği ve karşılıklı bağımlılığın dünya barışına katkı sağlamayacağına ilişkin tezlerinin yavaş yavaş gerçekleşmeye başladığı görülmektedir. Özellikle neorealizmin eksikliklerini (bireysel faktörlerin ve devlet içi unsurların yeterince analiz edilmemesi) gidermeye çalışan neoklasik realistlerin, içsel ve dışsal faktörleri birlikte incelemesi ve lider özelinde dış politika analizi yapması sayesinde realist teorisinin açıklayıcılığı giderek artmıştır. Rus lider Putin'in 2007 Münih Konferansı'nda tek kutuplu sistemin kusurlu olduğunu açıklamasının ardından Rusya'nın Gürcistan'a (Güney Osetya) yönelik askeri müdahalede bulunması ve Kırım'ı ilhak etmesi dünyanın çok kutuplu yapıya evrilmeye başladığını göstermektedir. Diğer yandan ABD'nin 2001 yılında 11 Eylül saldırılarına maruz kalması ve Bush yönetiminin 2003 yılında terörle mücadele etmek amacıyla gerçekleştirdiği Irak

müdahalesinde istediği sonuca ulaşamaması, liberal yaklaşımın savunucusu Yoshihiro Francis Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" tezinin (Sonunda tüm dünya liberal demokrasiye ulaşacaktır) henüz gerçekleşmediğini göstermektedir.

Tomar'a göre de İslâm dünyasındaki gelişmeler de Fukuyama'nın öngördüğü biçimde gelişmemiştir. Ortadoğu'da kabile ve aşiretlerin yerini alan ulus devletlerden boşalan alanı, ulus-üstü devletlerden ziyade aşiret, mezhep ve mikro-etnik ayrımlara göre bölünmüş devletimsi yapılar doldurmaktadır. Lewis'in öngördüğü şekilde Yeni Dünya Düzeni'nde yeni bir Ortadoğu kurulacağı ifade edilmiştir. Küresel anlamda Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bölgesel manada Ortadoğu'da daha fazla özgürlüğün geleceği öngörülürken, günümüzdeki manzara oldukça farklıdır. Vekâlet savaşlarıyla başlayan süreç, bölge için, Soğuk Savaş'tan daha da beter olan bir sıcak savaşa dönüşmektedir. (Tomar, 2018: 102-130).

Arıboğan ve Tomar'a göre; 2008-2012 Küresel İktisadi Krizi'nin ardından Batı dünyasında meydana gelen gelişmeler, 1929-1930 yıllarındaki Büyük Buhran'ın ardından ortaya çıkan hadiseleri anımsatmaktadır. Arıboğan'a göre 1929 Ekonomik Buhranı'na kadar geçen dönemde bahar havası esmiş ve sonrasında Avrupa'da faşist akımların güçlenmesi, II. Dünya Savaşı'nın yaşanmasına neden olmuştur. (Arıboğan, 2018: 201; Tomar, 2018: 100) Tomar'a göre, küreselleşen dünyada son yıllarda meydana gelen gelişmeler, Fukuyama'nın tezinin tam tersine liberal demokrasi ile sonlanan bir tarih yerine tekrar eskiye, gerilere, hatta Ortaçağ'a dönen döngüsel bir tarihi hatırlatmaktadır. Komünizmin çökmesi Rusya ve Çin gibi bu ideolojinin lokomotifini oluşturan ülkelerde liberal demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi yerine otoriter yaklaşımın yükselmesine, dahası bu iki büyük devletin iktisadi açıdan güçlenmelerine ve ABD ile AB için küresel tehdit haline gelmelerine yol açmıştır (Tomar, 2018: 100).

"Tarihin Sonu" tezinin henüz gerçekleşmemesi Samuel Huntington'ın 1993 yılında Foreign Affairs dergisinde yayınladığı "Medeniyetler Çatışması mı?" isimli makalesinin ön plana çıkmasına yol açmıştır. Huntington, dünya siyasetinin artık "insan toplumlarının en üst düzeyde meydana getirdiği gruplar" olarak tanımlanan "medeniyetler" arasındaki çatışmalarla şekilleneceğini öne sürmüştür. Huntington, Çin liderliğindeki Konfüçyüs medeniyeti ile İslâm medeniyeti arasında oluşması muhtemel bir ittifakın, Batı medeniyetini tehdit edebileceği görüşünü ortaya atmıştır. Huntington, iki medeniyetin coğrafi kesişim noktasında bulunan Rusya, Türkiye ve Meksika gibi ülkeleri "bölünük ülkeler" olarak adlandırarak medeniyetler çatışmasından en çok bu ülkelerin etkileneceğini öne sürmüştür (Erşen, 2014: 64).

Soğuk Savaş sonrasında "Medeniyetler Çatışması" tezinin farklı bir şekil aldığı görüşü de savunulmaktadır. Hibrit Savaşlar, Vekâlet Savaşları gibi yeni tip savaşların, son örneklerinde görüldüğü üzere Müslümanlar, Hristiyanlar veya Museviler arasında değil daha çok Müslümanlar arasında bir mezhep çatışmalarına döndüğü belirtilmektedir. Bu durum İslâm dinine zarar vermiş ve Batı müdahalelerinin dünya kamuoyunda meşru hale gelmesine neden olmuştur. Söz konusu savaşlarla birlikte Müslüman devletler her geçen gün birbirleriyle düşman haline gelmekte ve bu nedenle Ortadoğu'daki gerilim sona ermemektedir (Polat, 2016: 224).

Aslında Huntington'dan önce Bernard Lewis, 1992 yılında Foreign Affairs dergisinde yayımladığı "Rethinking the Middle East" (Ortadoğu'yu Yeniden Düşünmek) isimli makalesinde Ortadoğu'da bir "Lübnanlaşma" süreci öngörürken bu konuda Anglo-Amerikan temenni ve planlarından bahsetmiştir. Bu plana göre Ortadoğu'daki ülkelerin etnik ve mezhepsel yapılara göre yeniden şekilleneceği anlatılmıştır. Aslında Lewis'in 1957'de ilk defa kullandığı "Medeniyetler Çatışması" ifadesini Lewis daha çok İslâm Medeniyeti içinde yaşanacak bir çatışma anlamında kullanmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin yanı sıra 1960-1970'li yıllarda, özellikle İsrail saldırganlığı karşısında zirvesine ulaşan ve Arap dünyasının bütünlüğünü savunan Arap milliyetçiliğinin (Nasirizm, Baasçılık vs.) 1990'lı yıllardan itibaren önemini yitirmesinin ardından bölgede radikal akımların güçlenmesi bu tezlerin uygulanmasını kolaylaştırmıştır (Tomar, 2018: 146).

Özellikle Soğuk Savaş sonrası düzende "Etnik kimliklerin politikleşmesi" devlet içi çatışmaların dünya genelinde tırmanmasına zemin hazırlamıştır. Devlet gücünü elde etme amacı ile ırksal ve dinsel kimlikler üzerinden kitleleri mobilize etme politikası olarak tanımlanan "kimlik politikası" güdülmesi çatışmalarda katalizör etkisi yapabilmektedir. Örnek vermek gerekirse; Yugoslavya'da 1980'lerde yaşanan politik ve ekonomik krizlerin etkisiyle çatışmalar yaşanmıştır. Ancak yine de heterojen yapıya sahip tüm devletlerde silahlı çatışmanın yaşanacağına dair bir kaide bulunmamaktadır (Özçelik, 2020: 7).

Soğuk Savaş'ın ardından komünizm tehdidi yerine küresel tehdit unsuru olarak radikal dinî cihadist terör örgütlerinin gösterilmesi, uluslararası alandaki güvenlik algılamalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Değişen güvenlik algılamaları çerçevesinde eskiden devletten devlete yönelik güvenlik algılamaları günümüzde "devlet-altı oluşumlardan devletlere" doğru yönelim göstererek asimetrik bir hal almıştır. Bu durum güvenlik politikalarında değişimi zorunlu hale getirmiştir. Küresel aktörler, dış ve güvenlik politikalarında terörle mücadele kapsamında radikal ve cihadist örgütlerle mücadele üzerinde yoğun bir şekilde durmaktadır (Küçükşahin ve Akman, 2007: 41; Yıldırım, 2016: 291).

Asimetrik tehdit kavramına ilişkin net bir tanımın yapılamaması siyasi açıdan istismar edilen bir kavram olarak kullanılmasına ve politik yöneticilerin de can simidi olarak bu tehdide atıf yapmalarına neden olmaktadır. ABD'nin bu kavramı kullanarak uluslararası hukukça henüz tanımlanmamış bir alan yarattığı ve bu durumu sık sık istismar ettiği değerlendirilmektedir. Bu kavram günümüzde Rusya ve Çin gibi diğer aktörler tarafından da istismar edilmeye başlanmıştır (Küçükşahin ve Akman, 2007: 41).

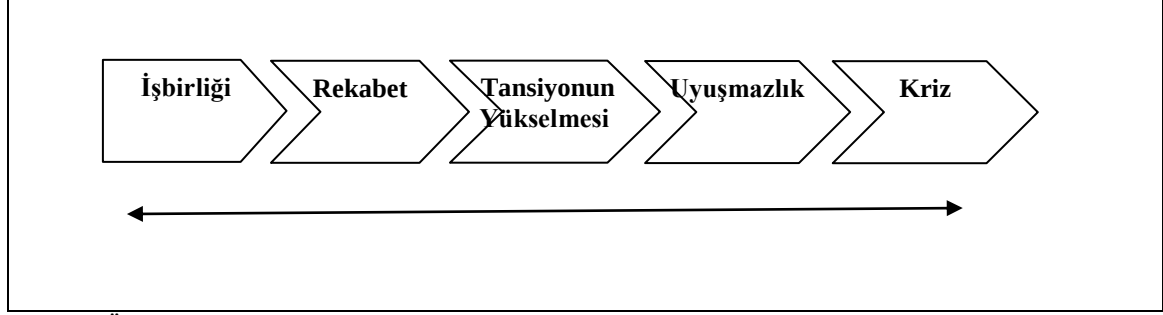
Soğuk Savaş sonrasında NATO da dönüşüm sürecine girerek asimetrik tehditlerle mücadele etmeye yönelmiştir. NATO, klasik tehditlerin yanı sıra terör, teröristlerin kimyasal silahlara erişimi, radikalizm ve siber saldırılar gibi günümüzde öne çıkan tehditlerle mücadele etmeye başlamıştır. Özellikle 11 Eylül sonrasında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan yayılan terörizm tehdidi, NATO'nun bölgeye yönelik yeni politikalar üretmesine ve stratejiler geliştirmesine neden olmuştur. Bu çerçevede NATO, kuvvet ve karargâhlarını asimetrik tehditlere uygun hale getirmeye başlamıştır (Demir ve Çomak, 2016: 339).

Neoklasik realizm başta olmak üzere Soğuk Savaş sonrası süreci açıklamaya çalışan uluslararası ilişkiler teorilerinin devlet-altı oluşumlardan devletlere doğru yönelim gösteren asimetrik tehdit üzerinde durması gerekmektedir. Geleneksel realist yaklaşımların ve hatta Soğuk Savaş sonrası süreci açıklamaya çalışan neoklasik realizmin devlet-altı oluşumlardan devletlere doğru yönelen tehditleri analiz etme noktasındaki eksikliğinin giderilmesi gerekmektedir. ABD'nin Ortadoğu politikasının ele alındığı bu çalışmayla, devlet-altı oluşumlardan devletlere yönelik tehdidin giderek daha önemli bir konu haline geldiği gösterilmeye çalışılmıştır. Radikal terör gruplarının, etnik ve mezhepsel grupların çatışmalarının yoğunlaştığı Ortadoğu'daki karmaşık süreç, teorik ve pratik açıdan değişmeye başlayan tehdit ve güvenlik algısının açıkça ortaya konmasını sağlamaktadır.

Sancaktar'a göre neoliberal yeniden yapılanma sürecinin dünyanın her bölgesinde eş zamanlı olarak başlamaması da çatışmalara ve siyasal gerilimlere neden olmaktadır. Bazı ülkeler yeniden yapılanma sürecine çabuk entegre olurken bazıları yeniden yapılanma sürecine direnç göstermektedirler. Dünyada; Küba, Venezüella, Kuzey Kore gibi ülkelerin yanı sıra özellikle Irak, Suriye, Libya ve İran gibi pek çok Ortadoğu ülkesi neoliberal yeniden yapılanma sürecine dahil olamamışlardır. Suriye, Libya, İran, Irak gibi ülkeler ABD liderliğindeki merkez kapitalist devletlerin ekonomik, siyasal ve hatta zaman zaman da askeri müdahalelerine maruz kalmaktadırlar. Merkez kapitalist devletler arasındaki rekabet ve hedef ülkelerin direnci bu ülkelere yönelik müdahalelerin şiddeti ve yoğunluğunu belirlemektedir. Özellikle SSCB'nin parçalanmasının ardından başta ABD olmak üzere merkezi kapitalist devletlerin Ortadoğu ülkelerine müdahaleleri önemli sonuçlar doğurmuştur. ABD ve merkezi kapitalist ülkelerin Ortadoğu'daki ekonomik, siyasal ve askeri müdahaleleri bölge ülkelerinde Arap Baharı gibi devlet içi çatışmalara kapı aralamıştır (Sancaktar, 2016: 133).

Ortadoğu'da devlet içi çatışmaların başlaması ise ABD başta olmak üzere pek çok Batılı ülkenin temkinli bir yaklaşım sergilemelerine neden olmaktadır. Özçelik'e göre devlet içi çatışmalarda çatışmaların önceden bilinmesinin zor olması çözüm geliştirilmesine engel oluşturmaktadır. Şiddetin artacağını ve çatışmanın tırmanacağını tahmin etmek karmaşık bir süreçtir. Yanlış tahmin, yanlış önleyici müdahale için yanlış alarmlar verilmesine yol açabilmektedir. Yanlış zamanda çatışmayı önlemek için yapılacak müdahale çatışmanın azalması yerine artmasına neden olabilmektedir. Sovyetlerin yıkılması ve Arap Baharı'nın ortaya çıkışı gibi olayların bilinmemesi sosyal bilimcilerin yanılabilirliğinin önemli bir göstergesidir. Çatışmaların önlenmesi için de dışarıdan müdahalede bulunacak aktörlerin motive edilmesi ve önleyici konuşlandırma gibi asker göndermeyi içeren politikaların olası çatışma bölgesinde fark yaratacağına inandırılması gerekmektedir. Ayrıca pek çok analist ve politik danışmanın realist bakış açısına sahip olması nedeniyle uluslararası hukukun temel kuralı olan başka devletlerin iç işlerine karışmama prensibi ve devletlerin kendi topraklarında mutlak egemenlik hakkına sahip olduğu düşüncesi, müdahaleci politikalara yönelinmesine engel teşkil edebilmektedir (Özçelik, 2020: 14-15).

Şekil 2. Çatışma Aşamaları

Kaynak: Özçelik (2020: 85)

Ripsman, Taliaferro ve Lobell ise uluslararası politikada realistlerin büyük ölçüde önem verdiği materyalist yaklaşımların mı yoksa idealist/liberal yaklaşımların önemseddiği düşünsel yaklaşımların mı daha etkili olacağına ilişkin tartışmada, devletlerin stratejik ortamlarının doğasına bakarak değerlendirme yapılması gerektiğini savunmuşlardır. Yazarlar, liberal yaklaşımlarla realist yaklaşımlar arasında devletlerin serbest ticareti mi yoksa korumacılığı mı tercih edeceğine dair devam eden tartışmaya, stratejik ortamının doğasına ve devlet-toplum ilişkilerine bakarak bir yanıt vermeye çalışmaktadırlar (Ripsman vd., 2016).

Waltz, Amerika'nın kurucu babalarının, siyasal sistem içerisinde kontrol ve denge mekanizması olmadığında gücün yaratacağı tehlikenin farkında olduğunu belirtmiştir. Ulusal düzeyde yaşanabilecek böyle bir tehlike uluslararası ölçekte gerçekleştiğinde uluslararası sisteme yönelik önemli bir tehdit oluşturabilecektir. Dolayısıyla Waltz, Soğuk Savaş döneminde SSCB ve ABD'nin birbirlerini dengelediklerini ancak günümüzde ABD'nin dünyada yalnız kalarak en büyük güç olmasının diğerleri açısından tehdit oluşturabileceğini ifade etmiştir. Waltz, dünya sisteminde yaşanan değişimin uluslararası sistemin yapısında çok büyük bir değişim yaratamayacağını vurgulamıştır. Waltz'a göre demokrasi ile yönetilen ülkeler diğer demokrasilerle barış içinde yaşayabilir, ancak bütün devletler demokratik olsalar bile uluslararası politikanın yapısı anarşik kalacaktır. Waltz'ın nükleer silahların icadından itibaren uluslararası arenada büyük güçler arasında büyük çaplı bir savaşın yaşanmadığına yönelik analizinin hâlâ geçerliliğini koruduğu düşünülebilir. Waltz'a göre, askeri operasyonların oldukça maliyetli olması ve nükleer müdahalenin riskleri, büyük güçlerin bu silahları birbirlerine karşı kullanmaktan kaçınmasını sağlamıştır. Daha açık bir ifadeyle nükleer silahlara sahip olan ülkeler mutlak gücü yakaladıklarında mutlak güçsüzlük/iktidarsızlık ile karşılaşmışlardır (Waltz, 1979: 184).

Günümüzde nükleer silahlara sahip olan ABD ile Rusya'nın, Arap Baharı sonrası Suriye'de karşı karşıya gelmesine karşın, iki ülke arasında doğrudan sıcak çatışma yaşanmaması Waltz'ın analizlerinin belirli bir ölçüde geçerliliğini sürdürdüğünü göstermektedir. Waltz ayrıca, uluslararası politikada devletlerin kendilerini koruma (self help) ilkesinin ön planda olduğunu ve sistemdeki güç dengesinin devletler tarafından belirlenmeye devam ettiğini savunmaktadır. Waltz, 2000 yılındaki görüşlerini güncellediği çalışmasında, ekonomik faktörlerin etkisi üzerinde sınırlı düzeyde durmuştur. Ekonomik anlamda inşa edilmiş olan uluslararası kurumlar/örgütler,

devletlerin çıkarlarına hizmet ettiği sürece varlıklarını koruyacaklardır (Waltz, 2006: 101-110).

Waltz'ın görüşlerine paralel olarak ABD ile SSCB ve halefi Rusya, Soğuk Savaş yıllarından itibaren güç dengesini korumak ve büyük bir felakete yol açabilecek olası çatışmaların önüne geçmek için stratejik silahların sınırlandırılmasına yönelik girişimlerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda 1970'li yıllarda ABD ile SSCB arasında SALT I ve yürürlüğe girmeyen SALT II anlaşmalarının imzalanması söz konusu olmuştur. Ayrıca 26 Mayıs 1972 tarihinde iki ülke arasında, SSCB Devlet Başkanı Brejnev ile ABD Başkanı Nixon tarafından Moskova'da imzalanan ve W. Bush döneminde (2002 yılı) ABD'nin çekildiği Anti Balistik Füze (ABM) anlaşması da bulunmaktadır. Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru ise 8 Aralık 1987 tarihinde Kısa ve Orta Menzilli Füze Antlaşması (INF) Başkan Reagan ve SSCB Devlet Başkanı Gorbachev tarafından imzalanmıştır. INF anlaşması, 500-1000 km menzilli füzelerle, 1000-1500 km menzilli füzeleri kapsamaktaydı. Anlaşma ile ABD'nin 859 başlığına karşılık SSCB'nin 3052 başlığının imha edilmesi konusunda taraflar arasında mutabakat sağlanmıştır. INF anlaşmasında SSCB, ABD'ye nazaran daha fazla silah indiriminde bulunarak bir anlamda Soğuk Savaş'ın sona ermeye başladığının işaretini vermiş ve ABD'nin üstünlüğünü kısmen kabul etmiştir. Daha sonra 1980'li yıllarda görüşmelerine başlanan ve 31 Temmuz 1991'de ABD Başkanı Bush ve Gorbachev tarafından imzalanmış olan START-I anlaşması bulunmaktadır. START I ile ABD ve Rusya, dakikada 8000-9000 mil gibi yüksek hıza sahip Kıtalararası Balistik Füze (ICBM) azaltılması konusunda işbirliği yaparak silahlanma yarışının azalmasında büyük bir ilerleme kaydetmiştir. START-I ile süper devletler artık topyekûn caydırma yerine minimum caydırma stratejini benimsemeye başlamışlardır. START-I Antlaşması'yla önceden haber vererek tarafların birbirlerini denetlemesi sistemi de getirilerek önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. 1999 yılına kadar ABD'in savaş başlığı sayısını 8500'e, Rusya'nın ise 6500'e indirmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca savaş başlıklarının yanı sıra bombardıman uçakları ve denizaltı teknolojisinde ABD'nin daha ileride olması Ruslara karşı üstünlük kurmaya başlamasına yol açmıştır. 3 Ocak 1993'te Bush ve Yeltsin tarafından imzalan START-II Antlaşması ile 2003 yılına kadar ABD sahip olduğu nükleer savaş başlığı sayısını 3500'e, Rusya ise 3027'ye indirmesi kararlaştırılmıştı. ABD'nin füze kalkanı projesi ve NATO'nun genişlemesi iki ülke arasında sıkıntı yaratmış ve 2002'de Bush'un ABM'den çekilmesi üzerine Ruslar da START II Antlaşması'ndan çekilmişlerdir. ABD ile Rusya arasındaki silahlanma yarışının yavaşlamasında Nükleer Silah Başlıklarının İndirimi (SORT) Antlaşması bir dönüm noktası olmuştur. Başkan W. Bush ve Rus Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından 24 Mayıs 2002'de Moskova'da imzalanan anlaşma çerçevesinde nükleer savaş başlıklarının 2012 yılına kadar 1700-2000 dolayına indirilmesi konusunda mutabakat sağlanmıştır. Ancak bu anlaşmada ICBM ve gönderme araçları (SLBM) konusunda bir indirim öngörülmemiştir. START-I Antlaşması'nın süresi 2009 yılında dolacağı için 6 Temmuz 2009'da Obama ve Medvedev arasında savaş başlıklarının 1500-1700, gönderme araçlarının sayısının ise 500-1100 dolayına indirilmesi konusunda taraflar anlaşmaya varmıştır (Arı, 2009: 598-607). Aşağıda yer alan tabloda ABD ve Rusya'nın silahsızlanmaya yönelik girişimlerinin sonucunda

ellerinde bulunduracakları füze, gönderme başlıkları ve uçaktan atılan füzelerdeki savaş başlıklarının (cruise füzelerindeki savaş başlıkları) sayılarına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 2. START-I ve START-II'de Öngörülen Silahsızlanma Seviyeleri

	1992	START-I (1999)	START-II (2003)
ICBM/Rusya	6.115	3.153	531
ICBM/ABD	2.370	1.400	500
SLBM/Rusya	2.696	1.744	1.744
SLBM/ABD	3.840	3.456	1.728
**Uçaktan/Rusya	1.426	1.552	752
**Uçaktan/ABD	3.776	3.700	1.272
Toplam/Rusya	10.237	6.449	3.027
Toplam/ABD	9.986	8.556	3.500

Kaynak: Hederson'dan Aktaran Arı (2014: 606).

Washington ile Moskova arasında silahsızlanmanın sağlanmasına yönelik atılan olumlu yöndeki adımlar son dönemde taraflar arasında yaşanan siyasi gerginliklerin (Ukrayna, Gürcistan ve Suriye) ardından giderek sekteye uğramaya başlamıştır. Bu nedenle son yıllarda Rusya geliştirdiği füze sistemleri ile silahlanma yarışında ABD'nin önüne geçmek için çaba harcamaya başlamıştır. ABD Başkanı Trump'ın, Soğuk Savaş yıllarından beri nükleer silahların denetiminin temelini oluşturan INF'den Şubat 2019'da çekildiklerini açıklamasının ardından; Mart 2019'da Rusya Devlet Başkanı Putin, INF'yi askıya alan kararnameyi imzalamış ve böylece günümüzde silahsızlanmaya yönelik girişimler başarısızlığa uğramaya başlamıştır. ABD ve NATO müttefiki Avrupa ülkeleri, özellikle Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna'ya müdahalelerinden sonra işbirliğini artırarak Rusya'yı askeri olarak köşeye sıkıştırmaya çalışmışlardır. Rusya ile NATO'nun karşı karşıya gelmesiyle dünyada Soğuk Savaşı andıran kontrollü bir gerginlik pozisyonuna geçilmeye başlanmıştır. Bu süreç Ortadoğu'ya da olumsuz bir şekilde yansımış ve Irak, İran, Suriye, Yemen ve Libya krizlerinde taraflar Afganistan Savaşı'na benzer şekilde bölgede ciddi bir vekâlet savaşına girişmişlerdir. Ortadoğu'daki vekâlet savaşlarının yaşandığı esnada, ABD ve Rusya geliştirdikleri yeni füze sistemlerinin güç ve kapasitelerini diğer ülkelere göstererek, silahlanma konusunda dünyanın önde gelen ülkeleri olduklarını bir kez daha kanıtlamaya çalışmışlardır.

Realistlerin büyük önem verdiği askeri güç konusunda Rusya, geliştirdiği S-400 hava savunma sistemiyle birlikte ABD ve NATO ülkelerinin envanterinde bulunan hayalet uçakları ve balistik füzeleri imha edebilecek kapasiteye ulaşarak, hava hâkimiyetinde ABD'ye karşı önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Ruslar, hayalet uçakların yanı sıra Amerika ve NATO ülkelerinin kullandığı F-15, F-16, F-35 ve F-22 savaş uçaklarını, AWACS olarak bilinen E-3A ve E-2C erken uyarı radar uçaklarını da vurabilecek güce erişmişlerdir. Rusya elindeki S-400 füze sistemlerini, Ortadoğu'da bölgesel güç olan İran ve Suudi Arabistan'a, NATO üyesi Türkiye'ye ve ekonomik anlamda dünyanın yükselen gücü Çin'e satmak için anlaşmalar yaparak bölgesel ve hatta küresel ölçekte nüfuzunu artırmaya başlamıştır.

ABD ise Patriot hava savunma sistemi, akıllı bombalar ve Tomahawk Cruise füzeleri gibi savunma ve saldırı amaçlı konvansiyonel silahlarla askeri anlamdaki gücünü ortaya koymaktadır. Patriot hava savunma sistemleri; Almanya, Japonya, İsrail, Hollanda,

Yunanistan, BAE, Tayvan, Mısır ve Ürdün gibi ABD'nin müttefiki konumundaki pek çok ülke tarafından kullanılmaktadır. Afganistan, Irak ve Libya'da gemi ve denizaltılardan fırlatılabilen ve nükleer başlık taşıyabilen 1104 km menzilli Tomahawk Cruise füzelerini kullanan ABD, Suriye krizinde IŞİD'e karşı mücadelede yine bu füzeleri kullanmıştır. Tomahawklar, denizden fırlatıldığında Rusların S-400 uçaksavarlarına kolayca hedef olmamaktadır.

Son yıllarda S-400 ile büyük bir atılım yapan Rusya ve Tomahawk Cruise ve Patriot hava savunma sistemlerine sahip ABD dünyada en çok silah ihraç eden ülkeler olarak pozisyonlarını korumaktadırlar. Ancak Rusya son dönemde geliştirmekte olduğu S-500 Promotey sistemleri (uzaydaki hedefleri, her türlü aerodinamik ve balistik hedefleri vurabilen) ile havada ABD yapımı THAAD sistemlerinden 2-3 kat üstün duruma gelmeye çalışmaktadır. S-500 füzeleriyle birlikte Rusya kendisi için büyük tehdit oluşturan ve 5 bin km yükseklikte uçan Tomahawk füzelerinin imha edilmesi imkânına sahip olacaktır. Rusya'nın herhangi bir menzil sınırlaması olmayan, radarlara yakalanmayan ve her hedefi çoklu rotadan vurabilecek nükleer yakıtlı kıtalararası balistik füze geliştirmeye çalışması, ABD'yi tedirgin etmektedir. Rusya ve ABD'nin askeri anlamda maddi güç kapasitesini göstermesi açısından önemli olan S-400 ve Patriot hava savunma sistemlerinin özellikleri aşağıda yer alan tabloda karşılaştırılarak gösterilmiştir.

Tablo 3. S-400 ve Patriot Hava Savunma Sistemlerinin Teknik Özelliklerinin Karşılaştırması

	S-400	PATRIOT
Aeorodinamik Hedefleri Vurma Menzili	>250 km	160
Balistik Füzeleri Vurma Menzili	60 km	<45km
Hedefleri Vurma Yüksekliği	Maksimum 27 km Minimum 0,01 km	Maksimum 24 km Minimum 0,06 km
Radar Kapsama Alanı	600 km	>150 km
Kuruluş Süresi	5 Dakika	30 Dakika
Vurulacak Hedefin Hızı	<4800 m/s	>2200 m/s
Sistemin Tepki Süresi	10 Saniye	15 Saniye
Fırlatma Açısı	90 Derece	38 Derece

Kaynak: S-400 ve Patriot Füze Savuma Sistemleri. **Suputniknews**, (10.03.2019)

Rusya'nın ABD'ye rest çekerek nükleer füze silahlanma yarışına katılması dünyada ve Ortadoğu'da yaşanmaya başlanan yeni süreci kırılgan ve gergin bir hale getirmektedir. Realistlerin büyük önem verdiği silahlanma ve askeri kapasite konusunda, Rusya'nın selefi SSCB'nin çöküşünden sonra yeniden ABD'ye yaklaşması ve hatta hava savunma sistemlerinde kısmen üstün bir konuma gelmeye başlaması, uluslararası sistem üzerinde yeniden büyük bir değişim yaşanmasına sebep olabilecektir. Ancak son yıllarda Ortadoğu başta olmak üzere dünya genelinde yaşanan askeri ve siyasi gerginliklerin nasıl bir şekle evrileceği, maddi kapasitenin yanı sıra içsel, sosyal ve kültürel faktörlerin de incelenmesiyle anlaşılabilecektir.

1990-2000 yılları arasında uluslararası sistemde rakipsiz olan ABD, 2001 yılı sonrası dönemde Avrupa entegrasyon sürecinin derinleşmesi ve genişlemesiyle AB, enerji fiyatlarının artmasıyla Rusya, ekonomik açıdan hızlı bir büyüme kaydetmesiyle Çin ve Hindistan gibi ülkelerle rekabet etmek durumunda kalmıştır. ABD, liberalleşme ve devletler arasında karşılıklı bağımlılığın artmasıyla Kafkasya, Basra Körfezi, Balkanlar, Orta ve Doğu Avrupa, Hazar Bölgesi, Karadeniz ve Doğu Akdeniz'deki ülkelerle de

rekabet etmek durumunda kalmıştır (Cerrah, 2016: 322). Soğuk Savaş sonrasında küreselleşmenin hızlanması ve devletler arasında artan karşılıklı bağımlılık, uluslararası sistemin yavaş yavaş çok merkezli bir yapıya dönüşmesine kapı aralamıştır.

Günümüzde pek çok yazar, uluslararası sistemin çok merkezli bir yapıya sahip olduğu konusunda ve uluslararası sistemin yapısının ekonomik, siyasi açılardan tek düzeyde ele alınarak incelenmesinin artık mümkün olmadığı noktasında birleşmektedir. Uluslararası sistemde siyasi/askeri açıdan yumuşak piramidal bir hiyerarşi bulunmakla birlikte piramidin en tepe noktasında hâlâ ABD yer almaktadır. Ancak ülkelerin ekonomik/teknolojik kapasiteleri ve bunları harekete geçirme kabiliyetleri açısından durum farklı olup, bu düzeyde çok merkezli bir yapının varlığı söz konusudur. Günümüzdeki uluslararası sistem, hiyerarşik ve çok merkezli yapıların iç içe geçerek birlikte işlev gördüğü bir yapıya sahiptir. Uluslararası sistem, ABD'nin yönlendiriciliği altında güçlü devletler oligarşisi tarafından şekillendirilmekte ve denetlenmektedir. Gelişmekte olan uluslararası sistemin de alt sistemlerin hakim olduğu bir yapıya dönüşmeye başladığı düşünülebilir (Sönmezoğlu, 2014: 173).

Davutoğlu'na göre de yeni teknolojik gelişmelere ve konjonktürel değişimlere ayak uyduramayan askeri yapılar kaynak israfının ve içe dönük politik hesapların aracı haline gelebilecektir. Doğru zamanda ve doğru bir şekilde alınan stratejik kararlarla toplumsal dokuyla bütünleşen askeri kapasite kullanımları, ülkelerin güç hiyerarşisinde üstün bir konuma ulaşmasını ve politik/ekonomik etki alanı oluşturmalarını sağlamaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında Bismarck'ın demir yumruklu idaresinin güç kaynağını oluşturan askeri kapasite aynı zamanda siyasi alanda Alman birliğinin, ekonomik alanda ise Alman atılımının sonucu ve dışa yansımaları olmuştur. Deli Petro'nun askeri yapıda gerçekleştirdiği reformlar, steplerle çevrili Moskova Prensliği'ni, Avrasya'nın tamamını stratejik hâkimiyet alanı haline getirmeye yönelik Rus yayılmacılığına dönüştüren diplomatik, ekonomik ve siyasi faktörlerin fiili güç zeminini oluşturmuştur. Günümüzde ABD'nin askeri yapılanmasıyla birlikte diplomasisi ve ekonomik gücü arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Coğrafi olarak Dünya ana kıtasından uzakta bulunan ABD; askeri, siyasi ve ekonomik gücünü bütünleştirerek uluslararası ilişkilerde hegemonik bir güç haline gelebilmiştir (Davutoğlu, 2016: 28-29). Davutoğlu'nun geliştirdiği güç denkleminde; Sabit Veriler (SV), Tarih (t), Coğrafya (c), nüfus (n), kültür (k) olarak; potansiyel verileri (PV) ekonomik kapasite (e_k), Teknolojik kapasite (t_k) ve askeri kapasite (a_k) olarak tanımlamış ve şu şekilde gösterilmiştir:

$$G = (SV + PV) \times (SZ \times SP \times Sİ)$$

Bu formülde SZ stratejik zihniyete, SP Stratejik Planlamaya, Sİ siyasi iradeye tekabül etmektedir.

SV = t + c + n + k ve PV = e_k + t_k + a_k olduğu için formülün açılımı;

$$G = \{(t + c + n + k) + (e_k + t_k + a_k)\} \times (SZ \times SP \times Sİ) \text{ şeklinde gösterilmiştir (Davutoğlu, 2016: 17).}$$

Güç formülündeki sabit ve değişken unsurlar birbirlerini toplam olarak etkilerler. Yani tarihi, coğrafi, demografik ve kültürel unsurların bir diğeri üzerindeki etkisi toplam güce

yaptıkları etki ölçüsünde değerlendirilmektedir. Bunun için formülde toplama işareti ile gösterilmişlerdir. Stratejik zihniyet, stratejik planlama ve siyasi irade ise bütün bu unsurları çarpan etkisiyle etkilemektedir. Bu nedenle yukarıda yer alan formülde; sabit ve değişken unsurları ne ölçüde büyük avantajlar sağlarsa sağlasın, stratejik zihniyet oluşturmayan, stratejik planlaması ve siyasi iradesi yeterince güçlü ve tutarlı bir şekilde devreye girmeyen ülkelerin güç oluşturmaları imkânsız olarak değerlendirilmiştir. Hatta bazen menfi stratejik planlama ve siyasi iradenin olduğu durumlarda eksi çarpan dolayısıyla sabit ve değişken unsurların toplam güç üzerindeki etkileri negatif olarak gerçekleşmektedir (Davutoğlu, 2016: 34).

Davutoğlu'nun da yorumladığı şekilde günümüzde artık devletlerin gücü analiz edilirken, maddi ve maddi olmayan faktörler birlikte dikkate alınmaktadır. Devletlerin gücü ve etkisi söz konusu olduğunda; devletin büyüklüğü ve genişliği, konumu, coğrafi özellikleri, nüfusu, doğal kaynakları, ekonomik verimliliği gibi maddi faktörler ile sosyal dayanışma, politik istikrar, ulusal karakter, hükümet ve liderlik, milli irade veya moral ve entelektüel düzey gibi maddi olmayan faktörler birlikte değerlendirilmektedir (Deibel, 2007). Ayrıca Christensen'in devleti yöneten liderin güvenlik politikası girişimlerinin ardında, ulusun insani ve maddi kaynaklarını harekete geçirme kabiliyeti de dikkate alınmalıdır iddiası Rose başta olmak üzere neoklasik realistler tarafından öne sürülmektedir (Rose, 1998: 163).

Davutoğlu'nun formüle ettiği güç denklemi, neoklasik realizmin varsayımlarına uyarlandığında; değişken unsurlardan siyasi iradeyi liderin siyasi iradesi olarak LSİ olarak göstererek şöyle formüle edebiliriz:

LSİ formülünün açılımı; Lider Etkisi (l_e) + [Kamuoyunun tutumu (k_t) + Bürokratik Elitin Tutumu (b_{et}) + Baskı Gruplarının Tutumu (b_{gt})] şeklinde ifade edilebilir. Bu durumda neoklasik realizme göre güç denklemi:

$$G = (SV + PV) \times (SZ \times SP \times LSİ)$$

$SV = t + c + n + k$ ve $PV = e_k + t_k + a_k$ ve $LSİ = [(l_e) + (k_t + b_{et} + b_{gt})]$ olduğu için formülümüzün açılımıdır.

$$G = \{(t + c + n + k) + (e_k + t_k + a_k)\} \times \{SZ \times SP \times [(l_e) + (k_t + b_{et} + b_{gt})]\}$$
 şeklindedir.

Soğuk Savaş sonrası süreçte güce ilişkin farklı parametrelerin göz önünde bulundurulması, teorik olarak geçerliliği sorgulanan neorealizm yerine neoklasik realizmin varsayımlarının ön plana çıkmasını sağlamıştır. Aşağıda yer alan tabloda, çağdaş realizmin türleri ve neoklasik realizmin gelişmesi sürecinde etkili olan yazarların teorik çalışmaları ve bu çalışmaların içeriklerine dair bilgiler özetlenmiş olarak gösterilmektedir.

Tablo 4. Çağdaş Realizmin Türleri

Çağdaş Realizm Türleri		
Anarşi Hakkında Varsayımlar		
	Defansif Realizm	Ofansif Realizm
Neorealizm Uluslararası sonuçları açıklamaya çalışır. Örnek olarak; büyük güç savaşı olasılığı, ittifakların dayanıklılığı yada uluslararası işbirliği olasılığı.	Uluslararası sistem sadece belirli koşullar altında genişleme için teşvikler sağlamaktadır. Güç Dengesi Teorisi Balance-of-power theory (Kenneth Waltz) Dinamik Farklılıklar Teorisi Dynamic differentials theory (Dale Copeland) Büyük Güç İşbirliği Teorileri Great power cooperation theories (Robert Jervis, Charles Glaser, and Benjamin Miller)	Uluslararası sistem her zaman genişlemeyi teşvik eder. Hegemonik Savaş Teorisi Hegemonic theory of war (Robert Gilpin) Güç Değişimi Teorisi Power transition theory (A.F.K. Organski and Jacek Kugler) Çıkarlar Dengesi Teorisi Balance-of-interests theory (Randall Schweller) Büyük Güç Politikası Teorisi Theory of great power politics (John Mearsheimer)
Neoklasik Realizm Devletlerin dış politikadaki davranışlarını açıklamaya çalışır-örnek olarak; Askeri doktrinin kuvvet duruşu, ittifak tercihleri, dış ekonomik politika ya da işbirliği veya çatışmacı diplomasi peşinde.	Tehdit Dengesi Teorisi Balance-of-threat theory (Stephen Walt) İç Mobilizasyon Teorisi Domestic mobilization theory (Thomas Christensen) Saldırı-Savunma Teorileri Offense-defense theories (Stephen Van Evera, Thomas Christensen and Jack Snyder, and Charles Glaser and Chaim Kaufmann)	Devlet Merkezli Realizm State Centered Realism (Fareed Zakaria) Savaş Amaçları Teorisi Theory of War Aims (Eric Labs) Savaşın Amaçlarına İlişkin Hegemonik Teori Hegemonic Theory of War Aims (William Wolforth)

Kaynak: Taliaferro (2000:135).

Realistler içerisinde savunmacı-saldırgan realizm tartışması sürerken neorealist yaklaşımın Soğuk Savaş sonrası gelişmeleri açıklamada yetersiz kalması sonucu, realizm içerisinde revizyonlara ihtiyaç duyulmuştur. Waltz'ın neorealizmi ile Morgenthau'nun klasik realizmini dengeli bir biçimde bir araya getiren neoklasik realizm, günümüz dünyasındaki gelişmeleri daha iyi analiz etmemizi sağlamaktadır (Bayır, 2015: 57-58). Neoklasik realizmin savunucuları, W. Bush tarafından gerçekleştirilen Irak işgalinin ve hatta ABD'nin Soğuk Savaş sırasındaki çevreleme stratejisinin dahi tek başına sistemik faktörlerce açıklanamayacağını vurgulamaktadır (Taliaferro vd., 2009: 2-3).

Tablo 5. Tarihsel Olarak Realizmin 4 Türü

Teoriler	Temel İsimleri	Baskın Olduğu Dönem
Klasik Realizm	Hans Morgenthau Henry Kissinger	1940'lar-1950'ler
Neorealizm	Kenneth N. Waltz	1970'ler-1980'ler
Saldırgan Realizm	John Mearsheimer	1990'lar ve sonrası
Neoklasik Realizm	Gideon Rose Randall Schweller	1990'lar ve sonrası

Kaynak: Balcı (2016:120).

Neoklasik realizmin öncülerinden Schweller, devletlerin kendilerine düşmanca yaklaşan rakiplerine karşı dengeyi sağlamada yeteri kadar başarılı olamadıklarına değinmiş ve içsel faktörlerin böyle bir etkide bulunduğu vurgu yapmıştır (Arı, 2013: 175). Neoklasik realizmin geliştirilmesinde önemli bir etki yaratan Schweller içsel faktörleri ve aktörlerin dış politikadaki etkisini temel itici güç olarak tanımlamıştır. Schweller içsel değişkenlerin güç dengesine ilişkin tahminleri olumsuz etkilediği ve devletlerin dış politikadaki opsiyonlarını kısıtladığı üzerinde durmuştur. Schweller, elitlerin fikir birliği, uyumu ve sosyal uyum ve hükümetin/rejimin istikrarı üzerinde durarak teoriye önemli katkı sunmuştur (Schweller, 2008).

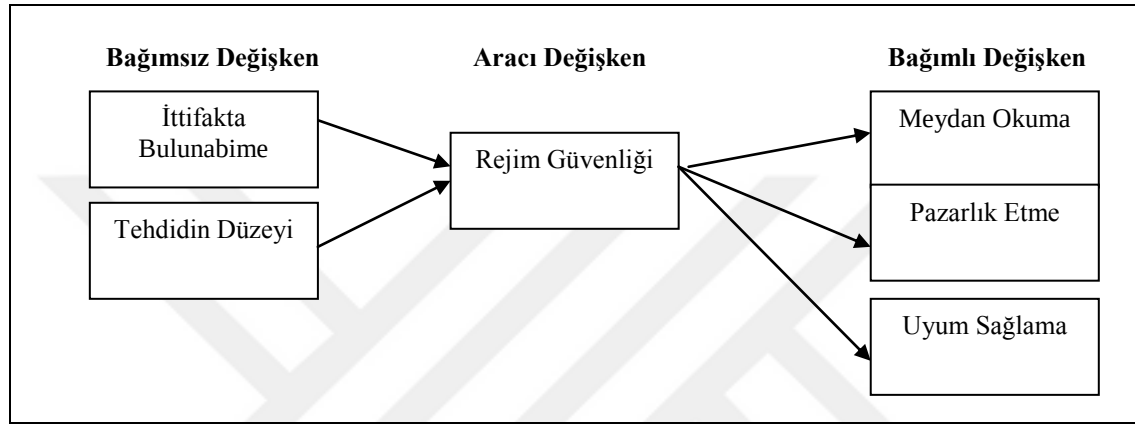
Schweller, büyük ve küçük güçlerin rakiplerini dengeleme davranışları noktasında ayrıma giderek günümüzde Ortadoğu'daki gelişmelerin anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Schweller'e göre hükümetler zayıf bir durumdaysa rakip devletlere karşı yeterli ölçüde dengeleme yapamazlar. Devletler kendilerini tehdit eden gücü, elitlerin oydaşması ve toplumsal mutabakat noktasında yaşadıkları sıkıntılardan dolayı başarılı bir şekilde dengeleyemeyerek düşük-dengelemede bulunabilmektedirler (Schweller, 2004: 167-187). Ayrıca Schweller'e göre, seçkinlerin dengeleme yerine; peşine takılma (*Bandwagoning*), taviz verme (*Appeasement*) ve sorunu havale etme (*Buck-passing*) gibi politik seçenekler üzerinde anlaşılamamaları durumunda devletlerin tehdidi dengeleyemeyeceği savunulmaktadır (Schweller, 2004: 159-201).

Schweller'in yanı sıra neoklasik realizmin defansif varyantı da, dış politikanın şekillendirilmesinde iç politikanın rol oynadığı üzerinde durmaktadır. Ayrıca Taliaferro'ya göre defansif neoklasik realizm, iç politikanın dış politikada önem taşıyan konuları belirlediği üzerinde durmaktadır. Örneğin yakın bir dış tehdidin olduğu dönemlerde, merkezi karar alıcılarının hesaplamalarının çok önemli olduğu belirtilmektedir. Uzun vadede veya acil bir dış tehdit olmadığında, ulusal liderlerin iç kaynakları dış politika için seferber etmede zorlanacağı vurgulanmaktadır. Ayrıca liderin iç kitleyi mobilize etmeye yönelik çabaları, dış çevrede yaşanan değişikliklere cevap verebilmek adına yeniden düzenlenebilmektedir (Taliaferro, 2000-2001: 142). Neoklasik Realizmin gelişmesinde önemli katkısı olan defansif realizmin öncülerinden Stephan Walt'ın tehdit dengesi teorisi de, devletlerin tehdit algısını değerlendirmede önemli kriterler ortaya koymaktadır. Walt'a göre bir tehdidin ölçülmesinde devletin saldırı gücü veya kapasitesi ile niyetleri temel belirleyici parametrelerdir (Walt, 1992).

1977-1992 yılları arasında ABD-Libya ilişkilerini neoklasik realizm çerçevesinde değerlendiren Kun'a göre; zayıf güçteki devletler doğrudan bir büyük güç ile karşı karşıya kaldığında, zayıf bir gücün içsel faktörleri milliyetçilik, kültürel faktörler, ideoloji, din ve

tarih tarafından karmaşık hale gelebilir. Zayıf güçteki devletlerin dış güvenlik stratejileri tehdidin düzeyi ve ittifakta bulunabilmeye ilişkin değişkenlerince şekillenmektedir. Rejim güvenliği aracı değişken olarak bu sürece etki etmekte ve sonunda zayıf devletler tehdit karşısında meydan okumakta, pazarlık etmekte veya uyum sağlamaktadır. Zayıf güçteki devletler dışa yönelik çatışmaları kışkırtıcı bir tutum takınarak milliyetçiliği kullanmakta ve bu şekilde rejimin güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır. Zayıf devletler, asimetrik bir çatışma esnasında dış tehditleri olduğundan büyük göstererek ve devletin politik amaçlarını kullanarak; iç güvenliği sağlamaya ve ülkesini çatışmalara hazır hale getirmeye çalışmaktadır (Kun, 2007: 91-92).

Şekil 3. Zayıf Güçteki Devletlerin Dış Güvenlik Stratejileri

Kaynak: Kun (2007: 92)

Zayıf durumdaki güçler, düşük savunma kabiliyetleri nedeniyle varoluşsal olarak hassas ve dış tehditlere açıktır. Zayıf güç tarafından algılanan tehdit, dengesizliği dengeleme veya peşine takılması için itici güç olmaktadır. Tehdidin düşük veya yüksek düzeyde olması zayıf devletin kararını etkilemektedir. Tehdit düşük olarak algılanırsa zayıf güç durumu manipüle etmek için başka yollar aramaya çalışır. Zayıf gücün potansiyel müttefiklerinden siyasi ve askeri destek almaya yönelik beklentisi onun büyük güç karşısında dengeleme ve peşine takılmaya ilişkin kararını vermesinde etkili olmaktadır. Tehdidin yüksek olduğu ve ittifakların kurulabildiği bir dış politika ortamında zayıf güçteki devlet bir başka büyük güç ile ittifak kurarak dengeleme yapabilmektedir. Neorealizmin varsayımlarına uygun olarak gerçekleşen böyle bir durumda dış güvenlik stratejileri, iç siyasi değişkenler dikkate alınmadan da iyi bir şekilde tahmin edilebilecektir (Kun, 2007: 93-95).

Neoklasik realistlere göre anarşik uluslararası sistem ve güç dağılımı devletlerin tutumlarını belirlemede öncül rol oynamaktadır. Bu noktada neoklasik realistler, neorealitler ile yakınlaşmaktadır. Ancak neoklasik realistler uzun vadede devletlerin dış politikasının uluslararası çevre tarafından kısıtlanamayacağına da inanmaktadırlar. Devletlerin, anarşik uluslararası sistemdeki belirsizlikleri iç faktörler tarafından kontrol altına alınıp yönlendirileceğini düşünmektedirler (Dersan, 2012: 11).

Tablo 6. Dengeleme ve Peşine Takılma

Davranış	Teorisyen	Temel İddiası
Güç Dengesi	Kenneth Waltz	Devletler güçte yaşanacak değişim ile ilgilenir. Bir devletin gücünün artması diğer devlet ya da devletleri bunu dengelemeye iter.
Tehdit Dengesi	Stephan Walt	Devletler güçte yaşanacak değişimleri öncelikli olarak almazlar, bu değişimin tehdit olup olmadığı önemlidir. Devletler tehdidi dengelemektedir.
Peşine Takılma	Randall Schweller	Bütün devletlerin güç ya da tehdidi dengeleme şansı yoktur. Bu nedenle söz konusu devletler sistemdeki güçlü devletlerin peşine takılır.

Kaynak: Balcı (2016: 128)

Neorealizm ile neoklasik realizm arasında benzerlikler ve farklılıklar olduğu görülmektedir. İlk olarak iki teorik yaklaşım arasında benzer yönlerle değinilecek olursa, öncelikle her iki yaklaşım da siyasetin doğasının çatışmaya dayalı olduğu ve devletlerin arasındaki güç dağılımının önemli olduğu noktasından hareket etmektedir. Bununla birlikte hem neorealistler hem de neoklasik realistler bağımsız sistemik değişkenlere öncelik vermektedir. Her iki yaklaşımda test edilebilir ve olasılıksal hipotezler üretmeye çalışmaktadır. Bu benzerliklere karşın, neorealizm ve neoklasik realizm bağımlı değişken temelinde farklılaşmaktadır. Neoklasik realizm bir devletin dış politika davranışını bir sonuç olarak açıklamayı amaçlamasına karşın neorealizm uluslararası sonuçlarda tekrar eden örüntüleri açıklamayı amaçlamaktadır. Neorealizm devletin içsel faktörlerini dikkate almamasına karşın; neoklasik realizm devletin dış politikasında içsel faktörleri dikkate almaktadır. Neorealistler devletlerin arasındaki farklılığın önemsiz olduğunu düşünmektedir; çünkü bu yaklaşımda, devletlerin uluslararası sistemden gelen baskılar sonucu kendi içerisindeki yapısına bakılmaksızın benzer tutumlar sergileyeceği düşünülmektedir.

İçsel faktörleri dikkate almayan neorealistlerin aksine neoklasik realistler, içsel faktörleri aracı değişken olarak analize dahil etmektedir (Dersan, 2012: 16-17). Çünkü neoklasik realist akademisyenler, bir dış politikanın doğru bir şekilde anlaşılması için birim düzeyindeki uzmanlığın önemini vurgulamakta ve devletleri kara kutu olarak ele almaktan kaçınmaktadır. Diğer bir deyişle neoklasik realistler, devletlerin kendi içsel özelliklerini göz ardı etmemektedirler (Huseynov, 2018: 24).

Tablo 7. Realizm/Neoklasik Realizm ve Neorealizmin Karşılaştırılması

	Realizm/Neoklasik Realizm	Neorealizm
Uluslararası İlişkilerin Aktörü	Devlet	Devlet
Devletlerin Amacı	Güç ve çıkar maksimizasyonu	Güvenlik
Güvenliğin Sağlanması	Gücün maksimizasyonu	Maksimum güç (saldırgan realizm) veya Yeterli güç (savunmacı realizm)
Devletin Özellikleri ve Dış Politikaya Etkisi	Var	Yok
Dış Politikanın Açıklanmasında Etkili Unsurlar	Devletin doğası (klasik) ve içsel faktörler (neoklasik realizm)	Uluslararası Sistemin Doğası

Kaynak: Arı (2013: 163)

Neoklasik realizmin tanımlayıcılarından Gideon Rose, hem iç hem de dış değişkenleri birleştirip güncel hale getirerek teoriyi sistematikleştirmiştir. Gideon Rose, devletin hırslarının ve ilgi alanlarının ve kapasitelerinin öncelikli olarak rol oynadığını ve maddi güç kapasitesinin de bu süreçte belirleyici rol oynadığını düşünmektedir (Rose, 1998: 146). Devletlerin her zaman yapısal değişkenlerin gerektirdiği mükemmel rasyonel tepkiler vermediği ve devletlerin ancak kendi perspektifi ve bilgisi doğrultusunda rasyonel olabileceği yaklaşımı savunulmuştur. Realizmin genel kategorilerinden biri olan dengeleme kavramı da "Yetersiz Dengeleme" ve "Aşırı Dengeleme" şeklinde tanımlanarak devletlerin kapasite dağılımı çerçevesinde rasyonel olmayan yaklaşımları açıklanmıştır. Kültürün ve ideolojinin devletin rasyonalitesini saptırdığına yönelik yaklaşım, ABD'nin 2001'den sonra giriştiği Afganistan ve Irak Savaşlarındaki başarısızlığın ve buna bağlı olarak da Çin'in yükselmeye başlamasını açıklamada kullanılmıştır (Tuğtan, 2014: 128). Yine aynı şekilde neoklasik realizmin önde gelen isimlerinden Fareed Zakaria'ya göre: Obama döneminde ABD, Ortadoğu'ya yönelik yürüttüğü politikalarda yetersiz dengelemede bulunmuştur (Zakaria, 2011). Bu gelişmeler Rose ve Schweller'in devletlerin yetersiz dengelemede bulunabileceği varsayımını desteklemektedir.

Zakaria, ABD'nin liberal demokrasiyi yaymak için verdiği mücadeleler sonucu askeri ve ekonomik açıdan gücünde azalma olduğunu savunmuştur. ABD, 2008 ekonomik krizinin ardından artık dünya ekonomisine tam olarak hakim olamamaktadır (Zakaria, 2009). Fareed Zakaria'nın tanımladığı şekilde uluslararası sistemde ABD ve AB'nin güç kaybettiği, diğerlerinin ise güç kazandığı "post American world" dönemine geçilmiştir. ABD'nin ekonomik, siyasi, askeri ve hatta bilimsel-teknolojik alanlardaki gücü rakiplerine nazaran daha az artış kaydetmiştir. Haass'a göre de Obama döneminde ABD'nin bölgede etkili bir dış politika izlemesi için kendi evini düzene koyması gerekmiştir. ABD'nin, Afganistan ve Irak'a yönelik askeri müdahalelerinin ardından askeri kaynakları artırmak ve modernleştirmek, geniş çaplı istihbarat ağı kurmak ve ekonomik istikrarı yeniden sağlaması gerekmiştir (Haass, 2014: 17-19). Dolayısıyla ABD'nin bölgeye yönelik daha ılımlı bir politika izlemesi, realistlerin önemseydiği maddi güç kapasitesinde yaşanan azalmanın etkili olduğu varsayımını desteklemektedir.

Susan Strange ise 1998 yılında yayınladığı "Future of the American Empire" isimli makalesinde, ABD'nin düşüşte olduğunu savunanların (*school of decline*) öne sürdüğü;

ABD'nin gücü azaldı, büyük güçler kaçınılmaz olarak düşüş yaşar ve ABD'nin düşüşünün muhtemel sonucu, uluslararası sistemde istikrarsızlık ve ekonomik bozukluk olacaktır yönündeki görüşlere karşı çıkmıştır. Strange, ABD'nin çatalı bir yola yaklaştığı görüşünü desteklerken Amerikan'ın gücüne ilişkin yapılan değerlendirmeleri farklı bir bakış açısıyla irdemiştir. ABD'nin dünya ihracatındaki payında düşüş yaşadığına yönelik değerlendirmeler bölgesel/karasal temelli olduğundan yanıltıcıdır ve bu görüşler geçersizdir. Bazı insanlar üretimin Amerikan topraklarından uzaklaşmasına ve Amerikan hükümetinin gücünün azalmasına itiraz edecektir. Aynı zamanda bu kişiler, ABD'nin Japon şirketleri tarafından istila edilmesinden rahatsızlık duymakta ve bu duruma karşı çıkmaktadırlar. Strange, yapılan bu değerlendirmelerin çok doğru olmadığını belirtmektedir. Çünkü Amerikan imparatorluğu sınırlarının dışına taşarak dünyada yeni bir devletlerarası imparatorluk doğmaktadır (Strange, 2006: 386-393).

Strange'e göre ABD yalnızca kendi sınırları içerisinde üretimin yapıldığı bir ülke değildir. ABD'nin gelişen ekonomisinin temeli dışa yayılmasından gelmektedir. ABD'nin gelişmiş nükleer kapasitesi de ekonomik anlamdaki gücünü, güvenlik-askeri boyutuyla pekiştirmesini sağlamaktadır. Strange ayrıca Amerika ile İngiltere'nin tarihsel olarak birbirlerine benzerliğinin zayıf olduğunu vurgulayarak, finansal güce dayalı küçük bir deniz adası ülkesi ile kıtasal anlamda büyük bir güce sahip ve ekonomik gücü dışarıya yayılan Amerikan imparatorluğu arasında büyük bir fark bulunduğunu belirtmiştir. İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ihracattaki gücünü kaybettiği ifade edilerek, kıtasal güce sahip ABD'nin açık dünya ekonomisine hükmedecek güce sahip olduğu değerlendirilmiştir. ABD sadece askeri anlamda değil; finansal ve üretim ekonomisini entegre ederek etkin bir güç haline gelmiştir. Amerikan imparatorluğu sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde, şirketlerin kültür ve çıkarlarının emperyal bir bürokrasi tarafından sürdürüldüğü bir "şirket imparatorluğu" olarak tanımlanabilir. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Amerikan bürokrasisi sadece Washington D.C'de değil; IMF, Dünya Bankası, OECD ve GATT gibi çok uluslu örgütler üzerinde etkili olmaktadır. Ayrıca Amerikan finansal imparatorluğuna katılım, Amerikan doları ve dolar cinsinden varlıkların bulundurulması ve kullanılmasına ve Amerikan bankaları ve Amerikan finansal piyasalarında rekabet edebilme yeteneğine bağlıdır. Dolayısıyla Strange'e göre, gelecekte ABD dünyanın en büyük ve en yenilikçi ekonomisi ve nükleer açıdan süper gücü olarak varlığını sürdürecektir. ABD aynı zamanda kültürel ve entelektüel açıdan liderliğini sürdürecektir ve demokrasisiyle vatandaşları için örnek model ülke olacaktır. Strange göre dünya kritik bir kavşaktadır ancak yapısal açıdan büyük bir güce sahip ABD dünyada liderliğini sürdürecektir (Strange, 2006: 386-393).

Günümüzde ABD'nin ekonomik, siyasi ve askeri durumu dikkate alındığında Strange'in değerlendirmelerinde kısmen haklı olduğu savunulabilir. 2000'li yıllarda ABD ekonomik ve askeri açıdan dünyanın süper gücü olmayı sürdürmesine karşın, Çin ekonomisinin hızlı bir büyüme sürecine girmesi ve Rusya'nın askeri anlamda yeniden güçlenip silahlanma yarışına dahil olması, ABD'nin bu ülkelere karşı üstün konumunun liberaller, konstrüktivistler hatta realistler tarafından sorgulanmasına neden olmuştur. ABD, Soğuk Savaş yıllarına nazaran daha güçlü konumdadır; fakat artık rakipleri eski yıllara nazaran daha güçlüdür ve her geçen gün askeri, ekonomik ve teknolojik anlamda büyük bir

ilerleme kaydetmektedir. Sönmezoğlu'nun da belirttiği şekilde (2014: 209) ABD hala ekonomik anlamda çok büyük bir güçtür. Fakat, dünyadaki en büyük ekonomik merkezlerden birisi olmasına karşın sınırsız kaynaklara sahip olmadığı gibi halkı da dünyadaki diğer halklar gibi yüksek maliyetleri karşılamaya istekli değildir. Bu nedenle ABD'nin maddi güç kapasitesinde yaşadığı azalmadan ziyade Amerikan halkının askeri ve ekonomik açıdan yüksek maliyet yaratacak girişimlerin karşısında durması, dünyada ABD'nin zayıfladığı algısının oluşmasına yol açmaktadır. Özellikle Afganistan ve Irak müdahalelerinin ardından Amerikan halkının askeri ve ekonomik açıdan yüksek maliyet yaratacak girişimlerde bulunulmasına ikna edilmesi oldukça zor hale gelmiştir.

Wohlforth da Amerikan'ın dünyadaki gücü ve konumuna ilişkin Strange'e benzer nitelikte görüşler öne sürmüştür. Wohlforth, güç dengesi teorisinin tek kutuplu düzenin doğası gereği istikrarsız olduğu ve sonunda çok kutuplu dünya düzenine evrileceğine yönelik varsayımlarına karşı çıkmıştır. Dünyada Amerikan hâkimiyetine karşı çıkılmasıyla birlikte çok kutuplu düzene geçileceği düşüncesini reddetmektedir. Wohlforth'a göre ABD'nin üstünlüğüne meydan okuyacak hiçbir devlet yoktur. Tek kutuplu sistemin önceki sistemlerden daha istikrarlı ve barışçıl olduğu ve ABD'nin akıllı politikalar izlemesi durumunda tek kutupluluğun en az iki kutuplu Soğuk Savaş dönemi kadar süreceği görüşünü savunmuştur. Wohlforth, ABD'nin güç ve kapasitesini İngiltere'nin dünyada zirvede olduğu dönemle karşılaştırılmıştır. Wohlforth'a göre ABD şu ana kadar yalnızca en büyük yüksek teknolojiye sahip ekonomi değil aynı zamanda büyük güçler arasında yüksek teknoloji üretimine en çok uyum sağlamayı başarmış ülkedir. Araştırma ve geliştirme konusunda ABD'nin toplam harcaması, dünyanın gelişmiş yedi ülkesiyle neredeyse eşittir. ABD'nin niteliksel ve niceliksel açıdan maddi avantajlarının bileşimi tarihte benzeri daha önce görülmemiş düzeydedir. Niteliksel ve niceliksel açıdan tüm bu avantajlar, ABD'nin eşsiz jeopolitik konumuyla bütünleşmektedir. ABD'nin askeri güç üretiminde on yıllardır devam ettirdiği politikalar sayesinde, ABD'nin bu alandaki üstünlüğü, İngiltere'nin 19. yüzyıldaki deniz egemenliğini yansıtmaktadır. ABD küresel ölçekte güce sahip tek devlettir. Kara, deniz, hava gücü ile nükleer kapasitesi ve askeri alanda iletişim, istihbarat ve lojistik gibi alanlardaki gücünü sürdürmektedir. Dünyadaki hiçbir ülke, ABD'yi dengeleyecek bir güce sahip değildir. Birçok ülke askeri harcamalarını, demokrasi ve küreselleşmenin dünya siyasetinin doğasını değiştirmesi nedeniyle azaltmıştır (Wohlforth, 2006: 111-112).

Schweller ise Wohlforth'un aksine dünyanın çok kutuplu yapıya geçiş yaptığını öne sürerek büyük güçler arasında milliyetçiliğin artmasının tesadüf olmadığını savunmuştur. Schweller, neoklasik realizm çerçevesinde hem yükselen hem de azalan güçlerin iç politikalarında milliyetçiliği arttırdığını iddia etmektedir. Milliyetçiliğin yükselen güçler içindeki büyümesi dışa dönüktür; azalan güçlerde kök salan milliyetçilik ise içe dönüktür. Dolayısıyla milliyetçiliğin hem ABD hem de Çin'de yükselişte olduğu söylenmektedir. Ancak iki ülkede milliyetçiliğin yükseliş motivasyonları, uluslararası sistem yapısı içindeki zıt yörüngeleri nedeniyle tamamen farklıdır. Bu, Washington ve Pekin'in neden dış politikaları doğrultusunda önemli değişimler geçirdiğini açıklamaktadır. ABD, Çin'in dış politikadaki gücünü artırma arayışında olmasından ve dış fırsatları yakalamasından endişe etmektedir (Schweller, 2018: 23-24).

Davutoğlu'na göre ise (2016: 26-28). Soğuk Savaş sonrası bilim ve teknolojiye üstünlük elde etme konusunda devletler arasında süren rekabet ABD'nin dış politikasında giderek daha önemli bir hale gelmiştir. Artık devletler arasındaki teknolojik savaşın sonuçları sıcak savaşın sonuçlarından daha etkili olmaya başlamıştır. ABD'nin uzun yıllar boyunca hegemon bir güç olarak varlığını sürdürebilmesi için teknolojik savaş kazanması gerekmektedir. Günümüzde sıcak savaşlarda geçici ittifaklar kuran güçler teknolojik savaşta birbirlerine rakip olabilmektedir. "Askeri ittifaklar geçici, teknolojik üstünlük kalıcıdır". ABD bir yandan hegemonik gücünü sürdürmek için uluslararası hukukta düzenlemeler yapmaya çabalarırken diğer yandan AB, Japonya ve Çin gibi aktörlerle rekabeti sürdürmektedir. Çin ile telif hakları ve uluslararası patent anlaşmaları, Japonya ile multimedya ve iletişim teknolojisi ve Fransa ile teknoloji casusluğu konusunda ihtilafa düşen ABD, teknolojik gelişmeleri belirlemek ve yönlendirmek istemektedir. Özellikle Çin ile ABD arasında telif hakları ve uluslararası patent konularında yaşanan çatışma derinleşerek iki ülke arasında gerilimi tırmandırmaktadır. Amerikan teknolojisinin Japonlar tarafından piyasa değeri yüksek olan emtialara dönüştürülüp Amerikan ekonomisine büyük zarar vermesi, Washington'ın Çin'e karşı teyakkuza geçmesine neden olmuştur. Japonların Amerikan ekonomisine verdiği zarardan ders çıkaran ABD, Çin'i kontrol altında tutarak hem Doğu Asya'daki teknolojik gelişmeleri yakından takip etmek hem de küresel ekonomide hakim güç olmayı sürdürmek istemektedir. ABD içerisinde Amerikalı olmayan araştırmacıların oranı da artmaktadır. Atlantik eksenli dünya sisteminin oluşturduğu uluslararası hukukla teknolojik kaymanın kontrol altına alınmasına çalışılmaktadır. ABD yalnızca Asya ülkeleriyle değil Avrupa ülkeleriyle de yoğun bir rekabete girmiştir. Fransa ile ABD arasında başlayan Boeing-Airbus rekabeti giderek Avrupa-ABD rekabetine dönüşmüştür.

Sonuç olarak dünyada yoğunlaşmakta olan teknolojik savaş ileriki dönemlerde askeri, siyasi ve ekonomik savaşları da büyük ölçüde etkileyecektir. ABD'nin birçok cephede sürdürdüğü savaş, Amerikan hegemonyasının tarihin ileriki dönemlerinde sürüp sürmeyeceğini gösterecektir. Ayrıca Davutoğlu'nun değerlendirmeleri, neoklasik realistlerin devletlerin demokratik ülkeleri ve ticari ortaklarını stratejik rakip olarak görmesiyle paralellik arz etmektedir. Bunun yanı sıra; karşılıklı bağımlılık teorilerinin; birbirleriyle karşılıklı bağımlılık içinde olan devletler arasında rekabetin olmayacağı argümanının, günümüzde devletler arasında teknoloji alanında yaşanan yoğun rekabet sonucu kısmen çürüdüğü görülmektedir.

Schweller'e göre milliyetçilik ile güç arasındaki etkileşim nedeniyle yükselen ve azalan güçler farklı dış politika yönelimlerine sahiptir. Yükselen güçler dışa dönük genişleme stratejisini takip ederken, azalan güçler geri çekilme ve yeniden mevzilenme stratejisini uygulamaktadırlar. Çin'in dış politikada atılım yapmasına karşın, ABD'nin aniden içe doğru dönmeye başlamasında ABD ve Çin'in güç eğiliminde yaşanan değişimler etkili olmaktadır (Schweller, 2018: 24). Çin daha fazla küresel bir etkiye sahip olmak isterken ABD, Çin'in etkisinin daha az olmasını istemektedir. Dahası yükselen güçlerin liderleri, yayılcı politikalarını desteklemek ve/veya kamuoyunun iç politikada reform yapılması için atılan adımlarından ve ekonomik ilerlemeye ilişkin memnuniyetsizliklerinden ilgilerini başka yöne çevirmeleri için yerel milliyetçiliği kullanmaktadır. Azalan güçlerde

ise milliyetçilik düşüncesi doğrultusunda; hegemonik yeniden mevzilenme stratejisinin uygulanması, askeri güçlerin yabancı ülkelerde yeniden konuşlandırılması, müttefiklerin savunmaları için daha fazla ödeme yapmasının talep edilmesi ve ticaret anlaşmalarını bir merkantilist mercek aracılığıyla uygun ticaret dengeleri elde etmek amacıyla yeniden değerlendirilmesi söz konusudur (Schweller, 2018: 25).

ABD'nin Obama döneminden itibaren Çin'in yükselişini yakından takip etmesi ve özellikle de Trump döneminden itibaren Pekin'i ekonomik anlamda zor duruma düşürecek adımlar atması, iki ülke arasında küresel ölçekte etkisi hissedilen bir güç savaşının yaşanmaya başladığını göstermektedir. Ayrıca Obama döneminden itibaren ABD'nin yeniden mevzilenme stratejisine paralel olarak müttefiklerin savunmaları için daha fazla harcama yapmasını talep etmesi ve askeri güçlerin yurt dışında konuşlandırılmasını gözden geçirmesi, Amerikan dış politikasında başlayan değişimi gözler önüne sermektedir. Trump'ın, Obama'nın da ilerisine geçerek merkantilist yaklaşıma uygun olarak ticaret anlaşmalarını gözden geçirmesi (NAFTA yerine USMCA'nın imzalanması, Trans Pasifik Ortaklığı'ndan çıkılması gibi adımlar) ve dünyada ABD lehine bir ticaret dengesi oluşturmaya çalışması Schweller'in değerlendirmelerinin nispeten geçerli olduğunu göstermektedir.

Schweller, dünyadaki tek kutuplu yapının Amerikan'ın düşüşü ve çok kutuplu yapıya geçişle beraber değiştiğini ve Amerikan kamuoyunun da bu değişimi algılamaya başladığını öne sürmektedir. Şubat 2016'da Gallop araştırma şirketinin yaptığı ankette Amerikan kamuoyunun, ABD'nin dünyada askeri olarak en güçlü ülke (bir numara) olup olmadığına ilişkin soruya yüzde 49'unun evet, yüzde 49'unun ise hayır yönünde görüş bildirmesi bu durumu göstermektedir. Ankette, Amerikalıların yarısının ABD'yi önde gelen birkaç askeri güçten biri olarak gördüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bu yaygın yapısal değişim algısı, büyük ölçüde Donald Trump'ın "Önce Amerika" doktriniyle uyumludur. Schweller'e göre, Amerikan dönemi sona ermiş ve Washington ortaya çıkan bu yeni durumla başa çıkmak için yeni bir grand strateji geliştirmelidir (Schweller, 2018: 42).

Suriye ve Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler karşısında ABD'nin çözüm geliştirmekte zorlanması tek kutuplu yapının sona erdiğine dair yapılan analizleri desteklemektedir. Hook ve Spanier'e göre: Suriye krizinde ABD'nin manevra kabiliyeti sınırlıdır. Suriye'de Esad'ın iktidarda kalmak için ABD'den yardım almaması ve dışarıdan yapılacak müdahaleye karşı koyacak donanımlı bir ordusunun olması ABD'yi zor durumda bırakmıştır. Esad rejiminin Hizbullah, İran, Irak, Rusya ve Çin gibi müttefiklere sahip olması elini güçlendirmiştir. Suriye'ye karşı tek taraflı bir askeri hareketin Arap dünyasının genelinde Şii İslâmcılar tarafından Amerika karşıtı misillemeler dahil birçok riski barındırması, sınırlı bir başarı ihtimalini ortaya koymuştur. Buna ek olarak ABD, özellikle Çin ve Rusya'nın 2012 yılı Şubat ayında Suriye'ye karşı ortak eylem çağrısında bulunan bir kararı veto etmesi nedeniyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin de desteğini alamamıştır. Obama yönetimi Suriye'ye doğrudan askeri müdahalede bulunmaktan kaçınırken, muhalif gruplara/savaşçılara gizli ekonomik yardım yaparak ve bu grupları cesaretlendirerek sınırlı bir destek sağlayabilmiştir (Hook ve Spanier, 2014: 358-359). Arap Baharı sürecinin ortasında muhalifleri destekleyen Batı'nın, Mısır'da

askeri darbeyi desteklemesi ve Libya Yemen, Bahreyn ve Suriye'de politikalarının ayrışması; Esad ve Baas rejiminin IŞİD terörünün yayıldığı bir ortamda pragmatik politikalar izleyebilmesini de olanaklı kılmıştır.

Obama yönetimi, Amerikan deniz üssünün bulunduğu Bahreyn'de ise nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan Şii eylemcileri desteklemek yerine Suudi Arabistan ile işbirliği yapmış ve Sünni mezhebindeki kraliyet ailesini desteklemiştir. Ayrıca Ürdün'de demokrasi yanlısı eylemcilerin Kral II. Abdullah'ın rejimini azletmek için mitingler düzenlemesi ve toplantılar yapmasına karşın Amerikan yönetimi krala siyasi reform yapma çağrısıyla yetinmiş ve Ürdün Kralına istifa çağrısında bile bulunmamıştır. Yaşanan bu gelişmeler Obama realizminin; onun liberal söylemlerine ve adalet çağrısına baskın çıktığını göstermiştir (Hook ve Spanier, 2014: 359-360).

Telatar da, Hook ve Spanier ile benzer görüşleri dile getirmiştir. Obama, demokrasinin yayılmasına ilişkin politikasını belirlerken ulusal çıkarların zarar görmemesine büyük özen göstermektedir. Amerikan ulusal çıkarları ile demokratik hedeflerin çatışması söz konusu olduğunda ulusal çıkarların korunmasına öncelik verilmektedir. Amerikan yönetimi söylemsel düzeyde demokratik değerlerin ve insan haklarının savunucusu olduğunu vurgulamasına karşın ulusal çıkarlarını korumaya dönük bir politika izlemektedir (Telatar, 2012: 75-76).

Obama döneminde ABD'nin Libya müdahalesini analiz eden Kevin Marsh; ABD'nin Libya'daki güvenlik çıkarları, içsel faktörlerden kaynaklanan etki ve sınırlılıklar, Amerikan kamuoyunun savaşa ilişkin yaklaşımı, Kongre'nin bölünmesi ile Obama ve danışmanlarının Libya krizine yönelik algısını dikkate alarak analiz yapmıştır. Marsh çalışmasında, neoklasik realizm aracılığıyla sistemik faktörlerin askeri müdahale gerçekleştirilmesindeki etkisini ortaya koymasına karşın iç politikanın ve elitlerin algısının müdahalenin yapısına ilişkin kısıtlayıcı etki yaptığı görüşünü savunmuştur (Marsh, 2014).

ABD, Suriye'deki krizde İran, Çin, Hizbullah ve Haşdi Şabi güçleri; Irak'ta Türkiye, Suudi Arabistan ve İran; Libya'da ise Rusya, Mısır ve AB ülkelerinin aldıkları pozisyonlara göre politik bir yaklaşım geliştirmeye çalışarak zaman zaman bu aktörlerle işbirliği yapmış, zaman zamanda bu aktörlerle karşı karşıya gelerek bölgede yeterince etkili olamamıştır. ABD bölgede izlediği politikayla özellikle Suriye'de muhaliflere yeterli destek sağlayamamış, kitle imha silahları kullanılması askeri müdahale için bir kırmızı çizgi olarak sunulmasına karşın bu çizgiler göz ardı edilmiş ve inisiyatif Rusya'ya kaptırılmıştır. Mısır'da ise ulusal çıkarları doğrultusunda Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesine baştan sessiz kalırken daha sonra bu durumdan rahatsız olduğu için askeri darbeye açıktan olmasa da örtülü bir şekilde destek vermiştir. ABD, Obama döneminde Irak'tan askerlerini çekmesine karşın IŞİD'in bölgede etkinliğini arttırması sonucu kısıtlı da olsa bölgeye tekrardan asker göndererek politika değişikliğine gitmek durumunda kalmıştır (Yalçın, 2015: 56-61). Suriye krizi, neoklasik realistlerin devletlerin rakiplerine karşı yeterli dengelemede bulunamayabileceği varsayımını göstermesi açısından önemli bir örnek olarak görülebilecektir.

Ripsman, Taliaferro ve Lobell, büyük güçlerin geliştirdiği büyük stratejilerin orta ve uzun vadede uluslararası yapıyla etkileşmesi sonucunda uluslararası sistemik sonuçların ortaya çıkacağını öne sürmüştür. Büyük güçlerin grand stratejiler aracılığıyla uluslararası yapının yeniden şekillenmesine yardımcı olacakları belirtilmektedir. Lider imajlarının en yoğun bir şekilde hissedilmesi kısa vadeli politika ve kriz anlarında verilen kararlarda görülmekteyken; stratejik kültürün etkisi hem kısa vadeli karar alınmasında hem de uzun vadeli planlamada görülmektedir. Uluslararası ortamda yüksek netliğin ve kısıtlayıcı koşulların olduğu bir ortamda lider imajları ve stratejik kültürün, yüksek netliğin ve hareket alanının yüksek olduğu bir ortamdaysa iç kurumlar ile devlet-toplum ilişkilerinin etkili olacağı düşünülmektedir. Buna karşın düşük netliğin ve kısıtlayıcı koşulların olduğu bir ortamdaysa her bir unsurun muazzam bir etkiye sahip olabileceği görüşü savunulmaktadır (Ripsman vd., 2016). Başkan Obama döneminde Ortadoğu ve dünyanın pek çok noktasında önemli gelişmeler yaşandığından Amerikan grand stratejilerinin ve Amerikan siyasal kültürünün incelenmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Amerikan siyasal kültürünün ve grand stratejilerin kapsamlı bir şekilde ele alınması gerektiğini savunan Burak Kuntay'a göre de, Obama döneminde ABD'nin Ortadoğu politikasında hem realist hem idealist hem de konstrüktivist açılardan değerlendirilebilecek yaklaşımlar mevcuttur. ABD'nin Ortadoğu'dan asker çekmesi, realist bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir. Ancak Kuntay'a göre Başkanlar; Machiavelli, Hobbes, Morgenthau ve Carr'ın eserlerindeki görüşlerine uygun olarak politikalarını şekillendirmemektedir. ABD'nin Libya politikasına bakıldığında unilateral olmayan, multilateral olan ve uluslararası örgütleri kullanmayı hedefleyen tam bir idealist yaklaşım mevcuttur. Obama, uluslararası (sorunları) diğer ülkelerin de katıldığı BM veya NATO gibi konsorsiyumlarla bu işin çözülmesi ve uluslararası güvenliğin uluslararası ittifaklarla tesis edilmesi paradigmasını benimsemiştir. Müdahale yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde idealist bir tutum sergileyen Obama, minör yerlerde realist bir yaklaşım takip etmiştir. Ayrıca Amerikan dış politikasında post müdahaleler sonrasında yapısalcılığın esintilerinin görüldüğü Kuntay tarafından değerlendirilmektedir (Burak Kuntay, kişisel görüşme, 10 Ağustos 2020).

Teorik açıdan Obama Dönemi ABD'nin Ortadoğu politikası ve Irak, Suriye ile Libya'daki krizin çözümüne yönelik izlenen politikaların olumlu ve olumsuz yönlerine ilişkin farklı değerlendirmeler yapılmaktadır. Liberal, realist/neorealist veya neoklasik realistler ile konstrüktivistlerin veya bu üç kuramı birlikte ele alan araştırmacıların gelişmeleri kendi bakış açılarına göre değerlendirdikleri ortaya çıkmaktadır. Liberaller, uluslararası kurumlara, bölgesel aktörlerle işbirliğine, uluslararası normlara ve demokratik değerlere daha fazla önem vermektedir. Liberaller, Obama'nın ve geleneksel olarak ABD yönetiminin bölgeye yönelik politikalarını ele alırken "Yumuşak Güce" ağırlık vermekte ve bu süreçte uluslararası kurumların etkisini dikkate alarak analizde bulunmaktadır. Konstrüktivistler ise bireyin (Obama'nın) ABD'nin Ortadoğu politikasındaki rolü üzerinde durmaktadır. ABD'nin maddi güç kapasitesi yerine toplumsal normlar ve fikirler, kültürel farklılıklara değinerek sosyolojik ağırlıklı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin

Ortadoğu politikasına yönelik olarak konstrüktivist analizlerin ağırlığının arttığı görülmektedir. Realistler ise ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasında ağırlıklı olarak maddi güç kapasitesinin artması veya azalması ile teröre karşı mücadele ve güvenlik sorunları üzerinde durmaktadır. Realistler, aktör düzeyi olarak ABD'yi değerlendirmesine karşın Soğuk Savaş sürecinde neorealistler, uluslararası sistemin etkisini dikkate alarak analiz düzeyini genişletmiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve liberal yaklaşımların güç kazanmasıyla birlikte realizm, liberalizmin birçok unsurunu içine almaya başlamış ve neoklasik realizm gelişmiştir.

Neoklasik realistler, devletin ve sistemin yanı sıra devletin içerisindeki elitleri, siyasi partilerin önemini ve göreve gelen başkanların tutum ve yaklaşımlarını analize dahil ederek daha kapsamlı bir analiz yapmaya başlamıştır. Literatürde ABD Başkanı Obama ve Obama yönetiminin Ortadoğu'ya yönelik yaklaşımlarını içeren analizler yer almaktadır. Obama Doktrinin liberal veya realist perspektiften ele alınması gerektiğine yönelik tartışmaların devam ettiği süreçte; devletlerin iç yapısına, ideolojilere, liderin algı ve perspektifi ile elitlerin tehdit algılamalarının önemli olduğunu vurgulayan neoklasik realizmin diğer teorilere göre ABD'nin Ortadoğu ve bölge ülkelerine yönelik politikasını açıklamada daha kapsamlı ve ayrıntılı bir analiz sunduğu görülmektedir.

1.1. ABD Dış Politikasında Etkili Olan Temel Stratejilerin Teorik Açısından Analizi

ABD dış politikasında teorik tartışmalardan yararlanılarak geliştirilen temel parametreler/büyük stratejik vizyonlar bulunmaktadır. ABD, kuruluşundan itibaren tarihsel dönem içerisindeki koşulların ve başkanlarının yaklaşımları doğrultusunda farklı stratejiler izleyebilmektedir. ABD dış politikasındaki bu büyük stratejiler:

- Yeni Yalnızcılık,
- Seçici Angajman,
- İşbirlikçi Güvenlik Yaklaşımı,
- Üstünlük olarak değerlendirilmektedir (Jones, 1997).

Ancak özellikle son yıllardaki gelişmeler sonucu, yukarıda yer alan dört temel stratejiye ek olarak geri çekilme, uyuşma (oydaşma) temelli hegemonya ve yeniden mevzilenme stratejilerinin de var olduğuna yönelik görüşlerin savunulmasıyla birlikte ABD dış politikasında toplamda yedi adet grand stratejinin etkili olduğu değerlendirilmesi yapılmaktadır.

İlk olarak yeni yalnızcılık stratejisini savunanlar; hiçbir ülkenin ABD'nin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tehdit edemeyeceğini düşünmektedir. Bu yaklaşıma göre ABD olağanüstü düzeyde güvenlidir. Çünkü bu yaklaşımın savunucuları, ABD'nin çok güçlü olduğu, okyanuslarla çevrili olduğu ve ABD'nin herhangi bir potansiyel saldırıyı yok edecek güce sahip olduğunu iddia etmektedirler. ABD çok güvenli olduğu için dış ülkelerde yabancılar arasında yaşanan çatışmaların uzağında kalınmalıdır. Uluslararası düzenin sağlanması, demokrasinin yayılması ya da ABD'nin ekonomik çıkarlarının sağlanması için politik ve askeri güç kullanma yükümlülüğü olmamalıdır. Ayrıca bu görüşü savunanlar ABD'nin NATO üyeliğinin sonlanması çağrısında bulunmaktadır

(Jones, 1997). Aslında ekonomik, siyasal ve askeri bakımdan etkili olan yalnızcılık stratejisi ABD'nin en köklü dış politika stratejilerinden biri olarak görülmektedir. Çünkü Amerika'daki karar vericiler ve Amerikan toplumu, kuruluşundan itibaren kendini dünyanın geri kalanından ayrı bir yerde konumlandırmış ve dünyaya kendi oluşturdukları bu çerçeveden bakmaya çalışmıştır. ABD, Meksika sınırında milyar dolarlık duvar inşa etmeye çalışmış ve dış dünyaya kendini kapatarak ülkesini koruma altına almıştır. Bu yaklaşım Amerikan seçkinciliğini ve ayrıcalıklı olma anlayışını yansıtmaktadır (Ataman, 2006: 406).

Posen ve Ross, yeni yalnızcılığın ABD'nin ulusal çıkarlarına hizmet etmeyeceğini savunmaktadır. Dünya ile ilgiyi kesme ABD'yi daha güvensiz yapacaktır. Çünkü ABD'nin askeri koruması olmadığında diğer devletler güvenlikleri için daha agresif bir politika izleyecektir. ABD'nin eski müttefikleri askeri açıdan genişlemeye gidecek, silahlanma yarışı artacak, nükleer yayılma söz konusu olabilecek ve savaş ihtimali artacaktır. ABD'nin kendi güvenliğini tehdit eden bu durumların önüne geçmesi için müdahalede bulunma olasılığı söz konusu olabilecektir. ABD'nin yeni yalnızcılık politikasını uygulaması, savunma harcamalarını azaltması, ABD'nin uluslararası alanda etkisinin azalmasına yol açacaktır (Jones, 1997).

İkinci olarak ABD içerisinde seçici angajman stratejisini savunanlar; Rusya, Çin, Japonya ve Almanya'nın da aralarında bulunduğu büyük güçler arasında savaşı engellemek için ABD'nin askeri gücünü gerektiğinde kullanması çağrısını yapmaktadırlar. Ayrıca İran, Irak ve Kuzey Kore gibi ABD'yi tehdit eden ve nükleer silahların yayılmasına neden olabilecek ülkelerin girişimlerinin durdurulması gerektiği düşünülmektedir. Seçici angajmanı destekleyenler, ABD'nin Avrupa, Doğu Asya, Ortadoğu ve Güney Batı Asya'ya ilgi göstermesi gerektiğini düşünmektedirler. Çünkü bu bölgelerde büyük güçler arasında çatışma çıkması söz konusudur ve bu bölgelerde doğal ve endüstriyel kaynakların bulunması, hegemonya kurulması girişimine neden olabilecektir (Jones, 1997).

Seçici angajman stratejisini destekleyenler, ABD'nin insani veya herhangi bir nedenden ötürü başka bölgelerde operasyon yapmaması gerektiğini fakat operasyon yapılması gerekli olduğunda, ABD'ye sınırlı yük getirecek ve az zayıat verecek olanların üstlenilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Posen ve Ross seçici angajmanın pek çok kusuru olduğuna işaret etmektedir. Bu yaklaşımın, idealist açıdan yetersiz olduğu ve ABD içinde halk desteğinin sağlanamayabileceği vurgulanmaktadır. Büyük güçler arasında barışı tehdit etmeyeceği sürece ABD'nin çatışmaları ve insani felaketleri görmezden gelmesi gerekmektedir. Bu strateji ayrıca muğlaktır. Bu nedenle pratikte çok fazla seçici olmayabilecektir. Son olarak seçici angajman stratejisi, yeni yalnızcılığın ABD'nin savaştan kaçınmak için çatışmalardan uzak durmasının en iyi yol olduğu görüşüne zorlukla cevap verebilmektedir (Jones, 1997).

Seçici angajman stratejisi ile devletlerin kendi aralarında bir güç dengesi oluşturduğuna yönelik izolasyonist görüşle paralellik arz eden değerlendirmeler de yapılmaktadır. Özellikle nükleer silahların statükoyu korumada önemli bir yer tuttuğu savunulmaktadır. Ancak bu stratejide devletler arasında dengelemenin zamanlaması önemli olmakta ve

karar alıcıların yanlış hesaplamalarının problem yaratabileceği üzerinde durulmaktadır. Bu nedenle nükleer güce dayalı caydırıcılığın her zaman işe yaramayabileceği değerlendirilmesi yapılmaktadır. Seçici angajman stratejisi, askeri gücün devlet idaresinin önemli bir aracı olduğunu kabul etmekle beraber gücün farklı hedeflere ulaşmak için kullanılabileceği görüşünü de içermektedir. Seçici angajman melez bir strateji olduğundan diğer grand stratejilerin ortak özelliklerini paylaşmaktadır. Seçici angajman stratejisinde, işbirlikçi güvenlik stratejisiyle paralel olarak askeri operasyonların çok taraflı katılımı ile gerçekleştirilmesi gerektiği görüşü paylaşılmakta fakat uluslararası askeri operasyonların risklerine de odaklanılmaktadır (Özdemir, 2018: 35-36).

Üçüncü olarak işbirlikçi güvenlik stratejisini savunanlar; klasik liberal kurumsalcı yaklaşıma dayanmaktadır. Bu yaklaşımı savunanlar, barışın bölünmez olduğunu çünkü savaşın yayılmasının olası olduğu ve ABD'nin küresel barış adına bu çıkarları önemsemediğini vurgulamaktadırlar. Bu strateji diğer demokrasilerin yardımıyla ve uluslararası kurumlar aracılığıyla uygulanmaktadır. Kurumlar "haydut" devletlere karşı koordineli şekilde askeri aksiyon almalıdır. Savaş silahlarının kontrolü, güven inşa eden rejimlerin yaratılması ve nükleer yayılmanın engellenmesinde işbirliği yapılmalıdır (Jones, 1997).

Özdemir'e göre işbirlikçi güvenlik stratejisi, serbest piyasa ekonomisi için merkezi nitelik taşıyan değerlerin korunmasına ve kıtalararası işbirliğinin gelişmesine odaklanmaktadır. İşbirlikçi güvenlik stratejisinin arka planında demokrasiler veya demokrasi yolunda ilerleyen iktidarların tarihsel açıdan birbirleriyle savaşmaması bulunmaktadır. Bu stratejide devletler arasındaki ortaklık alanları; terörizm, yasa dışı göç, doğal afetler ve organize suçlar gibi tehditleri de içerecek şekilde geniş bir perspektiften ele alınmaktadır. İşbirlikçi güvenlik stratejisi, tehdidin nereden ve nasıl geldiğine bakmadan devletleri ortak bir güvenlik şemsiyesi altında toplamaya çalışmaktadır. Barış ve güvenlik bir bütün olarak değerlendirilmekte, savaşı durdurmak için devletlerin süresiz olarak birbirleriyle yakın ilişki kurmasına çalışılmaktadır. Ancak bu stratejinin uygulanması devletlerin yüksek bir maliyetle karşılaşmasına neden olabilmektedir (Özdemir, 2018: 31-32).

Posen ve Ross işbirlikçi güvenlik yaklaşımının pek çok kusuru olduğuna işaret etmektedir. İşbirlikçi güvenlik stratejisini savunanlar büyük devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesini durdurması ve yerine küresel ve ortak çıkarların desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Çok taraflı kurumlar, kendi kredibilitesini kurmak için pek çok savaşla mücadele etmek durumunda kalabilir. Demokrasilerin özellikle uzak bölgelerdeki savaşlara müdahil olma noktasında vatandaşlarını zorlukla ikna edebileceği düşünülmektedir. Tarihsel olarak değerlendirildiğinde, işbirlikçi güvenlik yaklaşımı, silahlanmanın kontrol altına alınmasına yönelik konularda çok daha güvenilirdir (Jones, 1997).

Dördüncü olarak üstünlük stratejisini savunanlara göre; ABD dünya gücü olarak üstünlüğünü sürdürmelidir. Bu strateji sayesinde ABD ile yarışabilecek büyük güçlerin doğmasının engellenmesi amaçlanmaktadır. Bu görüşün savunucuları, dünyanın geri kalanının ABD'nin üstünlüğünü kabul edeceğini öne sürmektedir. Çünkü bu görüşe göre ABD'nin gücünün tehlikesiz olduğu bilinmektedir. Üstünlük stratejisi altında ABD'nin

gelişen bölgesel ve küresel hegemonları engellemesi için deniz aşırı askeri varlığını sürdürmelidir. ABD'nin politik ve askeri gücü Rusya ve Çin'i hatta her ikisini bastırmaya hazırdır (Jones, 1997). ABD'nin Rusya ve Çin'e yönelik yaklaşımında olduğu gibi üstünlük stratejisini uygulayan devlet, diğer devletleri takip ederek büyük güçler haline gelebilecek muhtemel ülkelerin pozisyonlarını izlemektedir. Üstünlük stratejisini uygulayan devlet, hedeflerine ulaşmak için diğer ülkeleri etkileme gücüne odaklanmaktadır. Bu nedenle her bir aktör tek başına daha güçlü olmaya yönelmek zorunda kalmaktadır. Güçlü olmanın yanında en önemli aktör haline gelmek hedeflenmektedir. Devletlerin güçlü ve en önemli aktör haline gelebilmek için uluslararası düzende meydan gelen değişimleri ve savaş risklerini önceden görmesi gerekmektedir. Ancak muhtemel rakiplerle savaşa girilebileceği gibi savaş yapmadan da güçlü ve en önemli aktör haline gelinebileceği savunulmaktadır. Üstünlüğü uygulayan devlet, savunduğu değerleri uluslararası sisteme empoze edebilmektedir. ABD'nin demokrasiyi yayma iddiasıyla diğer ülkelere yönelik askeri, ekonomik ve siyasi açıdan gerçekleştirdiği aksiyonlar, Washington yönetiminin bu stratejiyi zaman zaman uygulamak istediğini göstermektedir (Özdemir, 2018: 26-27).

Posen ve Ross'a göre üstünlük stratejisi sorunludur. Çünkü bu strateji sürdürülemez ve sonunda kendini korumayı amaçlamaktadır. Diğer ülkeler, Amerika'nın üstünlüğüne meydan okumak için güç elde etmeye çalışacaktır. ABD'nin üstünlük stratejisini başarılı kılmaya çalışması diğerlerini dengeleme için kışkırtacaktır. Eğer ABD kendi gücüne dayanır ve çok taraflı politikalardan kaçınırsa, yükselen güçlerden gelen zorlukla karşı karşıya kaldığında kendini izole edilmiş bulabilir (Jones, 1997).

Beşinci olarak geri çekilme stratejisini savunanlar, büyük devletlerin diğer büyük güçlerle savaşarak ortaya çıkacak maliyetlerden sakınmaya çalıştığını vurgulamaktadır. Özdemir'e göre geri çekilme askeri güç kullanımının maliyetlerine odaklanmakta ve bu tür girişimleri sınırlamaktadır. Günümüzde ekonomik değişimler ve ağır endüstri hamleleri nedeniyle askeri olarak düzenlenen fetih girişimleri giderek zorlaşmış ve maliyetli hale gelmiştir. Geri çekilme stratejisi sayesinde bölgesel güç dengeleri sağlanabilmekte ve bu strateji uygulayıcı ülkenin güvenliğini sağlamada bir araç haline gelmektedir. Dolayısıyla geri çekilme stratejisinde güvenlik gerekçesi ile başka devletlerin şekillendirilmesine yönelik girişimlere nadiren rastlanmaktadır. Ancak bu stratejinin içerisinde sivil halk için tehlikenin yüksek olması ve askeri müdahalenin zorluk taşımadığı durumlarda insani müdahale amaçlı ekonomik açıdan az maliyetli askeri girişimlerde bulunulabileceği görüşüne yer verilmiştir (Özdemir, 2018: 29-31).

Altıncı olarak ABD dış politikasında "uyuşma temelli hegemonya" stratejisinin var olduğu savunulmaktadır. Özdemir'e göre bu strateji, devletlerin birbirleri arasındaki etkileşimleri üzerine yoğunlaşmakta ve gelecekte diğer ülkeler ile nasıl ortaklaşa hareket edileceği üzerinde durmaktadır. Bu yaklaşımda üstünlük ve geri çekilme gibi farklı içeriklere sahip görüşlerin ortak noktaları belirlenmektedir. Bu stratejide savunma bütçelerinin büyümesinin ve askeri harcamaların kısılması planlanmaktadır. Bu stratejide güç hâkimiyetinin sürdürülmesine dair uluslararası gelişmelerin belirleyiciliğine odaklanılmaktadır. Bu yaklaşımda, ABD'nin hegemonik gücünün faydalarından eskisi

kadar yararlanamadığı görüşü dile getirilmektedir. ABD'nin geri çekilme stratejisinin seçenek olarak görüldüğü ve bir zorunluluktan kaynaklanmadığı vurgulanmaktadır. ABD örneğinde olduğu gibi hegemonia ihtiyaç duyan devletlerin varlığı nedeniyle güç tek merkezde toplanmaktadır. Ayrıca bu stratejinin uygulanması için söz konusu değerlerin yaygınlaştırılması gerektiği ifade edilmektedir. Ancak Özdemir'e göre bu görüş bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Uyuşmaya rağmen devletlerin farklı alternatiflere sahip olması belirsizlik meydana getirebilmektedir. Bu yaklaşım tek kutuplu dünya düzeninde geçerli olmakla birlikte iki kutuplu veya çok kutuplu dünya düzeninde uygulanmasında zorluklarla karşılaşmaktadır. Özellikle diğer devletlerin ABD'nin hegemonyasının sürdürülmesi için bazı masrafları yüklenmesi gerekmekte; aksi takdirde kendileri açısından güvenlik tehlikesinin artmasının söz konusu olabileceğine yönelik endişe mevcuttur (Özdemir, 2018: 36-38).

Son olarak Özdemir tarafından Başkan Obama döneminde uygulandığı düşünülen yeniden mevzilenme stratejisi, ABD dış politikasında giderek etkili olmaktadır. Bu grand stratejide bir devletin gücünde yaşadığı gerileme nedeniyle stratejik taahhütlerinden vazgeçtiği düşünülmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde dış politikada revizyona gidilerek ekonomik ve diğer maliyetlerin düşürülmesi hedeflenmektedir. Devletler ekonomik açıdan tasarrufa odaklanmakta, savaş ve çatışma gibi risklerden kaçınılarak maliyet getirecek konulardaki yükler müttefikler ile paylaşılmaktadır. Devletler askeri harcamalarda ve personel sayısında azaltmaya gidebilmektedir. Özellikle gücünde azalma olan devletler dış politikadaki yükümlülüklerinde düzenlemeye gitmekte ve bu doğrultuda bazı coğrafyalardaki hedeflerden geri çekilerek risklerini azaltmaya yönelmektedir. Bu süreçte dış politikadan doğan yükümlülükler başka devletlere ve müttefiklere devredilebilmektedir. Gücünde azalma yaşayan devletin müttefikleri koruyucularının zayıflamasını dikkate alarak diğer ülkeler ile ilişkilerini geliştirmeye yönelmektedir. Dolayısıyla devletlerin arasında çatışmalar artmakta ve bu stratejiyi hayata geçiren büyük devletlerin diplomatik ilişkileri zedelenmekte ve prestij kaybı da söz konusu olmaktadır. Bu strateji ağırlıklı olarak kısa ve orta vadede güvenlik açısından risklerin düşük olduğu dönemlerde uygulanmaktadır. Güvenlik sorunlarının düşük düzeyde olduğu durumlarda ekonomik açıdan yaşanan sorunların giderilmesine odaklanılmaktadır. Böylece bu strateji, askeri yenilgi ve tehdide karşılık verememekten dolayı ortaya çıkmamaktadır. Yeniden mevzilenme stratejisini uygulayan devletler sistemdeki ağırlıklarından taviz vermektedirler (Özdemir, 2018: 33-35).

Bu stratejinin savunucuları tarafından jeopolitik açıdan önceliklerin değiştiği ve dünyanın artık çok kutuplu bir hale gelmeye başladığı öne sürülmektedir. Bu nedenle yeniden mevzilenme stratejisinin gelişmekte olan dünya düzenine daha uygun olduğu görüşü dile getirilmektedir. Barack Obama bu strateji doğrultusunda dış politikadaki taahhütlerini azaltmayı ve kaynaklarını korumayı tercih etmiştir. Obama, bazı küçük düzenlemelerin yanı sıra yeniden mevzilenme stratejisini tutarlı bir şekilde uygulamış ve kendi evini düzene koymaya odaklanmıştır (Wozniak, 2015: 59-60).

Wozniak'a göre ABD yeniden mevzilenme stratejisi çerçevesinde açıklanabilecek olan eylemler gerçekleştirmiş veya eylemsizlik göstermiştir. ABD yeniden mevzilenme

stratejisi doğrultusunda Rusya ve İran ile karşı karşıya gelmek yerine onlarla işbirliğine gitmeye çalışmıştır. ABD'nin Irak'tan mümkün olan en kısa sürede ayrılması ve Ortadoğu'da yeni bir kara operasyonundan kaçınması söz konusu olmuştur. ABD, kara kuvvetleri başta olmak üzere Avrupa ve Ortadoğu'daki askeri harcamalarını azaltarak Asya Pasifik bölgesine yönelmek istemiştir. Bu doğrultuda Amerikan donanması ve hava kuvvetlerinin güçlendirilmesine çalışılarak kaynakların Asya Pasifik bölgesine taşınması istenmiştir. Aynı zamanda Hillary Clinton tarafından Çin'i kuşatmak ve Asya Pasifik bölgesinde daha güçlü hale gelmek için diplomatik açıdan saldırılarda bulunmaya yönelik adımlar atılmak istenmiştir. ABD, Avustralya'da yeni bir askeri üs açmış ve Japonların yeniden askeri gücünü arttırmasına yönelik çabalarına karşı çıkmamıştır. Ancak Clinton'ın çabalarına karşın Çin, Güney Çin Denizi'nde daha iddialı bir politika izlemektedir. Deniz sınırlarını genişleterek ve yapay adalar inşa ederek ABD tarafından oluşturulan ve korunan kuralların artık çok açık olmadığını göstermeye çalışmıştır. Çin ayrıca Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlamak için Yeni İpek Yolu'nu yaratarak Amerikalıların Okyanus ve dünya ticaretindeki kontrolünü geçersiz kılmaya dönük adımlar atmaktadır. Clinton'dan kısmen farklı olarak Başkan Obama'nın asıl endişesinin Çin değil, ABD'nin kendi toprakları üzerindeki sorunlar olduğu ve bu nedenle yurtdışındaki askeri varlığını azaltarak uluslararası rekabete izin verdiği görüşü de savunulmaktadır. ABD'nin savunma bütçesinin 2010 yılında 722 milyar dolar iken 2015 yılında 580 milyar dolara düşmesi ABD'nin düşük bir maliyet ile güvenlik hedeflerine ulaşmaya çalıştığını göstermektedir. Başkan'ın Çin tehdidini dikkate almakla birlikte asıl olarak, ABD'nin kendi içindeki dönüşümü gerçekleştirmeye odaklandığı ve bu nedenle diğer aktörlerin dış politikada daha etkin bir rol oynamasına yol açtığı düşünülmektedir (Wozniak, 2015: 60-62).

Sonuç olarak Yeniden mevzilenme stratejisi uluslararası sistemde Çin, Rusya gibi aktörlerin etkisinin arttığı bir dönemde uygulanmıştır. ABD'nin Avrupa ve Ortadoğu'daki askeri varlığını azaltmaya çalışması, kaynaklarını korumaya yönelmesi ve dış politikada maliyet yaratacak konular üzerinde yükü müttefiklerle paylaşmaya çalışması, Washington'ın dünya üzerindeki kontrolünün giderek zayıfladığı izleniminin doğmasına yol açmıştır. Bu stratejinin uygulanmaya çalışılmasıyla birlikte ABD'nin iç meseleleri çözmeye daha fazla önem verdiği ve Amerikan kamuoyunun istek ve taleplerinin daha fazla öne çıktığı bir döneme geçildiği görülmektedir. Ayrıca yeniden mevzilenme stratejisini uygulamaya çalışan Başkan Obama'nın, kamuoyundan gelen baskı ve taleplere büyük önem veren bir lider olduğu görülmektedir.

Başkan Obama'nın yeniden mevzilenme stratejisine uygun şekilde Amerikan kamuoyundan gelen baskı ve taleplere büyük önem vermesi, diğer ülke halklarının ve yönetimlerinin nezdinde (özellikle de müttefiki konumundaki ülkeler üzerinde) Obama'nın dış politikada tutarsız bir yaklaşım sergilediği görüşünün hakim olmasına yol açmıştır. Gallup şirketinin araştırmasına göre; Amerikan halkının yüzde 68'inin askeri harekâta karşı olması ve yalnızca yüzde 24'ünün askeri harekâta destek vermesi, Obama'nın Suriye stratejisini büyük ölçüde etkilemiştir. Obama'nın Suriye krizinde yeniden mevzilenme stratejisini uygulaması, Rusya'nın Suriye'deki iç savaşa müdahil olarak bölgedeki askeri gücünü arttırmasına olanak sağlamıştır. Avrupa'daki askeri

varlığını azaltmak isteyen ABD, Ukrayna krizinde de Rusya'ya karşı yumuşak bir tepki vermiştir. Fakat aynı zamanda Obama yönetimi Rusya'ya yönelik yaptırım uygulayarak ve NATO'nun bölgedeki varlığını destekleyerek, Moskova'nın Avrasya ve Ortadoğu coğrafyasındaki etkisini azaltarak Amerikan ekonomisinin olumsuz bir şekilde etkilenmesini engellemek istemiştir. Yine ABD'nin İran ile yakınlaşmaya yönelik izlediği yeni strateji, İsrail'i büyük ölçüde rahatsız etmiştir. Obama, Ortadoğu ve Avrasya'daki krizleri öncelikle diplomatik yöntemlerle aşmaya çalışmıştır. Ancak Washington yönetimi Libya'da Kaddafi'nin devrilmesi sürecinde olduğu gibi; Fransa ve İngiltere'nin ön planda olduğu askeri operasyona geriden destek vererek kendisine az maliyet yaratacak şekilde krizi çözmeye yönelmiştir. ABD'nin bölgeden tamamen ayrılmasıyla, Libya silahlı milislerin ve cihatçı grupların kontrol etmeye çalıştığı bir ülke haline gelmiştir (Wozniak, 2015: 63-64). Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler sonucu, Amerikan halkının görüşleri doğrultusunda politik kararlar almaya çalışan Obama, izlediği yeniden mevzilenme stratejisi nedeniyle müttefikleri ve Ortadoğu'daki pek çok ülke tarafından eleştirilmiştir. Ancak Obama'nın Amerikan halkına karşı doğrudan tehdit oluşturmayan sorunları, askeri açıdan az kayıpla ve Amerikan ekonomisine yük getirmeyecek şekilde çözmeye yönelmesi, yeniden mevzilenme stratejisinin realist bir düzleme oturduğunu göstermektedir.

Tarih boyunca Amerikan dış politikasında etkili olan yedi grand stratejinin değerlendirilmesinin ardından, aşağıda yer alan tabloda Soğuk Savaş sonrası Amerikan Başkanlığını üstlenmiş olan Clinton, W. Bush ve Obama'nın grand stratejileri ile bu grand stratejilerin uygulanmasında izledikleri yöntemler yer almaktadır.

Tablo 8. Soğuk Savaş Sonrası ABD Başkanlarının Grand Stratejilerinin Karşılaştırılması

ABD Başkanı ve Grand Stratejisi	Tek Yönlü (ABD Gücü ve Etkisinin Tek Taraflı Kullanımı)	Çok Yönlü (Uluslararası Örgütler Üzerinden Girişim)	Askeri Müdahale (Tüm Askeri Operasyonlar)	Farklı Müdahale Araçları (Ekonomi ve Diplomasi)
Bill Clinton (Seçici Angajman)	Hayır	Evet	Belirli Çatışma Alanları (Tüm Askeri Unsurlar)	Evet
George Bush (Üstünlük)	Evet	Hayır (Çok Yönlü Askeri Müdahale Mümkün Olmadığında)	Küresel (Tüm Askeri Unsurlar)	Evet (Sınırlı)
Barack Obama (Yeniden Mevzilenme)	Hayır	Evet	En Düşük Düzey (Özel Kuvvetler ve Hava Gücü)	Evet

Kaynak: Özdemir (2018: 72).

Beyaz Saray'ın uygulamaya çalıştığı grand stratejiler uygulayıcıları tarafından farklı yorumlarla zenginleştirilmektedir. Özellikle Başkan Obama döneminde uygulandığı düşünülen yeniden mevzilenme stratejisi geniş bir içeriğe sahiptir. Bu bağlamda Özdemir'e göre yeniden mevzilenme sadece tek yönlü ve müdahale öngörmeyen bir grand strateji olarak tanımlanmamalıdır (Özdemir, 2018: 26). Ancak literatürde Obama'nın birinci döneminin uluslararasıı, ikinci döneminin ise izolasyoncu bir eğilim taşıdığına

yönelik değerlendirmeler yapılmaktadır. Aşağıda yer alan tablolarda ABD dış politikasında etkili olan grand strateji çeşitleri ile Beyaz Saray'ın izlediği uluslararası izolasyoncu yaklaşımlar dönemsel olarak gösterilmiştir.

Şekil 4. Grand Strateji Çeşitleri

Kaynak: Selden'den Aktaran Özdemir (2018: 26)

Tablo 9. Tarihsel Olarak ABD Dış Politikasında İzolasyoncu ve Uluslararası Dönemler

İzolasyoncu	Uluslararası
1726-1798	1798-1824
1824-1844	1844-1871
1871-1891	1891-1918
1918-1940	1940-1967
1967-1987	1987-2014
2014-	-

Kaynak: Hastedt (2018)

ABD'nin büyük stratejisi, realizm ve idealizm arasında değerlendirilebilecektir. İşbirlikçi güvenlik yaklaşımı ile ABD'nin demokrasiyi yayma çabası, Amerikan stratejisi düşünüldüğünde idealist açıdan ABD'yi zorlayan bir yaklaşımdır. Realist ilkelerde; ABD'nin üstünlük stratejisinin yanı sıra ABD'nin müdahaleden uzak durma çağrısı bulunmaktadır. ABD'nin stratejik seçimleri uluslararası ilişkilerdeki tartışmalardan etkilenmektedir. Realist teori, uluslararası politikada güç ya da güvenlik kaygısı üzerine eğilmektedir. Devletlerin genellikle güçlü ya da tehdit eden ülkeleri dengelemesi gerektiğine inanan defansif realistler, ABD'nin dünyada sınırlı düzeyde müdahalede bulunması gerektiğini öne sürmektedir. Bu teorik çerçevede analiz yapanlar, ABD'nin potansiyel hegemon devletlere karşı büyük/güçlü müttefiklerine dayanması gerektiğini düşünmektedirler ve ayrıca ABD'nin gücünü arttırmasının ABD'yi dengelemek isteyen ülkeleri provoke edeceği savunulmaktadır. Diğer yandan küresel üstünlük/liderlik eğiliminde olanlar ise saldırgan (ofansif) realistler ve hegemonik istikrar teorisini savunanlardır. Bu teorik yaklaşımı savunanlar uluslararası sistemi kontrol etmeyi arzu etmektedir ve bir büyük gücün düzen inşa etmesiyle uluslararası istikrarın başarılabileceği değerlendirilmektedir (Jones, 1997). Uluslararası kurumların varlığının da çok fazla hoş karşılanmadığı bu yaklaşımda, ABD'nin çıkarları doğrultusunda hareket etmesinin sınırlandığı düşünülmektedir. Özellikle Bush yönetiminin 2003 yılında Irak'a karşı BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan uluslararası hukuka aykırı olarak gerçekleştirdiği operasyon, ABD'nin uluslararası kurumlara karşı da zaman zaman negatif

bir yaklaşım sergileyebildiğini ortaya koymuştur. Aşağıda yer alan tablolarda, ABD'nin iki büyük temel stratejisi olan realizm ile idealizm karşılaştırılmış ve ardından da Demokratların ve Cumhuriyetçilerin bu büyük stratejilerdeki konumuna yer verilmiştir.

Tablo 10. Realizmin ve İdealizmin Özellikleri

	REALİST	İDEALİST
İnsan Doğası	Değişmez, Saldırgan ve Güç Düşkünü	Kusurlu fakat Geliştirilebilir
Uluslararası Sistem	Kaçınılmaz Olarak Anarşik ve Çatışmacı	Yeniden Düzenlenebilir
Odak Noktası	Nedir	Ne Olabilir
Anahtar Faktör	Güç, Çıkar	Ahlâk, İlkeler
Devlet Adamları	İşe Yarayanı Yapmalı	Doğru Olanı Yapmalı
Politikayı Belirleyen Faktör	Dış Etkiler	İç Siyasi Süreç
Uluslararası Ajanslar	Egemen Devletlerin Aracı	Devletleri Kısıtlayabilir veya Yeniden Düzenleyebilir
Ana Hedefler	Denge veya Güç Üstünlüğü	Küreselleşme, Demokratikleşme veya Kurumsallaşma
Tarih	Konjonktürel	İlerici

Kaynak: Deibel (2007, s. 85)

Şekil 5. Demokratik Parti ve Cumhuriyetçi Parti'de Dış Politika Unsurları

Kaynak: Deibel (2007: 104)

ABD siyasi yapısında Demokratik Parti ile Cumhuriyetçi Parti arasında bazı farklılıklar görülmektedir. Demokratik Parti yanlıları, idealist ve çok taraflı bir yaklaşım sergileme eğilimindeyken; Cumhuriyetçiler, Yeni Muhafazakârların politikalarına eğilim göstermekte ve tek taraflı tutum izleme eğilimindedir. Ancak hem Demokratik Partililer hem de Cumhuriyetçi Partililer, pragmatik ve realist bir yaklaşımda buluşabilmekte ve iki partide enternasyonalist bir eğilim gösterebilmektedir. ABD'nin Obama döneminde gerçekleştirilen Libya müdahalesinde uluslararası koalisyona destek vererek çok taraflı bir yaklaşım izlediği görülmüştür. Obama'nın Demokratik Partili olması, Libya ve Suriye başta olmak üzere Ortadoğu'da karşılaşılan sorunların ortadan kaldırılmasında çok taraflı bir çözüm üzerinde yoğunlaşmasında etkili olmuştur. Buna karşın Cumhuriyetçi Başkan Bush'un döneminde ABD'nin bölgeye yönelik olarak tek taraflı bir politika izlediği görülmüştü. Ancak Hem W. Bush'un hem de Obama'nın bölgedeki sorunlara yönelik olarak zaman zaman pragmatik bir yaklaşım sergilediği görülmüştür. Özellikle terörle mücadele noktasında her iki lider farklı yöntemler izlemesine rağmen; hem Obama hem de W. Bush stratejik açıdan Amerika'nın çıkarları doğrultusunda pragmatik-realist bir yaklaşım sergilemişlerdir. Obama'nın El Kaide'ye yönelik operasyonları sonucu Usame Bin Ladin'in öldürülmesini sağlaması, Bush döneminde başlayan terörle mücadelenin kararlılıkla sürdüğünü göstermiştir. Ancak Obama'nın yeniden mevzilenme stratejisini hayata geçirerek az maliyetle Ortadoğu'da yaşanan sorunları çözmek istediği görülmektedir. Ayrıca Obama döneminde demokratların, demokrasinin yayılması

idealizminden uzaklaşmasıyla aslında realist bir düzlemde hareket ettiği görülmektedir. Demokratik Partili Obama'nın, idealizmden kısmen uzaklaşarak realist bir çizgiye yönelmesinde, Senatoda Cumhuriyetçilerin çoğunluğu ele geçirmesinin etkisi olabileceği düşünülmelidir.

Amerikan siyasetinde etkili olan Demokratik Parti ile Cumhuriyetçi Parti arasında ABD'nin Ortadoğu politikasına yönelik benzerlikler ve farklılıklar ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecek olursa, öncelikle her iki partinin de İsrail'e destek veren bir yaklaşım içerisinde olduğu görülmektedir. Kepsutlu'ya göre İsrail'in Ortadoğu'daki varlığı ve güvenliği her iki parti için de büyük önem arz etmektedir. Demokratik Partili Temsilciler Meclisi Eski Başkanı Nancy Pelosi'nin "Konu İsrail olunca Cumhuriyetçiler ve Demokratik Partililer tek bir ağızdan konuşurlar" sözü bu durumu özetler niteliktedir. 2008 yılında Demokratik Parti Platformu'nda İsrail ile ABD'nin ortak çıkarları ve değerleri üzerinde durularak, İsrail'in Ortadoğu'da demokrasiye sahip tek ülke olduğu değerlendirilmiştir. Demokratik Partililer, İsrail-Filistin sorununun barışçıl bir şekilde çözülmesi ve İsrail'in güvenliğine ve kimliğine zarar verecek yapıların ortadan kaldırılması gerektiği yönünde bir tutum izlemektedir. Hamas'ın İsrail'e yönelik eylemlerinden vazgeçmesi ve Kudüs'ün İsrail'in başkenti olması gerektiği Demokratlar tarafından savunulmuştur. Ayrıca Amerikan Araştırma Şirketi PEW Research Center'in araştırmalarında 2009 yılı rakamlarına göre Demokratların yüzde 42'si, liberallerin yüzde 33'ü İsrail sempatisizdir. Obama da, başkanlığa adaylık sürecinde Demokratik Parti'nin tezlerini savunmuştur. Ancak Obama Başkanlık koltuğuna oturduktan sonra İsrail'e mesafeli bir yaklaşım sergilemiştir. Bu nedenle Yahudi lobisi, özellikle başkanlığının ikinci döneminde Obama'ya olan desteğini çekmiştir. Kepsutlu'ya göre Demokratik Partililer, Ortadoğu politikasında dönem dönem farklı değerlendirmeler yapabilmektedir. Özellikle ABD'nin Irak politikasına yönelik Cumhuriyetçilerle benzer bir tutum takınmalarına karşın; sonradan Irak müdahalesinin yanlış olduğu görüşüne yer vermeleri ve Başkan Obama'nın Irak savaşına karşı tutumu, Cumhuriyetçiler ile Demokratik Partililerin ayrışmasına neden olmuştur. Ancak 2002 yılında Irak'a yönelik müdahaleye Senato'daki Demokratların 29'unun evet, 21'inin hayır oyu kullanması ve Temsilciler Meclisi'nde de 81'inin evet, 126'sının ise hayır oyu kullanması, demokratların kararsız bir yaklaşım sergilediğini ortaya koymuştur. Ayrıca Ortadoğu meselelerinde Cumhuriyetçiler ile Demokratik Parti yanlıları arasında geçiş yaşanabildiği ve parti aidiyetinin geri planda kaldığı görülmüştür (Kepsutlu, 2016: 166-174).

İran konusunda ise hem demokratlar hem de cumhuriyetçiler benzer bir yaklaşım sergilemekle birlikte yöntem konusunda ayrışabilmektedirler. Şah'ın devrilmesinin ardından İran'a karşı ekonomik yaptırımlar gerçekleştirilmesi ve diplomatik ilişkilerin dondurulması yönünde bir yaklaşım izlenmiştir. İran, hem Cumhuriyetçiler hem de Demokratik Partililer açısından terörist bir devlet olarak değerlendirilmiştir. Ancak askeri müdahale söz konusu olduğunda Demokratik Partililer Cumhuriyetçilere nazaran daha çekimser bir tutum sergilemekte ve İran ile yaşanan sorunların çözülmesinde çok taraflı politikalara ağırlık vermektedirler. Son olarak Başkan Obama'nın, ABD'de Cumhuriyetçilerin ve İsrail'in karşı çıkmasına rağmen, İran ile nükleer müzakerelerde bulunması ve AB ile BM mekanizmaları aracılığıyla İran sorununu çözmeye çalışması

Demokratlar ile Cumhuriyetçiler arasındaki yöntemsel farklılıkları ortaya koymuştur. Suriye'ye yönelik de Demokratik Partililer Cumhuriyetçilere nazaran daha ılımlı bir politika izlemektedir. İran ile ilişkilerin düzeltilmesi ve bölgedeki IŞİD tehdidinin bertaraf edilmesinde, Şam yönetimi ile işbirliği yapılmasının önemi Demokratik Parti yanlıları tarafından fark edilmiştir (Kepsutlu, 2016: 166-174).

Cumhuriyetçiler ise Demokratik Partililerle karşılaştırıldığında Ortadoğu'ya yönelik daha agresif bir yaklaşım izlemektedir. Özellikle W. Bush döneminde Suriye haydut devlet olarak görülmüş ve Şam yönetimine karşı ekonomik ambargoların uygulanması söz konusu olmuştur. BOP projesi ile bölgenin ABD tarafından zorla dizayn edilmesine yönelik politikalar Cumhuriyetçiler tarafından desteklenmiştir. Bölge ülkelerine yönelik ekonomik ve siyasi baskıların yanı sıra askeri müdahalelerin gerçekleştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu yaklaşım doğrultusunda Irak'a yönelik uluslararası hukuku ve örgütleri dikkate almadan gerçekleştirdiği askeri müdahale, Cumhuriyetçiler tarafından açıkça desteklenmiştir. (Kepsutlu, 2016: 168-224). Ancak Ahmet Kasım Han'a göre; Cumhuriyetçilerin Irak'a müdahaleyi desteklemesinde eski Demokratların oluşturduğu Neo-conlar etkili olmuştur. Neo-conlar, Demokratlardan ayrılıp gelen bir gruptur ve kökenleri Troçkisttir. Neo-conların nizamı alem merakı o (dünyaya nizam vermede daha idealist olan Demokratik Parti ideolojisinden ve enternasyonalist yaklaşımı savunan Troçkist yaklaşımdan) idealizmden kaynaklanmaktadır (Ahmet Kasım Han, kişisel görüşme 23 Temmuz 2020). Neo-conların Amerikan siyasetinde artan etkisiyle birlikte, Cumhuriyetçiler tarafından özellikle Cumhuriyetçi Başkan W. Bush döneminde terörle mücadelede "ya bizdensiniz ya da teröristlerden!" gibi söylemlerle, Demokratik Partililere göre daha sert bir retorik kullanılmıştır. Ayrıca İsrail'e karşı ideolojik ve politik açıdan olumlu bakışın, Cumhuriyetçilerde artış gösterdiği üzerinde durulmalıdır. PEW Research Center'ın yaptığı araştırmaya göre; İsrail'e yönelik ideolojik ve politik açıdan olumlu yaklaşanların oranının 2001 yılında yüzde 50 iken 2009 yılında bu oranın yüzde 69'a yükselmesi, İsrail konusunda Cumhuriyetçiler ile Demokratik Partililer arasında son dönemlerde bir ayrışma yaşandığını göstermektedir (Kepsutlu, 2016: 168-224).

Demokratik Parti ile Cumhuriyetçi Parti arasında Ortadoğu'ya yönelik bakış açısında sınırlı düzeyde de olsa farklar bulunması teorik açıdan oldukça önemlidir. Neoklasik realistlerin, Demokratik Partililer ile Cumhuriyetçi Partililer arasındaki farklılıklar üzerinde durmasının önemi günümüzde yaşanan gelişmeler ışığında daha iyi bir şekilde anlaşılmaktadır. Literatürde Amerikan sisteminde Demokratik Parti ile Cumhuriyetçi Parti arasında hiçbir fark olmadığına yönelik yapılan değerlendirmelerin tam olarak gerçeği yansıtmadığı görülmektedir.

Bush yönetiminin BM başta olmak üzere, küresel ve bölgesel düzeyde etkili olan ülkeleri ve uluslararası toplumu yok sayarak; Irak'a yönelik olarak gerçekleştirdiği tek taraflı askeri operasyon, ABD'nin ekonomik ve siyasi açıdan zayıflamasına neden olmuştur. Dünyanın pek çok ülkesinin ABD'nin Irak'ta izlediği yıkıcı politikaya yönelik tepki göstermesi ve 2003 yılında Irak'ta yaşanan savaşın Amerikan ekonomisine verdiği zararın etkisiyle ABD'den başlayıp dünyaya yayılan küresel ekonomik kriz, ABD için yeni bir dönemin başlamasını zaruri hale getirmiştir. Avrupa'nın ve ABD'nin de dahil olduğu 2008

dünya ekonomik krizi Avrupa'da iktidarların değişmesine, işsizliğin artmasına neden olmuş ve değişimin önünü açmıştır. Bu doğrultuda, Obama ile birlikte, klasik Amerikan değerlerinin (Wasp; Beyaz, Anglosakson ve Protestan üçlemesinin) dışına çıkılmasına, ekonomik ve sosyal sorunların, güvenlikçi yaklaşımların önüne geçtiği bir döneme doğru geçiş yaşanmıştır (Arıboğan 2013, ss. 60-63).

Arıboğan'a göre, ABD'nin dış politikasında askeri gücü ön plana alan ve "Amerika dünyanın efendisidir" sloganı ile hareket eden *Neo-conların* oluşturduğu *controllers* grubunun izlediği müdahaleci yaklaşımlarının aksine Obama, dünyanın şekillendirilmesi gerektiğini düşünen ABD'nin dünyanın "lideri" olması gerektiğini savunan şekillendiriciler (*Shapers*) grubuna yakın bir tutum izlemektedir. *Shapers* grubu, ABD'nin yumuşak gücünü (*soft power*) ön plana çıkarması gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşımın savunucuları ekonomik ve kültürel gücün ön plana çıkarılması gerektiğini ve askeri gücün ikinci planda olması gerektiğini savunmaktadırlar. Ayrıca, ABD politikasında bir diğer önemli grupta Monroe Doktrini'nin savunucularının da aralarında bulunduğu çekingenler (*abstainers*) grubudur. Bu yaklaşımı savunular, ABD'nin gerçekleştirdiği müdahalelerin, ABD ekonomisine zarar verdiğini ve bu yüzden ABD'nin kendi ekonomik sorunları ve sosyal problemler ile ilgilenmesi gerektiğini ve kendi sınırları içerisindeki sorunları çözmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Obama bu yaklaşımdan da etkilenmiştir. Bu doğrultuda, ABD'nin Afganistan ve Irak'tan çekilmeye yönelik adımlar atmasını örnek olarak gösterilebiliriz. Ancak, Obama, dünyadaki gelişmelere kayıtsız da kalmamaktadır. Dünyada yaşanan sorunlar ile ilgilenmekte ve Müslümanlara yönelik söylemlerde bulunmakta, Uzakdoğu'ya da ziyaretler gerçekleştirmektedir. Obama'nın, şekillendiriciler grubu ile çekingenler grubunun sentezi olduğunu, ancak, şekillendiriciler grubuna daha yakın bir tutum sergilediği görülmektedir (Arıboğan 2013, ss. 60-63).

Arap Baharı'nın ardından Libya, Irak ve Suriye'de yaşanan gelişmelerden etkilenen Başkan Obama, özellikle başkanlığının II. dönemindeki Ortadoğu politikasında çekingenler grubuna daha yakın bir tutum sergilemeye başlamıştır. Aşağıda yer alan tabloda ABD'deki büyük strateji vizyonlarına ve bu vizyonların dayanak noktasını oluşturan teorik yaklaşımlara ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir.

Tablo 11. Rekabet Eden Büyük Strateji Vizyonları

	Yeni İzolasyonculuk	Seçici Angajman	İşbirlikçi Güvenlik	Üstünlük
Dayanak Noktası	Asgari, Defansif Realizm	Geleneksel Güç (Realizmi) Dengesi	Liberalizm	Maksimum Realizm, Tek Yanlılık
Uluslararası Politikanın Temel Sorunu	Başkalarının (Karmaşık) İşlerine Karışmayı Önlemek	Büyük Güçler Arasında Barış	Barışın Bölünmezliği	Rakibin Yükselişi
Tercih Edilen Dünya Düzeni	Uzak Güç Dengesi	Güç Dengesi	Dayanışma	Egemen
Nükleer Dinamikler	Statükoyu Destekler	Statükoyu Destekler	Saldırganlığı Destekler	Saldırganlığı Destekler

Tablo 11'in devamıdır.

Ulusal Çıkar Anlayışı	Dar	Kısıtlı	Uluslararası	Geniş
Bölgesel Öncelikler	Kuzey Amerika	Endüstriyel Avrasya	Küresel	Endüstriyel Avrasya & Potansiyel Herhangi Bir Rakibin Ülkesi
Nükleer Yayılma	ABD'nin Sorunu Değil	Ayrım Gözeterek Önleme	Ayrım Gözetmeksizin Önleme	Ayrım Gözetmeksizin Önleme
NATO	Çekilmeli	Sürdürülmeli	Dönüştürülmeli & Genişletilmeli	Genişletilmeli
Bölgesel Çatışma	Kaçınmakta	İçermekte; Ayrım Gözetilerek Müdahale	Müdahale Edilmeli	İçermekte; Ayrım Gözetilerek Müdahale
Etnik Çatışma	Kaçınmakta	İçermekte	Neredeyse Ayrım Gözetilmeden Müdahale	İçermekte
İnsani Müdahale	Çekinmekte	Ayrım Gözetilerek Müdahale	Neredeyse Ayrım Gözetilmeden Müdahale	Ayrım Gözetilerek Müdahale
Güç Kullanmak	Kendini Savunma	Ayrım Gözetmekte	Sık	İstenilen Zamanda
Güç Duruşu	Asgari Kendini Savunma Gücü	İki-MRC (Büyük Bölgesel Olasılıklar) Gücü	Çok taraflı Eylem için Keşif Vuruş Kompleksi	Standart Kuvvetin İki Katı Gücünde

Kaynak: Brown (1997: 2).

Başkan Obama, ABD dış politikasında söylem olarak liberal bir yaklaşım sergilemesine karşın; Ortadoğu'nun mevcut koşulları nedeniyle bölgeye yönelik olarak realist bir yaklaşım sergilemek durumunda kalmıştır. ABD'nin güvenliğini ve ulusal çıkarlarını ön plana çıkararak, bölgede yaşanan sorunlara karşı zaman zaman duyarsız kalmıştır. ABD'nin stratejik vizyonlarına ilişkin yukarıda yer alan tablo incelendiğinde Obama'nın aslında seçici angajman ile yeni izolasyonculuk arasında gidip gelen bir yaklaşım sergilediği sonucuna ulaşılabilir. Çünkü Obama 2002 yılında Chicago'da, Irak savaşına karşı yaptığı konuşmada, 11 Eylül gibi bir trajedinin bir daha yaşanmaması adına Bush yönetiminin Afganistan operasyonuna destek verdiğini ifade etmiştir. Fakat düşüncesizce acele ile yapılan savaşlara karşı olduğunu da vurgulamıştır. ABD'nin Irak Savaşı'na girmesinde herhangi bir nedenin ve ilkenin olmadığını, siyaset ve hırsın etkili olduğunu öne sürerek bu savaşa karşı çıkmıştır (Obama, 2002). Böylece Obama'nın, ABD'nin büyük strateji vizyonlarından seçici angajman stratejisine dönük bir yaklaşım sergilemek istediği görülmektedir.

Başkan'ın seçici angajman stratejisinden etkilendiğini göstermesi bakımından Prag konuşması da oldukça önemlidir. Obama, Prag'da gerçekleştiği konuşmada transatlantik ilişkilerine ve NATO'ya olumlu bir şekilde yaklaştığını ifade etmiş ve NATO'nun güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Obama, 2009). Ayrıca ABD, Libya'da insani

müdahaleye geriden de olsa destek vermesine karşın; Irak ve Suriye'de yaşanan iç savaşa sınırlı ölçüde müdahale etmesi, Başkan'ın insani müdahale noktasında ayrım gözettiğini göstermektedir. Ancak ABD'nin içerisinde bulunduğu ekonomik krizden kurtulup kendi evini düzene koymaya çalışması ile Irak ve Suriye'de yaşanan iç savaşın neredeyse çözümsüz hale gelmesi sonucu Başkan Obama, özellikle ikinci döneminde her türlü etnik ve bölgesel çatışmalardan kaçınarak izolasyonist bir tutum sergilemeye başlamıştır. Ayrıca Obama'nın yeniden mevzilenme stratejisi doğrultusunda tutarlı bir dış politika izlediği ve ekonomik açıdan en az kayıpla yaşanan sorunları çözmeye yönelerek Ortadoğu'da pragmatist bir yaklaşım sergilediği görüşü de savunulmaktadır. Ancak Amerikan grand stratejilerinin hiçbirisi, Ortadoğu'daki güncel gelişmeleri tam olarak açıklayamamaktadır. ABD'nin büyük strateji vizyonları neoklasik realizmin varsayımları doğrultusunda gözden geçirildiğinde, ABD dış politikasındaki öncelikler ile Başkan ve ülkedeki siyasi elitlerin tutarsız ve gelgitli politikalarında yatan nedenler daha ayrıntılı bir şekilde ortaya konabilmektedir.

Obama yönetiminin dış politika yaklaşımını ve Ortadoğu stratejisini eleştirenler ve savunanlar bulunmaktadır. Robert Kagan ve Zbigniew Brzezinski gibi ABD'nin önde gelen stratejist-yazarları Obama yönetimini dış politikada ve Ortadoğu'daki gelişmelerin çözümünde anlaşılır bir planı olmadığı gerekçesi ile eleştirmiştir. Muhafazakârlar ise Obama yönetiminin dış politikada reaktif ve savunmacı bir yaklaşım sergilemesinden rahatsızlık duymaktadır. Bu eleştirilere karşı Beyaz Saray'dan, Obama'nın ideoloji karşıtı bir politikacı olduğuna yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Bu görüşe göre, Obama selefinin aksine Soğuk Savaş sonrası dünyanın karmaşık olduğu ve her duruma uygun bir yaklaşım geliştirilmesi gerektiğinin farkındadır. Obama, politik koşullarda ve olaylarda değişim yaşanması durumunda, kendi doktrinine ve geçmişteki söylemlerine ters düşse bile, Amerika'nın ulusal çıkarları doğrultusunda önceki kararlarını tekrar gözden geçirmekten kaçınmamaktadır (Gerges, 2012).

Ortadoğu'da Arap Baharı ile başlayan süreçte, dış politikada liderin algısı ve perspektifinin önemi ve bürokratik elitin liderin görüşleri üzerindeki etkisi çok daha iyi anlaşılmıştır. Dış politikada içsel faktörleri analize dahil eden ve liberal yaklaşımlara karşı alternatif olmaya çalışan neoklasik realizm, Obama dönemi ABD'nin Ortadoğu politikasını analiz etmede oldukça kapsamlı bir analiz yapılmasına olanak sağlamaktadır. Liberal teori, Soft Power'ın öne çıktığı, demokrasinin geliştiği, insan hakları konusunda duyarlı ve ekonomik açıdan refah düzeyini yakalamış ülkeler arasındaki ilişkileri ve sorunları analiz etmede oldukça açıklayıcı argümanlar sunmaktadır. Ancak Batı'nın rönesans ve reform ile başlayan modernleşme sürecini ve sanayi devrimini yaşamamış ve uluslaşma sürecinde hâlâ büyük sıkıntıların yaşandığı Ortadoğu coğrafyasında neoklasik realizm, bölgedeki gelişmeleri açıklamada daha iyi analiz sunmaktadır.

Bush döneminin ardından liberal söylemlerle Amerikan karşıtlığını azaltmak isteyen ve ABD'nin düşman olarak gördüğü ülkeler ile sorunlarını gidermeye çalışan Başkan Obama, liderin bir ülkenin dış politikasında büyük bir değişim yaratabileceğini göstermiştir. Dış politikada iç kitleyi mobilize etmenin önemini dikkate alan Obama yönetimi, Ortadoğu'da ABD'nin ekonomik, askeri ve siyasi çıkarlarını önceleyerek

pratikte genellikle realist bir tutum sergilemeye çalışmıştır. Kaya gazının bulunması ve ABD'nin petrol kaynaklarından yüksek teknoloji sayesinde daha iyi bir şekilde yararlanması, Obama yönetiminin Ortadoğu'ya yönelik politikasını daha özgür ve rahat bir şekilde yürütmesini sağlamıştır. Enerjide dışarıya bağımlılığı azalan ABD açısından kaya gazı ve petrol, İran ve Rusya'ya karşı elini güçlendiren bir stratejik araç haline gelmiştir. Ancak Obama'nın başkanlığının birinci ve ikinci dönemi arasında farklı yaklaşımlar sergileyebildiği ve bu doğrultuda bölgesel koşulların etkisiyle strateji değiştirebildiği de görülmüştür. Özellikle Bush döneminde uygulanan tek yanlılık politikasının getirdiği başarısızlıklar nedeniyle Amerikan ekonomisinde yaşanan finansal kriz, Obama döneminde Amerikan dış politikasının açmazı olmuştur. Tüm bu faktörler göz önüne alındığında, ABD'nin temel stratejilerinden seçici angajman, işbirlikçi güvenlik, üstünlük ve yeni yalnızcılık ile yeniden mevzilenme stratejisinden yararlandığı düşünülen Başkan Obama'nın Ortadoğu politikasını analiz etmek için; içsel faktörler, uluslararası sistemin yapısı ve liderin etkisi gibi faktörler dikkate alınarak geniş bir perspektiften konu ele alınmalıdır.

1.2. ABD'nin Yönetim Yapısı ve Siyasi Karar Alma Sürecinin Teorik Açıdan Analizi

1787 yılında anayasa ile çizilen Amerikan siyasi sisteminde, bugüne kadar pek çok değişim yaşanmasına rağmen; genel ilkelerin korumasına önem verilerek hukuki devamlılığın sağlanmasına dikkat edilmiştir (Çam 1982, s. 143). Arı'ya göre anayasa, ABD yönetim sisteminde ülkenin temel kanunu ve güç kaynağıdır. ABD Anayasası, merkezi hükümetin faaliyet çerçevesini ve sınırlarını belirlemektedir. ABD'de siyasal yapı; güçler ayrımı, denge ve kontrol ile federalizm gibi üç temel ilkeye dayalıdır. Yetkiler önce federal düzeyde yasama, yürütme ve yargı organları arasında sonra da federal hükümetler ile eyaletler arasında paylaşılmıştır. Yetkilerin bu şekilde paylaşılması, bu organlar arasında çatışma ve işbirliğinin birbirini dengelemesine neden olarak hem federal hem de yerel hükümetlerin daha etkili çalışmasına yol açmaktadır. Güçler ayrımına dayalı olarak Kongre yasaları yapmakta, Başkan yasaları uygulamakta ve Anayasa Mahkemesi de uygulamanın yasalara uygunluğunu denetlemektedir. Denge ve Kontrol kuralı, etkisini öncelikle Temsilciler Meclisi ve Senato'da göstermektedir. Kongre'den geçen bir yasa Başkan tarafından veto edilebilirken antlaşmalar ve üst düzey bürokratların atamalarında Senato'nun onayı gerekmektedir. Ayrıca Kongre'nin ve Başkan'ın birçok eylemi Anayasa Mahkemesi'nin mütalaasına tabidir (Arı, 2009: 21).

Uluslararası ilişkiler literatüründe ülke içi politik dinamiklerle dış politika arasındaki ilişki ağırlıklı olarak liberal kuram çerçevesinde ele alınmıştır. Modern uluslararası ilişkiler kuramlarında özellikle lider odaklı liberal ve bürokratik süreç merkezli kuramlar, ABD'nin siyasal yapısında Başkanın ve Kongrenin etkisini anlamamızda yararlı olmuştur. Lider odaklı liberal yaklaşımlarda dış politikayı şekillendiren aktörlerin ülke içinde sahip oldukları pozisyonları korumak istediği ve bu doğrultuda liderlerin diğer ülkelere savaş açmak yerine ekonomik açıdan gelişme ve toplumsal refahı ön plana aldıkları değerlendirilmiştir yapılmaktadır. Otoriter liderlerin ise savaşı kaybetme durumunda yaşayacakları sürgün, idam vb. riskleri ön plana alarak, ülkeyi sonuna kadar savaşın içinde tutma eğiliminde olduğu düşünülmektedir (Hatipoğlu, 2011: 38). Bu nedenle

demokratik bir rejimle yönetilen ABD'de, Kongrenin ve Başkanın dış politikadaki etkisini değerlendirirken, güç ve güvenlik kaygısını ön plana alan realist veya neorealist yaklaşımlara ek olarak liberal yaklaşımlara da atıfta bulunulması gerekmektedir. Bu noktada liberal yaklaşımların yanı sıra; lideri, bürokratik eliti ve baskı gruplarını önemseyen neoklasik realizm de ABD sistemini analiz etmede yol göstermektedir.

ABD dış politikası hükümet tarafından yapılmakla birlikte yalnızca hükümet etkili değildir. Başkan genellikle dış politika yapımına liderlik yapmaktadır. Başkanların büyük çoğunluğunun dış politika konusunda deneyime sahip olmamasına rağmen baskın bir konumda olması ironiktir. Çünkü dış politika konusunda deneyimsiz olan başkanların politik deneyimi genellikle iç politika ile sınırlıdır. (Lenz ve Holman, 2013: 384). Ancak Başkan'ın dış politikadaki baskın konumuna rağmen Kongre, ordu, medya, Dışişleri Bakanlığı, istihbarat, çıkar grupları, bürokrasi ve halk tarafından dış politika yapım süreci etkilenmekte ve desteklenmektedir. ABD dış politikası, tüm ilgili tarafların belirli bir ulusal hedefi veya çıkarı tartışmaları ve dış politikada en iyi yol üzerinde pazarlık etmelerinin bir sonucudur (Cavalli, 2013: 327). Ancak bu pazarlık çabasına rağmen, devlet içindeki belli birimlerin, belli politikaları "ulusal çıkar gereğidir" diyerek; kendi çıkarları doğrultusunda empoze etmeye çalışması sonucu, dış politika üzerinde olumsuz etki yaratabilecek gelişmeler söz konusu olabilmektedir. Her şeyi iyi işleyen toplumlarda ulusal çıkarlar ile bürokratik çıkarlar üst üste gelebilir çünkü yasama ve yürütme organları, dış politikada ülke için dış politika kazançları görmezlerse bu organların çalışmasına engel olabilirler. Devletlerin giderek bürokratlaşması dış politika kararları üzerinde bürokratların etkisinin artmasına yol açabilir (Waltz ve Quester, 1982: 131).

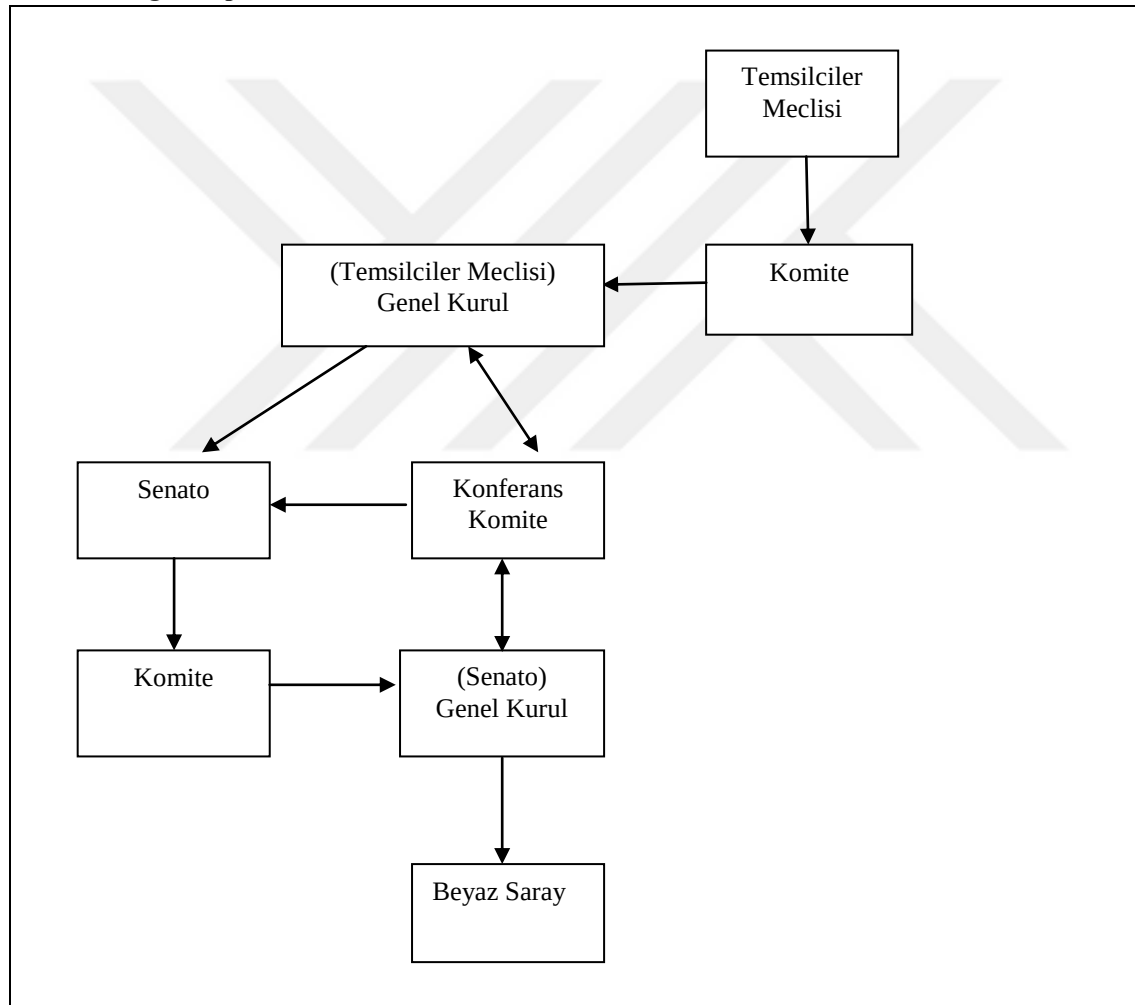
ABD siyasi yapısının en üst yasama kurumu olan Kongre, dış politikanın şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Nüfusa dayalı olarak seçilen 435 üyeli Temsilciler Meclisi ve her eyaletten iki adet temsilcinin seçildiği 100 üyeli Senato, Kongre'nin iki meclisli yapısını oluşturmaktadır. ABD'de yasa haline gelmesi planlanan her bir tasarı, Temsilciler Meclisi ile Senato'dan geçmeli ve Başkan tarafından onaylanmalıdır. Bu nedenle dış politikayı ilgilendiren her yasanın şekillendirilmesinde Kongre'nin büyük bir etkisi söz konusudur. ABD anayasası, Kongre'ye yasama görevine ek olarak yürütme kolunun kararlarını onaylama yetkisi de vererek denge ve kontrol mekanizmasının ülkede başarılı bir şekilde yürütülmesini amaçlamıştır. Böylece ABD içerisinde yasama, yürütme ve yargının birbirini denetlemesi ve veto etmesini mümkün kılan çapraşık bir sistem kurulmuştur (Hatipoğlu, 2011: 37).

Amerikan sisteminde Kongre, bütçeleme gücüyle dış politikada etkin bir rol oynamaktadır. Kongre, istediği dış politika hamlelerine kaynak sağlamakta istemediklerine ise kaynak sağlamayıp bunları uzun vadede yürürlükten kaldırmaya çalışmaktadır. 2011 yılının Haziran ayında Temsilciler Meclisi'nde önerilen bir yasa tasarısında, Libya'da bulunan ABD güçlerine mali desteğin kesilmesi önerilmiştir. Bu tasarı Senato'da destek görmemesine rağmen Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğa sahip olan Cumhuriyetçi vekillere "Siz kimin tarafındasınız?" sözleriyle serzenişte bulunmuştur. Hükümet, Kongre'nin engelleme girişimlerini kanunun çizdiği sınırları zorlayarak ve programlar arası kaynak aktarımına başvurarak aşmaya

çalışmaktadır. Kongre ise programlar arası kaynak aktarımında kontrolü sağlamak için bütçe kanunlarına hangi fonların hangi programlar için kullanılabileceğini belirten özel bentler eklemeye başlamıştır. Özellikle Soğuk Savaş'ın son döneminde Amerikan yardımının önemli bir kısmının Yunanistan, Türkiye, Mısır ve İsrail'e yapılmasında Kongre'nin büyük bir etkisi olmuştur (Hatipoğlu, 2011: 49-50).

Brzezinski'ye göre Amerikan sisteminde Kongre yalnızca dış politika taktiklerini yaşamakla kalmamakta ayrıca gereğinden fazla yaptırımla diğer uluslar üzerinde idari kural empoze etmeye çalışmaktadır. Bu nedenle dünyadaki ulusların pek çoğu kendini Amerikan Kongresinin yaptırımları altında bulmaktadır. Yaptırım gücünü elinde bulunduran Kongre'nin lobilerin etkisine açık olması bazen Amerikan ulusal çıkarlarına da zarar verebilmektedir (Brzezinski, 2018: 204-205).

Şekil 6. Kongre Yapısı ve Karar Alma Süreci

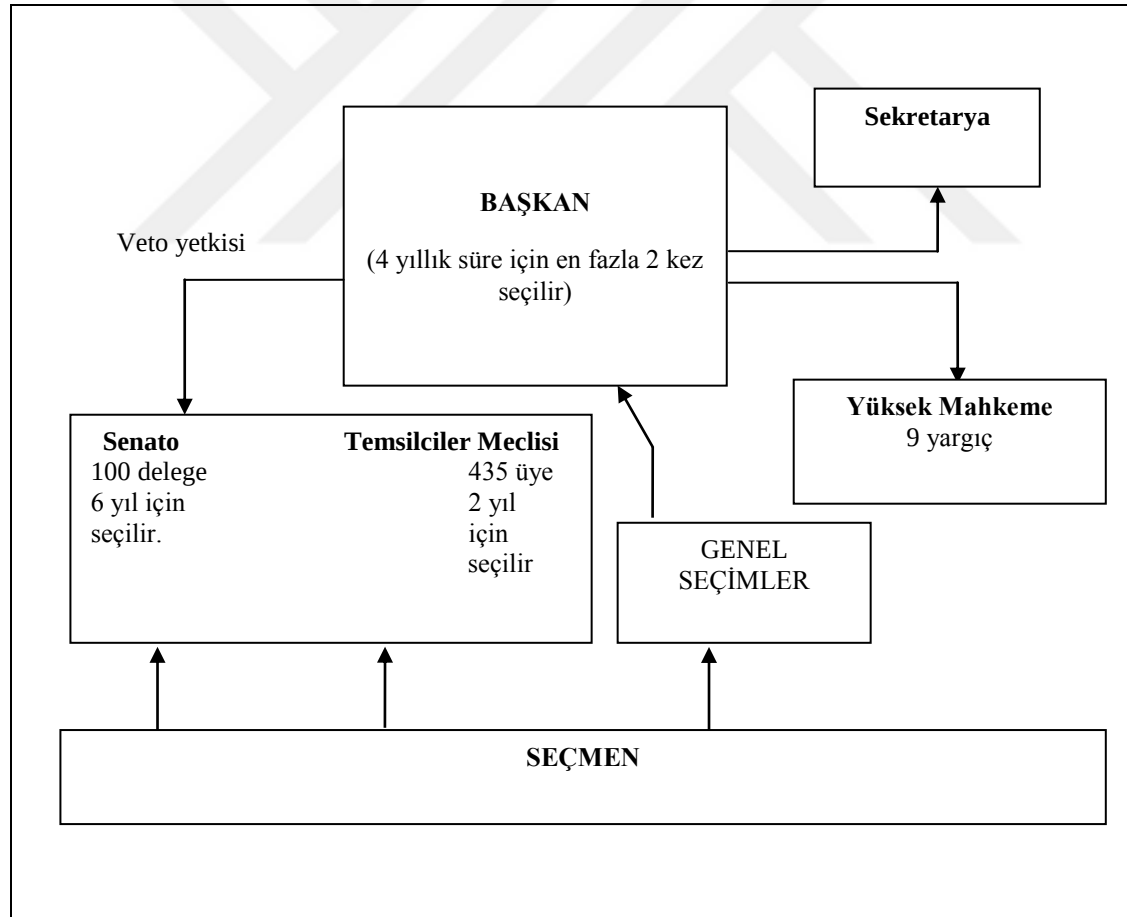

Kaynak: Ferguson ve McHenry'den Aktaran Arı (2009: 69).

Lenz ve Holman'a göre ABD seçim sistemi kendine has yapısıyla dünyanın genelinden farklı bir yapıya sahiptir. Özellikle Başkan'ın doğrudan halkoyu yerine seçiciler kurulu (*Electoral College*) tarafından seçilmesi, Başkan seçim sürecinin karmaşık olarak görülmesine ve uzun yıllar boyunca eleştirilmesine neden olmuştur. Çünkü bu durumun demokrasinin genel ilkeleri açısından tutarsız olduğu değerlendirilmektedir. Aslında seçiciler kurulu, kurucular tarafından, halkın başkanı doğrudan seçecek

yeterlilikte olmadığı düşüncesiyle oluşturulmuştur. Seçmen kolejinin yanı sıra ABD'de Başkan adayları genellikle kendi partileri içerisinde ön seçim yoluyla Başkan adayı olabilmektedir. Ön seçim "Direkt" (*Primary*) ve "Dolaylı" (*Caucus*) yöntemi ile gerçekleştirilir. Direkt yönteminde ön seçim, partinin taraftarı olan her ABD yurttaşına açık olarak gerçekleştirilirken, "Dolaylı" yönteminde yalnızca partinin kayıtlı üyeleriyle ön seçim yapılmaktadır. Ancak 2012 yılında Demokratik Parti'nin Başkan adayı Obama da olduğu gibi parti içerisinde rakip çıkmadığı takdirde ön seçime girmeden de Başkanlık yarışına katılmak söz konusu olabilmektedir. Günümüzde nüfus yoğunluğu dikkate alınarak 50 eyalet ve özel statüsü bulunan Başkent Washington (*District of Columbia*) dahil toplamda 538 seçiciler kurulu üyesi, Başkan'ı seçmektedir. Başkanlık seçimleri her dört yılda bir Kasım ayındaki ilk pazartesi gününden sonraki salı gününde gerçekleştirilmektedir. ABD'de başkanlık için tek bir ulusal seçim yoktur ve Başkanlık seçimi aslında 50 ayrı seçimdir çünkü her devlet Başkan için ayrı seçim yapmaktadır (Lenz ve Holman, 2013: 86-89). ABD seçim sisteminde geleneklerine bağlı kalarak seçimlerin zamanı ve gerçekleşme usullerinde çok fazla değişikliğe gitmemektedir. Aşağıda yer alan tabloda Amerikan yönetim şeması ana hatlarıyla ortaya konmuştur.

Şekil 7. ABD Yönetim Şeması

ABD'de Başkan, parti lideri idarenin başı, çıkacak yasaları belirleyen kişi, silahlı kuvvetlerin başkomutanı ve dış politikada esas karar veren kişidir. Başkanın karar ve direktifleri, genellikle ABD'nin dış politikası haline gelmektedir. Özellikle askeri ve nükleer silahlar konusunda da dışişleri ve savunma bakanlığının katkıları olsa bile ana

yetki ve sorumluluk ağırlıklı olarak Başkanın üzerindedir. Başkanının Ulusal Güvenlik Konseyi'ni oluşturup buna başkanlık etmek, askeri doktrini onaylamak, Parlamento'da dış politika ile ilgili konuşmalar yapmak gibi yetki ve fonksiyonları bulunmaktadır. Ayrıca Başkan, Senato'nun onayından geçmek suretiyle antlaşmalar yapma, büyükelçileri, konsolosları ve diğer bürokratları tayin etme ve yabancı büyükelçi ve devlet bürokratlarını kabul etme gibi geniş yetkilerle donatılmıştır. Ancak ABD Başkanı tüm bu yetkilerini kullanırken "seçilmiş bir monark" gibi değil, kurumsal ilişkileri dikkate alarak hareket etmektedir (İşyar, 2013: 103-104). Çünkü uluslararası anlaşmaların onaylanması ile devlet yönetiminde etkili olan savunma, dışişleri bakanı ve yüksek yargı organları mensuplarının atanmasında Senato'nun onayı gerekmektedir. Başkan'ın Kongre ile yürütmedeki gücünü paylaşması sayesinde yönetime ilişkin önemli kararlar almasında ve uzun yıllar boyunca ABD'nin çıkarlarını etkileyecek anlaşmaların yürürlüğe girmesinde Kongre'yi dikkate almadan hareket etmesinin önüne geçilmiştir (Lenz ve Holman, 2013: 75).

ABD Başkanı görevde bulunduğu sürece yürütme anlaşması ile dış politikanın belirlenmesinde etkin bir rol oynamaktadır. Yürütme anlaşması, ABD Başkanı ve başka bir ülkenin Başkan'ı arasında yapılan bir anlaşmadır. Başkan, diğer ülkelerle anlaşmaları müzakere etmek için anayasal güce sahip olsa da, bu tür anlaşmaların ABD için bağlayıcı olması için Senato'nun üçte ikisinin onayını gerektirmektedir. Öte yandan yürütme anlaşmaları, herhangi bir kongre onayına ihtiyaç duymamaktadır (Cavalli, 2013: 179). Başkan, dış güçlerle yürütme anlaşmaları müzakere ederek dış politikanın belirlenmesinde önemli bir ağırlığa sahip olmaktadır. Başkan'ın gücü ve yetkisi dikkate alındığında, "Başkanlar değişse de ABD'nin dış politikası değişmez" algısının doğru olmadığı görülmektedir. Neoklasik realizmin, lideri aracı değişken olarak ele alması ve dış politikada birey düzeyinde analiz yapılmasının önemli olduğu yönündeki değerlendirmeleri, Amerikan sistemi ile uyumlu görülmektedir.

Amerikan tarihi incelendiğinde birey düzeyinde analiz yapılmasının önemi çok net bir şekilde görülmektedir. Zaten Başkanların isimlerinin dış politika yönetimiyle ilişkilendirilmesi, Başkanların dış politikadaki etkisini ve gücünü açıkça ortaya koymaktadır. Amerikan tarihinde Monroe Doktrini, Truman Doktrini, Eisenhower Doktrini, Kennedy Doktrini, Nixon Doktrini, Reagan Doktrini, Bush Doktrini ve Obama Doktrini ABD'nin önde gelen doktrinleridir. Başkanlar doktrinleriyle idarenin izleyeceği politikaları ana hatlarıyla açıklamaktadır. Tarihsel olarak yaşanan gelişmeler ve içinde bulunulan dönemin koşulları Başkanların farklı yaklaşımlar sergilemesine ve farklı öncelikler belirlemesine yol açmıştır. Monroe Doktrininde ABD'nin Amerika kıtasında hâkimiyet kurması ve Avrupa'nın Amerika kıtasına müdahalesinin engellenmesi amaçlanırken; Truman Doktrininde Soğuk Savaş dönemi koşullarına uygun olarak Sovyetlerin yayılmasını önleme ve bölgesel savunma anlaşmaları yapmaya dönük bir politika izlenmiştir. Truman Doktriniyle ABD kendisini dünyanın polisi olarak görerek etki alanını genişletmek istemiştir. 1957 Eisenhower Doktrini ile ABD ilk defa Süveyş savaşı sonrası Ortadoğu'ya yönelik Komünist ideolojiye karşı özgür ulusları destekleyen başkanlık stratejisini belirlemiştir. Selef ve halef Başkan farklı partiden olduğunda bazen halef başkanın doktrini kendisinden önceki başkanın (Selef) doktrinine tepki olarak da

gelişebilmektedir. W. Bush döneminde ABD'nin ulusal çıkarlarını genişletmek adına tek taraflı askeri operasyon vurgusu yapılmışken; Obama Doktrini ile dış politikada çok taraflı eylem vurgusu yapılması bu duruma örnek olarak gösterilebilecektir (Lenz ve Holmen, 2013: 383-384). Başkanların doktrinleri incelendiğinde ABD açısından işler yolunda gitmediğinde veya bölgesel öncelikler değiştiğinde, Amerikan dış politikasının belirli bir bölgeyle ilgili planlamalarında ciddi bir problemle karşılaşmadan değişikliğe gidebildiği görülmektedir. Dış politikaya ilişkin sınırları kesin ve net bir şekilde çizilmiş bir devlet politikasının olmaması sayesinde dış politikaya yön veren karar vericiler daha esnek davranma hakkına ve lüksüne sahip olabildiği değerlendirilmektedir (Çakmak, 2014: 9).

Brzezinski'ye göre (2018: 14) liderlik; kısmen kişilik, kısmen akıl, kısmen organizasyon ve kısmen de Machiavelli'nin "fortuna" dediği kader ve şansın gizemli etkileşimidir. Güçlerin ayrılığına dayanan Amerikan sisteminde, dış politika başkanların kişisel takdire en fazla sahip olduğu alandır. Zafer, görkem ve başkanlığın kudreti hiçbir yerde dışışleri arenasında hissedildiğinden daha güçlü hissedilemez. Başkanların tamamı, bu tür özel gücün yegâne sahipliği, emsalsiz, başka kimsenin sahip olmadığı bilgiye ulaşarak büyülenir cezbolur. Böylece küresel devlet adamı olmanın özel bir çekiciliği bulunmaktadır. Ancak Başkanların, kişisel müdahilliklerinin derecesinde farklılık olmaktadır. Bazıları ender olarak söyleseleler de dışışlerini ana meşguliyetleri yapmaktadır. Başkanlar ulusal güvenlik danışmanlarına oldukça güvenmektedirler ve bu onları daha önemli bir hale getirmektedir. Ulusal güvenlik danışmanları sürekli olarak başkanla yakın ilişki kurarak onların perspektiflerini şekillendirmede etkili olmaktadır. Bu nedenle, Ulusal Güvenlik Konseyi, Beyaz Saray'da ulusu koruyarak ve dış dünyayla uğraşarak başkanın icra kolu olarak özel bir konuma sahip olmaktadır.

Amerikan siyasi sisteminde, parti hükümeti kavramı ve anlayışı bulunmamaktadır. İngiliz siyasi sistemindeki gibi tek bir partinin yasama ve yürütmeyi elinde bulundurması söz konusu değildir. Yasama ve yürütme arasındaki ilişkide parti bağının önemli bir etkisi yoktur. Federe devletlerin bütünündeki seçmenlerin oyu ile seçilen başkanın bağlı olduğu parti azınlıkta olabilir; fakat partilerin siyasi yapısı, başkanların çok büyük sıkıntı yaşamadan rahatlıkla işini görmesine olanak sağlamaktadır. Başkan, muhalefetin elemanlarını da kabinesine bakan olarak alabilmekte ve böylece kurumlar partilerden bağımsız olarak faaliyet gösterebilmektedir. (Çam, 1982: 143-144).

Gevşek iki yapıli parti sistemi ABD'ye özgü olarak gelişmiştir. Eyalet düzeyinde Cumhuriyetçi Parti ve Demokratik Parti'nin dışında diğer partilerin de bulunmasına rağmen bu partiler ulusal düzeyde kabul görmemektedir. Bu durumun; İngilizce konuşan ulusların daha az ideolojik bir yaklaşıma sahip olması, din ve milliyetçilik duygularında Amerikan ulusunda çok büyük farklılıklara yol açmaması, iki partili sistemin sömürgeci İngiltere'den miras kalması, iki partili sistemin Amerikan seçim koleji ve dar bölge çoğunluk sistemi gibi uygulamalardan kaynaklandığı savunulmaktadır (Arı, 2009: 23-24). Ayrıca Arı'ya göre seçim sistemi ABD'de ikili yapının oluşmasında etkilidir. Seçmenler, oylarının boşa gitmemesi için büyük partilerden birine oyunu vermektedir. Böylece küçük partilerin büyümesinin önüne geçilmektedir. Başkan adaylarından herhangi birinin

seçmen kolejinde çoğunluğu sağlayamaması durumunda, her eyalet temsilcisinin tek oy kullandığı Temsilciler Meclisi, seçmen koleji bazında en fazla oy almış üç Başkan adayından birini Başkan olarak seçmektedir. Böylece üçüncü partinin adayının hemen hemen hiç şansının olmayacağı değerlendirilmektedir. Eyalet düzeyinde dar bölge çoğunluk sistemine dayalı olan seçim sistemi küçük partilerin elenmesi ve iktidarın yalnızca Cumhuriyetçiler ve Demokratik Partililer arasında el değiştirmesine yol açmaktadır (Arı, 2009: 23-24).

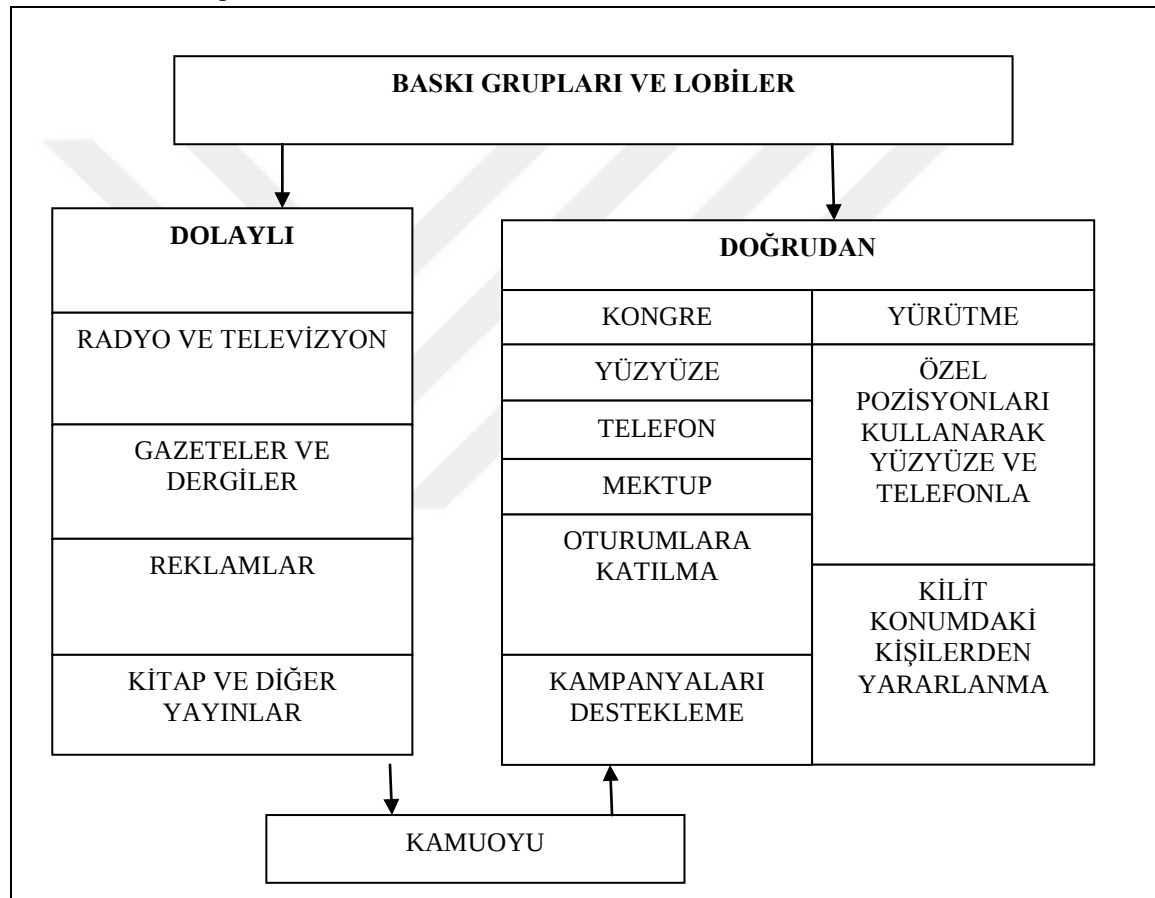
ABD'de siyasi sistem içinde siyasi partilerin genel çıkarları temsil etmesinin yanı sıra Amerikalıların gelişmesini istedikleri özel çıkarlarını başka organizasyonlarla savundukları yaygın bir gerçek olduğundan, baskı ve çıkar grupları (sivil toplum ve hükümet dışı örgütler olarak da nitelendirilmekte) üzerinde de ayrıntılı bir şekilde durulması gerekmektedir. Baskı grupları, Amerikan siyasi yaşamını canlandırmakta ve dinamizm kazandırmaktadır. Toplumda örgütlenmiş çıkar grupları, iktidarın kendi çıkarlarına uygun kararlar çıkartması için çeşitli yöntemlerle iktidara karşı baskı uygulamaktadır. Baskı grupları, çoğunlukla perde arkasından etkinlikte bulunarak hükümeti etki altına almaya çalışmaktadır. Baskı gruplarının amacı iktidarı ele geçirmek değildir; yalnızca iktidarı etkileyerek kendi çıkarlarına uygun kararların alınmasını sağlamaktır. Çıkar grupları, baskı grubu olarak yasama üzerinde etkili olmaya çalıştığından lobi adını almaktadır. ABD'de birçok baskı grubu bulunmaktadır. İşçi, işveren, ziraatçılar, meslek örgütleri, eski muhripler, dinî ve ırkî gruplar iktidar üzerinde baskı kurmaya çalışmaktadır (Çam, 1982: 144-145). Dolayısıyla Amerikan sisteminde kamuoyunun baskısı ile istek ve talepleri dış politika üzerinde etkili olmaktadır.

Başkan ve Kongre, dış politikada karar alma sürecinde iç ve dış lobilerin çok yönlü baskısına maruz kalmaktadır. Hatta bu baskıların çok yoğun olması Başkan ve Kongre'nin kararlarını demokratik bir serbestlik içinde alamadığı kanısının oluşmasına neden olmaktadır. Başkanlar ve özellikle de iki yıllığına seçilen Temsilciler Meclisi üyeleri, yeniden seçilememe korkusuyla lobilerin ağır baskısı altında kalmaktadır. Lobilerin etkisi, birebir ilişki olmaktan çıkmakta, parasal destekten oy desteğine ve kamuoyunu kendi çıkarları doğrultusunda manipüle ederek, baskı oluşturmaya varıncaya kadar çeşitli yöntemlerin kullanılmasına yol açmaktadır (Arı, 2009: 25-26). Lobiler; yüz yüze görüşme, komite oturumları, Grass Roots (Halka dayalı Lobicilik) hareketine başvurma, diğer lobiler arasında işbirliği ve koalisyonlar kurma ile parasal destek sağlama gibi yöntemlerle Kongre üyelerini yoğun bir şekilde etkilemektedir. Ancak ABD'de baskı ve çıkar gruplarının (mikro ve makro ölçekli amaçlar doğrultusunda her türlü mesleki, ideolojik ve dinî grupların) sayısının fazla olmasıyla hiçbir grubun diğerine tam olarak baskın olmaması sağlanarak ayrımcılığın büyük ölçüde azaldığı, uzlaşmayı teşvik eden bir siyasal kültür oluşmaktadır.

Günümüzde Amerika'daki baskı grupları ve lobiler, özellikle Grass Roots hareketine başvurmaktadır. Grass Roots hareketi çerçevesinde lobiler, ağırlıklı olarak kitle iletişim araçları, reklamlar ve halkla ilişkiler faaliyetlerinin aracılığıyla seçim bölgesindeki siyasi kişilere, yerel medyaya, eyalet bürokratlarına ve etkili iş liderlerine ulaşarak siyasal gelişmelere yön vermeye çalışmaktadır (Arı, 2009: 183-204). Lobiler, politik süreçteki

rollerini eğitici olarak tanımlamaktadır. Lobiler, Kongre üyeleri ve yönetim kademesini, kamuoyunun veya bir grubun belirli bir konu, tasarı ve yasa hakkında ne düşündükleri hakkında bilgilendirerek eğitir. Bu aynı zamanda temsili bir roldür (Lenz ve Holmen, 2013: 264). Lobilerin desteğiyle yürütülen halkla ilişkiler faaliyetleri sonucu inşa edilen kamuoyu kanaati, hiçbir politikacının görmezden gelebileceği bir şey değildir. Çünkü karar vericiler, profesyonel lobi şirketlerini karşısına alarak başarıya ulaşmanın oldukça güç olduğunun farkındadır. Halkla ilişkiler kampanyalarının nasıl ve ne şekilde etki yaratacağını dikkate alan karar vericiler, seçmenin tepkisini beklemeden politik kararlarını gözden geçirebilmekte ve bu kararlarında gerekirse değişikliğe gidebilmektedir (Arı, 2009: 183-204).

Şekil 8. Baskı Grupları ve Lobilerin Kullandıkları Yöntemler

Kaynak: Ferguson ve Henry'den aktaran Arı (2013: 198)

Amerikan sisteminde yabancı şirketler, etnik gruplar ve yabancı ülkelerinde aralarında bulunduğu baskı grupları ve lobiler, Başkan'ı ve Kongre üyelerini kendi çıkarları doğrultusunda etkilemek için doğrudan ve dolaylı olarak çalışmaktadır. Kamuoyunun kanaatini etkilemek veya inşa etmek için lobilerin maddi desteğini alan profesyoneller tarafından yazılı ve görsel medyada yayınlar yapılmaktadır. Dolayısıyla Amerikan dış politikasında karar alma süreci, lobilerin kamuoyu üzerinde baskı oluşturan yayın ve yöntemlerinden etkilenmesi sonucu olumsuz yönde şekillenebilmektedir. Özellikle Türk, Ermeni, Yunan, Arap ve İsrail lobileri yürüttükleri çeşitli kampanyalar sayesinde kamuoyunun ve siyasal karar vericilerin fikirleri üzerinde etkili olmaya çalışmaktadır.

Böylece lobiler, Amerikan'ın iç ve dış politikasını etkileyerek, ABD'nin kendi ülkeleri aleyhine politika izlenmesinin önüne geçmeye çalışmaktadır.

ABD'nin Ortadoğu politikasını tetikleyen asıl etken de yine ABD iç politikasından kaynaklanmaktadır. Ancak İsrail lobisinin yürüttüğü faaliyetler, ABD'nin bölgeye yönelik politikasında oldukça etkili olmaktadır. Diğer özel çıkar grupları da, kendi çıkarları doğrultusunda ABD dış politikasını çarpıtmayı başarsa da; hiçbir lobi İsrail lobisi kadar etkili olamamıştır. İsrail lobisi, ABD ve İsrail'in çıkarlarının özdeş olduğu algısını yaratarak ABD'nin dış politikasını saptırmayı başarmıştır. Hatta ABD, İsrail'in çıkarlarını savunmak için kendi güvenliğini bile bir kenara atabilmektedir (Walt ve Mearsheimer, 2014: 9-10). Partilerin yapısal teşkilatlarının olmaması da ülkedeki siyasi yapının lobilerin etkisine açık olmasına yol açmaktadır. Partiler, seçim öncesinde toplanmakta seçimin ardından ise etkin bir faaliyette bulunmamaktadır. Adaylar seçim süresince tek başlarına yarışmaktadırlar. Bu nedenle seçim maliyetleri yükselmekte ve seçimde aday olan kişiler, lobilerden ve çeşitli baskı gruplarından mali destek almaktadır. Bu noktada ekonomik açıdan güçlü olan Yahudi lobileri, ABD'nin dış politikasını şekillendirmede oldukça etkili olmaktadır.

Tablo 12. Seçim Kampanyalarına Bağış Miktarı (2017-2018)

	Aday Komitesine	Bir Diğer Parti Komitesine (PAC)	Eyalet, Bölge veya Yerel Parti Komitesine	Parti Komitesi: Ulusal	Ek Ulusal Parti Komisyon Hesapları
Bireysel Olarak Yapılacak Bağış Miktarı	\$ 2.700 (Seçim Başına)	\$ 5.000 (Yılda)	\$ 10.000 (Yılda, Birleştirilmiş)	\$ 33.900 (Yılda)	\$ 101.700 (Hesap Başına, Yılda)
Aday Komitesi Yapacağı Bağış Miktarı	\$ 2.000 (Seçim Başına)	\$ 5.000 (Yılda)	Sınırsız Transfer	Sınırsız Transfer	—
PAC: (Çok Aday İçin Oluşturulan) Yapacağı Bağış Miktarı	\$ 5.000 (Seçim Başına)	\$ 5.000 (Yılda)	\$ 5.000 (Yılda, Birleştirilmiş)	\$ 15.000 (Yılda)	\$ 45.000 (Hesap Başına, Yılda)
PAC: (Çok Aday İçin Oluşmamış) Yapacağı Bağış Miktarı	\$ 2.700 (Seçim Başına)	\$ 5.000 (Yılda)	\$ 10.000 (Yılda, Birleştirilmiş)	\$ 33.900 (Yılda)	\$ 101.700 (Hesap Başına, Yılda)
PAC: (Eyalet/Bölge/ Yerel) Yapacağı Bağış Miktarı	\$ 5.000 (Seçim Başına)	\$ 5.000 (Yılda)	Sınırsız Transfer	Sınırsız Transfer	—
Parti Komitesi: (Ulusal) Yapacağı Bağış Miktarı	\$ 5.000 (Seçim Başına)	\$ 5.000 (Yılda)	Sınırsız Transfer	Sınırsız Transfer	—

Kaynak: Federal Elections Commission, Contributions Limits, <https://www.fec.gov/help-candidates-and-committees/candidate-taking-receipts/contribution-limits/> Erişim Tarihi: 23 Aralık 2018.

ABD'de organize olan başlıca Yahudi Lobileri; The American-İsrail Public Affairs Committee (AIPAC), American Jewish Congress, American Jewish Committee (AJC),

Jewish National Fund, Institute for Jewish Policy Planning&Research, International Association of Jewish Lawyers & Jurist'tir. Bu lobiler içerisinde Amerikan siyasetinde İsrail'e ilişkin kararlar alınmasında en etkili olan ve Kongre ile hükümet üzerinde baskı oluşturan AIPAC'tır. AIPAC Kongre ve yasama sürecini etkilemeye yönelik bir örgüt olarak faaliyetlerini yürütür. Dışışleri Bakanı Shultz'un 1986'da İsrail'e ilgili yasa tasarısı hazırlarken bizzat yazılı olarak AIPAC'dan hangi tür silahları ve yardım paketlerini talep ettiklerini bildirmelerini istemesi, AIPAC'in etkisini ortaya koymaktadır. ABD'nin İsrail'e yaptığı ekonomik ve askeri yardımların karşılıksız olmasında AIPAC etkili olmaktadır. AIPAC, Kongre'nin yanı sıra parti teşkilatlarında da aktif olarak çalışmaktadır. Yahudiler seçim dönemlerinde yaptıkları bağışlarla etkili olmaktadır. Örneğin 1989-1990 döneminde Yahudi lobileri tarafından Senato üyelerine 4,7 milyon dolar, Temsilciler Meclisi üyelerine de 2,3 milyon dolar bağış yapılmıştır (Kepsutlu, 2016: 138).

Yahudi Lobileri, Amerikan Kongresi ve yürütmesindeki etkinliğinin yanında Amerikan basınında da söz sahibi olup siyaset kurumu üzerinde baskı oluşturmaktadır. Wall Street Journal, Foreign Affairs, New York Times, Fox News, World Affaris gibi dünya çapında üne sahip medya ve basın yayın kuruluşları Yahudi lobilerinin etkisi altındadır. Ayrıca Washington Institute, Heritage Foundation, American Enterprise Institute gibi think tank kuruluşları Yahudi lobilerinin kontrolündedir. Amerikan hükümetlerinde kritik görevlerde bulunan kişiler, bu think tank kuruluşlarına destek vermekte veya bizzat bu kuruluşlarda çalışmaktadır. Yazılı ve görsel basının yanı sıra think tank kuruluşlarında etkili olan Yahudi lobileri, ABD'nin Ortadoğu politikasında İsrail'i merkeze alan bir yaklaşım sergilediğinin göstergesi olmuştur (Kepsutlu, 2016, 138-139).

Dış politikada karar verme sürecinde lobilerin yanı sıra karar vericinin kişisel özellikleri de etkili olmaktadır. Karar vericinin çocukluk yılları, dinî inancı, mesleki eğitimi, yaşam deneyimi ve siyasi geçmişi gibi kişisel özellikleri dikkate alınmalıdır. Arı'ya göre uluslararası ilişkilerde uzun yıllar boyunca teorik olarak, karar vericinin rasyonel davranacağı ve tüm alternatifleri değerlendirilerek en faydalı olanı tercih edeceği üzerinde durulmuştur. Ancak mutlak anlamda rasyonelliğin sağlanması olanaksızdır. Çünkü uluslararası ilişkilerde bilgilerin sınırlı olması, bilgiye ulaşmanın maliyeti ve bu süreçte gizliliğin korunmaya çalışılması gibi nedenler karar vericilerin tam olarak rasyonel karar alamamasına yol açmaktadır. Rasyonellik, görünen ve algılanan alternatifler arasında en iyisini seçme olarak algılanmalıdır. Bu süreçte liderin rasyonel karar verme sürecinde zaman oldukça önemli bir unsur olarak ele alınmaktadır (Arı, 2009b: 213).

İçsel faktörleri analize dahil eden ve liderin algısı ve perspektifi ölçüsünde rasyonel olabileceğini öne süren neoklasik realizm, güncel bir yaklaşım olarak neorealist ve klasik realistlere nazaran daha açıklayıcı argümanlar öne sürmektedir. Lobilerin, baskı gruplarının ve medyanın önemli ölçüde etkili olduğu bir dönemde neoklasik realistlerin, karar verme kuramcılarının analizlerinden etkilendiği görülmektedir. Özellikle de Christensen, Wohlforth ve Schweller gibi iç kitleyi mobilize etmenin önemini, karar vericinin kapasitesinin dikkate alınması gerektiğini ve devletlerin dış politikada yaşanan gelişmeler karşısında içsel faktörlerin etkisiyle her zaman tam anlamıyla rasyonel tepki veremediğini vurgulayan neoklasik realist yazarların analizleri, dış politikada güncel

gelişmelerin açıklanmasında önem arz etmektedir. Başkanlık sistemi ile yönetilen ve siyasi yapısı dolayısıyla karar verme sürecinde lobilerin, medyanın ve kamuoyunun etkin bir rol oynadığı ABD'de, içsel faktörlere atıf yapılmadan dış politika analizi yapılması, teorik açıdan büyük bir eksiklik yaratacaktır.

Arı'ya göre karar vericilerin deneyimi, rolü, liderlik özellikleri ve siyasi kültürü dış politikada alınan kararları etkilemektedir. Karar vericinin deneyimli olması diğer devletler ile karşılaşılan sorunların doğru analiz edilmesini ve yaşanan gelişmelerin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesini sağlamaktadır. Eski ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson, daha önceki pozisyonları dolayısıyla ideolojik yanı ağır basan ve prestijli birinin Dışişleri Bakanı olması durumunda, ABD Başkanın sıkıntıya düşebileceğini belirtmiştir. Çünkü Dışişleri Bakanı'nın prestijinin fazla olması ve farklı ideolojik eğilimde olması, Başkanın dış politikayı istediği yönde şekillendirememesine yol açabilmektedir. Örneğin daha önce Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunmuş George Marshall, 1950-1951 yıllarında Savunma Bakanlığı görevini yürütürken askeri birimlerin gereksinimlerine ve savunma konularına daha önce bu görevi üstlenmiş bakanlardan daha farklı bir şekilde yaklaşmıştır. Marshall'ın geçmişte Dışişleri Bakanlığı görevini de üstlenmiş olması yaşanan problemlere karşı hem askeri hem de politik açıdan çözüm getirmesini sağlamıştır. Diğer yandan 1953 yılında Savunma Bakanı olan Charles E. Wilson'ın daha önce General Motors firmasının başkanlığını yapmış olması dolayısıyla askeri harcamaları azaltmasına ve savunma planlarını yaparken öncelikle bütçe dengesine özen göstermesine ve muhafazakâr bir ekonomik politika uygulamasına neden olmuştur. Ford Motor şirketinin genel müdürlüğü görevini üstlenmiş olan Robert McNamara, önceki bakanlardan büyük ölçüde farklı olarak bakanlıkta sistem analizi ve program bütçe konularında öncü rol üstlenmiş ve askeri konulara profesyonel bir sivil mantığıyla yaklaşarak etkin bir lider olmayı başarmıştır. McNamara, bakanlık görevini icra ederken sorgulayan, gelişmeleri takip eden, alternatifler öneren ve amaçlar belirleyen bir yaklaşımda bulunarak özel sektör birikimini bakanlığa aktarmıştır (Hopkins ve Mansbach'dan aktaran Arı, 2009b: 216-217).

Karar vericinin deneyiminin yanında rolü de dış politikada karar alma sürecinde etkilidir. Kişilerin rolleri, daha önceki deneyimlerinden ve bireysel özelliklerden etkilense de kişinin sorumlulukları onun davranışlarını sınırlandırmaktadır. Örneğin Amerika'da Kongre üyeleri doğrudan seçmene karşı sorumlu olduğundan yönetimin talepleri yerine halkın taleplerini ön plana alan bir yaklaşım sergilemektedir. Halkın desteğine ihtiyaç duyan politikacılar kendi ilkelerine aykırı bile olsa; rolünün gereğini tam olarak yerine getirmek için kendisi ile çelişen tutum ve davranışlar sergileyebilmektedir (Hopkins ve Mansbach'dan aktaran Arı, 2009b: 217-218).

Liderin bilişsel durumu ve liderlik özellikleri de dış politikada karar verme sürecinde büyük ölçüde etkili olmaktadır. Bu noktada M. J. Driver'ın karar vericilerin bilişsel soyutluluk ve somutluluk seviyesini analiz ettiği çalışmasına atıf yapılabilir. Driver'a göre düşük seviyeli bilişsel karmaşaya sahip, somut düşünen liderlerin iç bakış açıları iyidir. Bu tip liderler, kendi davranışlarını çok iyi tartıp hesaplarlar ancak dünyayı algılama noktasında çok başarılı değildirler. Algılama, yorumlama ve empati kurmada çok iyi bir

performans gösterememektedirler. Bu tip liderler, kendilerini güvensiz hissettiklerinde çok sert tepkiler verebilmektedir. Böylece doğrudan savaşa varan faaliyetlere, şiddet içeren aksiyonlara, tahrik edici silahlanma süreci ve gerilimi tırmandırma yöntemine başvurabilmektedirler. Somut düşünen bu tip liderler, savaşa dair sevk ve idare planını başarılı bir şekilde yapabilirler. Ancak krizleri başarılı bir şekilde yönetemezler. Ayrıca karar verirken seri bir şekilde hareket edebilirler. Bilişsel somutluluk derecesi yüksek olan liderler, elinden oyuncağı alınmış çocuk gibi güvensizlik duygusuna daha çabuk ve kolay kapılabilmektedir. Olumlu ve olumsuz anlamda daha hızlı tahrik olup saldırganlaşarak krizleri tırmandırabilmektedirler. Buna karşın yüksek bilişsel karmaşa seviyesine sahip liderler, diğerlerine göre daha karmaşık ve soyut düşünebilmektedir. Bunlar şiddete başvurmadan önce kapsamlı bir analiz yapabilmektedir. Her türlü ihtimali göz önünde bulundurarak; karar verme sürecinde daha temkinli, daha komplike ve sofistike bir yaklaşım sergilemektedirler. Bütün hipotezleri dikkate alan Driver, olaylarda karar vericinin tepkisini belirleyen iki unsur bulunduğunu açıklamaktadır. Bunlar, kişinin bilişsel karmaşa seviyesi ve kişinin içindeki güven-güvensizlik duygusunun boyutlarıdır (İşyar, 2013: 262-263).

Kişinin deneyimi liderlik etme biçimini etkilemektedir. Örneğin daha önce üst düzey askeri görevlerde bulunmuş Eisenhower'ın deneyimlerinin etkisi kendisinin sorunları çözerken yardımcılarında geniş ölçüde yararlanmasında gözlenmiştir. Eisenhower, sadece altlarına yetki devrederken veya onlara danışırken değil aynı zamanda kendi görüşlerini onlara empoze etme yerine onların görüşlerini dikkate alırken de farklı bir deneyimden geldiğini ortaya koymuştur. Eisenhower, kişiler arasında uzlaşma sağlayarak ve konsensüsün oluşmasına önem vererek karar vermede komite yöntemini benimsemiştir. Franklin D. Roosevelt ise Eisenhower'dan oldukça farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Roosevelt, üst düzey bürokratların arasındaki rekabetten faydalanarak ve hatta bu rekabeti teşvik ederek; onları saf dışı bırakmayı başarmış ve böylece son kararı kendi vermiştir (Arı, 2009b: 218-219).

Arı'ya göre ABD'de ağırlıklı olarak bürokratik pragmatik lider tipi görülmektedir. ABD'de liderler problem çözücü lider olarak her soruna ayrı ayrı yaklaşmaktadır. Pragmatizm, olguların mutlaka bir çözüm üreteceği ve bu nedenle sorunları bazen zamana bırakmak ve gelişmeleri beklemeyi gerektirmektedir. Bu yaklaşımda sorunlar parçalara ayrılarak her bir parça ilgili uzmanlar tarafından incelenmektedir. Yargılardan ziyade yöntemler üzerinde durulmakta ve böylece karşılaşılan problemlerin giderilmesi sürecinde yargıların etkisi, en aza indirilmeye çalışılmaktadır. ABD'de liderler ağırlıklı olarak varsayımlar ve hipotetik olgulardan ziyade gerçek olgular üzerinde durmaktadır. ABD'de liderlerin büyük çoğunlukla iş adamı veya hukukçu olması, sorunlara duygularla değil önyargısız bir şekilde siyah ve beyaz olarak yaklaşılmasına yol açmaktadır. Liderler sorunların üzerine derhal gitmekte ve yaklaşımlar arasında bir uzlaşma aramaktadır (Arı, 2009b: 218-219).

Ülkenin askeri ve siyasal sınıfının sahip olduğu siyasal kültür, kimlik, inanç ve tarih bilinci ülkenin dış politikası üzerinde büyük ölçüde etkilidir. Farklı siyasal kültür içinde yetişmiş askeri ve siyasal karar vericiler aynı konularda farklı değerlendirmelerde

bulunabilmektedir. Ayrıca ülkedeki diplomatik ve siyasal kültür, insanların kendilerini tanımlamalarında ve güvenlik, barış ve istikrar kavramlarını yorumlamalarında etkili olmaktadır. Ülkedeki diplomatik ve siyasal kültür, karar vericilerin karşılaştıkları sorunları çözmesinde yol gösterici olmaktadır (Arı, 2009b: 220-221). Aşağıda yer alan tabloda dış politikada karar verme sürecine ilişkin neoklasik realizmin de yararlanmakta olduğu (birey, devlet ve sistem) üç analiz düzeyinin kapsamaları ve içeriklerine yer verilmiştir.

Tablo 13. Dış Politikada Analiz Düzeyleri ve Kapsamları

Analiz Düzeyi	Kapsamı
Birey	Liderin dünyayı algılaması, liderlik özellikleri, inançları, kişiliği, dürtüleri, kişisel değerleri gibi faktörler etkilidir.
Devlet	Devlet kurumları (Bakanlar kurulu, parlamento, devlet rejimi, bürokratik birimler, siyasal partiler) devlet dışı birimler (kamuoyu, sivil toplum, iş adamları, medya, çıkar grupları, etnik gruplar gibi yapılar) ve sosyolojik faktörler (Tarih, din, milliyetçilik, ekonomik koşullar, siyasal kültür gibi faktörler etkilidir)
Sistem	Uluslararası sistemin yapısı, uluslararası sistemin benimsediği değerler, devlet ve devlet-dışı uluslararası aktörler etkili olmaktadır.

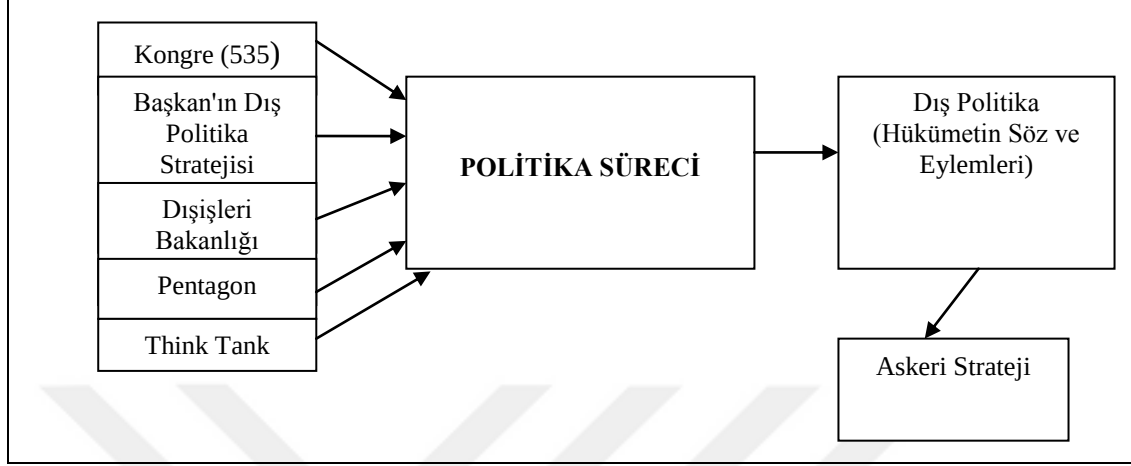
Kaynak: Efeğil (2012: 22)

ABD'de Başkan karar alma sürecinde dış unsurlar, siyasal partiler, lobiler, kamuoyu, kongre ve yürütme birimlerinden etkilenmektedir. Dış politikada özellikle savaş ve barış konularında karar verme mantıkla veya düz bir bakış açısıyla yapılacak şeyler değildir. Dolayısıyla dış politika, entelektüel birikim gerektiren ve çoğu zaman duygunun ve mantığın karışımı olan ve zaman baskısı altında oluşturulan, zaman ve mekâna göre değişen karmaşık bir olaydır. Dış politika sorunları, farklı amaç ve hedefleri olan aktörleri olumlu ve olumsuz yönden etkileyeceğinden, Başkan orta yol arama çabası içerisinde olmaktadır. Ancak askeri konular ve nükleer silahların geliştirilmesi konularında ana sorumluluk Başkan'a aittir. Dışişleri ve Savunma Bakanları askeri ve güvenlik konularında Başkan'a katkı sunmakta ancak bu süreçte Kongre'deki komiteler izleyici olarak geri planda kalmaktadır (Arı, 2009: 84).

ABD dış politikasında bürokrasi önemli bir ağırlığa sahiptir. Bürokrasi, ABD'nin dış politika kararlarını yerine getirmek için çok sayıda katmandan oluşmaktadır. Dışişleri Bakanlığı, Pentagon, Hazine, Ulusal Güvenlik Kurumu (NSA), FBI ve CIA gibi pek çok kurum ve örgüt dış politika sürecinde etkilidir. Bürokrasi aynı zamanda Başkanlık kararlarının düzenlenmesi hatta değiştirilmesine de olanak sağlamaktadır. Karar verme, ABD dış politikasının önemli bir parçası olmakla birlikte, pratikte kararların uygulamaya konması bürokrasi tarafından gerçekleştirilmektedir. Bürokrasi olmadan dış politikalar Başkanın antetli kağıdında kalmaktadır. Bürokrasi geniş, karmaşık ve kendi iş kültürleri ve kariyer hedefleri olan birey ve örgütlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bürokrasi içerisinde koordinasyon sağlanmasında zorluklarla karşılaşmaktadır. 11 Eylül 2001 saldırıları öncesinde FBI ve CIA arasındaki işbirliği eksikliği bürokrasi içerisinde yaşanan sıkıntılara örnek olarak gösterilebilir. El Kaide ve Usame Bin Ladin tarafından ABD'ye yönelik bir saldırı ihtimali söz konusu iken, FBI ve CIA'nın arasındaki

işbirliğinin başarılı bir şekilde sağlanamaması ve bilgilerin paylaşılmaması bu saldırının gerçekleşmesinde etkili olmuştur. 11 Eylül sonrasında, ABD'nin dış politika süreci Amerikan çıkarlarına hizmet etmek için önemli ölçüde değişmiştir (Cavalli, 2013: 330-331).

Şekil 9. Politika ve Strateji

Kaynak: Diebel (2007:11)

Tabloda görüldüğü üzere Amerika'da politika süreci Başkan'ın dış politika stratejisinden önemli ölçüde etkilenmekle beraber Kongre, Dışişleri Bakanlığı, Pentagon ve Think Tank kuruluşları da politika sürecini doğrudan etkilemektedir. Tüm bu süreçlerin ardından dış politikadaki eylemler belirlenmekte ve askeri strateji de dış politikanın ardından hayata geçirilmektedir.

Amerika'da politika süreci, Başkan ve bürokratik kurumların yanında anayasadan da etkilenmektedir. Çünkü ABD insan hak ve hürriyetleri açısından en eski anayasal geleneğe sahiptir. Moravcsik'e göre ABD anayasası Amerika'nın istisnacılığını göstermektedir. Çünkü Amerikan halkı ve karar verici elitler uzun yıllardır değişmemiş olan bir anayasaya bağlıdır. Amerikan ulusal kimliği ve politik kültürü, anayasanın şekillendirdiği oluşturucu prensipleri yansıtmaktadır. Kurulustaki prensipler, günümüze kadar devam ederek ülkedeki politik istikrarı sağlamlaştırmaktadır. Amerikan dış politikası bu "anayasacılık çağı"ndan etkilenmekle birlikte bu durumun ABD dış politikası üzerindeki etkisi artık göz ardı edilmektedir. Amerikan Federasyonu içindeki mücadele ortamı ortadan kalkınca, anayasal oluşturucu kurallar üzerindeki tartışmalar da son bulmuştur. Aslında Amerikan politik karar alma sürecinin anayasal kuralları, büyük ölçüde Amerikan kimliğini yansıtmaktadır. Amerikan kimliği ise Amerikan yaşam tarzını göstermektedir. Bu sistemde ulusal otorite ön planda olmakta ve yapı dışsal etkilerden kısmen bağışık durumdadır (İşyar, 2013: 111-112).

Federal yapıya sahip ABD, yarattığı Amerikan kimliğiyle farklı etnik köken ve inançlara sahip yapıdaki halkın ülkesine olan aidiyetini güçlendirerek finansal istikrarı, ulusal birlik ve bütünlüğünü sağlamayı başaran ender ülkelerden biri olmuştur. Çok etnikli yapıya ve dini inanca sahip, ayrımcılığın olduğu Yugoslavya ve SSCB gibi ülkelerde ekonomik ve finansal krizler kaçınılmaz olarak görülmüştü. Kapitalizmin serbest piyasa mantığıyla sosyal devlet politikasının birlikte görüldüğü Avrupa'dan farklı olarak, sosyal devlet anlayışının da büyük ölçüde olamadığı ABD'de; siyasal, ideolojik, etnik ve terör gibi

toplumun, milletin ve devletin birliğini tehdit eden çatışmaların yaşanması olası gözükürken; ABD, 1929 büyük ekonomik buhranından beri yaşanan devasa boyuttaki ekonomik ve finansal krizleri, sahip olduğu yönetim sistemi ve sağlamayı başardığı ulusal birlik sayesinde sorunsuz bir şekilde atlattır.

ABD insan hak ve hürriyetlerinde öncü bir ülke olmasına karşın; dış politika açısından sahadaki uygulamalar dikkate alındığında, insan hakları savunucusu bir ülke olduğu görüşü tartışmaya açılmaktadır. İşyar'a göre ABD, insan haklarını sözlü olarak desteklemesine karşın uluslararası anlaşmaları imzalamaktan kaçınmaktadır. Örneğin ABD, 1989 yılında imzaya açılan BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni imzalamamıştır. ABD, kara mayınlarının yasaklanmasına ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulmasına ilişkin kararların onaylanmasını engellemeye çalışmıştır. ABD, kendi vatandaşlarını korumak adına vatandaşlarının ceza mahkemesinde yargılanmaması için pek çok ülke ile ikili anlaşmalar imzalamıştır. Ayrıca Amerikan istihbarat örgütü CIA'nın, Soğuk Savaş döneminde Sovyet göçmenleri örgütlerine sızdığı düşünülen kişilerin sorgulanmasında işkence yöntemlerine başvurusu ve İran Şahı'nın gizli örgütü SAVAK'ı eğitmesi ve donatması ile İsrail, Uruguay, Brezilya ve Bolivya gibi ülkelerin gizli servislerini işkence teknikleri konusunda eğittiğine yönelik değerlendirmeler bulunmaktadır. Son olarak Guantanamo Üssü'nde ve Ebu Gureyb gibi Irak hapisanelerindeki işkence görüntüleri, ABD'nin insan hakları konusunda çok da hassas bir ülke olmadığı gerçeğini ortaya koymuştur. Ayrıca, Bio Çeşitlilik Anlaşması, Kyoto Protokolü ve Biyolojik Silahların Kontrolü Anlaşması'nı kabul etmemesi ile 1996 yılında BM çerçevesinde toplanan Dünya Gıda Zirvesi'nde ABD'nin "Bütün insanların sağlıklı ve yeterli beslenme hakkı" ifadesine itiraz etmesi, Amerikan'ın kendisini dünyadan farklı bir şekilde konumlandığını ve yalnızca serbest ticarete önem verdiğini göstermektedir. Serbest ticareti yönetmeye büyük önem veren ABD; Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası alanda faaliyet gösteren kurumlar aracılığıyla diğer ülkeler üzerinde yaptırım uygulamaya çalışmıştır. DTÖ başkanlığı için ilk kez bir Taylandlı bağımsız aday olduğunda, Başkan Clinton'ın ABD'nin aday gösterdiği kişinin başkan seçilmemesi durumunda örgütün toplantılarını süresiz kısıtlama tehdidinde bulunması, Amerika'nın uluslararası kurumlara yönelik bakış açısını açıkça ortaya koymuştur (İşyar, 2013: 367-368).

Liberal ekonomik sistemin kontrolünü elinde tutmaya çalışan ABD, Obama ve Trump dönemlerinde küresel ekonomide Amerika aleyhine olan koşulları düzeltmek için yeni adımlar atmaya başlamıştır. Obama, Çin'le olan ticaret açığını Amerikan ekonomisi lehine kapatmak için Çin para biriminin uluslararası alanda değer kazanması yönünde Pekin'e baskı yapmaya başlamıştır. Obama, Çin para biriminin değerini artırarak Pekin'in ihracatının düşmesi için çaba harcamıştır (Güneş, 2009: 184). Ayrıca Obama, 2017 yılındaki Başkanlık veda konuşmasında Rusya ve Çin'i rakip olarak gördüğünü açıklamıştır. Obama'nın halefi Trump ise göreve başladıktan sonra çok daha radikal adımlar atmaya başlamıştır. Trump döneminde Amerikan yönetimi küresel ticaret savaşlarını yeniden başlatmıştır. ABD, Trump döneminde alınan kararlar transatlantik ve trans-pasifik ticaret anlaşmalarından geri çekilerek, küresel liberal piyasa ekonomisinin ilke ve normlarına bile aykırı olan politikalar izlemeye başlamıştır.

BÖLÜM 2: ABD'NİN DIŞ POLİTİKASINA VE MÜNHASIRAN ORTA DOĞU POLİTİKASINA GENEL BAKIŞ

Bu bölümde öncelikle tarihsel olarak Amerikan dış politikasındaki önemli gelişmelere ve bu gelişmeler karşısında uygulanan temel stratejilere yer verilmiştir. ABD'nin kuruluş döneminden itibaren iç politikada yaşanan tartışmalara ve tarihsel açıdan dünyada yaşanan önemli gelişmeler karşısında ABD'nin izlediği politikalara kısaca değinilmiştir. Özellikle ABD'nin idealizm ile realizm arasında ve izolasyonizm ile dünyaya liderlik etme hedefleri arasındaki gelgitli politikaları anlatılmaya çalışılmıştır. Ardından Başkanların doktrinleri çerçevesinde ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikası, bölgede tarihsel olarak yaşanan gelişmeler doğrultusunda özetlenmiştir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu'da etkisini arttırmaya başlayan ABD'nin, SSCB ile olan güç mücadelesine yer verilmiştir. İki kutuplu dünya düzeninin etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği Ortadoğu'da, Başkanların sistemik baskıların etkisiyle günümüzdeki kadar özgün bir politika izleyemediği belirtilmiştir. ABD'nin bölgede komünizmin yayılmasının önlenmesine ek olarak; İsrail'in güvenliği, petrolün düzenli olarak dolaşımının sağlanması, Körfez'deki müttefik rejimlerin korunması ve Batı karşıtı dinî rejimlerin yayılmasının engellenmesine yönelik bir politikayı takip ettiği anlatılmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından tek kutuplu dünya düzeninin verdiği rahatlıkla ABD'nin Ortadoğu'daki askeri müdahalelerine kısaca yer verilmiştir. Ayrıca terörizmle mücadelenin başarılı olması adına BOP gibi bölgenin geleceğini derinden etkileyen girişimlerin ABD'de ve bölgede yarattığı olumsuzluklara değinilmiştir.

2.1. ABD Dış Politikasına Kısaca Tarihsel Bakış

Amerikan dış politikasında ve diplomasi tarihinde birçok dönüm noktası bulunmaktadır. Doktrin olarak bilinen dış politika programları, Amerikan dış politikasını şekillendirmede önemli rol oynamıştır. Fransız Devrimi ve 1792'den 1815'e kadar süren Napolyon dönemi Amerikan dış politikasının geleceğinin belirlenmesinde önemli tartışmalara ortam hazırlamıştır. Dış politikada farklı vizyonlar birbirleriyle çatışmıştır. Bu, özellikle Thomas Jefferson ve Alexander Hamilton arasında belirgin şekilde görülmüştür. Hamilton, Büyük Britanya'yı desteklerken, Jefferson, Fransa Büyükelçisi olması nedeniyle Fransa'ya yakın durmuştur. Jefferson ve Hamilton, George Washington'ın kabinesinde görev aldıklarında tartışmalar yoğunlaşmıştır. Washington'ın kabinesinde Jefferson Dışişleri Bakanı, Hamilton ise Hazine Bakanı olarak görev yapmıştır (Küntay, 2011: 8).

Büyük Britanya ile yeniden ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla yapılan "Jay Antlaşması" ile Jefferson ve Hamilton'un öncülüğündeki gruplar arasında tartışmalar başlamıştır. George Washington'ın ayrılmadan hemen önce açıkladığı izolasyonist doktrin yaklaşık 150 yıl boyunca politika yapımcılar tarafından büyük ölçüde takip edilmiştir. Bu yaklaşıma göre George Washington, Avrupa ile mümkün olduğunca az ilişki kurulması ve Avrupa'daki çatışmalara karışılmaması gerektiğini savunmuştur. İzolasyonist politika, Berberi korsanların Amerikan gemisine saldırmasının ardından 1801 yılında yapılan Birinci Berberi Savaşı'na kadar sürdürülmüştür. ABD, İngiltere'den ayrıldıktan sonra ilk kez uzak

topraklarda cereyan eden bir savaşa dahil olmuştur. (Lefebvre, 2005: 14; Kaufman, 2008: 2).

ABD içerisinde Hamilton ile Jefferson arasındaki fikirsel tartışmalar ilerleyen dönemlerde Amerikan siyaseti açısından oldukça önemli sonuçlar yaratmıştır. Hamilton, güçlü yürütme ve yukarıdan aşağıya yönetimi savunurken, Jefferson, zayıf yürütme ve aşağıdan yukarı yönetimi benimsemiştir. Hamilton'ın öncülük ettiği Federalistler etkili bir ulusal yönetim üzerinde durmuştur. Jefferson ise, kırsal ve tarım kökenli olduğu için bireysel otonomiye koruyan zayıf bir merkezi yönetimin olması gerektiğini savunmuştur. Jefferson'un geleneğini takip eden pek çok Amerikalı, gücü mümkün olduğu kadar sınırlı olan bir ulusal yönetimi savunmuş ve yerel temelli yönetimlerin oluşturulmasını istemiştir. Ancak Jefferson Başkan olduğunda Hamiltoncu gibi davranarak federal yönetimi ve kurumları büyütülmüştür. Ancak yine de, toplumsal temele dayalı aşağıdan yukarı, insanların istek ve taleplerine duyarlı yönetim anlayışı Amerikan kamu yönetimi geleneğinde güçlü bir yere sahip olmuştur (Coşun ve Dulkadiroğlu, 2018: 26-27).

Jefferson'ın halefi James Madison Cezayir'e filo göndermiş, Abraham Lincoln ise savaş gemileri yerine 1860 yılındaki mezhep ayaklanmalarında Hristiyanları korumak amacıyla olaylara müdahale eden eski Cezayirli direnişçi Abdülkadir el Cezeri'ye silah yardımıyla bulunmuştur. Lincoln, dünyada pek çok kişinin ABD'nin uzun yıllar varlığını sürdürebilecek bir ülke olup olmadığını bilmediği bir dönemde Osmanlı Devleti ile seyrüsefer ve ticaret anlaşması imzalamıştır (Gelvin, 2016: 338).

Doğal kaynakların bolluğu ve serbest girişimi destekleyici hükümet politikaları Amerikalıların "Bereketin insanları" olmalarını sağlarken, Amerikalılar, devletin gücünü tehdit edici gördüklerinden bu gücü sınırlamak için mücadele etmişlerdir. Amerikan Anayasası'nı hazırlayanlar bu amaç doğrultusunda otoriteyi; eyaletler ve federal hükümet ve federal hükümetin içinde de yönetici, kanun koyucu ve yargı arasında bölmüştür. Federalizm ve güçler ayrılığı ilkesiyle merkezi hükümetin gücü sınırlanmıştır (Hook ve Spanier, 2014: 13).

Aslında ABD ticari anlamda kendisini dış dünyadan tecrit etmek istememesine rağmen siyasi anlamda dünya ile en az ilişki kurmaya çalışmaktadır. Washington'ın, Veda Konuşması'nda açıkladığı gibi "Yabancı ülkelere binaen bizim için en büyük davranış kuralı, ticari ilişkilerimizi geliştirmek, onlarla mümkün olan en az siyasi ilişkiye sahip olmaktır" yönündeki sözleri bu durumu açıkça göstermektedir (Hook ve Spanier, 2014: 13). ABD'nin ticari açıdan dışa dönük, siyasi açıdan ise içe kapanık politikası "Monroe Doktrini" ile sağlam bir temele oturmuştur.

2 Aralık 1823 yılında açıklanan "Monroe Doktrini" ile Amerikan kıtasının ABD tarafından sahiplenilmesi söz konusu olmuş ve ABD'nin kendine belirlediği bu etki alanına başka güçlerin müdahalelerinin engellenmesi planlanmıştır. Monroe doktrini çerçevesinde Amerikan dış politikası katı bir yalnızcılığa yönelmiştir (Gülboy, 2004: 94). Monroe Doktrini iki temel ilkeye dayanmaktadır:

- Birleşik Amerika, Avrupa'nın işlerine karışmamaktadır. Amerika'nın Avrupa ile hiçbir politik ilgisi yoktur ve Avrupa işlerine karışmayacaktır. Buna karşılık;

Avrupa devletleri de Amerika kıtalarının iç işlerine karışmamalıdır ve Amerika kıtalarından uzak durmalıdırlar.

- Amerika'nın bu isteğine rağmen eğer herhangi bir Avrupa devleti Amerika kıtalarına ayak basar ve bu kıtalarda bir sömürgecilik teşebbüsünde bulunursa, ABD bu hareketi düşmanca bir hareket sayacak ve Avrupa ABD'yi karşısında bulacaktır (Armaoğlu, 1984: 70-71).

Amerikan Kongresi, Başkan Monroe'nin teklif ettiği bu iki dış politika ilkesini onayladığı ve ABD dış politikasının esasları olarak kabul ettiği gibi; Avrupa devletleri ve özellikle İngiltere, Fransa ve Rusya, ABD'nin bu sert tutumu karşısında İspanyol sömürgelerindeki bağımsızlık ayaklanmalarını bastırmak için herhangi bir girişimde bulunmaya teşebbüs edememişlerdir. ABD dış politikasında etkili olan Monroe Doktrini'nin sonucunda; Avrupa devletlerinin İspanya'ya yardım edememesi nedeniyle 1820-1830 arasında bütün İspanyol sömürgeleri bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Böylece Latin Amerika ülkeleri, ABD'nin Avrupa karşısındaki sert duruşu ve Monroe Doktrini sayesinde bağımsızlıklarını kazanmışlardır (Armaoğlu, 1984: 71).

Gülboy'a göre ABD Kongresi'nin Monroe Doktrini'ne sıkı bir şekilde bağlı kalma niyetine rağmen donanma lobisi ve bu lobinin hükümet içindeki destekçilerinin hızla artmasıyla beraber daha atılgan ve açık bir dış politika taraftarlarının sayısı çoğalmaya başlamıştır. 1890 yılında Donanma Bakanı Benjamin F. Tracy, Atlantik ve Pasifik'te 60 kruvazör tarafından desteklenecek toplam 20 büyük zırhlıdan oluşan iki filonun kurulmasını Kongre'den talep etmesine rağmen bu istek reddedilmiştir. Kongre, açık denizlerde görev yapacak büyük bir donanmanın ABD'yi gereksiz yere askeri karışıklıklara itmesinden ve Monroe Doktrini'nin zarar görmesinden endişelenmiştir. Bu nedenle 1890 yılında kızağa konan 10.000'er tonluk üç yeni büyük zırhlının yapımını Kongre, bunların "açık denizde görev yapabilecek kıyı koruma gemileri" olarak sınıflandırdıktan sonra kabul etmiştir. Amerikan Kongresinin çekimser yaklaşımına karşın ABD donanması giderek güçlenmeye başlamıştır. Donanmaya ayrılan bütçe 1890'ların başında 22 milyon doları bularak toplam bütçenin yüzde 6,9'una ulaşmıştır. 1897'de Alaska ve Aleutian Adalarının Rusya'dan satın alınmasına karşın Amerikan Kongresi Monroe Doktrini'ne dayalı yalnızca dış politikası ve anti sömürgeci yaklaşımına bağlı kalmıştır. 1898 yılında İspanya ile yapılan savaş, anti sömürgeci düşüncenin yavaş yavaş ortadan kalkmaya başladığını göstermiştir. Savaşın sonunda Anthony Preston'un deyişiyle "İspanya bir imparatorluğu kaybederken, ABD bir imparatorluk kazandı". ABD, Filipinler'i ve Karayipler'deki bütün İspanyol adalarını ele geçirmiş ve böylece yalnızca Atlantik Okyanusu'na çıkış noktasının kontrolünü sağlamakla kalmayıp aynı zamanda Pasifik Okyanusu ve Uzak Doğu'da da etkili olacak bir konuma ulaşmaya başlamıştır. 1900'de ise Guam ve Hawaii Adalarını ilhak ederek Pasifik'teki konumunu güçlendirmeye başlamıştır (Gülboy, 2004: 96-97).

ABD, askeri ve ekonomik anlamda güçlendikçe dış politika hedefleri de değişikliğe uğramaya başlamıştır. ABD, özellikle Kuzey Amerika'da yayılmacı bir yaklaşım sergileyerek Meksika'dan Kanada'ya kadar olan coğrafi alanda etkisini artırmıştır (Kurth, 1996). Washington güçlendikçe izolasyonculuk politikasındaki Avrupalı büyük güçlerle

mücadele etmekten uzak durulmasına ilişkin yaklaşımdan uzaklaşmaya başlamıştır. ABD ile İspanya arasındaki savaşta Washington'ın küresel çapta bir donanmaya sahip olduğu açıkça görülmüştür. 1900'lü yılların başında Theodore Roosevelt'in, "üstünlüğü" grand strateji olarak belirlemeye çalışması ve askeri güce dayalı küresel hegemonyanın sağlanmasına yönelik politika geliştirmesi, Amerikan politikasında başlayan değişimi göstermiştir (Özdemir, 2018: 40).

1914 yılında I. Dünya Savaşı başladığında ABD çatışmalara doğrudan müdahale etmekten kaçınmış ve müttefiklere borç vererek sınırlı ölçüde yardımda bulunmuştur. Başkan Thomas Woodrow Wilson, savaş başladığında tarafsız kalacağını açıklamıştır. Wilson, 1916 yılındaki başkanlık kampanyasında ABD'yi savaş dışında tutmaya ilişkin söylemlerde bulunmuştur. Ancak Wilson ikinci döneminde ABD'nin savaş dışında kalamayacağını farkına varmıştır. Alman gemilerinin saldırıları üzerine Wilson, Amerikan Kongresine savaş çağrısı yapmış ve 1917 yılında ABD savaşa dahil olmuştur (Küntay, 2011: 9).

Wilson tarafından, savaş sonrası düzenin sağlanması amacıyla uluslararası sistemde Amerikan idealleri doğrultusunda 14 ilke belirlenmiştir. Wilson ilkelerine göre, devletler arasındaki sorunların savaşla değil diplomatik müzakereler yoluyla belirlenmesinin istenmesi idealist yaklaşımı göstermektedir. Ayrıca Wilson ilkelerine göre ülkeler arasındaki ticari ve ekonomik engellerin kaldırılması gerektiği ifade edilmiş ve azınlıklar ile sömürgelerin haklarının korunması gerektiği belirtilmiştir. Böylece Avrupa koloni düzenine ait kavramların ve dünya görüşünün küçümsenmesi söz konusu olmuştur. Wilson ilkeleriyle birlikte; demokrasi, özgürlük, serbest ticaret gibi kavramların savaşa en son girip galip çıkan ülkenin liderince belirlenmesi dikkate değerdir (Gündoğan, 2016: 65-66). Wilson ilkeleriyle beraber demokrasinin yaygınlaşması ve etnik grupların kendi kaderini kendi belirlemesi gerektiği fikrinin öne sürülmesi, Amerikan izolasyonizminin sona erdiğini göstermiş ve dünyada barışın sağlanması ve özgürlüğün yayılması için müdahaleye gerek duyulduğuna dair düşüncenin ön plana çıkmasına zemin hazırlamıştır. Hatta yakın bir geçmişte W. Bush'un politik programını analiz eden bazı analistler Wilsonculukla Bush doktrini arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır (Küntay, 2011: 9-10).

Wilson'ın dünyayı "demokrasi için güvenilir" yapma konusundaki başarısız girişiminden sonra ABD, kendi kabuğuna geri çekilmiştir. Wilson, gelecekteki savaşların kolektif güvenlik sistemi aracılığıyla önlenmesi için Milletler Cemiyeti kurulmasını önermiştir. Avrupalı liderleri, savaşı bitiren Versay Anlaşması'nı imzalamaya ve Milletler Cemiyeti'ne katılmaya ikna etmiştir. Ancak Wilson, dünya politikasını dönüştürmeye çalışırken Amerikan siyasetini, özellikle de anlaşmaları onaylamada Kongre'nin rolünü unutmamıştır. Birçok parlamenter, Cemiyet'in, ABD'nin hayati çıkarlarının tehlikede olmadığı durumda asker konuşlandırmaya zorlayarak ülkenin egemenliğini sarsıp sarsmayacağını sorgulamıştır. Senato'nun anlaşmayı reddetmesiyle ABD Cemiyet'e katılamamıştır (Hook ve Spanier, 2014: 7). Böylece Amerikan siyasetinin ve izolasyonist yaklaşımın dış politika üzerindeki etkisi bir kez daha net bir biçimde görülmüştür. Senato'da ABD'nin hayati çıkarlarını ilgilendirmeyen konulardan uzak durulması

gerektiği fikri, ABD'deki realist düşüncenin idealist yaklaşıma baskın gelmesine örnek teşkil etmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Wilson idealizminin dağılması ve Avrupa'daki gelişmeler sonucunda liberal yaklaşım çerçevesinde değerlendirilen işbirlikçi güvenlik stratejisinin kısa vadede uygulanamayacağını anlaşılmaması, ABD'nin grand stratejisinde revizyona gitmesi gerektiğini göstermiştir. ABD içerisinde izolasyonculuğun uygulanması gerektiğine ilişkin görüşler öne sürülse de; Başkan Franklin D. Roosevelt ABD'nin dış dünyadan uzaklaşmasını istememiştir. Küresel ekonomik kriz ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması tehdidiyle karşı karşıya kalan F. D. Roosevelt, ekonomik genişlemeyi ve savaş sırasında bazı güçlere karşı ittifaklar meydana getirerek aktif bir politika izlemiştir. Roosevelt'in izlediği politikalar sayesinde İkinci Dünya Savaşı'nın daha geniş bir alana yayılmasıyla beraber izolasyonculuk politikasının izlenmesi gerektiğine yönelik yaklaşımlar sönümlenmeye başlamıştır (Özdemir, 2018: 41-42).

Wilson zamanında Pax Americana'nın gerçekleşmesi sağlanamamasına rağmen ABD bu hedefini F. D. Roosevelt döneminden itibaren yavaş yavaş gerçekleştirmeye başlamıştır. ABD, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ekonomik büyümesini gerçekleştirerek refaha ulaşmaya başlamıştır. ABD, askeri açıdan da önemli ilerlemeler kaydetmeyi başarak ve özellikle de savaş sırasında büyük güçlerin de üstünde bir güce sahip olduğunu göstererek savaş sonrasındaki düzeni şekillendirmeye başlamıştır (Gülboy, 2004: 111-112).

F. D. Roosevelt yeni Amerikan stratejisini belirlerken, Wilson'ın hem Amerikan kamuoyunun desteğini almasında hem de ekonomik ve askeri gücü kombine etmede yetersiz kaldığını düşünerek, iç politika ile dış politikayı birlikte ele almayı tercih etmiştir. F. D. Roosevelt, Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkarılan dersler sayesinde dış politikasını üstünlük yerine Wilson gibi işbirlikçi güvenlik çerçevesinde şekillendirmeye özen göstermiştir. F. D. Roosevelt bu stratejisini, Birinci Dünya Savaşı'nda İkinci Dünya Savaşı gibi ittifak ilişkisinin bulunmamasından ve Wilson'ın yaptığı hatalardan ders çıkararak geliştirmiştir. F. D. Roosevelt, 1945 yılındaki San Francisco Konferansı'yla işbirlikçi güvenliğin araçlarını hayata geçirmiştir. Bu konferansla kurulan BM, F. D. Roosevelt'in grand stratejisinin kolektif güvenliği sağlama motivasyonu ile ortaya çıkmıştır. Milletler Cemiyeti'nin sorunlarını ortadan kaldırmak için beş daimi üyeye veto hakkı tanınarak karar alma mekanizmasında güç dengesi kurulması sağlanmıştır. Ayrıca BM'nin tüm yaptırımları uluslararası hukuka dayandırılmıştır. ABD, askeri ve ekonomik anlamda güçlenirken, Avrupalı güçlerin Birinci Dünya Savaşı'yla başlayan düşüşü İkinci Dünya Savaşı'yla giderek hızlanmıştır. Sonuç olarak, F. D. Roosevelt'in iç ve dış politikayı bütünleştirerek uyguladığı politikalar sayesinde Batı yarımkürede güçlenen ABD, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünyanın en güçlü demokratik ülkesi ve "Özgür dünyanın lideri" olmuştur (Özdemir, 2018: 42-43; Martel, 2015: 209-243).

İkinci Dünya Savaşı'nın galibi ABD, savaş sonrası yeni ekonomik düzenin belirlenmesinde öncü rol oynamıştır. Bretton Woods finansal sisteminin kurulması, IMF ve Dünya Bankası gibi örgütlerin oluşturulması ve Amerikan dolarının dünya parası haline gelmesiyle uluslararası ekonomi-politikte yeni bir dönem başlamıştır. Amerikan

halkında artan güven diğer ulusları küçük görme eğilimini hızlandırmıştır. ABD'nin Avrupa'dan farklı siyasi, adalet, eğitim ve ticaret örgütlenmesinin daha sağlam temellere sahip olmaya başlaması, demokrasinin geniş bir katılımı ile yerleşmesi ve demokratik kurumların köklü hale gelmesi yüzyıllardır monarşilerde baskı altında yaşamış olan Avrupa halklarına karşı bir üstünlük duygusu yaratmıştır. Avrupa toplumları için Amerikan siyasi, ekonomik ve kültürel yaşam tarzları daha çekici hale gelmeye başlamış ve ABD neredeyse tüm dünyada model ülke haline gelmiştir (Gündoğan, 2016: 77-78).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD ve Sovyetler Birliği'nin iki büyük güç olarak dünyaya hakim olması Amerikan dış politikasında yeni stratejilerin geliştirilmesini sağlamıştır. Amerikan gücünün düşmanlara karşı askeri üsler vasıtasıyla kullanımını öngören stratejik bir ön hat oluşturma başlamıştır. ABD'nin Moskova Büyükelçisi George F. Kennan tarafından tanımlanan "Çevreleme" stratejisiyle ABD'nin coğrafi hâkimiyetinin genişlemesi sağlanarak Moskova'nın yayılması engellenmeye çalışılmıştır. ABD işbirlikçi güvenlik ve çevreleme stratejisini aynı anda uygulamaya çalışarak karma bir strateji uygulamaya başlamıştır (Özdemir, 2018: 43-44). Soğuk Savaş sürecinde uzay çalışmalarının hızlanması ve nükleer silahların caydırıcı bir unsur haline gelmesiyle dış politikada "Dehşet Dengesi" oluşmuştur. Dünyada yaşanan değişim sonucunda ABD'nin iki yüzyıl boyunca dünyadan uzak durmasını gerektiren koşullar ortadan kalkmıştır (Gündoğan, 2016: 79-80). ABD, Soğuk Savaş süresince demokratik dünya düzeninin önderliğini yaparak ve Sovyet tehdidini engellemeye çalışarak dış politikada liberal ve realist yaklaşımı eş zamanlı olarak uygulamaya çalışmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Amerikan kamuoyunda izolasyon politikasına geri dönülmesi ve dünya siyasetinde aktif bir şekilde rol alınmasına ilişkin tartışmalar yaşanmasına rağmen, ABD içerisinde dünya siyasetini yönlendirme düşüncesi ağır basmıştır. ABD'nin savaşın galip ülkesi olması ve izolasyonist bir politika izleyecek kadar zayıf durumda olmaması ABD'nin dışa açılma sürecini hızlandırmıştır. ABD'nin dışa açılmasında iki temel neden etkili olmuştur. İlk olarak Amerikan kapitalizminin sadece Amerikan pazarlarıyla yetinmeyecek kadar büyümesi dolayısıyla dünya pazarlarına erişim için ABD'nin küresel bir rol oynaması gerekmiştir. İkinci olarak SSCB'nin yayılmacı hedeflerinin Avrupa'da yoğun bir şekilde hissedilmesi ABD'nin harekete geçmesini zorunlu kılmıştır. ABD, Soğuk Savaş döneminde hem demokratik özgür ve bağımsız dünyanın liderliğini hem de dünyadaki ekonomik çıkarların korunmasını üstlenmiştir (Gündoğan, 2016: 82).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından yeni dünya düzenin kurulmasıyla birlikte Amerikan dış politikasında yeniden bir değişim başlamıştır. Amerikan dış politikası tek kutuplu dünya düzenine uygun olarak reforme edilmeye başlamıştır. İki kutuplu dünya düzenindeki güç dengesinin ortadan kalkmasıyla birlikte dünya genelinde ve özellikle de Ortadoğu'da politik istikrarın nasıl sağlanacağı üzerinde düşünölmeye başlanmıştır. Tek kutuplu an sözünü türeten, siyasi konularda köşe yazarlığı yapan Charles Krauthammer'e göre "Amerikan üstünlüğü (ABD'nin) dünyanın herhangi bir bölgesinde üzerine eğilmeyi seçeceği herhangi bir çatışmada, belirleyici bir oyuncu olacak askeri, diplomatik ve ekonomik varlığı sahip tek ülke olmasına dayanmaktadır." (Hook ve Spanier, 2014: 182).

Amerikan dış politikasında başlayan değişim, Soğuk Savaş sonrasında görev yapan ilk Amerikan Başkanı George H. W. Bush'un 1991 yılının Mart ayındaki konuşmasıyla anılmaktadır. Baba Bush, "Yeni bir dünyanın, yeni bir dünya düzeninin gerçek bir olasılığının olduğu dünyanın, kurucularının tarihsel vizyonunu yerine getirmek için (dengelenmiş ve Soğuk Savaş açmazından kurtulmuş) BM'nin olduğu bir dünyanın; özgürlük ve insan haklarına saygının tüm ülkeler arasında kendine yer bulduğu bir dünyanın ortaya çıktığını görebiliyoruz" şeklinde ilan etmiştir. Baba Bush, demokrasinin küresel yayılımını öngörerek Thomas Jefferson'ın iyimserliğini anımsatan bir yaklaşım sergilemiştir. Baba Bush, uluslararası hareket tarzının yaygın kabul gören normlarını sürdürmek için çok taraflı örgütlere ihtiyaç olduğunu vurgulayarak Woodrow Wilson'un düşüncelerini tekrarlamıştır. Baba Bush, Franklin Roosevelt ve John Kennedy'nin geliştirdiği konuları yeniden ifade ederek önceki Amerikan başkanları tarafından yapılandırılmış düşünceleri iyice yapılandırılmış bir kaba koymaya başlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Baba Bush zamanından itibaren ABD için uzun süredir beklenen gelecek gelmiştir. Ancak Soğuk Savaş sonrasındaki dönemin gerçekte ne kadar düzensiz olduğunun kısa süre içerisinde görülmesiyle birlikte (özellikle Balkanlar ve Ortadoğu'daki sorunlar) yeni dünya düzeninin lider ülkesi ABD, dış politikada büyük zorluklarla karşılaşmaya başlamıştır (Hook ve Spanier, 2014).

İşyar'a göre yeni dünya düzeniyle birlikte ABD, ülkesi dışındaki bölge ve ülkelerde yapılan seçimlerin demokratik kurallara uygunluğu konusunda ve dünyanın dört bir yanında görülen sorunların çözümünde (Ortadoğu Barış Süreci, 1999 Keşmir Sorunu, Kıbrıs, Dağlık Karabağ ve Kosova sorunlarıyla ilgili) kendini doğal bir hakem olarak belirlemiştir. Amerika'nın demokratik ölçülerine uymayan durumlarda, muhataplarına çeşitli baskı ve yaptırımlar uygulamıştır. ABD, kendini dünyadaki demokratik kurumların hem kaynağı hem de teminatçısı olarak görmektedir. ABD hem sert gücünü hem de yumuşak gücünü aynı anda uygulamaya başlamıştır. Bu doğrultuda:

- ABD güçleri, dünyanın farklı bölgelerindeki üs ve tesislere dağılmış durumdadır.
- ABD, gerektiğinde savaştan etnik gruplar arasında denetimi sağlayarak 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının Balkan coğrafyasında yaptıklarına benzer uygulamalar içine girebilmiş ve barışı korumaya çalışmıştır.
- ABD, yeri geldiğinde son derece müdahaleci bir güç olduğunu göstermiştir.
- ABD dünyadaki en geniş yatırım sermayesi havuzunu sağlayarak, yatırımcılara en çekici sığınak olma özelliğini göstererek ve bazen de ihraç mallarına en büyük pazar imkânı temin ederek uluslararası ekonomik ve mali sisteme hükmetmiştir.
- Amerikan popüler kültürü dünya çapında beğenilerek takip edilmiştir (İşyar, 2013: 360)

ABD'nin tüm bu güçlü yönlerine rağmen bazı zayıf noktaları bulunmaktadır. ABD bir yandan sahip olduğu gücü kullanmaya özen göstermeye, kendi bakış açısını kabul ettirmeye, uygulatabilmeye ve Amerikan egemenliğini kabul ettirmeye çalışırken; diğer yandan yalnızcılık dönemlerinden kalan mirasın etkisiyle dışsal faaliyetler konusunda içsel kamuoyu baskılarına maruz kalabilmektedir. Son yıllarda bazı değişiklikler

olmasına rağmen Amerikan halkı dış politikadaki konular yerine öncelikle ekonomik meselelere odaklanmaktadır (İşyar, 2013: 360).

2.2. Başkanların Doktrinleri Çerçevesinde ABD'nin Orta Doğu Politikası

ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikası Başkan Woodrow Wilson'ın deklare ettiği prensipler ve ABD merkezli misyoner okullarıyla birlikte başlamıştır. Wilson Prensipleri'nin hemen ardından, 1920'lerde bölgede petrolün varlığının keşfedilmesi ve buna paralel olarak Amerikan petrol şirketlerinin bölgedeki petrol ayrıcalıklarından pay kapma yarışına dahil olmalarıyla beraber, ABD'nin bölgeye yönelik ilgisi her geçen gün giderek artmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş'ın başlaması ile birlikte ABD, SSCB ve diğer aktörlerin Ortadoğu'daki etkilerini kırmaya yönelik politika izlemiştir. Bölgedeki petrolün ucuz ve güvenli bir şekilde Batı'ya ulaştırılması hedefi, ABD'nin Ortadoğu politikasını şekillendirmede etkili olmuştur.

ABD'nin Ortadoğu politikası dönemsel olarak politik açıdan yaşanan gelişmeler ve Başkanların yaklaşımları doğrultusunda şekillenmektedir. "Truman Doktrini"yle dikkatlerin çekildiği bölge, daha sonra ABD Başkanlığını yapmış olan Eisenhower, Nixon, Carter, Reagan, Bush, Clinton, W. Bush ve Obama'nın dış politikasında birinci sırada yer almıştır. Soğuk Savaş süresince ABD ile Sovyet Birliği arasındaki hegemonya mücadelesi ABD'nin Ortadoğu politikasını şekillendirmede etkili olmuştur. ABD, Soğuk Savaş süresince Ortadoğu petrollerinin düzenli olarak ABD ve müttefiklerine taşınması, İsrail'in güvenliğinin sağlanması, İsrail'e karşı Şii tehdidinin azaltılması, "anti-Amerikanizm" ile mücadele ve Arap ülkeleriyle çıkar ilişkisine dayalı birliktelik kurarak bölgede etkin bir rol oynamaya çalışmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte sadece askeri değil, ekonomik ve siyasal alanda da ABD etkisini arttırmaya çalışmıştır. (Kepsutlu, 2016: 26-28). Ancak Ortadoğu'nun çoklu fay hatlarına sahip karmaşık yapısı ve ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarının oradaki Amerikan etkisinden fazla olması, bölgede nüfuzunu arttırmak isteyen Beyaz Saray'ın belirli dönemlerde ve özellikle de Soğuk Savaş sonrası süreçte çıkmaza sürüklenmesine neden olmuştur (Haass, 2014: 81).

Soğuk Savaş'ın başlangıcında ABD, 1948 yılında İsrail'in kurulması ve tanınması sürecinde BM üzerinden etkili olarak, bölgenin yeniden dizayn edilmesine dönük bir politika izlemiştir. Hook ve Spanier'e göre İsrail'in kurulması ve ABD'nin İsrail merkezli Ortadoğu'yu şekillendirmeye dönük politikası bölgedeki gerilimi tırmandırmıştır. 1956 yılında patlak veren Süveyş Kanalı krizi, İsrail ile Mısır arasında savaşa yol açmıştır. İngiliz ve Fransız güçlerinin İsrail adına kanalı kontrol altına alıp kontrol etmek istemesi Amerikan yönetimini zor duruma düşürmüştür. Ortadoğu'da yaşanabilecek büyük çaplı bir savaştan endişe eden Eisenhower, gerilimi sonlandırmayı istemiş ve İngilizler ile Fransızların müdahalesinden kaygı duymuştur. 1957 yılında Ortadoğu'nun Amerikan çıkarları ve güvenliği için çok önemli olduğu vurgulanarak bölgede barışın ve İsrail'in güvenliğini sağlaması için askeri güç kullanımının önünü açılmıştır (Hook ve Spanier, 2014: 119-120). Özellikle 1967 yılında Araplar ile İsrail arasında yaşanan 6 gün savaşlarından itibaren on yıllar boyunca Washington'ın Ortadoğu politikasının merkezinde İsrail'in olması, Arap ve İslâm kamuoyunun tepkisine neden olmuştur. Washington tarafından İsrail'e yoğun destek verilmesi ve demokrasinin bölgede

yaygınlaştırılmasına dönük girişimler içerisinde bulunulması, zaman zaman ABD'nin güvenliğini tehdit etmiş ve ulusal çıkarlarını korumasının önüne geçmiştir (Walt ve Mearsheimer, 2014: 9).

1960'lı yıllardan itibaren İsrail'in güvenliğinin Amerikan ulusal çıkarları açısından büyük önem taşıdığı görülmektedir. ABD ile İsrail ittifakının üç temel dayanağı bulunmaktaydı. Güvenlik konusundaki çıkarlar, paylaşılan ortak değerler ve iç destektir. Arap-İsrail savaşlarında görüldüğü gibi ABD ve İsrail Ortadoğu'da uzun yıllar boyunca ortak düşmanlara karşı mücadele vermiştir. İsrail kamuoyunun ABD hakkındaki görüşü Arap kamuoyunun aksine olumludur. Ayrıca ABD-İsrail ittifakı hükümetler arası işbirliğinin yanı sıra halklar arasında işbirliğine dayanması iki ülke arasındaki bağın kuvvetli olmasını sağlamıştır. Amerikan ve İsrail kamuoyunun yakınlığı herhangi bir ABD başkanın İsrail'i güçlü bir şekilde desteklemesine olanak sağlamıştır (Byman ve Moller, 2016: 15-16).

Soğuk Savaş'ın yaşandığı 1947-1991 yılları arasında ABD, komünizmin Ortadoğu'da yayılmasını engellemeye yönelik olarak geniş bir perspektifle dış politikadaki önceliklerini belirlemiştir. Başkan Eisenhower'ın Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in, Sovyetlerin bölgede genişlemesine karşı ittifaklar kurmaya çalışması Bağdat Pakti'nin kurulmasına zemin hazırlamıştır. ABD'nin desteğiyle Şubat 1955'te Irak, Türkiye, Birleşik Krallık, Pakistan ve İran tarafından kurulan Bağdat Pakti'yle birlikte SSCB'nin Ortadoğu'daki genişlemesinin sınırlanması amaçlanmıştır. Bağdat Pakti'nin kurulduğu dönemlerde Ortadoğu'da yaşanan Anglo-Arap çatışmaları, 1956 Süveyş krizi ve Lübnan'a yönelik Amerikan askeri müdahalesi, ABD politika yapımcılarının Eisenhower Doktrini gibi bölgede önemli sonuçlar yaratacak bir doktrin ortaya koymalarının önemini gözler önüne sermiştir (Sarhan, 2017: 458).

Sovyetlerin bölgede etkisini azaltmaya yönelik olarak Başkanların doktrinleri doğrultusunda bölgeye yönelik dış politika stratejileri belirlenmiştir. Özellikle Truman ve Eisenhower doktrinleri, Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Ortadoğu'daki önceliklerini belirlemiştir. Eisenhower Doktrini çerçevesinde ABD'nin, İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin bölgede bıraktığı boşluğu doldurmak ve Batılı ülkeler için büyük önem arz eden petrolün, düşman olarak gördüğü ülkelerin kontrolüne geçmesini engellemeye çalıştığı görülmüştür. Eisenhower Doktrini doğrultusunda, komünizm tehdidi altında bulunan ülkelere, olası bir saldırı durumunda destek verilmesi kararı alınmıştır. ABD, bölgede koruyucu ülke olarak hareket etmiştir. ABD, 1960'ların sonu ve 1970'li yılların başında Nixon Doktrini çerçevesinde dost ve müttefik ülkelere askeri yardımlarda bulunarak, bölgesel çatışmalara doğrudan müdahalede bulunulmayacak şekilde bölgesel güvenliği sağlamaya yönelmiştir. 1969 yılında Nixon'ın İran ve Suudi Arabistan ile yakın ilişkiler kurmaya yönelik çift ayaklı politikası, 1972'de Çin'i ziyaret ederek komünist yönetimi tanınması ve SSCB ile Çin arasındaki gerilimden yararlanmak istemesi; Carter'ın da Körfez'de Amerikan çıkarlarının korunmasına ilişkin doktrini, bölgede yaşanan önemli gelişmelerdir. ABD, 1979 yılında SSCB'nin Afganistan'a askeri müdahalede bulunması ve İran'da yaşanan İslâm Devrimi'nin etkisiyle bölgeye yönelik politikasında değişikliğe gitmiştir. ABD, Carter Doktrini çerçevesinde Körfez'in güvenliğini sağlamak için her

türlü askeri girişimde bulunulabileceğini ilan etmiştir. Başkan Reagan'ın ise Afganistan'da Sovyet yayılcılığının engellenmesine yönelik olarak geliştirdiği doktrini bulunmaktaydı. İkinci olarak, Soğuk Savaş döneminde çevreleme politikası ile Sovyet tehdidi altında bulunan ölkelerle ilişkilerin kurulması söz konusu olmuştur. NATO bu sistemin merkezi önemdeki biçimi olmuştur (MacQueen, 2013: 95; Arı 2012: 392-393).

Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar olan süreçte ABD'nin Ortadoğu politikası:

- Enerjinin düzenli olarak sevkinin sürdürölmesini sağlamak ve petrol kaynaklarının iç eriden ve dışarıdan bir başka gücün kontrolü altına girmesini önlemek;
- Körfez'de ABD'nin müttefiki konumundaki geleneksel rejimlere tehdit oluşturan iç ve dış unsurlara karşı müttefiklerini koruyarak bölgedeki istikrarın devamını sağlamak,
- İsrail'in toprak bütönlüğüne, egemenliğine ve güvenliğıne karşı olası tehditleri önlemek,
- Tüm bu hedefleri gerçekleştirmek için gerektiğinde askeri güç kullanılması,
- Komünizmin bölgede yayılmasını önlemek,
- Bölgesel güç dengesini korumak,
- Radikal dinî terör grupların ve terörizmin yayılmasını engellemek,
- Batı karşıtı dini rejimlerin yayılmasını engellemek,
- Nükleer silahların yayılmasını önlemek üzerine kurulmuştur (Blanchard vd., 2012: 1; Byman ve Moller, 2016).

Soğuk Savaş süresince ABD Başkanlarının ve dış politika belirleyicilerinin söylemsel olarak komünizmin yayılmasının engellenmesi ve bölgenin demokratikleşmesi için çaba harcamış olmasına karşın pratikte diktatörlükleri desteklemesi, ABD'nin imajına zarar vermiştir. Byman ve Moller'e göre ABD'nin diktatörlükleri desteklemesinde, demokratik rejimlerin ABD yanlısı bir tutum takınmaktan ziyade ABD'ye karşı düşmanca bir tutum takınması ihtimali etkili olmuştur. Soğuk Savaş süresince ABD'nin İsrail'e verdiği destek nedeniyle Arap dünyasında yaygın olan Amerikan karşıtı tutum bölge ölkelerinin ABD ile yakın ilişkiler kurmasına engel teşkil etmiştir. Ayrıca süreç içerisinde kişisel özgürlükler ve dini azınlıklar konusunda Amerikan değerlerinden farklı olan İslâmistler, bölgede güçlü bir alternatif olarak öne çıkmaya başlamıştır. Terörizmle mücadelenin güçlü hükümetler gerektirmesi ve kısa vadede demokrasilerin hükümetleri zayıflatarak sivil çatışma riskini arttırması özellikle Soğuk Savaş sonrası süreçte El Kaide ve benzer düşüncedeki grupların bölgede etkisini arttırmalarına zemin hazırlamıştır (Byman ve Moller, 2016: 17-19).

ABD, Nasır liderliğindeki Pan Arabist, Cumhuriyetçi rejimlerin karşısında monarşik rejimleri desteklemiştir. Otoriter yapıdaki Körfez rejimleriyle (Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn, Katar, Kuveyt ve Umman) yakın ilişkiler kuran ABD, Soğuk Savaş döneminde bu ölkelerle çıkar birliği kurmuştur. 1970'lerden itibaren enerji kaynaklarının korunması için güvenlik konusunda işbirliği, terörizmle mücadele ve bölgesel barışın sağlanmasında

Körfez ülkeleri Washington tarafından müttefik ülke olarak değerlendirilmiştir. Ancak ABD-Körfez müttefikliği demokrasi, insan hakları ve dinî özgürlükler konusunda ciddi zorluklar yaşamıştır. Körfez ülkelerinin bazıları siyasi açıdan şeffaflığın sağlanması konusunda adımlar atmış olsalar da, siyasi karar almada seçimle başa geçmeyen yöneticilerin kararlarının geçerli olduğu yapı mevcudiyetini sürdürmüştür. Körfez ülkelerindeki güvenlik güçleri medeni, dini ve siyasi hakları kısıtlayan yasaları şiddetle uygulamayı sürdürmüştür. Soğuk Savaş'ın ardından yaşanan süreçte ve özellikle de 2011 yılında yaşanan Arap isyanları sürecinde, ABD-Körfez müttefikliğinin demokratikleşme konusunda yaşadığı zorluklar daha da gün yüzüne çıkmıştır (Blanchard vd., 2012: 7).

1970'li yılların başında Nixon Doktrini çerçevesinde ABD bölgedeki güçler dengesini korumaya özen göstermiş ancak bölgedeki sorunların çözümünde çok fazla sorumluluk üstlenmekten kaçınmıştır. Amerikan yönetimi, Körfez'deki ülkelerle diplomatik ilişkileri geliştirmek ve bu ülkelere yönelik ekonomik ve teknik yardım yapılması noktasında gereken hassasiyetin gösterileceğini ortaya koymakla birlikte; bölgenin güvenliğinin sağlanmasında ve barışın korunmasında asıl sorumluluğun bölge ülkelerinin kendilerine ait olduğu yönünde bir yaklaşım sergilenmiştir. Nixon döneminde İran ve Suudi Arabistan'a silah desteği sağlanarak "İki Ayaklı" politikanın uygulanmasına özen gösterilmiştir. 24 Ekim 1975'te Dışişleri Bakan Yardımcısı Sidney'in Kongre'de ABD'nin Körfez politikasının amaçlarını "bölgedeki petrolün bizim ve müttefiklerimizin gereksinimlerini karşılayacak miktarda ve makul fiyatlarla sevkini sağlamak" şeklindeki açıklaması, ABD'nin Körfez politikasını ortaya koymuştur. İran İslâm Devrimi ve Sovyetlerin Afganistan işgaline kadar olan dönemde ABD, Ortadoğu politikasını bölgedeki dengeleri koruma ilkesi çerçevesinde şekillendirmiştir (Arı, 2017: 109-110).

1979 yılındaki İran İslâm Devrimi ve Sovyetlerin Afganistan işgali ve artan Sünni radikalizmi, Başkan Carter'ın Ortadoğu'daki gelişmeler karşısında yeni önlemler almasını ve yeni bir vizyon ortaya koymasını gerektirmiştir. 1970'li yılların sonlarına doğru İran ve Afganistan'da yaşanan gelişmeler, ABD'nin bölgedeki diplomatik angajmanını ve bölgesel güvenlik stratejisini tehdit eder hale getirmiştir. Ayrıca, bölgede yaşanan bu krizler, petrol ihraç eden ülkelere yönelik Sovyet tehdidinin artmasına kapı aralamıştır. Carter, İran'ın diplomatik olarak izole edilmesini sağlamış ve Amerikalı esirlerin kurtarılması için kurtarma gücüyle bölgeye yönelik sınırlı müdahalelere başlamıştır. Sovyetlerin Afganistan müdahalesi sırasında Carter doktrini çerçevesinde ABD, desteklediği özel kuvvetlerle ve radikal gruplarla Sovyetlere karşı mücadele başlatmıştır. (Jeffrey ve Eisenstadt, 2016: 14). Başkan Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Brzezinski'nin geliştirdiği "Yeşil Kuşak Projesi" ile İslâmcı gruplar Sovyetlere karşı kullanılarak komünizmin yayılması engellenmiştir. Ayrıca İran'da yaşanan devrim nedeniyle İran'ı kaybeden ABD, Carter'ın girişimleriyle 26 Mart 1979'da İsrail ile Mısır arasında Camp David Sözleşmesi'nin imzalanmasını sağlayarak bölgenin geleceğini etkileyen önemli bir hamle yapmıştır.

Carter Doktrini ile birlikte Nixon Doktrini'nin etkili olduğu dönem kapanarak ABD'nin askeri müdahalesini meşrulaştıran yeni bir dönem başlamıştır. Carter, 23 Ocak 1980'de "Basra Körfezi'nde denetimi ele geçirmek amacıyla herhangi bir güç tarafından yapılacak

müdahale ABD'nin yaşamsal çıkarlarına bir saldırı olarak dikkate alınacak ve böylece bir saldırıya askeri güç de dahil olmak üzere her türlü araçlarla karşı koyulacak" ifadelerini kullanmıştır. Carter'ın, Moskova'ya ekonomik yaptırımlar uygulanacağını ve Basra Körfezi'ne yönelik Amerikan çıkarlarının tehdit edilmesi durumunda askeri müdahaleden kaçınılmayacağını mesajı verilerek, ABD'nin bölgede politika değişikliğine gittiği açıkça ortaya konmuştur. Carter Doktriniyle birlikte ABD, Ortadoğu'da dost ve müttefik ülkelerin savunulmasına öncelik vererek savunma harcamalarının artırılmasına karar vermiş ve bu doğrultuda Körfez ülkeleriyle temasa geçilerek üs ve liman kolaylıklarının sağlanmasına ilişkin girişimlerde bulunulmuştur (Arı, 2017: 116-117).

Soğuk Savaş süresince ABD, Sovyetlerin dünyada ve özellikle de Ortadoğu'da genişlemesi karşısında çeşitli politikalar, stratejiler ve taktikler geliştirmiştir. Sarhan'a göre Beyaz Saray, geliştirmiş olduğu grand stratejiler üzerinden belirlediği politikalar ile dünyada ve Ortadoğu'da yaşanan gelişmelere kısmen de olsa ayak uydurmayı başarmış ve Soğuk Savaş'ın galibi olmuştur. Soğuk Savaş döneminde çevreleme, yumuşama ve caydırıcılık gibi politikalar en dikkat çekici olanlarıydı. 1990'ların başında Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Sovyet tehdidinin ortadan kaldırılması sağlanmış ve on yıllar sonra komünizm tehdidinin en alt düzeye indirilmesi başarılmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle başlayan yeni dönemde ABD tek süper güç olarak kalmıştır. Hegemonya, liderlik, üstünlük stratejileri ve askeri güç, yirminci yüzyılın sonları ve yirmi birinci yüzyılın başlarındaki Amerikan dış politikasının temel felsefesini oluşturmaktadır (Sarhan, 2017: 458).

ABD, büyük stratejilerin yanı sıra geliştirdiği projelerle büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Özellikle 1983 yılında SSCB'ye karşı bir dizi gelişmiş füze savunma teknolojisinin geliştirilmesine yönelik başlatılan Yıldız Savaşları (Stratejik Savunma Girişimi) projesiyle birlikte teknolojik açıdan büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Başkan Reagan dönemindeki Yıldız Savaşları projesiyle, Sovyetler tarafından ABD'yi tehdit edecek nitelikteki stratejik balistik füzelerinin Amerikan topraklarına ulaşmadan yok edilmesi amaçlanmıştır. Yıldız Savaşları'nın nükleer çatışmaları sona erdirmeye oynadığı rol tartışılabilir; yine de bu projenin ABD-SSCB ilişkileri üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Hatta geçmişte Yıldız Savaşları'nın, SSCB'nin Soğuk Savaş kaybetmesinde kilit unsur olduğuna yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Yıldız Savaşları programıyla, SSCB'nin ekonomik ve sosyal sisteminin bu yeni teknolojik silah yarışını sürdüremeyeceği gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kaldığı ve sonunda Sovyet liderliğini, ABD'ye karşı taviz vermeye ve yenilgiyi kabul etmeye zorladığı görüşü savunulmuştur (Podvig, 2017: 3-4).

Başkan Reagan, seçim kampanyasından itibaren dış politikada Carter'a göre daha sert politika izleyeceğini ortaya koymuştur. Yıldız Savaşları'nı başlatan Reagan, Sovyetlerin genişlemesine karşı selefi Carter'dan daha başarılı bir strateji izlemiştir. 1981 ve 1982 yıllarında, Carter yönetiminin öngördüğü savunma bütçeleri iki katına çıkarılmıştır. Dönemin Savunma Bakanı Casper W. Weinberger, askeri stratejiyi anlatırken, savunma harcamalarındaki artışın Sovyetleri dengelemek için yapıldığını söylemiştir. Hint Okyanusu'ndan Arap Denizi'ne ve Afrika Burnuna kadar çeşitli bölgelerde askeri üsler

elde edilerek ABD'nin nüfuzu artırılmaya çalışılmıştır. ABD, Reagan döneminde müttefik ülkelere maddi yardım ve silah yardımını arttırarak Körfez bölgesinde Amerikan çıkarlarına yönelik bir tehdide karşı hazır duruma gelmeye çalışmıştır. Ayrıca Başkan Carter'ın oluşturduğu Çevik Kuvvet, Reagan döneminde de CENTCOM olarak devam ettirilmiştir. Savunma Bakanı Weinberger, istenmeyen durumların ortaya çıkmasını önlemek için Çevik Kuvvet'in büyük önem taşıdığını vurgulamıştır. Çevik Kuvvet için askeri harcamalarını artıran ABD, Reagan döneminde İsrail, Türkiye ve Pakistan gibi müttefiklerine yönelik de askeri yardımlarını artırmıştır (Arı, 2017: 120-122).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ABD'nin liderliğindeki dünyada tek kutupluluk bağlamında liberal hegemonya zaferini ilan etmiş; 11 Eylül Saldırılarına kadar olan süreçlerde daha çok incelikle hegemonik üstünlüğünü korumuştur. SSCB'nin çökmesinin ardından ABD dış politikadaki vizyonuna dünya liderliği amacını eklemiş ve bunu en temel politikası haline getirmiştir. ABD'nin öncelikli hedefi, tüm bölgeleri de kapsayacak şekilde küresel hegemonik bir güç haline gelmek ve bu pozisyonunu sürdürmektir. Bunun için gerekli olan politik, finansal, coğrafi ve askeri koşulları yerine getirmektedir. ABD, mali piyasalar üzerindeki hâkimiyetini sürdürmek ve bunun için olası rakiplerin rekabet edebileceği alanlarda avantajlı hale gelmek ve bunu korumak; özellikle petrol üzerinde denetimi elinde bulundurarak rakiplerin rekabet etmesinin önüne geçmek ve koşulların elverdiği ölçüde daha geniş bir coğrafyada kontrolü sağlayarak stratejik öneme sahip yerleri kontrol altına almak istemiştir. ABD, uluslararası siyasal karar organlarında etkili olarak BM'yi Amerikan çıkarları dışında karar alamayacak duruma getirmeye çalışmıştır. Ayrıca ABD, Soğuk Savaş yıllarının başından itibaren Rusya ile yakın ilişkiler kurarak ABD'nin bölgeye yönelik politikasını tehdit ettiği düşünülen Suriye ve Şah yönetimi idaresi altında ABD'nin yakın bir müttefiki olmasına rağmen, 1979 yılındaki İslâm devriminin ardından Amerikan karşıtı bir politika izleyen İran gibi ülkeler, Amerika tarafından hedef olarak gösterilerek uluslararası toplumun dışına atılmak istenmiştir. ABD, 1991'de Sovyetlerin çökmesinin ardından küresel hegemon konumundaki bir süper güç haline gelme ideali doğrultusunda askeri harcamalarını olabildiğince arttırmış ve bu çerçevede, ABD'nin askeri açıdan dünyanın en büyük gücü olması statüsünün sürdürülmesi hedeflenmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyet komünizmine karşı demokrasinin algılanan zaferi, bu alandaki politikalarda önemli bazı değişiklikleri başlatmıştır. 1993-2001 yılları arasındaki Başkan Bill Clinton döneminde, demokrasi ve insan hakları konularına giderek daha fazla önem verilmiştir. Savunma Harcamaları Yasası'nda yapılan Leahy (Demokratik Partili Senatör) Değişikliği (1998) ve "Dinî Özgürlüklerin Geliştirilmesi Yasası" (1998) ABD dış politikasında ana akım demokrasi ve insan haklarının kazanılmasında örnek teşkil etmiştir. Kadın ve işçi haklarına önem gösterilmesi ile demokrasi ve kalkınmanın birbirleriyle bağlantılı olduğu görüşü, ABD'nin özgürlükler konusundaki yaklaşımının Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle geliştiğini göstermektedir. Clinton'ın başlattığı bu değişimden kaçınılmaz olarak Ortadoğu da etkilenmiştir. Clinton dönemindeki bu değişiklikler ve demokrasinin geliştirilmesi hususu bölgesel aktörlerle ilişkilerde en önemli unsur haline gelmeye başlamıştır (Dalacoura, 2010: 59).

Brzezinski'ye göre ABD'nin dünyanın en büyük devleti olarak ortaya çıkışı, Washington'ın liderliğine aşıkâr olan kendi ulusal güvenliğini koruma ihtiyacının yanında üç misyon daha yüklemiştir:

- Değişen jeopolitik dengelerin dünyasında, daha işbirlikçi küresel sistem ortaya çıkması için; merkezi iktidar ilişkilerini idare etmek, yönetmek ve ulusal beklentileri yoğunlaştırmak,
- Küresel şiddetin yayılmasını önleyerek gerilemesi için; çatışmaları bastırmak veya yok etmek, terörizm ve kitle imha silahlarının artışı önlemek ve sivil çekişmelerin olduğu bölgelerde kolektif barış koruma çabalarını desteklemek,
- İnsanların durumlarında giderek dayanılmaz hale gelen eşitsizliklerle, ortaya çıkmakta olan "yeni küresel vicdan" gerçekliğini izleyerek daha etkili bir şekilde mücadele etmek, küresel refahın yeni çevresel ve ekolojik tehditlerine ortak bir yanıt verilmesini teşvik etmektir (Brzezinski, 2008: 12).

1990'lı yıllardaki ara dönemde ABD'nin Ortadoğu'daki demokrasi teşviki, idealist ve pragmatik düşüncelerin karışımı çerçevesinde yönlendirilmiştir. Clinton bir yandan kültürel konularda evrenselci değerleri ön plana çıkaran hassas bir yaklaşım sergileyerek liberal uluslararası ilkelere uygun hareket ederken diğer yandan ulusal çıkarları ve güç maksimizasyonunu hedefleyerek realist düşünceye uygun politika izlemiştir. Ayrıca Clinton döneminde "Demokratik Barış Teorisi"nden geliştirilen pragmatik (realist olmayan) bir yaklaşım söz konusu olmuştur. Clinton döneminde demokrasilerin birbirleriyle savaşmayacağını öngören Demokratik Barış Teorisi, Dışişleri Bakanlığı ve Washington'daki diğer iktidar merkezlerinin uzlaşma kaynağı haline gelmiştir (Dalacoura, 2010: 60).

Özetle; Sovyetlerin dağılma sürecine girdiği ve ardından dağıldığı Reagan, Baba Bush ve Clinton dönemlerinde ABD'nin politikası, iki taraflı politikalara ve seçici angajman stratejisine dayanmıştır. ABD tek kutuplu dünya düzenine geçiş sürecinde ne tek taraflı ne de tam anlamıyla çok taraflı işbirliğine dayalı bir politika izlemiştir. ABD, demokratik değerleri, serbest girişimciliği ve insan haklarını savunuyor gözükmesine karşın kendi ulusal çıkarlarına doğrudan bir saldırı olmadığı takdirde herhangi bir çatışmaya girmemeye dikkat etmiştir (Arı, 2017: 127).

ABD, yumuşak gücün etkili bir şekilde uygulanması hedefi doğrultusunda 50 bin kişiye yasal olarak düzenlenen çekilişle Yeşil Kart (*Green Card*) vererek cazibesini arttırmıştır. Aydemir'e göre ABD nüfus ve kültürünü çeşitlendirerek dünyada Amerikan rüyası yaratmıştır. Hem Yeşil Kart hem de başka şekilde gelen göçler sayesinde Amerikan yumuşak gücünü arttırmayı başarmıştır. Nye, ABD'nin izlediği bu kamu diplomasisi hakkında: "İnsanların ABD'ye gelme arzularını yaratmak ABD'nin çekiciliğini artırdığı gibi gelen göçmenlerin sayısındaki yükselme diğer ülkelerdeki insanları etkiler ve Amerika mıknatıs gibi insanları cezbeder. Çoğu kişi bu cazibeye kapılarak zihninde kendini Amerikalı olarak canlandırabilir" ifadelerini kullanmıştır. "Yeşil Kart" sayesinde bilim ve teknoloji gibi yumuşak güç araçlarının etkin bir şekilde kullanılabilmesi de kolaylaşmıştır. ABD, yumuşak gücünü psikolojik harekâtın bir parçası olarak

yürütmüştür. Washington, uyguladığı yumuşak güç araçlarıyla riske girmeden başka ülkeleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeyi başarmıştır (Aydemir, 2018: 235-236).

Maalouf'a göre Soğuk Savaş'ın sonrasında tek gerçek süper güç olarak ortaya çıkan ABD, bütün bir gezegen üzerinde daha önce görülmemiş bir etki yaratmıştır. Dünyanın pek çok farklı noktasında farklı kültürden gelen milyarlarca kadın ve erkek kafasında canlandırdıkları şekilde Amerikalıları taklit ederek, onlar gibi giyinmek, onlar gibi yemek yemek, onlar gibi konuşmak ve şarkı söylemek istemektedir (Maalouf, 2009: 96).

Soğuk Savaş'ın ardından gelen dönemde ABD'nin açık bir toplum yapısına sahip olması, ülkenin terör saldırılarına maruz kalacağına yönelik endişelerin artmasına neden olmuştur. 11 Eylül terör saldırılarından önce ABD'nin Meksika ve Kanada sınırları, sahil şeridi ve havaalanları gibi stratejik öneme sahip noktalar dikkatli bir şekilde korunmamaktaydı. Kendisini özgür dünyanın temsilcisi olarak gören ABD, ekonomik ve kültürel gücünü arttırmak için yabancı ülke vatandaşlarına kapısını açmıştır. Yeşil Kart sahibi yabancı nitelikli beyin göçü ve illegal göçün yöneldiği küreselleşmenin motor ülkesi ABD, okyanuslarla korunmuş olmanın verdiği avantajın yanında sahip olduğu askeri ve ekonomik gücüyle devlet merkezli konvansiyonel tehditlerin üstesinden gelmekte zorlanmamaktaydı. Fakat ABD, devlet dışı konvansiyonel olmayan etnik, dinî, ideolojik ve asimetrik terörle mücadele etmekte zorlanmış ve bu tehditlerle küresel ölçekte savaş ilan etmesi gerekmiştir. ABD'nin bu tehditlere karşı küresel ölçekte savaş ilan etmesi, kaynak ve imkânları kullanması bakımından, İngiliz tarihçi Paul Michael Kennedy'nin öngördüğü şekildeki yaşanan bir çelişki (askeri mücadelelerin artmasına karşılık ekonomik gücün zayıflaması) nedeniyle finansal açıdan sıkıntı yaşamış ve ekonomik krize sürüklenmesine yol açmıştır.

Amerikan ekonomisinin para piyasalarına ve petrole olan bağımlılığı, ABD'nin Ortadoğu dahil olmak üzere, dünyanın pek çok köşesinde büyükelçilikler, konsolosluklar ve askeri üsler aracılığıyla etkin bir rol üstlenmesine neden olmuştur. Ancak bu durum, ABD'yi teröristlerin açık hedefi haline getirmiştir. Washington yönetiminin açıklığı sayesinde Kongre kayıtları ve tutanakların açık hale gelmesi, ticari medya kuruluşlarının siyasi skandalları körüklemesi ve federal hükümet içerisindeki ayrışmaların kamuoyuna yansması, ABD'yi zor duruma düşürmüştür. 1990'lı yıllarda ABD ve ABD'nin yurt dışındaki temsilcilikleri; El Kaide, Filistinli Militanlar veya radikal İslâmcı grupların saldırısına uğramıştır (Hook ve Spanier, 2014: 272-274).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, ABD'nin temsil ettiği özgür dünyanın büyük bir zafer kazandığına yönelik tezler kısa ömürlü olmuştur. "Medeniyetler Çatışması", "Tarihin Sonu" gibi iddialı popüler tezlerde, liberal demokrasinin mutlak zafere ulaştığı ileri sürülmüş ve Batı dünyasının ve ona önderlik eden ABD'nin kültürel ve medeni hâkimiyetinin açıkça hissedileceği bir dünya kurulacağı düşünülmüştür. Soğuk Savaş'ın sona ermesi böyle bir dünyanın kurulması için fırsat yaratmıştı. Ancak ABD bu fırsatı iyi değerlendirememiş ve Soğuk Savaş'ın bitmesiyle yaşanması düşünülen Amerikan Yüzyılı gerçekleşememiştir (Çakmak, 2011: 13). Soğuk Savaş'ın ardından özellikle dünyada ve ABD'de etkisini arttıran terör tehdidine karşı Washington'ın geliştirdiği çözüm yöntemleri

tüm dünyada tartışılmıştır. Terörle mücadelede askeri, ekonomik ve sosyal açıdan zorluklarla karşılaşacak olan Washington yönetimi, tek kutuplu dünyada hâkimiyet kuramayacağı gerçeğiyle siyasal olarak yüzleşmek zorunda kaldı (Özdemir, 2018: 13).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Ortadoğu ve hatta dünyanın pek çok bölgesinde Başkan Obama dönemine sirayet eden istikrarsızlık söz konusu olmuştur. İki kutuplu yapının sona ermesi, Ortadoğu ve dünyada etnik ve dinî grupları ayıran fay hatlarını yeniden büyük bir sorun haline getirmiştir. Devletlerin, blok liderliğini yapan ABD ve SSCB'nin belirlediği şekilde hareket etmesinin anlamsız hale gelmesi "Medeniyetler Çatışmasının" yakın bir gelecekte yaşanacağını dünyaya göstermiştir. Bölgesel hegemonyayı arzulayanların kendi planlarını uygulamaya koyması ile süper güç konumundaki ABD ve SSCB'nin kendisine bağımlı devletleri dizginleyerek yerel çatışmaları engellemesi ihtimali büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. ABD'ye yönelik tehdidin kimlerden nasıl ve ne şekilde geleceği belirsizleşmiştir. Küreselleşmenin hızlanması ve devletler arasında karşılıklı bağımlılığın artmasıyla dış politika üzerinde devlet dışı aktörlerin de etkisi artmıştır. ABD, egemen resmi devlet örgütlenmeleri, kapasitesi ve yetenekleri artan devlet dışı aktörler ile asimetrik bir mücadele içerisine girmek durumunda kalmıştır. Washington yeni dünya düzeninde terörist gruplar, organize suç şebekeleri, uyuşturucu kaçakçıları, kara borsa silah tacirleri gibi yeni sorunlarla uğraşmak durumunda kalmıştır. Soğuk Savaş sonrası süreçte El Kaide gibi dinî temelli terör örgütlerinin ABD'ye yönelik saldırıları ve Saddam Hüseyin'in bölgede üstünlük kurma girişimi siyasal krizlere yol açmıştır. Yeni dünya düzeninde bu tehditleri bastırmak isteyen Amerikan yönetimi askeri müdahalelerde bulunmuştur (Hook ve Spanier, 2014: 210-213).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Birinci Körfez Savaşı başta olmak üzere küresel ölçekte etki yaratan gelişmeler, Ortadoğu'daki gelişmelerin seyrini ABD açısından baştan olumlu sonrasında ise olumsuz yönde etkilemiştir. 1991 Körfez Savaşı'nı izleyen yıllarda ABD; Irak'ın BM silah denetimlerini engellemesini, uçuşa yasak bölgedeki operasyonlara müdahale etmesini, Kuveyt ve Irak'taki Kürtlere yönelik saldırılar gerçekleştirilmesini hava ve denizden gönderdiği cruise füzeleriyle engellemeye çalışmıştır. Ayrıca ABD, Saddam'ın devrilmesine ilişkin etkisiz kalan gizli bir kampanya yürütmüştür. ABD'nin Irak'ı çevrelemesi zamanla bölgede Amerikan karşıtı tepki yaratarak El Kaide'nin yükselişine katkıda bulunmuştur (Jeffrey ve Eisenstadt, 2016: 74-77).

Soğuk Savaş'ın hemen ardından ABD, Arap-İsrail krizine ve Ortadoğu'da barışın sağlanmasına yönelik çaba göstermesine rağmen istediği başarıyı yakalayamamıştır. 1991 yılında toplanan Madrid Ortadoğu Barış Konferansı etkisiyle Arap-İsrail geriliminin barışçıl şekilde çözülmesine yönelik adımlar atılmıştı. Ürdün, Suriye, Lübnan gibi İsrail'e komşu olan ülkeler ile Batı Şeria ve Gazze'den temsilcilerin katıldığı uluslararası konferans etkisiyle taraflar Ürdün ve Filistin heyeti ile ikili görüşme gerçekleştirme imkânına kavuşmuştur. 1993 yılında BM'nin çok taraflı görüşmelere katılmasıyla görüşmelerde önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. 1993 yılında İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) Oslo İlkeler Bildirgesi ile birbirlerini tanımaları Filistin krizinin çözümünde umut yaratmıştır. FKÖ'nün terörizmden ve İsrail'in yok edilmesi

düşüncesinden vazgeçmesi ve buna karşılık İsrail'in de Gazze Şeridi ile Batı Şeria'daki Eriha kentinden çekilmesi ve Filistin'in kendini yönetmesine izin vermesi, bölgede barışın sağlanması adına dönüm noktası olarak değerlendirildi. FKÖ'nün Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından en büyük destekçisi Sovyetleri kaybetmesi, Ortadoğu'daki güç dengesini büyük ölçüde etkilemiştir. FKÖ'nün Körfez Savaşı'nda petrol krallıkları yerine Irak'ı desteklemesi örgütün zayıflamasına ve İsrail ile uzlaşma aramasına yol açmıştır. 1994 yılında Ürdün ile İsrail'in aralarındaki anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması üzerine, ABD bölgedeki barış sürecine destek veren Ürdün'ün borçlarını silmiştir. Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad ile İsrail Başbakanı İzak Rabin arasındaki görüşmelerde Suriye'nin İsrail'i tanıması karşılığında İsrail'in 1967 Altın Gün Savaşı'ndan beri işgal altında tuttuğu toprakları Suriye'ye iade edeceği haberleri basına yansımış fakat görüşmeler sonunda anlaşmaya varılamamıştır (Hook ve Spanier, 2014: 219-220).

Geçmiş yıllarda olduğu gibi Arap-İsrail barışının sağlanması yönündeki ilerlemeler şiddet eylemleri ile yok olmuştur. 4 Kasım 1995'te radikal bir Yahudi'nin İzak Rabin'e suikast düzenlemesiyle barış süreci ortadan kalkmıştır. 1996 yılında Filistinli teröristlerin gerçekleştirdiği dört intihar saldırısıyla 59 İsrail vatandaşını öldürmesi ve yüzlercesini yaralaması, İsrail halkının barış sürecinin karşısında durmasına yol açmıştır. ABD, Arap-İsrail görüşmelerinin sürmesi yönünde çabalarını sürdürmesine rağmen başarılı olamamıştır. Araplar ile İsrail arasındaki görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması ve Ortadoğu'da şiddetin yeniden tırmanması, Amerikan'ın Ortadoğu'daki ilişkilerini tehdit etmiş ve Soğuk Savaş sonrası süreçte ABD'nin tek başına bölgede barışı sağlayamayacağı çok net bir şekilde görülmüştür (Hook ve Spanier, 2014: 219-220).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle I. Körfez Savaşı'nın yaşanması ve SSCB'nin boşalttığı coğrafyalarda ve Balkanlarda ortaya çıkan etnik ve dinî nitelikteki çatışmalar, Bosna ve Kosova'daki müdahaleler, Çeçenistan'da yayılmaya başlayan savaş ve son olarak da 11 Eylül saldırıları; Sovyetlerin dağılmasının ardından kurulan yeni dünya düzeninin pax-universalis olacağına yönelik inancın süreç içerisinde ortadan kalkacağını göstermiştir (Aktükün, 2004: 253). ABD, Balkanlarda etnik ve dinsel açıdan yaşanan çatışmaları ve artan gerilimi Avrupa-Rusya ve Batı gerilimine dönüşmeden çözmek istemiştir. Washington, Rusya Federasyonu'nun ekonomik açıdan gerçekleştirdiği reform çabalarını ve demokrasi yolunda attığı adımları desteklemiş ve Moskova'nın liberal demokratik dünya düzenine entegre olmasını istemiştir. Amerikan yönetimi, 1994 ile 1996 yılları arasında yaşanan ve daha sonra 1999 yılında yeniden başlayan Çeçen savaşlarında, basında ve Kongre'deki Rus karşıtlığına rağmen; Rusya'nın Çeçenistan'da düzenlediği operasyonlara itidalli bir şekilde yaklaşmıştır. ABD tarafından Çeçenistan sorununun Rusya'nın iç meselesi olduğu yönünde değerlendirmelerde bulunularak sorunun barışçıl bir şekilde çözülmesi çağrısıyla yetinilmiştir. 1992 ile 1995 yılları arasında Washington ile Moskova arasında 100'den fazla devletler ve hükümetler arası anlaşmalar yapılmıştır. Ayrıca ABD ve Rusya Ortadoğu ve Asya Pasifik'teki sorunların çözümü konusunda uzlaşma arayışında bulunmuştur. Rusya'nın G-7'ye dahil edilerek örgütün G-8'e dönüştürülmesi ve Moskova'nın anti demokratik politikalarına göz yumması söz konusu olmuştur (Özbay, 2011: 178-179).

ABD ile Rusya arasında 2. Dünya Savaşı yıllarını anımsatan yakınlık kurulmasına rağmen Rusya'da yaşanan ekonomik şoklar, siyasi sorunlara yol açmaya devam etmiştir. Irak ve Çeçenistan'ın yanı sıra Balkanlar ile Azerbaycan, Ermenistan-Karabağ sorunlarının yaşanması, ABD liderliğindeki liberal demokrasilerin dünyada barışı ve istikrarı sağlayamayacağını göstermiştir. Son olarak 1991'de SSCB'nin çökmesi sonucu NATO'nun kendi arasındaki dayanışmayı sürdürmek için belirlediği yeşil tehdit, 2001 yılında yaşanan 11 Eylül saldırılarıyla birlikte ilk defa ABD'de bu kadar yoğun bir şekilde hissedilmiştir. 11 Eylül saldırılarında 3 bine yakın insanın hayatını kaybetmesi ABD'de şok etkisi yaratmıştır.

Dünyanın iki kutuplu yapıdan tek kutupluluğa geçiş yaptığı süreç, Başkan W. Bush dönemiyle birlikte önemli değişikliğe uğramıştır. W. Bush Başkanlık koltuğuna oturduktan kısa bir süre sonra yaşanan 11 Eylül saldırıları, ABD'nin tek taraflı müdahaleyi çok taraflı müdahaleye tercih etmesine yol açmıştır. W. Bush'un "ya bizimle berabersiniz ya da karşımızda" sözleriyle şekillenen doktrini Ortadoğu'da büyük bir değişimi başlatmıştır. Soğuk Savaş dönemindeki Sovyet tehdidinin yerini artık açık bir şekilde terörle mücadele almıştır. 2003 Irak işgali sırasında BMGK'da Irak'a yönelik güç kullanılmasına izin veren bir kararın alınmamasına rağmen ABD'nin askeri müdahalede bulunması, Washington'ın uluslararası meşruiyeti artık dikkate almadığını göstermiştir. Önleyici savaş ve önceden vurma stratejisi çerçevesinde şekillenen Bush doktrini, klasik caydırma stratejisinin artık anlamını yitirdiğini net bir biçimde ortaya koymuştur (Arı, 2017: 127-128).

Varlı'ya göre 11 Eylül'ün ardından uluslararası terörizmle aktif bir şekilde mücadeleye girişen ABD ve Bush yönetimi, siyasi ve diplomatik açıdan Ortadoğu'ya hakim olabilmek için başarısızlıkla sonuçlanan Büyük Ortadoğu Projesi'ni (BOP) hayata geçirmiştir. Bu doğrultuda Arap İslâm Dünyasının ağırlıklı olduğu; Kuzey Afrika'dan Hindikuş Dağları'na, Akdeniz'den Hint Okyanusu'na kadar uzanan hatta yer alan ve stratejik açıdan değerli olan petrol bölgesi, ABD'nin istekleri doğrultusunda yeniden şekillendirilmeye çalışılmıştır (Varlı, 2018: 22).

BOP kapsamında şekillendirilmeye çalışılan bölgede iç dinamiklerin etkisiyle ayaklanmalar meydana gelmiştir. İç dinamiklerin başarısız olması ve Arap/İslâm dünyasında yaşanan kaos ortamını sonlandırmak adına liberal müdahalecilik yaklaşımı devreye sokulmuştur. ABD'nin ve küresel güçlerin bölgeye yönelik izlediği politikalar sonucu; Libya, Suriye ve Yemen ateş çemberine dönüştürülmüştür. Yaşanan tüm bu gelişmelerin ardından BOP çökmüş ve siyasal İslâm merkezli bir egemenlik alanının imkânsız hale geldiği görülmüştür. BOP'un çökmesiyle Arap/İslâm dünyasında belirsizliklerin arttığı bir siyasal iklim ortaya çıkmıştır. Bölgenin dizayn edilmesinin artık imkânsız hale geldiğini görmeye başlayan ABD, bölgeye yönelik olarak bütünlüklü bir strateji ortaya koymakta zorlanmıştır (Varlı, 2018: 22).

11 Eylül'ün ardından Ortadoğu'da yaşanan çaresizliğin ve dengesiz ortamın ne zaman ve nasıl iyi ya da kötü bir dengeye oturacağı tam olarak belli değildir. Bölgede taşlar sürekli yerinden oynamakta fakat taşların ne zaman ve ne şekilde yerine oturacağı konusunda hala belirsizlik yaşanmaktadır. Bu koşullar altında politika geliştirmek, Amerikan dış

politika yapıcıları açısından oldukça güçtür. Ayrıca izlenmesi planlanan politikaların uygulanmasına yönelik bir yol haritası da kolayca belirlenememektedir (Çakmak, 2011: 11).

11 Eylül olayları ve ardından gelen Irak Savaşı'yla birlikte Amerikan kamu diplomasisinde önemli bir değişim yaşanmıştır. W. Bush'un "terörle savaş söylemi" dünyada büyük bir etki yaratmıştır. ABD, Ortadoğu'ya ilişkin politikaları ve Irak'taki askeri varlığıyla kamu diplomasisinin itibarını zedelemiştir. Özellikle Ebu Garip hapishanesindeki insan hakları ihlallerinin basında yer alması, tartışmalara yol açmış ve yıllardır süre gelen İslâm dünyasındaki ABD'ye ilişkin algının daha da kötüleşmesine neden olmuştur (Aydemir, 2018: 243).

Soğuk Savaş'ın ardından, ABD'nin tek kutuplu dünyadaki hâkimiyetinin kısa ömürlü olacağı gerçeği aslında realistler tarafından ortaya atılmıştı. Bu düşünceye göre, ABD'nin yapması gereken; gücünü idareli bir şekilde kullanması ve dünya ile seçici ilişkiye (*selective engagement*) girmesi yönündeydi. Ancak Amerikan yönetimi, birliklerini dünyanın dört bir yanındaki üslere dağıtarak ve kendi ülkesi dışındaki bölgelerde kendini doğal bir hakem gibi görüp kendi demokratik ölçülerine uymayan ülkelere baskı ve yaptırım uygulayarak ve hatta yeri geldiğinde bu ülkelere yönelik askeri müdahalelerde bulunarak realistlerin görüşlerinin aksi yönünde uygulamalarda bulunmuştur. Realistler, sistemdeki dengeleme davranışının Amerikan gücüne dayalı bir tek kutupluluğa engel olacağını vurgulamışlardır (İşyar, 2013: 360-361).

İşyar'a göre; Rusya, Çin, Hindistan ve hatta Avrupa Birliği (AB) zaman içerisinde Amerikan üstünlüğünü dengeleyeceklerdir. Nitekim yalnızca büyük devletler sistemdeki çok kutupluluğu desteklemeyeceklerdir. Orta büyüklükteki devletler ise, ellerindeki imkânlar ile ABD'yi dengelemeye çalışmaktadır. Venezüella'nın eski Devlet Başkanı Hugo Chavez'in, dünyanın çok kutuplu bir sisteme geçmesi için çalışılması gerektiğini ifade etmesi realistlerin değerlendirmelerinin geçerli olabileceğinin göstergesidir. Soğuk Savaş'ın ardından Washington yönetimi, dış ülkelere gelen baskıların yanı sıra içsel faktörlerden ötürü de bazı zayıflıklar yaşamıştır. Yalnızcılık dönemlerinden gelen bir mirasın etkisiyle, Amerikan halkının ekonomik konuları ön plana alması ve dış politikaya ilişkin meseleleri geri planda değerlendirmesi, ABD'nin gücünü kullanmasına ve kendi bakış açısını dünyaya kabul ettirip uygulamasına engel oluşturmıştır (İşyar, 2013: 360-361).

ABD'nin hegemonik üstünlüğüne ve ulusal güvenliğine yönelik tehditler dönemsel olarak farklılıklar gösterebilmektedir. Bu doğrultuda 1945 öncesi jeopolitik dönem, 1945-1990 arası Soğuk Savaş dönemi ve 1990'lı yılların ardından yaşanılmakta olan Soğuk Savaş sonrası döneme ilişkin tehditler, aşağıda yer alan tabloda kısaca özetlenmiştir.

Tablo 14. Üç Dönem Boyunca ABD Güvenliğine Yönelik Tehditler

Tehdidin Türü	Jeopolitik Dönem (1945 Öncesi)	Soğuk Savaş Dönemi (1945-1990)	Soğuk Savaş Sonrası Dönemi (1990 Sonrası)
İstila ve İşgal	1900'den Sonra Oldukça Zor	Pratik Olarak Sıfır Olasılık	Pratik Olarak Sıfır Olasılık
Küresel Ambargo ile Yavaş Boğulma	Uygulanabilirliği Belirsiz	Pratik Olarak Sıfır Olasılık	Pratik Olarak Sıfır Olasılık
Nükleer Saldırı (Sovyetler Birliği Tarafından)	—	Olası Değil	Son Derece İmkansız
Nükleer Saldırı (Diğer Ülkeler ya da Ulus-altı Gruplar Tarafından)	—	Son Derece İmkansız	Olası Değil

Kaynak: Brown vd. (1997, s. 56).

Tabloda, 1990 sonrası süreçte Rusya tarafından ABD'ye yönelik nükleer saldırı olasılığının azaldığı ve ABD'ye yönelik işgal girişiminin neredeyse imkânsız olduğu gösterilmektedir. Ancak günümüzde ABD'nin güvenliğine yönelik potansiyel tehdidin nükleer güce sahip "çılgın" ülkelerden veya nükleer silahlı terörist gruplardan geleceğine yönelik endişe Soğuk Savaş yıllarına nazaran artmıştır (Brown vd., 1997: 56).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Başkanların yaklaşımı özetle; ilk olarak Baba Bush döneminde "Yeni Dünya Düzeni" retoriğiyle uyumlu ve liberal enternasyonalizm stratejisine yakından benzeyen bir strateji uygulamaya konmuştur. Baba Bush döneminde ABD'nin liderliğinin ikamesinin olmadığı ve terör tehdidinden uzak adaletli bir dünyanın inşasında ABD'nin etkin bir rol oynaması gerektiğine yönelik bir yaklaşım desteklenmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ABD'nin dost ve müttefiklerle işbirliği içerisinde dünyada ve Ortadoğu'da yaşanan sorunları çözmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda BM kararları çerçevesinde, Kuveyt'i işgal eden Irak'a karşı operasyon gerçekleştirilmesi ABD'nin hukukun üstünlüğüne dayalı olarak dünyada barışı koruma isteğinde bulunduğunu göstermiştir. Ancak Baba Bush, dünya geneline ve spesifik olarak Ortadoğu'ya yönelik kapsamlı bir dış politika yaklaşımı geliştirecek zaman bulamamış ve öne çıkan bir doktrin açıklayamamıştır (Pirinççi, 2011: 85-88; Hook ve Spanier, 2014: 186-190).

İkinci olarak Selefî Baba Bush gibi Bill Clinton döneminde ABD, ekonomik olarak üstünlük inisiyatifini söylem ve değerler bazında elinde tutmasına rağmen, dış politika konusunda büyük bir başarı elde edememiştir. Bill Clinton döneminde Amerikan bütçesi 1998 mali yılında 69 milyar dolar fazla vermiştir. 2000 yılında ise bu rakam 236 milyar dolara ulaşmıştır. Clinton ile birlikte kırk yıl aradan sonra Amerikan hükümeti harcamalarını karşılayabilen bir duruma ulaşmıştır. Bu nedenle Clinton dönemi ekonomik veriler açısından oldukça başarılı olarak değerlendirilmektedir (Kovancılar, 2013: 76). Ancak Clinton, Baba Bush gibi Amerikan dış politikasında etkili olacak bir doktrin ortaya koyamamıştır. Dışişlerinin, Clinton'ın önceliklerinde göreceli olarak daha geri planda tutulduğu, Baba Bush ve Clinton'ın yazılı anılarından açıkça anlaşılmaktadır. Clinton dış ilişkileri, iç ilişkilerin başka araçlarla sürdürülmesi olarak değerlendirmiştir (Brzezinski, 2008: 92-93).

Clinton, ABD'nin kendisini "dünyanın elzem ulusu" olarak nitelemesinin doğruluğunu kanıtlamak için kendisini yenilemesi gerektiğini düşünmüştür. Dış politikayı iç politikanın uzantısı olarak gören Clinton, yurt içinde yenilenme sürecini başlatmıştır. Clinton bu doğrultuda dış ve iç politikayı birlikte eritip küreselleşme vurgusunda bulunmuştur. 1992 yılının Kasım ayında Vietnam gezisi sırasında Clinton'ın küreselleşmeyi "doğal kuvvetlerin ekonomik dengi" olarak adlandırması oldukça önemlidir. Küreselleşme idealine paralel olarak Clinton'ın başkanlığının ikinci döneminde NATO'nun genişlemesini desteklemesine rağmen Başkan'ın Soğuk Savaş sonrası dünyada hız kazanan küreselleşmenin olumsuz sonuçlar yaratacağını kavrayamaması, ABD'yi açmaza doğru sürüklemiştir (Brzezinski, 2008: 92-97).

Bill Clinton döneminde küreselleşme idealine uygun olarak; serbest piyasa ekonomisini yayma fikri çerçevesinde "genişleme ve angajman" üzerine kurulu bir strateji uygulanmış ve bu yönde Müslüman-Hristiyan ayrımı hissettirilmeden Ortadoğu ülkelerinin ikili ilişkilerini iyileştirmeye dönük politika izlenmiştir. Clinton dönemiyle Soğuk Savaş retoriği terk edilerek Vietnam sendromunun gölgesinde çok sayıda operasyon gerçekleştirilmiştir. Clinton, doktrin ortaya koyamamasına rağmen ekibiyle birlikte Soğuk Savaş sonrası dış politika vizyonu ortaya koymaya başlamıştır. Hatta Clinton'ın, W. Bush'un tek taraflı müdahale içeren dış politika doktrininin altyapısını hazırlayan bir miras bıraktığı görüşü savunulmaktadır (Pirinççi, 2011: 85-88; Kepsutlu, 2016: 26-28).

Üçüncü olarak W. Bush döneminde ABD, yaşadığı 11 Eylül saldırılarının ardından terörizmle mücadele stratejisini hayata geçirmiş ve bu süreçte Rusya'nın da terörle mücadele sürecine dahil olmasını dikkate alarak bölgeye yönelik politikasını şekillendirmiştir. ABD bölgede yeni müttefik arayışına başlamış ve bu doğrultuda Kürtler başta olmak üzere yerel unsurlarla işbirliği yapmıştır. W. Bush, 11 Eylül terör saldırılarının ardından "ya bizdensiniz ya teröristlerden" diyerek ayrıştırıcı bir politika izlemiştir (Kepsutlu, 2016: 26-28).

Önceden vuruş ve önleyici savaş stratejisine dayalı Bush doktrini ile ABD, kitle imha silahları ve terörizme karşı mücadele başlatmıştır. Bush doktrininde Washington yönetiminin diğer ülkelerle işbirliği yapacağı görüşü savunulmakla birlikte ABD'nin gerektiğinde tek başına mücadele etmekten çekinmeyeceği vurgulanmıştır. Ayrıca Clinton dönemindeki gibi yalnızca demokratik kurumların gelişiminin desteklenmesi ve sosyal adaletsizliklerin giderilmesi biçiminde değil, Afganistan ve Irak'ta görüldüğü gibi gerektiğinde otoriter yönetimlerin devrilmesi ve bunların yerine yeni bir ulus inşa edilmesi ve yeniden yapılanmaya gidilerek demokratik yönetimlerin başa getirilmesi şeklinde bir yaklaşım geliştirilmiştir (Pirinççi, 2011, 100-103).

W. Bush'un, terörizm tehdidini ve tarihsel olarak yaşanan gelişmeleri yanlış algılaması, ABD'nin jeopolitik pozisyonunun altını kazmıştır. Bush'un "Biz artık imparatorluğuz, biz eyleme geçtiğimizde, kendi gerçekliğimizi yaratırız" vehmine dayanan politika sürdürme anlayışı ABD'yi tehlike atmıştır. Bush dönemiyle birlikte ABD, Avrupa giderek yabancılaşmış, Rusya ve Çin daha girişken bir tutum takınmaya başlamıştır. Latin Amerikan demokrasisi popülist ve Amerikan karşıtı bir tutuma yönelirken, Ortadoğu parçalanmış ve patlamanın eşiğine gelmiştir. W. Bush'un politikalarıyla İslâm dünyası

yükselen dinî ihtiraslar ve emperyalizm karşıtı milliyetçilikle tutuşmaya başlamıştır. W. Bush, tüm dünyada Amerikan politikasının geniş çapta korku ve tiksinti yaratmasına zemin hazırlamıştır. Böylece Bush'un ardından göreve gelecek başkana dünyada ve Ortadoğu'da sarsılan Amerikan meşruiyetini yeniden sağlama görevi miras olarak kalmıştır (Brzezinski, 2008: 182-183). Aşağıda yer alan tabloda ABD'nin Bush döneminde izlediği dış politika ve Ortadoğu politikası nedeniyle müttefikleri nezdinde yaşadığı itibar kaybı gösterilmektedir.

Tablo 15. Dostları Kaybetme: NATO Müttefikleri Arasında ABD Üzerinde Kamuoyu 1999-2007

Ülke	1999-2000 (%)	Nisan-Mayıs 2003 (%)	Nisan-Mayıs 2007 (%)
Britanya	83	70	51
Kanada	71	63	55
Fransa	62	43	39
Almanya	78	45	30
İtalya	76	60	53
İspanya	50	38	34
Türkiye	52	15	9
Ortalama	67	48	39

Kaynak: Holsti'den aktaran Hook ve Spanier (2014: 324).

W. Bush başkanlık koltuğunu devretmeden önce 2008 yılında ABD'de başlayan mali kriz, tüm dünyayı olumsuz etkileyerek küresel ekonomik krizin yaşanmasına neden olmuştur. Hook ve Spanier'e göre Amerikan konut sistemindeki "balonun" patlaması milyonlarca Amerikalıyı işsiz ve evsiz bırakmıştır. 1930'un Büyük Buhranı'ndan bu yana ABD tarihinin en kötü kriziyle karşılaşmıştır. ABD'nin en büyük bankaları ve sigorta şirketlerinin iflas etmesi (Indy Mac, Lehman Brothers ve American International Group), borsanın çökmesi (Dow Jones Sanayi Endeksi 14.169'dan Şubat ayı sonunda 7.000'in altına düşmüştür, NASDAQ Endeksi 2000'den beri değerinin dörtte üçünü kaybetmiştir) ve vatandaşların birikimlerinin yok olması, devletin tarihte örneği görülmeyen şekilde ekonomiye müdahale etmesine neden olmuştur. Başkan W. Bush, 3 Ekim'de Sorunlu Varlıkları Kurtarma Programı'nı onaylayarak Amerikan ekonomisini kurtarmaya yönelik adım atmıştır. Amerikan ekonomisindeki çöküş, Dwight Eisenhower'ın öngördüğünden çok farklı bir domino etkisine yol açmıştır. Bu durumdaki domino taşları, Soğuk Savaş'ın korkulan komünist devrimleri yerine, sanayileşmiş dünya genelinde patlayan balonlardı. Tokyo'dan Londra'ya kadar durum aynıydı. IMF, küresel krizle mücadele amacıyla 2008 yılı Ekim ayında, İzlanda, Ukrayna ve Macaristan'a acil ihtiyaç kredisi sağlamıştır. Ekonomik açıdan alınan sert tedbirler sayesinde Rusya, Hindistan, Avustralya, Şili ve Kazakistan mali yıkımdan kurtulmuştur. Yabancı yatırımcı akışı ile birlikte emtia fiyatları düşerken, sürekli düşüş, zayıf ihrac pazarları tükenen gelişmekte olan pek çok ülkeyi olumsuz etkilemiştir. Rus lider Putin, ekim ayında "Ekonomik ve mali alanlarda şu an olan her şey ABD'de başladı" ve "Bu belirli bireylerin sorumluluğu değil, liderlik iddia eden bir sistemin sorumsuzluğudur" sözleriyle rahatsızlığını dile getirmiştir. 2008 mali krizi, küresel sermayenin serbest akışının en fakir toplumlara bile refah getireceği varsayımının doğru olmadığını göstermiştir. Kriz, Adam Smith'in "görünmez elinin" mali piyasaların kendi eğilimlerine bırakıldığında refahı geliştirmediğini aksine zarar verdiğini gözler önüne sermiştir (Hook ve Spanier, 2014: 324-328). Aşağıda yer alan tabloda 1991-2009 yılları arasında Amerikan ekonomisine ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 16. Soğuk Savaş Sonrası Süreçte Amerikan Ekonomisi (1991-2009)

YIL	Nominal GSYİH (Milyar \$)	Kişi Başına GSYİH (\$)	GSYİH Artışı (Reel %)	Enflasyon Oranı (%)	İşsizlik (%)	Bütçe Dengesi (GSYİH) (%)	Cari Hesap Dengesi (GSYİH) (%)
2009	14.418,7	46,909	-2,8	-0,3	9,3	-9,8	-2,6
2008	14.718,6	48.302	-0,3	3,8	5,8	-4,6	-4,6
2007	14.477,6	47.955	1,8	2,9	4,6	-0,8	-4,9
2006	13.855,9	46.352	2,7	3,2	4,6	-0,1	-5,8
2005	13.093,7	44.218	3,3	3,4	5,1	-1,2	-5,7
2004	12.274,9	41.838	3,8	2,7	5,5	-2,3	-5,1
2003	11.510,7	39.592	2,8	2,3	6,0	-2,8	-4,1
2002	10.977,5	38.114	1,8	1,6	5,8	-1,7	-4,1
2001	10.621,9	37.241	1,0	2,8	4,7	1,2	-3,7
2000	10.284,8	36.433	4,0	3,4	4,0	2,3	-3,9
1999	9.660,6	34.602	4,7	2,2	4,2	1,3	-3,0
1998	9.089,2	32.929	4,5	1,5	4,5	0,8	-2,4
1997	8.608,5	31.554	4,5	2,3	4,9	-0,2	-1,6
1996	8.100,1	30.047	3,8	2,9	5,4	-1,3	-1,5
1995	7.664,1	28.763	2,7	2,8	5,6	-2,1	-1,5
1994	7.308,8	27.756	4,0	2,6	6,1	-2,8	-1,7
1993	6.878,7	26.442	2,7	3,0	6,9	-3,7	-1,2
1992	6.539,3	25.467	3,6	3,0	7,5	-4,5	-0,8
1991	6.174,1	24.366	-0,1	4,2	6,9	-4,4	0,0

Kaynak: IMF'den alınan veriler doğrultusunda hazırlanmıştır

Tablodaki veriler dikkate alındığında ABD'nin W. Bush döneminde ekonomik anlamda iyi bir performans sergilemediği sonucuna ulaşılmaktadır. Başkan Clinton döneminde Amerikan ekonomisinin çok daha iyi bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Clinton dönemindeki reel GSYİH artışı Bush döneminden fazladır. Clinton döneminde Bush'un Başkanlık görevini devraldığı 2001 yılına kadar işsizlik oranı yüzde 4'e kadar inmiştir. Ancak 2008 yılında başlayan mali çöküş ile birlikte işsizlik oranı yüzde 9'un üzerine çıkmıştır. W. Bush'un ikinci döneminde cari hesap dengesindeki negatif artış ve bütçe dengesinde 2008 yılındaki bozulma dikkate değerdir.

ABD, iki kutuplu düzenin çökmesinin ardından dünyaya kötü liderlik etmiştir. ABD askeri açıdan güçlenmesine rağmen ülkenin harekete geçirme, esinleme, ortak yönü gösterme ve küresel gerçekleri şekillendirme kapasitesi düşmüştür. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ABD taç giymesine karşın siyasi olarak düşman bir dünyada korku dolu yalnız bir demokrasi durumuna düşmüştür (Brzezinski 2008: 187-188). "Medeniyetler Çatışması" tezinde de yer verildiği gibi ABD ve Avrupa'da; İslâmfobi, ırkçılık, radikalizm, yabancı düşmanlığı küreselleşmenin ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel gerçekliklerine rağmen artmış ve oldukça tehlikeli bir boyuta ulaşmıştır. Irak, Afganistan, Libya, Suriye, Yemen'de gerçekleştirilen ABD, NATO ve Batı merkezli askeri müdahaleler, Ortadoğu'da Batı karşıtı dinî, etnik ve sekteryen grupları güçlendirmiş ve bölgedeki post kolonyal devlet ve toplum yapılarını daha kırılgan hale getirmiştir. Ayrıca Kuveyt'in işgali ve Körfez şeyhlerinin korunması noktasında hassas bir yaklaşım sergileyen ABD'nin Somali'yi kaosa sürüklemesi, Ruanda ve Filistin'de halkı kendi kaderine terk ederek çifte standart uygulaması, bölgede radikalizmi güçlendirmiştir.

Brzezinski'ye göre (2008: 187-188) Obama'nın başkanlığına kadar olan süreçte ABD aleyhine önemli gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. ABD; İslâm dünyasını baştan başa kaplayan Batı'ya karşıt duruş, patlamaya hazır bir Ortadoğu, Basra Körfez'inde ağır basan İran, kararsız nükleer silahlı Pakistan, Latin Amerika'da artan Amerikan karşıtı tutum ile içermiş Rusya ve Uzak Doğu birliğini kurmaya çalışan Çin ve gerçekleriyle karşı karşıya kalmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren dünyadaki toplam uzlaşmazlık-çatışma sayısı düşmüş olmasına rağmen emniyetsizlik düşüncesi daha da artmıştır. Nükleer kapasite, ikisi açık ikisi örtülü olmak üzere, dört ülkeye daha yayılmıştır. İnsanlığın refahına ilişkin ilerlemeler oldukça azalmış ve çevresel kaygılar dikkate alınmamıştır. Kısmen yaşanan bu başarısızlıklardan sonra, Amerikan liderliği meşruiyetinin büyük kısmını kaybetmiş, Amerikan başkanlığının dünyadaki itibarı zarar görmüş ve ABD'nin ahlaki duruşu sönükleşmiştir.

Soğuk Savaş sonrası süreçte ABD'nin karşılaştığı zorlukları dikkate alan Başkan Obama ise "Hep beraber değişim" vurgusuyla, alışlagelen Amerikan yönetimlerinden farklı bir yol izlemiştir. Obama, İran'la nükleer anlaşma yapılması, IŞİD'le mücadele stratejisi ve Suriye politikası, Kürt grupların geleceği ve Rusya ile ilişkiler bağlamında izlediği politikalar ile günümüzde oldukça tartışılmaktadır (Kepsutlu, 2016: 26-28). Ayrıca Obama'nın Başkan seçilmesi, W. Bush döneminde zarar görmüş olan Amerikan kamu diplomasisi açısından da olumlu gelişmelerin yaşanmasına yönelik beklentilerin artmasını sağlamıştır.

BÖLÜM 3: OBAMA DOKTRİNİ VE ABD'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI

ABD'nin 44'üncü Başkanı olarak seçilen Obama, dış politikaya yönelik geliştirdiği doktrini ve Ortadoğu politikası ile dünyada ve Ortadoğu coğrafyasında büyük bir değişim başlatmıştır. Bu bölümde, Amerikan dış politikası ile Ortadoğu'da yaşanan değişim sürecini analiz edebilmek için ilk olarak, Başkan Obama'nın yaşam hikâyesine yer verilmiş ve siyasi kariyeri incelenmiştir. İkinci olarak Obama döneminde ABD'nin Ortadoğu stratejisinde etkili olan birey, devlet ve sistem düzeyindeki değişkenler de dikkate alınarak; bölgede Arap Baharı ile birlikte yaşanmakta olan politik ve ekonomik gelişmeler kapsamlı bir şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü olarak, Obama dönemindeki ABD Ortadoğu stratejisinden önemli ölçüde etkilenen Irak, Suriye ve Libya'daki siyasi, askeri ve ekonomik gelişmeler, taraflar açısından olumlu ve olumsuz yanlarıyla değerlendirilmiştir.

3.1. Obama'nın Özgeçmişi ve Politik Yaşamı

Obama, 1961 yılında ABD'nin Hawaii eyaletindeki Honolulu kentinde dünyaya geldi. Obama'nın babası, Kenya'nın Siaya Bölgesi'nde doğup büyümüş olan bir Kenyalıydı. Annesi ise ABD'nin Kansas eyaletinin Wichita kentinde doğmuş bir Amerikalıydı. Obama'nın annesi ve babası, babasının eğitim için öğrenci olarak geldiği Hawaii'de tanışıp evlenmiştir. Ancak Obama henüz 2 yaşındayken annesi ve babası boşanmış ve Obama için yaşamındaki zor ve sıkıntılı yıllar başlamıştır. Obama'nın babası eğitimi tamamladıktan sonra Kenya'ya dönmüş, annesi ise Endonezyalı Lolo Soetoro isimli bir kişiyle ikinci evliliğini yapmıştır.

Obama'nın hem babası hem de üvey babası Müslüman bir ailenin mensubuydu. Obama, annesi ve üvey babasıyla birlikte Endonezya'ya yerleşmiş ve 10 yaşına kadar ilkokulu Jakarta'da okumuştur. Jakarta'da iken hem İslâmi talimatlar aldığı devlet okulunda hem de özel Katolik Hristiyan okulunda eğitim görmüştür. Obama, erginlik sürecinde kimliksel açıdan karmaşaya düşmüştür. Ancak Obama'nın hem siyah hem de beyaz kültürde kök salmış olması, yıllar sonra siyasete girdiğinde geniş bakış açısına sahip olmasına ve toplumdaki çok farklı bakış açılarını anlayabilmesine yardımcı olmuştur. Obama daha sonra Hawaii'ye dönerek lise eğitimini tamamlayana kadar anneannesi ve dedesiyle yaşamıştır. Obama, lise eğitimini tamamlamasının ardından, Los Angeles'taki Occidental College'de iki yıl eğitim aldıktan sonra okuldan ayrılmıştır. Obama daha sonra, Columbia Üniversitesi'ne geçiş yaparak eğitimine devam etmiş ve 1983 yılında Siyasal Bilimler alanındaki eğitimini tamamlamıştır. Obama 1988 yılında Harvard Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde ikinci kez üniversite eğitimi almıştır. Obama, Harvard Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü süreçte "Harvard Law Review" dergisinin yayın işleri müdürlüğünü yaparak büyük bir prestij kazanmıştır. Ayrıca bu derginin yayın işleri müdürlüğünü yapan ilk Afrika kökenli Amerikalı olmasıyla yaşamında ilklere imza atmaya başlamıştır. Obama 1991 yılında Harvard Üniversitesi'nden mezun olarak ikinci kez üniversite diplomasını almıştır (United States Department of State/Bureau of International Information Programs: 2-5).

Obama, üniversite eğitimini tamamladıktan sonra Chicago'ya taşınmış ve Demokratik Parti'de aktif siyasi hayatına başlamıştır. Chicago, Obama'nın siyasi ve özel hayatında

önemli başlangıçların yaşandığı yerdir. Chicago'da siyasete atılmış olan Obama on binlerce Afrika kökenli Amerikalının siyasete yönelmesini ve seçimlerde Bill Clinton'a destek vermesini sağlamıştır. Obama, Clinton'ın Illinois eyaletini ve 1992 yılındaki Başkanlık seçimlerini kazanmasında etkili olmuştur. Obama'nın Clinton'ın Başkan seçilmesi sürecindeki çabası, Carol Moseley Braun isimli ilk Afrika kökenli Amerikalı kadının, Amerikan Senatosuna seçilmesine yardımcı olmuştur. 1982 yılında Naoribi'de yaşanan trafik kazasıyla babasını kaybeden Obama, 1995 yılında kanser nedeniyle annesini de kaybetmiştir. Hayatında yaşadığı zorluklardan ve üzüntülerden etkilenen Obama, 1995 yılında *Dreams from My Father* isimli ilk kitabını yazmıştır. Bu kitapta ölen babası ve Kenya'daki geniş ailesinin hayatını inceleyerek çift kimlikliliğini araştırıp anlamaya çalışmıştır (Encyclopedia Britannica, 2019). Obama, 1992 yılının Ekim ayında ise eşi Michelle Robinson ile evlenerek Chicago'nun güney kısmındaki Kenwood'a taşınmıştır. Obama çiftinin 1998 yılında Malia, 2001 yılında da Sasha isimli kızları olmuştur. Obama, Chicago'da bulunduğu süreçte Chicago Üniversitesi'nde anayasa hukuku dersi vermiş ve medeni haklar konusunda avukat olarak çalışmıştır.

1992 yılındaki Başkanlık seçimlerinde Illinois eyaletinde önemli bir başarı kazanılmasını sağlayan Obama, 1996 yılında bu eyalette senatör olarak seçilerek politik kariyerinde önemli ilerlemeler kaydetmeye başlamıştır. Obama toplamda üç kez seçilerek 1996-2004 yılları arasında Illinois Eyalet Senatosu'nda görev yapmıştır. Obama, hem Demokratik Partililer hem de Cumhuriyetçiler ile aynı anda çalışarak, sağlık reformu ile etik üzerine yapılan yasama çalışmalarına katkı sunmuştur. Obama, ayrıca ölüm cezasının yeniden gözden geçirilmesi için de çaba harcamıştır. 2002 yılında Obama'nın büyük çabası ve bireysel enerjisi sayesinde, Chicago eyaletinde ölüm cezası ile ilgili af yasası kabul edilmiştir. Obama, yasanın muhatabı olan savcı ve polisleri yasanın hazırlanması sürecine dahil ederek onların desteğini almayı başarmıştır. Obama, Cumhuriyetçi senatörlerin af yasasını kabul etmesini sağlayarak uzlaşmacı yaklaşımıyla politikadaki etkisini artırmıştır (United States Department of State/Bureau of International Information Programs: 4-7; Özkan, 2009: 34).

Demokratik Partililer, Obama sayesinde Chicago'da 25 yıl sonra Senato'da çoğunluğu kazanmıştır. Obama, Chicago senatosunda desteklediği ve yardım ettiği Demokratik Partili Emil Jones Jr.'ın senato lideri olmasını sağlamıştır. Obama'nın Demokratik Parti'de yerel bir siyasetçiye yaptığı çalışmalar ve yazdığı makaleler toplum nazarında önemli bir karşılık bulmuştur. 2004 yılında W. Bush'a karşı Başkan adayı olan John Kerry, kendisini destekleyici nitelikte bir konuşma yapması için Obama'yı Demokratik Parti'nin Ulusal Kurultayı'na davet etmiştir. ABD televizyonlarında canlı yayınlanan bu kurultayda Obama'nın yaptığı konuşma Amerikan halkı üzerinde ve Demokratik Parti içerisinde önemli bir etki yaratmıştır (Özkan, 2009: 34-35).

Özkan'a göre Obama'nın kitleler üzerindeki etkisi onun yerel siyasetten ulusal siyasete yönelmesinin önünü açmıştır. 2004 yılındaki kurultayda *"Siyah Amerika veya Beyaz Amerika yoktur; Amerika Birleşik Devletleri vardır. Latino Amerika veya Asyalı Amerika yoktur; Amerika Birleşik Devletleri vardır. Muhafazakâr Amerika veya liberal Amerika yoktur; Amerika Birleşik Devletleri vardır"* sözleriyle Neo Muhafazakârların 11 Eylül'den

sonra ülke içinde yaşattığı ayrışmalara karşı çıkan tutumu ve ülkede yeniden birliğin sağlanmasına yönelik çabası ona ulusal siyasetin yolunu açmıştır. Obama'nın güçlü retorığı ve birleştirici tutumu onun 2004 yılının sonlarında aday olduğu senato seçimlerini yüzde 70 gibi büyük bir çoğunlukla kazanmasını sağlamıştır. 2005 yılının Ocak ayında Amerikan Kongresine giren Obama, Amerikan tarihindeki 3. Afro-Amerikalı senatör olmuştur. (Özkan, 2009: 35).

ABD Senatosu'na seçilmiş olan Obama, Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Joe Biden ile birlikte çalışmalarda bulunmuştur. Obama'nın Irak'taki savaşa ilişkin eleştirisi onun en ilgi çekici özelliği olmuştur. Irak'a yönelik gerçekleştirilen askeri müdahalenin "ilkeye değil siyasete" dayandığı konusunda uyarıda bulunmuştur. Obama'nın bu tutumu o dönemdeki Amerikan siyasi konjonktüründe aykırı gibi görülmesine karşın gelecekteki siyasi hayatını pozitif yönde etkilemiştir. Obama ayrıca, Kongre'deki etik standartları güçlendirmek, gazilere yönelik bakımı geliştirmek ve yenilenebilir yakıtların kullanımını arttırmak için çalışmalarda bulunmuştur (United States Department of State/Bureau of International Information Programs: 4-7). Obama, Senato Dış ilişkiler Komisyonu'nda görev yaptığı süreçte Afrika, Ortadoğu, Orta Asya ve Doğu Avrupa ülkeleri başta olmak üzere farklı ülkelere ziyarette bulunmuştur. Obama, kış mevsiminde ziyaret ettiği Ukrayna'nın, Rusya'ya olan borcunu ödeyememesi dolayısıyla yaşadığı büyük enerji krizine tanık olmuştur. Obama'nın bu seyahat sırasında edindiği deneyim, onun ileriki yıllarda enerji bağımsızlığı konusunda hassas bir yaklaşım sergilemesinde etkili olmuştur (Özkan, 2009: 36).

Obama, ulusal siyasette yer almaya başladığında yazıları ve konuşmaları ile Amerikan entelektüel dünyasında büyük bir etki yaratmaya başlamıştır. Obama, 2006 yılının Ocak ayında "*Umudun Cesareti*" isimli kitabını yayımlamış ve bu kitap bestseller olmuştur. "Amerikan Rüyasını Yeniden Canlandırmak Üzerine Düşünceler" alt başlığını taşıyan "Umudun Cesareti"nde Obama, Amerikan sisteminde yer alan sorunları irdelemiş ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerini ortaya koymuştur. Obama'nın yazılarına ve konuşmalarına yönelik halkın ilgisi Demokratik Parti içerisinde Obama'nın Başkan adayı olması gerektiği yönünde görüş beyan edenlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Obama, destekçi sayısını artırmak için çalışmalarını arttırmıştır. Bu doğrultuda 2007 yılında bir gazeteciyle yaptığı söyleşilerden oluşan "*Kendi Sözleriyle Barack Obama*" adlı kitap yayımlanmıştır (Özkan, 2009: 36-37).

Siyasi kariyerini daha ileriye taşımak isteyen Obama'nın 2007 yılının Şubat ayında, 2008 yılındaki Başkanlık Seçiminde Demokratik Parti'nin Başkan adayı olacağını açıklaması büyük bir etki yaratmıştır. Ancak Obama'nın Başkan adaylığı sürecinin kolay geçmeyeceği gerçeği kısa sürede anlaşılmıştı. Çünkü Demokratik Parti içerisindeki Başkanlık yarışına; John Edwards, Bill Richardson, Joe Biden, Christopher Dodd, Dennis Kucinich, Mike Gravel ile New York Senatörü olan Hillary Clinton gibi güçlü adaylar da katılmıştı. Clinton ile Obama arasında önemli ölçüde farklılıklar bulunmaktaydı. Clinton deneyimli, toplum tarafından iyi bilinen ve kendini kanıtlamış bir kadın adaydı. Clinton'ın eski first lady olmasının ona büyük bir avantaj sağlayacağı düşünülmekteydi. Medyanın ve Demokratik Parti'nin etkili isimleri Clinton'a açıkça destek vermişlerdi. Bu nedenle

Clinton Başkanlık yarışına Obama'nın önünde başlamıştı. Obama ise Demokratik Parti içerisinde başarılarıyla tanınan bir aday olmasına karşın, toplum nazarında Clinton kadar iyi tanınmamaktaydı. Ayrıca Obama'nın kendini tanıtmayı ve seçmenleri ikna etmesi için çok az zamanı vardı. Ancak Obama, siyasette yeni bir yüz olmasını fırsata çevirmeye çalışmış ve bu doğrultuda yerleşik düzenden sıkılmış olan seçmenleri rahatlatarak bir propaganda faaliyetine yönelmişti (Opstaele, 2008: 6-10).

Obama, Clinton'ın aksine halka dayalı bir siyasal kampanya yürütmüştür. Obama'nın Chicago'daki siyasi faaliyetleri sırasında "en alttaki vatandaş"ı örgütlemenin önemini kavraması, onun Başkanlık yarışında Clinton'ın önüne geçmesini sağlamıştır. Obama, yerel siyaset yaparken edindiği deneyimleri ulusal siyasette uygulamaya çalıştı. Hillary Clinton'ın parası, Demokratik Parti içindeki nüfuzu karşısında başka bir çaresi bulunmamaktaydı. Obama, sosyo-ekonomik düzeyi düşük kitlelerden alacağı bağışlar ile küçük eyaletleri kazanarak aday adaylığı sürecini yürüttü. Obama, adaylık deklarasyonunda; mevcut sistemde umudu kalmamış, siyasete soğuk bakan ve oy kullanmak istemeyen yoksul seçmenlerin gönlünü kazanmaya dönük bir strateji izlemiştir (Özkan, 2009: 45-46).

Obama'nın, sosyal medyayı en etkili ve başarılı bir şekilde kullanan lider olması ve adaylık sürecinde pozitif bir kampanya yürütmesi onu Başkanlık yarışında Clinton'ın önüne geçirmiştir. Obama'nın "Gençlik-değişim-umut ve çok kültürlü Amerika temaları "savaşçı Hillary" temasının önüne geçerek ve Amerikan halkını daha fazla etkileyerek Demokratik Parti'nin Başkan adayı olarak seçilmesini sağlamıştır (Genel, 2012: 25). Obama, sosyal medya araçlarını etkin bir şekilde kullanarak kitleleri yoğun bir şekilde etkilemiştir. "Evet Başarabiliriz" (*Yes we can*) ve "İnanabileceğimiz Değişim" (*change we can believe in*) gibi söylemlerle özellikle çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu değişim isteyen gençlerin desteğini kazanmıştır. Gençlerin yanı sıra emek örgütleri de Obama'ya önemli ölçüde destek vermiştir. Ayrıca, Obama'nın seçim kampanyasına yaklaşık olarak 120 milyon dolar bağış yapılmıştır. Tüm bu gelişmeler karşısında Clinton ise sosyal medyada yeterince etkili olamamış ve siyasi tartışma programlarında Obama'ya karşı saldırgan bir tutum takınarak negatif bir kampanya yürütmüştür. Hatta Clinton, kampanya süresince kendi cebinden milyon dolarlarca para harcamak zorunda kalmıştır. 2008 yılının 5 Şubat tarihinde (Süper Salı) yapılan ön seçimde 22 eyaletin 13'ü Obama'yı, 9'u ise Clinton'ı desteklemişti. 5 Şubat akşamının ardından Obama'ya olan kamuoyundaki ilgi daha da artmıştır. Şubat ayı içerisinde 8 eyalette yapılan ön seçimi de Obama'nın kazanması, Amerikan halkının değişim isteğini ortaya koymuştu. Demokratik Parti içerisinde Başkanlık yarışı sürerken Cumhuriyetçi Parti'nin Başkan adayı John McCain olarak belirlenmişti. Hillary Clinton, süper delegelerin oyu ile Başkan adayı olacağını düşünmesine karşın Obama'ya yönelik ırkçı söylemlerde bulunulması büyük bir güç kaybetmesine yol açtı. Obama'nın, Philadelphia'da "Daha Kusursuz Bir Birliktelik" isimli ırkçılık karşıtı ve birlik yanlısı konuşması, toplumda ve süper delegeler nezdinde büyük bir etki yarattı. Demokratik Parti içerisinde seçimle gelmeyen süper delegeler de toplumsal talebi göz ardı etmemiş ve Obama'nın yanında yer almışlardır. Clinton'ın, 2008 yılının Temmuz ayında Başkan adaylığı yarışından çekilmesinin ardından Demokratik Parti'nin Başkan adayı Obama olmuştur.

Obama ve çalışma ekibi, Clinton'a karşı akılcı ve başarılı bir şekilde yürüttüğü siyasi kampanya sürecini, Cumhuriyetçilerin Başkan adayı McCain'e karşı da yürütmüştür. Obama, geleneksel medyanın dışında sosyal medyayı ve interneti de başarılı bir şekilde kullanmış ve bu sayede Başkanlık yarışında büyük bir bağış toplamıştır. Facebook ve Youtube'ta takip edilme ve izlenme sayısında, Obama, rakibi Mc Cain'den 4 kat fazla bir sayıya ulaşmıştır. McCain, 201 milyon dolar bağış toplarken, Obama toplamda 750 milyon dolar bağış toplayarak Amerikan seçim tarihinde bir rekora imza atmıştır. Obama'nın seçim kampanyası, bilgi ve iletişim teknolojilerinin politik amaçlı kullanılmasında bir devrim olmuştur (Genel, 2012: 25). 2008 yılının Mart ayında Facebook'ta Obama'nın destekçi sayısı 725 bin iken McCain'in destekçi sayısının 100 binde kalması, Başkanlık yarışını Obama'nın kazanacağını göstermişti. Demokratik Partili Clinton ise yalnızca 140 bin kişi tarafından takip edilmiştir. Cumhuriyetçilerin McCain'in karşısında yer alan Başkan adayı Ron Paul ise 85 bin destekçide kalmıştır. Aşağıda siyasi kampanya sürecinde sosyal medya kullanımına ilişkin yer alan tablo, Obama'nın Amerikan halkı tarafından büyük bir ilgiyle karşılandığını ve Amerikan halkının değişim yanlısı bir lidere destek verdiğini ortaya koymaktadır (Williams'dan aktaran Akyol, 2015: 102).

Tablo 17. ABD Başkanlık Seçimleri 3 Kasım 2008 Tarihli Sosyal Medya Kullanım Verileri

	Barack Obama	John McCain
Facebook Destekçi Sayısı	2. 379. 102	620. 359
MySpace Arkadaş Sayısı	833. 161	217. 811
Twitter Takipçi Sayısı	112. 474	4. 603
Youtube'da Paylaşılan Video Sayısı	1.792	329

Kaynak: Akyol (2015: 102).

Obama'nın değişime kolayca adapte olabilen bir yapıya sahip olması, tabloda görüldüğü üzere Başkan adaylığı sürecinde olumlu yönde katkı yapmıştır. İnternet, Obama'nın seçmenleriyle iyi bir iletişim kurmasını sağlamıştır. Eğer internet olmasaydı kimliğinden dolayı büyük karalamalara maruz kalan Obama muhtemelen Başkanlık koltuğuna oturamayacaktı. McCain ise sosyal medyayı ve interneti başarılı bir şekilde kullanamamış ve dünyada seçmenlerle olan iletişim şeklinde yaşanan değişime ayak uyduramamıştır. Obama'nın 2008 Başkanlık kampanyasındaki sosyal medya kullanımı onun "İlk internet Başkanı" olarak tanımlanmasına yol açmıştır (Pace, 2016: 35-37). Obama, dijital medyayı en iyi şekilde kullanarak seçim kazanmış ilk siyasi lider olarak kabul edilir. "Twiplomacy" onun döneminde literatüre katılmış bir kavramdır. Diğer bir deyişle Obama, sosyal medya araçları vasıtasıyla izlenen bir seçim kampanyasının ilk başarılı örneğidir (Helin Sarı Ertem, kişisel görüşme, 23 Ocak 2020).

2008 Başkanlık seçiminde McCain'e karşı yarışan Obama, sosyal medya araçlarını başarılı bir şekilde kullanarak gençlere, maddi açıdan zorluk yaşayan kesimlere, azınlıklara ve hatta dünyanın farklı ülkelerindeki insanlara ulaşmayı başarmıştır. Obama, özellikle gençlerden ve siyah seçmenlerden oldukça yüksek düzeyde oy almıştır. İlk kez oy kullananların yüzde 70'i, 30 yaşın altındaki seçmenlerinde yüzde 66'sı Obama'ya oy vermiştir. Siyah seçmenlerin ise yüzde 95'inin Obama'ya oy vermesi sonucu McCain siyahi seçmen nezdinde büyük bir yenilgiye uğramıştır. Obama, Latin Amerikalı

seçmenlerin yüzde 66'sı, kadınların ise yüzde 56'sının oyunu alarak beyaz seçmenler haricindeki, toplumun büyük bir kısmında McCain'e karşı üstünlük sağlamıştır. Obama, toplumun en zenginleri ile en fakirlerin oyunu alarak Amerikan seçimlerinde bir ilki başarmıştır. Seçmenlerin Obama'ya oy vermesinde; yüzde 63 oranında ekonomi, yüzde 10 Irak Savaşı, yüzde 9 terörizm, yüzde 9 sağlık hizmetleri ve yüzde 7 enerji politikaları etkili olmuştur. Obama, 29 eyaleti kazanırken McCain, 21 eyalette seçimi önde bitirmiştir. Ayrıca seçimlere yüzde 67 gibi yüksek oranda katılım sağlanması, Amerikan siyasetinde uzun yıllar görülmemiş bir durumdur (Özkan, 2009: 154-155).

Obama'nın seçimi kazanması yalnızca Amerikan seçmenlerini değil, Filistin'den Latin Amerika'ya, Kabil'den Berlin'e kadar neredeyse tüm dünya halklarını etkilemiştir. Ortadoğu, Latin Amerika, Asya ve Afrika halkları seçim sonucundan büyük bir memnuniyet duymuştur. Obama'nın seçim gecesini kitleleri ağlatan zafer konuşmasını Demokratik Parti'nin geçmişte ikiye bölündüğü, ırkçılık karşıtı mücadelelere ve insanların öldürülmelerine sahne olan Chicago Grand Park Meydanı'nda yapması Amerikan tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. ABD'de Demokratik Parti içindeki bölünmelerin ve ırk çatışmalarının son bulduğu bir döneme geçiş yapılmıştır (Özkan, 2009: 154-155).

Obama'nın Amerikan halkı tarafından çok sevilmesinde onun kişilik yapısı ve aile hayatı ile ülkesini çok iyi tanıması etkili olmuştur. Obama'nın kendine olan güveni, sosyal bilinci ve siyasi konulardaki pozitif yaklaşımı, toplumun onu sevmesini sağlamıştır. Obama'nın aynı zamanda iyi bir dinleyici olması, yeni ortamlara ve koşullara kolaylıkla adapte olabilmesi, yaşanan sorunların çözümünde ortak bir zemin arayan uzlaşmacı tutumu ve karizmatik yapıya sahip olması politikada başarılı olmasını sağlamıştır. Obama, Amerika'nın ortak değerleri ve inançlarının farklı sosyal yapıdaki halkı bir arada tuttuğunu anlamıştır. ABD'nin barışçıl yapıdaki heterojenliğini sevmiş ve bu yapının korunmasını istemiştir. Obama, Amerikan tarihi ve kendi kişisel yaşamında edindiği tecrübelerden ders alarak sosyal açıdan çeşitliliğe sahip Amerika'yı; ortak tarih, felsefi ve politik gelenek ile birleştirmeye çalışmıştır. Obama, siyasi faaliyetlerini ve sosyal ilişkilerini Amerika'nın heterojen yapısına uygun şekilde yürütmüştür (Wayne, 2010: 2-4). Aynı zamanda Obama ilericidir. Amerika'da politik değişimi arzu etmiş ve siyasal kampanyalarını da bu doğrultuda şekillendirmiştir. Ancak Obama, kamu politikasında değişimi arzu etmesine rağmen devrimci bir yapıya sahip değildir. Çünkü Obama, tarihe, geleneğe ve topluluklara çok fazla değer vermektedir. Obama'nın politik çizgisi liberal John Locke'dan ziyade toplumsal reformların evrimsel bir süreçte yapılması gerektiğini düşünen liberal muhafazakâr çizgideki Edmund Burke'ye yakındır. Obama, liberal bir eğilime sahip olmasına rağmen daha çok muhafazakâr bir tutuma ve çalışma şekline sahiptir (Wayne, 2010: 7).

Obama'nın Başkan adaylığı ve Başkan seçildikten sonraki başarısında eşi Michelle Obama'nın çok önemli bir etkisi olmuştur. Michelle Obama, seçim kampanyası boyunca kadın oylarının kazanılmasında önemli ölçüde etkili olmuştur. Amerikan seçimlerinde oldukça etkili olan kadın oylarının kazanılmasında Michelle Obama'nın desteği olmasaydı, belki de Obama bu kadar net bir şekilde seçimi kazanamayacaktı. Obama'nın topluma güven veren aile yapısı onun toplum tarafından sevilmesini sağladı (Pace, 2016:

35). Obama çifti ile beraber zeki ve enerjik kızları Sasha ve Malia Amerikan toplumuna yeni bir standart getirmiştir. Amerikan toplumu normalde kolaylıkla kabul edemeyeceği bir durumu kabullenerek, Beyaz Saray'da ilk kez siyahi bir Başkan ve ailesinin varlığını desteklemişlerdir. Obama ailesi, Jim Crow ve kurumsal ırkçılık tarafından kurulmuş olan ABD'deki acımasız kölelik tarihini hafızalardan silmişlerdir. Obama ailesi, ABD'deki umutsuz ve kenara itilmiş siyahi çocuklar ve ailelerine umut olmuştur. Michelle Obama, baskı altındayken ve Amerika'dan nefret etmesine neden olacak mitlerle karşılaştığında bile, olağanüstü bir zarafet göstererek dikkatleri üzerine topladı. Michelle, komplo teorisyenleri ve aşırı sağcı grupların ırkçı saldırılarına başarılı bir şekilde karşılık vererek Obama'nın olumlu bir imaj yaratmasına katkı sunmuştur. Milyonlarca siyahi kadın için Michelle Obama, Beyaz Saray'daki eğitim ve politika alanındaki başarılar için bir rol model olmuştur. Siyahi bir ailedeki zarafet ve sevgiyi gören Amerikan halkı bu durumdan oldukça etkilenmiştir. Obama ve ailesinin Beyaz Saray'da yaşaması sayesinde, siyahiler başta olmak üzere Amerikan ulusunun dışladığı kesimlerin gelecekte Amerika'yı ısrarla sevmesinin önü açılmıştır (Joseph, 2017).

ABD'de maddi zorluk çeken ve sağlık sisteminden dolayı mağdur durumdaki yurttaşlar, yeni Başkanın, fakir ve zor durumdaki halkın sorunlarının çözülmesine yönelik geliştirdiği Obamacare (Protection and Affordable Act) gibi reformist yaklaşımlarından büyük memnuniyet duymuştur. ABD kamuoyunda Obamacare olarak bilinen sağlık reformunda özel bir engel olmadıkça, sağlık durumuna bakılmadan tüm Amerikan vatandaşlarının sağlık sigortası kapsamına alınması söz konusu olmuştur. Obama'nın yardıma muhtaç durumdaki vatandaşları korumaya yönelik bu girişimi serbest piyasayı katı bir şekilde savunan Cumhuriyetçiler ve ülkenin zengin kesimi tarafından tepki çekmiştir (Hall ve Lord, 2014: 1-3). Ancak Obama, başkanlık yarışından itibaren seçim stratejisini, toplumun dışlanmış ve ezilen kesimine yönelik inşa ettiğinden toplumun ezilen ve dışlanmış kesimlerinin desteğini almayı başarmıştır.

Aile hayatıyla örnek olan Obama, politik yaşamında ise pragmatist ve mantıklı düşünen bir karar vericidir. Obama, en uygunu olmasa da yapılabilecek olan konular üzerinde durmaktadır. Pragmatizm, Obama'nın Amerikan deneyiminin nasıl ve niçin başarılı olduğu konusundaki inancına uygundur. Aynı zamanda Obama'nın pragmatistliği, onun hem yeni koşullara ve çevrelere uyum sağlayan kişisel başarısı hem de siyasi alandaki bireysel başarılarıyla uyumludur. Ayrıca pragmatizm, Obama'nın merkezci yaklaşımına, açık fikirliliğine ve rasyonel düşünce süreçlerine uymaktadır. Obama'nın konuşmaları gerçek hayattaki problemlerle karşılaşan ve yardıma ihtiyacı olan insanlara yönelik olmaktadır. İnsanların gerçek hikayeleri Obama'nın politik söylemlerini beslemiştir. Ancak Obama duyguların, politik açıdan vermiş olduğu kararlarını veya insanlara ve olaylara ilişkin tutumlarını etkilemesine izin vermemeye çalışmıştır. Aslında onun duygularını başarılı bir şekilde gizlediği ve kamuoyunun dışında tuttuğu düşünülmektedir. Obama, problemleri başarılı bir şekilde çözebilmekte ve bundan büyük mutluluk duymaktadır. Obama'nın çok fazla kitap ve dergi okuması onun analiz ve sentezi oldukça iyi bir biçimde yapabilmesini sağlamıştır. Obama, olayları ayrıntılı bir şekilde düşünmekte ve uzun bir zamanın ardından karar vermektedir. Karar verme sürecinde konunun uzman kişilerine danışmakta ve bu kişilerden, tartışılan konu

hakkındaki görüş ve önerilerini istemektedir. Örneğin Afganistan'a 30 bin ek asker gönderilmesindeki karar alma süreci bu şekilde gerçekleşmiştir. Obama, Afganistan'a ek asker gönderilmesinden önce ulusal güvenlik ve dış politika danışmanlarıyla üç ay boyunca toplamda on kez yaptığı toplantılar sonucu nihai karara varmıştır. Obama, ek asker gönderilmesine ilişkin alınan kararın kamuoyuna açıklanmasından önce, üst düzey danışmanlar arasında oybirliğinin sağlanması gerektiğini savunmuştur. Çünkü hata yapmaktan çekinen bir yapıya sahip olan Obama, karar verdikten sonra aldığı kararı sürdürmekte ısrarcı olmaktadır (Wayne, 2010: 8-9).

ABD Başkanı Obama'nın siyasal kişiliği, Theodore Millon'un geliştirdiği kişilik tanı kriterleri envanterine göre, kişilik bilimci Aubrey Immelman tarafından değerlendirilmiştir. Millon'un kişilik testi için koyduğu ölçekler ve değerlendirme kriterleri:

Ölçek1 A) Baskın Model (İddialı, Kontrollü, Agresif-Sadist),

Ölçek 1 B) Cesur Model (Maceraperest, Muhalif, Abartılı-Anti Sosyal),

Ölçek 2) Hırslı Model (Kendinden Emin, Kendine Hizmet Eden, Başkasını Sömüren/Narsist),

Ölçek 3) Dışa Dönük Model (Sempatik, Girişken, Düşünmeden Hareket Eden),

Ölçek 4) Uzlaşmacı Model (İşbirlikçi, Hoş, İtaatkâr),

Ölçek 5 A) Mazlum Model (Mütevazı, Özverili, Self Defeating)

Ölçek 5 B) Mücadeleci Model (Kararlı, Muhalif, Olumsuz Düşünen-pasif agresif),

Ölçek 6) Vicdanlı/Dürüst Model (Saygılı, Vazifesini İyi Yapan, Zorlayıcı-obsesif kompulsif),

Ölçek 7) Suskun/Sessiz Model (Dikkatli, Kendini Tutan/Kısıtlayan, Çekingen),

Ölçek 8) Utangaç/Sıkılgan Model (Kendini Uzak Tutan, Soğuk, Yalnız Yaşamayı Seven-şizoit),

Ölçek 9) Şüpheli Model (Kuşkulu, Paranoyak),

Ölçek 0) Kararsız/Düzensiz Model (Dengesiz, Sınırdaki Kişilik) olarak düzenlenmiştir (Immelman, 2010: 4).

Tablo 18. Millon'ın Ölçek ve Değerlendirmelerine Göre Obama'nın Ölçek Puanları

Ölçek	Kişilik Modeli	RAW	Ratio Transformed RT%
1A	Baskın: İddialı, Kontrollü, Agresif-Sadist)	7	20,6
1B	Cesur: Maceraperest, Muhalif, Abartılı-Anti Sosyal)	3	8,8
2	Hırslı: Kendinden Emin, Kendine Hizmet Eden, Başkasını Sömüren/Narsist)	7	20,6
3	Dışa Dönük: Sempatik, Girişken, Düşünmeden Hareket Eden	3	8,8

Tablo 18'in devamıdır.

4	Uzlaşmacı: İşbirlikçi, Hoş, İtaatkâr	5	14,7
5A	Mazlum: Mütevazı, Özverili, Self Defeating	1	2,9
5B	Mücadeleci Model: Kararlı, Muhalif, Olumsuz Düşünen-Pasif Agresif	1	2,9
6	Vicdanlı/Dürüst Model: Saygılı, Vazifesini İyi Yapan, Zorlayıcı-obsesif kompulsif	4	11,8
7	Suskun/Sessiz: Dikkatli, Kendini Tutan/Kısıtlayan, Çekingen	2	5,9
8	Utangaç/Sıkılgan: Kendini Uzak Tutan, Soğuk, Yalnız Yaşamayı Seven- şizoit	1	2,9
	Temel Kişilik Ölçekleri İçin Alt Toplam	34	100
9	Şüpheli: Kuşkulu, Paranoyak	0	0,0
0	Kararsız/Düzensiz: Dengesiz, Sınırdaki Kişilik	0	0,0
	Tam Ölçekli Toplam	34	100,0

Kaynak: Immelman (2010: 6)

Millon'nun kişilik testini uygulayan Immelman'a göre Obama öncelikle hırslı/kendinden emin ve baskın/iddialı bir kişilik yapısına sahiptir. Oransal olarak değerlendirildiğinde ikinci olarak; uzlaşmacı/işbirlikçi, üçüncü olarak ise vicdanlı/saygılıdır. Kendine güvenen ve uzlaştırmacı bir kişilik yapısına sahip olan liderler, iddialı bir kişilik yapısına sahip olsa da zarif ve yardımseverdir. Ayrıca kendine güvenen ve uzlaştırmacı bir yapıya sahip olan liderler, yaşanan fikir ayrılıklarının çözümünde özel bir yeteneğe sahip olmakla beraber etkileyicidir (Immelman, 2010: 1). Immelman, Millon'un kriterlerine ek olarak Obama hakkında 2 otobiyografi ve psikografik bilgiler içeren 150 tane medya raporundan da yararlanarak değerlendirmelerde bulunmuştur. Immelman'a göre Obama'nın liderlik tarzına ilişkin beklentiler onun şu kişilik özelliklerinden çıkarılabilir:

- Hırslı, kendine güvenen, zarif ve saygılı,
- Çatışmaların çözümünde zorlama veya arabulucu bir yaklaşımı tercih etme ve güç kullanımında taviz veren,
- Başarıya büyük ihtiyaç duymakta fakat güce düşük düzeyde ihtiyacı bulunan,
- İdeolojik olmaktan çok pragmatik,
- İlişki odaklı olmaktan çok görev odaklı,
- Politik vizyonunu ilerletmek için ikna gücünü kullanan,
- Yalnızca danışmanlara ve yönetimdeki yetkililere güvenmek yerine, çeşitli kaynaklardan bilgi toplamayı tercih eden,

- Kongre üyeleri ile olan ilişkilerde, hararetli, son derece ayrıştırıcı ve gereksiz tartışmalardan kaçınan,
- Açık sözlülüğü tercih eden ve kendi politikalarının personel veya idari görevliler tarafından değil; bizzat kendisi tarafından savunulması gerektiğini düşünen yapıya sahiptir (Immelman, 2010: 15).

Winter'ın (2011: 1060-1073) çalışmasında ise, Başkan Obama'nın kişilik özelliklerine ve politik yaklaşımına yönelik farklı değerlendirmeler yapıldığı vurgulanmıştır. Obama'ya yönelik olumlu veya olumsuz olarak yapılan değerlendirmelerde siyasi parti kimlikleri etkili olmuştur. Beyaz erkek demokrat Obama'yı en iyi seçenek olarak değerlendirmişken, beyaz bir erkek Cumhuriyetçi onun Başkan olabilecek nitelikte olmadığını savunmuştur. Amerikan halkının görüşleri alındığında Obama, "insanları dinlemeyi seven-dinlemeyi sevmeyen, güvenilir-sahtekâr, sevimli iyi niyetli bir kişi-kibirli ve narsist bir kişi" gibi birbirine zıt kavramlar üzerinden nitelendirilmiştir. Bazıları Obama hakkında zeki ve karakter sahibi olduğu yorumu yaparken; karşıtları onu zayıf liderlik özellikleri gösteren siyasi bir bukalemun olarak görmüştür. Obama, ağırlıklı olarak yasamadaki sağcı kanat, Çay Partisi (*Tea Party*) hareketi ve medya yorumcuları tarafından şiddetli şekilde saldırıya maruz kalmıştır. Ancak yine de Obama, çok sayıdaki Amerikalı tarafından karizmatik olarak görülmüştür. Özellikle entelektüeller, azınlıklar ve gençler arasında büyük bir popülerlik kazanmıştır.

Winter'a göre, Başkan olarak Obama, gerçekten pragmatik ve kapsayıcı ve uzlaşmacı olmuştur. Obama, "Kumda çizgiler çizmek yerine" birlikte ve çok çalışmayı kendine vizyon edinmiştir. Ancak Obama'nın Başkanlığının daha ikinci yılında onun pek çok sadık destekçisi, yasama çalışmalarında Obama'nın uzlaşma yanlısı tutumu nedeniyle sıkıntı yaşamıştır. Çünkü Cumhuriyetçi muhaliflerin; yalnızca Obama'nın programlarını engellemek için onun kapsayıcı yaklaşımını sömürdüğünü hissetmişlerdir (Winter, 2011: 1066).

Siyasette hırslı, kendine güvenen ve değişime açık bir yapıya sahip olan Başkan Obama, bu özelliklerinin etkisiyle ABD dış politikasına ilişkin yeni bir vizyon ortaya koymaya çalışmıştır. Obama'nın Başkanlık koltuğuna oturmasıyla birlikte, 21. yüzyılın dünya koşullarına uygun olarak Amerikan halkının korunmasına, ulusal güvenliğin sağlanmasına ve ABD'nin liderliğini korumasına yönelik yeni bir stratejinin hayata geçirilmesi olanaklı hale gelmiştir. Ortaya konmaya çalışılan yeni vizyonla geçmişte edinilen tecrübelerden ders çıkarılmaya çalışılmış fakat modası geçmiş düşüncelere de bağlı kalmamaya çalışılmıştır. Obama'nın 23 Nisan 2007 tarihinde Chicago Küresel İlişkiler Konseyi'nde gerçekleştirdiği konuşmanın içeriği, ortaya konmaya başlanan yeni vizyona yönelik bir ipucu olarak görülmelidir. Konuşmada günümüzün küreselleşmiş dünyasına uygun olarak, Amerikan halkının güvenliği, ayrılmaz şekilde tüm insanların güvenliği ile ilişkilendirilmiştir. Obama tarafından geliştirilmeye çalışılan bu yeni vizyon doğrultusunda örneğin uyuşturucu kaçakçılığı ve yolsuzluk Latin Amerika'da demokrasiyi tehdit ettiğinde bu sorun aynı zamanda ABD'nin de sorunu olarak değerlendirilmiştir. Endonezya'da köylülerin kuş gribinden etkilenen tavukları piyasaya sürdüğünde bu durumun artık Amerikan halkını da etkilemesinin söz konusu olabileceği

belirtilmiştir. Ya da Pakistan'daki dinî bir okul, küçük çocuklara nefret öğrettiğinde ABD'deki çocuklar da tehdit altındadır. Ayrıca Obama'nın ifade ettiği gibi küresel terörizm, salgın hastalık, iklim değişikliğinin yaşanması veya kitle imha silahlarının yayılması gibi tehditler 21. yüzyılın dünyasında artık uzun süreli olarak sınırlandırılmaz. Obama, pek çok Amerikalının dünyada yaşanan değişim nedeniyle içeriye dönmeyi cazip gören ve artık dünya işlerinde liderlik iddiasından vazgeçilmesi gerektiğine ilişkin görüşlere karşı çıkmıştır. Böyle bir yaklaşımın büyük bir hata olacağı, Obama tarafından ısrarla vurgulanmıştır. ABD bu yüzyılın tehditlerini tek başına karşılayamaz, fakat diğer ülkeler Amerika olmadan bu sorunlarla başa çıkamaz. Obama'ya göre, ne dünyanın geri kalanından geri çekilmeli ne de ona boyun eğdirmeye çalışılmalıdır. Dünyaya yaptıklarımızla örnek olarak öncülük etmeliyiz. Kendi halkımızın ve tüm insanlığın güvenliğini sağlamak için 21. yüzyılın ordusunu kurarak dünyaya liderlik etmeliyiz. ABD dünyanın en tehlikeli silahlarının yayılmasını engellemek için gösterilen küresel çabaya liderlik etmelidir. Obama'ya göre ABD ortaklıklar kurarak ve müttefikler ile ilişkileri güçlendirerek dünyada karşılaşılan ortak zorlukları aşabilecektir (United States Department of State/Bureau of International Information Programs: 10).

Obama, 2007 yılındaki Chicago konuşmasında "şimdi liderlik yapma ve neslimizin bir başka Amerikan hikâyesini anlatma zamanı ve artık çocuklarımıza Ortadoğu'da barışı sağlamanın zamanının geldiğini söyleyebiliriz" sözleriyle, Ortadoğu'ya yönelik değişim yanlısı yaklaşımını ortaya koymuştur. Obama, iklim değişikliği ve insan ırkını yok edecek silahların alındığı bir zamandan geçildiğini ifade etmiştir. Dünyanın unutulmuş köşeleri için fırsat yaratan ve dünyanın dört bir tarafından özgürlük için gelen insanlara umut olacak yeni Amerika'yı inşa etme zamanının geldiğini açıklamıştır. (United States Department of State/Bureau of International Information Programs: 11).

Obama'nın dış politikadaki güvenlik anlayışını geniş bir perspektiften ele almasında, Dış İlişkiler Komitesi'nde birlikte çalıştığı deneyimli Senatör Biden etkili olmuştur. Nükleer ve kitle imha silahlarının yayılması, NATO'nun genişlemesi, karbon emisyonunun azaltılması ve AIDS gibi insan sağlığını tehdit eden konuların çözümüne ilişkin Biden'ın Senato'da verdiği siyasi mücadeleler Obama'yı etkilemiştir. Amerikan toplumunun geniş bir kesimini ve hatta dünya genelindeki tüm bireyleri etkileyen güvenlik sorunları üzerinde duran Obama'nın, Kopenhag Okulu'nun güvenlik anlayışından etkilendiği düşünülebilir. Obama, "ana akım güvenlik yaklaşımlarının ihmal ettiği" askeri olmayan tehditleri önemseyerek Amerikan siyasetine farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Ayrıca Obama yönetimi, Ortadoğu'da yaşayan Arap halklarının kendi kimliğine yönelik bir tehdit algılamaması için onlara yönelik pozitif söylemlerde bulunmaya çalışmıştır. Obama'nın kendine güvenen uzlaştırmacı kişiliği ve yeniliklere açık karizmatik bir lider olması, onun ustaca manevralar yapmasına olanak sağlamıştır. 11 Eylül terör saldırılarının ardından Amerikan halkının güvenliğinin yeniden başarılı bir şekilde sağlanmasında, Obama'nın güvenlik meselesine geniş bir perspektiften yaklaşmasının etkili olduğu düşünülebilir.

Kepsutlu'ya göre Başkan Obama, W. Bush'un aksine kesin çizgilerle oluşturulmuş bir doktrin ortaya koymamaya çalışmıştır. Obama doktrini, Bill Clinton dönemindekine benzer şekilde ağırlıklı olarak dış politikadaki ahlaki prensipleri ve yaklaşımları

göstermektedir. Ancak Bush'un ayrışmacı ve Clinton'ın entegrasyon yaklaşımlarından farklı olarak; uzlaşmacı, işbirlikçidir. Ayrıca Amerikan'ın geçmiş dönemlerinden farklı rotadaki bir politika anlayışını tanımlamada kullanılmaktadır. Obama'nın başkanlığının ilk döneminde Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Amerikan yönetiminin dış politika yaklaşımını ortaya koyarken, uluslararası konularda ABD'nin tek taraflı karar almak yerine çok taraflı karar mekanizmalarının kullanılmasına özen göstereceğini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra, geçmiş dönemlerde yapılmış olan hataların artık yeniden yapılmayacağı anlatılmıştır. Bu yeni yaklaşım doğrultusunda ötekileştirmekten uzak bir politika izleneceğinin işaretleri verilmiştir. Yeni dönemde ABD'nin İran'la bile diyalog kurabileceğinin mesajı verilmiştir. Clinton, ABD'nin yeni dönemdeki stratejisini, "çok kutuplu dünyadan çok ortaklı dünyaya geçiş" olarak tanımlamıştır. Obama, 2009 yılının Nisan ayında İspanya'da yaptığı konuşmada ABD'nin dünyanın en zengin ve güçlü ülkesi olduğunu vurgularken; terörizm, iklim değişikliği vb. konularda uluslararası sorunlarla mücadeleyi "sadece" tek başına çözemeyeceklerini ifade etmesi oldukça önemlidir. Obama doktrinde, W. Bush'un Amerikan hegemonyası politikasının aksine Amerika'nın yükünü hafifleten ve çok taraflı karar mekanizmalarına önem veren bir yaklaşım ortaya konmuştur (Kepsutlu, 2016: 226).

Kepsutlu'ya göre Obama doktrini kavramı aslında Obama Başkan olmadan önce 2007 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Gazeteci James Kirchick "Obama Doktrini" başlığıyla yayınladığı makalesinde, Obama'nın "ABD, insani problemleri çözmek için ordusunu kullanmaz" sözleriyle doktrinin temel felsefesini ortaya koymuştur. Böylece Obama'nın, Bush'un Irak işgalini eleştiren duruşu üzerinden doktrin geliştirilmiştir. Obama, McCain'e karşı yürüttüğü başkanlık kampanyasında, doktrin olarak tanımlanan ifadeleri sorulduğunda "Bu ifadenin Bush doktrini gibi bir doktrin olmayacağı, çünkü dünyanın karmaşık bir politik yapısının olduğunu" vurgulayarak "ABD kendi güvenliğini sağlarken, diğer ülkelerle ve toplumlarla birlikte ortak güvenlik ve ortak refahı düşünerek hareket etmelidir" sözlerini kullanmıştır. Obama'nın bu açıklaması, Irak'a karşı düzenlenen askeri harekâtın bir eleştirisi olarak değerlendirilmektedir. Çünkü Obama terörizmle mücadelede askeri yöntemlerin kullanılmasını değil, ABD'nin tek başına hareket etmesini "yanlış bir müdahale" olarak görüp eleştirmiştir. Obama'nın 5 Nisan 2012 tarihinde Pentagon'da, Savunma Bakanı Leon Panetta ve Genelkurmay Başkanı Martin Dempsey ile birlikte ABD'nin uluslararası politikada uygulamaya karar verdiği stratejisine yer vermek gerekmektedir. Doktrin niteliğini taşıyan "ABD Küresel Liderliğini Sürdürmek: 21. Yüzyılın Öncelikleri" başlıklı strateji belgesinde yer alan sözler, seçim kampanyası sürecindekiler ile örtüşmektedir. Yeni strateji belgesine göre "uzun dönemli askeri operasyonlarla" yürütülen savunma stratejisinin yerini "yerel konvansiyonel güçlere dayalı müdahale sistemi" almıştır. Ayrıca belgede, ABD'nin ekonomik ve güvenlik açısından çıkarlarına atıf yapılırken, Asya-Pasifik bölgesindeki gelişmelere bağlılık ifadesi oldukça önemlidir. Amerikan ordusunun küresel güvenliğe katkı yapmaya devam edeceği vurgulanırken, aynı zamanda Asya-Pasifik'te yeniden dengeleme yapılacağı belirtilmiştir. ABD'nin Irak'taki askeri güçlerinin büyük bir kısmını çekmeye çalıştığını açıkladığı bu "yeni strateji", yeni dönemde Bush dönemindeki gibi doğrudan askeri müdahalelerde bulunulmasına yönelik yöntemlerin yerine yerel güçlerle

işbirliği yapılması ve bölgesel güçlerin harekete geçirilmesini ön plana almaktadır (Kepsutlu, 2016: 225-227).

Obama doktrini, Amerikan ekonomisinin büyük bir krize sürüklendiği dönemde ortaya çıktığından ağırlıklı olarak iç politikadan gelen baskılar doğrultusunda realist bir yaklaşımla şekillenmiştir. ABD, Obama döneminde iç politikadaki sorunları çözmeye odaklandığından dış politikaya yeterince önem vermemiştir. Obama, ulusal kaynakların güvenlik harcamaları yerine ekonomik ve toplumsal problemlerin çözümünde kullanılmasına dönük bir doktrin geliştirilmiştir. Ancak Amerikan iç politikasında, ABD'nin askeri anlamda en az müdahalede bulunması gerektiğini düşünenler ile müdahalelerin sürdürülmesi gerektiğini düşünenler arasındaki tartışmaların sürmesi, Obama'nın bu farklı görüşler arasında denge kurmaya yönelik bir doktrin geliştirmesinde etkili olmuştur (Özdemir, 2018: 65-92). Özdemir'e göre Başkan Obama, hem ABD'nin küresel liderliğini sürdürmeyi hem de iç politikadaki sorunları çözmeyi istemiştir. Ancak Obama bu hedefleri, ekonomik maliyetleri azaltmaya yönelik geliştirilmiş yeniden mevzilenme stratejisine uygun olarak gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ayrıca Obama'nın, Başkan adaylığı sürecinde Ortadoğu'da demokrasiyi teşvik etmeyeceğini söylemesi, ABD'nin Bush dönemindeki demokrasinin yayılması idealizminden uzaklaşarak, realizme kayan bir doktrin geliştirdiğini göstermektedir. (Özdemir, 2018: 65-92).

3.2. Başkan Obama'nın I. Döneminde ABD'nin Orta Doğu Politikası

Obama'nın Aralık 2008'de ABD'nin 44. Başkanı olarak seçilmesi, Amerika, Ortadoğu ve dünya genelinde büyük bir iyimserlik ve olumlu yönde beklenti yaratmıştır. Obama'nın Başkan seçilmesi, Amerika için iki büyük dönüşümü başlatmıştır. Büyük dönüşümlerden ilki, Bush'un yurt dışında "teröre karşı savaş" adı altında sonsuz operasyonları destekleyen neo muhafazakârların düşüşünü göstermesi açısından önemlidir. İkincisi ise Amerika'nın uluslararası arenada kaybedilen imajı ve güvenilirliğini yeniden kazanacağını göstermesi nedeniyle büyük önem taşımaktaydı. Obama, 20 Ocak 2009 tarihinde Başkan sıfatıyla yaptığı ilk konuşmasında, Amerika'nın yeniden dünya lideri olmasını coşkuyla anlatmıştır. Bush'un dış politikasında savaş alanı olarak görülen Ortadoğu, dış politikada dönüşümü vurgulayan Obama döneminde de ilginin yoğunlaştığı bölge olarak görülmüştür. Obama Başkan sıfatıyla yaptığı ilk konuşmasında Amerikan birliklerinin Irak'tan çekilmesi, Afganistan'daki Taliban'la yoğun bir şekilde ilgilenilmesi üzerinde durmuştur. Ayrıca, "eski dostlar ve eski düşmanlarla" işbirliği içinde nükleer tehditleri azaltmayı veya ortadan kaldırmayı vaat etmiştir. Daha önemlisi, Müslüman dünyayı "karşılıklı çıkar ve karşılıklı saygıya dayanan yeni bir yolda ilerlemeye" çağırmıştır (Nuruzzaman, 2015: 2-3).

Obama'nın değişim ve alternatif dış politika vurgusu, yalnızca kimlik ve demokratik felsefi bakış açısıyla değil aynı zamanda soğukkanlı stratejik hesaplamalarla birlikte gerçekleştirilmiştir. Bush döneminde ABD'nin azalan gücü ve prestiji Amerikan "yumuşak gücüne" büyük zarar vermişti. Obama yönetimi altında ABD, gücünü ve prestijini yeniden kazanmak için "yumuşak gücünü" öncelikli olarak canlandırması gerektiğine karar vermiştir. Başkan Obama ve ekibi için değişim, Amerikan dış politika potansiyelini olumlu yönde geliştirmeye yönelik bir strateji olmuştur (Ondrejcsack, 2009:

6). Obama'nın Kahire konuşmasında "11 Eylül travması geleneklerimize ve ideallerimize aykırı hareket etmemize neden oldu. Bu gidişatı değiştirmek için somut adımlar atıyoruz" yönündeki ifadeleri Ortadoğu'da değişim sürecini başlattığını göstermektedir.

Neoklasik realizmin önde gelen yazarlarından Fareed Zakaria, 29 Mayıs 2010'da "Obama Al Capone'a Karşı" başlığıyla Newsweek'de yayınladığı makalesinde, Obama'nın Anti Amerikanizmle mücadele için başlattığı değişim sürecini desteklemiştir. Zakaria, ABD'nin geçmişte İran ve Kuzey Kore'ye karşı agresif yaklaşımlarda bulunduğunu fakat bunlardan sonuç alamadığını vurgulamıştır. Zakaria, Türkiye'ye karşı Bush'un tehditkâr yaklaşımının geri tepmesi örneği üzerinden ABD'nin Ortadoğu'da yeni bir yaklaşım geliştirilmesini desteklemiştir. Hatta Zakaria'ya göre Bush'un politikası, ABD'nin Avrupalı müttefiklerinin bile Amerikan karşıtı bir tutum takınmasına yol açmıştır. Zakaria, Obama yönetiminin Amerikan karşıtlığını azaltmak için Türkiye ve Brezilya gibi ekonomisi gelişen ülkelerle yeni bir ilişki arayışında olması gerektiğini vurgulamıştır (Zakaria, 2010).

Zakaria'nın görüşlerine paralel olarak seçim kampanyasında Türkiye ile Bush yönetimi sırasında bozulan ilişkilerin onarılmasını savunan Başkan Obama'nın, Atlantik ötesi ilk ziyaretini Türkiye'ye gerçekleştirmiş olması tesadüf değildir. 1 Mart tezkere krizi sonrası Türk-Amerikan ilişkilerinde kısmen de olsa sürmekte olan güven bunalımını aşmak isteyen Obama, "Model Ortaklık" kavramını öne çıkarmıştır. Obama dönemiyle birlikte Türk-Amerikan ilişkilerinin sadece stratejik olguları içermesi değil; toplumsal, kültürel ve ekonomik ilişkileri de kapsayacak şekilde geliştirilmesine çalışılmıştır. Böylece Obama'nın ilk dönemimde Türk-Amerikan ilişkileri, stratejik çıkar çatışmalarına dayalı hassas yapısından kurtarılarak karşılıklı anlayış ve işbirliği çerçevesinde yeniden inşa edilmeye çalışılmıştır (Türkmen, 2016: 5).

Obama'nın başkanlığının ilk döneminde Ortadoğu'ya yönelik izleyeceği politika hakkında ipuçları veren Kahire Konuşması büyük önem taşımaktadır. Obama, Haziran 2009'da Kahire Üniversitesi'ndeki konuşmasında kritik açıdan önem taşıyan zorluklara değinmiş ve ABD ile Müslüman dünya arasındaki ilişkileri yönetmek için yeni bir yol önermiştir. Obama konuşmasında, Amerika ile dünyadaki Müslümanlar arasında karşılıklı çıkar ve karşılıklı saygıya dayalı ve Amerika ve İslâm'ın münhasır olmadığı ve rekabet içinde olması gerekmediği gerçeğine dayanan yeni bir başlangıç yapmak için Kahire'ye geldiğini vurgulamıştır. Obama konuşmasında adalet ve insanlığın ilerlemesinde ortak ilkeleri ön plana alan bir yaklaşımla hareket edileceğine yer vermiştir. Obama, İslâm hakkında edindiği bilgi hakkında konuşarak, Amerikalılarda baskın durumdaki negatif basmakalıp tanımlamalara karşı durarak, halkı gerçek İslâm hakkında eğiteceği konusunda söz vermiştir. Obama, Amerika'yı Müslümanların gözünde daha da hümanize etmek için İslâm'ın Amerikan hikâyesinin bir parçası olduğunu söylemiştir. ABD'de yaşayan yedi milyon Müslüman'ın ülkeyi zenginleştirdiğini savunmuştur. Obama konuşmasında selefi Bush'un aksine "terörizm" veya "Teröre karşı Savaş" ifadelerini kullanmamıştır. Obama'nın El Kaide ile mücadeleden bahsederken "Küresel Teröre karşı Savaş" a atıfta bulunmaması bilinçli bir şekilde hareket etmeye çalıştığını ve önceki yönetimlerden farklı bir strateji izleyeceğini göstermekteydi. Kutuplaşmanın yüksek ve değişken koşulların

hakim olduğu ortamda, Doğu'daki Müslümanlar ile Batı'daki Hristiyanlar arasında yeni angajman, birlikte yaşama ve uzlaşma içerikli söylemlerin kullanılması, Bush yönetiminden önemli bir çıkış noktasıydı. Obama'nın Kahire konuşmasındaki yeni alçak gönüllülük ve farklı ortaklık tonu, ABD'nin Ortadoğu'daki dış politikasını değiştireceği yönündeki beklentileri arttırmıştır (Gerges, 2012: 4).

Obama'nın Basra Körfezi ve Ortadoğu politikasında değişikliğe gitmek istemesinde Amerikan karşıtlığının Washington'ın bölgedeki çıkarlarına zarar vermesi ve Rusya, Çin ve İran gibi bölgedeki nüfuzunu artırmak isteyen aktörlerin bu durumu fırsata çevirmeye çalışması etkili olmuştur. Bush dönemindeki gelişmelerden dolayı Ortadoğu'da artan Amerikan karşıtlığı nedeniyle ABD'nin bölgedeki manevra kabiliyeti kısıtlanmıştır. Oktav'a göre ABD karşıtlığıyla popülaritesini en çok arttıran ülkelerden biri İran olmuştur. Ayetullah Ali Hamaney'in, "İran İslâm Cumhuriyeti, dünyanın en büyük şeytanının nefret ve gazabına uğramaktan gurur duymaktadır" sözü Amerikan karşıtlığının yüksek düzeyde olduğu bir dönemde oldukça önemlidir (Oktav, 2011: 137). Dünyanın en büyük ikinci petrol tüketicisi olan Çin'in, enerji ihtiyacını karşılamak için Basra Körfezi'ndeki ülkelerle ve Suudi Arabistan ile ilişkilerini geliştirmesi, ABD'nin Körfez'deki varlığını etkileyeceği düşünülmektedir. Dünyanın en önemli enerji ihracatçısı ülkelerinden biri olan Rusya da enerji konusunda Suudi Arabistan'la yakınlaşma içerisine girmiştir. 2007 yılında Rusya lideri Putin'in Suudi Arabistan'ı ilk ziyaret eden Başbakan olması oldukça önemlidir. ABD'nin hâkimiyetini sorgulayan liderlerden biri olan Putin'in, Suudi Arabistan ziyareti esnasında İsrail-Filistin sorunu başta olmak üzere ekonomik ve ticari alanlarda Suudi Arabistan'la işbirliği yapmaya hazır olduklarını açıklaması bölgedeki güç denklemini etkilemeye başlamıştır (Oktav, 2011: 137). Bölgedeki güç denkleminin değişmeye başlaması ve Amerikan karşıtlığının azaltılması gerektiğinin anlaşılması üzerine Başkan Obama ABD'nin Ortadoğu stratejisinde değişikliğe gitmeye karar vermiştir.

Obama göreve başladıktan hemen sonra Ortadoğu'ya yönelik olarak selefi Bush'un politikalarının aksine ulusal ve küresel gerçekliğe uygun yeni bir yaklaşım belirlemeye çalışmıştır. Nuruzzaman'a göre (2015: 6-7) Obama, Ortadoğu politikasını belirlerken küresel dünyadaki ve Amerikan'ın içerisindeki sorunların öne çıktığı pek çok kritik gelişme söz konusuydu. Obama ekonomideki resesyon sonucu finansal kurumların çökmesi, milyonlarca işsiz ve evsiz Amerikalının sorunlarıyla birlikte, Irak ve Afganistan'da devam eden savaş, İran ve Kuzey Kore ile nükleer çıkmaz, İsrail-Filistin barış sürecinin durması ve ekonomik alanda gelişmekte olan BRICS ülkelerinin yarattığı zorlukları dikkate alarak politika geliştirmek zorunda kalmıştır. Obama'nın dünya görüşü, Bush'un Amerikan üstünlüğüne olan inancı ve kaba güce dayalı olarak inşa ettiğı dış politikası ile karşılaştırılmıştır. Obama ile birlikte Amerikan dış politikasının küreselleşmiş dünyanın gerçekleri tarafından şekillenmeye başladığı görüşü dile getirilmiştir. Obama, küreselleşmeyi gücün incelikle (yumuşak bir şekilde) yayıldığı bir süreç olarak değerlendirmiş ve terörizmi küreselleşen dünyanın sorunlarından biri olarak görmüştür. Obama, askeri gücün ulusal sınırları aşan terörizm gibi sorunların üstesinden gelme konusunda sınırları olduğunu ve Amerikan güvenliğinin çok taraflı formlarda ortaklarla işbirliği gerektirdiği sonucuna varmıştır. Diplomatik angajman, güç tehdidi

değil, Amerika için daha fazla ortak ve arkadaş kazandı. Bu arada gelişmekte olan Brezilya, Çin ve Hindistan ekonomileri, küresel ekonomik düzeni etkilemek ve Amerikan'ın öncü rolüne meydan okumak için yeterince ivme kazandı (Nuruzzaman, 2015: 6-7).

Obama'nın ilk döneminde ABD, Ortadoğu politikasında askeri ve ekonomik açıdan yaşadığı kayıpları azaltmak için bölgedeki askeri varlığını olabildiğince azaltmayı hedeflemiş ve bu hedefinde de başarılı olmuştur. Obama, başkanlık görevini üstlendiğinde Irak'ta 142 bin Amerikan askeri bulunmaktaydı ancak bu sayı 2011 yılının Aralık ayında nerdeyse sıfıra indi. Daha sonra Amerikan kara kuvvetlerinin IŞİD ile savaşmak için Irak'a dönmesine karşın; Obama'nın görev süresi sonunda ülkedeki Amerikan askeri sayısı 5 binden azdı. Obama başkanlığının ileriki yıllarında da ABD'nin Ortadoğu'daki askeri varlığını azaltma hedefi doğrultusunda hareket etmiştir. Obama'nın, uluslararası toplum ve Amerika içindeki bazı grupların, Suriye'ye yönelik askeri harekât gerçekleştirilmesi gerektiği yönündeki yaygın çağrılarına karşı direnmesinde ve Libya'daki ayaklanmayı bastırmak için Amerikan hava gücünü kullanıp kara gücünü kullanmamasında, başlangıçtan itibaren bölgedeki askeri varlığını azaltma hedefi etkili olmuştur. Ayrıca Obama'nın geleneksel askeri güç araçları yerine, droneleri (insansız hava araçları) kullanması bölgedeki askeri hedeflerini azaltması açısından oldukça önemlidir. Obama, Afganistan ve Pakistan'da en çok droneleri kullanmıştır. Obama, Yemen'de en az 144 kere, Somali'de de en az 32 kere bu araçlar ile saldırı gerçekleştirmiştir. ABD ayrıca Suriye ve Libya'da da drone saldırıları gerçekleştirmiştir. ABD bu dönemde, Ortadoğu'da olabildiğince az sayıdaki özel operasyon güçlerini kullanmaya yönelik bir strateji izlemiş ve kara birliklerinin gönderilmesine alternatif olarak yerel militanların eğitilmesi çabasına girmiştir (Jervis, 2017: 33).

Obama Ortadoğu'da asker bulundurmamak istemediğini Kahire konuşmasındaki ifadeleriyle açıkça vurgulamıştır.

Şu iyi bilinmelidir ki, biz askerlerimizi Afganistan'da tutmak istemiyoruz. Orada askeri üs bulundurmamak da istemiyoruz. Genç kadın ve erkeklerimizi kaybetmek Amerika'ya ıstırap veriyor. Bu anlaşmazlığın devam etmesi pahalıya mal oluyor ve politik sorunlara neden oluyor. Afganistan ve Pakistan'da mümkün olduğu kadar çok Amerikalıyı öldürmeye kararlı olan şiddet yanlısı uçların bulunmadığından emin olsak her bir askerimizi memnuniyetle geri getirirdik. Fakat hal böyle değildir. İşte bunun içindir ki biz 46 ülkenin yer aldığı bir koalisyona katılıyoruz. Bunun maliyetinin yüksek olması, Amerika'nın bu davaya bağlılığını zayıflatmaktadır. Gerçekten de bu aşırı uçlara hiçbirimiz göz yumamayız. Onlar birçok ülkede adam öldürdü. Onlar farklı dinlerden insanları, hepsinden daha fazla Müslüman'ı öldürdü. Onların davranışları insanoğlunun hakları, ulusların gelişimi ve İslam'la bağdaşmıyor. Mukaddes Kur'an'a göre "masum bir insanı öldüren tüm insanlığı öldürmüş sayılır. bir insanı kurtaran, tüm insanlığı kurtarmış sayılır der. Bir milyardan fazla insanın iman ettiği bu güzel din, birkaçının kısır nefretinden çok daha büyüktür. İslâm, şiddet yanlısı aşırılıkla mücadelede problemin bir parçası değildir, barışın gerçekleştirilmesinin önemli bir parçasıdır (White House, 4 Haziran 2009)

sözleriyle ABD'nin Ortadoğu ve İslâm dünyasında istemediği halde terörle mücadele için zorunlu olarak bulunduğunu ifade etmiştir. Afganistan'ın yanı sıra Irak'taki çekilme sürecini şu şekilde değerlendirmiştir.

Afganistan'ın aksine, Irak savaşı hem benim ülkemde hem de dünyada derin fikir ayrılıklarına neden olan, zorunluluk sonucu başlatılmayan bir savaştı. Saddam Hüseyin'in diktatörlüğünden kurtulmanın, sonunda Irak halkı için daha iyi olacağına inanmama

rağmen, Irak'taki olayların, Amerika'ya, problemlerimizi çözümlmek için diplomasiden faydalanmamız ve uluslararası konsensüs kurmamız gerektiğini hatırlattığına inanıyorum. Aslında bizim büyük devlet başkanlarımızdan biri olan Thomas Jefferson'ın da bu konudaki sözlerini hatırlatmak yerinde olur. O şöyle demişti, "Umarım bilgeliğimiz gücümüzle orantılı olarak büyüyecek ve bize gücümüzü ne kadar az kullanırsak o kadar büyüyeceğini öğretecek." Bugün Amerikan'ın çifte sorumluluğu vardır. Iraklıların daha iyi bir gelecek kurmalarına yardım etmek ve Irak'ı Iraklılara bırakmak. Irak halkına bizim orada üs kurmak istemediğimizi, onların toprak ve kaynakların üzerinde hiçbir iddiamız olmadığını açıkça bildirdim (White House, 4 Haziran 2009).

Obama'nın Thomas Jefferson'a atıf yaptığı sözleri, ABD'nin Irak'ın yeniden inşasına katkıda bulunmaya çalışacağını göstermekteydi. Obama konuşmasının devamında 11 Eylül saldırılarının yarattığı ortam nedeniyle Amerikan değerlerine aykırı nitelikte girişimlerde bulunulduğunu kabul ederek; artık ABD'nin ülkelerin egemenliğine ve hukukun üstünlüğüne saygılı kalarak kendini savunacağına yer vermiştir. Müslüman toplumu da tehdit eden aşırı uçların, Müslüman toplumlarla ortaklaşa bir şekilde izole edileceği ve dışlanacağını ifade etmiştir. Obama, aşırı uçların Müslümanlarla diyalog halinde izole edilmesi durumunda küresel ölçekte herkes için güvenliğin daha çabuk bir şekilde sağlanacağını savunmuştur.

Kahire konuşması, Obama'nın kamu diplomasisine söylem düzeyinde önem verdiğini göstermektedir. ABD'nin Müslüman dünyayla köprü kurmaya çalışması, Franklin Roosevelt'in ABD'yi "demokrasinin cephaneliği" ve "dünyanın çoğunun memnuniyetle karşıladığı Amerikan istisnacılığı" tanımlamalarından bu yana; dünyada Amerika ve Amerikan başkanlarına yönelik pozitif yönde umut yaratmıştır. Ancak Seib'e göre Obama'nın Kahire konuşması, kamu diplomasisi açısından muhteşem görünmesine karşın kusurları da barındırmaktaydı. Çünkü Obama, sözlerini destekleyecek yeterlilikte politikaya sahip değildi. En güzel söylemler bile sağlam bir politika üzerine kurulmadıkça inandırıcı olmamaktadır. En büyük sorun kamu diplomasisi ile Amerika'nın genel dış politikası arasındaki uçurumdur. Başkan Obama ve Clinton Ortadoğu'da halkın dikkatini çeken fikirler sunsa bile bu fikirler söylem düzeyinde kalmaktadır. Ayrıca Obama, konuşmasında ikna edici jestler kullanmasına karşın kamu diplomasisinde esas olan kısım tutarlı bir dış politikanın uygulanmasıdır. Obama yönetiminin görünürde uyguladığı kamu diplomasisi şu ana kadar tutarlılık ölçütünü karşılamamıştır (Seib, 2010).

Obama Kahire konuşmasının önemli bir bölümünü, İsrail-Filistin sorununa ayırmış ve konuşmasında hem İsraillileri hem de Müslüman ve Hristiyanları memnun etmeye yönelik barışçıl mesajlar vermeye çalışmıştır. Obama konuşmasının bu bölümünde ABD'nin İsrail ile güçlü bağları olduğunu ifade etmiş ve iki ülke arasındaki bağın kopmayacağını mesajını vermiştir. Musevilerin dünyanın her bir köşesinde anti-semitizme maruz kaldığı ve katledildiğini vurgulamıştır. İsrail'i yok etmekle tehdit etmenin veya Museviler hakkında olumsuz tanımlamalarda bulunmanın İsraillilerin acılarını hatırlamalarına neden olacağına ve bölgede barışın tesis edilmesine engel teşkil edeceğini vurgulamıştır. Obama, Müslüman ve Hristiyan Filistinlilerin kendilerine yaşayacakları bir vatan edinebilmek için yaşadıkları sıkıntılara değinmiştir. Konuşmasında Filistin halkının 60 yılı aşkın bir süredir yerlerinden ve yurtlarından ayrı kalmalarının üzüntüsünü yaşadıklarını belirtmiştir. Mülteci kamplarında yaşamak zorunda kalan Filistinlilerin mevcut durumunun tahammül edilemez olduğu ve ABD'nin

Filistinlilerin kendi devletlerine sahip olmasına ilişkin hedeflerini görmezden gelmeyeceğini söylemiştir. Obama, hem İsraililerin hem de Filistinlilerin isteğinin gerçekleşmesi için; Filistinlilerin ve İsraililerin güvenli bir şekilde barış içinde yaşayabilecekleri iki devletli bir yapının tek seçenek olduğunu vurgulamıştır. Obama, sorunun iki devletli yapıyla çözülmesinin İsrail, Filistin, Amerika ve Dünya için en iyi yol olduğunu savunmuştur. Obama konuşmasında, Filistinlilerin ve özellikle de Hamas'ın şiddeti bırakması gerektiğini ve İsrail'in varlığının Hamas tarafından kabullenilerek geçmişte yapılan anlaşmalara riayet edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Obama, ABD'nin İsrail'i ortadan kaldırmak isteyenleri yasal bir yapı olarak görmeyeceğini belirtmiş fakat İsrail'in de yeni yerleşim merkezleri inşa etmesinin kabul edilemez bir durum olduğunu dile getirmiştir. Obama, İsrail'in yeni yerleşim merkezleri inşa etmesinin durdurulması gerektiğini savunmuştur. Obama, İsrail'in yeni yerleşim yerleri inşa etmesini, geçmişte yapılmış olan anlaşmaları ihlal eden ve barış sürecini baltalayan bir girişim olarak değerlendirmiştir. Obama, İsrail'in; Filistinlilerin yaşayabilme, çalışabilme ve toplumlarını geliştirebilmeleri için üstüne düşen sorumluluğu yerine getirmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Obama, üç büyük din için kutsal olan Kudüs'ün Museviler, Hristiyanlar ve Müslümanlar için güvenli bir yuva haline gelmesi için herkesin sorumlu olduğunu vurgulamıştır.

Obama, Ortadoğu'daki sorunlardan bir diğerinin bölgedeki nükleer silah yarışı ve silahlanmanın engellenmesi olduğunu vurgulamıştır. Obama, bazı ülkeler nükleer silaha sahipken diğer ülkelerin nükleer silaha sahip olamaması yönündeki itirazları anlayışla karşıladığını ifade ederek; ABD'nin, hiçbir ülkenin nükleer silaha sahip olmadığı bir dünya istediği yönündeki görüşünü açıklamıştır. Obama, nükleer silahlanma konusunda muhalif görüşteki ülkelere uluslararası hukukun gereklerinin yerine getirmesini istemiştir. Obama konuşmasında, İran dahil Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (NPT) sorumluluğunu icra eden her bir ülkenin barışçıl niyetlerle nükleer enerjiyi elde etmeye hakkı olduğunu savunmuştur. Obama, anlaşmayı imzalayan her bir ülkenin, anlaşmanın gereklerine ve özüne uygun bir şekilde hareket etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca bölgedeki her bir ülkenin NPT anlaşmasının özü doğrultusunda birleşeceği umudunu taşıdığını belirtmiştir.

Obama'nın Kahire konuşmasındaki dördüncü kısım demokrasi üzerine olmuştur. Son yıllarda demokrasinin yayılması konusunda fikir ayrılıklarının olduğu ve bu tartışmaların çoğunun Irak savaşı ile ilgili olduğu ifade edilmiştir. Obama konuşmasında, hiçbir ülkeye başka bir ülke tarafından bir yönetim sisteminin empoze edilmemesi gerektiğini savunmuştur. Obama, hukukun üstünlüğüne dayalı olan ve bütün insanların haklarına saygı gösteren bir hükümet sistemini savunmaktan vazgeçmemekle birlikte; her ülkenin bu ilkeyi (demokratik hükümet sistemini) kendi geleneklerine uygun olarak uyguladığını belirtmiştir. Ayrıca konuşmada ABD'nin herkes için en iyisini bilen bir yaklaşıma sahip olmadığını vurgulaması da oldukça önemlidir. Özetle, Obama, Kahire konuşmasında Bush döneminden oldukça farklı söylemlerde bulunmuştur.

Kepsutlu'ya göre Kahire konuşmasında İsrail-Filistin sorununun çözümüne yönelik önemli açıklamalar yapmış olan Obama, pratikte İsrail ile ilişkilerini sınırlılık politikası

çerçevesinde devam ettirmiştir. İsrail Başbakanı Netanyahu ile Obama arasında siyasi konulara ilişkin ihtilafların bulunduğu açıkça ortaya çıkmıştı. İsrail'in askeri yöntemlerle çözmek istediği uluslararası konularda Obama'nın Kahire konuşmasında görüldüğü gibi diplomatik yolları tercih etmesi, Washington-Tel Aviv hattında gerilim yaratmıştır. Her iki liderin başkanlıklarının ilk dönemlerinde başlayan kırılmalar ilerleyen süreçte artarak devam etmiştir. Obama, Arap ve İslâm dünyasında prestiji sarsılmış olan ABD'nin imajını yeniden kazanmak için girişimlerde bulunmuştur. Obama, İsrail-Filistin barışı için George Mitchell'i özel temsilci atayarak diplomatik çözüm sürecini başlatmak istemiştir. Ancak İsrail, Mitchell'i sıcak bir şekilde karşılamamıştır. 2009 yılının Kasım ayında Netanyahu'nun ABD'ye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında, Obama ile İran ve Filistin'deki yerleşimler konularında tartıştığı gündeme gelmiştir. ABD-İsrail ilişkilerinde ikinci kırılma ABD Başkan Yardımcısı Biden'ın Tel Aviv ziyareti sırasında gerçekleşmiştir. Biden'ın ziyaretteki ilk gününde, İsrail'in Doğu Kudüs'te yeni bir yerleşim planı açıklaması ABD nezdinde rahatsızlık yaratmıştır. Yaşanan bu gelişmelerin ardından İsrail'in Washington Büyükelçisi Micheal Oren'in, ikili ilişkilerin "35 yıldan bu yana en kötü seviyede" olduğunu ifade etmesi, İsrail-ABD gerilimini açıkça ortaya koymuştur (Kepsutlu, 2016: 251).

Başkan Obama, İsrail-Filistin barış sürecinde ilerlemenin tam zamanı olduğunu ve Arap Baharı'nın bir parçası olarak gördüğü Filistinlilerle olan çatışmanın sona erdirilmesinin, bölgede barışı getireceğini düşünmekteydi. Öte yandan Netanyahu ve sağ kanattaki müttefikleri, Arap Baharı sürecindeki barış ihtimaline soğuk bir şekilde yaklaştı. İsrail'in sağcı kanadı, Mısır ve Ürdün'deki ayaklanmalardan endişe etmiş ve Ortadoğu'da statükonun savunucusu olarak konumlanmıştır. İsrail yönetimine göre kargaşa zamanı bölgeyi terk etmek ve risk almak mantıklı değildi. Dolayısıyla Netanyahu ve Obama, Arap Baharı sürecine de farklı bir şekilde yaklaşmıştır. İsrail, ideolojik ve ekonomik kaygılardan ötürü bölgedeki demokrasi ve özgürlük yanlısı toplumsal taleplere karşı daha temkinli bir yaklaşım sergilemiştir (Rabinovich, 2015: 6-7).

İsrail-ABD ilişkilerinin gergin bir seyir izlemesi, Amerikan iç politikasını etkileyerek Kongre ile Cumhuriyetçiler ve Demokratik Partililer arasında ayrışmaya neden olmuştur. Cumhuriyetçiler ve kongre üyelerinin bir kısmı, Obama ve ekibine tepkilerini göstermek amacıyla Netanyahu'nun 2011 yılının Mayıs ayında Washington ziyareti sırasında yaptığı konuşmayı defalarca kez ayağa kalkarak alkışlamışlardır (Kepsutlu, 2016: 251-252). İsrail ile ABD arasındaki ayrışmalar Obama'nın başkanlığının ikinci döneminde artarak devam etmiş ve özellikle de İran konusunda iki ülke arasında şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. İsrail-ABD geriliminin Amerikan iç politikasındaki yansıması da; Obama'nın başkanlığının ikinci döneminde daha da iyi görülmüştür. Obama'nın ikinci döneminin analiz edildiği bölümde, giderek tırmanan İsrail-ABD gerilimi kapsamlı bir şekilde anlatılmıştır.

Amerikan iç politikasında kriz yaratan bir diğer konu ABD-İran ilişkileri olmuştur. Obama'nın Başkan seçilmesinin ardından seçim konuşmaları esnasında bahsettiği, İran'la ön koşulsuz görüşme ve yalnızca yaptırımların ağırlaştırılması olasılığına destek verenlere karşı; ılımlı bir yaklaşım sergilemenin İran'ın eline koz verilmesine neden

olacağını belirtenler bulunmaktaydı. Kongre'de ağırlıklı olarak Cumhuriyetçiler, geçmişte İran'la yapılan nükleer görüşmelerden sonuç alınamadığı argümanını öne sürerek Obama'yı eleştirmişlerdir. İran'ın nükleer silaha sahip olması durumunda İsrail ve ABD'ye tehdit oluşturabileceği düşüncesini dile getirmişlerdir. Obama'ya göre, İran'ın uranyum zenginleştirme çabalarını engelleyebilmek için dünya ülkelerinin işbirliği yaparak İran'a karşı baskı kurması gerekmektedir. Nükleer silaha sahip olan İran, Ortadoğu'daki dengeleri alt üst edebilecekti. Bu nedenle Obama başkanlığının birinci döneminde İran ekonomisi üzerinde baskı kurarak, yaptırımların dozunu arttırmayı tercih etmiştir. Hatta Obama, ABD yönetiminin İran'la doğrudan görüşmeyerek yaptırımların baskısı altında kalan İran'ın, nükleer müzakereye sıcak bakana kadar baskı altında tutulması gerektiğine yönelik bir strateji izlemiştir. Obama'nın İran'ın nükleer silah elde etmesinin engellenmesi için yetkisi dahilinde "her şeyi" kullanabileceğini söylemesi, o süreçte askeri müdahale ihtimalinin bile gündemde olduğuna yönelik değerlendirmelerin yapılmasına yol açmıştır. Ancak Obama, seçim kampanyasını yürüttüğü dönemlerdeki gibi; öncelikle diplomatik yöntemleri tercih edeceği konusundaki kararlı duruşunu sürdürmüştür (Kepsutlu, 2016: 245-246).

Obama'nın ilk döneminde İran ekonomisi üzerine uyguladığı baskılar sonuç vermiş ve başkanlığının ikinci döneminde İran ile olan ilişkilerin pozitif yönde ilerlediği bir süreç başlamıştır. İran-ABD ilişkilerinin olumlu yöndeki seyri ve bu durumun bölgesel gelişmeler üzerindeki etkisi, Obama'nın ikinci dönemindeki Ortadoğu politikasının analiz edildiği bölümde kapsamlı bir şekilde irdelenmiştir.

Obama'nın başkanlığının birinci döneminde Amerikan dış politikası ve Ortadoğu'ya yönelik izlediği yöntemleri analiz etmek için, 2010 yılının Mayıs ayında yayınlanmış olan Ulusal Güvenlik Strateji (UGS) belgesinin incelenmesi önem arz etmektedir. Obama, Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin önsözünde tarihsel açıdan büyük bir değişim sürecinden geçtiklerini vurgulamıştır. Obama, dünyada açık kapı politikasının olumlu ve olumsuz gelişmelere neden olduğunu belirtmiştir. Ayrıca büyük güçler arasında barışın daha kolay bir şekilde inşa edilebildiğini ve küresel ölçekte demokrasinin milyonlarca insanın yaşadığı bölgelerde gelişme fırsatı yarattığını ifade etmiştir. Obama, küreselleşmenin uluslararası terörizm, ölümcül teknolojilerin yayılması, ekonomik karışıklıkların artması ve iklim değişikliği gibi olumsuz yönlerini de ifade ederek, güvenlik sorunlarına liberallerin yaklaşımına paralel olarak geniş bir perspektiften yaklaşmıştır.

Obama'nın UGS'de güvenlik meselesine geniş bir perspektiften yaklaşmasında 2003 yılındaki Irak Savaşı'nda yaşanan kötü tecrübeler etkili olmuştur. ABD, Irak'ta 7 yıllık işgal sürecine rağmen ekonomik, siyasi ve askeri açılardan kazanım elde edememiştir. Irak'ın yeni hükümetlerinin 2011'de ABD askerlerinin çekilmesine rağmen kapsamlı bir askeri üs ve güvenlik anlaşması imzalamaması bölgedeki istikrara olumsuz etki etmiştir. Irak'taki kaotik ortam ilerleyen süreçte IŞİD'in Suriye ve Irak'ta yayılmasına yol açmıştır. Obama'nın Esad'a yönelik tutumunu değiştirmesi ve IŞİD'le mücadele için 5 bin Amerikan askerinin bölgeye gönderilmesine kadar ABD'nin Irak politikası bu şekilde şekillenmiştir. Obama, Irak'ta Bush döneminden farklı bir strateji izlemesine karşın ABD'nin Irak politikasındaki başarısızlığı Trump dönemine kadar sirayet etmiştir. 2018

yılında Trump'ın Bağdat'a ziyaret için havaalanına inerken Başkanlık uçağının ışıklarının kapanmasına çok şaşırdığını ve harcanan 7 trilyon doların işe yaramadığı şeklinde beyanat vermesi bu durumu özetlemektedir (İleri, 2019). Trump'ın açıklaması, Obama'nın da 2010 yılındaki güvenlik stratejisinin ve Irak politikasının sorgulanmasına yol açtığını göstermektedir.

ABD'nin Ortadoğu'da açmaza sürüklenmesinde, Irak savaşındaki başarısızlığın Afganistan'ı olumsuz etkilemesinin yanı sıra, Rus lider Putin'in 2007 yılında Münih Konferansı'nda gerçekleştirdiği konuşmada ABD'nin tek taraflı yaklaşımlarına karşı çıkarak çok kutupluluğa vurgu yapması ve ardından 2008 yılında Gürcistan'da yaşanan gelişmeler etkili olmuştur (Vodinalı, 2017). ABD'nin Ebu Gureyb, Guantanamo ve Mezar-ı Şerif'te tutuklu bulunan Iraklı El Kaide militanlarına ve Taliban esirlerine karşı gayri insani muamelelerde bulunması, Obama'nın Ortadoğu'da güvenlik problemlerinin aşılmasında işini zorlaştırmıştır. Ayrıca Rus lider Putin'in, NATO'nun Doğu'ya doğru genişlemesine karşı çıkarak Gürcistan hamlesini yapması, ABD'yi Ortadoğu ve Avrasya coğrafyasındaki sorunları çözmeye yönelik farklı stratejiler geliştirmeye yönlendirmiştir. Obama'nın 2010 UGS'de terörizm ve küresel güvenlik sorunlarına yönelik geliştirdiği stratejilerin gerçekliği özellikle başkanlığının ikinci dönemine denk gelen süreçte Rusya'nın Ukrayna'daki işgali ve 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesiyle test edilmiştir.

2010 yılındaki UGS'nin önsözünde ABD'nin neredeyse 10 yıldır şiddet ve nefret ağına karşı mücadele içerisinde olduğuna yer verilmiştir. Irak Savaşı sonlandırılrsa bile, ordunun El Kaide ve onunla ilişkili olan yapıları bozguna uğratmak adına Afganistan'a odaklanacağı belirtilmiştir. UGS'de, ABD'nin çok taraflı bir yaklaşımla hareket edeceği ve Amerikan halkının ve müttefiklerinin güvenliklerini koruma görevini sürdüreceği ifade edilmiştir. Ayrıca ABD'nin devletlerden, devlet dışı aktörlerden ve başarısız devletlerden gelen çok taraflı tehditlerle karşı karşıya olduğu belirtilmiştir. ABD'nin kendi güvenliği için askeri üstünlüğünü korumaya devam edeceği ve küresel güvenliği destekleyeceği vurgulanmıştır. ABD'nin yurtdışındaki gücünün ve etkisinin evinde yapılacak düzenlemelerle sağlanabileceğinin farkında olduğu belirtilmiştir. ABD'nin ekonomisini geliştirmesi ve bütçe açığını gidermesi gerektiği vurgulanmıştır. Amerikan ordusunun ülkenin güvenliği için önemli olduğu belirtilmekle birlikte yeni yüzyılın yükünün yalnızca Amerikan'ın omuzlarına yüklenemeyeceği belirtilerek; kararlı bir şekilde eski ittifakların güçlendirileceği ifade edilmiştir. UGS'de yörüngesi belli olmayan yeni yüzyılda ABD'nin bir kez daha dünyaya liderlik etmeye hazır olduğuna değinilmiştir.

UGS'ye genel bakış bölümünde, 21. yüzyılda Amerikan çıkarlarına uygun olarak Amerikan liderliğinin yeniden canlandırılması ve ulusal güvenliğe yönelik önceliklerin en iyi şekilde geliştirilmesine yer verilmiştir. ABD'nin liderliğini yeniden canlandırması için ekonominin canlandırılması gerektiği ve ABD'nin refahının da küresel refah ile ilişkili olduğu belirtilmiştir. ABD'nin güvenliğinin okyanusun diğer tarafındaki gelişmelerden etkilendiği üzerinde durularak izolasyonist bir politika izlenmeyeceğinin işaretleri verilmiştir. Ayrıca ABD'nin hem yakın dostları ve müttefikleri ile olan ilişkilerini hem de uluslararası sistemi güçlendireceğine yer verilmiştir. ABD'nin uluslararası koalisyonları harekete geçirerek angajmanların sürdürüleceği ifade edilmiştir. NATO, Dünya Bankası,

IMF gibi ABD'nin liderlik ettiği kuruluşların destekleneceği belirtilmiştir. Ancak UGS'de uluslararası normların güçlendirilmesi ve uluslararası hukukun uygulanmasında yalnızca ABD'nin sorumluluğunun olmadığına ifade edilmesi ve diğer ülkelere de sorumluluk yüklenmesiyle birlikte Amerika'nın siyasi ve ekonomik açıdan yükü hafifletilmek istenmiştir. İkili meselelerde işbirliği yapabilmek için Çin, Hindistan ve Rusya'nın da dahil olduğu dünyanın önemli etki merkezleriyle daha derin ve daha etkili bir şekilde ortaklık kurmak için çalışıldığı belirtilmiştir. Dünyanın birbiriyle bağlantılı olduğu ve bu nedenle gücün, uzun süreli olarak sıfır toplamı bir oyun olmadığını kabul etmek gerektiği belirtilmiştir (U.S. National Security Strategy, 2010: 1-3). Özetle UGS'de, Obama'nın yalnızca realist bir düzlemde hareket etmeyeceği görülmüş ve liberal yaklaşımın kazan kazan anlayışına dayalı olan bir stratejinin de takip edileceğine ilişkin sinyaller verilmiştir. Aşağıda yer alan tabloda 2010 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'ndeki dikkat çekici kelimeler yer almaktadır.

Tablo 19. ABD'nin 2010 Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde Tekrar Edilen Dikkat Çekici Kelimeler

Kullanılan Kelimeler	Sayı
Güvenlik/Ulusal Güvenlik	219
Uluslararası	146
Küresel	99
Ekonomi/Ekonomik	90
Kuvvet	89
Çıkar	79
İşbirliği	74
Partner	70
Tehdit	60
Nükleer/Nükleer Silah/Nükleer Güvenlik	53
Barış/Barışçıl	50
Ulusal Güvenlik	48
Angajman	39
Terör/Terörist/Terörizm	38
Liderlik	32
Küresel Ekonomi	27
El Kaide	23
Müttefikler	22
Savaş	21
Güç	18
Küresel Güvenlik	16
İttifak	14
Karşılıklı Çıkar	14
Amerikan Liderliği	12
Ortadoğu	6

Tabloda görüldüğü üzere 2010 yılındaki UGS belgesinde uluslararası ve küresel işbirliği çerçevesinde güvenliğin sağlanmasına büyük önem verilmektedir. Obama'nın müttefiklerle olan işbirliği vurgusu ile uluslararası ve küresel ölçekteki meselelerin çözümüne önem vermesi ilk döneminde izolasyonist bir politika izlemeyeceğini göstermektedir. UGS'de özellikle angajman kelimesinin sık kullanılması bu durumun önemli bir göstergesidir. UGS'de terörle mücadele ve El Kaide terör örgütünün etkisiz hale getirilmesine yönelik kullanılan kelimeler oldukça önemlidir. UGS'de tehdit kelimesinin sık sık vurgulanması, ABD'nin 11 Eylül saldırılarının ardından endişelerinin sürdüğünü göstermektedir. Ayrıca UGS'de liderlik ve Amerikan liderliğine ilişkin

kelimelere yer verilmesi, Obama'nın Amerikan üstünlüğünden ve realist bir dış politikadan vazgeçmediğinin işareti olarak değerlendirilebilir. UGS'de Savaş-Kuvvet-Güç gibi kelimelerin sık kullanılması, ABD'nin Irak işgalindeki psikolojik iklimin etkisinde kalmaya devam ettiğini göstermektedir.

UGS'de Obama'nın kişilik yapısının dış politikadaki duruşunda etkili olduğu açıkça görülmektedir. UGS'de işbirliği, ortaklık (*partner*) ve müttefikler kelimesinin sık kullanılması Obama'nın uzlaşmacı kişiliğiyle uyumludur. Ayrıca ABD'nin terörizmle mücadelede aktif bir rol üstleneceğinin belirtilmesi ve Amerikan liderliğine atıf yapılması, Obama'nın baskın, cesur ve hırslı yapısının bir yansıması olarak görülebilir. UGS'de ulusal çıkar, güvenlik ve nükleer tehdit gibi kelimelerin sık sık vurgulanması, Obama'nın Amerikan dış politikasındaki realist yaklaşımdan kopmayacağını göstergesidir. Obama'nın terörizmle mücadele ve güvenlik meselelerini çok taraflı girişimlerde bulunarak çözmek istemesi, dışa dönük ve sosyal bir kişilik yapısına sahip olmasıyla açıklanabilir. UGS'de barışın sağlanması ve güvenlik sorunun mülteciler, iklim değişikliği ve çevre sorunları gibi alanları da kapsayacak boyutta kapsamlı bir şekilde ele alınmasında, Obama'nın Demokratik Partili olması ve geçmiş yaşamında karşılaştığı zorlukların önemli bir etkisi olduğu düşünülebilir.

UGS'de Obama'nın realist bir dış politikayı savunmakla birlikte çok taraflı girişime önem veren idealist ve liberal bir yaklaşıma sahip olduğu da görülmektedir. Obama'nın ABD'nin insan hakları konusunda demokrasinin teşvik edilmesi yönünde politika izleyeceğini ifade etmesi ve bu konuda küresel ve uluslararası işbirliğinin sağlanmasının oldukça önemli olduğunu belirtmesi dikkat çekicidir. Obama'nın çok taraflı yaklaşımı, demokrasinin yayılması için tek taraflı müdahaleyi savunan Bush döneminden kopuşu ortaya koymaktadır. UGS'de demokrasinin teşvik edileceği ve terörizmle de aktif bir şekilde mücadele edileceğinin belirtilmesine karşın; bu hedeflerin gerçekleşmesinde gerekli olan ekonomik maliyetin müttefiklerle paylaşılması gerektiği iması yapılmaktadır. UGS'de Obama, demokratikleşme yolunda ilerleyen ülkelerle çatışmak yerine onların sisteme dahil edilmesine çalışılacağını açıklayarak, Ortadoğu'nun pek çok ülkesini etkileyecek yeni bir süreci başlatmıştır. Obama, küresel kapitalist sistem içerisinde karşılaşılan ekonomik ve toplumsal sorunların reformist bir yaklaşımla çözülmesi gerektiğini savunmuştur. Obama, Amerikan toplumunu etkileyen geleneksel liberal-muhafazakâr yaklaşıma uygun olarak mevcut sistemin (küresel kapitalizmin) sürdürülmesi yönünde bir tutum sergilemiştir.

Obama'nın, UGS'de askeri açıdan çok taraflı müdahalelerde bulunulması gerektiğini vurgulaması ve Çin gibi yükselen güçlerin uluslararası sisteme entegre edilmesine çalışması; ABD'nin askeri liderliğinin olmadığı bir dünyada barışın sağlanmasının zorlaşacağını düşünenleri kaygılandırmıştır. Aslında Obama, Çin'i sisteme entegre ederek ABD ve dünya için tehdit unsuru haline gelmesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Çin gibi yükselen güçlerin mevcut uluslararası düzeni desteklemesi ile ABD'nin sorumluluğu hafifletilmek istenmiştir. Ancak bu durumun Ortadoğu ve dünyanın pek çok bölgesinde barış ve istikrarı olumsuz yönde etkileyecek gelişmelerin yaşanmasına neden olduğu vurgulanmıştır. Obama karşıtlarına göre; özellikle ABD'nin Ortadoğu'dan askeri gücünü

çekmesi, küresel açıdan liderliğine zarar vermesine ve liberal değerlerin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu eleştirilere rağmen Obama, liberal düzen üzerinden sorunları çözmeye devam etmiş ve mevcut düzen içerisindeki uluslararası kurumlarla işbirliğine büyük önem vermiştir (Özdemir, 2018: 69).

Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde (U.S. National Security Strategy, 2010: 5) ABD'nin, gücüne ve dış politikadaki etkisinin temeline odaklanarak Amerikan'ın evindeki evrensel değerleri yurtdışında destekleyeceği; ancak bu değerleri demokratik olmayan ülkelere zorla dayatmaya çalışmayacağı belirtilmiştir. Ayrıca Obama yönetimi tüm barışçıl demokratik hareketleri memnuniyetle karşılarken, aynı zamanda insan hakları adına uluslararası normları güçlendirmek için çalışıldığı ifade edilmiştir. Böylece Obama döneminde demokratikleşmeye yönelik atılan adımların sözlü olarak destekleneceği ifade edilmekle birlikte, Bush dönemindeki gibi savaş veya askeri yöntemlerle bölgenin demokratikleştirilmeyeceğinin işareti verilmiştir. Böylece Obama'nın Ortadoğu'da liberal müdahaleci bir stratejiyi uygulama noktasında isteksiz olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. UGS'de, Kahire konuşmasındakine benzer olarak, Ortadoğu'da yeni bir müdahaleden uzak durmaya yönelik bir politika izleneceğinin işareti verilmiştir. Liberal müdahaleci yaklaşımdan uzak duran Obama, yeniden mevzilenme stratejisiyle de uyumlu olarak, ekonomik açıdan ABD'yi zorlayan bölgedeki kara gücünün azaltılmasına yönelik bir politika takip etmeye başlamıştır.

UGS'de, demokratik olmayan yönetimlerin ilkeli katılım yoluyla sisteme entegre edilmesinin destekleneceğinin belirtilmesi, ABD'nin idealist söylemleri ile çelişmektedir. ABD, demokratik olmayan rejimlerle ortaklığını terörle mücadelede işbirliği, üçüncü ülkelerin yayılmacılığına karşı önlem alma ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi üzerine kurgulamıştır. UGS'de baskıcı rejimlerle çalışılabileceğinin ifade edilmesine karşın; bu ülkelerdeki sivil toplumun destekleneceğinin belirtilmesi, tutarsızlık yaratmaktadır. Obama'nın baskıcı ülkelerin, sivil topluma olan desteği reddetmeleri durumunda "Uluslararası toplumu, kamusal ve özel diplomasiyi kullanarak rejimlerin baskıcı davranışlarını değiştirmesi yönünde irade göstermesini sağlayacağız" sözleri oldukça önem taşımaktadır. Demokrasi ve sivil toplumun desteklenmesi ile demokratik olmayan rejimlerle birlikte çalışılması yaklaşımı, Obama'nın pragmatik çıkarları ön plana aldığını göstermektedir. UGS'deki idealist hedefler Obama'nın realist grand stratejisi karşısında erozyona uğramıştır (Özdemir, 2018: 93).

Ortadoğu'daki askeri varlığını azaltmaya başlayan Obama, askeri yöntemlerle ve baskıyla demokratik olmayan rejimleri değiştirmeyeceğini belirtmesine rağmen; terörizm ile aktif bir şekilde mücadele edileceğini ilan etmiştir. UGS'de, ABD ve müttefiklerine karşı saldırılarda bulunan El Kaide ve onun destekçisi olan örgütlerle mücadele edileceğine değinilmiştir. UGS'de ABD, savaşa başvurmadan önce diğer bütün seçenekleri tüketecektir görüşü yer almaktadır. Güce başvurulması gerektiğinde de NATO ve BMGK ile ortaklaşa çalışılarak uluslararası destek aranacağı belirtilmiştir. Ancak yine de ABD'nin, ulusunu ve çıkarlarını savunmak amacıyla gerektiğinde tek taraflı olarak hareket etme hakkını muhafaza ettiği belirtilerek gerektiğinde tehdit oluşturan unsurlara karşı müdahaleden kaçınılmayacağının işareti verilmiştir. UGS'de, Obama'nın

gerektiğinde NATO ve BMGK ile ortaklaşa hareket edilerek Ortadoğu'da müdahalelerde bulunulabileceğini belirtmesi, ABD'nin seçici angajman stratejisini uygulayabileceğini göstermiştir. Ayrıca gerektiğinde tek taraflı müdahaleden kaçınılmayacağı vurgusu, yeni dönemde üstünlük stratejisinden tam olarak vazgeçilmediğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde Obama'nın 2009 yılında Nobel Barış Ödülü aldığı gün yaptığı konuşmasında, SİHA gibi savaş araçlarının barışın korumasında önemli bir rol oynayabileceğini söylemesi ve savaşın bazen zorunlu olarak yapılması gerektiğini belirtmesi, Ortadoğu'da tamamen pasif bir politika izlemeyeceğini göstermesi açısından oldukça önemlidir (Özdemir, 2018: 67).

ABD'nin terörizmle mücadelede kararlı bir tutum izleyeceği, El Kaide lideri Bin Ladin'in öldürülmesi sürecinde açıkça ortaya çıkmıştır. Obama, on yıllık bir takipten sonra hâlâ yakalanamamış olan Bin Ladin'in, Amerika'ya tehdit oluşturmaya devam ettiğini düşünmekteydi. UGS'de terörizmle mücadelede kararlılık vurgusu yapan Obama, Bin Ladin'i yakalayıp öldürerek, 11 Eylül saldırılarını aklından çıkarmayan Amerikalıları rahatlatmayı amaçlamıştır. Ayrıca Bin Ladin'in öldürülmesiyle, dünyaya ABD'nin hafife alınmaması gereken bir ülke olmaya devam ettiği sinyali verilmeye çalışılmıştır. 2 Mayıs 2011'de Pakistan'da gerçekleştirilen askeri operasyonla Bin Ladin öldürülmüştür. Bin Ladin'in öldürülmesiyle Amerikan dış politikasında korkunç bir bölüm son bulmuştur. ABD, Bin Ladin'in ardından ağırlıklı olarak insansız hava araçlarıyla örgütün diğer militanlarına saldırılar gerçekleştirerek, örgüte büyük bir darbe indirmeyi başarmıştır. Obama, Bin Ladin'in öldürülmesinin, Amerikan yönetiminin ve halkının enerjisini tüketen sorunlardan kurtulmayı sağlayarak, Amerikan toplumunun fazlasıyla rahatlamasını sağladığını savunmuştur. Obama, El Kaide ile hâlâ savaşın sürdüğünü ve terörle mücadelenin ABD dış politikasının temel amaçlarından biri olduğunu her defasında vurgulamıştır. ABD, stratejik görünümde beklenmedik bir dönüşümü engelleyerek, teröristlere ve onların tüm dünyada ve Amerikan topraklarında kargaşa yaratma çabalarına karşı savaşı sürdürmüştür (Hook ve Sapnier, 2014: 339).

Obama yönetiminin El Kaide'nin güçlenmesine ilişkin endişesi Yemen kriziyle birlikte daha da artmıştır. Dışişleri Bakanı Clinton'ın, Yemen'deki karışıklıklar üzerine mevcut yönetimin derhal devrinden yana olduğunu ve bunun Yemen halkının yararına olduğunu açıklaması oldukça önemlidir. ABD, Yemen'deki Suudi Arabistan-İran geriliminden büyük rahatsızlık duymuştur. Yemen'deki istikrarsızlığın El Kaide'yi güçlendirmesi sorununun uluslararası boyuta taşınmasına neden olmuştur. El Kaide'nin Yemen'i kontrolü altına alması durumunda dünyanın en önemli su geçişlerinden birinin kapanması ihtimali ABD'yi endişelendirmiştir (Oktav, 2011: 163-166).

Terörle mücadelede aktif bir politika izleyen Obama yönetimine karşı bölge ülkelerinden ve Amerikan kamuoyundan yoğun eleştiriler getirilmiştir. Özellikle terör örgütleri arasında ayırım yaptığına ilişkin analizler yapılmaya başlanmıştır. Örneğin 2010 yılının Haziran ayında ABD Dışişleri Bakanlığı'nda Yakın Doğu ilişkilerinden sorumlu Bakan Yardımcısı Jeffrey Feltman'ın, Hizbullah'ın ABD'nin bölgedeki çıkarlarını tehdit etmediğini belirtmesi, Amerika'da tepki toplamıştır. Ayrıca diğer yandan 2010 yılında Amerikan kamuoyunda Obama'nın Hizbullah'ın silahsızlandırılmasına yönelik olarak

çaba göstermesi gerektiği görüşleri dile getirilmiştir. Her ne kadar Obama, başkanlığının birinci döneminde İsrail'in baskısıyla örgütle çok fazla yakınlık kurmasa da; İran ile ilişkilerde Hizbullah'ın kilit önem taşıması, Obama'nın özellikle ikinci döneminde Hizbullah'a yönelik yeterince tepki vermemesine yol açmıştır (Özdemir, 2018: 228). ABD'nin terör örgütleri arasında ayırım yaptığı eleştirisi, ağırlıklı olarak Obama'nın başkanlığının ikinci döneminde gündeme gelmiştir. Özellikle Suriye iç savaşı sırasında PYD terör örgütünün ABD tarafından desteklenmesi, Türkiye'nin, "ABD, terör örgütleri ile işbirliği yapmaktadır" argümanını öne sürmesine yol açmıştır. Konu hakkındaki değerlendirmeler, Obama'nın ikinci döneminin analiz edildiği bölümde kapsamlı bir şekilde irdelenmiştir.

Başkan Obama, Bush'un Savunma Bakanı Robert Gates'in görevine devam etmesini sağlayarak, ABD'nin küresel güç dengesindeki üstünlüğünü sürdürme konusunda kendinden önceki başkanların kaygılarını devam ettirdiğini göstermiştir. Robert Gates'in göreve devam etmesi, askeri ve güvenlik konularında devamlılık arayan birçok Kongre üyesini tatmin etmiştir. Obama'nın Ulusal Güvenlik Danışmanlığına, Amerikan ulusal çıkarlarını kararlı bir şekilde savunan Jim Jones'u getirmesi de bunun göstergesiydi. Bu ve diğer atamalar, Obama yönetiminin ilk dönemde dışişlerinde ülkenin ahlaki misyon algısını sahiplendiği ve Pentagon'un realizmin ahlak dışı çizgisini sürdürerek, çift durumlu bir geleceği akla getirmiştir. Bu parçalanmış kişiliğin (idealist/realist karışımı), Amerikan dış politikasında uyum mu yoksa uyumsuzluk mu yaratacağı iç ve dış politikada yaşanan gelişmeler neticesinde değerlendirilmiştir (Hook ve Spanier 2014, 331-332).

ABD'nin Ortadoğu'da hakim güç rolünden vazgeçmek istemediğine yönelik değerlendirmelerin yapılmasında Dışişleri Bakanlığı görevini Clinton'ın yürütmesi de etkili olmuştur. Clinton'ın "Hiçbir önemli küresel sorun Amerikasız çözüme kavuşturulamaz ve Amerikalılar bütünleşme ve ayrışma yanlıları arasındaki savaşta yerini almıştır. Böyle bir dünyada Amerikan liderliğine daha az ihtiyaç duyulması imkânsızdır. Aksine bugün ABD'nin liderliğine daha çok gereksinim vardır" sözü bunu açıkça ortaya koymuştur (Oktav, 2011: 138). Obama'nın Amerikan liderliğini koruma konusunda radikal bir duruş sergileyen Clinton'la çalışması, başkanlığının ilk döneminde Bush dönemindeki fikirlerin kısmen etkisinde kaldığı ve ABD'nin bölgeye yönelik angajmanlarını sürdüreceğinin önemli bir göstergesi olmuştur. Ayrıca başkanların ilk dönemlerinde bir kez daha seçilme kaygısını taşımaları dış politika hedeflerini tam olarak ortaya koyamamalarına neden olmaktadır.

Başkan Obama'nın Amerikan siyasi sisteminin etkisiyle Ortadoğu'da tamamıyla istediği yönde bir politika izleyemeyeceği dikkate alınmalıdır. ABD'de kontrol ve denge sistemi hakim olduğu için farklı kurumlar ve karar alıcılar, kararlarının alınması sürecinde uzlaşma sağlayamayabilmektedir. Farklı düşünce ve eğilimdeki karar alıcılar, başkanı yanlış yönlendirilebilmektedir. Ayrıca ideolojik açıdan karşıtlıklar ve lobicilik faaliyetleri gibi içsel dinamikler de Amerikan politikasında etkili olmaktadır. ABD'nin bölgesel düzeyde uyguladığı politikaların siyasi maliyeti mutlaka Kongre ve Başkan arasında uzlaşmayı gerektirmektedir ki bu durum Washington'ın genellikle kısa dönemli kararlar

almasına ve uzun vadeli olarak düşünememesine neden olmaktadır (Oktav, 2011: 138-139).

Başkan Obama'nın Ortadoğu politikasını şekillendirmekte zorlanmasında bölgenin tarihsel geçmişinden kaynaklanan faktörler de etkili olmuştur. Oktav'a göre Basra Körfezi ve Ortadoğu'daki ülkeler Westphalian devlet sistemi modelini tam olarak yansıtamamaktadır. Westphalian devlet sisteminde kimlik ve vatan arasında uyumun olduğu ulus devletler, devletlerin egemenliğinin meşruiyetini oluşturmakta ve dış politikanın oluşumunda ulusların çıkarları belirleyici olmaktadır. Ortadoğu'da ise durum biraz farklıdır. Emperyal güçlerin kendi istedikleri şekilde sınırlarını çizerek oluşturdukları yapay devletlerde, kimlik ve vatan arasında realist anlayışın öngördüğü şekilde bir uyum bulunmamaktadır. Bu nedenle devlete bağlılık hisleri her zaman zayıf olmuş, hem devletler ve ulus örtüşmemiş hem de devlet üstü kimlikler oluşmuştur. Bu durum yayılmacı milliyetçilik (*irredentism*) yaratmıştır. Bu çerçevede Basra Körfezi ülkelerinin tarihsel süreçleri ve siyasal yapıları dikkate alındığında, KİK üyesi ülkelerin realist anlayışın öngördüğü ulus devlet olmanın ötesinde kimlik ve aidiyet kavramlarının güçlü olmaması, vatan/toprak örtüşmesinin az olması ve sınır sorunlarından dolayı aralarında birlik oluşturamadıkları görülmektedir. Suudi Arabistan ile Yemen arasındaki sınır anlaşmazlığı, bölgedeki sınırların belirlenmesinde yaşanan ihtilafı göstermesi ve ulus ve devlet uyumunun ne kadar zayıf olduğunu ortaya koyması açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir (Oktav, 2011: 23).

Choueiri'ye göre Ortadoğu birçok bakımdan yapay bir bölgedir. Açık bir kültürel ve siyasi kimlikten yoksun olduğu gibi, ekonomik entegrasyon seviyeleri de oldukça düşüktür. Bölgedeki ülkelerin komşularından çok dış dünyayla ilişkisi bulunmaktadır. Ortadoğu'nun tek ve etkili bir devletlerarası örgütle kendi meselelerini organize etmeyi ve sesini duyurmayı başaramaması bu durumun önemli bir göstergesidir. (Choueiri, 2011: 631). Bunun temelde iki nedeni bulunmaktadır. İlk olarak, bölge devletleri ve bunları yöneten rejimler, sömürgeci geçmiş ve petrole dayalı kalkınmanın yol açtığı otoriter siyasi sonuçlarından dolayı meşruiyet kurmakta büyük zorluk yaşamaktadır. Kurallar otoriter, çoğu zaman değişken ve hepsinden öte, geniş tabanlı sosyo-ekonomik kalkınmayı sağlamaktan uzaktır. Kalkınma önceliklerini çarpıtan devletler arasındaki düşmanlık ve ihtilaflar, ülke içindeki güvensiz ortamın sonucunda ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak petrol ve kısmen İsrail faktörlerinin etkisiyle bölge, büyük güçlerin en çok ilgisini çekmiş ve ABD'nin müdahalelerine neden olmuştur. Karmaşık ve hesapta olmayan faktörlerden de dolayı Batı stratejisi tarihi olarak bölgede otoriter yönetimin pekişmesine ve militarizmin artmasına neden olmuştur (Choueiri, 2011: 631).

Lewis ise 20. yüzyılın son on yılında Ortadoğu'nun devlet ve halklarının ekonomik, sosyal sorunları çözmede kendi başlarına kaldıklarını öne sürmektedir. Yabancı devletler aslında bölgenin işlerini yönetmekle ilgilenmemekte ve bu konuda isteksizlik göstermektedir. ABD'nin de aralarında bulunduğu yabancı devletler Ortadoğu'da temelde üç şeyle ilgilenmektedir. Mal ve hizmetler için zengin ve genişleyen pazar, enerji ihtiyaçları için büyük bir kaynak ve bu ikisini garanti altına almak için uluslararası hukuk ve düzenin en azından görünüşte sağlanmasıdır (Lewis, 1996: 302-303). Lewis'e göre

siyasi açıdan sıkıntılı bir süreçten geçmekte olan bölge ülkeleri ve bu ülkelerde yaşayan halklar farklı hükümet şekillerini kendileri inşa edebileceklerdir (Lewis, 1996: 303). Ancak Norton'a göre bölgedeki rantçı devlet sistemi, hem ekonomik gelişmeye hem de politik liberasyona zarar vermektedir (Norton, 2016: 139).

Oliver Roy'a göre de bölgenin yeniden İslâmleştirilmesi ekonomik ve siyasal açıdan önemli bir değişim yaratmamıştır. Bölgede İslâmcı etkinin yoğun olduğu yerlerde dahi etnik ve kabilesel bölünmeler, kişiler arası çekişmeler ve yozlaşma söz konusudur. İslâmi devrim ve İslâm devleti ve İslâm ekonomisi gibi kavramlar ütöpik olarak görülmelidir. Kimlik bunalımı yaşayan Müslüman ülkelerin Kuzey'e olan bağımlılığının İkinci Körfez Savaşı'nın ardından en yüksek düzeye ulaştığı gerçeği dikkate alınmalıdır (Roy, 2005: 45-46).

Ortadoğu devletlerinde ulus devletlerin oluşturulmasında vatandaşlığın din, mezhep, etnisite veya aşiret temeline dayandırılmasına ilişkin tartışmalar sorun teşkil etmektedir. "Birleştirici bir unsur olarak görülen İslâm içerisindeki bölünmeler ve sömürgeci dönemde etnik kimliklerin ön plana çıkarılmış olması önemli bir etki yaratmaktadır. Devleti meşru bir otorite olarak görmeyen aşiret üyelerinin devlet otoritesinden bir beklentisi olmadan yaşamlarını sürdürmeye çalışması söz konusudur. Dolayısıyla bölgedeki devletler toplumsal bölünmüşlüklerin etkisiyle halkını "ulus" kimliği etrafında bir araya getirmekte zorlanmaktadır. Ortadoğu'da vatandaşlık bilincinin oluşumunda ağırlıklı olarak eski cemaat kimlikleri etkili olmaktadır. Siyasi iktidara sahip seçkin grubun da siyasi açıdan değişime ve dönüşüme kapalı olması otoriter rejimlerin bölgede yaygın olmasına neden olmaktadır (Şöhret, 2016: 47).

Başkan Obama politik açıdan karşılaştığı tüm bu engellere rağmen İslâm dünyasıyla ABD'nin yakınlaşması sürecini başlatmıştır. Obama'nın dış politikasının ayrıntılı bir şekilde ortaya konduğu UGS'de, Kahire konuşmasında olduğu gibi terörizm ile mücadelenin kararlı bir şekilde süreceği belirtilmesine rağmen, İslâm dünyasında Anti Amerikanizmin artmaması için İslâmi aşırıçılık ve İslâmi terörizm kavramları kullanılmamıştır. Ayrıca Bush dönemindeki önleyici savaş kavramına yer verilmeyerek geçmiş dönemden farklı bir tutum izleneceğini ortaya koymuştur (Nuruzzaman, 2013: 7).

UGS'de, Kahire konuşmasına benzer şekilde değerlendirmeler yapılmış ve ABD'nin Ortadoğu'da önemli ölçüde çıkarlarının var olduğu belirtilmiştir. ABD'nin yakın dostu olan İsrail'le geniş bir işbirliği içerisinde olduğu belirtilmiş ve İsrail'in güvenliğine yönelik sağlam bir işbirliği içerisinde bulunduğu; Filistin halkının da devlet kurmasına ilişkin meşru amacını elde etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca Irak'ın birliğinin korunması ve ülkenin güvenliği, demokrasinin güçlendirilmesi ve bölgeye entegre edilmesi; İran'ın nükleer silah elde etme emeline, terörizme destek vermesine ve komşularına tehdit oluşturan politikalarını değiştirmesi gerektiğine yer verilmiştir. Nükleer silahların yayılmasının önlenmesi; terörizmle mücadelede işbirliğinin sağlanması ve enerjiye ulaşım ve bölgenin küresel pazarlara entegre olması UGS'de yer alan başlıca amaçlardır (U.S. National Security Strategy, 2010: 24).

UGS'nin sonuç bölümünde, Amerikan değerlerine ve Amerikan iç yapısının pozitif yöndeki etkisine de değinilmiştir. "Amerikalıların doğası gereği kendinden emin ve

iyimser insanlar olduğu ve kurucu belgelerin olağanüstü gücü ve bu değere hayat veren Amerikalı nesillerin yetenekleri ve cesaretleri olmadan dünyadaki liderlik pozisyonunu elde edemedik" denilmiştir. "Bizi birbirine bağlayan inancı kurucu belgelerden güç almaya devam ediyoruz. Biz de, daha iyi bir birlik kurabiliriz ve Amerikan liderliğini yenileştirme yeteneğini ve cesaretini gösterebiliriz" denilerek Amerikan geleneklerine olan bağlılık açıkça ortaya konmuştur (U.S. National Security Strategy, 2010: 52). UGS'de Amerikan kurucu belgelerine atıf yapılması, Obama'nın tarihe ve geleneklere bağlı olmasıyla örtüşmektedir. Liberal muhafazakâr çizgideki Edmund Burke'ye yakın olduğu düşünülen Obama'nın, liberal bir eğilimin yanında muhafazakâr tutuma sahip olduğu da görülmektedir.

Obama, liberal muhafazakâr düşüncede biri olmasına rağmen Amerikan kamuoyunda Obama'nın dinî ve ideolojik açıdan yaklaşımına ilişkin tartışmalar başkan olmasının ardından da yoğun bir şekilde devam etmiştir. ABD içerisindeki ırkçı ve çoğunluğunu Beyaz Anglosakson ve Protestanların (WASP) oluşturduğu ön yargılı gruplar ile Çay Partisi (Tea Party) ve aşırı Hristiyan gruplar, Obama'yı gizli Müslüman olmakla suçlamışlardır. Hatta Cumhuriyetçilerin üçte birinden fazlası Obama'nın Müslüman olduğunu düşünmüştür. Pew Araştırma şirketinin verilerine göre, Obama'nın başkanlık yemini etmesinin ardından gelen dönemde bile Amerikan halkının yaklaşık yüzde 20'si Obama'nın Müslüman olduğunu düşünmektedir. Ancak Obama'nın Müslüman olduğunu söyleyenlerin yüzde 60'ı, Obama'nın dinini medyadan öğrendiklerini ve bu konudaki görüşlerinin yanlış bilgilerle şekillendirildiğini belirtmişlerdir (Cohen ve Shear, 2010). Obama'nın dinî inancının bilinmezliği Amerikan kamuoyunca sorun teşkil etmiştir. Kamuoyunda tartışmaların devam etmesi üzerine Beyaz Saray Sözcüsü Bill Burton, Obama'nın Hristiyan olduğunu ve her gün dua ettiğini açıklamıştır (Beyaz Saray Açıkladı: Obama Hristiyan, **Sabah**, 20.08.2010).

Obama'nın başkanlığının ilk döneminde iç politikaya yoğunlaşması ve Amerikan tarihi ve geleneklerine atıf yapmasında, iç politika ile dış politika arasında bir denge kurmaya çalışması etkili olmuştur. Amerikan halkının sosyo ekonomik sorunları Obama'nın iç politikaya öncelik vermesine neden olmuştur. ABD'nin dış politikada en az müdahalede bulunması gerektiğini savunanlar ile askeri operasyonların sürmesini isteyenler arasındaki mücadele Obama'nın karar alma sürecini etkilemiştir. SİHA'lar ile askeri operasyonların sürdürülmesi planlanarak Amerikan kamuoyunda askeri operasyonların devam etmemesini isteyenlerin beklentisi karşılanmaya çalışılmıştır. Ayrıca SİHA'lar sayesinde ekonomik ve askeri açıdan az maliyetle operasyonların gerçekleştirilecek olması, ABD'nin en az müdahalede bulunması gerektiğini savunanları tatmin etmiştir. Böylece Obama iki farklı düşünce arasında orta yol bulmaya dönük bir strateji izlemiştir. UGS'de de görüldüğü gibi ABD, iç politikasında yaşadığı sorunları çözmek için dış politikada değişiklikler yapmak durumunda kalmıştır (Özdemir, 2018: 66-67).

ABD'nin SİHA'ları kullanması sayesinde asker kaybı yaşamayacak olması, Amerikan kamuoyu açısından olumlu karşılanmasına rağmen SİHA'ların yargısız infaza yol açması ve sivil, terörist, kadın ve çocuk ölümlerine sebep olması nedeniyle dünya kamuoyu tarafından eleştirilmektedir. Beyaz Saray'ın SİHA'lar aracılığıyla asker kaybının önüne

geçmeye yönelik uygulamaya başladığı bu yeni mücadele yöntemi, CIA ve Pentagon'un terör, El Kaide veya muhalif düşman gruplara karşı operasyonda elini güçlendirmiştir.

Özetle UGS'de Başkan Obama, Ortadoğu'da Amerikan askeri varlığının azaltılmasını savunması ve denizaşırı askeri operasyonlardan mümkün olduğunca uzak durulması gerektiğini vurgulamasıyla, Soğuk Savaş sonrası süreçte ABD Başkanı olan Baba Bush, Clinton ve W. Bush'tan ayrılmıştır. Diplomasiye ve yumuşak güce önem veren Obama, diğer yandan, ABD'nin küresel liderliğini sürdürmeye çalışarak izolasyonist bir politikadan uzak durmuştur. UGS'de, izolasyonist bir politika ile ABD'nin yaşadığı sorunların üstesinden gelemeyeceği ve küresel açıdan liderliğini sürdüremeyeceği açıkça vurgulanmıştır.

ABD, UGS'de savaştaki harcamalarını kıstak istediği yönünde bir yaklaşım ortaya koymasına karşın askeri harcamalar yine de yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Toplam savaş harcamaları 2009 yılında 159,21 milyar dolar, 2010 yılında ise 170,49 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bush döneminde savaşa yönelik harcamaların zirve yaptığı 2007 ve 2008 yıllarındaki yıllık toplam harcamalar ise yaklaşık olarak 180 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir (Gregory, 2011: 7). Obama'nın Savunma Bakanı Robert Gates, genel masrafları azaltmak ve beş yılda 100 milyar dolar tasarruf sağlamak için bir dizi reform önermiştir. Ancak Gates'in masrafların azaltılmasına yönelik getirdiği öneriyle elde edilecek gelirin savaş ekipmanlarının yenilenmesi, savaş için hazırlık yapılması ve ordunun yeniden yapılandırılmasında kullanılması amaçlanmıştır (Gregory, 2011: 8).

ABD, Ortadoğu'daki askeri varlığını azaltmak ve harcamalarını kıstak istemesine karşın; bu isteğini hızlı bir şekilde gerçekleştirememesinde Afganistan'daki terörün sonlandırılmasına yönelik girişimler etkili olmuştur. Obama, başkanlık kampanyası sürecinden itibaren ABD'nin Irak Savaşı'ndaki sorumluluktan kurtulması ve Afganistan'daki savaşa odaklanması gerektiğini belirtmiştir. Obama göreve geldikten sonra, Afganistan'da en az iki askeri tugayın daha konuşlandırılması ve askeri olmayan 1 milyar dolarlık ek yardım yapılmasını planlamıştır. Ancak Obama döneminde Afganistan'da yapılan harcamalar planlanandan bile hızlı bir şekilde artmıştır. Afganistan'da Bush'un başkanlığı dönemine denk gelen 2008 yılında 43,5 milyar dolarlık bir harcama yapılmıştı ki; bu Bush döneminde Afganistan'da en fazla harcama yapılan yılların başında gelmekteydi. 2009 yılında ise bu rakam hızlı bir şekilde artarak 59,9 milyar dolara yükselmiştir. 2010 yılında ise 93,8 milyar dolar harcanmıştır (Gregory, 2011: 3-7). 2011 yılında yapılan harcamalar 107 milyar dolara yükselmiştir. Bin Ladin'in öldürülmesinin ardından Afganistan'daki harcamalarda düşüş başlamıştır. 2012 yılında 101 milyar dolar, 2013 yılında 86 milyar dolar harcanmıştır. Obama'nın ikinci döneminde ise harcamalarda büyük bir düşüş gözlenmiş ve 2016 yılına ait rakamlara göre harcamalar 50 milyar dolara inmiştir. Obama'nın ardından Trump döneminde de yapılan harcamalar yıllık 52 milyar dolar düzeyinde gerçekleşerek benzer bir harcama politikası sürdürülmüştür (Amadeo, 2019).

Tablo 20. Yıllara Göre Afganistan Savaşı'nın Maliyeti ve Ülkedeki Asker Sayısı

Yıl	Afganistan Savaşı'nın Maliyeti	Ülkedeki Asker Sayısı
2001	23 Milyar Dolar	9.700
2002	23 Milyar Dolar	9.700
2003	17 Milyar Dolar	13.100
2004	15 Milyar Dolar	18.300
2005	21 Milyar Dolar	17.821
2006	19 Milyar Dolar	20.502
2007	31 Milyar Dolar	24.780
2008	39 Milyar Dolar	32.500
2009	56 Milyar Dolar	69.000
2010	94 Milyar Dolar	96.900
2011	107 Milyar Dolar	94.100
2012	101 Milyar Dolar	65.800
2013	86 Milyar Dolar	43.300
2014	77 Milyar Dolar	32.500
2015	58 Milyar Dolar	9.100
2016	50 Milyar Dolar	9.800
2017	54 Milyar Dolar	9.800
2018	52 Milyar Dolar	9.800
2019	52 Milyar Dolar*	9.800
Total	975 Milyar Dolar	

Kaynak: Amadeo (2019, 15 Haziran)

Obama'nın birinci döneminde Bush dönemine nazaran, hem ABD'nin Afganistan'daki asker sayısı hem de çatışmalarda hayatını kaybeden asker sayısı artış göstermiştir. Bush döneminde Afganistan'da en fazla askerin bulunduğu 2008 yılında 32 bin 500 olan asker sayısı, 2009 yılında 69 bine, 2010 yılında ise 96 bin 900'e yükselmiştir. Bin Ladin'in öldürüldüğü 2011 yılında asker sayısı 94 bin 100 iken, askerlerin çekilmeye başladığı 2012 yılında 65 bin 800'e, 2013 yılında ise 43 bin 300'e gerilemiştir. 2016 yılında ise 9 bin 800'e inen asker sayısı, Trump döneminde de aynı kalmıştır (Amadeo, 2019). Obama'nın Afganistan'daki terörle mücadelesi, ABD'nin askeri açıdan da önemli kayıplar vermesine yol açmıştır. Bush dönemine denk gelen yıllardaki asker ölümleri Obama dönemine nazaran çok daha azdır. 2008 yılında 155 olan asker ölümleri, 2009 yılında 317'ye, 2010 yılında da 499'a ulaşarak savaşın başladığı tarihten itibaren en yüksek düzeye ulaşmıştır (Gregory, 2011: 6).

Tablo 21. Yıllara Göre Afganistan'da Hayatını Kaybeden Amerikan Askerlerinin Sayısı

Yıl	Hayatını Kaybeden Asker Sayısı
2001	12
2002	49
2003	48
2004	52
2005	99
2006	98
2007	117
2008	155
2009	317
2010	499
Total	1.446

Kaynak: Gregory (2011:7)

ABD'nin Afganistan'da 30 bin asker konuşlandırması ülkenin güney sınırına istikrar getirmiştir. ABD, 2011 yılında Bin Ladin'in öldürülmesinin ardından Afgan güçlerini eğitmesiyle asker sayısında azaltmaya gitmeye çalışmıştır. Obama, Afgan güçlerini eğiterek Taliban'a karşı kendi ülkelerini savunmalarını istemiştir. Ancak Afganistan'a asker gönderilmesi ve ardından Afgan güçlerinin eğitilmesine yönelik çabalara karşın; ülkenin Pakistan sınırının militanlara açık kalması, ABD'nin terörle mücadeleyi Pakistan'da gerçekleştirmesini zorunlu kılmıştır (Özdemir, 2018: 76-77).

Obama, El Kaide ile mücadeleyi Pakistan'a doğru genişleterek görevinin ilk yılında 40'tan fazla drone saldırısı gerçekleştirmiştir. Pakistan'da El Kaide'ye karşı yapılan operasyonlar sırasında Swat Vadisi'ndeki 2 milyondan fazla Pakistanlı bölgeyi terk etmek durumunda kalmıştır. Brookings Enstitüsü, ABD'nin drone saldırılarında her bir militanın öldürülmesi sırasında on sivilin de hayatını kaybettiğini öne sürmüştür. Bin Ladin'in, Pakistan'da drone saldırısında öldürülmeyp; Amerikan özel kuvvetleri tarafından düzenlenen operasyonla öldürülmesi, Amerikan düşmanlarıyla mücadelede insansız hava araçlarının kullanılması gerektiğine yönelik yaklaşımın tartışılmasına neden olmuştur (Gregory, 2011: 12). Ayrıca Amerikan kuvvetlerinin Bin Ladin'i Pakistan'dan izin alınmadan gerçekleştirdiği operasyonla yargılanmadan öldürmesi, dünya kamuoyunda ABD'nin uluslararası hukuku ihlal ettiğine ilişkin değerlendirmelerin yapılmasına yol açmıştır.

ABD'nin Afganistan-Pakistan hattındaki askeri operasyonlarında temel sorun bölgenin etnik ve dinsel açıdan kırılgan bir yapıya sahip olmasıdır. Afganistan'da tarihi ve geleneksel açıdan en kalabalık ve güçlü grup olan Peştunların yaklaşık 14 milyonunun Pakistan'da yaşaması problem yaratmaktadır. Peştunlar, kendi aralarında pek çok alt kabileye bölünmüş olmaları dolayısıyla alt kimlik ve kimlik çatışmaları yaşamaktadır. Peştunların büyük çoğunluğu Sünni Hanefi mezhebinden olmakla birlikte az miktarda Şii Peştun'da bulunmaktadır. Peştunlar sayıca çok olmalarına rağmen kabile yapısından dolayı merkezi politik bir güç oluşturmamaktadırlar. Peştunların kabile yaşamı, Afganistan'da merkezi bir yapı kurulmasını engellemesine karşın Peştun töreleri zaman zaman toplumsal düzeni sağlamada önemli bir işlev görmektedir (Çınarlı, 2012: 74-75). Ancak Peştunların Taliban hareketinin de köklerini teşkil etmesi büyük bir problem yaratmaktadır. Kendi içerisinde Peştunları barındıran Pakistan'ın, Afganistan'da kontrolü sağlaması için Taliban'ı desteklemesi, Afganistan-Pakistan hattında çatışmalar yaşanmasına neden olmaktadır. ABD'nin Afganistan işgalinde birlikte hareket ettiği Kuzey İttifakı içinde Peştunlar bulunmasa da, ABD öncülüğünde kurulan hükümetin lideri, halk tarafından meşru görülmesi için Peştun içerisinden çıkmaktadır. Eşref Gani, Hamid Karzai gibi Afganistan Devlet Başkanlığı görevini üstlenen isimler, güney Peştunlardan seçilmiştir (Afganistan Etnik Grup Haritası, **Mepa News**, 27.05.2019).

ABD'nin Afganistan'da siyasi istikrarı sağlamada zorlanmasında Soğuk Savaş döneminde etnik yapıları, kabileleri ve radikal isyancıları desteklemesi etkili olmuştur. Cronin'e göre bu etnik yapıların, kabilelerin ve radikal yapıların desteklenmesi, bölgede Afganistan gibi başarısız devlet yapılarının yaygınlaşmasına yol açarak Soğuk Savaş sonrasında Batılı ülkelerin çıkarlarının zedelenmesine neden olmuştur. Afganistan, ABD ve Batılı ülkelerin

Sovyetlere karşı radikal grupların güçlendirilmesine yönelik geliştirdiği bu küresel stratejinin kurbanı olmuştur (Cronin, 2014: 131).

NATO bünyesinde bölgeye gelen ABD ve müttefiklerinin bölgedeki El Kaide ve Taliban'la çatışırken sivil, terörist ve karmaşık yapıdaki etnik ve bölgesel grupları ayırt etmekte zorlanması tepki çekmektedir. Ladin'in öldürülmesi, diğer bölgesel güçlerin etkisiyle bölgede ve Pakistan'da Taliban'ın etkisini arttırmasına neden olmuştur. Afganistan-Pakistan hattında güç kazanan Taliban'ın, ABD ve yeni merkezi Afgan güçlerine karşı giderek etkisini arttırdığı gözlenmiştir. Bu durum ABD'nin Taliban'a karşı askeri operasyonlarını arttırmasına yol açmıştır. Ancak ABD'nin Taliban'a yönelik askeri operasyonlarda istemeden de olsa sivillere zarar vermesi zaman zaman tepkiye neden olmaktadır.

ABD'ye yönelik tepkiler, NATO kuvvetlerinin Afganistan'dan gelen ve Taliban militanları sanılan Pakistanlı yirmi güvenlik gücünü bombalayarak öldürdüğü 2011 yılının Kasım ayında patlama noktasına ulaştı. Ordusu ve öfkeli vatandaşlarının güçlü baskısı altında, Pakistan Cumhurbaşkanı Asif Ali Zerdari, ABD'yi kınamıştır. Hatta Amerikan kuvvetleriyle silahlı bir saldırı ya da çatışmaya yol açacak olsa bile gelecekteki olası saldırılara misilleme yapma emri dahi vermiştir. Zerdari hükümeti, 2012 yılının Nisan ayında, Kasım ayında yaşanan hava saldırıları için ABD'nin özrünü, insansız hava araçlarıyla düzenlediği saldırılarını ve Pakistan topraklarında başka "aleni veya gizli saldırı" olmamasını talep eden bir kararname geçirmiştir. Ancak yine de yaşanan tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen Pakistan-ABD ilişkileri olumlu yönde devam etmiştir (Hook ve Spanier, 2014: 334-335).

İran'ın nükleer faaliyetleri de Obama'nın başkanlığının ilk döneminde çözüme ulaştıramadığı zorluklardan biri olmuştur. İngiltere, Fransa, Almanya ve ABD, İran müzakereleri için Rusya ve Çin ile birlikte hareket etmek istemişlerdir. BMGK ve AB, İran'a yönelik ekonomik yaptırımları hayata geçirmiştir. Ancak yaptırımların başarısız olması durumunda İran'a karşı nasıl bir stratejinin uygulanacağı konusunda ABD ve AB karar alıcıları arasında görüş birliğine varılamamıştır (House of Commons Foreign Affairs Committee, 2010: 71-72).

Obama ve ekibi, dış politikada ve özellikle de Ortadoğu coğrafyasına yönelik etkileyici söylemlerde bulunmasına rağmen pratikte söylemlere nazaran daha pragmatik bir yaklaşım sergilemiştir. Muhafazakâr görüşteki muhaliflerin aksine, Obama ve ekibi yeni yükselen güçlere göre ABD'nin gücünün azaldığı hissine sahipti ve bu doğrultuda dış politikadaki önceliklerini Ortadoğu'dan Pasifik Okyanusu'na ve Asya'ya çevirerek buradaki güçleri dengelemek istedi. Kahire Konuşması ve UGS'deki konuşmalarında ABD ile Müslüman ülkeler arasındaki ilişkilerde yeni bir başlangıç konusundaki etkileyici söylemlerine rağmen; Ortadoğu bölgesi, gündeminde çok üst sıralarda yer almamıştır. ABD'nin mali açıdan evini düzene sokması ve uzun vadeli olarak ekonomik gücünü yenilemesi Obama'nın öncelikleri olmuştur. Bu özellikle Ortadoğu gibi, ulusal çıkarların ötesine geçtikleri ülkelerdeki, yurtdışındaki taahhütlerini azaltmak anlamına gelmekteydi. Obama'nın öncelikleri içsel ve ekonomikti. Ortadoğu'da dahil olmak üzere dış ilişkiler gündemin üst sıralarında yer almadı. Bu nedenle Obama kendi dünya görüşü

ve öncelikleriyle tutarlı olacak şekilde, bölgenin sosyal ve politik karmaşasından ve çatışmalarından uzak durulması yönünde bir eğilim göstermiştir (Gerges, 2013: 305). Özellikle Obama yönetiminin Ortadoğu'daki sosyal ve politik karmaşalardan uzak durma stratejisi, 2010 yılının Aralık ayında bölgede yaşanmaya başlanan Arap Baharı süreciyle büyük bir testten geçmek durumunda kalmıştır.

Obama'nın İslâm dünyasına yönelik ılımlı söylemlerine rağmen W. Bush döneminde gerçekleştirilen Irak müdahalesi, bölgenin güçler dengesini bozmuş ve bu durum Obama'nın Başkanlık yıllarına denk gelen dönemde hem Arap Baharının yaşanmasının hem de terör örgütlerinin güçlenmesinin önünü açmıştır. Arap Baharı ile Ortadoğu alt sistemi, uluslararası sistem ve bölgesel düzen olumsuz etkilenmiştir. Kuzey Afrika ve Ortadoğu düzeni, Arap Baharı ile alt üst olmuş ve böylece 1916 yılındaki Sykes Picot Anlaşması ile belirlenen devlet düzenlerinin, IŞİD tehdidiyle bile kolayca yıkılacak hale geldiği ortaya çıkmıştır. Bölgedeki devlet düzenlerinin hassas yapısı, Ortadoğu'da Obama stratejisinin zaman zaman açmaza sürüklenmesine neden olmuştur. Ayrıca ABD ve Batılı güçler tarafından bölgeye yönelik çifte standartların uygulanması, Wikileaks belgelerinin yayınlanması ve bölge rejimlerinin Arap Baharı'nda yaşanan gelişmeler karşısındaki tutumları sonucunda bölge büyük ölçüde kaosa sürüklenmiştir. BOP'un başarısızlıkla sonuçlanması ve 2004 yılının Mayıs ayında Irak'ın Ebu Garip Hapishanesi'nde yapılan işkencelerin ve tacizlerin açığa çıkması, bölgede büyük bir hayal kırıklığına neden olmuş ve Amerikan'ın itibarı büyük zarar görmüştür. Ayrıca El Kaide ile bağlantılı militanların Guantanamo Hapishanesi'nde işkenceye maruz kalmaları El Kaide'yi güçlendirmiştir (Hook ve Spainer, 2014: 323-324).

Ortadoğu'da yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler ve bu gelişmeler karşısında Batılı güçlerin bölgeye ilişkin izlediği çelişkili politikalar, Afganistan'ı ve Ortadoğu ülkelerini olumsuz etkileyerek bölgede halk ayaklanmalarının yaşanmasına ve terörizmin tırmanmasına ortam hazırlamıştır. Arap-İslâm coğrafyasının kaotik ortama sürüklendiği süreçte Afganistan'da Taliban yeniden hortlamıştır. Afganistan dışındaki diğer Ortadoğu ülkelerinde, ABD'ye ve otoriter yöneticilere karşı biriken nefret ile hak ve özgürlük talepleri, Arap Baharı sürecinin yaşanmasının önünü açtığı gibi; halk isyanları sonucunda bölgede oluşan güç boşluğu, El Kaide ve IŞİD gibi radikal terör örgütlerinin bölgede aktif bir rol oynamasına neden olmuştur.

Özellikle Wikileaks belgeleriyle Amerikalı diplomat ve bürokratlar üzerinden Ortadoğu'daki devlet rejimlerini sarsacak bilgilerin kamuoyuyla paylaşması ve küreselleşme ile Arap coğrafyasındaki iletişim ve medyanın gelişimi Arap kamuoyunu önemli ölçüde etkileyerek Ortadoğu'daki halk ayaklanmalarına zemin hazırlamıştır. Kızıltoprak'a göre "özellikle Katar merkezli Al Jazeera televizyonunun yaptığı yayınlar "Arap Baharı" kavramının yerleşmesinde etkili oldu. Aynı zamanda Al Jazeera'nın yayınları, Tunus devriminin diğer Arap ülkelere de sirayet etmesinde etkili bir araç oldu ve hemen birkaç ay içinde Mısır'da, Yemen'de, Bahreyn'de, Suriye'de ve Ürdün'de gösteriler başladı" (Süleyman Kızıltoprak, kişisel görüşme, 9 Ekim 2020).

Obama'nın birinci döneminde Arap Baharı'nın ortaya çıkmasında, ABD'nin Soğuk Savaş döneminde uygulamaya çalıştığı Yeşil Kuşak ve sonrasında BOP ile bölgeyi

dönüştürmeye yönelik çabası etkili olmuştur. BOP, ABD'nin küresel stratejisinin en önemli boyutunu teşkil etmiş olup; Fas'tan Afganistan'a kadar uzanan bir alanda askeri, siyasi ve ekonomik önlemlerle güvenlik ortamının şekillendirilmesi hedeflenmişti. ABD, BOP ile Afganistan, Irak, Suriye ve Libya'daki yönetimleri askeri ve ekonomik müdahalelerle ehlileştirmeye ya da ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Washington, BOP kapsamında Türkiye ve bölge ülkelerinde "İlmli İslâm" projesini hayata geçirmeye çalışmıştır. Model ülke Türkiye'nin de desteğiyle, Batı dünyası ile Ortadoğu ülkeleri arasında işbirliği geliştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Batılı ülkelerle iyi ilişkiler kuran devletlere ekonomik yardımların yapılması planlanmış ve bu ülkelerin ekonomik reformlar gerçekleştirmesinin önü açılmaya çalışılmıştır. BOP sayesinde ABD ve küresel güçler bölgede enerji güvenliğini de sağlamayı hedeflemişti. Ancak BOP projesinin uygulanması sırasında yaşanan aksaklıklar ve Doğu'nun kendisini zorla küreselleştiren Batı'ya tepki göstermesi sonucu; milliyetçi, solcu, İslâmcı, laik demeden Arap toplumunun neredeyse her kesiminden ABD'ye yönelik tepki gelmiştir. Dinin, bölgenin en yaygın ve ortak sosyal örgütlenmesi olması nedeniyle Ortadoğu coğrafyasında siyasal İslâm'ın da yükselişi gerçekleşmiştir. Ayrıca Körfez ülkelerinin siyasal İslâm'a destek vermesi ve Soğuk Savaş sürecinde Yeşil Kuşak, devamında da BOP ile gerçekleştirilmeye çalışılan "İlmli İslâm" ve Medeniyetler İttifakı" projeleri, Obama döneminde Arap Baharı'nın patlak vermesine zemin hazırlamıştır (Varlık, 2014: 510-517).

Yeşilbursa'ya göre SSCB'nin çöküşünün ardından ABD'nin 1990'lı yılların başında uygulamaya koyduğu BOP'un varlığını bölge ülkeleri yıllar sonra anlayabilmişlerdir. Fas'tan Pakistan'a, Somali'den Kazakistan'a, Yemen'den Azerbaycan ve Bosna Hersek'e kadar yayılan İslâm coğrafyasında ABD'nin 1991 yılından beri dayattığı siyasi, askeri ve ekonomik çözümler ve yürüttüğü askeri operasyonlar bu projenin bir parçasıdır. Soğuk Savaş döneminde ABD'nin çıkarlarını korumak için komünizm tehdidini öne sürerek yürüttüğü politikaların yerini terör tehdidi almıştır. Bu doğrultuda BOP çerçevesinde bölge ülkelerinin siyasi yapılarına da müdahale edilmesi söz konusu olmuştur. Bu durum bölge ülkelerinde ve hatta Türkiye'de siyasal açıdan büyük sorunların yaşanmasına kapı aralayacaktır. Yeşilbursa'ya göre; Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk'ün dış politikadaki çizgisine dönmediği takdirde, Arap Baharı'nın İsrail'in ve Batı'nın baharına dönüşmesi ihtimali söz konusudur (Yeşilbursa, 2017: 214).

Aslında ABD, BOP ile başlangıçta Baasçı ve Arap milliyetçisi rejimleri ortadan kaldırmak ve müttefiki konumundaki Arap monarşilerinde de demokratik reformlar gerçekleştirmeyi planlamıştır. Bu dönemde Arap milliyetçisi ve Baasçı Irak, Suriye ve Libya'dan büyük rahatsızlık duymaktaydı. Küreselleşmenin getirdiği her şeyin antitezi konumundaydılar. İçte milliyetçi, otoriter ve sosyal devlet anlayışına dayalı kapitalizme kapalı yönetimler ABD'yi rahatsız etmekteydi. Bu ülkelerin dış politikada Rusya'ya yakın durması ABD açısından rahatsızlık yaratmaktaydı. Ayrıca bu ülkelerin İsrail ile sorun yaşamaları ve İran'la yakın ilişkiler kurmaları ABD'yi rahatsız etmektedir (Varlık, 2018: 116). Amerikalılar BOP sayesinde geçmiş dönemde işbirliği içerisindeki ortaklarıyla ilimli İslâm coğrafyasını birleştirerek Şii karşıtı bir cephe oluşturmaya çalışmıştır. Şiiilerin

İsrail karşıtı tutumu ABD'yi rahatsız etmekteydi. BOP ile İran'ın ve bölgedeki Amerikan karşıtı rejimlerin etkinliği azaltılmak istenmiştir.

Ortadoğu'daki mezhepsel bölünme, Batılı Ortadoğu Projesi açısından anlamlı bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Çünkü böl yönet politikası, uzun yıllar boyunca başarılı bir şekilde uygulanmış emperyalist bir geleneğin devamı olarak değerlendirilebilecektir. ABD'nin bölgeye yönelik planlarının beklenmedik bir şekilde gelişmesi söz konusu olabilecekti. Mezhepsel ayrışmalar ve çatışmaların mikro ölçekte hem devletlerin içerisinde yaşanmasına hem de makro ölçekte bölgenin geneline yayılmasıyla birlikte bölgedeki Amerikan çıkarlarının zedelenmesi riski mevcuttu (Arıboğan, 2013: 86-87). Laik seküler rejimlerin tasfiye edilmesine dayalı BOP'un başarısızlıkla sonuçlanması ve ardından gelen ılımlı İslâmcı iktidarlar kuşağının iflas etmesiyle beraber bölgede oluşan kaotik ortam; Ortadoğu'da ilerleyen süreçte kontrolü oldukça zor olan gelişmelerin yaşanmasına kapı aralamıştır (Arıboğan, 2013: 110).

Değişim sloganı ile Başkan seçilen Obama, 17 Aralık 2010'da geçim sıkıntısı yaşayan Tunuslu seyyar satıcı Muhammed Buazizi'nin tezgâhına polis tarafından el konulmasının ardından kendisini yakmasıyla başlayan Arap isyanları nedeniyle büyük bir sürprizle karşılaşmıştır. Aslında Amerikan yönetimi post otokratik bir Ortadoğu'da ciddi boyutta bir ayaklanma yaşayacağını göz önünde bulundurmamıştır. Obama, söylem düzeyinde Ortadoğu'da yeni bir duruş sergilerken; pratikte ABD'nin temel ulusal çıkarlarının, enerji kaynaklarının ve geleneksel müttefiklerinin istikrarının korunması gerektiğini savunmuştur. Dolayısıyla Obama yönetiminin Mısır lideri Hüsnü Mübarek gibi Amerikan yanlısı otokratik yöneticileri sessizce kucaklamış olması, Arap Baharı sürecinde ABD'yi zor duruma düşürmüştür. ABD'nin bu tarihi körlüğü, Ortadoğu toplumlarının ve politikasının yapısı hakkında yanlış yönlendirilmiş kavram ve önermelerden kaynaklanmıştır. Özünde seçkin politikalara vurgu yapan Amerikan yönetimleri, sosyal hareketleri ve kamuoyunun düşüncelerini yeterince değerlendirmemesi nedeniyle bölgede patlak veren isyan dalgasını algılayamamıştır. Bu nedenle Obama bölgede demokrasinin teşviki konusunda yumuşak söylemlerde bulunmuş ve müdahaleci olmayan bir yaklaşım izlemiştir (Gerges, 2013: 305-306).

Obama'nın Arap Baharını söylemsel olarak desteklediğine dair en güzel örneklerden biri 19 Mayıs 2011 tarihinde Beyaz Saray'da yaptığı konuşmadır. Obama 17 Aralık 2010'da Tunus'ta ortaya çıkan ayaklanmaları Amerikan tarihinde yer alan benzer bir örneklerle açıklamıştır. Obama, sivil aktivist Rosa Park'ın beyaz bir yolcuya yerini vermeyi reddetmesiyle antidemokratik uygulamalara karşı verdiği mücadeleye gönderme yaparak gelişmeleri Tunus halkının kendi kaderini tayin edişi olarak tanımlamıştır. Obama, bölgede petrolün varlığının bazı uluslara Allah'ın nimeti olduğunu belirtmiş fakat bilgiye ve ilerlemeye dayalı küresel ekonomide yalnızca petrole dayalı bir kalkınmanın imkânsız olduğunu vurgulamıştır (Oktav, 2011: 152).

Obama, bölgenin kaderini kolonyalizme bağladığını ve İsrail'e karşı düşmanlığın siyasi olarak kendini ifade etmenin tek çıkış yolu olduğunu belirtmiştir. Obama, son olaylarda Batı'nın herhangi bir müdahalesinin olmadığını aksine bölgede baskı stratejilerinin ayaklanmalara neden olduğunu savunmuştur. İletişim araçlarının önemine değinen

Obama, yeni neslin değişimin kaçınılmaz olduğunu gösterdiğini ve değişimin eninde sonunda olacağını belirterek değişime karşı direnen yönetimlere dikkate alınması gereken bir mesaj vermiştir (Oktav, 2011: 152-153).

Başkan Obama konuşmasını ABD'nin çıkarlarının bölge halkının umutları ile çakışmadığı görüşüyle sürdürmüştür. Obama, insanların nükleer silah yarışından ve El Kaide'nin canı saldırılarından bir sonuç alamayacağını savunmuştur. Ayrıca Obama ekonomilerin, enerji akışının kesintisinden dolayı felç olduğuna yönelik ifadeler kullanmıştır. Konuşmada, Körfez Savaşı'nda başarıldığı gibi saldırıların sınır ötesine geçmesine izin verilmeyeceği ve dost ve müttefiklerle işbirliği içinde olunacağı belirtilmiştir. Obama, statükonun artık sürdürülemeyeceğini, baskı ve yıldırma ile bir arada tutulan toplumların belki bir müddet istikrar illüzyonu yaratabileceğini ancak bunun yanlış olduğunu ve bölünmeye yol açacağını savunmuştur. Obama, ABD'nin değişimden yana olduğunu ve Arap Baharı'nı fırsat olarak gördüğüne yönelik değerlendirmelerde bulunmasına rağmen konu Bahreyn'e geldiğinde alçak profilli söylemlerde bulunması dikkatlerden kaçmamıştır (Oktav, 2011: 153-154).

Obama'nın Arap Baharı'ndaki tutumu kamu diplomasisi açısından değerlendirildiğinde, Ortadoğu'da ABD'ye ve Amerikan başkanlarına yönelik oluşmaya başlayan olumlu yöndeki havanın zamanla giderek tersine dönmeye başladığı görülmektedir. Obama'nın gelişile beraber Ortadoğu'daki ülkelere yönelik pozitif söylemlerin kullanılmasının etkisiyle büyük bir beklenti içerisine giren Arap dünyası, ABD'nin Arap Baharı'ndaki gelişmeler karşısında çekimser kalmaya dönük politikasıyla büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. Celso'ya göre de Obama'nın Ortadoğu politikası giderek temkinli, çelişkili ve karışık bir hal almıştır. Obama yönetiminin Arap Baharı'na verdiği tepki, 2009 yılındaki ünlü Kahire konuşmasındaki iyimserlikle çelişmektedir. Obama'nın Ortadoğu'daki tutarsız ve kararsız olarak değerlendirilen politikası, askeri güç kullanımından kaçınmayı da içeren pek çok faktörden etkilenmiştir. Obama, Amerikan sonrası dünyaya ilişkin realist ve idealist vizyonu ve stratejik çıkarları öncelik sırasına koyarak uzlaştırmaya çalışmıştır (Celso, 2014).

Küreselleşmenin etkisiyle uydu, medya, sosyal medya ve internet gibi bilgi ve iletişim kanallarının yayılması, tüm bireylerin bilgiye erişimini kolaylaştırmış ve bu durum ABD'nin bölgede desteklediği klasik otoriter ve neo emperyal güç dinamiklerinin kontrol, denetim, sansür ve tekelleşmeye yönelik uygulamalarının etkisiz hale gelmesine yol açmıştır. Özellikle Wikileaks gibi belgelerin yayılmasıyla birlikte ABD'nin Ortadoğu ve diğer ülke liderleri hakkındaki görüşleri, büyükelçilik ve siyasi temsilcilerin kriptolu özel raporlarının yayınlanması ve ABD ile işbirliği yapan yöneticiler hakkındaki gerçek görüş ve fikirlerin deşifre edilmesi bölgede büyük bir etki yaratmıştır. Ortadoğu'daki liderlerin yaptığı yolsuzlukların ve müsrif yaşamlarının deşifre edilmesi, otoriter yöneticilerin kendi kamuoyları nezdinde meşruiyetlerini giderek kaybetmesine yol açmıştır. Arap Baharı süreciyle hem Ortadoğulu liderler hem de Batılı ülkeler kendi kamuoyları önünde zor duruma düşmüştür. Bu süreçte yerel, bölgesel ve küresel aktörler devrim sürecinin açmaza sürüklediği sıkıntılarla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Ayrıca bu süreçte ABD'nin içte ve dışta önemli güvenlik birimleri olan FBI, CIA ve Pentagon dışında

personel sayısı fazla (20-40 bin) ve yüksek bütçeli (40 milyar dolar) özel iletişim ve haberleşme teşkilatı olan NSA (Ulusal Güvenlik Ajansı) da kamuoyunca bilinir hale gelmiştir.

Washington'daki resmi kurumlar ile think tank'ler arasında ciddi bir mücadele olması dikkate alınması gereken bir konudur. Başta Pentagon ve Dışişleri Bakanlığı olmak üzere her kurum, kendi istediği siyaseti başkana uygulatmaya çalışmaktadır. Bu siyasetler bazen aynı yönde olabilse de çoğunlukla farklı bakış açılarından oluşur. Bilindiği üzere ABD içinde G. W. Bush döneminin özellikle 2. yarısında (Condoleezza Rice'ın Dışişleri Bakanlığı döneminde) BOP kapsamında, Ortadoğu'da demokratikleşmeyi destekleyerek, istenmeyen rejimlerin kendi içinden yıkılması tartışmaları yapılmıştır. ABD'nin bu tarz (BOP gibi) politikaları uygulamasını kolaylaştırıcı faktör ise bölge ülkelerinin yıllardır sürdürdüğü kimlik politikaları; etnik, mezhepsel, dinsel ayrışmalar olmuştur. BOP, ilk bakışta kalıcı bir proje olmadığı izlenimi verse de; o dönemde uygulamaya sokulan bazı politikaların ilerleyen yıllarda Arap Baharı'nı kolaylaştırıcı bir etki yapmış olması ihtimalini göz ardı etmemek gerekir (Helin Sarı Ertem, kişisel görüşme, 23 Ocak 2020).

ABD'nin geçmişte Ortadoğu'ya yönelik politikaları nedeniyle tartışmalı tarihi ve Arap dünyasında kötü olan şöhreti, Arap Baharı sürecinde istediği yönde politika izlemesini zorlaştırmıştır. Demokrasi yanlısı hareketlere sözlü ve manevi açıdan destek sağlamanın yanında daha iddialı bir tepki vermek, Amerikan emperyalizmine benzer bir ithama maruz kalmaya yol açabilecekti. Ancak olayları basitçe doğal akışına bırakmak ise daha büyük kaosa, uzun süren iç savaşa ve diğer güçlerin bölgedeki kargaşayı kendi hedefleri doğrultusunda istismar etmeleri olasılığını arttırabilirdi. Başkan Obama pusulasında, danışmanlarına, demokrasi yanlısı isyanların yaşanması durumunda "ülke ülke" bir plan geliştirmeleri emrini vermiştir. Çünkü Arap Baharı sürecinde hiç bir tek strateji, Amerikan çıkarlarının korunmasına yeterli ölçüde hizmet etmeyecekti. Yine de, Ortadoğu toplumunu baskı altında tutmaya yarayan domino taşları, Tunus'tan doğuya doğru düşmeye başlayınca, Obama kendisini Ortadoğu'da kontrolden çıkmış olan tarihi bir dönüşüm sürecini çözmeye ve idare etmeye çalışırken bulmuştur (Hook ve Spanier, 2014: 353).

Arap Baharı sürecinde ülke ülke plan geliştiren ABD; Bahreyn, Yemen ve Suudi Arabistan'daki gösterilerde, demokrasi yanlısı eylemlere destek vermek yerine toplumsal hareketlerin sonlandırılması yönünde realist bir dış politika izlemiştir. Hatta Obama yönetimi, Amerikan çıkarları doğrultusunda Bahreyn, Yemen ve Suudi Arabistan'daki gösterilerin bastırılması için baskı bile kurmuştur. Bunun yanı sıra Ortadoğu'daki halk hareketlerinin sonucunda yeni gelecek yönetimlerin, ağırlıklı olarak ABD ve İsrail karşıtı bir tutum takınacak olmaları Washington'ı endişelendirmiştir. Obama yönetimi gelişmeler karşısında başlangıçta seyirci kalarak bölgenin sakinleşmesini beklemiş ve ardından da süreci kendi lehine çevirmeye çalışmıştır. Obama bir tarafta demokrasi söyleminde bulunurken diğer yanda diktatörlerle işbirliği yapmıştır. Özellikle Obama, Bahreyn'deki ayaklanmalarda Suudi Arabistan'ın devreye sokularak şiddet yöntemiyle isyanların bastırılmasına göz yummuştur. Bahreyn'in, ABD'nin 5. Filosu'nun merkezi olması, Washington açısından Mısır'daki duruma kıyasla daha büyük bir tehdit algısı

oluşturmuştur. Ayrıca Bahreyn'deki ayaklanma, Suudi Arabistan-İran gerilimini arttırarak bölgedeki Şii-Sünni dengesinin bozulmasına yol açabilecekti (Kepsutlu, 2016: 260-263). Benzer bir durumla Yemen'de de karşılaşmıştır. Yemen'de karışıklığın yaşandığı koşullarda, El Kaide'nin güçlenerek ülkeyi kontrol altına alması ihtimali ABD'yi kaygılandırmıştır. Bu nedenle Washington, Yemen'deki Şiilerin ayaklanmalarına Suudi Arabistan'ın müdahalede bulunmasına tepki göstermemiştir. Böylece Obama, ABD'nin ulusal çıkarlarının tehdit altına girdiği durumlarda doğrudan bizzat müdahalede bulunmasa da bölgedeki geleneksel müttefiklerini devreye sokarak toplumsal hareketlerin acımasız bir şekilde bastırılmasına yol açmıştır (Kepsutlu, 2016: 260-263).

Obama'nın özellikle Bahreyn'deki tutumunun, Amerikan iç politikasına bile yansımaları olmuştur. ABD, Bahreyn'deki muhalefetin yoğun eleştirilerine rağmen 2011 yılında Kral Hamad yönetimine 53 milyon dolar değerinde askeri teçhizat satışında bulunmuştur. Bu satış nedeniyle Amerikan Kongresi inceleme başlatmış ve senatörlerin bir kısmı askeri malzemelerin teslim edilmesini engellemeye çalışmıştır. Amerikan iç politikasında yaşanan bu gelişmeler Obama'yı zor durumda bırakmış ve askeri malzemelerin satışı aylarca ertelenmiştir. Ancak Dışişleri Bakanlığı'nın, 2012 yılının Ocak ayında silah satışları için ayrı bir işlem başlatacağını ve Kongre araştırmasıyla silah satışına ilişkin ayrıntılı bir şekilde detaylı bilgilendirme yapılması gibi düzenlemelerin ortadan kaldırılacağını açıklaması, Obama yönetiminin Bahreyn'deki kararlı duruşundan vazgeçmeyeceğini net bir şekilde göstermiştir (Özdemir, 2018: 147-149).

ABD'nin yönetici kadrosundan Bahreyn'deki ayaklanmaların İran tarafından kışkırtıldığı argümanı öne sürülerek demokratik taleplere karşı duruş sergilenmiştir. 2011 yılının Nisan ayında ABD'nin Ulusal Güvenlik Danışmanı Denis McDonough, Beyaz Saray'ın Bahreyn'e yönelik tutumunun tutarlı olduğunu söylemesi ve ülkede yaşanan gerginliğe müdahale etmeleri için Amerika'yı zorlayan sebeplerin olmadığını söylemesi oldukça önemlidir. McDonough, Bahreyn'deki gelişmelere ilişkin ABD'nin demokratik idealleri yerine çıkarlarının etkili olduğunu belirtmesi dikkate değerdir. Dışişleri Bakanı Clinton'da ABD ve İslâm Dünyası Forumu'nda gerçekleştirdiği konuşmada McDonough ile neredeyse aynı şekilde düşündüğünü ifade etmiş ancak ondan farklı olarak demokratik değerlerin de önemli olduğunu belirtmiştir. Dışişleri Bakanı Clinton, Obama ve McDonough gibi Bahreyn ile müttefik oldukları görüşünü paylaşmıştır (Özdemir, 2015: 150). Özetle Amerikan yönetiminin Bahreyn tutumu ABD'nin bölgede realist bir yaklaşım sergilediğinin önemli bir göstergesidir.

Gelvin'e göre de Obama yönetimi Ortadoğu'da Bush yönetiminin Özgürlük Ajandası ile yapmaya çalıştığı türden "herkese tek beden elbise" yaklaşımına da "ya bizimlesin ya da teröristlerle" söylemine de karşı çıkmıştır. Obama bu tip söylemlerin önceki dönemde Amerikan politikasını belirleyenleri zor duruma düşürdüğünü ve ilan edilen doktrinden ayrılan her türlü eylemi meşrulaştırmak için şekilden şekle girilmesi zorunda kaldığını öne sürmektedir. Obama, dış politikasını ABD'nin imkânlarına ve Washington'ın tek tek ülkeler bazında değerlendirme yapmasına dayandırmıştır (Gelvin, 2016: 353).

Gelvin'e göre Obama'nın Ortadoğu politikasını eleştirenlere göre yaşanan bu politika değişikliği, ABD'nin kararsız ve zayıf görünmesine yol açmış ve bu nedenle de bu

politika deęiřiklięi İran gibi ABD'ye dūřman olan űlkeleri cesaretlendirirken Suudi Arabistan ve Tűrkiye gibi ABD'nin yakın műttefiki konumundaki űlkelerin yakın zamana kadar hayal bile edemeyecekleri űlçűde baęımsız politikalar geliřtirmelerine neden olmuřtur. Obama'nın politika deęiřiklięini, Bush dűneminde de Savunma Bakanlıęı gűrevini űstlenmiř olan Robert Gates savunmuřtur. Robert Gates, 2011 yılında West Point'teki Harp Akademisi űęrencilerine hitap ederken General Douglas ve MacArthur'dan alıntı yaparak řu ifadeleri kullanmıřtır: "Bence, Bařkana Asya'ya, Ortadoęu'ya veya Afrika'ya bűyűk bir Amerikan ordusu gűnderilmesini tavsiye edecek bir savunma bakanının aklından zoru var demektir ve bir an űnce doktora gitmelidir." Bir űlkenin gűcű yalnızca savařla űlçűlemez. Gűç aynı zamanda bařkalarını zor kullanmadan etkileyebilmektir. Bu açıdan ABD'nin Ortadoęu'da zayıflayan bir gűç olup olmadıęıyla ilgili iki konuda yeniden dűřűnűlmelidir. İlk olarak 2010-2011 yılında yařanan protestolarda insanlar sokaklarda insan hakları ve demokrasi talebinde bulundular. Bu ABD'nin 40 yıldan beri her uluslararası platformda gűndeme getirmiř olduęu bir deęerdir. İkinci olarak ne kadar sıkıntıya yol acharsa acharsın, Ortadoęu ve dűnyanın geri kalanında ekonomik açıdan iyileřme için tek seçenek neoliberalizmdir ki bu da "made in USA" damgasını tařır (Gelvin, 2016: 353-354).

Fraser, Mango ve Mcnamara'ya gűre 2010 yılında Ortadoęu, hem umut hem de çeliřkiler bűlgesiydi. Osmanlı'nın űkmesi, Britanya ve Fransa'nın da bűlgeden bűyűk űlçűde çekilmesiyle Ortadoęu'ya dıřarıdan gelen en bűyűk gűç ABD olmuřtur. Ancak 2003 sonrasında Irak'ta ortaya çıkan sorunlar ABD'nin de yapabileceklerinin sınırı olduęunu gűstermiřtir. Irak'taki iki savařın gűsterdięi gibi, Soęuk Savař'ın sona ermesi dűnya iliřkilerinde Ortadoęu'nun űneminin azalmasına yol amamıřtır. űzellikle Filistin sorununun űzűlememiř olmasının bűlgenin dıřına yansımaları hâla olmaktadır (Fraser vd., 2011: 389-390).

Arap Baharı'nın Suriye ve Irak'a sıçraması sonucu, ABD'nin yařanan geliřmelere tepkisi ve bu űlkelerde çıkan toplumsal hareketlerin paralelinde ortaya çıkan IřİD terűrű ve buna yűnelik ABD'nin geliřtirdięi űzűm yűntemleri; spesifik olarak Obama'nın birinci ve ikinci dűnemlerinde ABD'nin Irak ve Suriye'ye yűnelik politikasının analiz edildięi kısımlarda kapsamlı bir řekilde deęerlendirilmiřtir.

Aslında Obama ve geçmiřteki Amerikan yűnetimleri, Ortadoęu'da deęiřimin yařanmasının zorunlu olduęunun farkına varamamıř olmasına karřın; Arap dűnyasını derinden etkileyen Arap Baharı sűreci, Soęuk Savař dűneminde Sovyetler ve Batılı űlkeler tarafından oluřturulmuř olan sistemlerin űkűřűnű gűstermekteydi. Soęuk Savař'ın hemen ardından Doęu Avrupa űlkeleri 1990'lı yılların bařında deęiřimi yařamıřtı. Orta Asya űlkeleri de 1990'lı yıllarda deęiřime tanıklık etti. Ancak Arap dűnyasının, Soęuk Savař dűneminin kalıntısı olan totaliter rejimleri, kendi bařlarına uyguladıkları yűntemlerle yaklařık yirmi yıl sorunsuz bir řekilde idare etmiřtir. Ancak bűlgedeki ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan yařanan sorunların giderilmemesi, yařanan teknolojik geliřmeler ve dűnya konjonktűründeki deęiřimler sonucu Arap dűnyasında devrimin bařlaması kaçınılmazdı (Kıřlakçı, 2013: 30).

Arap dünyasının ilerleyen süreçte bir patlama yaşayabileceği gerçeği, Edward W. Said'in Şarkiyatçılık kitabı analiz edildiğinde açıkça görülmektedir. Said'e göre Şarkiyatçı yaklaşımla Araplara ve İslâm'a dair araştırmalarda pek çok dogmatik düşüncenin uzun yıllardır var olduğu savunulmuştur. İlk olarak Batı akılcı, gelişkin, insani ve üstün görülürken; Şark, sapkın, aşağı ve gelişmemiş olarak görülmektedir. İkinci olarak Şark kendini tanımlamaktan âciz olarak görülerek edilgen bir konuma sürüklenmektedir. Üçüncü olarak Şark, Batılılar tarafından korkulması gereken bir tehdit (Sarı Tehlike, Moğol Sürüleri ve Kahverengi derililerin hâkimiyeti) olarak değerlendirilerek, Şark'ın işgal altına alınarak denetim altında bulundurulması gerektiği düşünülmektedir (Said, 2017: 314). Ayrıca Said, post kolonyal düzende de sömürgeciliğin devam ettiğini savunmuştur (Said, 2017: 363).

Fuller'e göre ise, Arap uyanışı Batılı hegemonya ve kontrole karşı Müslüman dünyada iki-üç yüzyıldır devam eden anti-empyralist mücadelenin ardından ortaya çıkmıştır. Post kolonyal (sömürgecilik sonrası) düzende Batı bu durumu tam olarak algılamasa da Ortadoğu halkının anti empyralist mücadelesi devam etmektedir. Dünya Müslümanları nezdinde (ümme) giderek artan bir öz şuurculuk söz konusudur. Müslüman dünyası, Batılı güçlerin 16. ve 17. yüzyılda başlayan saldırıları karşısında saldırıya maruz kalan tarafta yer aldıklarının farkındadır. Bu nedenle geçmişte atılmış olan kurumsal, jeopolitik ve duygusal tohumlar bugün hâlâ problem teşkil etmektedir (Fuller, 2019: 42). Meeker'a göre de sömürgeciliğin devam ettiğini düşünen umutsuz bir bakış açısına sahip bölgedeki radikal İslâmcılar; ABD, Britanya, Fransa ve Sovyetler Birliği gibi Batılı kolonyal güçlerin muazzam kudretine ya da onların son zamanlarındaki kolonyal vekillerine karşı mücadele etmek istemektedirler (Meeker, 2007: 182).

Arap Baharı'nın yaşanmasında, son yirmi yılda ABD'nin tek başına küresel hegemonya için verdiği mücadelelerin başarısız olması ve küreselleşmenin hız kazanmasıyla beraber Ortadoğu ve Kuzey Afrika halklarının da dünyadaki sosyo-ekonomik eşitsizliğe tepki göstermesi etkili olmuştur. ABD'nin Afganistan ve Irak'ta Vietnam sendromuna benzer bir durumla karşılaşması ve ardından Amerikan ekonomisinde yaşanan kriz küresel hegemonyanın çözülmesinde etkili olmuştur. ABD yörüngeli küresel kapitalizmin içine düştüğü derin krizde sarsılması ve etki alanlarını yitirmesi söz konusu olmuştur. Küresel çapta oluşan güç boşluğunda dünyada dengeyi yeniden sağlayacak bölgesel güç odaklarına ihtiyaç duyulmaktadır. Dünya sisteminde yaşanan çözümlerin sonucu olarak dünyanın pek çok bölgesinde ve özellikle de Ortadoğu coğrafyasında halk hareketleri ve devrimler yaşanmaktadır. Tüm bu faktörlerden ötürü Arap Baharı olarak adlandırılan süreç, tarihin doğal bir seyri olarak görülmelidir (Kışlakçı, 2013: 66).

Küreselleşmeyle paralel olarak internetin yoğun bir şekilde kullanılmasıyla sosyo-ekonomik açıdan baskı altında tutulan halklar, Batılı gelişmiş ülkelerin yaşamış biçimlerini daha iyi bir şekilde görme fırsatı edinmişlerdir. Küreselleşmenin demokratik ve otoriter ülkeler arasındaki ayrımı derinleştirmesi ve bu durumun halklar nezdinde yarattığı olumsuz etki otoriter ülkelerdeki siyasi istikrarsızlığı arttırmıştır. Ortadoğu halkının küreselleşmeden olumsuz yönde etkilenmesi ve bölge ülkelerinde internet kullanımının artmasıyla beraber, ABD'nin anti-demokratik rejimlerle yönetilen ülkelerin

liderleriyle işbirliği içerisinde hareket etmesi zorlaşmıştır. Özellikle Ortadoğu'daki zengin Arap monarşilerine nazaran internet kullanımının düşük kaldığı Irak, Suriye ve Libya gibi otoriter rejimlerde halk isyanları çok daha şiddetli bir şekilde yaşanmış ve bu ülkelerde terör eylemlerinin yoğun bir şekilde görülmesi söz konusu olmuştur.

Tablo 22. Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinde İnternet Kullanımı (2000-2009)

	2000	2009	%Artış	%Nüfuz
Cezayir	50.000	4.100.000	+8100	12,0
Bahreyn	40.000	402.900	+907	55,3
Mısır	450.000	12.568.900	+2693	15,9
Irak	12.500	300.000	+2300	1,0
Ürdün	127.300	1.500.500	+1079	23,9
Kuveyt	150.000	1.000.000	+567	37,1
Lübnan	300.000	945.000	+215	23,5
Libya	10.000	323.000	+3130	5,1
Fas	100.000	10.300.000	+10200	32,9
Umman	90.000	465.000	+417	13,6
Katar	30.000	436.000	+1353	52,3
Suudi Arabistan	200.000	7.700.000	+3750	26,8
Sudan	30.000	4.200.000	+13900	10,2
Suriye	30.000	3.565.000	+11783	6,2
Tunus	100.000	2.800.000	+2700	26,7
Birleşik Arap Emirlikleri	735.000	2.922.000	+298	60,9
Yemen	15.000	370.000	+2367	1,6

Kaynak: MacQueen (2013: 362)

Arap Baharı olarak tanımlanan süreç Ortadoğu'daki dengeleri değiştirmiş ve güçlü olarak değerlendirilen iktidarlar devrilmiştir. Tunus'ta başlayan isyan dalgası; Mısır, Libya, Yemen, Suriye, Bahreyn, Ürdün ve diğer pek çok Ortadoğu ülkesine sıçramış ve bölge ülkelerinde geniş çaplı protesto gösterileri yaşanmıştır. Tunus lideri Zeynel Abidin Bin Ali, Yemen lideri Ali Abdullah Salih, Mısır lideri Hüsnü Mübarek ve Libya lideri Muammer Kaddafi gibi pek çok otoriter lider devrilmiştir. Ortadoğu'da yaşanan değişim sürecini ABD'yle birlikte; İtalya, İngiltere, Fransa gibi Avrupa ülkeleri ve Rusya ve Çin gibi büyük güçler yönlendirmeye çalışmıştır. Ayrıca sürece Türkiye ve İran gibi, bölgesel güç olma hedefini sürdürmek isteyen ülkelerin dahil olmasıyla bölgedeki karmaşa daha da artmıştır. İktidarı devirmek için bir araya gelebilen ama sonrasında belli bir lider, yönetim ve program etrafında birleşmekte zorlanan Arap halkı arayışlarını sürdürmüştür (Doster, 2012: 47-48).

Süleyman Kızıltoprak'a göre:

Arap dünyasındaki ayaklanmalarda ülkeler birbirinden esinlemişlerdir ve bu süreçte ülkelerin Batıdan destek arayışları da söz konusudur; ama burada bir orta yol izlenmesi, Arap ülkelerindeki bahar havasının kaos olarak yaşanması sonucunu doğurmuştur. Yani ne mevcut iktidarlara ne de bunların karşısında pozisyon alan, yolsuzluklara karşı tepkilerini dile getiren, demokrasi arzulayan, ekonominin adil bir şekilde yönetilmesini arzulayan halka tam bir destek verildi. Yani burada aslında ikircikli politika izlendi. Mevcut iktidarı elinde bulunduranlarla, onlara tamamen meydan okuyan, devrim arzulayan kitleler arasında tercih yapıldı. Bu durum da Arap devrimlerinin, devrim arzularının kaosa dönüşmesine yol açtı ve halen de bu kaosu içinden çıkılamamaktadır (Süleyman Kızıltoprak, kişisel görüşme, 9 Ekim 2020).

Ortadoğu'da yaşanan krizleri toplumsal, ekonomik ve kültürel faktörler çerçevesinde değerlendiren Merzûkî'ye göre; İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda kurulan ve Soğuk Savaş

sonrası birtakım değişikliklerle bugüne gelen küresel sistem artık sürdürülemez durumdadır. Ulus-devletlerin egemenliğinin ulus-üstü ve ulus-altı yapılar tarafından büyük teknolojik ilerlemelerle aşındığı bir çağa girilmiştir. Neoliberal ekonomik sistemin krizi, demokratik rejimleri temellerinden sarsmakta ve elitler ile halklar arasındaki uçurum derinleşirken alt ve orta sınıfların öfkesi şiddetlenmektedir. Siyasette merkez partiler güç kaybı yaşarken aşırı sağ ve aşırı sol partiler umut olarak görülmektedir. Küreselleşmeye karşı popülist milliyetçilikler alternatif bir plan-programları olmadan yükselmektedir. Teknolojik ilerlemelerin etkisiyle tarihte ilk defa bireyler birer aktör haline gelmeye başlamış ve bu durum kriz içindeki sistemde kaos ve anarşiyi tetiklemektedir. Bu olumsuz koşullar altında Ortadoğu'da reform yapılması kaçınılmaz hale gelmektedir. Ancak 19. ve 20. yüzyılda Arap dünyasına umut olmuş fikir akımlarının ve toplumsal hareketlerin Batı'daki dinamik tartışmalardan ve fikirlerden etkilendiği hesaba katıldığında, günümüzde Batı dünyasındaki fikri çoraklık, Arap dünyasındaki fikri boşluğu ve çaresizliği derinleştirmektedir. Arap dünyasının kitlelere bir umut olma, krizlere gerçekçi çözümler ve fikirler üretme derindeki mütefekkirlerin ekseriyetle sürgün, hapis ve ölüm cezalarıyla karşı karşıya kaldığı dikkate alındığında Ortadoğu'nun geleceğinin parlak olmadığı görülmektedir (Merzûkî, 2019: 9-10).

Ortadoğu'da küresel güçlerin etkisiyle devrilen liderlerin ardından bölgede demokrasinin yerleşmesi ve istikrarın sağlanmasının zor olduğu görülmüştür. Ortadoğu'daki güç dengesinde yaşanan değişime adapte olmaya çalışan ABD ve AB, 2011 yılında Tunus'taki gösterilerle başlayan sürecin başında açık ve net bir tutum sergilemekten kaçınmıştır. ABD ve AB'nin, kısa bir süre sonra rejim muhaliflerini desteklemeye başlaması isyan dalgasının hızlı bir şekilde yayılmasına yol açmıştır. ABD liderliğindeki Batılı güçler birkaç istisna dışında rejim muhaliflerini etkili bir biçimde desteklemeye başlamıştır. ABD ve müttefiki AB ülkeleri; Tunus'ta Bin Ali, Mısır'da Mübarek, Yemen'de Abdullah Salih gibi Batılı ülkelerle iyi ilişkileri bulunan liderlerin devrilmesinin önünü açmıştır. Libya'da ise ABD ve müttefikleri, Kaddafi gibi antiemperyalist bir söyleme ve geçmişe sahip olmakla birlikte iktidarının son yıllarında Fransa ve İtalya gibi AB ülkeleriyle yakın ilişkiler kuran ve ABD ile çatışmamaya özen gösteren bir liderin silahlı kuvvet yoluyla devrilmesini sağlamışlardır. ABD ve müttefiki AB ülkeleri, Libya'da rejim muhaliflerini desteklemenin ötesinde ülkeye askeri harekât gerçekleştirmişlerdir (Doster, 2012: 47-48).

Körfez ülkelerindeki monarşilerin Arap Baharı'nı nispeten daha kolay bir şekilde atlatmasında etkili olan faktörlere değinen Süleyman Kızıltoprak'a göre:

Körfez ülkelerindeki protesto hareketleri yabancı kaynaklı nüfustan kaynaklanır. Devletin kaynaklarından faydalanan çekirdek nüfustur. Diğer Arap ülkelerinden gelen işçi olarak çalışan, emeği ile o ülke ekonomisinde var olan ama çoğunlukla mevcut kuralları ihlal eden bir nüfus vardı. (Körfez ülkelerine) kaçak olarak gelmişlerdir, çalışma izni yoktur vs. Dolayısıyla bu protesto hareketlerinde de bunlar yer alabilirler ve kalabalıkları oluştururlar. Hızlı bir şekilde olayları kontrol edip, protestolara katılan yabancıları sınırı dışı ettiğinizde, protestoları kontrol etme imkânınız olur. Körfez ülkelerinde de bu yapılmıştır. Çalışma koşulları, siyasi hakları bakımından şikâyet eden, etmesi muhtemel olanlar, kalabalık yapanlar, sosyal medyada gündem oluşturan ve halkı protesto etmeye çalışanlar hızlı bir şekilde ülkelere nakledilince Arap monarşileri bu olayları atlatmışlardır (Süleyman Kızıltoprak, kişisel görüşme 9 Ekim, 2020).

Kuzey Afrika ülkelerinden Cezayir ve Fas ise Libya'ya nazaran Arap Baharı'ndan daha az etkilenmiştir. Cezayir Devlet Başkanı Abdülaziz Buteflika özellikle yiyecek fiyatlarının yükselmesine karşı başlatılan isyanları başarılı bir şekilde yönetmiştir. 28 Aralık 2010'da ülkede büyük protestolar ve mitingler yapılmıştır. Ancak protestolara rağmen 19 yıllık olağanüstü hal kaldırılmıştır. Cezayir'in ekonomik durumu diğer ülkelere göre kısmen daha iyi durumda olmasına karşın Buteflika'nın hile dolu bir seçimle üçüncü defa iktidarını sürdürmek istemesi ve ortaya çıkan yolsuzluklar önemli sorunlara yol açmıştır. Mayıs 2012'de gerçekleştirilen seçimlerde aşırı dinci üç partinin kurduğu "Yeşil Cezayir" ittifakı 48 sandalye kazanarak ancak üçüncü parti olabilmıştır. Seçimden; 50 yıldır iktidarda bulunan Ulusal Özgürlük Cephesi birinci, iktidar ortağı Ulusal Demokratik Partisi ise ikinci çıkmıştır. Cezayir'de Arap Baharı süreci önemli bir etki yaratmamıştır. Cezayir'de Arap Baharı sürecinde yapılan eylemler 90'lı yılların kanlı günlerine dönülmesi endişesiyle zayıf kalmıştır (Polat, 2016: 140).

2011 yılının başlarında sokak gösterilerinin yapıldığı Fas'ta da Arap Baharı kitlesel boyutlara ulaşamamıştır. Köklü devlet anlayışı ve güçlü sivil toplum örgütleri sayesinde Fas'ın Arap Baharı'ndan fazla etkilenmediğini belirten parlamento ve sivil toplum ilişkilerinden sorumlu Bakan Lahbib Choubani, "despotizmin son baharı" olarak nitelendirdiği Arap Baharı sürecinde sakinliklerini koruyan Faslıların "yoksulluğa hayır, reformlara evet" ilkesini benimsediklerini savunmuştur. Fas'ta diğer ülkelerde olduğu gibi ağırlaşan hayat şartları Arap Baharı sürecinde isyanların ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuştur. Fas halkı, Kral VI. Muhammed'in bazı haklarından feragat etmesini talep etmiştir. Kral Muhammed kapsamlı bir anayasa değişikliği yapılacağını açıklamıştır. Temmuz 2011'de yapılan referandumda halkın yüzde 99'u değişikliğe destek vermiştir. Yeni Anayasa, temel hak ve özgürlükleri güçlendiren hükümler içermesine rağmen gerçek anlamda parlamenter monarşiyi tesis etmekten uzaktır. Ancak Fas için devrimden söz etmek oldukça zordur. Bu durumun temel nedeni Fas'ın monarşi ile yönetilmesi ve iktidarın halkın büyük kesiminden oy almasıdır (Polat, 2016: 140-141).

Süleyman Kızıltoprak'a göre:

Ortadoğu'da kraliyetle yönetilen ülkeler arasında en akılcı çözümü bulan ülke Fas olmuştur. Fas'ın Emevîler dönemine kadar dayanan derin bir devlet ve bağımsızlık tecrübesi bulunmaktadır. (Fas'ta) I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde bir Fransız- İspanyol sömürgeci tasallutu vardı. Ama uzun asırlar boyunca bağımsız yaşamayı bilen Fas idaresi, çok akılcı bir şekilde süreci kontrol etti, muhalefete iktidarda görev verdi ve en az zararla bu süreci atlattı (Süleyman Kızıltoprak, kişisel görüşme 9 Ekim 2020).

Ortadoğu'daki ayaklanmaları "Arap Baharı" olarak tanımlamayı uygun bulmayan Merzûkî ise farklı bir değerlendirmede bulunarak, bölgede yaşananları depremlere ve volkanlara benzeterek gelecekte de yeni sarsıntıların ve patlamaların yaşanacağını öne sürmektedir. Merzûkî'ye göre Sudan, Cezayir, Fas, Mısır ve Suudi Arabistan gibi ülkeler patlamaya hazırdır. Ortadoğu'nun pek çok ülkesinde işsizliğin, yoksulluğun ve diktatörlüklerin yarattığı sorunlar devam etmektedir. Ortadoğu halkları biriken ve ağırlaşan sorunlar karşısında sabredip sonunda ani patlamalar yapmaktadır. Merzûkî, Arap Baharıyla birlikte yaşanan ilk dalganın başarısız olmasına rağmen ikinci, üçüncü ve dördüncü dalgaların geleceği ve bölgedeki patlamaların sorunların (yozlaşmış elitten

kurtulma ve işleyen bir devlet sistemi kurulana kadar) çözülmesine kadar devam edeceğini öne sürmektedir (Merzûkî, 2019: 54).

Ortadoğu'daki kaotik ortamın uzun yıllar boyunca devam edeceğine yönelik beklentilerin olmasında mevcut Arap siyasi sistemi etkili olmaktadır. İster krallık isterse "cumhuriyet", ister "modernist" isterse "İslâmcı", ister "sivil" isterse askeri olsun, Ortadoğu'daki sistem özünde altı asır evvel İbn-i Haldûn'un açıkladığı ama tasvip etmediği "asabiyye" sistemidir. Asabiyye sisteminde iktidar, muzafferler arasında dağıtılan bir savaş ganimeti gibi tasavvur edilmektedir. Bu sistemin muzafferleri, devrimle veya başkalarını aldatarak gasp ettikleri iktidarı bir topluluk olarak korumak amacıyla mümkün olan en ileri ölçüde dayanışma içinde olan belli bir mezhep, kabile veya askeri müessesedir. Böyle bir sistem toplumu efendi ve tebaa olarak bölerek, zulüm ve isyandan ve her kesimin bir diğerinden kronik korku duymasından başka bir şey üretememektedir. Dolayısıyla bölgedeki kaotik ortamın ve terörün, onu yaratan sistemin ortadan kalkmadığı sürece devam edeceğini düşünmek gerekir. Batı'daki karar alıcılar da Ortadoğu'nun istikrarsız sisteminden yararlanmaktadır. Batılı ülkeler, Ortadoğu'daki rejimleri ve onlar üzerinden Arap halklarını ve hatta kendi halklarını kontrol altında tutabilmektedirler (Merzûkî, 2019: 176-177). Arap halkının demokrasi ve özgürlük talepleri karşısında söylemsel düzeyde baştan pozitif mesajlar veren başkan Obama da, zaman içerisinde Ortadoğu'daki sistemin değişmesinin kolay olmadığını farkına vararak, Arap isyanları karşısında realist ve pragmatist bir tutum izlemek zorunda kalmıştır.

Obama döneminde ABD'nin Ortadoğu ve Suriye politikasını analiz eden Cerrah'a göre Obama Doktrininin bölgede önemli ölçüde etki yaratan altı temel parametresi bulunmaktadır.

- Obama, ABD'nin küresel jeopolitik durumu tek başına şekillendiremeyeceğinin farkına vararak ABD'nin dış ve Ortadoğu politikasında değişikliğe gitmiştir.
- ABD, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ile Kafkasya, Balkanlar ve Orta Asya'dan doğrudan çekilmemiş olmasına rağmen bu bölgelerdeki sorunların çözümünde müttefiklerin ve diğer bölgesel ve küresel aktörlerin rol almasını istemiştir. (Bu politika bölgede vekâlet savaşlarını başlatmıştır).
- Obama, İran ve Küba gibi ülkelerin sisteme entegre edilmesi gerektiğine yönelik pozitif mesajlar vererek ve bu ülkelere diyalog çağrısı yaparak; ilerleyen süreçte geleneksel müttefikleri (Suudi Arabistan başta olmak üzere Sünni ülkeler) ile arasının açılmasına kapı aralamıştır.
- Obama'nın faydacı-pragmatist bakış açısına sahip olması, ABD'nin olabildiğince Ortadoğu bataklığından uzak durmasına ve ilerleyen dönemlerde Suriye krizinin derinleşmesine neden olmuştur.
- Amerikan çıkarları doğrudan etkilenmediği sürece askeri güç kullanılmamasıdır.
- İslâm dünyası ile karşı karşıya gelmemek ve Amerikan karşıtlığını azaltmaktır (Cerrah, 2016: 325-327).

Obama'nın ilk dönemi, Bush döneminin ekonomik, siyasal ve askeri başarısızlıkların yaşandığı denklemde başarılı gibi gözükse de; sonraki süreçlerde bölgesel müttefikler, yerel etnik ve radikal gruplarla işbirliği, çatışan çıkarları uzlaştırmada büyük zorluklara ve gerginliklere neden olmuştur. Bu durum Arap Baharı'nın normatif düzeydeki değer, norm ve ilke prensiplerin içinin bölgesel ve küresel aktörler tarafından boşaltılıp; insan hakları, demokratikleşme, iyi yönetim vb. açılardan sürecin bölgesel ve küresel aktörlerin de dahil olduğu bir iç ve güç savaşlarının bölgesel, küresel ve uluslararası savaşa dönüşmesine yol açmıştır.

Arap ülkelerinin siyasi geleceğine ilişkin yaşanan belirsizlikler yalnızca Obama ve ekibini değil; Obama'nın halefi Trump ve hatta tarihin ileriki dönemlerinde göreve gelecek olan başkanları ve Amerikan dış politika yapıcılarının üzerinde ayrıntılı bir şekilde düşünecekleri gündemin doğmasına yol açmıştır. Arapların özgürlük, adalet ve demokrasi çağrısı ve kendi kimliklerini yeniden inşa etme çabası, ABD ve Batılı müttefiklerinin yanı sıra küresel ve bölgesel ölçekte tüm aktörleri etkileyen gelişmelerin önünü açmıştır. ABD'nin Ortadoğu'da ülke ülke belirlemeye çalıştığı stratejilerin bölgede yarattığı etkiler oldukça kapsamlı olmakla birlikte; bu bölümde Obama'nın başkanlığının birinci döneminde Irak, Suriye ve Libya özelinde uyguladığı stratejilerin derinlemesine incelemesi yapılmıştır.

3.2.1. Başkan Obama'nın I. döneminde ABD'nin Irak politikası

Değişim sloganı ile Başkan seçilen Obama'nın ilk döneminde Irak, bölgeye yönelik politikaların belirlenmesinde kilit taşı olmuştur. Obama'nın Irak politikası, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Irak'ta yaşanan olumsuz gelişmelerden alınan dersler doğrultusunda şekillenmiştir. Irak, son zamanlarda Amerikan siyasetinde önemli bir konu başlığı olmuştur. Ayrıca Irak, Demokratik Partililer ve Cumhuriyetçi Partililer arasındaki ideolojik ayrışmayı ve kutuplaşmayı derinleştirmiştir (Biddle vd., 2008). Amerika'da, Obama'nın başkan adaylığıyla birlikte Irak'ın geleceği noktasındaki görüş ayrılıkları en yüksek düzeye ulaşmıştır.

Soğuk Savaş'ın hemen ardından yaşanan I. Körfez Krizi ile birlikte ABD'nin Irak'la mücadelesi önemli bir yer tutmuş ve ABD Irak sorunuyla uzun yıllar boyunca ilgilenmek durumunda kalmıştır. 11 Eylül terör saldırılarının ardından terör örgütlerine destek verdiği ve kitle imha silahlarına sahip olduğu iddialarıyla ABD'nin hedefi olan Irak, 2003 yılında işgal edilmiştir. Bush dönemindeki "haksız" Irak işgalini seçim kampanyasında eleştiren Obama, Irak'tan çekilerek Ortadoğu'da yeni bir dönemin kapısını aralayacağını sinyallerini vermiştir. Bush döneminde Irak üzerinden bölgeyi dizayn etmeye yönelik çabanın olumsuzluklara neden olması ve ılımlı İslâm ile BOP'ta yaşanan aksaklıklar, Obama yönetiminin Irak'tan başlayarak Ortadoğu'da değişimi başlatması gerektiğini açıkça göstermekteydi. Ancak yine de geçmiş dönemlerden miras kalan olumsuzlukların sonucunda Arap Baharı'nın Irak'a sıçramasının önüne geçilememiştir. Özellikle Irak ve Suriye topraklarında mezhepsel açıdan Şii-Sünni dengesinin bozulması ve ABD'nin Irak'tan çekilmesi, Ortadoğu coğrafyasında IŞİD ve benzeri yapıdaki terörist grupların ilerleyen süreçte etkisini artırmasına yol açmıştır. Özellikle Obama'nın ikinci döneminde

Irak-Suriye hattında etkili olan IŞİD'in yarattığı sorunlarla mücadele edilmesi, Amerikan Ortadoğu politikasında önemli bir yer tutmuştur.

2003 yılında ABD'nin Irak'ta uluslararası hukuka aykırı olarak gerçekleştirdiği askeri müdahale, dünya kamuoyu ve Amerikan halkının bir kısmı tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bush'un önleyici müdahale doktrini çerçevesinde gerçekleştirdiği askeri müdahalenin gerekçesini 1991 yılındaki 678 ve 687 sayılı BMGK kararlarına ve Irak'ın sahip olduğu kitle imha silahlarının barış güvenliği tehdit etmesine dayandırması, dünya nezdinde hukuksal açıdan kabul edilebilir bir yaklaşım olarak değerlendirilmemiştir. BMGK'da alınan 8 Kasım 2002 tarihli ve 1441 sayılı kararda Irak'tan elinde bulundurduğu silahlarla ilgili rapor istenmesine rağmen Irak yönetimince bu talebe cevap gelmemesi, ABD ve İngiltere tarafından savaş ilan edilmesinin önündeki engelin ortadan kalktığı şeklinde yorumlanmıştır. İspanya, Polonya, Çek Cumhuriyeti, İtalya ve Macaristan dışındaki tüm BM üyesi ülkeler 1441 sayılı kararın Irak'a müdahale yetkisi vermediğini belirtmişlerdir. BMGK tarafından müdahale kararı verilmediği gibi ABD açısından meşru müdafaa gerektiren bir durumun da söz konusu olmaması nedeniyle Irak'taki Amerikan-İngiliz işgali uluslararası hukuka aykırıdır (Acet, 2018: 105-106). Polling Reports Araştırma şirketinin yaptığı araştırmada Amerikan halkının yüzde 14'ünün Irak'ın işgal edilmesine her koşulda karşı çıktığı, yüzde 51'inin ise BM'nin savaşa katılması durumunda ABD'nin de savaşa girebileceği yönünde görüş bildirmesi oldukça önemlidir (Kepsutlu, 2016: 171). Irak'ta görüldüğü üzere Amerikan kamuoyunun uluslararası hukuka riayet edilmesi yönünde tutum takınması, Başkan Obama'nın, Ortadoğu'da uluslararası hukuka aykırı girişimlerden olabildiğince kaçınmasında etkili olmuştur.

Irak Savaşı, dış politikadaki elitlerin başarısızlığının önemli bir örneği olarak görülmektedir. Aslında Irak, Soğuk Savaşın başlangıcından itibaren dış politikada etkili olan Amerikan elitlerinin yanlış hesaplamalarının ve yanılsamalarının bir sonucudur. Irak Savaşı'na Cumhuriyetçilerin yanı sıra, Demokratik Parti'nin önde gelen siyasetçilerinden Hillary Clinton ile Demokratik Parti'nin dış politika uzmanlarından Richard Holbrooke ve James Steinberg gibi isimlerin destek vermesi söz konusu olmuştur (Fraser, 2019: 22). Demokratik Parti'nin Irak Savaşı'ndaki tutumu Başkan Obama'nın Amerikalı dış politika uzmanlarına yeterince güvenmemesi gerektiğine ilişkin bir örnek teşkil etmiştir.

ABD'nin, Irak Savaşı ile kendisini çözüm üretmekte zorlandığı olumsuz koşullar içerisinde bulması, Obama'nın Irak politikasında değişikliğe gitmesinin önünü açmıştır. ABD'nin müdahalesinin ardından Irak'ta yaşanan politik istikrarsızlık ve güç boşluğu, toplumun oldukça zor koşullar altında yaşamasına neden olmuştur. Irak'ta yağma olaylarının yaşanması ve yönetsel açıdan istikrarsızlığın söz konusu olması; Irak'ta devlet otoritesinin büyük zarara uğramasına yol açarak, ABD'nin çözümü zor bir süreci yönetmek zorunda kalmasına sebep olmuştur. Ayrıca Irak ordusunun dağılmasını fırsat bilen silahlı grupların ülkedeki kaotik ortamı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istemesi ülkedeki politik istikrarsızlığı arttırmıştır. 2003 yılından itibaren, ABD'nin Irak'taki sorumlulukları ülkedeki politik meşruiyeti azaltan ve yoğun şiddet olaylarını da kuvvetlendiren bir etki yapmıştır (Simon, 2007: 12). ABD'nin Irak'ta olumsuz bir etki

yarattığını gören Obama, ülkeden çekilerek hem sorumluluklardan kurtulmak hem de ABD'ye yönelik olumsuz tepkileri azaltmak istemiştir.

Tablo 23. Irak'ta Konuşlandırılan Asker Sayısı (2003-2010)

	ABD Askerleri	Diğer Ülke Askerleri	Total	Yıllık Değişim %
2003	132.000	25.605	157.605	-
2004	142.000	23.306	165.306	+4,9
2005	155.000	20.560	175.560	+6,2
2006	160.000	19.500	179.500	+2,2
2007	163.245	11.755	175.000	-2,5
2008	150.000	840	150.000	-14,3
2009	120.000	0	120.000	-20,0
2010	49.700	0	49.700	-58,6

Kaynak: MacQueen (2013: 295).

Irak'taki Amerikan askerlerinin sayısının 2008 yılından itibaren düşüşe geçtiği ve Obama'nın ilk döneminde hızlı bir şekilde azaldığı görülmüştür. Irak'taki diğer ülkeler de 2008 yılından itibaren Amerika ile paralel olarak askerlerinin hızlıca çekmiştir.

Tablo 24. Yıllara Göre Irak'taki Amerikan Asker Ölümleri

Yıl	Hayatını Kaybeden Asker Sayısı
2003	486
2004	849
2005	846
2006	822
2007	904
2008	314
2009	149
2010	60
Total	4.430

Kaynak: Gregory (2011: 6)

Tablo 25. Yıllara Göre ABD'nin Irak'taki Askeri Harcamaları

Yıl	Harcama Miktarı
2003	90.3 Milyar Dolar
2004	90.9 Milyar Dolar
2005	105.8 Milyar Dolar
2006	108.3 Milyar Dolar
2007	155.9 Milyar Dolar
2008	196.8 Milyar dolar
2009	132.9 Milyar Dolar
2010	83.4 Milyar Dolar
2011	50.9 Milyar Dolar
2012-2014	7.8 Milyar Dolar
2015-2016	38.7 Milyar Dolar
Total	1.061,7 Trilyon Dolar

Kaynak: Amadeo (2019, 25 Haziran)

ABD'nin Irak'taki asker ölümleri ve yıllara göre askeri harcamalarının yer aldığı tablolarda görüldüğü üzere Bush döneminde hem asker ölümleri hem de askeri harcamalar yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Obama'nın Başkan seçilmesinin ardından ABD'nin Irak'taki hem asker ölümleri hem de askeri harcamaları azalış göstermiştir. Özellikle Obama'nın birinci döneminde Irak'taki askeri harcamaları kısa bir süre içerisinde büyük düşüş kaydetmiştir. Obama'nın Irak'tan askerlerini çekmesi, Amerikan ekonomisine olumlu yönde katkı yapmıştır. Ancak Obama'nın başkanlığının ikinci

dönemine denk gelen dönemde artan IŞİD tehdidi nedeniyle askeri harcamalarda sınırlı düzeyde de olsa artış kaydedilmiştir.

Amerikan askerlerinin Irak'tan çekilmesi, askeri ve ekonomik açıdan ABD'ye olumlu yönde yansıdığı görülmekle birlikte aynı zamanda Irak'taki asker ve sivil ölümlerinin de azalmasına katkı sağlamıştır. Aşağıda yer alan tabloda Brookings Enstitüsü'nün 2003-2011 yılları arasında Irak'taki sivil ölümlerine ilişkin yayınladığı tahmini veriler yer almaktadır.

Tablo 26. Irak'taki Sivil Ölümler (2003-2011 Brookings Enstitüsü Tahmini)

	Sivil Ölümler	Yıllık Yüzdesel (%) Değişim
2003	7.300	-
2004	16.800	+130,1
2005	20.200	+20,2
2006	34.500	+70,8
2007	23.600	-31,6
2008	6.400	-72,9
2009	3.000	-53,1
2010	2.500	-16,7
2011	1.578	-36,9
Kümülatif Toplam	115.878	

Kaynak: MacQueen (2013:293)

Tablo 27. Irak'taki Amerikan Hizmet Personelinin Ölü Sayısı (2003-2011)

	Ölen Hizmet Personeli Sayısı	Yıllık Yüzdesel (%) Değişim
2003	486	-
2004	849	+74,7
2005	846	-0,4
2006	823	-2,7
2007	904	+9,8
2008	314	-65,3
2009	149	-52,5
2010	60	-59,7
2011	54	-10,0
Kümülatif Toplam	4.486	

Kaynak: MacQueen (2013:296)

2008 seçimlerinde Irak'tan Amerikan askerlerinin çekilmesi gerektiğini savunan Obama, bu yöndeki seçim vaadini ilk döneminde gerçekleştirmiştir. Obama 2011 yılında Irak'ın özgürleştirilmesi operasyonunun sona erdiğini ve ABD'nin Irak'a karşı sorumluluklarını yerine getirdiğini vurgulamasıyla süreç tamamlanmıştır. 14 Aralık'ta Amerikan Bayrağı'nın Bağdat'tan indirilmesine rağmen ABD'nin bölgeye yönelik hedefleri devam etmekteydi. ABD'nin Irak'tan çekilmesi ABD'nin yükünü hafifletmek ve uluslararası imajını düzeltmek için yapılan bir hamle olarak değerlendirilmelidir. Obama, fiili olarak Irak'tan çekilmesine rağmen kendisine muhtaç durumda olan Irak ve ABD'siz Ortadoğu'daki sorunların çözülemeyeceği bir ortam bırakmıştır (Kepsutlu, 2016: 171-172). Ancak IŞİD terörünün ortaya çıkmasına kadar olan süreçte ABD'nin Irak politikasının Irak'taki Amerikalı görevlilerin ve sivil ölümlerinin azalmasına olumlu yönde katkı sağladığı açıkça görülmektedir. ABD'nin Irak'ta Blackwater (2011 yılında adı Academi olarak değişen özel güvenlik şirketi) gruplarını kullanması da Amerikan ordusunu önemli ölçüde rahatlatmıştır.

Aslında ABD'nin Irak'tan çekilme süreci, Bush'un başkanlığının sonlarına doğru planlanmıştır. Bush yönetimi ile Nuri el Maliki hükümeti, ABD'nin askeri güçlerini çekmesine yönelik uzlaşmışlardır. Ayrıca taraflar arasında Uzun Dönemli Stratejik Çerçeve Anlaşması'nın (SFA) yapılması için müzakerelerde bulunulmuştur. Irak ile ABD'nin anlaşması, ABD'nin Irak müdahalesinin sonlanmasını sembolize etmiş ve iki ülke arasında geleceğin olumlu yönde inşa edilmesinin önünü açmıştır. Obama yönetimi, başlayan bu süreci daha da ilerletmiştir. Yeni yönetim SFA'yı diplomasi, güvenlik, ekonomik, enerji, sağlık ve çevre gibi alanlarda işbirliğini ilerletmek için kullanmıştır. SFA, Obama yönetimi tarafından Irak'taki sivil aktivelerin dengelenmesi, Amerikan askerlerinin ülkeden çekilmesi, Irak'ın bölgeye yeniden entegrasyonu ve mültecilerin yerleşimi gibi konularda ABD'nin çıkarlarına uygun olarak şekillendirilmeye çalışmıştır. Obama yönetimi, Irak'ın Amerikan dış politikası açısından merkezi önemde olmadığını göstermesine rağmen; bölge ve çevresinde istikrarın sağlanması ve ABD'nin pek çok çıkarının başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için Irak'ın önemini hâlâ koruduğunun sinyalini vermiştir (Laipson, 2010).

Dünyanın önemli bir petrol üreticisi ve ihracatçısı konumundaki Irak'ın, ekonomik alt yapısını ve devlet kurumlarını yeniden inşa etmesi ve Irak toplumunun yeniden bütünleşmesi, ABD'nin stratejik hedefleriyle büyük ölçüde uyumludur. 2010 yılından itibaren Irak'ın petrol ihracatının artması, Washington ile Bağdat arasında verimli bir işbirliğinin sağlanmasını olanaklı hale getirmişti. Irak'ın yeniden inşası için Amerikan hükümeti destekli eğitim, sağlık ve sivil toplum eğitime yönelik programlar, bölgesel ve küresel programlarla bütünleştirilmiştir. Irak'lı liderlerin ise, ABD'nin Irak'tan çekilmesinin ardından İran'ın öncelikleri, ABD'nin gizli ve açık taahhütleri, Suudilerin istikrarı ve monarşinin iktidarını sürdürmesi ve Filistin sorununun çözülmesinin göreceli önemi noktasında bir yaklaşım geliştirmeleri gerekmiştir. Irak ve ABD, bölgedeki politik ve güvenlik zorluklarının aşılmasında ortak bir vizyona ihtiyaç duymaktadır (Laipson, 2010: 20).

Laipson'a benzer şekilde Pollack ve Scholar (2013: 2-3) da Irak'taki barış ve istikrarın ABD'nin en büyük çıkarı olduğu görüşünü savunmuştur. ABD'nin, Irak'ta barış ve istikrarın sağlanmasının ne anlama geldiğine dikkat etmesi gerekmektedir. Ortadoğu'da onlarca yıldır istikrarın diktatörlüklerce sağlandığı ve bu durumun ABD'de bağımlılık yarattığı belirtilmektedir. 2011 yılında başlayan Arap Baharı isyanları ve doğurduğu sonuçlar, diktatörlüklerin desteklenmesi fikrinin yanlış olduğuna ilişkin yeterli kanıt sunmuştur. Bununla birlikte Irak'ın özel durumu dikkate alındığında burada otokrasinin aranılan barış ve istikrarı yaratmayacağı anlaşılmalıdır. Pollack ve Scholar'a göre Irak'ta barış ve istikrar, demokratik bir sistem ve hukuk devletine dayalı çoğulcu bir yönetim anlayışıyla sağlanabilecektir (Pollack ve Scholar (2013: 2-3). Ancak ABD'nin Ortadoğu'da ikili güvenlik anlaşması yaptığı Kuveyt, Bahreyn, Katar, Suudi Arabistan gibi Arap ülkelerinin aksine Irak'ta benzer bir askeri üs, işbirliği ve güvenlik anlaşması yapmadan, 2011'de Irak'tan önemli ölçüde çekilmesinin büyük bir hata olduğu ve bu durumun da Irak'ın istikrara kavuşmasını zorlaştırdığı savunulmaktadır.

İran'ın Irak'taki rolü, ABD açısından güvenlik değerlendirmesinin bir diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır. Saddam'ın devrilmesi, İran'a büyük avantaj sağladığı fikrini oluşturmuştur. Hinnebusch ve Ehteshami'ye göre bu durum Saddam sonrası süreçte Pers Körfezi'nin iki büyük gücü olan İran ve Suudi Arabistan'ı karşı karşıya getirmiştir (Hinnebusch ve Ehteshami, 2016: 49). Bağdat'ta Şii çoğunluk hükümetinin kurulması, Amerikan politikasının eleştirilmesinde ve istenmeyen sonuçların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Özellikle ABD'nin geri çekilmesinin ardından İran'ın Irak üzerinde güvenlik ve politik konularda etkisini arttıracak endişesi ön plana çıkmıştır (Laipson, 2010:4). Iraklı Şiilerin kendi içinde siyasal ve ideolojik açıdan bütünlüğe sahip olmamasına karşın; 2003 yılından itibaren Sünnilerin yeniden iktidara gelmesi korkusuyla birlikte hareket etmesi, ABD'yi zor duruma düşürmüştür. Özellikle Irak Savaşı'nın ardından Irak'ta Şii grup Mehdi Ordusu'nu kuran Mukteda Es Sadr, iki kez Amerikan kuvvetleriyle çatışmıştır (Köse, 2015: 71-72).

Sadr ile çatışan ABD'nin Şiilerin felsefesini kavrayamaması bölgedeki gelişmelere olumsuz yönde etki etmiştir. Irak'ta Sadr'ın yanı sıra Şii gruplar üzerinde etkili olan kişilerden bir diğer kişi Ayetullah Ali Sistani'dir. Sistani, diğer Iraklı liderlerle karşılaştırılamayacak ölçüde siyasi ve dinî dokunulmazlıklara sahip olmasına rağmen Mukteda Es Sadr ile sık sık karşı karşıya gelmiştir. Sadr'ın, Sistani'yi Saddam rejimine karşı direniş göstermemesi nedeniyle suçlu görmesi ve ona yönelik baskı uygulaması, Şiilerin kendi aralarında bölünmesine zemin hazırlamıştır. Sadr, Sistani'nin yanı sıra İran destekli Irak İslâm Devrimi Yüksek Konseyi lideri Ayetullah Abdul Aziz al Hakim'i de tehdit etmiştir. Sadr'ın, İran ile bağlantılı olduğu kabul edilen gruplarla mücadele etmesi, İran'dan destek alanlar ile Irak içerisinden çözümü savunanlar arasındaki ihtilafı ortaya koymuştur. ABD'nin Irak içerisinde çözümü savunanlar ile İran'dan destek alan Şiiler arasındaki ayrımı yeterince anlayamaması, Şii felsefesini yeterince kavrayamaması ve bölgede Şii karşıtı bir tutum takınması Irak'ta ve bölgede politik açıdan istikrarın sağlanmasını zorlaştırmaktadır (Kepsutlu, 2016: 148).

İran'ın Ortadoğu'daki etkisini arttırması karşısında Amerika'nın içerisindeki şahinler ve İsrail, ABD'nin harekete geçmesi için çabalamıştır. İsrail, İran cephesinin güç kazanması durumunda kendisini tehdit ve baskı altında hissettiğinden, Obama yönetimine baskı kurmuştur. Muhafazakârlardan Demokratlara kadar Amerikan toplumunun önemli bir kısmıyla İsrail cephesi, Irak Savaşı'nın başarıya ulaşmaması ve enerji kaynaklarının yeterince kontrol altına alınmadığı gerekçesiyle kaygılanmıştır. Enerji açısından önemli olan Basra Körfezi'nin güvenliğini sağlamak ve İran'ı kontrol altında tutarak Rusya ve Çin'i de kontrol etmek ABD içerisindeki şahinlerin ve İsrail'in hedefi olmuştur (Erdoğan, 2012: 312-313). Kısmen Obama döneminde başlayan ve özellikle de Trump döneminde artarak devam eden Basra Körfezi ve İran petrollerine bağımlı olan Çin'in kontrol altında tutulması politikası, ABD'nin stratejik hedefi haline gelmiştir.

ABD'nin Irak'tan çekilmesinin ardından ülkede etnik ve mezhepsel farklılıkların oluşturduğu sorunlar artarak yeniden gündeme gelmeye başlamıştır. Irak'taki karışıklık ortamında her bir etnik grup; büyüklüğü, siyasi hayattaki rolü ve konumu dolayısıyla farklı eğilimler göstermektedir. Günümüzde Irak'ta Şiiler ve Kürtler ayrıcalıklı konum

elde etmiş durumdadır. Uzun yıllar boyunca iktidarı elinde tutan Sünni mezhebindeki Iraklılar ise Amerikan işgalinin ardından geri plana itilmişlerdir. Irak'ta değişen bu güç dengesi bölgede tepkilere neden olmuştur. Ortadoğu ülkelerinin desteğini kazanmayı başaran selefi radikal örgütler ise Irak'ta şiddet ve terör eylemlerini tırmandırmışlardır. ABD tarafından yapılan saldırılarda Sünnilerin hedef alınması ülkedeki Sünnileri zayıflatmıştır. Selefi örgütler, ABD ve Batılı güçleri hedef almakla birlikte saldırılarını Şiiler üzerinde yoğunlaştırmaya başlamışlardır. İlerleyen süreçte IŞİD tehdidinin ortaya çıkmasında Irak'ın Şiiler tarafından yönetilmesi oldukça etkili olmuştur. 2014 yılından itibaren IŞİD, Ortadoğu'da Sünni ve Selefilerin güç kaybettiği ortamda Şii karşıtlarının iktidar gücünü yeniden kazanmalarının aracı olmuştur (Köse, 2015: 82).

Obama döneminde ABD'nin Irak politikasını etkileyen bir diğer faktör Iraklı Kürtler olmuştur. 11 Mart 1970 yılında Saddam Hüseyin ile Mustafa Barzani arasında yapılan anlaşma ile özerklik elde etmeyi başaran Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY), 1991 I. Körfez Savaşı sonrası bölgede etkisini arttırmıştır. IKBY çekiç güç unsurlarıyla birlikte I. Körfez Savaşı sonrası, Kuzeyde otonom ve merkezi Irak hükümetinin hiçbir siyasi, askeri ve ekonomik etkisinin olmadığı uçuşa yasak bölge olan 36. paralelde merkezi yönetimden bağımsız bir alan ilan ederek, 1970'te Irak'ın kuzeyinde kurulmuş olan Kürt özerk bölgesini fiili bir "De facto" devletçik haline getirmeye çalışmıştır (Jüde, 2017: 1). 1991 Körfez Savaşı sonrası fiili IKBY'nin kurulması, Türkiye'nin de desteğiyle beraber Kürtleri Irak'ta ekonomik ve siyasi açıdan en örgütlü etnik grup haline getirmiştir. IKBY, Amerikan işgalinin ardından Bağdat'ın zayıflaması sayesinde daha da güç kazanmıştır. Iraklı Kürtler kendi idaresi altındaki hükümet, parlamento ve silahlı kuvvetleriyle istedikleri yönde politika izlemeye başlamışlardır. Kürt yönetimi 2003 sonrası kendilerine ait bölgeyi güvenli alan haline getirerek ekonominin gelişmesini sağlamıştır. Buna karşın Irak'ın diğer noktaları 2003 Amerikan işgali ve özellikle de Amerikan askerlerinin çekildiği 2011 yılından itibaren büyük karışıklığa sürüklenmiştir. ABD'nin Irak'ı yeniden inşa çabası başarısız olmasına rağmen Iraklı Kürtler siyasal ve ekonomik açıdan önemli kazanımlar elde etmiştir (Jüde, 2017: 1).

2010 yılının Ocak ayında IKBY lideri Mesut Barzani ile Beyaz Saray'da görüşen Obama, Barzani'den Irak'ın bölünmesine yol açabilecek konularda yapıcı tavır almasını isteyerek Irak'ın bütünlüğünün korunması yönünde politik duruş sergilemiştir. Görüşmede Obama; yapıcı yaklaşımın, Irak'ın güvenliğinin sağlanmasını kolaylaştıracağını, bölgesel bir siyasi ve ekonomik lider olarak ülkenin önünü açacağını vurgulamıştır. Başkan Obama, IKBY'ye Irak'ın bir parçası olduğu sürece destek vereceğini belirterek Irak'ın bütünlüğünden yana bir politika izleyeceğini ortaya koymuştur (Obama Beyaz Saray'da Barzani'yi Kabul Etti, **Amerikanın sesi**, 26.01.2010).

Özetle; Irak'ta Türkmen ve Şii grupların Kürt gruplara göre politik ve siyasal örgütlenmelerini başarılı bir şekilde gerçekleştirememiş olması problem teşkil etmektedir. Ülkedeki Sünni grupların ise Baas rejiminin devrilmesinin ardından sistemden dışlanması ülkedeki politik istikrarsızlığı derinleştirmiştir. Politik ve sosyolojik açıdan Irak'ın kırılgan yapısını dikkate alan Obama her geçen gün daha da endişelenmiştir. Irak'ta kurulu Lübnan benzeri çok etnikli sekteryen dinî temsili düzenin yakın bir gelecekte

istikrarlı bir siyasi ve ekonomik yapının oluşmasına zemin hazırlayacağı düşünülmemektedir. Irak'ın politik açıdan istikrarsız durumu, ABD'nin serbest piyasa ekonomisi ve demokrasi ihracıyla Ortadoğu'daki siyasi ve toplumsal sistemleri değiştirmeye girişiminin başarısız olduğunun kanıtı olmuştur. Irak rejiminin İran ve Suriye'ye yaklaşımı, Hamas'ın iktidara gelmesi gibi gelişmeler, ABD'nin realist dış politika hedefleriyle birlikte Wilson idealizmini uygulamaya çalıştığında başarısız olduğunu göstermiştir. ABD'nin demokratik, istikrarlı ve petrol ihraç eden bir Irak yaratma hayalinin başarısız olmasıyla beraber Bağdat, Kerkük ve Musul'da etnik-sekteryen çatışmaları yaşanmıştır. İlerleyen süreçte Obama'nın Irak'tan çekilmesinin ardından IŞİD gibi radikal örgütlerin ülkedeki etkisini arttırması etnik ve mezhepsel açıdan kırılmaları derinleştirmiştir (Alakel ve Yıldırım, 2014: 158-159). Suriye'den çıkan IŞİD'in Irak'a girmesi ve Musul'u alarak ilerleyecek olması bölgede büyük bir endişe yaratmıştır. Amerikan askerlerinin çekilmesinin ardından Irak'taki istikrarsızlığın kontrol edilemez boyuta ulaşmasından rahatsızlık duyan Başkan Obama, bu süreçte Kürt devletinin kurulması girişiminin karşısında durmuştur.

Tablo 28. Irak, Türkiye, İran ve Suriye'de Kürt Popülasyonu

	Kürt Nüfusu (Milyon)	Toplam Nüfusa Oranı (%)
Irak	5.7-7.6	15-20
Türkiye	15.3	19
İran	8.3	10
Suriye	1.7	9,7
Toplam	31-33	14,2-15,1 (Ortalama)

Kaynak: CIA'dan Aktaran Jüde (2017: 853)

ABD'nin Irak'ta bağımsız Kürt devletinin kurulmasına karşı çıkarak Kürtleri federasyon formülüyle merkeze çekmeye çalışmasında, Kürt devletinin kurulmasının ardından Suriye, Türkiye ve Irak'ta yaşanabilecek olan istikrarsızlıklar etkili olmuştur. Irak, Türkiye, İran ve Suriye'de 30 milyonu aşan Kürt nüfusu bölge ülkelerince tehdit kaynağı olarak görülmektedir. Irak'ta Kürt devletinin kurulması, özellikle toplam nüfusunun neredeyse yüzde 20'e yakını Kürt olan Türkiye'yi yoğun bir şekilde endişelendirmektedir. Brzezinski de Kürt etnik probleminin çözülmemesi dolayısıyla Türkiye'nin bölgesel model olarak yapıcı rolüne rağmen bölgenin temel ikilemlerinin çok önemli bir parçası haline gelmeye meyilli durumda olduğunu savunmuştur (Brzezinski, 2005: 87). Türkiye'nin hassas yapısını dikkate alan Obama, Arap Baharı'nın yaşandığı kaotik ortamda model ülke olarak gördüğü Türkiye'yi karşısına almak istememiştir. Kepsutlu'ya göre Obama, bölgede etnik ve dinî siyaseti güçlendirecek hamleler yapmaktan uzak durmaya çalışmıştır. Irak'ta bağımsız Kürt devleti kurulması durumunda, Irak'taki mevcut sınırlar değişecek ve Şiiilerin oranı yüzde 60'lardan yüzde 80'e çıkabilecekti. Obama, Irak'tan çekiliş sürecinde istikrarsızlığa neden olabilecek adımlardan kaçınmıştır. Ayrıca Iraklı Şiiilerin kendi aralarında tam olarak bütünlük sağlayamaması nedeniyle İran'ın nüfuzuna dahil olabileceği korkusu, düşük olmakla birlikte hâlâ vardır. Bundan dolayı Amerika, Irak'ta Kürt politikasını belirlerken temkinli olmayı tercih etmiştir (Kepsutlu, 2016: 147-148).

Brzezinski'ye göre, ABD ve AB'nin birlikte hareket ederek istikrarlı ve demokratik bir Irak'ı desteklemesi, İsrail-Filistin meselesinin ve Ortadoğu'daki pek çok sorunun

özölmesine katkı sağlayacaktır. Irak'ın istikrarı, Hazar Denizi, Basra Körfezi ve İran petrol ve doğalgazının üretim alanlarında geçerli olan yetersiz stratejik denklemi tanımlamak için daha olumlu siyasi ön koşullar yaratabilecektir. Ancak Irak'ta istikrarın sağlanamaması, Arap halkı içinde genel olarak milliyetçilik konusunda en bilinçli olarak düşünölen 25 milyonluk Irak halkını, dış egemenliğe karşı beklenmedik olumsuz tepkiler vermesine itebilecektir. Dolayısıyla Irak'ta uzun ve maliyetli iyileşme programının değişken ve potansiyel olarak düşman bir çevre içinde yapılması söz konusu olacaktır (Brzezinski, 2005: 98).

Brzezinski'nin endişe ettiği şekilde ABD'nin Irak siyasetine müdahil olması, Ortadoğu'nun ilerleyen süreçte kaosa sürüklenmesine zemin hazırlamıştır. ABD'nin desteğini alarak başa geçen Nuri Maliki'nin, IKBY ile petrol gelirlerinin dağılımı konusunda ihtilafa düşmesi ve Sünnileri dışlayıcı bir yaklaşım göstermesi Irak'taki ayrışmayı derinleştirmiştir. Maliki'nin Irak ekonomisini de başarılı bir şekilde yönetememesi ve ölkede artan güvenlik zafiyeti ilerleyen dönemde Irak'ı büyük sıkıntılara sokmuştur. Maliki döneminde Sünnilerin yargılanması sürecinde işkence yöntemine başvurulduğuna yönelik iddialar ile sosyal ve siyasal yaşamda Sünnilerin büyük baskılara maruz kaldığının dile getirilmesi, Irak'ta etnik ve dinsel ayrışmayı hızlandırmıştır. Maliki'nin ayrıştırıcı yaklaşımı özellikle Obama'nın ikinci dönemine denk gelen yıllarda IŞİD'in Irak'ta etkin bir rol oynamasını kolaylaştırmıştır. Arap isyanlarının yarattığı kaostan faydalanarak terör örgütleri ile ilişkili olan ve olmayan pek çok kişinin ilerleyen süreçte Irak'a gelmesi söz konusu olmuştur. Irak'ın eski El Kaide lideri olan Bağdadi'nin kurduğu IŞİD, 2014 yılından itibaren ABD'nin ve bölgedeki pek çok ölkenin başını ağrıtmıştır (Kepsutlu, 2016: 75-76). Ayrıca Beyaz Saray'ın IŞİD'le mücadelede PYD ve YPG gibi silahlı gruplara destek verecek olması, ABD'nin Irak ve Ortadoğu politikasında değişikliğe gitmesine yol açacak olan yeni bir süreci başlatmıştır.

İran'ın Ortadoğu üzerindeki agresif politikası ve Obama'nın Irak'tan çekilmeye yönelik adımlar atması Irak-Suriye hattının kaosa sürüklenmesine neden olmuştur. ABD'nin Irak işgali sonrası, "Şii Hilali"ni gerçekleştirmek için yoğun çaba harcayan İran'ın bölgeye yönelik politikası Arap Baharıyla birlikte sarsılmıştır. İran, Bağdat yönetimi üzerinden Şii hâkimiyetinin oluşturulmasına çalışarak ve Lübnan'da Hizbullah üzerinden etkili olmaya yönelik adımlar atarak bölgede Amerika'yı endişelendirecek girişimlerde bulunmuştur. İran'ın, Amerikan işgali sonrası Ortadoğu bölgesinde Irak, Suriye ve Lübnan boyunca Şii eksenini oluşturmaya çalıştığı görülmüştür. Ancak Arap Baharıyla birlikte İran'ın bölge üzerinde kurduğu projelerinin sarsılması, Irak ve bölgedeki pek çok ölkenin riskli bir sürece girmesine neden olmuştur (Sandıklı ve Semin, 2014: 109). Arap Baharı'yla otoritesi sarsılan İran'ın bölgede daha agresif bir politika izlemesinin yanı sıra; Obama'nın yeniden mevzilenme stratejisi doğrultusunda Irak'tan çekilme sürecini başlatması, Irak'taki istikrarsızlığı arttırarak IŞİD'in ortaya çıkmasına yol açmıştır. ABD'nin Irak'tan ayrılmasının ardından otoritenin sağlanamadığı bölgeler bir bir IŞİD'in eline geçmeye başlamıştır. İlerleyen süreçte, Suriye iç savaşının getirdiğı karmaşa Irak-Suriye hattının kaosa sür klendiğı bir dönemin kapısını aralamıştır. Obama, başkanlığının ikinci döneminde Irak-Suriye hattındaki IŞİD tehdidini ortadan kaldırmak için kısa süre içerisinde strateji geliştirmek zorunda kalmıştır (Özdemir, 2018: 198).

Özetle Başkan Obama, Amerikan ekonomisine büyük zarar veren ve kamuoyunca tepkiyle karşılanan Irak politikasında değişikliğe giderek liderin dış politikadaki etkisini ortaya koymuştur. Obama yönetimi, Irak'ta yeniden mevzilenme hatta geri çekilme stratejisini uygulamıştır. Obama, Irak politikasıyla hem Amerikan kamuoyundan gelen tepkileri dindirmeye hem de dünya kamuoyunda artan Anti-Amerikanist tepkileri sona erdirmeye çalışmıştır. Irak'tan çekilen Obama, seçim kampanyasındaki söylemlerine uygun bir politikayı takip etmiştir. Obama yönetimi, ABD'nin Irak'tan çekilmesinin ardından başlayan mezhep savaşlarına müdahil olmayarak realist bir politika izlemeye çalışmıştır. Obama, Irak merkezi yönetimiyle çatışmadan kaçınarak ABD'nin Irak'ta uluslararası hukuka uygun hareket etmesini sağlamıştır. Terörle mücadelede büyük önem veren ve bu nedenle Irak yerine Afganistan'daki sorunlara yoğunlaşan Başkan Obama, Afganistan tercihiyle ABD'nin Irak işgaline karşı çıkan realist akademisyenlerin görüşlerine paralel bir yaklaşım sergilemiştir.

3.2.2. Başkan Obama'nın I. döneminde ABD'nin Suriye politikası

Ortadoğu'daki güçler dengesinin sürdürülmesi açısından büyük önem arz eden Suriye'de, Obama'nın ilk döneminden itibaren siyasi ve askeri konularda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Soğuk Savaş döneminden itibaren Rusya ile askeri ve siyasi açıdan yakın ilişkilere sahip olan Suriye, bölgede ağırlıklı olarak Amerikan karşıtı bir yaklaşım sergilemiştir. Şam yönetimi; askeri, siyasi ve ekonomik konularda İran-Rusya eksenli bir politika izlemiştir. Şam yönetimi özellikle 1979 İran İslâm Devrimi sonrası, İran ile siyasi açıdan yakın ilişkiler kurmuştur. Rusya'nın da Ortadoğu'daki tek askeri varlığının Suriye'de olması bölgesel güç dengesi açısından oldukça önemlidir. 1991 yılındaki I. Körfez Savaşı'nda ABD'yi destekleyen Suriye, 2003 yılında ABD'nin Irak'a yönelik operasyonunu desteklememiştir. Hatta Suriye, Saddam gittikten sonra İran ile birlikte hareket ederek ABD'nin Irak'ta demokratik bir rejim kurmasını istememiştir. Çünkü Irak'tan sonra İran ve Suriye'de de rejimin değiştirilmeye çalışılacağını düşünmüştür.

11 Eylül sonrası Bush tarafından "şer eksenli" içerisinde görülen Suriye, ABD tarafından tehdit olarak görülmüştür. Obama'nın başkan seçilmesiyle birlikte ABD-Suriye ilişkilerinde yeni bir başlangıç yapılması istenmiştir. Ancak Irak Savaşı'nın bölgedeki mezhep ve güç dengesini bozması ve Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçramasının ardından ülkenin kaosa sürüklenmesi gibi nedenlerden ötürü Suriye, Amerikan yönetimi açısından büyük sorun teşkil etmiştir. Şam yönetiminin Rusya ve İran ile yakın ilişkilere sahip olması, ABD'nin Suriye'deki krizi istediği şekilde yönetememesine yol açmıştır. Dolayısıyla Obama döneminde ABD'nin Suriye politikası, dünya kamuoyunun en çok konuştuğu ve eleştirdiği konuların başında gelmektedir.

Suriye 1946 yılında bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren ABD ve Birleşik Krallık destekli askeri darbelerle karşılaşmıştır. Parlamenter demokrasi yaşamı kısa süren Suriye ağırlıklı olarak "lider" etrafında üretilen hizipler, dinî mezhepler ve kabileler bağlamında şekillenen gerilimler yaşamıştır. Suriye'de siyasal mücadeleler ve güç odakları arasındaki çıkar çatışmalarının tırmanmasıyla askeri darbeler zinciri yaşanmıştır. Suriye'de 1949-1970 yılları arasında 20 darbe veya darbe girişiminde bulunulmuştur. Darbe girişimi 30 Mart 1949'da Sünni general olan Hüsnü Zaim önderliğinde gerçekleşmiştir. CIA

tarafından desteklenen darbenin ardından Zaim kendisini Cumhurbaşkanı ilan etmiş ve parlamentoyu feshetmiştir. Ancak 5 ay sonra Ağustos 1949'da General Sami Hinnavi'nin önderliğinde karşı darbe ile Zaim görevden uzaklaştırılarak Başbakan Muhsin al Barazi ile birlikte idam edilmiştir. Sami Hinnavi'nin gerçekleştirdiği darbe ise İngilizler tarafından desteklenmiştir. Suriye'yi Irakla aynı kampa çekmek isteyen İngilizler, o dönemde Irak'ı krallıkla yöneten Haşimi ailesinin desteğiyle Irak ve Suriye'yi birleştirmek istemiştir. Ancak Suriye'nin Irakla birleştirilmesi fikrine muhalefetteki solcular karşı gelmiştir. Özellikle Baas Partisi ve Ekrem Hurani (Arap Sosyalist Partisi Kurucusu) söz konusu projeyi emperyalist bir girişim olarak nitelendirmişlerdir. Ekrem Hurani çocukluk arkadaşı olan Albay Edip Çiçekli'yi darbe yapması konusunda ikna etmiştir. Aralık 1949'da Sami Hinnavi, Çiçekli'nin darbesiyle görevden uzaklaştırılmıştır. Amerikan çıkarlarına uygun politikanın izlendiği Çiçekli döneminde de kaotik ortam söz konusu olmuş ve bu nedenle Çiçekli 1952 yılında bütün partileri yasa dışı ilan etmiştir. 1953 yılında Suriye halkının büyük çoğunluğuyla geçen referandum sonucunda yürürlüğe giren yeni bir anayasa ile devlet başkanlığı sistemine geçilmiştir. Çiçekli'nin devlet başkanı olmasının ardından aynı yıl içinde seçimlere katılmayan partilerin protestoları sonucunda ülkede isyan çıkmıştır. İsyen hareketinde önemli rol oynayan Dürzi azınlıklar ve ordu içine sızan Çiçekli'nin rakipleri 1954 yılında gerçekleştirdikleri askeri darbeyle Çiçekli'yi görevden uzaklaştırmışlardır (Şöhret, 2016: 48-51).

Çiçekli'yi iktidardan uzaklaştıran askeri darbenin ardından sivil bir yönetim başa geçmiş ancak sonrasında siyasi açıdan çalkantılı gelişmeler yaşanmaya devam etmiştir. 1954 yılının Eylül ayında yapılan seçimlerde Baas Partisi 142 kişiden oluşan mecliste 17 sandalye kazanmıştır. Özellikle Batı karşıtlığı, Arap Birliği ve Sovyetlerle yakınlaşma, ekonomik ve siyasi alanlarda iyileştirmeler gibi talepler Baas Partisi, Komünist Parti ve Arap Sosyalist Partisi'nin bir araya gelmesine neden olmuştur. Gücünü, kırsal kesimden gelen genç subaylardan, entelektüellerden ve öğrencilerden alan Baas Partisi, Suriye siyasetinde önemli bir güç haline gelmiştir. Komünizmle mücadele kararı alan ABD, Eisenhower Doktriniyle Suriye'ye baskı yapmaya başlamıştır. Bu baskılar karşısında ordu mensupları ve ülkedeki siyasi liderler, Mısır'la birleşerek Amerikan baskısına daha güçlü bir direniş göstermeyi planlamışlardır. Ayrıca ordu mensupları, Mısır ile birleşerek ülkenin Irak'taki rejimle birleşmesinin önüne geçmeyi hedeflemişlerdir. Ancak Mısır ile Suriye arasında kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) uzun ömürlü olmamıştır. Mısır'ın Suriye'nin içişlerine müdahil olması sonucunda Suriyeli politikacıların görevden uzaklaştırılması ve çıkarılan sosyalist kanunlarla orta sınıfın çıkarları tehdit altına girmiştir. Bu durum birliğe karşı milliyetçi muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. 1961 yılında Albay Kerim el Nahlavi liderliğindeki Şamlı Sünni subayların gerçekleştirdiği askeri darbe ile BAC sona ermiştir. Darbeyi gerçekleştiren subayların kendileriyle aynı mezhep ve bölgeden gelen subayları stratejik noktalara atamaları ve Şamlı Sünni subayların ayrımcı tavırları Baas Partisi'nin tepkisini çekmiş ve ülkede huzursuzluklar yeniden başlamıştır. Bu durumu gören Nahlavi konumunu güçlendirmek için 28 Mart 1962'de yeni bir darbe girişiminde bulunmuştur. Ancak darbe, halkın seçilen sivil hükümet lehine gösteriler düzenlemesi sonucunda başarısızlığa uğramıştır. Bu sürecin ardından Sünni kökenli subayların bitmek bilmeyen hırsları birbirlerini ordudan tasfiye

etmeleriyle sonuçlanmıştır. Boşalan kademelere azınlık mensubu subayların getirilmesi ise Baas Partisi'ni ordu içinde güçlendirmiştir. Baas Partisi, azınlıklar ile işbirliğine yönelerek 8 Mart 1963'te gerçekleştirilen askeri darbe ile BAC'a son veren darbecileri görevden uzaklaştırmışlardır. Bu darbeye birlikte Baas Partisi iktidarı yeniden ele geçirmiştir. Ancak Baas Partisi içerisinde de ayrışmalar keskinleşmiş ve bölünmeler yaşanmıştır. Bu gerilimi fırsat bilen Salah Cedit ve Hafız Esad çoğunluğu Nusayri ve Dürzi Subayları yanına alarak 23 Şubat 1966'da en kanlı olarak anılan askeri darbeyi gerçekleştirerek Baas Partisi'ni kuran ve temelini oluşturan kadroları tasfiye etmişlerdir. Ancak kısa bir süre sonra Salah Cedit ile Hafız Esad arasında başlayan anlaşmazlıklar yeni bir darbenin yaşanmasına kapı aralamıştır (Şöhret, 2016: 51-54).

Soğuk Savaş'ın başından itibaren ABD ve Birleşik Krallık kaynaklı askeri darbe girişimlerinin eksik olmadığı Suriye'de, Esad rejimi de 13 Kasım 1970 tarihinde yaşanan askeri darbe sonucu Hava Kuvvetleri Komutanı Hafız Esad'ın iktidara gelmesiyle başlamıştır. Darbeden sonra Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenen Hafız Esad, ABD ve SSCB ile dengeli bir politika izlemeye çalışmıştır. Ancak Hafız Esad'ın terör örgütlerini desteklemesi Türkiye ve dünyada tepkiyle karşılanmıştır. Hafız Esad'ın hayatını kaybetmesinin ardından iktidar oğlu Beşşar Esad'a geçmiştir. Suriye otokratik bir Cumhuriyet olarak varlığını sürdürmüştür. Beşşar Esad, dış politikada başta ılımlı bir yaklaşım izlemeye çalışmasına karşın Arap Baharı sonrası sert bir politika izlemeye başlamıştır. Yıllardır ülkeyi yönetmekte olan Esad ailesi, orduyu rejimle bütünleştirerek ve Alevilerin stratejik açıdan önemli görevleri üstlenmesini sağlayarak sağlam bir yönetim ağı kurmuştur. Esad rejimi, devletteki etkin yapılanmasıyla Ortadoğu'daki Tunus ve Mısır'dan farklı bir konuma sahip olmuştur. Suriye'nin, Tahran-Şam-Hizbullah ekseninde bir politika izlemesi ABD ve İsrail'in bölgedeki hâkimiyetine engel oluşturmıştır. Esad rejimi ise Amerika ve İsrail karşıtlığı üzerinden halk desteğini almaya çalışmıştır (Deniz, 2013: 317-319).

Suriye'de Esad rejimine karşı isyanlar Soğuk Savaş yıllarında başlamıştır. İlk olarak Müslüman Kardeşler kaynaklı kısa süren halk ayaklanmaları 1980'li yılların başında yaşanmıştır. 1982 yılında Hama'da gerçekleştirilen ayaklanma rejim tarafından bastırılmıştır. Bu zamandan itibaren Suriye'nin kuzeydoğusunda Kürt halkı tarafından istikrarsızlığa yol açan küçük ayaklanmalar yaşanmıştır. Ancak Esad rejimi siyasal hâkimiyetinin kilit zorlukları yerel bir istikrarsızlıktan ziyade bölgesel ve uluslararası ölçekteki gerginliklerdir (MacQueen, 2013: 386).

Hafız Esad kendisinden sonra oğlu iktidara geldiğinde güç mücadelesi dahil olmak üzere karşılaşılabilecek zorlukların üstesinden gelmeye çalışmıştır. Bazı faktörler Beşşar Esad'ın iktidara ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Şöhret'e göre bu faktörler:

- Suriye'deki elitlerin, Hafız Esad'ın ardından istikrarın bozulması ihtimalini dikkate alarak ve çıkarlarını korumak adına iktidar mücadelesi yaşanmadan boşluğun doldurulmasını istemeleri,
- Beşşar Esad'ın görece tek aday olması ki; bu durumda Hafız Esad'ın ölümünden önce potansiyel adayların saf dışı bırakılması,

- Beşşar Esad lehine meşruiyet sağlayacak hazırlıkların yapılması,
- Beşşar Esad'ın diğer elitler ve çıkar gruplarının statülerine zarar vermeyeceğinin düşünülmesi,
- Beşşar Esad'ın iktidar olmadan önce reformist özelliğine vurgu yapılması sonucunda; değişim isteyen entelektüel çevrelerde, iş dünyasında ve genç nesilde Beşşar Esad'a karşı pozitif bir yaklaşım sergilenmesidir (Şöhret, 2016: 71).

Hafız Esad dönemindeki isyanları dikkate alan Beşşar Esad devlet başkanı olmasıyla beraber halkın desteğini almaya çalışmıştır. Suriye'de "Şam Baharı" olarak adlandırılan yeni bir dönem başlatılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde siyasi suçluların serbest bırakılması, internet ve cep telefonlarının kısmen de olsa yaygınlaşmaya başlaması ve sivil toplumun eski yıllara nazaran daha aktif olması Suriye'de değişimin başladığını göstermekteydi. Ekonomide liberalleşmeye yönelik adımlar atılmasına karşın; yine de rejim karşıtı hareketlerin önüne geçilememiştir. Suriye'nin 2010 yılından başlayan Arap Baharı ile birlikte kaosa sürüklenmesi Beşşar Esad döneminde başlatılan Şam Baharı'nın sınırlı ölçüde etki yarattığını göstermiştir (Acet, 2018: 155).

ABD açısından Suriye, tarih boyunca Ortadoğu'da kilit öneme sahip bir ülke olarak değerlendirilmiştir. ABD tarafından Suriye'nin Ortadoğu siyasetinde göz ardı edilemeyecek bir nüfuzu olduğu düşünülmektedir. Amerikalı ünlü politikacı Henry Kissinger'ın "Ortadoğu'da Mısır olmadan savaş, Suriye olmadan barış yapılamaz" sözünün önemi Obama döneminde açıkça görülmüştür. Suriye'nin bölge barışı açısından önemini kavrayan Başkan Obama'nın, Ortadoğu'ya ilişkin ılımlı söylemlerde bulunması, Amerika ile ilişkileri geliştirmeye çalışan Esad yönetimi açısından fırsat olarak görülmüştür.

Obama'nın iktidara gelmesiyle ABD Suriye ile olan ilişkilerini düzeltmek için girişimlerde bulunmuştur. Öncelikle Obama, Suriye ile diyalog ve diplomasinin geliştirilmesi adına Şam yönetimiyle üst düzey diplomatik temasları yeniden başlatmıştır. Obama'nın, Ortadoğu barış sürecine katkı sağlaması için İsrail-Suriye barış görüşmelerinin başlamasını istemesi, ABD-Suriye ilişkilerini kısa süreli de olsa yumuşatmıştı. Obama yönetimi barış görüşmelerinin kesintisiz bir şekilde sürmesi için Suriye politikasında köklü bir değişim yapılması gerektiğinin farkına varmıştır. Beşşar Esad'ın 2009 yılında Amerikalı yetkililerle gerçekleştirdiği görüşmede Suriye'deki Amerikan kültür ve dil okullarının kapatılmasının iç politikadaki tepkileri durdurmak için yapıldığını vurgulaması oldukça önemlidir. Obama'nın 2010 yılında Arap dünyasını, bölgenin açmazlarını ve denge noktalarını iyi bilen Robert Steven Ford'u, Şam'a büyükelçisi olarak ataması ABD'nin ikili ilişkileri geliştirmeye çalıştığını göstermektedir (Altınkaş, 2012: 148).

Aralık 2010'da Tunus'tan başlayarak Fas, Libya, Mısır ve Bahreyn'i de kapsayan halk ayaklanmalarının domino etkisiyle Suriye'ye uzanması, geliştirilmeye çalışılan ABD-Suriye ilişkilerine büyük bir darbe vurmuştur. Aslında Esad 31 Ocak 2011 tarihinde Wall Street Journal'a verdiği röportajda Mısır, Tunus ve Yemen'deki protesto gösterilerinin Ortadoğu'da "yeni bir çağa öncülük ettiğini" belirtmiştir. (Interview with Syrian President

Bashar al Assad, **Wall Street Journal**, 31.01.2011). Yapılan bu röportajdan kısa bir süre sonra Suriye'de protesto gösterilerinin başlaması, Esad'ın bölgedeki gelişmeleri yeterince iyi okuyamadığını göstermektedir. Protestolar, ilk olarak Mart 2011'de Esad rejiminden gelen reform vaadine rağmen; Der'a kentinde başlamış ve Nisan ayında tüm ülkeye yayılmıştır. Suriye halkının talep ettiği reformlar:

- 8 Mart 1963'ten beri uygulanan olağanüstü halin kaldırılması,
- Bireysel hakların tanımlanması (Suriye kimliği olmayan Kürtlere vatandaşlık hakkı tanınması) ve gelir dağılımında adaletin sağlanması,
- İçişleri Bakanlığı başta olmak üzere çeşitli hükümet kurumlarının sivilleştirilmesi, güvenlik birimlerinin görev alanlarının yeniden tanımlanması, yasama, yürütme ve yargı organlarının yapılandırılması ve yargının bağımsız hale gelmesi,
- Siyasi partiler yasasında değişiklik yapılarak Baas Partisi'nin gücünün sınırlandırılmasıdır (Yorulmaz, 2016: 460).

Muhalefetin taleplerinin rejim tarafından karşılık bulmaması ve ayaklanmaların ordu tarafından şiddet yoluyla bastırılması üzerine protestocular Esad'ın istifa etmesini istemişlerdir. Suriye'deki gelişmeler İran, Suudi Arabistan, Türkiye ve Katar gibi bölgesel güçlerin müdahil olduğu bir sürece evrilmiştir. Suriye krizi önce halk ayaklanmalarına, sonra iç savaşa daha sonra da bölgesel güçlerin dahil olduğu bir vekâlet savaşına dönüşmüştür. Hatta Suriye'deki iç savaş, büyük güçlerin realist güç politikasına uygun olarak dünyada küresel nüfuz mücadelesini yeniden başlatmıştır (Ekşi, 2017: 107-108).

Obama, rejime yönelik müdahalenin Rusya, Çin ve İran'ın aktif bir şekilde sürece dahil olmasına yol açarak ülkedeki mezhep çatışmasının tüm bölgeye yayılmasından endişe duymuştur. Obama, müdahalenin Amerikan çıkarlarını tehdit altına sokacağına farkına vararak durumu karmaşık olarak açıklamıştır. Obama yönetiminin, Suriye politikasında uluslararası anlamda Suriye'de yeterince destek alamayacağına farkına vararak hareket ettiği düşünülebilir. Bu nedenle Washington yönetimi, Arap Birliği ile birlikte mülteci sorunundan rahatsızlık duyan AB ve Türkiye'yi yanına alarak Suriye krizinin çözülmesini istemiştir (Kepsutlu, 2016: 266).

ABD'nin bölgedeki NATO müttefiki Türkiye ise, ABD ve Batılı ülkelerin Irak, Afganistan işgallerinin başarısız olmasına dayanarak "şer eksen" içinde değerlendirilen Suriye'ye karşı olası bir askeri müdahaleye karşı çıkmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, onlarca defa Esad'a barışçıl reformlar yapması ve ülkede dönüşümü sağlaması için çağrı yapmıştır. 1998'den itibaren PKK'nın ve APO'nun Suriye'den çıkarılmasıyla gelişmeye başlayan ilişkiler 2011 yılına kadar olan süreçte olumlu yönde gelişmiştir. Türkiye ve Suriye; ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel ve diplomatik (Şamgen) alanlarda çok hızlı ve iyi bir stratejik ilişki geliştirmişlerdir. Türkiye, Suriye'deki Arap Baharı sürecini tedrici olarak barışçıl dönüşümü sağlaması için desteklemiş fakat başarılı olamamıştır. Fransa'nın BMGK'nın İnsani Yardım kararına dayanarak NATO'yu Kaddafi güçlerine karşı fiili olarak savaşa sokmasının benzerini Obama, Türkiye'nin Suriye ile savaşa girmesini istemesiyle yapmıştır. Obama, ekonomik ve askeri yükün müttefiklerle

paylaşılması gerektiğine yönelik doktrinine uygun olarak Türkiye'yi sahaya sürmeye çalışmıştır (Obama'nın Suriye Yalanları, **Yeniakit**, 17.01.2017).

ABD'nin Ortadoğu'da model ortak olarak gördüğü Türkiye, Suriye krizine aktif bir şekilde müdahil olmuştur. Türkiye, Suriye'ye olan 910 kilometrelik sınırı nedeniyle Suriye konusunda baş aktör olmak istemiştir. 18 Mart 2011'de Suriye'de silahlı eylemlerin başlamasıyla beraber harekete geçen Türkiye, sınırda çadır kentler inşa etmeye başlamıştır. Türkiye, Esad'ın askeri müdahaleyle devrilerek İhvan çizgisindeki bir iktidarın Suriye'yi yönetmesini istemiştir. Suriye muhalefetine 2011 yılının Nisan-Mayıs ve Haziran aylarındaki toplantılarına ev sahipliği yapan Türkiye, Esad'ın devrilmesi için diplomatik açıdan girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Suriye konusunda Türk kamuoyundan gelen tepkilere rağmen Başbakan Erdoğan, "Suriye bizim iç meselemizdir" yanıtını vererek kararlı bir duruş sergilemeye çalışmıştır. Türkiye, Batı'da yaşayan muhalefet liderlerinin oluşturduğu Suriye Ulusal Konseyi (SUK) ve onlara bağlı oluşturulan ÖSO ile Esad'ı devirmeyi planlamıştır. Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar'ın finansal desteğiyle Suriye'ye savaşıma giden militanların çadır kentlerde kalmasına olanak sağlamıştır. Türkiye, Esad'ın ardından Suriye'nin yeniden dizayn edilmesini isterken; ABD Suriye meselesine farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Asya-Pasifik merkezli güvenlik doktriniyle Çin'i çevrelemek isteyen ABD, Ortadoğu'daki işlerini devralması için Türkiye'yi "model ortak" olarak kullanmak istemiştir (Güller, 2016: 51-53).

Suriye krizinde aktif bir rol oynamaya çalışan Türk hükümeti, hem muhalefet partilerinden hem de kendisini destekleyen sosyal ve siyasi gruplardan yeterince destek alamaması nedeniyle sıkıntı yaşamıştır. Türkiye, Suriye konusunda iç politikasında yaşadığı sıkıntıların yanı sıra Batılı müttefiklerine de güvenemediği için Esad rejimini devirmeye cesaret edememiştir. Bu süreçte ÖSO'ya, NATO ve müttefikleri tarafından anti tank ve uçaksavar gibi stratejik silahların verilmemesi Esad'ın elini güçlendirmiştir. Türkiye ve ÖSO Esad karşısında yalnız bırakılmıştır. ÖSO'nun kontrol ettiği topraklardan çekilmesiyle birlikte mülteciler meselesi derinleşmiştir. Mülteciler meselesi zamanla Esad karşıtı koalisyonun dağılmasına ve Türk Amerikan ilişkilerinin oldukça olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Ayrıca İran, Rusya, Hizbullah ve Çin gibi güçlerin Esad'ın yanında konumlanarak rejime askeri, ekonomik ve stratejik yardımlar sağlanması noktasında cömert davranması, rejimin hava gücü üstünlüğü ve özellikle de 2015 yılında Rusya'nın rejime doğrudan hava ve kara desteği vermesiyle beraber Esad karşıtı blok ve ittifakların zayıflaması söz konusu olmuştur. Suriye konusu ilerleyen dönemlerde derinleşerek bölgedeki aktörler arasında rekabet ve krize yol açmıştır.

ABD'nin müttefiki konumundaki AB'nin, Suriye'deki gelişmeler karşısında kendi içinde birlik görüntüsü verememesi ve Avrupa kamuoyunun askeri müdahale konusunda isteksiz davranması, Esad rejiminin iktidarını sürdürmesinde etkili olmuştur. Erdoğan'a göre Ortadoğu'daki sorunlara ilişkin Fransa-Almanya cephesi ile İngiltere arasında ABD ile hareket edilip edilmemesi noktasında görüş ayrılıkları yaşanmaktadır. AB üyesi ülkeler, BM ve Arap Birliği'nin Suriye özel temsilcisi Kofi Annan tarafından gerçekleştirilecek diplomatik çözüm önerilerine destek vereceklerini ortaya koymuştur. AB, Suriye konusunda Rusya ve Çin'i eleştirmişlerdir. Fakat AB, Suriye konusunda etkin bir politika

izlememiş ve askeri güç kullanımından uzak durmaya çalışmıştır. AB içinden sözlü olarak en sert tepki tarihsel olarak Suriye ile yakın bağları bulunan Fransa'dan gelmiştir. Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy açıkça Suriye Devlet Başkanı'nı suçlayarak "Esad utanmadan yalan söylüyor" ifadesini kullanmıştır. Ayrıca Sarkozy'nin, Kaddafi'nin Bingazi'yi yok etmesine benzer olarak; Esad'ın da Humus'u yok etmek için çalıştığına ilişkin değerlendirmelerde bulunması askeri müdahale seçeneğinin gündeme gelmesine yol açmıştır (Erdoğan, 2012: 16-18). Ancak Fransız halkının yüzde 64'ünün Suriye'ye yönelik askeri müdahaleye karşı çıkması ve Hollande'nin kamuoyunda istediği desteği alamaması, Fransa'nın Suriye rejimine karşı askeri operasyon yapmasını engellemiştir. Şam yönetimine karşı müdahaleye uzak duran AB, BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan'ın diplomatik yollarla krizin çözümüne ilişkin önerisini destekleme eğiliminde olmuştur. AB'nin tepkisinin kimyasal silahların kullanımıyla sınırlı olması ve Suriyelilerin Avrupa'ya iltica etmeye başlamasıyla birlikte AB mülteci sorununa eğilmek durumunda kalmıştır (Acet, 2018: 172-173).

AB, Suriye sorununun çözümüne yönelik olarak Mart 2011'den itibaren rejime karşı yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Bu yaptırımlar:

- Suriye devletinin ve ordusunun yüksek makamlarının, Esad ve ailesinin varlıklarını dondurmak ve bu kişilere yönelik yurt dışına çıkış yasağı uygulanması,
- Askeri teçhizat yaptırımı,
- Suriye'den petrol ve petrokimya endüstrisine ihracat yasağı konması,
- Suriye Merkez Bankası'na yönelik yaptırım,
- Suriye'de ticaret operasyonlarını yönlendirenlere yaptırım,
- Bakanlara yaptırım,
- Güvenlik ve istihbarat servisinde çalışanlara yaptırım,
- Kimyasal silahlarla ilgili kişilere yaptırımı kapsamaktadır (Abdi, 2016: 348).

Suriye krizinde çözüm arayışları sürerken ABD, arabuluculuk konusunda da geri planda kalarak BM, BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan ve Arap Birliği'ni devreye sokarak krize yönelik çözüm üretmeye çalışmıştır. Annan, 2011-2012 yıllarında Suriye'de çatışmaların sona ermesi için hem Şam yönetimine hem de muhalefete ithafen altı maddeden oluşan barış planı hazırlamıştır. Plana göre:

- Halkın istek ve kaygıları dikkate alınarak Suriyelilerin liderlik edeceği kapsamlı bir sürecin başlaması,
- Şam yönetiminin insanların bulunduğu bölgelerde ağır silahların kullanımının hemen durdurulması ve rejim güçlerinin çatışmalara son vermesi,
- İnsani yardımın ulaştırılması için rejime bağlı güçlerin günde iki saat insani duraklamayı (ateşkesi) gerçekleştirmesi,
- Rastgele tutuklanan kişilerin serbest kalması,

- Suriye genelinde gazetecilere hareket özgürlüğü tanınarak vize politikasında ayrımcılık yapılmaması,
- Sivil halkın barışçıl gösteri yapma hakkına saygı duyulması.

Şam yönetimi Annan planına uyacağını açıklayarak 14 Nisan 2012'de ateşkes ilan etmiştir. Bölgede BM Suriye Gözlemci Misyonu kurulmuştur. Ancak 25 Mayıs 2012 Hula saldırısı sonrası, ÖSO ateşkesi bozduğunu açıklamış ve bölgedeki BM gözlemcileri planın fiilen devre dışı kaldığını açıklamıştır (Kepsutlu, 2016: 267).

Muhalefeti temsil eden ÖSO'nun homojen ve kontrol edilebilir bir yapıya sahip olmaması, ülkede birbirinden bağımsız olarak hareket eden örgütlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ulutaş vd. 2015: 8). Suriye muhalefetine parçalı bir yapıya sahip olduğunu fark eden Obama, olayların akışına göre pozisyon almaya çalışmıştır. Muhalefetteki parçalı yapı nedeniyle Esad sonrası siyasi durumun belirsizliği Amerika'nın siyasi açıdan karar almasını zorlaştırmıştır. Libya'da benzer şekilde parçalı bir yapının olmasının etkisiyle Kaddafi'nin ardından ülkenin terörizme sürüklenmesi ve bu süreçte Amerikan büyükelçisinin öldürülmesi ABD'yi tedirgin etmiştir. Obama ilk döneminde benzer bir durumla karşılaşmamak adına müdahaleden uzak durmayı tercih etmiştir. Ancak Suriye'deki insani krizin derinleşmesi ve IŞİD terörünün ortaya çıkması Obama'nın ikinci döneminde büyük tartışmalara sebep olmuştur (Özdemir, 2018: 131-132).

Obama, 18 Ağustos 2011'de Suriye'de devam eden iç huzursuzluklar ve karışıklıklara ilişkin olarak Suriye'nin geleceğinin Suriye halkı tarafından belirlenmesi gerektiği yönündeki görüşünü dile getirmiştir. Obama, Beşşar Esad'ın halkın önünde büyük bir engel teşkil ettiğini ifade etmiştir. Washington yönetimince, Esad'ın bir yandan reform yapacağını söyleyip öte yandan kendi insanlarına zulmettiği belirtilmiştir. Obama, Esad'ın ülkede reformlar gerçekleştirmesini ya da halkın önünden çekilmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak Obama, Esad'ın ABD'nin istediği şekilde davranmadığını vurgulamıştır. Dolayısıyla 2011 yılında Esad'ın istifa etmesi gerektiği, Washington tarafından sözlü olarak dile getirilmeye başlanmıştır (White House, 2011 18 Ağustos).

Obama'nın Esad'a yaptığı çağrının ardından ABD Dışışleri Bakan Clinton da Esad'ın iktidarı bırakması gerektiğini ifade etmiştir. 30 Haziran 2012'de gerçekleştirilen Cenevre görüşmeleriyle Suriye konusunda büyük güçler arasında görüşmeler yapılmış; fakat görüşmede Esad'ın ayrılmasına ilişkin bir karar çıkmamakla beraber demokratik bir geçiş sürecine ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Görüşmelerde Rus Dışışleri Bakanı Lavrov Esad'ın istifa etmesine gerek olmadığını vurgulamıştır (Talks Come Up With Plan for Syria, but Not for Assad's Exit, **Newyork Times**, 30.06.2012). ABD, Cenevre görüşmeleriyle zaman kazanmış ve bu sayede Suriye'de Washington'ın istemediği bir yönetimin gelmesinin önüne geçme fırsatını bulmuştur.

Esad'ın ABD'nin ve bölge ülkelerinin taleplerini dikkate almaması ve halkı tarafından sevilen bir lider olduğunu öne sürerek görevinden istifa etmemesi, ülkenin giderek kaosa sürüklenmesine yol açmıştır. Esad, Suriye'deki gösterilerin dış güçler tarafından planlandığı öne sürmüştür. Şam yönetimi, Mart ayı içerisinde ülkede reform

gerçekleştirileceğini açıklamış olmasına karşın; devlet idaresinde baskıcı tutum sürdürülmüş ve protestoculara yönelik askeri gücün kullanılması yöntemine başvurulmuştur. Esad'ın protestolara sert karşılık vermesi sonucu isyan hareketleri ülkenin büyük bir bölümüne yayılmıştır. Suriye'nin kendine has toplumsal yapısı iç savaşın gelişimini çok yönlü olarak etkilemiştir. Ülkede bulunan farklı etnik köken ve inanç gruplarının çatışmalar süresince ayrı pozisyonlar alması krizin çözülemez hale gelmesine neden olmuştur. Suriye'deki iç savaş sonucu mülteci krizi yaşanmış ve pek çok insan da çatışmalarda hayatını kaybetmiştir (Özdemir, 2018: 129-131). Esad'ın iktidarı bırakmaması, Şubat 2016 verilerine göre toplamda 470 bin Suriyelinin hayatını kaybetmesine, 6,1 milyon insanın ülke içinde yaşadığı yeri terk etmesine ve 4,8 milyon insanın da yurt dışında yaşayacak bir yer aramasına neden olmuştur. Ayrıca 2011'den beri 117 binden fazla kişi gözaltına alınmış veya ortadan kaybolmuştur (Human Rights Watch, 2016).

Obama ilk döneminde izlediği Suriye stratejisiyle, arka planda kalmaya özen göstermiş ve etkin bir politika izlemekten uzak durmuştur. Acet'e göre Obama'nın Suriye politikası, dünyanın farklı bölgelerindeki insan hakları ihlalleri karşısında duyarlı bir yaklaşım sergilenmek istenmesiyle beraber; doğrudan askeri güç kullanımı konusunda ihtiyatlı davranılmasına uygun olarak gelişmiştir. Bu doğrultuda Obama Suriye'de öncelikle diplomatik çabalara önem vermiştir. Ancak Obama, Suriye krizinin diplomatik yöntemlerle çözülmemesi üzerine Ağustos 2011'de Esad'ın görevini bırakmasını istemiştir. Ayrıca Obama, 6 Şubat 2012'de Suriye'deki diplomatlarını çekerek diplomatik açıdan Şam yönetimine karşı tepkisini ortaya koymuş ve Annan Planını desteklemiştir. Amerikan yönetimi, Esad rejimine karşı tutumunu giderek sertleştirirken; yine de askeri müdahaleden ziyade çatışmalardan zarar görenlere yardımda bulunmayı öngören bir tutum izleyeceğini açıklamıştır (Acet, 2018: 171).

Suriye'de başlayan iç savaş, Ortadoğu'daki statükoyu derinden sarsmıştır. Suriye savaşıyla birlikte bölgede 20. yüzyılda inşa edilmiş olan Sykes-Picot düzeni dağılmaya başlamıştır. Suriye savaşının Ortadoğu dengelerini bozması, bölgesel ve küresel aktörlerin izleyeceği politikalara ilişkin belirsizlikler yaratmıştır. Bölgesel ve küresel aktörler yaşadıkları şaşkınlıkla krizin çözümüne ilişkin hızlı kararlar alamamıştır (Sambur, 2016: 217). Koalisyon güçlerinin kendilerine yakın olduklarını düşündükleri gruplara finansal ve ekonomik destek sağlaması krizi her geçen gün derinleştirmiştir. Özellikle Batılı ülkelerin bölgedeki yakın müttefiki konumundaki Türkiye, Suriye konusunda açmaza sürüklenmeye başlamıştır. Ortadoğu'nun demokratikleşmesinde merkez ülke olarak düşünülen Türkiye'nin, ABD'nin desteğini alacağı düşüncesiyle Suriye iç savaşına dahil olmasına karşın; krizin ilerleyen sürecinde yalnız bırakılması bölgenin yeniden inşa edilmesine yönelik çabaları giderek boşa çıkarmıştır.

Suriye'de de Esad rejimini devirmek için liberal müdahalecilik stratejisi doğrultusunda Türkiye'ye destek verilmesine rağmen; bu desteğin askeri ve siyasi açıdan tam olarak beklentileri karşılamaması ve desteğin sınırlı düzeyde kalması, Suriye krizinin çözümünde zorluklar yaşanması sonucunu doğurduğu şeklinde değerlendirilebilir. Kriz sürecinde, Esad sonrası Suriye'nin geleceği noktasında yaşanan kaygılar ve radikal

grupların yönetimi ele geçirmesi ihtimali, ABD'nin Suriye politikasını şekillendirmede etkili olmuştur. Hatta ülkedeki krizin çözümünde yaşanan zorluklar sonucu ABD'nin bir süre daha Esad'ın iktidarda kalmasına göz yumduğu izlenimi doğmuştur.

Aslında Washington yönetimi, Suriye'de temkinli davranarak Bush döneminde ABD'nin teröre karşı savaşta tek yanlı ön alıcı askeri müdahalelerle savaş kazanmada başarı getiren fakat düzen kurmada başarısızlıkla sonuçlanan stratejisinden farklı bir yol izlemek istemiştir. Bununla birlikte Başkan Obama, Suriye krizinin çözümü sürecinde uluslararası hukuku dikkate alarak hareket etmeye çalışmış ve bu doğrultuda terörle mücadelede bölgesel müttefikler ve yerel güçlerle işbirliği yapmıştır. ABD dolaylı olarak gerçekleştirdiği ekonomik, siyasi ve askeri desteklerle hem bölgesel güçler dengesini hem de müttefiklerle işbirliğini sürdürmeye yönelik bir yol izlemiştir. Başkan Obama, ABD'nin bölgesel ve küresel çıkarlarını koruyarak ve Ortadoğu'da örtülü operasyonları arttırarak bölgedeki ABD karşıtlığını azaltmak istemiştir.

Başkan Obama, Suriye'de yaşanan olaylar karşısında en az maliyetle ABD'nin ulusal çıkarlarını korumak istemiştir. ABD Başkanı, Suriye için müdahaleden uzak bir strateji geliştirmiştir. Suriye, Obama'nın askeri müdahaleden uzak durulması yönündeki politikasına rağmen, ABD'nin Doğu Akdeniz'deki önemli çıkarları için stratejik öneme sahip olmuştur. Beyaz Saray yönetimi, Suriye'de yaşanan olaylar karşısında çıkarlarını korumak amacıyla pek çok kez askeri güç kullanma noktasında meydan okumalarla karşı karşıya kalmıştır. Neorealizmin önde gelen yazarlarından Mearsheimer, Obama'nın Suriye'deki krizi çözüme kavuşturmadan ABD'nin Ortadoğu'da hayati önem taşıyan çıkarlarını korumakta zorlanacağını öne sürmüştür. Suriye'nin önemini dikkate alan Obama yönetimi bir yandan en az maliyetle yaşanan krizi çözmeye çalışırken; diğer yandan Suriye'deki çıkarlarını korumaya çalışmıştır (Özdemir, 2018: 131).

Amerikalı siyaset bilimci Mearsheimer, Obama'nın politikasına paralel bir şekilde Esad'ın varlığına değil ülkedeki terör sorununa odaklanmıştır. Mearsheimer'a göre Suriye'deki terör sorununa ABD'nin doğrudan müdahalede bulunması pek çok açıdan sıkıntı yaratacaktır. Mearsheimer tarafından, terörizm gerekçesiyle Suriye'ye müdahale etmenin meşru bir gerekçe olmayacağı belirtilmiştir. Mearsheimer, Suriye gibi karmaşık yapıya sahip ülkelere müdahalede bulunmanın yaşanan problemleri çözmeyeceği hatta terörü tırmandıracağı konusunda uyarılarda bulunmuştur. Mearsheimer'a göre Suriye krizinin çözümüne ilişkin diplomatik çabalar başarısız olsa bile Amerikan'ın Körfez'deki çıkarları zedelenmeyecektir. Çünkü çatışmaya dahil olsun veya olmasın her petrol üreticisi ülkenin, petrolünü satmak ve gelir elde etmek için güçlü teşvikleri vardır. Mearsheimer, Amerika'ya olan güvenilirliğin Suriye sınırında olduğu ve bu nedenle ABD'nin Suriye'ye müdahale etmesi gerektiği iddialarına da karşı çıkmıştır. Obama'nın Suriye'de kimyasal silah kullanımını kırmızı çizgi olarak çizmesini eleştiren Mearsheimer, Obama'nın bu yöndeki sözleri olmasaydı, ABD'ye güvenilirlik sorunun olmayacağını savunmuştur (Mearsheimer, 2014: 16-17).

Mearsheimer'a göre dünya ister tek kutuplu isterse de çok kutuplu olarak değerlendirilsin, ABD askeri güç açısından Rusya ve Çin'e göre üstün durumdadır. Ancak ABD'nin kendi anavatanını doğrudan tehdit etmeyen bir kriz nedeniyle Rusya ve Çin gibi aktörlerle karşı

karşıya gelmek istememesi oldukça mantıklıdır. ABD dünya tarihi ve son yirmi beş yıllık süreçteki dönem baz alındığında en güvenli dönemini yaşamaktadır. Terörizm tehdidi ise Amerika için oldukça küçük bir tehdit olarak görülmelidir. 11 Eylül saldırılarının dahi ABD'yi mahvetmediğini öne süren Mearsheimer, önümüzdeki süreçte ABD'ye yönelik 11 Eylül gibi bir saldırının gerçekleştirilmesi olasılığının oldukça düşük olduğunu öne sürmektedir. Mearsheimer, teröristlerin nükleer silaha sahip olup bu silahlarla ABD'ye yönelik bir saldırı gerçekleştirmesi ihtimalini de neredeyse imkânsız olarak görmektedir. Dolayısıyla Mearsheimer'a göre nükleer terörizm tehdidi oldukça önemsizdir (Mearsheimer, 2014: 9-12).

Suriye'nin küçük ve Mısır gibi ekonomik açıdan zayıf bir ülke olması Amerikan'ın Şam'a karşı politikasında etkili olmaktadır. Suriye, Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi zengin olmasını sağlayacak petrol veya başka bir doğal kaynağa sahip değildir. Ayrıca askeri anlamda çok güçlü bir ordusu yoktur (Mearsheimer, 2014: 13). İç savaş öncesindeki 2009 yılı verilerine göre, Suriye'de günde yalnızca 19,3 milyon ton petrol üretimi gerçekleştirilmiştir (BP Statistical Review of World Energy, 2019). Ayrıca Suriye ihracat gelirlerinin yaklaşık yüzde 60'ını petrolden elde etmektedir. 2005 yılı rakamlarına göre Suriye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası 73,3 milyar dolar gibi düşük düzeydedir (Öztürk, 2006). Suriye'nin enerji kaynakları Irak ve Libya'ya göre de oldukça düşük düzeydedir. Dolayısıyla Suriye'ye gerçekleştirilecek olası müdahalenin ekonomik yükü ABD ve müttefikleri açısından ağır olacaktı.

Suriye'nin enerji ve su kaynakları bakımından kendi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan bir ülke konumunda olması, ABD'nin Suriye stratejisini şekillendirmede etkili olmuştur. Enerji kaynakları açısından çok zengin olmayan bölgede geniş kapsamlı askeri operasyonlar düzenlemek ABD için anlamsız görünmektedir. Zaten ülkenin enerji ve su kaynaklarının (barajların) önemli bir kısmı Suriye'nin kuzeyinde bulunmaktadır. Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle öncelikle IŞİD'in kontrolü altına girecek olan stratejik önemdeki bu bölgeler daha sonra ABD'nin desteğiyle PYD'nin kontrolüne girecektir. IŞİD'le mücadelede PYD'yi destekleyecek olan ABD güçleri, ilerleyen süreçte PYD'yle birlikte Suriye'nin üçte birini kontrolü altında tutarak IŞİD ve rejim güçlerine karşı önemli kazanımlar elde etmeyi planlamışlardır (Acun ve Keskin, 2016: 27-29).

Obama ve Dışişleri Bakanı Clinton, Suriye'de silahlı güç kullanılmasına pek çok faktörden ötürü karşı çıkmıştır. Amerikan yönetimi tarafından Suriye'de, NATO güçlerinin 2011 yılında Libya'da gerçekleştirdiği operasyondan daha farklı koşulların söz konusu olduğu belirtilmiştir. Libya'da Arap Birliği'nin desteği ve BM göreviyle hareket eden NATO kuvvetleri, Kaddafi hükümetine karşı sivilleri korumak için hareket etmiştir. Ayrıca Libya'daki nihai amaç Libya diktatörü Kaddafi'nin görevden uzaklaştırılması olmuştur. Ancak Suriye'deki koşullar politik ve askeri açıdan farklılık arz etmektedir. Clinton, ABD'nin Suriye'ye müdahale etmeyeceğini 27 Mart 2011 gibi isyanın başlangıcı sayılabilecek erken bir tarihte açıkladı. Clinton, Libya'da Arap Ligi'nin çağrısı ve BM nezdinde kararların alınmasıyla uluslararası koalisyonun sağlandığını fakat aynı koşulların Suriye'de oluşmadığını belirtmiştir. Suriye'ye yönelik müdahaleye askeri nedenlerden dolayı da karşı çıkmıştır. Suriye'nin etkili bir askeri güce ve sofistike hava

savunma sistemlerine sahip olması ile zaman geçtikçe Libya müdahalesinin daha az başarılı olduğunun görülmesi, ABD'nin Suriye'ye müdahil olmamasında etkili olmuştur (Jervis, 2017: 46). Aşağıda yer alan tabloda ABD ve Suriye'nin askeri gücü karşılaştırılmıştır.

Tablo 29. ABD ve Suriye'nin Askeri Güç Kapasitesinin Karşılaştırması

	ABD	Suriye
Askeri Harcama	610 Milyar Dolar	3.3 Milyar Dolar
Aktif Personel	1.281.900	150.000
Tank	8.000	4.156
Toplam Topçu	6.700	3.156
Toplam Uçak	*4.390 (12.304)	518
Helikopter	5.700	167
Uçak Gemisi	11	0
Toplam Deniz Gücü	**194 (437)	37

Kaynak: Nogayeva (2011: 53) ve Armed Forces (2019).

*2019 yılı verilerinde insansız hava araçları ve F-35 savaş uçakları da dahil edildiğinden günümüzde ABD'nin toplam hava gücüne ait veriler farklılık gösterebilmektedir.

**ABD'nin Deniz Gücünde 194 adet savaş gemisi yer almaktadır. Amerikan Deniz kuvvetlerinin bünyesinde helikopterler, hücum botları vb. farklı araçlar da bulunduğundan rakamlar farklılık gösterebilmektedir.

Tabloda görüldüğü gibi Suriye'nin askeri gücü Amerikan'ın toplam askeri gücüne nazaran düşük kalmaktadır. Ancak Suriye rejiminin elinde askeri uçak, helikopter, tank ve önemli sayıda topçu birlikleri bulunmaktadır. Ayrıca sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte Rusların Suriye'de kara, deniz ve hava güçleri bulunmaktadır. Bölgedeki Rus donanması kruvazörler, destroyerler ve amfibi gemilerinden oluşmaktadır. Ayrıca S-300 hava savunma sistemlerinin yanı sıra Hmeymim Hava Üssü'nde; Sukhoi Su-24, Su 25, Su 35 ve Su 57 gibi gelişmiş savaş uçakları bulunmaktadır. Yine Ruslara ait olmak üzere Mi 28 tipi orta menzilli helikopterler ve Mi 24 saldırı helikopterleri bulunmaktadır (Trump ve Putin'in Ölümcül Silahları, **Habertürk**, 13.04.2018). Aşağıda yer alan tabloda Suriye krizinde karşı karşıya gelen ABD, Rusya ve Çin'in toplam askeri gücü karşılaştırılmıştır.

Tablo 30. ABD, Rusya ve Çin'in Silahlı Kuvvetleri

	ABD	Rusya	Çin
Kıtalararası Balistik Roket/Füze	550	430	20-50
Orta Menzilli Balistik Roket/Füze	0	0	Yaklaşık 120
Tanklar	8.000	15.000	8.800
Taktik Balistik Füze	28.200	25.000	11.000
Topçu Bombardımanı (100 mm üzeri)	6.700	15.000-20.000	En az 15.000
Çok Namlulu Roketatar Sistemi	880	En Fazla 2.500	2.500- 4.000
Helikopterler (Saldırı Dahil)	4.300 (1.600)	En Fazla 2.000 (Yaklaşık 1.000)	375 (40)
Ağır Bombardıman Uçağı	190	78	120

Tablo 30'un devamıdır.

Taktik Savaş Uçakları	2.500	1.500	1.800
Deniz Savaş Uçakları	1.700	250	800
Deniz Kuvvetleri Helikopterleri	1.400	En Fazla 80	80
Sualtı Gemisi Atom ve Balistik Roketli	14(336)	12(173)	2(28)
Dizel Sualtı Gemisi	0	16	56
Uçak Gemileri	11	1	1* (2017'de sahip oldu)
Kruvazörler	22	4	0
Destroyerler	52	15	27
Fırkateyn (Güvenlik Gemileri)	30	14	48
Korvetler	10	Yaklaşık 70	70
Hücum ve Torpido Gemileri	9	30-40	50 Üzeri
Mayın Avcı Gemileri	14	Yaklaşık 80	70
Çıkartma Gemileri	32	Yaklaşık 30	120

Kaynak: Hramçihin'den aktaran Nogayeva (2011:53)

Tablodaki veriler doğrultusunda ABD'nin toplam askeri gücünün, Rusya ve Çin'den kısmen üstün olduğu görülmektedir. Buna karşın Rusya ve Çin'in askeri kapasitesinin toplamı, ABD'yi tehdit edebilecek boyuta ulaşmaktadır. Ancak ABD'nin askeri gücü dünyanın farklı bölgelerine dağılmış durumdadır. ABD'nin mevcut askeri gücünü dikkate alan ve Suriye'de Rusların askeri varlığından endişe duyan Obama, krizin ilerleyen aşamalarında Ruslarla olabildiğince çatışmaktan uzak durmaya çalışmıştır.

Suriye'de büyük güçleri karşı karşıya getiren siyasi kriz, defansif realizmin önde gelen yazarlarından Stephan Walt'ın, Soğuk Savaş dönemini tanımlamada kullandığı tehdit dengesi ve dehşet dengesi kavramlarının yeniden kullanılmaya başlanacağı izlenimini oluşturmaktadır. Silahlanma yarışının yeniden başladığı bir dönemde askeri yatırımlarını arttıran Rusya, Suriye'deki etkisini arttırmak istemektedir. Ayrıca büyük güçlerin karşı karşıya gelmeye başladığı dönemde; Suriye ve İran gibi ABD karşıtı politika izleyen ülkeler, taktiksel olarak Ortadoğu'da etkisini arttırmaya çalışan Rusya'nın peşine takılarak (*Bandwagon*) ABD'nin dengelenmesine yönelik bir politika izlemiştir.

Amerikan kamuoyunun Suriye'ye karşı askeri operasyon yapılmasını istememesi Obama'nın Suriye politikasında doğru bir strateji izlediğini göstermektedir. Gallup araştırmanın 2013 yılındaki araştırmasına göre Amerikan halkının yüzde 51'i Suriye'ye yönelik askeri operasyona karşı çıkmıştır. Amerikan halkının yüzde 36'sı Suriye'ye karşı askeri operasyon yapılmasını desteklemiştir. Halkın yüzde 13'ü ise bu konu hakkında görüşü olmadığını belirtmiştir. Araştırmada Suriye'ye yönelik askeri müdahaleye Cumhuriyetçilerin Demokratlara nazaran daha fazla karşı durması dikkate alınması

gereken bir ayrıntıdır (Dugan, 2013). Aslında Cumhuriyetçiler benzer bir duruşu Bosna ve Kosova katliamları sırasında göstermiştir. Demokratik Partili Clinton'ın Bosna ve Kosova'da yaşanan katliamları önlemek ve barışı sağlamak adına başvurduğu askeri güç kullanımı Cumhuriyetçiler tarafından eleştirilmiştir (Schmitt, 1998). Aşağıda yer alan tabloda Amerikan halkının ideolojik eğilimine göre Suriye'ye yönelik askeri operasyon yapılıp yapılmamasına ilişkin tutumu oransal olarak gösterilmektedir.

Tablo 31. Amerikan Halkının Suriye'ye Yönelik Olası Askeri Müdahaleye Yaklaşımı

	Destekleyenler (%)	Karşı Çıkanlar (%)
Demokratlar	45	43
Bağımsızlar	34	53
Cumhuriyetçiler	31	58
Muhafazakarlar	33	59
Liberaller	37	51

Kaynak: Dugan (2013)

Tabloda görüldüğü üzere Demokratlar Suriye'ye yönelik askeri müdahaleye kısmen de olsa sıcak bakmaktadır. Ancak Amerikan toplumunun genel eğiliminin müdahaleye karşı olduğu görülmektedir. Neoklasik realizmin dış politikada iç kitlenin mobilize etmesinin önemi Suriye krizinde açıkça ortaya çıkmıştır. Suriye konusunda halkın desteğini alamayan Obama, ilk döneminde Suriye'ye karşı müdahaleden uzak durarak hem Ortadoğu stratejisine uygun bir yaklaşımda bulunmuş hem de Amerikan ekonomisine yük getirecek bir girişimden kaçınmayı başarmıştır. Ayrıca Obama'nın Suriye'de, Clinton'ın Kosova'daki yaklaşımından farklı olarak insani müdahaleye soğuk bir şekilde yaklaşması, Demokratik Parti'nin çizgisinden belli ölçüde kopuş yaşadığı algısını oluşturmaktadır.

ABD'nin Suriye'de insani müdahaleden uzak durmasında İsrail'in de etkisinin olduğu düşünülebilir. İsrail, Esad rejimini desteklememesine rağmen zayıflamakta olan rejiminin varlığını sürdürmesini ulusal çıkarlarına uygun görmektedir. Türkiye Cumhuriyeti eski Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış'a göre, İsrail, Esad'ın devrilmesi durumunda Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesinden endişelenmektedir. Özellikle Mısır ve Tunus'taki gelişmeleri gören Tel Aviv yönetimi, Suriye'de de benzer bir durumla karşılaşmak istememektedir. Mısır'da Müslüman Kardeşler iktidara geldiğinde Sina'nın statüsünün tartışmaya açılması, Suriye'de de Müslüman Kardeşler iktidara geldiğinde Golan'ın tartışmaya açılabilirliğini göstermektedir. Golan'ın tartışmaya açılması ve İsrail'in desteklemediği bir yönetimin Suriye'yi yönetmesi durumunda İsrail'in güvenliğinin riske girmesi ihtimali, ABD'nin bekle ve gör politikasını izlemesine ve Esad rejiminin devrilmesine yönelik isteğinin ortadan kalkmasına neden olmuştur (Yakış, 2012).

Fuller'e göre de Suriye'de Müslüman Kardeşler'in domine edeceği ama Arap milliyetçilerini olduğu kadar Selefileri ve hatta cihatçı unsurları da içerecek müstakbel bir Suriye rejimi ABD ve İsrail'i memnun etmeyecektir. İsrail ile ilişkileri olumlu olan demokratik Batı yanlısı Suriye yönetiminin varlığı neredeyse imkânsızdır. Suriye'deki mevcut koşullar tüm aktörler açısından kaybet-kaybet durumudur. İsrail, Esad yönetiminden hoşlanmasa dahi Esad ailesi uzun süredir siyaset sahnesinde olduğu için tahmin edilebilir bir birimdir (Fuller, 2019: 378-381).

Amerikan medyasında Obama'nın Suriye politikasını yoğun bir şekilde eleştiren değerlendirmeler de bulunmaktadır. Obama'yı eleştirenler, Obama'nın Suriye'nin ABD

için stratejik öneme sahip olmadığı yönündeki analizine şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Obama'nın yaklaşımı yalnızca on yıllardır süren jeostratejik düşüncenin kırılmasına sebep olmamakta aynı zamanda ciddi bir risk de oluşturmaktadır. Obama karşıtlarına göre, Obama'nın Suriye konusundaki yanlış hesaplamalarının büyük sonuçları olabilecektir. Rusya'nın, ABD'nin bölgenin önde gelen gücü olmasına ilişkin pozisyonuna darbe vurması durumunda; Amerikan'ın enerjiye erişimi, terörizmle mücadeledeki başarısı, İsrail'in hayatta kalma kapasitesine verdiği destek ve Türkiye, İran ve Suudi Arabistan gibi ülkelerle olan ilişkileri olumsuz açıdan etkilenecektir. Ayrıca Obama'nın Suriye politikasının Avrupa'daki göçmen krizini de etkilemesi söz konusudur. Obama'nın 2012 yılında Esad'ın kimyasal silah kullanmasının ABD'nin kırmızı çizgisi olduğu vurgulamasına rağmen bu sözün gereğinin yerine getirilmemesi eleştiri konusu olmuştur (Greenberg, 2016).

Obama'nın Suriye politikasını eleştirenler Irak tecrübesine atıf yapmaktadırlar. Obama'nın Suriye politikasını eleştirenlere göre; Irak'taki etnik ve mezhepsel yapısal farklılıklar devleti oldukça zayıf duruma düşürerek bölünmenin eşiğine getirmişti. Şimdi aynı politikalar Suriye'de uygulanarak, ülkede etnik ve mezhepsel faktörleri olumsuz yönde etkileyecek girişimlerde bulunmaktadır. Askeri ve ekonomik maliyetten kaçınan Obama yönetiminin etnik ve mezhepsel yapıları kullanarak sonuç almaya çalıştığı ifade edilmektedir. Nüfusun çoğunluğunu oluşturmamasına rağmen, farklı etnik ve mezhepsel yapılar kullanılarak; ülke içinde federal yapı ve bölgeler oluşturmak için her türlü öldürme, katliam, sürgün vb. yöntemlere başvurulmuş ve böylece ülkedeki şehir ve yerleşim yerlerinin yapısı değiştirilmiştir.

Amerikan yönetiminin Şam'a karşı pasif bir yaklaşım sergilemesinde, uluslararası hukuka uygun olarak Suriye'ye yönelik askeri müdahalenin kolay bir şekilde gerçekleştirilemeyecek olması etkili olmuştur. BMGK daimi üyesi Rusya'nın Suriye aleyhine hazırlanan kınama ve yaptırım kararlarını veto etmesi, ABD'nin rejime karşı etkin bir politika izlemesine engel teşkil etmiştir. Rusya'nın, Suriye iç savaşına dair 4 Ekim 2011, 4 Şubat 2012, 19 Temmuz 2012 ve Obama'nın ikinci dönemine denk gelen 29 Mayıs 2013, 28 Ağustos 2013 ve 22 Mayıs 2014 tarihlerindeki yaptırım kararlarını veto etmesi oldukça önemlidir. Rusya, Suriye'deki krizin başından itibaren BMGK kararlarını veto etmiş ve sorunun Esad rejimine çözülmesini istemiştir. Libya konusunda BMGK'da çekimser kalan Rusya'nın, NATO müdahalesinin ardından silah ticareti, ülkedeki petrol/gaz yataklarının işletilmesi ve alt yapı inşasından elde edilecek kararlardan mahrum kalması Suriye'de farklı bir tutum izlemesinde etkili olmuştur. Moskova, Esad rejimine sonuna kadar destek vermiştir. Suriye konusunda Çin'in de desteğini almayı başaran Rusya bölgede etkin bir politika izlemeyi başarmıştır. Moskova, Suriye'ye karşı insani müdahale kavramı altında yapılacak müdahaleye askeri anlamda karşı duracağını ortaya koymuştur (Acet, 2018: 168-169).

Suriye konusunda Moskova ile birlikte hareket eden Çin; BMGK'nin 4 Ekim 2011, 4 Şubat 2012 ve 17 Şubat 2012 tarihlerinde sunulan yaptırım kararlarını veto ederek Şam'a yönelik yaptırımların uygulanmasını engellemiştir. Çin, BM İnsan Hakları Komisyonu'nda 1 Mart ve 23 Mart 2012 tarihlerinde gerçekleştirilen Suriye'deki insan

hakları durumuyla ilgili karar taslağını reddederek rejim yanlısı tutumunu açıkça ortaya koymuştur. Suriye krizinde görüldüğü gibi Çin ve Rusya, Westphalia sistemindeki devletlerin egemenliğini savunmakta ve devletlerin iç işlerine müdahalede bulunulmasına karşı çıkmaktadır (Acet, 2018: 169-170). Ayrıca Rusya ve Çin, BMGK'nın Suriye'ye yönelik askeri müdahale de dahil aldığı kararları 12 kez ihlal etmiştir. Yaşar Yakış'a göre Çin ve Rusya, Libya'daki "Koruma sorumluluğu" ilkesinin Suriye'de uygulanması durumunda, ilerleyen süreçte Çeçenistan, Doğu Türkistan veya Tibet'te de benzer müdahalelerle karşılaşılmasından endişelenmiştir (Yakış, 2012).

Çin, Rusya ve İran'ın, Suriye üzerindeki ekonomik imtiyazlarının Esad rejiminin elini güçlendirmesi, ABD'nin bölgedeki hareket kabiliyetini sınırlandırmıştır. Çin, savaş sona erdikten sonra Suriye'nin normalleşmesinde ve yeniden inşasında önemli bir rol üstelenmek istemektedir. Pekin yönetiminin, Suriye endüstrisine 2 milyar dolar tutarında yatırım yapma sözü vermesinin yanı sıra Çinli firmalar da çıkarları için Suriye rejiminin ayakta kalmasını istemiştir. Çin'in yanı sıra Suriye'nin birincil destekçileri olan Rusya ve İran'da Suriye'nin yeniden inşasında önemli bir rol oynamak istemektedir. Devletlerin egemenliğine büyük önem veren Rusya, Çin ve İran, Akdeniz'de ABD destekli demokratik geçiş önerilerini ve Amerikan'ın Suriye'deki ekonomik kalkınma planlarını baltalamak istemişlerdir (Hemenway, 2018).

Rusya ve Çin'in, Libya'da "nasılsa gerçekleşmez" düşüncesiyle BMGK'da ağırlıklarını koymaması ve İran'ın da Libya'daki gelişmelere müdahil olmaması, ABD'yi Kuzey Afrika'da Rusya ve Çin'e karşı avantajlı bir konuma ulaştırmıştır. Moskova, Libya'da yaptığı hatayı Suriye'de tekrarlamamak için Fransa, Türkiye, ABD ve diğer NATO ülkelerine Esad'ı sonuna kadar destekleyeceği mesajını vermiştir. Suriye, İsrail'e karşı direnişte önemli bir merkez olduğu için İran tarafından desteklenmekteydi. Rusya ve Çin, Suriye krizinin başından itibaren BMGK'da kararlı bir duruş sergilemeye çalışarak Batı'nın Suriye'yi parçalamasına neden olabilecek kararı engellemeyi başarmıştır. Suriye rejimini askeri açıdan desteklemeye başlayan Rusya, Suriye'nin düşmesi durumunda ABD'nin Batı Asya'da üstünlük kazanacağını farkına vararak büyük bir direniş göstermeye başlamıştır (Güller, 2016: 50-51). Başkan Obama, özellikle ikinci döneminde Rusya, Çin ve İran'ın Suriye'de askeri, ekonomik ve hukuki açıdan gösterdiği direnişle mücadele etmek durumunda kalmıştır.

İç savaşın başlangıcından itibaren muhalefeti temsil eden ÖSO'nun homojen ve kontrol edilebilir bir yapıda olmaması, muhaliflerinin başarılı olmasına büyük bir engel oluşturmuştur. Suriye muhalefetinin bir türlü kendi içinde bütünlüğü sağlayamaması, birbirinden bağımsız yapıda ve farklı ideolojik eğilimde grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Suriye'deki muhalefetin giderek radikalleşmesi rejim muhalifleri arasındaki ayrışmayı derinleştirmiştir (Ulutaş vd., 2015: 8-9). Suriye rejimine muhalif grupların bir kısmı uluslararası destek, bir kısmı ABD'den silah desteği, bir kısmı da askeri müdahale beklentisi içerisinde olmuştur.

Suriye'de dağınık yapıda bulunan başlıca muhalif gruplar dört başlık altında toplanabilir:

- **İlımlı Muhalifler:** Suriye Devrimi Muhalefet Güçleri Koalisyonu, Suriye Ulusal Konseyi, Suriye Devrimciler Cephesi, Suriye Yüksek Devrim Konseyi, Suriye

Yerel Koordinasyon Komiteleri, ÖSO, Suriye Devrimciler Cephesi, Güney Cephesi, Seküler ve Demokratik Suriyeliler Koalisyonu, Devrim Konseyi Kalkanları, Suriye Devrim Genel Komisyonu, Suriye Türkmen Ordusu ve Suriye Türkmen Meclisidir.

- **Kürt Muhalifler:** Kürt Yüksek Komitesi, Kürt Muhalifler, Demokratik Birlik Partisi (PYD), Suriye Kürt Ulusal Konseyi, Halk Koruma Birlikleri (YPG), Kadın Savunma Birlikleri (YPJ).
- **Süryani Muhalifler:** Süryani birlik partisi.
- **İslâmcı Muhalifler:** El Nusra Cephesi (Tatar ve Altuner, 2016: 186).

Suriye muhalefeti, 1963 yılından beri Suriye'yi yöneten rejime muhalif olan kesimleri kapsamaktadır. Ancak sıralamada da görüldüğü üzere muhalifler tek bir çatı altına toplanamayacak kadar dağınık durumdadır (Tatar ve Altuner, 2016: 186).

Esad'ın görevden uzaklaştırılması için mücadele eden bu silahlı grupların istediği sonucu elde edememesi, Suriye'yi teröre ve kaosa sürüklemiştir. Muhaliflerin başarısız olmaya başladığını gören Esad, her geçen yıl halka yönelik baskısını arttırmıştır. Ayrıca ABD'nin halk isyanları karşısında pasif bir tutum takınması da Esad'ın elini rahatlatmıştır. Esad yönetimi, Suriye rejimine muhalif grupların etkisiz hale getirilmesinde Rusya ve İran'dan destek almayı başarmıştır. Suriye'de yaşanan bu gelişmelerin etkisiyle 2012 yılının ilkbahar ayının sonunda rekabetçi bir vekâlet savaşı başlamıştır. Suriye'de başlayan vekâlet savaşı ilerleyen yıllarda şiddetlenerek ülkeyi çıkmaza sürüklemiştir (Jervis, 2017: 45).

ABD, krizin çözümü için tüm muhalif grupları kapsayan bir çözüm arayışına girmiş ancak kesin bir çözüme ulaşamamıştır. ABD Dışişleri Bakanı Clinton, 2 Kasım 2012 tarihindeki Hırvatistan gezisinde "Suriye Ulusal Konseyi'nin tek başına Suriye'yi temsil etmediğini, Kürtlerin ve Nusayrilerin de temsil edildiği geniş katılımlı bir muhalefet yapısı oluşturulması gerektiğini" belirtmiştir. Clinton, ülke içinde Esad rejimine karşı savaşıyan insanları temsil eden güçlü bir muhalefetin oluşturulması gerektiğini ve bu kapsamda Suriye Ulusal Konseyi'nin reforme edilmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak Suriye muhalefetine hükümete karşı baskın bir konuma gelememesi Suriye krizinin derinleşmesine neden olmuştur (Tatar ve Altuner, 2016: 186-187). Suriye'nin giderek kaosa sürüklendiğini gören Başkan Obama, başkanlığının ikinci döneminde krizin çözümüne ilişkin farklı yöntemler geliştirmek zorunda kalmıştır.

Suriye krizi, ABD ile Rusya arasında Soğuk Savaş dönemine benzer olarak güç dengesi oluşturmaya başlamıştır. Obama'nın ikinci döneminde Rusya'nın sahaya aktif bir şekilde inmesiyle birlikte Soğuk Savaş dönemine benzer koşullar çok daha net bir şekilde görülmeye başlayacaktır. Suriye'nin Libya gibi enerji kaynaklarına sahip olmaması, Avrupa'nın müdahaleden uzak durmasına neden olmuştur. Obama yönetimi, Suriye krizinin başında Türkiye'yi model ortak olarak görmesine rağmen Ankara'ya askeri ve ekonomik açıdan gerekli desteği vermemesi, Suriye'deki krizi derinleştirmiştir. Rusya ve Çin'in BMGK'da Suriye konusundaki kararları veto etmesi, UGS'de uluslararası hukuka uygun olarak hareket edeceğini vurgulayan Obama yönetiminin elini kolunu bağlamıştır.

ABD'nin Ortadoğu'daki güç dengesini dikkate alarak Rusya ve Çin ile karşı karşıya gelmek istememesi ve Esad sonrasında İslâmi grupların yönetime hakim olmasından korkması, Türkiye'nin Suriye konusunda yalnız kalmasına yol açmıştır. Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin desteklediği Suriye'deki muhaliflerin, Esad rejimini devirecek güce ulaşamaması ve giderek radikalleşmesi, ABD'nin bekle ve gör politikasını tercih etmesine neden olmuştur. ABD, Suriye'de üstünlük ve işbirlikçi güvenlik stratejisinden ziyade yeniden mevzilenme stratejisine uygun olarak hareket etmek istediğini ortaya koymuştur. Suriye'ye yönelik müdahalenin ekonomik maliyetini dikkate alan Obama yönetimi, Suriye'deki gelişmeleri izlemekle yetinmiştir. Suriye konusunda NATO'yu harekete geçiremeyen ABD, krizin ilerleyen dönemlerinde Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığını ve İran'ın bölgedeki etkinliğini dikkate alarak tek başına operasyona girişmekten uzak durmuştur. ABD, Suriye'ye müdahil olmayarak aslında küresel ve bölgesel hegemonik güçleri birbirleriyle dengelemiştir. Suriye konusunda liderin etkisinin yanı sıra Amerikan kamuoyunda ve elitlerinde fikir birliği olmaması da, ABD'nin, kaytarma (*buck-passing*) yaklaşımı ile sorumluluktan kaçmaya çalışmasında etkili olmuştur. Obama, ilk döneminden itibaren Suriye'deki krizin çözümünde Türkiye'yi Rusya ile karşı karşıya getirerek ileride karşılaşılabileceği olası risklerden uzaklaşmayı hedeflemiştir. Özetle; Başkan Obama, Suriye krizinin başında Amerikan çıkarları doğrultusunda pragmatist ve realist bir tutum izlemiştir.

3.2.3. Başkan Obama'nın I. döneminde ABD'nin Libya politikası

2010 yılının sonlarına doğru Arap Baharı'nın etkisiyle siyasi açıdan krize sürüklenen Libya, ABD'nin müttefikleriyle birlikte hareket ederek çözüme kavuşturmak istediği sorunların başında gelmiştir. Obama'nın ilk döneminde Libya'ya yönelik politikası hem Amerikan hem de dünya kamuoyunda yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Seçici angajman ve işbirlikçi güvenlik stratejisi doğrultusunda hareket eden Obama ve ekibinin Libya'ya yönelik düzenlediği çok taraflı askeri operasyon, bölgede olumlu ve olumsuz açılardan büyük bir etki yaratmıştır. Obama'nın operasyona geriden destek verme (*Leading from behind*) stratejisi ve müdahale sonrası Libya'da yaşanan kaotik ortam yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Obama'nın Libya politikasında, Amerika'daki karar verici elitin etkisi ve müttefiklerinin hedeflerini yeterince iyi algılayamamasının etkisiyle yanlış kararlar aldığı yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Dolayısıyla Libya, liderin algısı ve perspektifi ile karar verici elitin dış politikadaki etkisini anlamak açısından iyi bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca ABD, Libya kriziyle birlikte Ortadoğu'da çok taraflı askeri girişimlerde bulunulduğunda müttefiklerin beklentilerinin ve amaçlarının doğru bir şekilde analiz edilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

Günümüzde ABD'nin Libya politikasını anlamak için kısaca Libya'nın siyasi yapısına ve geçmişte iki ülke arasında yaşanan siyasi ve askeri gelişmelere yer vermek gerekmektedir. Libya, ABD ve Batılı müttefiklerinin Soğuk Savaş dönemi sonrasında Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında potansiyel tehdit olarak gördüğü ülkelere biri olmuştur. 1969 yılında askeri darbeye Libya'nın başına geçen Muammer Kaddafi, terör örgütlerine verdiği destek nedeniyle ABD ve Batılı ülkelerin tepkisini çeken otoriter bir lider olarak görülmüştür. Mısır Devlet Başkanı Nasır ile yakın ilişkiler kurmaya çalışan

ve anti emperyalist bir duruş sergileyen Kaddafi, Soğuk Savaş döneminde SSCB ile yakınlık kurarak Batı karşıtı politikaların Kuzey Afrika'da uygulayıcısı olmaya çalışmıştır.

Libya'nın bağımsızlığını kazanmasının ardından ABD-Libya ilişkilerini üç farklı aşamada ele almak gerekmektedir. 1951-1969 yılları arasında ABD'ye bağımlı olan Libya'nın, Kaddafi'nin 1969'da darbe ile başa geçmesinin ardından Amerika ile ilişkileri bozulmaya başlamıştır. 1969'dan 1980'e kadar olan dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler bozuk bir seyir izlemiştir. ABD-Libya ilişkileri, 1980 sonrasında ise neredeyse düşmanlık boyutuna ulaşmıştır. Nixon, Ford ve Carter dönemlerinde Kaddafi'nin uluslararası radikal örgütleri desteklemesi ve İsrail karşıtı bir yaklaşım sergilemesi ABD'yi rahatsız etmiştir. Ancak Libya, doğrudan Amerikan çıkarlarını tehdit etmediğinden ABD'nin Ortadoğu politikasında yeterince önemli bir yer bulmamıştır (Kihya, 2011: 250-252).

Reagan döneminde ABD-Libya ilişkilerinde gerilim yüksek düzeye ulaşmıştır. 1986 yılında Almanya'da bulunan ve Amerikalıların eğlenmek için gittikleri gece kulübüne Kaddafi'nin destek verdiği iddia edilen teröristlerin bombalı saldırı düzenlemesi ilişkileri çıkmaza sokmuştur. ABD, Libya'nın Trablus ve Bingazi şehirlerini bombalayarak Kaddafi rejimine karşılık vermiştir. 200 sivilin hayatını kaybettiği saldırılar uluslararası hukukun "uygunluk, yerindelik ve orantılılık" ilkelerinin hiçe sayıldığı bir girişim olarak değerlendirilmiştir. ABD'nin elinde kesin bir kanıt olmamasına rağmen Libya'ya saldırması tepki çekmiştir. Ayrıca Reagan döneminde Akdeniz'de Amerikan ve Libya donanması arasında çatışmalar yaşanmış ve Libya'nın gemileri ABD tarafından batırılmıştı (Kihya, 2011: 255-256). Özetle ABD ile Libya arasındaki siyasi gerilimler, Obama döneminden öncesine dayanmaktadır.

Askeri darbeyle gelen Kaddafi, devleti kendi kontrolü altında bulunan iyi eğitilmiş sınırlı sayıdaki milisler tarafından yeniden inşa etmeye çalışmıştır. Libya'nın aşiret yapısını dikkate alan Kaddafi, kendisine yönelik bir darbe girişiminden kaçındığı için orduyu ve devlet kurumlarını kendine zarar vermeyecek şekilde düzenlemeye çalışmıştır. Libya'da Kaddafi'nin memleketi Sirte, ekonomik ve politik kaynaklara erişebilirken; Bingazi ve ülkenin doğu kesimleri politik süreçlerden dışlanmıştı (MacQueen, 2013: 374-375). ABD'nin ekonomik angajmanından en çok faydalanan ülkelerden biri olan Libya'da, burjuvazi güçlenmiş ve Mısır'daki gibi yolsuzluklar artmıştır. Libya'nın petrol gelirlerinin büyük bir kısmının Kaddafi yanlılarına dağıtılması ve halkın geriye kalanının ekonomik açıdan sıkıntı yaşaması, ülkede problem yaratmaya başlamıştır. Ekonomik yaptırımlara maruz kalan Kaddafi, 2003 yılında ABD'nin ve Avrupalı müttefiklerinin nükleer ve kimyasal silah programlarını kaldırması ve terörü bırakması taleplerine boyun eğmiştir. Bunun karşılığında Başkan Bush Libya'yı terörü destekleyen ülkeler listesinden çıkarmış ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik girişimlerde bulunmuştur. Kaddafi, dış ilişkilerde pozitif yönde adımlar atmaya çalışmasına karşın devletin bozuk yapısında düzeltmeye gitmemiş ve Libya halkını ihmal etmeyi sürdürmüştür (Hook ve Spanier, 2014: 356).

Libya lideri Kaddafi'nin ülkeyi kendi istediği şekilde dizayn etmesi, 2010 yılının sonlarına doğru Arap Baharı'yla başlayan isyan dalgasının hızlı bir şekilde ülkede

yayılmasına yol açmıştır (Kepsutlu, 2016: 98). Libya'da Ocak ayında yolsuzluk ve konut sıkıntısından dolayı başlayan gösteriler, 15 Şubat 2011 tarihinde Libya'nın doğusundaki Bingazi şehrinde ayaklanmaya dönüşmüştür. Bingazi'de başlayan ayaklanma hızlı bir şekilde ülkenin doğusuna yayılmış ve Kaddafi rejiminin ortadan kaldırılmasına yönelik çağrılar yapılmaya başlanmıştır. Ülkede durumun kötüleştiğini gören rejim ve ordu protestoculara yönelik açık saldırılarda bulunmuştur. Libya muhalefetine oluşturduğu Ulusal Geçiş Konseyi, 27 Şubatta Kaddafi'ye istifa çağrısı yaparak ülkede çok partili seçimlerin yapılabilmesi için anayasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesini istemiştir. Merkezi Bingazi'de bulunan Ulusal Geçiş Konseyi, muhalefeti konsolide etmek için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Sivil bir karaktere sahip olan Ulusal Geçiş Konseyi, rejime karşı mücadele edebilmek için silahlanarak Kaddafi güçleriyle çatışmaya başlamıştır. Rejimin, Ulusal Geçiş Konseyi'nin hakim olduğu bölgelerde hastanelere ve sivil bölgelere saldırılarda bulunması ve halka yönelik işkenceler gerçekleştirmesi, muhalifler tarafından uluslararası müdahale çağrılarının yapılmasına neden olmuştur (MacQueen, 2013: 375-376).

Libya'da katliamların kontrol altına alınamayacak boyuta ulaşması ihtimali; Avrupa ülkeleri, Kanada ve ABD'nin Libya'ya karşı daha önce BM tarafından yetki verilen bir adım olan hava saldırısını gerçekleştirmeye sevk etmiştir (Hook ve Spanier, 2014: 357). 22 Şubat 2011'de BMGK Libya'daki durumu görüşmek üzere toplanmış ve şiddetin acilen sonlandırılması ve sivillerin korunması konularını görüşmüştür. 26 Şubat 2011'de 1970 sayılı karar alınarak Libya'da insan hakları ihlallerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ancak atılan adımların yetersiz kalması üzerine BMGK bir kez daha 17 Mart 2011'de toplanmıştır. Bu toplantıda alınan 1973 sayılı kararla Libya'ya müdahalenin önü açılmıştır (Acet, 2018: 133-134). BMGK'nın kararına karşı Rusya ve Çin'in çekimser kalması, askeri operasyona destek veren ABD ve müttefiklerini hukuki açıdan rahatlatmıştır. 24 Mart'ta NATO, Libya üzerinde uçuşa yasak bölge ilan ederek Kaddafi'nin askeri üslerine büyük çaplı hava saldırıları gerçekleştirmiş ve ülkede kontrolü sağlamaya çalışmıştır. Arap Birliği'nin dokuz üyesi tarafından desteklenen uçuşa yasak bölge uygulaması, NATO'nun kolay bir şekilde operasyonu yürütmesini sağlamıştır (Hook ve Spanier, 2014: 357).

ABD'nin askeri ve istihbarat desteğiyle harekete geçen NATO, Libya'da gerçekleştirdiği askeri operasyonla, yüz binlerce sivilin durumunu tehdit eden olumsuz yöndeki koşulları ortadan kaldırmayı başarmıştır. NATO güçlerinin Libya'ya müdahalesi, ittifakın bölgede temel bir istikrar kaynağı olduğunu göstermiştir. Operasyona destek veren ABD, Kaddafi'ye karşı uluslararası toplumun hızlı bir şekilde karşılık vermesini kolaylaştıracak adımlar attı. Washington, şubat ayının sonlarına doğru, Kaddafi'nin finansal kaynaklara erişimini kesmiş ve Libya'nın 32 milyar dolarlık varlığını dondurmuştur. Washington, askeri operasyona katılmanın yanında istihbarat desteği sağlayarak; NATO ve askeri operasyona katılan uçaklara yakıt ikmali yaparak ve operasyon esnasında elektronik açıdan yaşanan sıkıntıları gidererek müdahaleye önemli ölçüde katkı sunmuştur. (Daalder ve Stavridis, 2012: 2-3). Başkan Obama'nın Libya'ya yönelik gerçekleştirilen müdahalenin ardından 20 Mayıs'ta Kongre'ye yazdığı yazıda "ABD'nin operasyona dahil olmasının koalisyonun gücünü destekleyici bir etki yaptığı ve NATO temelinde oluşan

koalisyona ABD'nin verdiği desteğin sivilleri korumaya yönelik uluslararası çabanın başarısını sağlamada çok önemli" olduğunu vurgulaması dikkate değerdir (Blanchard, 2012: 12).

Başkan Obama, Libya'daki müdahaleye koalisyon içindeki dengeler ve Avrupa'nın güvenlik kaygıları dolayısıyla geriden destek vermeye (*Leading from behind*) çalışmıştır. ABD, geriden destekleme stratejisini uygulamasına rağmen operasyon bitene kadar kontrolü elinde tutmayı başarmıştır. ABD, görevlilerini operasyonları yönetme ve şekillendirmede kullanarak sürece hakim olmayı başarmıştır. Ayrıca Washington, Libya'da askeri birlik konuşlandırmayacağını açıklayarak NATO operasyonunun Amerika kontrolünde sürdürülmesini sağlamaya çalışmıştır. ABD, Irak ve Suriye'deki gibi insansız hava araçlarını kullanarak karasal müdahale maliyetinden kurtulmayı başarmıştır (Özdemir, 2018: 125-126). Ahmet Kasım Han'a göre;

ABD, Libya operasyonuna Batı bloğunun lideri, NATO'nun hami gücü konumuyla biraz da İngiltere ile olan özel ilişkileri nedeniyle hayır diyememiştir. Obama'nın niyeti Libya'ya müdahale etmek olmamasına rağmen ABD'nin müdahalesi, sistemik etkilerin daha fazla etkili olduğunu göstermektedir. Waltz'ın; insan, devlet, sistem diye özetlediği analiz düzeyleri sorununda sistem ile ilgili şeyler ağır basmıştır. Clinton da kısmen etkili olmuştur; ancak Clinton'ın ki tercih değil, sistemi nasıl okuduğu ile ilgilidir. Clinton, klasik Demokratik Partili elit gözüyle dış politikayı okumuştur. Clinton, ABD'nin dünyada sahip olduğu konum itibarıyla o savaşta kendi müttefiklerini tutmak zorunda olduğunu düşünmüştür (Ahmet Kasım Han, kişisel görüşme, 23 Temmuz 2020).

Obama yönetimi Libya'da müttefiklerin desteğiyle harekete geçerek operasyonu Irak savaşına nazaran daha az maliyetle gerçekleştirmeyi başarmıştır. Libya'nın hava savunma sisteminin 2011 yılının Nisan ayına kadar etkisiz hale getirilmesi, operasyonun düşük bir maliyetle gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Pentagon, 1 Nisan'dan 30 Eylül'e kadar olan dönemde operasyon giderleri ve insani yardım maliyetinin yaklaşık 1,1 milyar dolar olduğunu açıklamıştır. Başkan Yardımcısı Joe Biden ise Libya'da operasyonun yaklaşık 2 milyar dolar olduğunu açıklamıştır. Pentagonun açıklamalarına göre ABD, Irak'ta her iki haftada bir yaklaşık 2,8 milyar dolar harcamıştır. Pentagon'un verileri baz alındığında Irak operasyonu sırasında iki haftalık maliyetinin neredeyse ABD'nin Libya'daki 7 aylık toplam maliyetinden fazla olduğu görülmektedir (CNN Fact Check: Comparing Costs of Iraq, Libya Missions, CNN, 23 Ekim 2012).

Fransa, ulusal çıkarları dolayısıyla Libya'ya müdahale konusunda en aktif Batılı ülke olmuştur. Fransa, Kaddafi rejiminin baskıcı ve zalim olduğunu iddia ederek Kaddafi'nin devrilmesini istemiştir. Libya'da yaşanan sivil ölümleri Fransa tarafından "insanlığa karşı suç" olarak nitelendirilmiştir. Fransa başta İngiltere'nin ve AB üyesi ülkelerin desteğini almaya çalışarak askeri müdahale noktasında girişimlerde bulunmuştur. Sarkozy, Batılı ülkelerin desteğiyle Libya'ya yapılacak müdahalenin Kaddafi'nin kolay bir şekilde devrilmesini sağlayacağını öne sürmüştür. Fransa, Libya krizinin çözümü için yaptırımlardan ziyade askeri müdahalenin gerekli olduğunu vurgulamıştır. BMGK'nın 1973 sayılı kararını destekleyen Fransa, 60 uçak ve toplam 5600 sorti ile müdahalede aktif bir rol üstlenmiştir. Fransa, ithal ettiği petrolün yüzde 15'ini Libya'dan karşılaması dolayısıyla hızlı ve aktif olarak askeri müdahaleye katılmıştır. Enerji güvenliğine büyük önem veren Fransa, Libya'dan petrol erişimini kesintisiz bir şekilde sürdürmeye

çalışmıştır. Fransa, operasyon sürecinde Kaddafi'nin veya teröristlerin petrol erişimini engellemesinin önüne geçmek için yoğun çaba harcamıştır (Acet, 2018: 136-137).

Libya'ya yönelik askeri müdahaleye ekonomik açıdan yüksek maliyet yaratacağı endişesiyle sıcak bakmayan İngiltere, NATO'nun operasyonu devralmasının ardından desteklemiştir. Cameron hükümeti, Libya rejiminin teröre destek vermesi ve insan hakları ihlallerinde bulunması nedeniyle dünya için tehdit unsuru haline gelebileceğini iddia etmiştir. İngiltere NATO'nun Libya operasyonlarını desteklemiş ve "Birleşik Koruyucu Harekâta" katılmıştır. İngiltere, 37 uçakla 3000'den fazla sorti yaparak NATO güçlerine katkı sunmuştur (Acet, 2018: 137).

Libya içerisinde devlet kurumlarının etkin olmaması, isyanının önüne geçilememesinin en önemli nedeni olarak görülmektedir. Libya petrol zengini bir ülke olmasına rağmen devlet kurumlarının iyi işlememesi ve despotizmin etkisiyle Suudi Arabistan'dan farklı olarak halk kontrol altına alınamamıştır. Kaddafi, isyancıları para karşılığında ikna etmek istemesine rağmen bunu organize edecek kurumlardan yoksun olması iktidarını sürdürmesinde sıkıntı yaratmıştır. Suudi Kralı Abdullah'ın otoriter fakat yeri geldiğinde yumuşak ve babacan tutumunun aksine; Kaddafi'nin, isyancıları "fareler" ve "hamam böcekleri" gibi aşağılayıcı bir şekilde tanımlaması ülkede kontrolün tamamen yitirilmesine yol açmıştır Libya'nın aşiret yapısı da isyan dalgasının kanlı geçmesinde etkili olmuştur (Kepsutlu, 2016: 98).

Kepsutlu'ya göre Kaddafi'nin kontrolü kaybetmesinde hem içten hem de dıştan gelen askeri ve ekonomik saldırılar etkili olmuştur. Kaddafi'nin kendi bakanları dahi görevlerinden istifa edip muhalif güçlerin arasına katılmıştır. Kaddafi hem dışarıda hem de ülke içinde yalnızlaştırılarak etkisiz hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte Libya'nın Amerikan karşıtı bir politika izlemesi de ABD'nin muhalifler üzerinde Mısır ve Tunus gibi ülkelerde yaşanan isyana nazaran daha etkin bir rol oynamasını sağlamıştır. Arap devletlerinin Kaddafi'ye sırtını dönmesi hatta Arap Birliği'ndeki din adamları tarafından Kaddafi'nin öldürülmesinin caiz olduğuna ilişkin fetvalar yayınlanması, Kaddafi'nin devrilmesini kolaylaştırmıştır. İlerleyen süreçte Katar ve BAE, ABD ve müttefikleri (Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika, Kanada, Danimarka, Hollanda, Norveç, İspanya ve İsveç) tarafından düzenlenen askeri operasyona destek vererek Kaddafi'nin sonunu hazırlamışlardır (Kepsutlu, 2016: 98). Ayrıca ABD'nin yanı sıra AB, Rusya, Japonya, Güney Kore ve diğer pek çok ülke Kaddafi ve yanlılarına ekonomik yaptırım uygulayarak Libya'daki muhaliflere sahip çıkmışlardır (Blanchard, 2011: 6).

Kaddafi'nin, Suriye'deki Esad rejiminin yaptığına benzer şekilde ABD'yi dengeleyecek güçteki aktörlerle işbirliğine gidememesi ve iç kitleyi harekete geçirecek adımlar atamaması devrilmesinde etkili olmuştur. Realist yaklaşıma göre zayıf güçteki devletler ya kendisini tehdit eden ülkeyi diğer büyük güç ile dengelemeye çalışmakta ya da tehdidin kaynağının peşine takılmaktadır. Ancak Rusya ve Çin'in Libya konusunda çekimser kalması ve Kaddafi'nin yanında kendisiyle beraber mücadele edecek İran gibi bir bölgesel gücün olmaması büyük zafiyet yaratmıştır. Kaddafi, kendisine yönelik tehdidin yüksek düzeyde olmasına rağmen ABD ve müttefiklerine meydan okumayı tercih etmiştir.

Kaddafi rejimine yönelik ambargoların ve Libya'daki askeri operasyonların etkisiyle 21 Ağustos 2011'de Trablus, muhaliflerin kurduğu Ulusal Geçiş Konseyi'nin kontrolü altına girmiştir. Bu tarihten itibaren Kaddafi karşıtları Libya'da giderek güçlenmiştir. 20 Ekim 2011 tarihinde ise Ulusal Geçiş Konseyi birlikleri Kaddafi'yi memleketi Sirte'de linç ederek öldürmüştür. Kaddafi'nin öldürülmesinin ardından kutlamalar gerçekleştirilmiş ve Ulusal Geçiş Konseyi Başkanı Mahmut Cibril, Libya halkının uzun zamandır bu anı beklediğini dile getirmiştir. Ancak Kaddafi'nin linç edilerek öldürülmesi, Libya'daki sorunların çözümü olmamış ve ülkede siyasi açıdan belirsizliklerin yaşandığı bir kaos ortamının kapısını aralamıştır (Özdemir, 2018: 121). Libya'nın başarısız devlete dönüşme tehlikesi, Afganistan'da olduğu gibi radikal akımların yayılmasına yol açabilecekti.

Obama'nın Libya'da kapsamlı bir stratejiye sahip olmadığını düşünen Ferhat Pirinççi şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

Obama kendi başkanlığına başladığında Irak ve Afganistan gibi iki kaotik ortamı devralmıştır. Obama başkanlık kampanyasında askerlerini çekeceğinden bahsediyordu. Dolayısıyla Libya'da ve onun öncesinde Tunus ve Mısır'da sesiz kalması ve düşük profil göstermesinde yalnızca Clinton ve ekibinin etkisi söz konusu değildir. Bizzat Obama'nın kendisinin de dış politika ve güvenlik politikalarında ihtiyatlı duruşuyla ilgilidir. Başkanın tam ve net kararlı olmadığı durumlarda diğer bürokrasi öne çıkar. Alanda boşluk olduğunda diğerleri bu boşluğu doldurur. Obama'da da böyle olmuştur. Tek başına Clinton ve ekibinin yanlış yönlendirmesi değil; Obama'nın isteksizliği ve tereddütlerinin de etkisi vardır. Kapsamlı operasyon yapamıyoruz çünkü bu süreçte Vietnam sendromunun yeniden hortladığı düşüncesi hakimdi. ABD; geriden liderlikle sahada görülelim, sadece diğer aktörlere bırakmayalım, biz hala ayakta'yız, sürecin içindeyiz düşüncesiyle bu yönde bir politika izledi. Libya'da ABD'nin kapsamlı bir stratejisi geçmişte olduğu gibi yoktu (Ferhat Pirinççi, kişisel görüşme, 22 Ocak 2020).

ABD'nin Ortadoğu'daki problemlerin giderilmesinde önemli bir rol üstlenen Türkiye, Libya'daki krizin kötüleşmesi endişesiyle NATO müdahalesine önce karşı çıkmış fakat sonra operasyona dahil olmuştur. Hatta 28 Şubat tarihinde dönemin Başbakanı Erdoğan "NATO'nun Libya'da ne işi var" sözünü kullanmıştır. Ancak BM'nin Libya kararının ardından Türkiye'nin de savaş uçakları ve gemileri NATO askeri planlamasına dahil edilmiştir (Yetkin, 2011). Türkiye askeri operasyonda yer alacak olmasına rağmen Erdoğan'ın, Mart 2011'de Irak, Afganistan ve Bosna Hersek'te edinilen tecrübeler doğrultusunda Libya'daki sorunun içeriden çözülmesi gerektiğini vurgulaması, Libya meselesinde Ankara'nın duruşunu ortaya koymaktadır. Erdoğan, aslında Tunus'taki gibi başarılı bir değişim sürecinin Libya'da da yaşanmasını istemiştir. Erdoğan'ın, "NATO Libya'nın Libyalılara ait olduğunu tespit ve tescil için oraya girmelidir. Yer altı kaynaklarının, zenginliklerinin birilerine dağıtımı için değil" yönündeki sözleri, Türkiye'nin Batı'nın maddi çıkarlar doğrultusundaki işgal girişimine karşı durduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkiye, Libya krizinde Libya halkının kendi kararını vermesi yönünde bir yaklaşım sergilemiştir. Erdoğan yaptığı açıklamada, Libya'ya yönelik operasyonun en kısa süre içerisinde ve en az can kaybıyla tamamlanması gerektiğini belirtmiştir (Erdoğan, Türkiye'nin Libya Şartlarını Açıkladı, **Hürriyet**, 21.03.2011). Libya'daki kaotik ortamda yaşanan gelişmeleri bizzat sahada takip eden Ferhat Pirinççi, konu hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

Türkiye, Libya konusunda daha farklı bir politika izlemiştir. Aslında Arap Baharı'nda Türkiye'nin politikası; yaşanan sorunların öncelikli olarak ülke içinde çözülmesiydi; Lider ve karar vericilerin dönüşümünü sağlaması. İlla lider dönüşümü olacak değil; Libya nevi şahsına

münhasır ülke, Kaddafi'nin 1969'dan beri farklı yöntemlerle yönettiği ülkedir. Türkiye'nin ciddi yatırımları var o dönemde. 8 milyar dolar civarında. Belki de daha fazla olabilecek tarzda Türk yatırımları. Libya'da Türk çalışanlar bulunmaktaydı. Türkiye öncelikli olarak sorunun Libya içerisinde çözülmesini istedi ve dışarıdan müdahaleye karşı çıktı. Türkiye'nin endişesi, tıpkı geçmişte olduğu gibi (paylaşımak istenen) o pastanın yeni müdahaleyi ortaya çıkarması ve bu durumun ülkede kaotik ortama yol açmasıydı. Bu nedenle Türkiye sorunun öncelikle suhuletle çözülmesini istedi. Bunun olmayacağı belli olunca artık yavaş yavaş ikinci ayağa geçti. BM'nin aldığı kararlar çerçevesinde NATO müdahalesi söz konusu oldu. Türkiye orada çok öne çıkmayacak şekilde yer aldı. Türkiye mümkün olduğu kadar çok aktörle eş zamanlı olarak görüştü. Türkiye'nin iki önceliği vardı; yatırımlarının ve vatandaşlarının korunması. Zaten Cumhuriyet tarihinin en büyük tahliye hareketinin yapılması o sayede gerçekleşmişti. 2012 de Libya'ya gittiğimde Türkiye'nin bütün aktörlerle temasta olduğunu ve etkisini muhafaza etme, arttırmaya çalıştığını gördüm. Bugün o politika meyvelerini veriyor. Aslında Türkiye'nin ilgisi sadece Doğu Akdeniz'deki tartışmalar ekseninde şekillenmedi. Türkiye'nin Libya'daki etkisi Kaddafi döneminde ve sonrasında canlı tutuldu. O zaman bugünkü kadar BAE ve Suudi Arabistan etkisi yoktu. Daha çok ekonomik çıkar mücadelesi vardı. Temel aktör olarak Fransa ve İtalya vardı. Fransa ve İtalya petrollerle ilgilenirken Türkiye salt petrol değil; mevcut çıkarlar ve potansiyel çıkarlar çerçevesinde etki oluşturmaya çalışıyordu (Ferhat Pirinççi, kişisel görüşme, 22 Ocak 2020).

Fuller'e göre de Ankara, Libya'da temkinli yaklaşım sergilemiştir. Türkiye'nin yanı sıra Rusya, Çin, Güney Afrika, Afrika Birliği ve Brezilya da Batılı askeri müdahaleden endişe duymuştur. Türkiye, Irak ve Afganistan'da olduğu gibi kanlı ve sonucu tahmin edilemeyen bir sonuç yaratmasından endişelenmiştir. Türkiye'nin endişesinde haklı olduğu ilerleyen yıllarda ortaya çıkmıştır. Krizin ilerleyen dönemlerinde Libya'nın bölünmesi ve radikal İslâmcı aktivizmin Kuzey Afrika ve Sahra'ya yayılması sorunuyla mücadele edilmek durumunda kalınmıştır. Türkiye başlangıçta isyancıları destekleme noktasında isteksiz davranmasına rağmen Libya'daki siyasi dinamikleri Batılı ülkelere nazaran daha iyi kavradığından kaybeden olmamıştır. Yeni hükümet, Türk yatırımlarının ve yakın ekonomik bağların devamına sıcak bakmıştır (Fuller, 2019: 250).

2011 yılında gerçekleştirilen NATO müdahalesinin en büyük eksikliği, operasyondan sonra ülkenin istikrara kavuşma sürecinde kapsamlı bir şekilde yardımcı olunmamasıdır. NATO, bölgesel aktörlerin Libya'daki krize karışmasına engel olmasa da; aslında Libya ekonomik ve ulusal güvenlik açısından Mısır, Tunus, Cezayir ve Körfez ülkeleri için önemini sürdürmektedir. NATO müdahalenin ardından ülkedeki varlığını sürdürmeye devam etseydi; müdahale sonrasında çeşitli taraflar arasında yaşanan çekişmelerin yönetilmesine yardımcı olabilirdi. NATO'nun ülkeden ayrılması ve Libya meselesini sahiplenmemesi, ülkedeki istikrarın hızlı bir şekilde bozulmasına neden olmuştur (Mezran ve Miller, 2017a: 2).

1969 yılından itibaren ülkeyi yöneten Kaddafi'nin devrilmesinin ardından ilk ulusal seçim 7 Temmuz 2012'de gerçekleştirilmiştir. Bu seçim ulusal anayasanın hazırlanmasından sorumlu Genel Ulusal Kongre organının belirlenmesi için gerçekleştirilmiştir. Bu yasama organı, yeni anayasa seçimlerinin yapılacağı anayasanın uygulanmasına kadar 18 ay boyunca yönetmek üzere tasarlandı. Seçimlerde Libya'nın batısının hakimiyetini öngören ve bundan korkan Libya'nın doğusunda, silahlı protestocuların müdahalesine rağmen oy kullanma yerlerinin yüzde 94'ü açılmıştır. Genel Ulusal Kongre, üç ana oy bloğunu temsil eden gruplar arasında orantılı bir şekilde paylaşılmıştır. Libya'daki üç ana grup; şeriat isteyen Müslüman Kardeşler ve Selefileri içeren İslâmcılardan, Cibril'in ılımlı partisi olan ve en fazla sandalye kazanan Ulusal Güçler İttifakı'ndan (NFA) ve Bağımsızlar'dan

oluşmaktaydı. Libya'da seçimler başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesine rağmen Genel Ulusal Kongre, milislerden gelen baskıyla başa çıkmada yetersiz kalmıştır (Sims ve Bergen, 2018: 19).

İşleyen devlet kurumlarının veya güç kullanımının tekeli olan saygın bir ordunun olmaması, Selefi cihatçı gruplarının Libya'nın bir bölümünde on yıllarca var olmasına olanak sağlamıştır. Ancak 2011 devriminden itibaren diğer farklı gruplar gelişmeye başlamıştır. Zaten Libya, İslâm'ın önemli bir rol oynadığı özünde muhafazakâr bir toplumdur. Ülkenin muhafazakâr yapısına rağmen Selefi gruplar Libya'da küçük bir azınlığı oluşturmaktaydı. Selefi gruplar, azınlıkta olmasına rağmen 2011 yılından itibaren ülkede önemli bir etki bırakmaya başlamıştır (Sizer, 2017: 1). Kaddafi sonrası Libya'da, silahlarını teslim etmeyi reddederek otonom bölgelerinde kendi egemenliğini sürdüren Ensar El Şeria gibi radikal yapılar ile irili ufaklı çok sayıdaki silahlı gruplar etkin olmaya çalışmıştır. Libya'da özellikle 2014'ten itibaren IŞİD ve benzeri yapıdaki radikal İslâmcı grupların etkisi daha fazla hissedilmeye başlanmıştır. Ayrıca ilerleyen süreçte Batılı ülkeler, Katar, Türkiye, Suudi Arabistan, BAE, ABD, Mısır ve kısmen de Rusya gibi aktörlerin destekledikleri üç ayrı hükümetin ve iki parlamentonun kurulmasıyla ülkedeki ayrışma derinleşmiştir.

2011 müdahalesinin ardından Libya'da farklı ideolojik, ulusal, bölgesel, etnik ve kabile çizgileriyle bölünmüş sayısız silahlı grup ve aktör arasında çatışmalar gerçekleşmeye başlamıştır. Arraf'a göre Libya'daki çatışmalar milliyetçi ve İslâmcı gruplar arasında yaşanan rekabetin ötesinde bir anlam taşımaktadır. Çünkü Libya'da muhaliflerin ayrışmasında birkaç faktör etkili olmuştur. Devrimci güçler ile eski rejim yanlıları arasında devam eden çatışmalar, Libya'nın tarihi illeri arasındaki gerilimler ve Kaddafi dönemindeki ayrımcı politikalara dayanan aşiret bağına ve etnik kökene dayalı gerilimler, ülkede muhalif grupların ayrışmasına yol açmıştır. Dahası ülkedeki kaynakların kontrolü noktasında birbirleriyle rekabet halindeki grupların çatışması söz konusu olmuştur. Bu süreçte Ulusal Geçiş Konseyi'nin silahlı grupları silahsızlandırmayı başaramaması veya onları etkili bir şekilde içine alamaması yaşanan çatışmaların önüne geçilememesine sebep olmuştur (Arraf, 2017: 2).

ABD'nin uluslararası kamuoyu ve BM gibi dinamikler üzerinden şekillendirdiği Libya politikası, Obama'nın çok taraflı bir yaklaşımla ve en az maliyetle bölgedeki krizleri çözme yaklaşımına uygun olarak gelişmiştir. ABD, Libya'da tek başına hareket etmeyerek maliyeti azaltmayı başarmıştır. Askeri müdahaleye çok fazla sıcak bakmayan BM'yi "koruma sorumluluğu" ilkesi doğrultusunda ikna ederek istediğini yaptırmayı başarmıştır. Başkan Obama, Libya'daki iç savaşa karşı uluslararası çapta askeri müdahalede bulunulması yönündeki yaklaşıma başından itibaren destek vermiştir. Dışişleri Bakanı Clinton da Libya'daki krizin çözümüne aktif bir şekilde müdahil olarak sivilleri korumak ve yaşanan katliamları durdurmak için askeri müdahale seçeneğine sıcak bakmıştır. Clinton, Obama gibi Libya'da sonu belli olmayan krize karşı tek başına müdahalede bulunmanın Amerikan çıkarlarına uygun düşmeyeceğinin farkına varmıştır. Ancak yine de Obama'nın yakın çevresinde askeri müdahaleye her türlü koşulda karşı duranlar olmuştur. Amerikan yönetimince Libya'daki çatışmaya dahil olmanın, ABD'nin

çıkarlarına uygun olmadığı ve çatışmaları olumsuz bir şekilde etkileyeceği düşünülmüştür. Ancak Beyaz Saray'da Kaddafi'nin iktidardan çekilmesi ve ABD'nin Libya'da gereken adımları atması yönündeki tutum ağır basmıştır (Özdemir, 2018: 123-124).

ABD'nin operasyona geriden destek vermesinde, Obama'nın Kongre'den yeterli destek görememesi ve Amerikan kamuoyunun müdahaleye sıcak bakmaması etkili olmuştur. Libya konusunda Kongre'de hem Demokratik Partililer hem de Cumhuriyetçi Partililer kendi içlerinde ayrıışmışlardır. Başkanlar, ani saldırıları engellemek ve Amerikan vatandaşlarını kurtarmak da dahil olmak üzere önceden kongre onayını almadan askeri güç kullanma konusunda bazı takdir yetkisine sahiptir. Lakin Amerika, Libya tarafından doğrudan tehdit edilmediği veya saldırıya uğramadığı için böyle bir gerekçe Libya için geçerli değildir. Amerikan anayasasına göre savaş yetkisi Güvenlik Konseyi ve NATO tarafından değil yalnızca Kongre tarafından verilmektedir (Fisher, 2011: 11). Libya'daki askeri operasyona ABD'nin yerine Fransa'nın öncülük etmesi, kamuoyunun görüşlerinin önemini ortaya koymaktadır. Aşağıda yer alan tabloda ABD ve Avrupalı müttefiklerinin Libya müdahalesine yönelik kamuoyu yoklamalarından elde edilen sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 32. Libya Müdahalesine Yönelik Kamuoyu Yoklamaları

	MART 2011			NİSAN 2011	
	Destek	Karşı	Kararsız	Destek	Karşı
ABD	%32	%37	%31	%55	%45
İngiltere	%37	%36	%28	%50	%49
Fransa	%40	%31	%30	%63	%37
Almanya	%34	%39	%27	%12	%88
İtalya	%29	%49	%21	%40	%60

Kaynak: Clements (2013:122).

Tabloda görüldüğü üzere Mart ayında Amerikan halkında müdahaleye karşı olanların oranı fazladır. Ayrıca Amerikan halkının önemli bir kısmının askeri müdahale konusunda kararsızlık yaşadığı görülmektedir. Amerikan halkı Nisan ayından itibaren müdahaleye sınırlı ölçüde destek vermiştir. İngiliz halkı ise Libya'ya yönelik müdahaleye Mart ve Nisan aylarında yüzde 1 gibi düşük bir oranda destek vermiştir. Alman halkı ise başından itibaren Libya'ya yönelik müdahaleye karşı çıkmıştır. Ancak Nisan ayında müdahaleye karşıtlık daha da artmıştır. İtalyan halkı da Almanya gibi Libya'ya yönelik müdahaleye karşı çıkmıştır. Libya'ya karşı askeri müdahale en fazla Fransızlar tarafından desteklenmiştir. Fransızlar, Nisan 2011'de yüzde 63 gibi yüksek bir oranla askeri operasyonu savunmuştur. Devletlerin karar alma sürecinde kamuoyunun desteğini almasının önemi Libya krizinde açıkça görülmüştür. Fransa, kamuoyunun verdiği destekle operasyona liderlik etmeyi başarmıştır.

Ohio'dan Kongre üyesi Dennis Kucinich'in, "Amerika yine dünyanın polisliğine soyundu. Yöneticiler nereye ne zaman müdahale edileceğine karar veriyor. Bence bu tehlikeli bir durum" ve Cumhuriyetçi Senatör Rand Paul'un, "Cesur askerlerimiz ülkemizi yurtsever bir şekilde savunuyor. Askerlerimizden başka ülkeleri yeni baştan kurmaları ya da polislik yapmaları istenemez. Askerlerimiz Amerikan Kongresi tarafından uygun görülen savaşlarda hizmet etmeli, Birleşmiş Milletler için değil. Ortadoğu'da

ayaklanmalar devam ediyor. Libya'ya ya da başka bir ülkeye asker göndermek taraf tutmak olur. Bu halkları tanımıyoruz bile" yönündeki sözleri Kongre'de Obama'nın Libya politikasına olan karşı duruşu açıkça göstermektedir (Obama'nın Libya Politikası Kongre'yi Böldü, **Amerika'nın Sesi**, 29.03.2011). Amerikan halkının ve Kongre'nin verdiği tepki nedeniyle ABD operasyon sürecinde Fransa'nın gerisinde kalmıştır.

ABD, Fransa ve İngiltere gibi uluslararası aktörlerin gerçekleştirdiği Libya operasyonu, "insani müdahale" argümanı ile yapılmış olsa da; Libya'nın petrol kaynakları müdahalede önemli bir faktör olmuştur. Libya'nın, Afrika kıtasının en büyük, dünyanın dokuzuncu büyük petrol rezervlerine sahip olması uluslararası aktörlerin ilgisini Libya'daki gelişmelere vermesinde etkili olmuştur. 2002 yılında Libya'ya yönelik BM'nin uyguladığı yaptırımların kaldırılmasının ardından Libya'da faaliyet gösteren Amerikan ve Avrupa merkezli petrol şirketleri yatırımlarını arttırmışlardır. Amerikan Occidental, İngiliz BP, Exxon Mobil, Lasmo, İtalyan ENI grubu, İsveçli Lundin, Rus Tafnet ve Fransız Total gibi küresel çapta faaliyet gösteren büyük şirketler Libya'da ihaleler kazanmışlardır. Özellikle Fransa ve Avrupa'nın pek çok ülkesi açısından Libya'nın enerji kaynakları büyük önem arz etmektedir. Ayrıca Çin'in, Libya ve Afrika petrollerinin önemli bir ithalatçısı olması, ABD-Çin rekabetinin kızışmasına ve diğer ülkelerin bu rekabetten kalacak pay konusunda endişe duymasına neden olmuştur (Bölme vd., 2011: 29). Aşağıda yer alan tabloda yıllara göre Libya, Irak ve Suriye'nin toplam petrol rezervine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 33. Libya, Suriye ve Irak'ın Kanıtlanmış Toplam Petrol Rezervleri

	1998 Sonunda (Milyar Varil)	2008 Sonunda (Milyar Varil)	2018 Sonunda (Milyar Varil)	2018 Sonunda (Milyar Ton)	2018 Sonunda Dünyadaki Payı (%)
Libya	29.5	44.3	48.4	6.3	2,8
Suriye	2.3	2.5	2.5	0.3	0,1
Irak	112.5	115.0	147.2	19.9	8,5

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy (2019, 68th Edition).

Tabloda görüldüğü üzere dünya petrol rezervinin yüzde 2,8'ine sahip Libya, enerji kaynakları sınırlı düzeydeki Avrupa için büyük önem arz etmektedir. Fransa başta olmak üzere Avrupalı pek çok ülkenin Libya'daki krizden yoğun bir şekilde etkilenmesi söz konusudur. ABD'nin enerji kaynakları açısından Avrupa'ya göre oldukça avantajlı konumda olması ve artan kaya gazı üretimi sayesinde ABD'de doğalgaz fiyatları yarı yarıya düşmüştür (Kazokoğlu, 2013). Enerji konusunda atılım yapan Obama yönetiminin Libya operasyonuna geriden liderlik etmesi, krizin çözümünde realist yaklaşımı tercih ettiğini göstermektedir. Fransa ve Avrupa'nın enerji kaynaklarının yetersiz olması Libya'daki krize aktif bir şekilde müdahil olmalarında etkili olmuştur. Tabloda görüldüğü üzere, Libya krizine büyük önem veren Avrupa ülkelerinin dünya petrol rezervlerinin yalnızca yüzde 0,1'ine sahip olan Suriye konusunda yeterince hassasiyet göstermemelerinin nedeni kısmen de olsa anlaşılmaktadır.

Rusya'nın 2006 yılı sonrasında Ukrayna'da olduğu gibi Avrupa'ya ihraç ettiği gaz ve petrol kaynaklarını silah olarak kullanması, AB'yi Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için alternatif enerji kaynaklarına yönlendirmiştir. AB ülkeleri, alternatif enerji kaynaklarının güvenliği için siyasi ve askeri açıdan sorumluluk almaktan çekinmemişlerdir. Avrupa ülkeleri Libya meselesine enerji güvenliği bağlamında pragmatik bir biçimde ve stratejik açıdan önem taşıyan bir konu olarak yaklaşmışlardır.

ABD'nin Libya operasyonuna geriden liderlik etmesinde mülteci sorunundan doğrudan etkilenmeyecek olmasının da etkili olduğu düşünülebilir. Libya, coğrafi konumu itibariyle Akdeniz üzerinden Avrupa kıyılarına ulaşmak isteyen yüz binlerce mültecinin geçiş yapabileceği bir noktadadır. Libya'da istikrarın sağlanamaması uzun vadede ABD için büyük bir tehdit oluşturmaya da; Avrupa mülteci sorunuyla boğuşmak durumunda kalmıştır. Libya'dan Avrupa'ya doğru yaşanan göç AB içinde zaman zaman krize yol açmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 23 Şubat 2012 tarihinde İtalya ile Libya arasında denizde yakalanan mültecilerin Libya'ya gönderilmesine ilişkin yapılmış olan anlaşmayı bozması kriz yaratmıştır. İtalya, Avrupa'dan destek göremediği durumlarda hukuki boşluklardan yararlanmaya çalışmış ve 2011 yılında 25 bin Kuzey Afrikalı mülteciye Schengen vizesi vererek sorunu AB'nin geneline yaymıştır (Alkan, 2019). Özetle; Libya'da başlayan mülteci krizinden doğrudan etkilenmeyen ABD'nin, askeri operasyona geriden destek vererek; liberal müdahaleci yaklaşımla realist bir dış politika anlayışını eş zamanlı olarak uygulamaya çalıştığı görülmektedir.

Çin ile rekabet içerisinde olan ABD'nin, Birleşik Devletler Afrika Komutanlığı'nı (AFRICOM) genişletmek ve Libya üzerinden bölgeyi kontrolü altında tutmak istemesi küresel çapta rekabeti kızıştırmıştır. Libya'ya yönelik askeri operasyonu AFRICOM'un ana üssü Cibuti'den başlatan ABD, hem operasyon komutanlığını etkin bir şekilde yürütme fırsatını hem de bölgenin geleceğinde etkin bir rol oynama fırsatını elde etmiştir. Libya operasyonu, ABD'nin Ortadoğu'dan Afrika'ya uzanan bir coğrafyada Çin'in etkisini kırmasında önemli bir fırsat olarak görülmektedir. ABD'nin AFRICOM ile yaptığı çıkış, Fransa'yı da harekete geçirmiştir. Fransa, Libya'daki askeri müdahaleye aktif bir şekilde katılarak küresel rekabetin Kuzey Afrika ayağında avantajlı bir konuma erişmek istemiştir. ABD, Libya'daki askeri müdahalede Fransa'yla işbirliği içerisinde hareket etmiş olmasına rağmen; Cezayir, Nijerya, Çad ve Tunus gibi ülkelerde etkili olmayı sürdüren Fransa'nın bölgedeki nüfuzunu daha da arttırmasını istememektedir. Libya'daki müdahaleye dahil olan İngiltere ise bölgesel rekabetin kızıştığı ortamda prestij kazanmaya ve Fransa'nın bölgedeki etkisini arttırma çabasını dengelemeye çalışmaktadır (Bölme vd., 2011: 29-30).

Başkan Obama'nın ilk döneminin sonlarına doğru, ABD Büyükelçisi olarak gönderilmiş olan Cristopher Stevens ve üç konsolosluk çalışanının 12 Eylül 2012 tarihinde gerçekleştirilen silahlı saldırı sonucu öldürülmesi, Obama ve Dışişleri Bakanı Clinton'ın Libya ve Ortadoğu'ya ilişkin politikasının sorgulanmasına yol açmıştır. Libya'daki kriz doğrudan Amerikan topraklarına yönelik bir tehdit oluşturmaya da; ülkede bulunan Amerikalıların güvenliğinin sağlanmasında Obama yönetiminin yetersiz kaldığı görülmüştür. Uluslararası kamuoyu, UGS'de güvenlik meselesini uluslararası bir

yaklaşımına ele alan Obama'dan Libya'daki terörist saldırılara karşı önlem almasını beklemiştir. Obama, ilk döneminin sonlarına doğru dünyayı tehdit etmeye başlayan küresel terör sorununa çözüm bulmak için harekete geçmek durumunda kalmıştır. Kaddafi sonrasında Libya'da otoritenin yeniden tesis edilmesinde yaşanan zorluklar Obama ve dış politika ekibinin Ortadoğu stratejisini gözden geçirmesine neden olmuştur. Obama yönetiminin Libya politikasını sorgulayan Amerikan kamuoyunda, Washington'ın önceliklerini dikkatli bir şekilde belirlemesi gerektiğine ilişkin tartışmalar başlamıştır. Chollet'e göre Amerikan yönetimi, Libya'da ABD'nin çıkarlarını ve rakiplerini dengelemeye dönük adımlar atmaya çalışmıştır. ABD'nin ilgisinin tamamen Libya'da olmasının önem arz etmediğini iddia edenlerle Washington'ın her yerde hakim olması gerektiğini savunanlar arasında ayrışma yaşanmıştır. Bu iki farklı görüş arasında denge kurmaya çalışan Obama, Libya politikasını her iki tarafı da kısmen memnun edecek şekilde belirlemiştir. Obama, Libya'daki otorite sorununu da Libya'nın iç kapasitesini arttırarak çözmeye çalışmıştır (Özdemir, 2018: 127-128).

ABD'nin Libya Büyükelçisi Cristopher Stevens'in öldürülmesi hakkında değerlendirmelerde bulunan Türkiye'nin Eski Trablus (Libya) Büyükelçisi Uluç Özülker'e göre:

ABD'de Demokratlar Libya'da çok büyük hata yapmıştır. Büyükelçinin öldürülmesi, baştan aşağıya Clinton'ın dışişleri bakanı olarak hatasıdır. Demokratların çok ciddi bir değerlendirme hatası yaptıklarını kabul etmek lazım. Bugün Libya karmakarışık; Libya'dan bütün çıkmaz, iç savaş sonunda bölünecekler. Ama kesin olan bir şey var; 1980'lerin başından beri devam eden yanlış ABD politikalarının izlerini de net bir biçimde görmek lazım. (Uluç Özülker, kişisel görüşme, 31 Ağustos 2020).

Obama'nın liberal müdahale yaklaşımı çerçevesinde hayata geçirdiği "Leading from Behind" stratejisi, Fransa öncülüğünde Libya'da gerçekleştirilen askeri operasyonla Kaddafi'nin devrilmesinde başarılı olmasına karşın Kaddafi'nin ardından ülkede düzen kurulmasında başarısız olmuştur. Obama'nın, Kaddafi'nin yerine geçen yönetime yardımcı olacak barış gücü göndermeyi reddederek, terör ve milis güçlerince doldurulan güç boşluğu yaratılmasına neden olduğu düşünülmektedir. BM Güvenlik Konseyi kararı ve uluslararası toplumun desteği ve meşruiyeti çerçevesinde Libya'ya müdahale eden NATO ve Batı'nın, isyancılar tarafından Kaddafi'nin hunharca öldürülmesinden sonraki süreçte siyasi düzenin nasıl ve ne şekilde kurulacağı ile ilgili bir plan yapmadığı görülmüştür. Ayrıca direkt ve dolaylı askeri müdahaleyle, Libya'nın siyasi açıdan yeniden yapılandırılması konusunda gerek Libya'da gerekse uluslararası kamuoyu ve müttefikler arasında samimi bir uzlaşmanın olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu durum, bölgesel ve küresel güçlerin ülke içinde birbirleriyle çatışma halinde olan farklı kabile unsurlarıyla işbirliği yapmasına ve ülkedeki çatışmaların artmasına neden olmuştur. Başkan Obama'nın "Libya lideri Muammer Kaddafi'nin devrilmesinden sonrası için hazırlıklı olmamanın başkanlık döneminde yaptığı en büyük hata olduğunu" söylemesi, Libya krizinin yeterince başarılı bir şekilde yönetilmediğini ortaya koymuştur. Ancak yine de Obama, Libya'ya yönelik müdahalenin doğru olduğunu belirtmiştir. Obama, Libya krizinde İngiltere ve Fransa'yı eleştirmiş ve özellikle de İngiltere Başbakanı David Cameron'un müdahale sonrası "dikkatinin dağıldığını" vurgulamıştır (President Obama: Libya aftermath 'worst mistake' of presidency, **BBC**, 11.04.2016).

Süleyman Kızıltoprak'a göre de:

Libya lideri Muammer Kaddafi, hak etmediği bir şekilde, hunharca katledildi. (Kaddafi'ye karşı) insan olarak, yönettiği bir toplumda elbette hukuka aykırı uygulamaları ve adaletsizlikleri gibi suçlamalar yöneltilebilir. Kaddafi mahkemede sorgulanır ve bir mahkeme neticesinde cezası neyse ona çarptırılabilirdi. Ama öyle olmadı. ABD ve Fransa'nın öncülük ettiği ama Fransa'nın daha istekli olduğu bir hava saldırısında NATO'nun devreye sokularak, Fransız uçaklarıyla, Libyalı siviller ve hükümet kuvvetleri gibi herhangi bir ayrıma gitmeden Kaddafi rejiminin devrilmesi için hava bombardımanına başladılar ve Libya lideri Kaddafi insanca muamele görmeden, çok hunharca bir şekilde, bu toplumsal olaylar sırasında katledildi. (Süleyman Kızıltoprak, kişisel görüşme, 9 Ekim 2020).

Kaddafi'nin yargısız bir şekilde infaz edilmesi; NATO, ABD ve Batılı müttefiklerin Libya'da ülkenin geleceği hakkında çıkarlarının çelişmesi, bölge ve dünya kamuoyunda kötümser bir algı oluşturmuştur. Kaddafi sonrasında güçlü bir devlet yapısının, askeri ve kamu bürokrasisinin olmadığı Libya'da post kolonyal kültürün de etkisiyle parçalanma yaşanmış ve ülke giderek kaosa sürüklenmiştir. Bölgesel ve küresel güçlerin yaşanan krize kendi ulusal çıkarları bağlamında müdahil olmasıyla birlikte Libya'da ulus içi dinamikler de harekete geçmiş ve ülke birbiriyle çatışan güçlerin savaş arenasına dönüşmüştür.

Libya krizi aslında ABD'de üstünlük, seçici angajman, izolasyonculuk ve işbirlikçi güvenlik stratejisini destekleyenleri ve idealistler/liberaler ile realistleri karşı karşıya getirmiştir. Başkanlığının ilk döneminde Libya krizinin çözümünde orta yol bulmaya çalışan Obama, kendisinin de belirttiği gibi zaman zaman hata yapmış zaman zaman da doğru adımlar atmıştır. NATO'nun askeri müdahaleyi çok taraflı bir şekilde gerçekleştirmesi ve ABD'nin ekonomik maliyetin tamamını üstlenmeden operasyona geriden liderlik etmesi, Obama yönetiminin realist yaklaşıma uygun bir yol izlemeye çalıştığını göstermektedir. Ayrıca Libya'daki insani krizin çözülmesine yönelik atılan adımlar, Obama'nın ilk döneminde idealist bir yaklaşımla da hareket etmeye çalıştığını göstermektedir. UGS'de Amerikan liderliğini savunan Obama, Libya krizini üstünlük ve izolasyonculuktan uzak durarak, seçici angajman ve işbirlikçi güvenlik stratejisine uygun olarak çözmeye çalışmıştır. Obama, Libya krizinde ABD'nin içinde bulunduğu ekonomik koşulları dikkate alarak yeniden mevzilenme stratejisine kısmen de olsa uygun hareket etmeye çalışmıştır. Libya krizi Obama'nın tek bir grand strateji üzerinden hareket etmediğini ortaya koymuştur. Ayrıca Libya'da müdahale sonrasında istenilen barış ortamının sağlanamaması ve ABD'nin NATO müttefiki Fransa ve İngiltere'nin Libya'da insani krizi çözüme kavuşturmak yerine kendi ulusal çıkarlarını korumaya dönük bir yaklaşım sergilemeleri Obama'yı endişelendirmiştir.

Obama'nın 2016 yılında verdiği röportaj sırasında Libya konusunda hata yaptığını itiraf etmesi, dış politikada liderin hatalı kararlar alabileceğini göstermiştir. Obama'nın Fransa, İngiltere ve diğer NATO müttefiklerinin Libya'daki amaçlarını yeterince anlayamaması, başkanlığının ikinci döneminde ABD'nin Libya politikasının çıkmaza sürüklenmesine neden olmuştur. Obama'nın ikinci dönemindeki Libya politikası bir sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

BÖLÜM 4: OBAMA'NIN II. DÖNEMİNDE ABD'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI VE TRUMP DÖNEMİNE KALAN MİRAS

Başkanlığının ilk döneminde Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı sonucu istediği şekilde politika geliştiremeyen Obama, ikinci döneminde bölgede yaşanan sorunları çözmeye yönelik strateji geliştirmek durumunda kalmıştır. Ortadoğu'nun pek çok ülkesindeki kaotik ortam ve özellikle de Irak-Suriye arasında etkili olan IŞİD ve benzeri yapıdaki radikal terör örgütleriyle mücadele edilmesine yönelik girişimler büyük önem arz etmiştir. Ayrıca Obama, ilk döneminde ABD'nin müttefik ülkelerle birlikte gerçekleştirdiği Libya operasyonunun ardından yaşanan sorunları çözüme kavuşturmak ve Kaddafi sonrası yaşanan politik istikrarsızlığı gidermeye yönelik strateji geliştirmek durumunda kalmıştır. Obama'nın ikinci döneminde genel olarak Ortadoğu ve spesifik olarak da Irak, Suriye ve Libya'daki gelişmeler, teorik tartışmalar ve Amerikan grand stratejileri doğrultusunda incelenmiştir. Bu bölümde ilk olarak Obama'nın ikinci kez başkan seçilmesinde etkili olan faktörler ve seçim kampanyasında vurguladığı konular irdelenmiştir. İkinci olarak Obama'nın başkan seçilmesinin ardından ABD'nin Ortadoğu politikası kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Başkan Obama ve yönetiminin dış politikaya ve özellikle de Ortadoğu'ya yönelik söylemleri ve Kongre üyelerinin ABD'nin Ortadoğu politikasına ilişkin yaptığı açıklamalar, teorik yaklaşımlar çerçevesinde ele alınarak incelenmiştir. Obama'nın bölge ülkelerinde yaşanan terör, askeri darbe ve halk isyanları karşısındaki duruşu ve etkisi ekonomik, siyasi ve askeri açılardan değerlendirilmiştir. Üçüncü olarak, Irak, Suriye ve Libya'da yaşanan askeri, siyasi ve ekonomik krizlere ilişkin Obama'nın getirdiği çözüm önerileri teorik tartışmalar ışığında irdelenmiştir. Obama'nın IŞİD başta olmak üzere radikal örgütlere yönelik geliştirdiği mücadele stratejisinin bölgedeki etkisi, taraflar açısından olumlu ve olumsuz yanlarıyla değerlendirilmiştir. Ayrıca Obama'nın ikinci dönemindeki Ortadoğu stratejisinin ilerleyen süreçte ABD'nin Ortadoğu politikasında yarattığı etki tartışılmıştır. Bu doğrultuda Obama'nın ardından göreve gelen Trump'ın dış politikada ve özellikle de Ortadoğu'daki gelişmelere ilişkin izlediği politikaların analizi yapılarak Obama'nın bölgedeki etkisi analiz edilmiştir.

4.1. Obama'nın 2012 Başkanlık Seçimlerindeki Siyasal Kampanyasının Analizi

Başkan Obama'nın ikinci dönemini incelemenden önce Obama'nın 2012 yılında yürüttüğü seçim kampanyasındaki söylemlerine ve dış politikada öncelik verdiği konulara kısaca değinilmesi önem arz etmektedir. 2008 yılında sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanan ve Amerikan seçimlerinde büyük bir değişim başlatan Obama, 2012 seçimlerinde Demokratik Parti'nin doğrudan başkan adayı olarak Cumhuriyetçi Parti'nin adayı Mitt Romney ile yarışmıştır. 2012 yılındaki başkanlık seçimlerinde sosyal medyanın öneminin daha da artması ve Amerikan kamuoyunun ekonomik ve politik sorunların çözülmesine ilişkin beklentilerinin artması, Obama'nın bu seçim kampanyasına da büyük özen göstermesine yol açmıştır.

2012 kampanyasını pek çok platformda yürüten Obama, yeni sosyal medya tekniklerinin kullanılmasında öncü olmuştur. Obama'nın ön seçimlerde rakibinin olmaması, Romney'e nazaran daha fazla kaynaklara erişme imkânına ve sosyal medya sitelerini daha aktif bir

şekilde kullanarak seçim kampanyasını yürütmesine olanak sağlamıştır (Birgisdottir, 2014: 27). Aşağıda yer alan tabloda Obama ve Romney'in Başkanlık seçimlerinde sosyal medya kullanımına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 34. ABD Başkanlık Seçimleri Sosyal Medya Kullanım Verileri (2012)

	Barack Obama	Mitt Romney
Facebook Beğenenler	31.250.798	10.475.150
Youtube Videoları Görüntülenme Sayısı	253. 407.036	27.528.384
Twitter Takipçi Sayısı	21.254.754	1.559.035

Kaynak: Akyol (2015: 103).

Tabloda görüldüğü üzere 2008 seçimlerinde Cumhuriyetçi Başkan adayı McCain'e karşı sosyal medya kullanımında başarılı olan Obama, 2012 seçimlerinde Romney'e karşı da başarılı olarak; kamu diplomasisini Cumhuriyetçi adaylara nazaran daha iyi bir şekilde yürüttüğünü bir kez daha kanıtlamıştır. Dünyada sosyal medyanın en yoğun kullanıldığı platformlarda Obama rakibine karşı büyük üstünlük sağlamıştır. Obama 2008-2012 yılları arasında Facebook'taki destekçi sayısını 13,2 kat arttırarak büyük bir başarı elde etmiştir. Obama, Facebook'ta gönüllülerin desteğiyle 600 milyon dolar yardım toplamayı da başarmıştır (Akyol, 2015: 103).

İletişim teknolojilerinde yaşanan büyük değişim Amerikan seçimlerinde de giderek büyük bir değişim yaratmıştır. Lobilerin yanı sıra daha düşük maliyetlerle toplumun geniş kesimiyle ilişki kurmak kolaylaşmış ve bu durum kendisini Obama'ya yakın hisseden alt kesimlerin ve gençlerin 2012 seçimlerinde de yeniden Obama'yı desteklemelerini sağlamıştır. Ayrıca sosyal medyanın gelişimiyle beraber Amerikan seçimlerinin yalnızca Amerikalılar tarafından değil dünyanın pek çok ülkesinden takip edilmesi, ABD'de kamu diplomasisinin önemini artırmıştır.

Amerikan siyasetinde kamu diplomasisinin artan önemi Başkan Trump döneminde de devam etmiştir. 2016 başkanlık seçim sürecinde ve başkan seçildikten sonra Twitter'ı aktif bir şekilde kullandığı görülmektedir. Trump, Obama'dan daha da ileri giderek siyasi gündeme ilişkin önemli konulardaki değerlendirmelerini Twitter üzerinden yapmaktadır. Trump'ın göreve başladığı 20 Ocak 2017 tarihinden 12 Eylül 2018'e kadar 4718 tweet atması dikkate değerdir. Ancak hem Obama'nın hem de Trump'ın sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanmalarına karşın bunu kamu diplomasisini başarılı bir şekilde yürütmek amacıyla gerçekleştirdikleri şüphelidir (Öncel, 2018: 98).

Amerika'daki seçimlerde kamu diplomasisinin artan öneminin yanı sıra ekonomik harcamalarda da önemli bir artış meydana gelmeye başlamıştır. Romney ile Obama arasında geçen başkanlık yarışı, Amerikan tarihine ekonomik açıdan en çok harcamanın yapıldığı seçim olarak geçmiştir. Kampanya süresince Obama 1.123 milyar dolar, Romney ise 1.019 milyar dolar harcamıştır (Vogel vd. 2012). 2012 başkanlık seçimlerinde başkan adaylarının yüksek miktarda harcama yapmasında, ABD Yüksek Mahkemesi'nin 2010 yılında şirketleri de kişi sayarak istedikleri miktarda bağış yapmalarının önünü açması etkili olmuştur. Mahkemenin aldığı karar, Amerikan seçimlerinde önemli bir etki yaratmıştır. ABD'de Süper PAC'lar'ın, politik konuşmalara sınırsız para harcama imkânına kavuşmasıyla beraber şirket paralarının politikadaki etkisi

yoğun bir şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Zaten 2012 Başkanlık seçimlerinde büyük miktarda para harcanacağını sinyali 2010 yılındaki Kongre seçimlerinde görülmüştür. 2010 Kongre seçimlerinde PAC'lar 65,3 milyon dolar harcama yapmışlardır. Ayrıca Cumhuriyetçi Parti'nin başkan adayı Romney'in, "Restore Our Future" gibi Amerikan siyasetinde etkili olan Süper PAC'ların desteğini kazanması, Obama karşısında iddialı bir aday olmasını sağlamıştır. Ayrıca seçimlerde süper PAC'ların etkisinin hissedilmesi, başkan adaylarının negatif bir kampanya yürütmesine yol açmıştır (Tunçdemir, 2012).

Süper PAC'ların etkisiyle Amerika'daki siyasal iletişim sürecinin pozitif mesajlardan ve kampanyalardan ziyade negatif söylemlerle yürütülmeye başlanması, Amerikan kamu diplomasisine olumsuz yönde etki yaratmaya başlamıştır. İç politikada artan negatif söylemler dış politikaya etki etmeye başlamıştır. Obama'nın ikinci döneminde Ortadoğu'daki sorunlardan uzak durmak istemesi ve bölgeye yönelik pozitif mesajlarının azalmaya başlaması bu durumun göstergesidir. Ayrıca çalışmanın ilerleyen bölümünde değinileceği üzere dış politikada ve özellikle de Ortadoğu'ya yönelik sosyal medya araçlarını kullanarak sert söylemlerde bulunan ve negatif bir tutum sergileyen zengin iş adamı Trump'ın başkan seçilmesi, Amerikan kamu diplomasisine büyük zarar vererek Ortadoğu halkının Amerikan karşıtı bir tutum sergilemesine zemin hazırlamıştır.

Obama'nın ikinci kez başkanlığa aday olduğu başkanlık seçimlerinde ekonomik konular ve Libya konusundaki başarısızlıklar ön plana çıkmıştır. İşsizlik oranının yüzde 8'lere kadar düşmesi sayesinde Obama ekonomik açıdan kısmen başarılı olsa da Amerikan kamuoyunda ekonomiye ilişkin endişeler devam etmiştir. Hem Demokratik Partililer hem de Cumhuriyetçiler tarafından federal harcama konusunda kaygı devam etmektedir. Özellikle Obama'nın Libya'ya yönelik müdahale kararı halktan büyük oranda destek alamamıştı. Washington Post-ABC News Poll'un araştırması Amerikan halkının yüzde 51'inin Obama'nın performansını onaylarken yüzde 45'inin ise onaylamadığı sonucunu göstermiştir. Obama'nın seçimlerde favori olmasına rağmen seçimleri kazanmayı garanti edecek desteğe sahip olmadığı değerlendirmiştir. Ayrıca 2010 ara seçimlerinde Cumhuriyetçilerin bağış konusunda cömert davranması Obama'nın 2012 yılındaki başkanlık seçimlerinde işinin çok kolay olmadığını göstermekteydi. Ayrıca Obama'nın 2008 yılında Ohio, Pennsylvania ve Wisconsin gibi kilit öneme sahip eyaletlerdeki gücünün azaldığı ifade edilmiştir. Hatta Demokratik Partililer 2012 seçiminde Obama'nın 2008 yılındaki başkanlık seçiminde kazanamadığı hiç bir eyaleti kazanamayacağını dahi öne sürmüşlerdir (Bacon, 2012).

Obama, Demokratik Partililerin bile seçimi kaybetme endişesi duymasına rağmen orta kesimin çıkarlarının savunucusu olarak seçimi kazanmayı başarmıştır. Obama'nın rakibi Romney ise seçim kampanyasını, ABD ekonomisinin zarar gördüğü ve kendisinin sahip olduğu iş tecrübesi sayesinde yaşanan sıkıntıların üstesinden gelebileceği üzerine kurgulamıştır. Ancak Romney'in orta kesim ve halkın çıkarlarından ziyade zenginlerin ve iş adamlarının çıkarlarını korumaya yönelik bir politika izlemesi seçmen nezdinde olumlu sonuç vermemiştir. Ayrıca Romney'in Mormon inancına sahip olması da seçimi kaybetmesinde etkili olmuştur. Obama ise seçim gecesini Chicago'da yaptığı konuşmada kendisine destek veren kalabalığa daha yapacak çok daha fazla işleri olduğunu ve

Amerika için henüz en iyisine ulaşmadıklarını ifade etmiştir. Romney, Obama'nın ekonomik politikalarını eleştirmesine rağmen seçmenler Obama'nın orta kesimi ve halkın çıkarlarını korumaya yönelik uyguladığı ekonomik politikalara daha fazla güvenmiştir. Obama, seçimde beyazların yeterli desteğini alamamasına rağmen Afrika kökenli Amerikalıların, kadınların ve sandık çıkış anketlerine göre Latin Amerikalıların yüzde 69'unun desteğini alarak seçimi kazanmayı başarmıştır (Fahrenthold, 2012).

2008 yılında "İnanabileceğiniz değişim" sloganıyla başarı yakalayan Obama'nın, 2012 seçiminde "İleri" (*Forward*) sloganını kullanarak Amerika'yı yeniden global lider yapmayı amaçladığı düşünülmektedir. İhracatta AB ve Çin'in gerisinde kalarak dünyada üçüncü sıraya gerileyen ABD'nin ekonomik kalkınmaya ihtiyacı bulunmaktadır. Obama, "İleri" sloganıyla; Cumhuriyetçilerin geçmişte işe yaramayan politikalarına dönülmemesi gerektiğini başarılı bir şekilde ifade ederek seçimleri Romney'in önünde tamamlamıştır (Ries, 2012). Ayrıca Obama diğer başkan adayıyla karşılaştırıldığında Amerikan toplumunda dışlanmış etnik gruplardan ve yoksullardan daha fazla destek alarak toplumun bütün dinamiklerini etkileyen, elit kalmayan popüler bir söylem ve etkileşim geliştirebilmiştir.

El Kaide lideri Bin Ladin'in öldürülmesi de 2012 seçimlerinde Obama'ya büyük bir avantaj sağlamıştır. Amerikan tarihine '11 Eylül'ün öcünü alan başkan' olarak geçen Obama, ekonomik sorunlara rağmen terörle mücadeledeki başarısıyla takdir edilmiştir. Dış politika konusunda pasif kalması nedeniyle askeri açıdan aldığı kararları zaman zaman sorgulanan Obama'nın, Bin Ladin'in yakalandığını açıkladığı konuşmasında operasyon emrini bizzat kendisinin verdiğini vurgulaması ve "Amerika, aklına koyduğu her şeyi yapabildiğini bir kez daha kanıtladı" yönünde ifadeler kullanması, hem kendisine verilen desteği arttırmış hem de 2008 Başkanlık seçimlerinde Uşame Bin Ladin'i yakalama sözünü yerine getirmesini sağlamıştır (Obama Seçimi Garantiledi, **Milliyet**, 03.05.2011).

2012 yılındaki Başkanlık seçiminin Obama için kolay olmadığı seçim sonuçlarında ortaya çıkmıştır. Obama yüzde 51.06, rakibi Romney ise yüzde 47.20 almayı başarmıştır. Obama, 2008 seçiminde McCain karşısında yüzde 52.93 almasına rağmen Romney karşısında aldığı oy azalmıştır. Amerikan tarihinde Başkan Eisenhower'dan itibaren ikinci kez başkan seçilen adaylar oylarını arttırırken, Obama'nın ilk seçimde aldığı oyun altında bir oyla başkan seçilmesi ilk kez gerçekleşen bir durumdur. Obama, Romney'e karşı 26 eyalet ve Washington D.C'de üstünlük sağlayarak toplamda 332 delegenin oyunu elde etmeyi başarmıştır. Obama'nın 2008 seçiminde McCain karşısında 365 delegenin oyunu almasına rağmen 2012 seçiminde 332 delegenin oyunu alması kendisine verilen desteğin azaldığını göstermiştir (Federal Election Commission, 2013: 181-182).

2012 Başkanlık seçiminde Obama'ya verilen halk desteğinin azalması, Obama yönetiminin ikinci dönemde kamuoyunun rahatsızlık duyduğu ekonomi ve dış politikaya ilişkin konularda kısmen değişikliğe gitmek durumunda kalabileceğini göstermiştir. Özellikle Cumhuriyetçilerin ekonomi konusunda Obama'yı baskı altına alacakları görülmüş ve Demokratik Parti'nin ilerleyen dönemlerde ekonomik sorunlardan ötürü güç kaybedebileceği izlenimi oluşmuştur (Kırdar, 2012: 1-3). Ortadoğu'daki politik

istikrarsızlık sonucunda dünyada petrol fiyatları yükselerek Amerikan halkı için psikolojik sınır olan galon başına 4 dolar seviyesini aşmıştır. Amerikan yönetiminin tüketici benzin fiyatları üzerindeki etkisi az olsa da Amerikan başkanının başarısını değerlendirmede önemli bir kriterdir (Demiryol, 2011).

Başkanlık seçimindeki politik gelişmeler enerji ve çevre konularında değişim yaratmıştır. Obama, başkanlığının ilk döneminde küresel ısınma ve çevre sorunlarını önemseyen bir yaklaşım sergilemişti. Kongre'nin baskısı ve muhalefeti nedeniyle Obama 2012 seçimlerine girildiği süreçte iklim değişikliği ve çevrenin korunması konusunda ilerleme kaydedemedi. Ayrıca Beyaz Saray yetkilileri "Karbon Vergisi" fikrini reddetmişlerdir. Çevre konusunda Kongre'nin engeliyle karşılaşan Obama, yasama yoluyla düzenleyici işlemler yapmak yerine "Temiz Hava Yasası" altında düzenleyici işlemlerde bulunarak hava kalitesini arttırmak ve karbon emisyonunu azaltmak istemiştir. Bunun yanı sıra en büyük adımın, Çevre Koruma Ajansı'nın sera gazı kirliliğine ilişkin düzenleyici işlemler gerçekleştirmesiyle atılması öngörülmüştür. Özellikle ABD'nin uluslararası ortaklarından ve sivil toplumdan gelen baskılarla Başkan'ın ikinci döneminde çevrenin korunmasına yönelik olarak iklim konusunda iddialı adımlar atması beklenmiştir (Dormandly, 2013: 9).

2010 yılında yayınlanan UGS'de görüldüğü gibi çevre sorunlarına karşı duyarlılık gösteren Obama, Başkanlık seçiminin hemen ardından yaptığı konuşmada iklim değişikliğiyle mücadele için harekete geçeceğini ifade ederek liberal yaklaşımlara ve özellikle de Kopenhag Okulu'nun güvenlik anlayışına uygun bir tutum izlemiştir. Obama, Washington Georgetown Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada "Bir başkan, bir baba ve bir Amerikalı olarak buraya 'harekete geçmemiz gerek' demeye geldim" ifadesini kullanmıştır. İklim değişikliğini tehdit olarak gören Obama, "Bu tehdidin gerçekliğini reddedenlere sabrım yok. Dünya Düzdür Derneği'yle toplantı yapacak zamanımız yok" sözünü kullanmıştır. Obama, karbon salınım seviyesini 2020 itibarıyla, 2005'teki seviyenin yüzde 17 altına çekme taahhüdünü tekrarlamıştır. Ancak bu AB'nin hedeflerinin altında olduğu için eleştirilmiştir. Ayrıca elektrik üreten santrallere karbon salınım kısıtlaması konması kararlaştırılmıştır. Ancak Obama'nın bu yöndeki girişimleri Amerikan siyasal yapısından kaynaklanan sorunlar nedeniyle kesintiye uğramakta veya tepkiyle karşılanmaktadır. Yedi eyaletin Valisi, karbon salınım kısıtlamasının termik santrallerin kapanmasına ve yenilerinin yapılmasına engel olacağı gerekçesiyle Obama'dan bu önerisini geri çekmesini talep etmişlerdir. Ayrıca Cumhuriyetçi Partili Senatör Mitch McConnell'in elektrik santrallerine karbon salınım kısıtlaması getirilmesinin "kömüre karşı savaş" anlamına geleceğini vurgulaması ve Temsilciler Meclisi'ndeki en üst düzey Cumhuriyetçi Partili olan John Boehner'in Obama'nın çevre sorunlarına ilişkin planlarını 'kesinlikle çılgınlık' olarak tanımlaması, Obama'nın yeni dönemde işinin kolay olmadığını göstermiştir (Rincon, 2013).

2012 seçimleri dış politika açısından değerlendirildiğinde ülkesi dışında olan savaşlara asker göndermekten rahatsızlık duyan ve kendi iç sorunlarının giderilmesini isteyen bir seçmen profili oluşmuştur. Amerikan halkının iç politikaya öncelik verilmesi isteğini dikkate alan Obama seçim kampanyası boyunca yeniden seçilmesi durumunda ikinci

döneminde "ülkesi içindeki yapılanmaya" odaklanacağını vurgulamıştır. Amerikan siyasetinde dış politikanın ikinci plana düşmesi ve halkın iç meselelerin çözümüne odaklanması, Ortadoğu başta olmak üzere dış politikadaki sorunların diplomasiyi temel alan yaklaşımla çözülmek isteneceğini göstermiştir. Özellikle Ortadoğu'da geriden destek verme stratejisini uygulayan Obama'nın bu stratejisini devam ettireceği hatta ikinci dönemde Ortadoğu'daki gelişmeler karşısında daha da geride kalarak müttefiki konumundaki Türkiye gibi ülkelerle büyük sıkıntı yaşayabileceği gerçeği giderek gün yüzüne çıkmıştır (Kırdar, 2012: 1-3).

Obama ve ekibi seçim sürecinde özellikle Suriye gibi Ortadoğu'da çatışmaların yaşandığı bölgeye müdahalede bulunmaktan kaçınan bir yaklaşım sergilemiştir. Hatta bu nedenle Obama savaştan kaçtığı için eleştirilere maruz kalmıştır. Rusya'nın ve hatta Çin'in Suriye rejimini desteklemesiyle BMGK'da istenilen kararın çıkmamasını dikkate alan Obama, seçim sürecinde muhaliflere gıda ve maddi yardım gibi konularda sınırlı destek vermeye yönelik vaatlerde bulunmuştur. Mayıs 2012'de kimyasal silah kullanımının kırmızı çizgi olduğunun açıklanmasına rağmen ilerleyen süreçte bu çizgi defalarca geçilmiş ve 2013 yılının Ağustos ayında Şam'ın banliyölerinde kimyasal silah kullanılması sonucu yüzlerce kişinin öldüğü iddia edilmiştir. Obama seçim sürecinde özellikle Suriye konusunda ve bölgedeki gelişmeler karşısında riskli adımlar atmaktan uzak durarak zaman kazanmayı hedeflemiştir (Britannica, 2019).

2012 seçimlerinde ekonomi ağırlıklı olarak tartışılmasına rağmen dış politikada özellikle de Ortadoğu'da çözüm bekleyen sorunlar bulunmaktaydı. Obama, Romney karşısında seçimi kazanarak Amerika ve dış politika mirası açısından önemli bir fırsat elde etmiştir. Obama, seçim sürecinde sessiz kaldığı dış politikada önemli sorunları çözmeye odaklanmıştır. Obama yönetiminin yeni dönemde Ortadoğu'da İran'ın nükleer silah elde etmesinin engellenmesi, Suriye'deki mezhep savaşının Irak, Lübnan ve Bahreyn'e yayılma tehdidi ve Filistin sorununa ilişkin gelişmelerle meşgul olması söz konusu olmuştur. Ayrıca Avrupa'daki ekonomik sorunların küresel ekonomideki düzelmeyi tehdit etmesi, Çin'in iç baskıların etkisiyle dışarıda yeni bir liderlik için girişimde bulunması ve Rusya'nın stratejik silahların kontrolü için anlaşma beklentisi içerisinde olması gibi konular gündemi meşgul etmeye başlamıştır (Indyk vd. 2012).

Dünyada ve özellikle de Ortadoğu'daki siyasi karışıklıkları dikkate alan Obama, yeni dönemde doktrinine uygun olarak iç politikadaki meselelere ağırlık vereceğinin sinyalini vermiştir. Dış politikadaki sorunları ikinci plana atan Obama'nın ikinci döneminde bu politikasını sürdüreceği hatta bu yöndeki eğiliminin daha yoğun bir şekilde hissedileceği görülmüştür. Başkanlığının ilk döneminde ABD'nin askeri anlamda müdahalelerde bulunması gerektiğini düşünenlerin baskısıyla Libya'daki operasyona destek veren Amerikan yönetimi, yeni dönemde askeri operasyonlardan olabildiğince kaçınacağını sinyalini vermiştir. Obama'nın ikinci döneminde Dışişleri Bakanlığı'na Libya müdahalesinde büyük etkisi olan Clinton yerine İran ile nükleer müzakerelerde büyük etkisi olacak olan ve diplomasiye büyük önem veren John Kerry'nin atanması bu durumun önemli bir göstergesidir. Obama'nın, 2004 yılında Başkan Bush karşısında Demokratik Parti'nin Başkan adayı olan Kerry'i ataması yeni dönemde de Bush'un

izlediği politikalardan uzak durma eğilimini sürdüreceğini göstermekteydi. Obama, başkan adaylığı sürecindeki tutumuyla, Ortadoğu'da liberal müdahaleci bir yaklaşımdan uzak durarak yeni dönemde de realist bir tutum sergilemeyi hedeflemiştir. Obama, ikinci döneminde Ortadoğu'daki siyasi kargaşanın etkisiyle işbirlikçi güvenlik ve hatta seçici angajman stratejilerini uygulamaktan ziyade yeniden mevzilenme stratejisine uygun olarak izolasyonist eğilimi artan bir politika izlemeyi istemiştir.

2012 Başkanlık seçimleri ve sonrasında Obama'nın iç politikaya ağırlık vermesi ve Ortadoğu'da askeri müdahale gerçekleştirilmesine ilişkin temkinli bir yaklaşım geliştirmesinde Demokratların giderek güç kaybetmesinin etkili olduğu değerlendirilmektedir. Aşağıda yer alan tabloda Amerikan seçimlerinde Senato, Temsilciler Meclisi ve Başkan'lık seçimlerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 35. Yıllara Göre Amerikan Seçimleri ve Sonuçları

Seçim Tarihi	Temsilciler Meclisi Seçimleri	Senato Seçimleri	Başkanlık Seçimleri	Temsilciler Meclisi'nde Çoğunluk	Senato'da Çoğunluk
8 Kasım 2016	+	+	+	Cumhuriyetçi	Cumhuriyetçi
4 Kasım 2014	+	+	-	Cumhuriyetçi	Cumhuriyetçi
6 Kasım 2012	+	+	+	Cumhuriyetçi	Demokrat
2 Kasım 2010	+	+	-	Cumhuriyetçi	Demokrat
4 Kasım 2008	+	+	+	Demokrat	Demokrat

Tabloda görüldüğü üzere 2010 yılında Temsilciler Meclisi'nin Demokratik Parti'den Cumhuriyetçi Parti'ye geçmesi Obama açısından endişe yaratmaya başlamıştır. 2012 seçimlerinde Senato'da çoğunluk durumunda olan Demokratik Parti'nin, 2014 yılında hem Senato hem de Temsilciler Meclisi'nde Cumhuriyetçilere karşı azınlık durumunda kalması söz konusu olmuştur. Demokratik Parti'nin seçimleri kaybetmeye başlaması, Obama'nın iç meselelere yoğunlaşmasına ve dış politikadaki sorunların çözümünde zorluklar yaşamasına neden olmuştur.

2012 yılındaki başkanlık kampanyasında görüldüğü üzere Obama'nın ikinci döneminde izleyeceği dış politikadaki temel ilkeler:

- Denizaşırı ülkelerdeki askeri varlığın azaltılması ve müttefiklerle birlikte ABD'nin küresel askeri sorumluluklarının yeniden düzenlenmesi,
- Uluslararası tehditlerin üstesinden gelmek için öncelikle yumuşak güce başvurulması son çare olarak askeri güç kullanılması,
- Amerikan çıkarları ve değerlerini korumak için askeri güç kullanılabileceği,
- Askeri gücün konuşlandırılmasında ve gücün kullanılmasında seçici davranılacağı ve yurt dışında askeri varlığın daha az bulundurulması,
- Askeri gücün sınırlı araçlarla çok taraflı ve orantılı olarak kullanılması,
- Hava kuvvetlerinin sınırlı olarak kullanılması ve

- Geleneksel olmayan tehditlere, özellikle de küresel terörizme odaklanılması olarak kategorize edilebilir (Atlas, 2012; Kaufmann, 2014; Stepak ve Whitlark, 2012).

4.2. Başkan Obama'nın II. Dönemi ve Sonrasında ABD'nin Orta Doğu Politikası

Başkan Obama ikinci dönemine, Ortadoğu'da ağırlıklı olarak olumsuz koşulların yaşandığı fakat sınırlı düzeyde de olsa olumlu gelişmelerin yaşandığı bir ortamda başlamıştır. Öncelikle göreve ilk geldiğinde Arap-İslâm dünyasında büyük umut yaratan Başkan Obama, Arap Baharı ve bölgedeki isyan hareketlerinin olumsuz yöndeki etkisiyle bölgeye yönelik vizyonunu harekete geçirememiştir. İlk döneminde büyük zorluklar yaşayan Başkan Obama'nın yeni dönemde de Ortadoğu'da büyük zorluklarla karşılaştığını belirtmek gerekir. İlk olarak Obama'nın ABD'nin İslâm dünyasıyla olan ilişkisini yeniden tanımlamak için verdiği sözü yerine getirememesi, Arap ve İslâm dünyasıyla arasının açılmasına yol açmıştır. İkinci olarak İsrail-Filistin sorunun çözümünde İsrail'in aşırı sağcı başbakanının etkisi ve Amerikan yönetiminin ilk dönemde sorunun çözümünde gerekli adımları atmaktan kaçınması sonucu Obama, ikinci döneme İsrailliler ile İsrail yanlısı Amerikalıların yoğun eleştirilerde bulunduğu koşullar altında başlamıştır. Buna karşın, Obama'nın çabaları sonucu Amerikan askerlerinin Irak'tan çekilmesi, ikinci döneme olumlu yönde yansıyacak bir gelişme olarak değerlendirilmekteydi. Obama göreve ikinci kez geldiğinde, Ortadoğu halkının istemesi durumunda ABD'nin Ortadoğu'daki etkisinin azalabileceği düşünülmekteydi (Shamoo, 2012).

Amerika dışında yaşanan sorunların yanı sıra, Beyaz Saray'da ikinci kez başkan seçilen liderin çalışma ekibinde değişikliğe gitmesi ve Kongre'nin etkisinin daha fazla hissedilmesi, iç ve dış politikada zorluklarla karşılaşılmasına ve yeni belirsizliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tenpas'a göre personel değişimleri, Beyaz Saray operasyonlarını doğrudan etkilemektedir. Yeni göreve başlayanlarla yaşanan uyum sorunu ve yeni görev alan kişileri yönlendirirken ortaya çıkan maliyetler, Başkanların sıkıntı yaşamasına yol açabilmektedir. Başkanların süreç içerisinde siyasi sermayelerinin azalması, Kongre'nin başkanları total ördük gibi algılamasına yol açmaktadır. Kongre'nin baskısı ve kamuoyunu ikna etmekte yaşanan zorluklar nedeniyle ikinci dönemleri başkanlar açısından kolay olmamaktadır. Başkan Obama'nın da ikinci dönemine başlarken orijinal ekibinin yalnızca üçte birinin görevine devam edecek olması benzer sorunlarla karşılaşacağını göstermiştir (Tenpas, 2013: 1). Demokratik Partililerin 2010 yılında Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğu kaybetmesi ve 2014 yılından itibaren de Senato'da azınlık durumuna düşmesi, Obama'nın ikinci döneminde Kongre'nin etkisinin daha fazla hissedilmesine yol açmıştır.

Amerikan siyasi tarihinde oy kaybı yaşayarak yeniden başkan seçilme durumuna az rastlanmaktadır. Eisonhower, Nixon, Reagan, Clinton, W. Bush ikinci seçimlerinde oylarını artırarak başkan seçilmişlerdir. Ancak Obama, ilk seçimde halktan yüzde 52,9 ve seçiciler kurulunda 365 oy almasına karşın, ikinci kez başkan seçildiğinde halktan yüzde 51 ve seçiciler kurulunda 332 oy alması, başkanın kısa süre içinde "total ördük" durumuna düşeceğini göstermiştir (King ve Riddlesperger, 2013: 5) Dolayısıyla Obama geçmiş dönemdeki başkanlardan daha zor koşullar altında göreve başlamıştır.

İç politikada zorluklar yaşayan Obama, seçim sürecinde gözden kaçırılmaya çalışılan "ekonomik uçurum" meselesine yeniden odaklanmak durumunda kalarak Ortadoğu'daki sorunlar karşısında ihtiyatlı yaklaşım benimseyeceğinin sinyalini vermiştir (King ve Riddlesperger, 2013: 19). Aşağıda yer alan tabloda W. Bush döneminden itibaren Amerikan ekonomisine ilişkin bazı verilere yer verilerek ABD kamuoyunun ekonomik meseleler üzerinde yoğunlaşmasının nedenleri gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 36. Yıllara Göre Amerikan Ekonomisine İlişkin Bazı Veriler

Yıl	Nominal GSYİH (Milyar \$)	Kişi Başına GSYİH (\$)	GSYİH Artışı (Reel %)	Enflasyon Oranı (Yüzde Olarak)	İşsizlik (Yüzde Olarak)	Bütçe Dengesi (GSYİH %)	Cari Hesap Dengesi (GSYİH %)
2018	20.494,1	62.606	2,9	2,4	3,9	-3,8	-2,3
2017	19.485,4	59.895	2,4	2,1	4,4	-3,4	-2,4
2016	18.702,2	57.878	1,6	1,3	4,9	-3,1	-2,4
2015	18.219,3	56.770	2,9	0,1	5,3	-2,4	-2,4
2014	17.521,9	54.993	2,6	1,6	6,2	-2,8	-2,1
2013	16.691,5	52.737	1,8	1,5	7,4	-4,0	-2,1
2012	16.155,3	51.404	2,2	2,1	8,1	-5,7	-2,6
2011	15.517,9	49.736	1,6	3,1	8,9	-7,3	-2,9
2010	14.964,4	48.311	2,5	1,6	9,6	-8,6	-2,9
2009	14.418,7	46.909	-2,8	-0,3	9,3	-9,8	-2,6
2008	14.718,6	48.302	-0,3	3,8	5,8	-4,6	-4,6
2007	14.477,2	47.995	1,8	2,9	4,6	-0,8	-4,9
2006	13.855,9	46.352	2,7	3,2	4,6	-0,1	-5,8
2005	13.093,7	44.218	3,3	3,4	5,1	-1,2	-5,7
2004	12.274,9	41.838	3,8	2,7	5,5	-2,3	-5,1
2003	11.510,7	39.592	2,8	2,3	6,0	-2,8	-4,1
2002	10.977,5	38.114	1,8	1,6	5,8	-1,7	-4,1
2001	10.621,9	37.241	1,0	2,8	4,7	1,2	-3,7

Kaynak: IMF'den alınan veriler doğrultusunda hazırlanmıştır

Tabloda yer alan veriler Amerikan ekonomisinde Bush döneminde başlayan bozulmanın Obama'nın ikinci kez başkan seçilmesine kadar sürdüğünü göstermektedir. 2004 yılından itibaren reel GSYİH'deki artışın azaldığı görülmektedir. Irak savaşı ve terörizmle mücadeleye odaklanan ABD'nin ekonomik anlamda zayıflamaya başladığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bush'un başkanlık görevinin sona ermesine yaklaşıldığı bir dönemde ABD'deki ekonomik sorunlar giderek derinleşmiştir. 2008 yılında reel GSYİH ilk defa eksi çıkmıştır. Reel GSYİH'deki gerileme en fazla Bush'un görevini devrettiği ve Obama'nın başkanlık koltuğuna oturduğu 2009 yılında -2,8 ile gerçekleşmiştir. Nominal GSYİH 2008 yılından 2011 yılına kadar 14 milyar dolar civarında seyretmiş ve 2009 yılında ilk kez bir önceki yılın altında kalmıştır. Kişi başına düşen milli gelir de küresel ekonomik krizin etkisiyle 2009 yılında ilk kez gerilemiştir. İşsizlik oranı ise 2007 yılından 2011 yılına kadar sürekli artış kaydetmiş ve 2010 yılında yüzde 9,6 gibi ABD açısından oldukça yüksek bir düzeyde gerçekleşmiştir. Bütçe dengesinde ise 2008 yılından itibaren ciddi bozulma görülmüştür. Cari hesap dengesinde ise 2003 yılından itibaren artış kaydedilmiştir. Obama'nın başkanlık koltuğuna oturmasının ardından cari hesap dengesinde düşüş kaydedilmiştir.

Obama'nın ilk döneminde küresel ekonomik krizin etkisiyle Amerikan ekonomisinin hızlı bir şekilde toparlanamadığı görülmektedir. İşsizlik oranı Obama'nın ilk döneminde

oldukça yüksek seyretmiştir. Obama'nın ilk döneminde El Kaide lideri Bin Ladin'in öldürülmesine kadar olan süreçte terörizmle mücadele etmek için Bush dönemindeki gibi yüksek düzeyde harcamalar yapılmıştır. Ortadoğu'nun çalkantılı süreçten geçmesi az maliyetli de olsa Libya operasyonu ile meşgul olunması, ekonomik meseleler üzerinde istenilen ölçüde yoğunlaşamamasına neden olmuştur. Yüksek seviyedeki işsizlik sorunu Obama'nın ikinci döneminde 2013 yılından itibaren çözülmeye başlamıştır. Amerikan kamuoyunun baskısıyla birlikte Obama ikinci döneminde içteki sorunları çözmeye yönelmiştir. Kamuoyunun baskısı ve Obama yönetiminin öncelikli olarak ekonomik sorunları çözüme kavuşturmaya yönelik çalışmaları 2013 yılından itibaren sonuç vermeye başlamıştır. Obama'nın yeniden mevzilenme stratejisiyle Ortadoğu başta olmak üzere dünyanın pek çok noktasındaki sorunları başkalarına havale etmesi Amerikan ekonomisini olumlu yönde etkilemiştir. İşsizlik oranında 2010 yılından itibaren başlayan düşüş Obama'nın ikinci döneminde hızlanmıştır. Obama'nın ekonomik sorunlara yoğunlaşmasının etkisi Trump döneminin ilk yıllarında da hissedilmiştir. İşsizlik oranı 2018 yılında yüzde 4'ün altına gerileyerek en düşük düzeye ulaşmıştır. Kişi başına düşen GSYİH'de 2009 yılından sonra sürekli artmıştır. Bush döneminde başlayan cari hesap dengesindeki bozulma Obama döneminde kısmen önlenmiştir. Obama'nın halefi Trump da America First politikasıyla Obama'nın içteki toparlanma sürecini devam ettirmiştir. Trump, Obama'nın ekonomik anlamdaki reformları sayesinde başkanlığının ilk iki yılında Obama'nın yaşadığı gibi ekonomik anlamda önemli sorunlarla karşılaşmamıştır.

İç ve dış politikadaki zorluklarla mücadele edilirken Asya Pasifik'e yönelerek ekonomik ve politik açıdan rahatlamak isteyen Obama yönetimi; Arap Baharı, uzun yıllardır devam eden İsrail-Filistin sorunu, İran'ın nükleer faaliyetlerinin engellenmesi, Suriye ve Libya'daki kaotik ortam nedeniyle zorlayıcı koşullarla boğuşmak durumunda kalmıştır (Tschirgi, 2013).

Obama'nın ikinci döneminde ABD'nin Ortadoğu'da izleyeceği politika 2012 yılında büyük ölçüde belli olmuştur. 2012 yılının Ocak ayında Obama'nın ABD Savunma Bakanı Leon Paneta ve Genelkurmay Başkanı Dempsey'le birlikte açıkladığı "ABD Savunma Stratejisi"nde yer alan unsurlar:

- ABD'nin 10 yıldır devam eden savaş döneminin kapanarak yeni bir sayfa açılacağı ilan edilmiştir. Panetta, ABD'nin "stratejik dönüm noktasında olduğunu" belirtmiştir.
- Obama, ABD'nin üstünlüğünü sürdürmesi için Amerikan ekonomik gücünün yenileneceğini açıklamıştır.
- Obama, yeni ABD stratejisiyle, "uzun dönemli askeri operasyonlarla ulus inşası" çabasına son verileceğini açıklamıştır.
- Bir önceki strateji belgesinde "aynı anda iki büyük savaş ve bir yerel istikrar sağlama operasyonu kapasitesi" hedefi yerini "bir büyük savaş ve bir yerel istikrar sağlama operasyonu kapasitesi" hedefine bırakmıştır.
- Yeni savunma stratejisi belgesinde ABD'nin problemleri müttefikleriyle birlikte çözeceği anlatılmıştır.

- Yeni strateji belgesinde güvenlik yöneliminin Asya Pasifik olduğu vurgulanarak Ortadoğu ikinci plana alınmıştır (Güller, 2019: 56-57).

Güller'e göre Obama ve ekibi 6. madde hariç planlarını başarıyla devreye sokmuştur. Obama yönetimi aslında Asya-Pasifik'e yönelmek istemesine karşın IŞİD tehdidi nedeniyle ilgisini Ortadoğu'ya yoğunlaştırıp terörle mücadeleyle girişmek durumunda kalmıştır. ABD, Ortadoğu'daki çıkarlarını dengelemek ve taşeronlarına havale ettiği konularda çözüm bulmak ve Ortadoğu halklarına insani yardım yapılması konusunda planlar geliştirmek durumunda kalmıştır (Güller, 2019: 57-58).

Arap ülkelerinde yaşanan isyan dalgası her ülkede farklı bir etki yaratarak Obama yönetimi için zorlayıcı koşullar yaratmıştır. İsyanlar Filistin'de düşük yoğunluklu; Cezayir, Sudan, Irak ve İran'da orta ve yüksek yoğunluklu olarak yaşanmıştır. Halk isyanları; Ürdün, Umman, Bahreyn, Kuveyt, Fas ve Lübnan'da büyük bir etki yaratarak devlet başkanlarının görevden uzaklaştırılmasına dahi neden olmuştur. Libya'da ABD ve müttefiklerinin müdahalesiyle yönetimin devrilmesi ve Suriye'de uzun yıllar devam edecek olan iç savaşın yaşanması gibi zorlayıcı koşullar bölgede etkili olmuştur (Varlık, 2014: 518-519). Arap Baharı'nın simgesi olan ülkelere Mısır'da, Amerikan yönetiminin çok sesliliğinin yarattığı sıkıntıların etkisi ve 1979 yılında İran'da yaşandığı gibi Amerikan karşıtı bir durumun yeniden yaşanması ihtimalinden duyulan endişe, Amerikan yönetiminin ikinci dönemini şekillendirmede etkili olmuştur (Kepsutlu, 2016: 261).

Arap Baharı'nın bölgede yarattığı bir başka sorun olan radikal İslâmcı gruplar, Obama'nın ve Batılı müttefiklerinin Ortadoğu politikasını şekillendiren önemli unsurlardan biri olmuştur. El Kaide ve bağlantılı terör örgütleri, Libya, Suriye, Yemen, Mali, Cezayir gibi pek çok ülkede terör eylemlerinde bulunmuştur. Yemen'de Saleh'in devrilmesinde görüldüğü gibi bölge ülkelerindeki kaotik ortamdan yararlanan El Kaide benzeri örgütler (El Nusra, IŞİD vb.) Ortadoğu coğrafyasında etnik ve mezhepsel bölünmenin (Şii-Sünni-Vehhabî) önünü açarak büyük bir sıkıntı yaratmıştır. Ortadoğu'nun yanı sıra Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya'dan gelen teröristler, Batılı ülkelerin bölgeye yönelik politikasında değişikliğe gitmesine yol açmıştır (Varlık, 2014: 520-521).

Arap Baharıyla birlikte Bin Ladin'in öldürülmesi de El Kaide içerisinde çok başlılığı körükleyerek liderler arasında bölünmelerin ve yeni grupların ortaya çıkmasına yol açmıştır. IŞİD ve El Nusra gibi örgütler, terör örgütlerinin yeniden varoluşunu tetiklemiştir (Kepsutlu, 2016: 235). IŞİD ve El Nusra gibi El Kaide yanlısı terör örgütleriyle beraber Doğu'dan gelen terör tehdidi farklı bölgelere doğru yayılarak çeşitlenmiştir. El Kaide terör örgütü de bölgede kritik dönemden geçildiği süreçte tehdit oluşturmaya devam etmiştir. Bin Ladin'in öldürülmesinin ardından örgütün Irak sorumlusu Ebu Musab el-Zerkavi'nin de öldürülmesi sonucu Ebu Bekir el-Bağdadi gücünü artırarak Suriye ve Irak hattında etkili olmuştur. Bağdadi'nin El Kaide'den ayrılarak IŞİD'i kurması; Ortadoğu, ABD ve Avrupa'nın yeni tehditlerle mücadele etmek durumunda kalmasına neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler karşısında Obama yönetiminin bölgeye yönelik müdahaleden kaçınarak Güney Asya'daki çıkarlarına odaklanmak istemesi, ikinci dönemde çok fazla risk almak istemediğini göstermiştir (Kepsutlu, 2016: 235-236).

Ortadoğu'daki etnik ve mezhepsel fay hatlarının Arap Baharı sonrası harekete geçmesi, ABD'nin bölgeyi "ılımlı İslâmcılar" üzerinden dönüştürmesi girişiminin iflas ettiğini açıkça ortaya koymuştur. Özellikle Suriye, Yemen ve Libya gibi ülkelerin çatışmaya sürüklenmesi ve bu durum karşısında Rusya'nın Irak, Suriye ve Libya'ya askeri olarak girmesinin önünün açılması bölgedeki dengeleri etkilemiştir. Mısır'da Mursi liderliğindeki İhvacıların ve Tunus'ta da Raşid Gannuşi liderliğindeki En Nahda hareketinde görüldüğü gibi; "iktidara geldiğine güç zehirlenmesi yaşayan Müslüman Kardeşler çizgisindeki ılımlı İslâmcı grupların" toplumlarını muhafazakârlaştırmaya çalışması ve şeriat yasalarını dayatması, ABD'nin Ortadoğu'da acilen politika değişikliğine gitmesinin gerekliliğini gözler önüne sermiştir (Varlı, 2018: 121-123). Ancak Amerikan yönetimi bu politika değişikliğini realist yaklaşımına uygun olarak en az maliyet getirecek şekilde inşa etmeye çalışmıştır (Özdemir, 2018: 96).

Amerikan yönetiminin realist bir politika izleyeceği Mısır'a yönelik tutumunda açıkça görülmüştür. ABD, Avrupa ülkeleriyle beraber Mursi'ye yeterince destek vermeyerek bölgedeki dönüşüm dalgasından rahatsız olmaya başladığının sinyallerini vermiştir. Obama yönetiminin, Mursi'nin Sisi tarafından askeri darbeye devrilmesi karşısında sessiz kalması ve ABD'nin geleneksel müttefiki konumundaki Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin Sisi'yi tebrik etmesi, ABD'nin yeni dönemde realist bir politika izleyeceğinin önemli bir göstergesi olmuştur (Telci, 2013: 1769).

Mursi'nin devrilmesinin ardından Mısır'da yeniden başlayan olaylar karşısında şiddetten uzak durulması çağrısını yapan Obama yönetimi, diğer yandan Sisi yönetimine destek vererek realist perspektife uygun bir politika izlemeye çalışmıştır. Mısır'daki gelişmeleri darbe olarak görmeyen Beyaz Saray, Mısır'a yönelik askeri yardımları sürdürmeyi istemiştir. Obama'nın Mayıs 2014'te "Mısır'la ilişkilerimizin İsrail'le barış anlaşmasından İslâmi radikalizmle mücadeleye kadar güvenlik çıkarları ekseninde kurulduğunu kabul etmemiz gerekir. Bu nedenle yeni hükümetle ilişkilerimizi kesmeyeceğiz" söylemi, Obama'nın realist duruşunu ortaya koymaktadır. Obama, darbenin ardından Sisi yönetimine karşı F-16 savaş uçaklarının teslimi, Bright Star eğitim programının iptali ve kapsayıcı bir sivil hükümet kurulana kadar büyük çaptaki askeri teslimatların durdurulması gibi adımlarla göstermelik yaptırımlarda bulunmuştur. Obama, Mısır'a yapılan sivil yardımları ise kesmemiştir. Dışişleri Bakanı Kerry'nin, darbenin ardından ordunun Mısır'da demokrasiyi kurtardığını ifade etmesi oldukça önemlidir. Obama ve Kerry'nin Sisi darbesindeki tutumu, ABD'nin Mısır'la olan ilişkilerini güvenlik temelinde orduyla işbirliği içerisinde sürdürmek istediğini göstermiştir (Özdemir, 2018: 115-116).

ABD, İslâmcılara karşı birikmeye başlayan toplumsal tepkinin kendine sıçrayacağı endişesiyle politika değişikliğine gitmek durumunda kalmıştır. Tunus'ta Raşid Gannuşi liderliğindeki En Nahda hareketinin de Mısır'da Mursi liderliğindeki İhvacılarla benzer bir yola sürüklenmesi, ABD'nin acilen yeni çözümler üretmesini gerektirmiştir. ABD'nin Katar ve Türkiye ile birlikte başta Suriye olmak üzere bölgedeki krizleri aşmaya çalışmasının başarısızlıkla sonuçlanacağını anlaması, bölgede büyük bir yıkıma yol açmıştır. Tunus'ta En Nahda ve Mısır'da Müslüman Kardeşler'in bölgenin demokratikleştirilmesi ve Batı'ya tekrar bağımlı hale getirilmesi konusunda başarısız

olması, "ılımlı İslâmcı iktidarlar kuşağı" yaratma projesinin sona ermesine neden olmuştur (Varlı, 2018: 122-123). Özetle Obama yönetimi, Arap Baharı'nın simgesi durumundaki Mısır ve Tunus'ta pragmatik bir yaklaşım sergileyerek askeri müdahaleden uzak durmuştur. Pragmatik bir yaklaşım sergileyen Obama yönetimi, bölgedeki ani değişimler karşısında öncelikle bekle ve gör politikasını izlemiş ancak gelişmeler ABD'nin aleyhine döndüğünde ise hızlıca politika değişikliklerine gitmek zorunda kalmıştır. Özetle; Obama başkanlığının ikinci döneminde, Mısır ve Tunus'ta yaşanan sorunların az maliyetle çözülmesine ilişkin bir politika izlemiştir. Bu durum Ortadoğu halkı nezdinde Obama'nın siyaseten güvenilirliğine zarar vermiştir.

2013 yılından itibaren İran ve İsrail-Filistin konularında önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. İran Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle ılımlı çizgideki Hasan Ruhani'nin göreve gelmesi, ABD-İran ilişkilerinde önemli başlangıçlara kapı aralamıştır. Ruhani, Batı ile düşmanlıkları azaltmak amacıyla diyalog çağrısında bulunmuştur. Beyaz Saray, Ruhani'nin başkan seçilmesini uluslararası camiada derin kaygı yaratan İran'ın nükleer programını sonlandırmada fırsat olarak görmüştür (Tschirgi, 2013: 186). 24 Kasım 2013 tarihinde P5+1 (ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Çin ve Almanya) ülkeleriyle İran arasında imzalanmış olan "Ortak Eylem Planı" kapsamında yaptırımların gevşetilmesi söz konusu olmuştur. İran'ın Batılı ülkelerle müzakere masasına oturmasında uygulanan ekonomik yaptırımlar etkili olmuştur (Özyer, 2014: 314).

Friedman'a göre, Arap Baharı'nın bölgede olumlu bir etki yaratmaması ve liberal demokratik rejimlerin iktidar olamaması, ABD'nin İran politikası üzerinde etkili olmuştur. İran'da halk ayaklanmasının yaşanmayacağını düşünülmesi, yaşanması durumunda ise Amerikan çıkarlarıyla uyumlu bir yönetimin başa geçmeyeceğinin anlaşılması ABD'nin Tahran'a yönelik tutumunu değiştirmesinde etkili olmuştur. ABD, İran'ın nükleer faaliyetlerini engellemek için askeri yöntemler yerine müzakere yöntemini tercih etmiştir. Amerikan yönetimi, Ortadoğu'da Suudi Arabistan ve İsrail'e dayanarak Arap Baharı sonrası bölgedeki krizleri aşamayacağını düşünmüştür. ABD, İran'la anlaşmaya vararak Ortadoğu'da Suudi Arabistan-İsrail cephesine karşı güç dengesi kurmaya çalışmıştır (Özyer, 2014: 314).

Obama'nın İran politikasıyla uyumlu olarak popüler düzeyde Arap halkları da, İran'ı ciddi bir tehdit olarak görmemektedir. Genelde Araplar Farslardan çok hazzetmese de, Arap vatandaşlar İran'dan çok korkmamaktadır. İran'ın nükleer bir güç haline gelmesi dahi Arapları yeterince endişelendirmemektedir. Hatta kendi zayıf pozisyonlarına bakarak Tahran'ın yıllar içinde Ortadoğu'da ABD ve İsrail'e meydan okuma cesareti göstermesini takdir etmişlerdir. Brooking Institution tarafından 2010 yılında Mısır ve Suudi Arabistan dahil altı Arap ülkesinde yapılan kamuoyu araştırmasında, Arap kamuoyunun yüzde 57'si İran'ın nükleer bir güç olmasının Ortadoğu için "olumlu bir sonuç" doğuracağına inandıklarını belirtmişlerdir (Fuller, 2019: 337).

ABD, İran'la yaşanabilecek olası çatışmanın bölgede ve dünya ekonomisinde yaratacağı olumsuzluklardan endişelenmiştir. Özellikle dünyadaki petrolün yüzde 20'sinin geçtiği Hürmüz Boğazı'nın kapanması durumunda petrol fiyatlarının yükselmesi söz konusu olacaktı (Ross ve Jeffrey, 2013: 2). Ayrıca Amerikan askeri varlığının İran ve İran

destekli grupların saldırısına maruz kalması ihtimali, Obama yönetimini kaygılandırmıştır. ABD'nin, Ruhani'nin Cumhurbaşkanı seçilmesi ve "Ortak Eylem Planı"nın uygulanmaya başlanmasıyla beraber, İran'ın nükleer silah elde etmesine ilişkin kaygısı azalmıştır (Mueller vd., 2017: 4).

Neorealizmin önde gelen yazarlarından Waltz, "İran Neden Bomba Sahibi Olmalıdır" yazısında İran tehdidinin abartıldığını savunmuştur. İran dinî liderinin nefret yüklü sert söylemlerine rağmen kendini yok edecek adımlar atmaktan kaçındığı belirtilmiştir. Waltz, İran'ın nükleer silah sahibi olması durumunda bu silahı İsrail'e karşı kullanacağına ilişkin iddialara karşı çıkmıştır. Waltz, 1945 yılından itibaren nükleer silaha sahip devletlerin tutumları dikkate alındığında İran'ın İsrail'e karşı böyle bir girişimde bulunmayacağını belirtmiştir. Çünkü Waltz'a göre nükleer silahlara sahip devletler cesur ve agresif eylemlerden olabildiğince uzak durmaktadır. Waltz, İran'a yönelik askeri yaptırımların kaldırılması gerektiğini savunmuş ve hatta İran'ın nükleer silaha sahip olmasının bölgeye istikrar getireceğini belirterek İran konusunda önemli değerlendirmelerde bulunmuştur (Özyer, 2014: 316-317). Waltz'ın İran'a ilişkin değerlendirmeleri, Tahran yönetimine karşı yaptırımları kaldırmak ve bölgedeki güçler dengesini yeniden kurmak isteyen Obama yönetiminin realist bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir.

Obama başkanlığının ikinci döneminde, İran'la yapılacak nükleer anlaşmanın bölge barışına önemli bir katkı sağlayacağını düşünmüştür. 2015 yılına kadar yaptırımların ve müzakerelerin birlikte yürüdüğü süreç, 14 Temmuz 2015'te P5+1 ülkeleriyle İran arasında nükleer anlaşmanın yapılmasıyla sonuçlanmıştır. İran'a yönelik ağır yaptırımların kaldırılması ve İran'ın nükleer programının kontrol altına alınması, bölgedeki krizleri en az maliyetle ve öncelikli olarak diyalog yöntemiyle aşmaya çalışan Obama yönetiminin önemli bir başarısı olarak değerlendirilebilir. İran ile yapılan nükleer müzakerelerin başarılı bir şekilde sonuçlanmasının mimarı olan ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, İran'ın nükleer silah elde etme yolunun engelleneceğini vurgulamıştır. Başkan Obama ise, "Daha önce Sovyetler Birliği ile yapılan anlaşmayla nükleer silahların Ortadoğu'ya yayılması engellenmiştir. Bugün büyük bir adım atıldı. Bugün bu anlaşmayla İran nükleer silah elde edemeyecek" ifadelerini kullanmıştır (Doğrusözlü, 2015: 60).

Arap Baharının ardından Ortadoğu'nun kaotik bir süreçten geçtiği dönemde ABD, IŞİD'le mücadelede taktiksel olarak İran'la işbirliğine giderek bölgedeki Vehhabî ve Sünni radikalizmi dengelemede önemli bir adım atmıştır. Suriye krizinin Esad'sız çözülemeyeceğini dikkate alan Obama yönetimi, İran'la anlaşmayı tercih etmiştir. Suriye'de Esad rejiminin kalmasını kırmızı çizgi olarak gören İran, ABD ile anlaşarak önemli bir başarı elde etmiştir. Zira, 14 Temmuz 2015'deki anlaşmanın arifesinde CIA Başkanı'nın Esad'la görüşmek için Şam'a ziyaret gerçekleştirmesi nükleer müzakere sürecindeki önemli bir pazarlık konusunu gözler önüne sermiştir. CIA direktörü Brennan'ın "Ne Rusya, ne ABD, ne koalisyon ne de bölgedeki devletler... Hiçbirimiz Şam'daki hükümetin ve siyasi kurumların çökmesini istemiyoruz" yönündeki beyanati Ortadoğu'daki IŞİD krizinin aşılmasında İran'la işbirliğine gitmenin önemini göstermiştir (Kepsutlu, 2016: 82).

İran ile ABD arasındaki yakınlaşma ABD'nin geleneksel müttefiki konumundaki İsrail ve Suudi Arabistan'ı rahatsız etmiştir. Başkan Obama, İran'la olan pozitif ilişkilerinden dolayı İsrail lobisi tarafından yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Aynı zamanda İsrail Başbakanı Netanyahu'nun, İran ile yapılan nükleer müzakereler sonrası Obama'ya olan tepkisi daha da artmıştır. İsrail lobisinin İran'la yapılan müzakereler sırasındaki baskısı Washington-Tel Aviv hattında gerilimi tırmandırmıştır. İsrail lobisinin etkisiyle Amerika'da Cumhuriyetçilerden Demokratlara kadar Obama yönetimine yönelik muhalefet giderek artmıştır. Tüm baskılara rağmen İran'a yönelik askeri müdahaleden kaçınan Obama yönetiminin aksine İsrail, İran'la anlaşma yapılması yerine sert önlemlerin alınmasını istemiştir (Özdemir, 2018: 179). İsrail'in, Amerikan yönetimine sert tepki göstermesinde İsrail'in İran'ı gerçek bir tehdit olarak görmesi ve bu tehdidin acilen ortadan kaldırılmasını istemesi etkili olmaktadır (Gündoğan, 2018: 348).

Edwards'a göre de Obama yönetiminde ABD-İsrail ilişkileri, Obama ve Netanyahu'nun arasındaki kişisel gerilimden dolayı daha önce görülmemiş düzeyde gerilmiştir. Ayrıca Obama'nın İsrail'in Filistin topraklarında illegal yerleşimleri genişletme girişimini durdurmasını istemesine rağmen Netanyahu'nun buna karşı çıkması iki ülke arasındaki gerilimi daha da tırmandırmıştır (Edwards, 2011: 283).

ABD'nin İran'a karşı yumuşaması ve askeri müdahale seçeneğinden uzak durmasında uluslararası sistem ve Washington'ın yakın geçmişte yaptığı yanlışlar etkili olmuştur. Ortadoğu'da meydana gelen her türlü olayın ABD-İran ve İsrail üçgeninde kriz çıkarması ihtimali, Washington'da kaygı yaratmıştır. Her ne sebeple olursa olsun İran'a yapılacak bir saldırı, bölge ve dünyada yeni kırılmalara neden olabilecek ve bölgede daha büyük çatışmaların yaşanmasının önünü açabilecektir. Dolayısıyla ABD ve İsrail'in, İran'a yönelik bir saldırı gerçekleştirmeleri için öncesinde tüm diplomatik yolları denemesi ve bu yöndeki çabaların sonuç vermediğine ilişkin dünya kamuoyunu ikna etmesi gerekmektedir. ABD'nin Ortadoğu'da düştüğü zor durumu dikkate alan Tahran yönetimi manevra alanı kazanarak Yemen ve Suriye iç savaşlarına aktif bir şekilde dahil olmayı başarmış, mezhep savaşlarını (Şii-Sünni) kızıştırmış ve Hizbullah'ı desteklemiştir (Gündoğan, 2018: 347-349).

Süleyman Kızıltoprak'a göre de:

Şiilerin liderliğini İran yapmaktadır ve İran bu politikasıyla bütün Körfez ülkelerinde, Yemen'de ve Suriye'de etkin bir aktör olmuştur. Artık Suriye'de rejimin ayakta kalması demek, İran'ın da Doğu Akdeniz'de etkili olması demektir. Ayrıca Kızıltoprak'a göre, Arap Baharı sürecinde İran örtük olarak desteklenmiş ve İran'a alan açılmıştır. Suriye'de ve Yemen'de, İran'ın olmadığı bir anlaşmayı gündeme getirmek mümkün değildir (Süleyman Kızıltoprak, kişisel görüşme, 9 Ekim 2020).

İran ve Suudi Arabistan arasında büyük gerilime yol açan Yemen konusu, ABD'nin de ilgi alanına girmektedir. ABD, El Kaide terör örgütünün konuşlandığını öne sürerek müdahalede bulunabilmektedir. İran, Zeydi nüfusu öne çıkararak Yemen'e müdahale etmeye çalışırken, Suudi Arabistan'da Husileri tehdit olarak gösterip Yemen'in kuzeyine müdahale etmektedir. Yemen'de, Suudi Arabistan ve İran destekli gruplar arasındaki mücadele özellikle enerji güvenliğine önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Terör ve savaştan dolayı riskli bölge haline gelen Aden Körfezi'nde yaşanacak sorunlar, enerji fiyatlarını ve

enerjinin düzenli bir şekilde akışını etkileyeceğinden, ABD ve ABD'nin potansiyel rakipleri Rusya ve Çin gibi güçlerin de gelişmeleri yakından takip etmesine neden olmaktadır (Şahin, 2019: 123). ABD, Yemen krizine insansız hava araçlarıyla dahil olmuştur. ABD, insansız hava araçlarıyla Arap Yarımadası El Kaidesine karşı saldırılar düzenlemiştir. Ancak ABD'nin düzenlediği saldırılarda önemli sayıda sivilin hayatını kaybetmesi Yemen'de öfkeye neden olmuştur. Yemen'deki ABD-Suudi Arabistan-İran gerilimi, ülkedeki aşiretlerin tepki göstermesine ve Arap Yarımadası El Kaidesinin güçlenmesine yol açmıştır (Fuller, 2019: 254-255).

İran, Yemen'de başkent San'anın egemenliğine karşı uzun süredir direnen Kuzey Yemenli Şii isyankâr grup olan Husilere (Beşinci imam olarak Muhammed el Bakır yerine kardeşi Zeyd bin Ali'yi kabul eden Zeydiler'e) destek vermektedir. İran, Yemen'de Suudi Arabistan ve ABD'nin gücünün enstrümanı olarak değerlendirdiği Başkan Salih'e karşı mücadeleyi desteklemiştir. İran, San'adaki ABD ve Suudi yanlısı hükümeti devirmek için güney Yemen'de derin ve tarihi kökleri olan ayrılıkçı sol hareketi de desteklemiştir. İran ayrıca Yemen'de El Kaide'nin güçlenmesine karşı da mücadele etmektedir (Fuller, 2019: 255).

İslâm dünyasının lideri olmaya çalışan Suudi Arabistan ve İran arasındaki gerilim, Arap Baharı ve ABD'nin İran'la olan yakınlaşma süreciyle giderek tırmanmıştır. Suudi Arabistan ve İran doğrudan olmasa da destekledikleri güçler üzerinden Suriye, Yemen, Lübnan, Irak, Filistin ve Bahreyn'de karşı karşıya gelmiştir. Mezhep farklılıklarını kullanarak (Vehhabî-Şii) güç mücadelesine girişen iki ülke arasındaki gerilim, Obama'nın ikinci döneminde kontrol edilemez boyutlara ulaşmaya başlamıştır. Bu süreçte Suudiler İsrail'le birlikte hareket ederek Tahran'ın bölgedeki etkisini kırmaya çalışmıştır. Hatta Suudi Arabistan güney komşusu Yemen'deki isyancılara İran'ın bölgedeki etkisini kırmak için savaş ilan etmiştir. İran Şii Husileri desteklerken Suudiler devrik yönetimin yanında konumlanmıştır. Suriye'de ise rejimin yanında yer alan İran ile radikal İslamcı grupları (Ceyş-ul İslâm, Heyet Tahrir el-Şam) destekleyen Suudi Arabistan büyük bir güç mücadelesine girişmiştir. Bahreyn'de ise bunun tam tersi olmuştur. Suudi Arabistan, mevcut yönetimi desteklerken İran isyancılara destek vermiştir. Lübnan da ise İran Hizbullah, Suudi Arabistan ise Sünni politikacılar üzerinden mücadeleye devam etmektedir. Irak ve Filistin topraklarında da Suudi Arabistan-İran rekabeti sürmektedir (Varlı, 2018: 138-141).

Riyad, Obama yönetiminin İran ile yakınlaşmaya çalışmasını bazı nedenlere dayandırmıştır. Irak'ın istikrarını sağlamak, Afganistan'daki sorunların üstesinden gelebilmek ve Arap-İsrail çatışmalarına çözüm bulabilmek için ABD'nin Suudi Arabistan'a nazaran İran'a ihtiyacı bulunmaktadır. Bu durum ABD'nin Riyad'la arasının açılmasına neden olmuştur. Obama'nın bölgeye yönelik pozitif söylemleri Suudi Arabistan açısından inandırıcı olmamıştır (Oktav, 2011: 90). Riyad'ın da değerlendirdiği gibi İran, ABD'nin yumuşak karnı olan Irak'taki konumunu kullanarak Suriye, Lübnan ve Yemen'deki kaotik ortamı kendi lehine kullanmıştır. 2016 yılının Haziran ayında Amerikan uçak firması Boeing'in İran'a 25 milyar dolar değerinde 100 yolcu uçağı satılması konusunda İran Air ile ön anlaşma imzalamasıyla, ABD ile İran arasında 37 yıl

aradan sonra en büyük iş anlaşması yapılmıştır (Boeing-İran Anlaşması Obama'nın Onayına Kaldı, **Amerika'nın** Sesi, 22.06.2016).

İran'la P5+1 ülkeleri arasındaki nükleer müzakereler de İsrail-Filistin sorununa olumsuz bir şekilde yansımıştır. İsrail, Filistin'e yönelik tutumunu sertleştirmiş ve 2015 Mart seçimleri sırasında Filistin devletinin asla olmayacağına ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. ABD Dışişleri Bakanı Kerry, İsrail'in Filistin konusundaki olumsuz yaklaşımına rağmen sınır güvenliğinin sağlanması, Filistin devleti, Filistinli mülteciler, Kudüs'ün statüsü ve İsrail'in güvenliğine ilişkin konularda müzakere etmek istemiştir (Jervis, 2017: 37). Ancak İsrail, ABD'nin barışçıl yöntemlerle sorunun çözülmesi isteğine karşı çıkarak Doğu Kudüs'te yerleşim planını hayata geçirmeye çalışmış ve Filistinlilere karşı şiddetin dozunu giderek arttırmıştır. Temmuz 2014'te İsrail Gazze Şeridi'ne karadan, havadan ve denizden "Koruyucu Hat" adını verdiği geniş çaplı askeri operasyonlar yürüterek; çok sayıda Filistinlinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. İsrail'in saldırılarına karşı Hamas'ın harekete geçmesiyle İsrail askerleri hayatını kaybetmeye başlamış ve böylece İsrail-Filistin sorunu derinleşmiştir (Kepsutlu, 2016: 259).

John Kerry'nin, 2013 yılında İsrail-Filistin görüşmelerini yeniden canlandırmak için başlattığı girişimler olumsuz sonuçlanmıştır. Amerikan yönetimince, İsrail ve Filistin arasındaki anlaşmazlığın çözüme kavuşturularak, taraflar arasında 1967'deki sınırlara dayanan bir anlaşmanın sağlanması için çaba gösterilmiştir. Ancak Kerry'nin çabaları, ABD ile İsrail arasındaki gerilimden olumsuz etkilenmiş ve İsrail-Filistin sorununun çözümü her geçen gün daha da zor hale gelmiştir. Kerry, İsrail'in yerleşim politikasını eleştirmiş ve İsrail kamuoyunun gerekli tepkileri göstermemesine tepki göstermiştir. Ayrıca Obama ile Netanyahu arasındaki ilişkinin oldukça kötü olması da sürecin olumsuz bir seyir izlemesine yol açmıştır. İki lider arasındaki gerilim özellikle Obama'nın görev süresinin sonlarına doğru tırmanmış ve ABD, BMGK'de 1979'dan beri ilk defa İsrail'in Batı Şeria'daki yerleşim politikasını engelleyen bir yasa tasarısına çekimser oy kullanarak kararın kabul edilmesini sağlamıştır (Özdemir, 2018: 187-189).

Başkan Obama'nın etkisiyle ABD ile İsrail arasında yaşanan problemler çok fazla önemsenmemelidir. Ertem'e göre, ABD'de lider olarak başkanın etkisini abartmamak gerekmektedir. Başkan olarak Obama, bazı farklı stratejiler izlemiş ve kişisel background'unun da etkisi ile Müslüman coğrafyaya daha yakın durduğu izlenimini vermiştir ama bu izlenim asla ABD'nin bir devlet olarak İsrail'in yanında durduğu ve duracağı gerçeğini yok edecek kadar güçlü ve kalıcı bir stratejiye sebep olmamıştır (Helin Sarı Ertem, kişisel görüşme 23 Ocak 2020). Zaten Obama, İran'la olan nükleer müzakerelerden rahatsızlık duyan İsrail'i kaybetmemek adına taktiksel olarak bazı hamleler yapmıştır. İsrail, 2014 yılındaki Gazze'ye saldırılarını "kendini savunma hakkı" olarak nitelendirmiştir. Hatta ABD, İsrail'in "Demir Kubbe" olarak anılan hava savunma sistemleri için yardımda bile bulunmuştur. ABD, bunun yanı sıra İsrail'e on yıl süresince 38 milyar dolar yardım yapılmasını taahhüt eden bir mutabakat zaptı imzalamıştır. (Özdemir, 2018: 188-189).

İsrail-Filistin sorununda önemli konu başlıklarından biri olan Kudüs sorunu hakkında ise Obama ve Trump dönemlerinde önemli gelişmeler yaşandığı ifade edilebilir. Başkan

Obama, Kudüs'ün İsrail'in başkenti kabul edileceğine ilişkin seçim konuşması yaparak Yahudi Lobilerinin desteğini kazanmıştır. Ancak Kudüs'ün resmi olarak İsrail başkenti kabul edilmesi, Ortadoğu'da çalkantılı bir dönemden geçildiği için mümkün olmamıştır. Ayrıca Obama'nın İsrail-Filistin sorununun çözümünde yeterince ilerleme kaydedemediği belirtilmektedir. Suriye'deki kriz, AB'deki mülteci sorunu ve IŞİD'le mücadele nedeniyle ABD'nin ilgisini başka konulara yoğunlaştırması sonucu Kudüs sorunu, Obama döneminde nihayete erdirilememiştir (Kepsutlu, 2016: 260). Obama'nın seçim konuşmasında Kudüs'ün İsrail'in başkenti kabul edileceğine ilişkin söylemi, Cumhuriyetçi Başkan Trump tarafından Aralık 2017'de resmi olarak gerçekleştirilmiştir. Trump, Tel Aviv'deki Amerikan Büyükelçiliği'nin Kudüs'e taşınacağını açıklamasıyla beraber İslâm dünyasını karşısına alan bir yaklaşımla sorunu çözmeyi tercih etmiştir (Trump Kudüs'ü İsrail'in Başkenti Olarak Tanıdı, **DW**, 06.12.2017).

Obama'nın İsrail-Filistin krizini barışçıl bir şekilde çözüme kavuşturamamasında ve kimilerince Ortadoğu'da istikrarsızlıkların yeterince üstesinden gelememesinde birçok önemli gelişme etkili olmuştur. Öncelikle bölgedeki gelişmeler çoğunlukla Obama'nın kontrolü dışında gelişmekteydi. Ortadoğu halkında birikmiş öfke ve nefretin üstesinden gelmek oldukça zor olmuştur. Dahası, bölge tarihte eşi benzeri görülmemiş bir değişimi yaşamaktaydı. 13. yüzyıldaki Moğol işgallerinden beri Ortadoğu böyle bir kaos yaşamamıştır. ABD'nin bu şartlar altında başarılı bir dış politika yürütmesi kolay bir şekilde gerçekleşmemiştir (Jervis, 2017: 48).

Ortadoğu'daki çok kutuplu ortam, günümüzde ABD'nin hareket kabiliyetini sınırlandırmaktadır. Mezhepsel şiddet, devletler arasındaki rekabet, ve yönetsel açıdan zafiyetin bulunduğu bölgelerdeki aşırıcılık, ABD'nin bölgedeki aktörlere etki etmesini ve değişimi sağlamasını zorlaştırmaktadır. ABD'nin bölgede değişimi yaratacak sınırlı kabiliyete sahip olduğu görülmektedir. Böyle bir ortamda Amerikan ordusu ve güçlerinin varlığı, bölgede hem çatışmaların yürütülmesinde hem de barışın ve istikrarın sağlanmasında önemli bir etki yaratabileceği ya da bunun tam tersi gelişmelerin söz konusu olabileceği belirtilmiştir. Ancak yine de ABD'nin Ortadoğu'daki temel çıkarlarını koruma ve ilerletme kabiliyetine sahip olduğu fakat bunun ancak karar vericilerin ülkenin çıkarlarının ne olduğuna ilişkin çaba harcayarak çözüm getirmeleri durumunda gerçekleşebileceği ifade edilmiştir (Mueller vd., 2017: 8). Türkiye'nin Eski Musul Başkonsolosu, eski Büyükelçi ve Ardahan Milletvekili Öztürk Yılmaz ise ABD'nin Ortadoğu'da istediği şekilde politika belirlemede zorlanmasını şu şekilde açıklamaktadır:

Yani Amerika'nın gücünün azaldığını düşünmüyorum. Ama çok kutuplu dünyadaki diğer kutupların gücünün arttığını söyleyebilirim. Örneğin Rusya'nın askeri anlamda güçlenmesi ve Ortadoğu'ya inmesi, Çin'in ticari alanda daha aktif rol oynama başlaması, çok kutuplu bir dünyanın filizlendiği döneme girildiğini göstermektedir. Evet, Amerika'nın hala hakimiyeti devam ediyor ama diğer kutuplarda yükseliş var (Öztürk Yılmaz, kişisel görüşme, 21 Kasım 2019).

Rabinovich'e göre de bu şartlar altında, Ortadoğu'da "bölgesel bir düzene" atıfta bulunmak zordur. Düzensizlik, bölgedeki koşulları açıklamada daha doğru bir ifade olabilir. Soğuk Savaş ve Arap Soğuk Savaşı'ndaki yılların örgütlenme ilkeleri, bugünü açıklamada yetersiz kalmıştır. Rabinovich'e göre Ortadoğu'daki mevcut paradigmayı tanımlamaya çalışırken dört eksene işaret etmek faydalı olacaktır:

- İran ve ona bağımlı olan güçler: Irak rejimi (sınırlı ölçüde), Suriye'deki Esad rejimi ve Lübnan'daki Hizbullah,
- Türkiye, Katar ve öncelikle Gazze şeridindeki Hamas gibi Müslüman Kardeşler olarak tanımlanan devlet dışı aktörler,
- İlmli ve Muhafazakâr ülkeler: Suudi Arabistan ve müttefik Körfez ülkeleri, Sisi yönetimindeki Mısır, Ürdün, Fas ve Cezayir,
- IŞİD, El Kaide ve onunla bağlantılı gruplarda oluşan cihatçı eksen (Rabinovich, 2015: 3).

Ortadoğu'da karışıklığın yüksek olduğu bir ortamda Amerikan iç kamuoyu ve politikaları da kısıtlayıcı faktörler olarak Obama yönetimine etki etmiştir. Amerika hakkında değerlendirmede bulunan uzmanlar, Ortadoğu'daki ABD politikasında itici gücün tamamıyla iç politikadan kaynaklandığı savunmuşlardır. ABD'nin İsrail'le olan ilişkileri de bu süreçten etkilenmiştir. İsrail lobisinin Kongre'de güçlü bir desteğe sahip olması, İsrail'in Amerikan yardımlarının en büyük alıcısı olmasını sağlamıştır. Bu nedenle Obama döneminde ABD-İsrail ilişkilerinde pek çok zorluk yaşanmasına rağmen İsrail'e 38 milyar dolarlık yardım yapılması sağlanmıştır. Başkanlar için bir başka kalıcı sorun da, denizasırlı ülkelerde gerçekleşen vahşetler karşısında Kongre'nin askeri müdahale gerçekleştirilmesi konusunda isteksiz bir tutum takınmasıdır (Jervis, 2017: 50). Dolayısıyla önce Temsilciler Meclisi'nde ardından da Senato'da çoğunluğu Cumhuriyetçilere kaptıran Başkan Obama'nın, Ortadoğu coğrafyasında yaşanan sorunların çözümü için Kongre'yi ve Lobileri ikna etmek zorunda kaldığı ve bu nedenle istediği şekilde bir politika yürütemediği de düşünülmektedir. Temsilciler Meclisi ve Senato'da Demokratların azınlık durumuna düşmesi, Başkan Obama'nın ikinci döneminde Başkanlık yetkilerini abartılı bir şekilde kullanmaya zorlamıştır (Unger, 2016: 16).

Ayaklanmalara ilişkin geliştirilen strateji konusunda karmaşık bir profil izlediği düşünülen Obama yönetiminin amaçları ve sınırları belli bir doktrin ortaya koyamadığı görüşü öne sürülmektedir. Obama doktrini ifadesi kullanılsa da, aslında Obama'nın dış politika yaklaşımını vakaya göre dış politika oluşturma olarak nitelendirenler olmuştur. Obama'nın ilk döneminde "Geriden liderlik etme" olarak adlandırılan doktrini, 2015 yılındaki UGS'de "Stratejik Sabır" olarak nitelendirilerek ikinci dönemde farklı bir söylem ortaya konmuştur. Başkan Obama'nın ikinci döneminde, Ortadoğu'daki ayaklanmalar karşısında acele edilmemesinin savunulduğu bu yaklaşımda, yerel ve müttefikler üzerinden bölgeye müdahil olunması görüşü desteklenmiştir. Hatta, Obama'nın doktrini Kreig tarafından "taşıyıcı savaş" (*surrogate warfare*) olarak adlandırılmıştır. Obama doktrini "taşıyıcı savaş" vekâlet savaşından farklı olarak, sorumluluk yük paylaşımını eşit dağıtmayarak ABD'yi doğrudan tehdit etmeyen konularda maliyeti büyük oranda taşıyıcılara yüklemiştir. Obama bu yaklaşımı doğrultusunda bölgedeki krizleri CIA operasyonları ve yüksek teknolojiye dayanan gizli operasyonlar (insansız hava araçlarının kullanılması gibi) aracılığıyla yürütmüştür (Harunoğlu, 2019: 1162-1163; Krieg, 2016: 103-105).

Tablo 37. ABD'nin 2015 Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde Tekrar Edilen Dikkat Çekici Kelimeler

Kullanılan Kelimeler	Sayı
Ekonomi	82
Güvenlik	79
Küresel/Küreselleşme	79
Partner	68
Uluslararası	68
Kuvvet	48
Tehdit	45
Güç	37
Liderlik/Amerikan Liderliği	37
Barış/Barışçıl	33
Terör/Terörizm	32
Enerji	32
Çıkar	30
Nükleer	29
Gelişme	28
Dost/Müttefikler	27
Afrika	27
Çatışma	24
Askeri	23
Güçlü	22
Refah	19
El Kaide	18
İşbirliği	17
Finansal	13
Ortadoğu	10
İŞİD	10

Tabloda görüldüğü gibi 2015 yılındaki UGS'de ekonomi ve güvenlik kelimeleri en çok tekrar edilen kelimeler olmuştur. Ekonominin en çok vurgulanan kelime olması Obama'nın maliyetleri azaltmaya yönelik stratejisiyle paralellik arz etmektedir. Uluslararası kelimesinin 2010 yılındaki UGS'ye nazaran geri plana düşmesi ve angajman kelimesinin kullanılmaması, Obama'nın ikinci döneminde daha izolasyonist bir politika izlemeye çalıştığının önemli bir göstergesidir. Terörizm, enerji güvenliği ve müttefiklerle ve partnerlerle olan ilişkilerde ise göze çarpan bir değişimin olmadığı söylenebilir. UGS'de Liderlik veya Amerikan liderliği konusunda benzer bir yaklaşım sergilendiği ifade edilebilir. Ancak 2015 yılındaki UGS'de El Kaide'nin yanı sıra İŞİD terör örgütüne yer verilmesi, güvenlik stratejisinin güncel tehditler doğrultusunda reforme edildiğinin göstergesidir. Ancak 2015 yılındaki UGS'de Ortadoğu kelimesinin az kullanılması, Obama'nın Ortadoğu'daki sorunlardan uzaklaşma isteğini ortaya koymaktadır.

ABD'nin Ortadoğu'daki planları ve çıkarlarını anlamak için 2013-2015 yılları arasında Obama'nın özel asistanı olarak görev yapmış olan ve Beyaz Saray'ın Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Körfez bölgesi koordinatörü Philip Gordon'ın değerlendirmeleri incelenmelidir. Gordon, Ortadoğu'daki çözülme sürecine ve mezhepsel bölünmeleri tarihsel gelişmeler ışığında değerlendirmiştir. Gordon'a göre:

- ABD, Ortadoğu'da bölgesel savaşın önüne geçmeli ve müttefiklerini koruması gerekmektedir,

- Serbest ticaretin ve petrol ve doğalgazın akışının sorunsuz bir şekilde sürdürülmesi için Hürmüz Boğazı gibi denize kıyısı olan noktaların açık tutulmasına özen gösterilmelidir,
- Bölgede nükleer silahların yayılması engellenmelidir,
- IŞİD gibi terörist grupların ABD ve müttefiklerine saldırı düzenleyebilecek güvenli bölgeye sahip olmasının önüne geçilmelidir,
- İsrail-Filistin çatışması önlenmelidir (Gordon, 2015).

ABD'nin Ortadoğu'da yürüttüğü terörle mücadele hakkında önemli değerlendirmelere yer veren Gordon, Amerikan güçlerinin bölgedeki tüm teröristleri tutuklayamayacağını veya öldüremeyeceğini belirtmiştir. Bu nedenle Gordon'a göre ABD; Irak ve Suriye'de IŞİD'e karşı hava saldırısına liderlik etmeli, örgütün finans kaynaklarını kesmeli, ideolojik olarak örgütü itibarsızlaştırmalı ve Irak hükümetini desteklemelidir. ABD bu süreçte Ürdün, Tunus ve Körfez ülkeleri gibi IŞİD tehdidiyle karşı karşıya kalabilecek olan ülkeleri desteklemelidir. Gordon'a göre; Ürdün, Tunus ve Körfez ülkeleri terörizmle mücadelede etkili olabilecek önemli müttefik ülkelerdir (Gordon, 2015).

Başkan Obama, Ortadoğu stratejisini müttefiklerle işbirliğine dayalı olarak hareket edilmesine yönelik olarak inşa etmiş ve bölgede güçler dengesini yeniden kurmaya çalışmıştır. Tek taraflı müdahale girişiminden uzak duran Obama, Bush döneminin enkazını çok taraflı bir yaklaşımla yönetmek istemiştir. Obama yönetimi, Arap Baharı'yla karmaşıklaşan bölgesel güçler dengesini yeniden kurmak ve ABD'nin askeri maliyetini azaltmak adına geriden liderlik stratejisini hayata geçirmiştir. Geriden liderlik sürecinde hem müttefik bölgesel güçler olan Suudi Arabistan, Mısır, Türkiye ve İsrail ile işbirliği yapılmaya çalışılmış hem de yerel (Kürtler gibi) etnik-mezhepsel unsurlarla açık bir işbirliği yapılmıştır. Ayrıca bu dönemde, Suudi Arabistan ve İsrail'in sık sık karşı karşıya geldiği İran gibi bölgesel güçlerle ve hatta Esad rejimine açıkça destek veren Rusya gibi küresel güçlerle işbirliğine gidilmekten çekinilmediği ifade edilmektedir. Örneğin Türkiye'de dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu'nun "ABD ile Rusya ne zaman görüşse Ruslar daha fazla saldırıyor" şeklindeki beyanatı, Obama'nın Rusya ve dolaylı olarak Esad rejimiyle işbirliği içerisinde kalarak Suriye krizini çözmeye yönelik bir strateji geliştirdiğini açıkça ortaya koymaktadır (Davutoğlu: "ABD ile Rusya Ne Zaman Görüşse Ruslar Daha Fazla Saldırıyor", **Star**, 04.02.2016). Aynı şekilde İsrail ve Suudi yetkililerin, Obama yönetimini düzenli olarak İran ile yapılan nükleer müzakereler ve Irak ve Suriye krizlerinin çözümünde karşıt olarak gördükleri taraflarla gerçekleştirilen siyasi, askeri ve ekonomik konulardaki görüşmeleri eleştirmesi, yapılan bu değerlendirmeleri haklı çıkarmaktadır. Davutoğlu'nun bu ifadesi doğrultusunda, Başkan Obama'nın realistlerin de belirttiği gibi bir devletin tehdit olarak gördüğü ülkelerle işbirliği yapabileceği varsayımının Ortadoğu'da gerçekleştiği söylenebilir.

Obama yönetimi müttefiklerle işbirliği yapılmasına yönelik bir politika izlemesine rağmen Arap ülkelerinin birlik görüntüsü vermekten uzak yapısı ve bölgedeki isyanlar ABD'nin Ortadoğu'dan uzaklaşmasına kapı aralamıştır. Arap ülkelerindeki sorunların kısa süre içerisinde çözülemeyecek nitelikte ciddi sorunlar olduğu görülmüştür. Ülkeler

arasındaki ekonomik yapı ve refah farklılıkları ortak politika oluşumunun önünde engel teşkil etmiştir. Filistin konusundaki sözlü birlik hariç Arap ülkeleri arasında birlik sağlanamamaktadır. Hiçbir konuda ilerisi için ciddi bir siyasi öngörü bulunmamaktadır. Körfez Arap monarşileri devletleşme süreçlerini zenginliğin satın aldığı her şey olarak görmektedir. Fakir olan ülkeler ise açlık, terör, bölünme ve çatışma tehditleriyle karşı karşıya gelmiş durumdadır (Gündoğan, 2016: 350). Dolayısıyla bu zor koşullar altında Amerikan yönetiminin politika geliştirmesi kolay olmamaktadır.

Ortadoğu'daki karmaşık tabloyu dikkate alan Obama yönetimi, tek başına hareket etmekten uzak durarak uluslararası dengeyi yeniden kurmaya yönelmiştir. Dengenin sağlanmasındaki en önemli unsur karşı ittifaklar oluşturmaktır. Ancak bu ittifakların ille de düşmanca olması gerekmemektedir. Tek başına hareket etmekten uzak durmaya çalışan Amerikan yönetimi, terörle mücadelede kendisine maddi ve manevi açıdan destek olacak müttefikler arayışına girmiştir (Gündoğan, 2018: 349). ABD'nin, üstünlük ve liberal müdahalecilik stratejisinden giderek uzaklaşarak; ekonomik yükü üzerinden atmaya yönelik yeniden mevzilenme ve müttefiklerle beraber askeri operasyonların yapılmasını destekleyen seçici angajman stratejisine yöneldiği düşünülmektedir. Ancak ABD'nin temkinli bir politika izlemesi, izolasyonizm stratejisini uygulamaya başladığı anlamına gelmemektedir. Çünkü ABD hiçbir zaman dünya siyasetine ilgisiz kalmak anlamına gelen izolasyon politikasını temel bir politika olarak izlememiştir. ABD, izolasyonist politikaları zorluklar karşısında geri çekilme ve güç kazanma amacıyla geçici süreliğine uygulamaktadır (Gündoğan, 2018: 356).

Ferhat Pirinççi'ye göre ise:

Başkan Obama karma eklektik bir yaklaşım sergilemiştir. Obama döneminde ABD yönetimi Amerikan stratejilerini öncelememiştir. Obama'nın, liberallerin kulağına hoş gelecek ufak tefek retorikleri vardı. Ancak bunlar söylemsel bazda kalmıştır. Obama'nın Ortadoğu'ya yönelik politik açıdan uygulamalarında tutarsızlıklar bulunmaktaydı. Kapsamlı bir Ortadoğu doktrinini ortaya koyamayan Başkan Obama'nın, Neo Nixon politikası uyguladığı düşünülebilir. Geçmişte Vietnam sendromundan ciddi anlamda olumsuz etkilenen ABD, Obama döneminde de, Bush döneminde karşılaşılan zorlukların etkisiyle düşük angajmanlı bir politika izlemiştir. Obama'nın ihtiyatlılık sebebiyle düşük angajmanlı bir politika izlemesi bölgede öne çıkmasını ve etkili olmasını engellemiştir. Ancak barışçıl lider gibi görülen Obama, drone saldırılarıyla Sudan, Yemen, Afganistan, Pakistan ve bir çok bölgede sivil ölümlere neden olmuştur. Ayrıca İran'ın sahadaki etkisini arttırması karşısında harekete geçmeyen Obama, İran'ın bölgedeki nüfuzunu arttırmasına neden olarak olumsuz bir miras bırakmıştır (Ferhat Pirinççi, kişisel görüşme, 22 Ocak 2020).

Nixon dönemindeki ABD dış politikası incelendiğinde, Pirinççi'nin Obama dönemini Neo Nixon dönemi olarak tanımlaması ve iki başkan arasında benzerlik kurması çok net bir şekilde anlaşılmaktadır. Nixon, Vietnam tecrübesinin etkisiyle 25 Temmuz 1969 tarihinde Guam adasında doktrinini ilan etmiştir. Nixon doktrininde ABD, müttefiklerin kendi savunmalarını kendilerinin üstlenmeleri gerektiği yönünde bir politik yaklaşım benimsemiştir. Bu dönemde ABD'nin müttefikleriyle işbirliği yaparak ve ortaklıkla barışı araması, temel bir yaklaşım olarak ön plana çıkmıştı. Nixon döneminde ABD, nükleer koruma vereceğinin garantisini vermiş ve konvansiyonel saldırılar karşısında askeri ve ekonomik yardımda bulunacağını belirtmiştir. Ancak Nixon, asıl sorumluluğu müttefiklerin üstlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu dönemde İran ve Suudi Arabistan'ın askeri harcamalarının artmasıyla birlikte ABD, İran ve Suudi Arabistan

üzerine dayanan çifte sütun politikasını hayata geçirmiştir. Bölgede yaşanan bu gelişmeler sonrasında ABD'nin Körfez'de yalnızca 3 tane savaş gemisi kalmıştır (Bayraktar, 2019: 113).

Süleyman Kızıltoprak'a göre:

ABD'ye destek veren ülkelerin de vermeyen ülkelerin de toprak bütünlüğü halen tehdit altındadır. Önümüzdeki yıllarda Ortadoğu haritası nasıl şekillenecek net bir bilgiye sahip değiliz. Bu bakımdan ABD'nin net bir planı olduğunu söylemek güç... Başkan Obama döneminde ortaya konan politika, El Ezher Üniversitesi'nde yapılan konuşma (bakıldığında) demokrasinin yanındaydı ama bugün Ortadoğu'da ve Arap ülkelerinde demokrasi yanlısı hükümetler desteklenmiyor. Söylemler zaman zaman idealist olsa da uygulanan politikaların realist olduğunu görüyoruz. Ortadoğu'da ABD'nin esas önem verdiği politika, İsrail'in güvenliği ve Ortadoğu'da ABD lehine kurulan mevcut düzenin devam etmesidir. Onun dışında Ortadoğu'da ABD'nin süper güç rolüne meydan okuyacak ve ABD'nin Ortadoğu'da kurduğu düzeni tehdit edecek yapılanmalara izin verilmek istenmemektedir (Süleyman Kızıltoprak, kişisel görüşme, 13 Ekim 2020).

Obama dönemi dahil olmak üzere Ortadoğu'da güç dengesi sisteminin üç önemli kavramı olan caydırma, kuşatma ve denge politikalarının uygulanmaya çalışılmasına rağmen bölgede barış ve istikrar bir türlü sağlanamamaktadır. Bunun nedeni üzerinde durmak aynı zamanda Rosecrance'ın ele aldığı ticaret devleti kavramının bölgede neden yeterince değerini bulmadığı gerçeğini anlamamızı sağlamaktadır. Rosecrance'a göre devletlerin ticaretin hakim olduğu bir sistemde mi yoksa siyasi ve askeri önceliklerin hakim olduğu bir sistemde mi yaşamak istedikleri bazı faktörlere bağlanmıştır. "Eğer savaş kolay ve kazanılacak bir yol olarak görülüyorsa devletler genelde savaşı uluslararası ilişkilere tercih ederler. Eğer ticari ilişkileri geliştirmek çabuk büyümeyi beraberinde getirecekse kuşkusuz ticari ilişkiler öne çıkacaktır." Burada üzerinde durulması gereken iki nokta bulunmaktadır. Bunlardan ilki uluslararası sistemde ortaya çıkan deprem niteliğindeki gelişmelerdir. İkincisi Basra Körfezi ülkelerinde ön plana çıkan kimlikler ve kimlik sorunsalının ülkelerin rejimlerini tehdit eder boyuta gelmesidir. Böylece realist anlayış içerisinde askeri-siyasi öncelikli güvenlik anlayışı bölgede daha fazla önem kazanmaktadır (Oktav, 2011: 135- 135).

Terörizmle, aşırıçılık ve radikalizmle mücadele ile kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi konuları, Başkan Obama'nın önemli gündem maddelerini oluşturmakla birlikte yönetsel açıdan geçmiş yıllardan farklı uygulamalar takip edilmiştir. Obama, terörizmle doğrudan askeri güçle savaşmak yerine teröre karşı savaşanlara lojistik destek verilmesi, maddi yardımlarda bulunulması ve terörden zarar görenlerin yaralarının sarılması konularında destek olmayı tercih etmiştir. Ayrıca kitle imha silahlarının yayılması ve küresel terörizmle mücadelede tek yanlı sert politikalarla iyice uzaklaşarak; işbirliği, ittifak ve ortak mücadele ilkeleri doğrultusunda çok taraflı ve nispeten yumuşak gücü ön plana çıkaran politikalar tercih edilmiştir. Yumuşak güç stratejisine de uygun olarak Amerikan ekonomisinin toparlanması için doğrudan askeri müdahalede bulunmadan terörle mücadele edenlere destek verilmiştir (Bilensoy, 2018: 69-70).

Obama'nın Arap Baharı'ndaki politikasını iyi hesaplanmış bir tavır olarak görmek gerekmektedir. Obama döneminde diğer Amerikan yönetimleriyle benzer şekilde Ortadoğu'nun demokratikleştirilmesine ilişkin yaklaşım sergilenmiştir. Ancak Obama bunu gerçekleştirmede diğer yönetimlerden farklı olarak ekonomik açıdan yük getirecek

müdahale girişiminden ziyade; pasif, iyi hesaplanmış temkinli bir stratejiyi uygulamaya koymuştur. Obama, Arap sokaklarını destekleyen mesajlar vererek birçok otoriter rejimin devrilmesini sağlamıştır. Bu süreçte Obama'nın kritik konulardaki küçük müdahaleleri sayesinde hem Amerikan ekonomisinin hem de Amerikan imajının zarar görmemesi sağlanmıştır (Yalçın, 2015: 67).

Ortadoğu'daki Amerikan imajının zarar görmemesini isteyen Obama yönetimi, radikal grupları destekleyen Suudi Arabistan ile sıcak bir ilişki kurmaktan kaçınarak geleneksel Amerikan politikasından farklı bir tutum izlemiştir. Obama, Vehhabî doktrinin ve Suudi Arabistan'ın fikirlerinin Ortadoğu'ya ve dünyaya yayılmasından endişe duymuştur. Vehhabî ideolojisinin, Afganistan'da Taliban ve El Kaide örgütlerinin dayandığı ideoloji olması ve IŞİD'in kurulmasındaki ideoloji olması nedeniyle bu dönemde Suudilere karşı temkinli bir yaklaşım geliştirmiştir. İkiz kuleleri vuran teröristlerin Vehhabî mezhebine ait olması, Obama tarafından dikkate alınmıştır (Kalantari, 2018: 45). Ibn Teymiye'nin oluşturduğu selefilik öğretisinin 18. yüzyılda Muhammed Bin Abdülvehhab ile siyasi görünüm kazanmış hali olan Vehhabîlik mezhebinde her türlü yeniliğe karşı çıkmaktadır. Dini saf haline dönüştürmeyi amaçlayan Vehhabîlik, bid'at adı altında her türlü yeniliğin, akılcılığın karşısında durmaktadır (Tomar, 2018: 189). Ortadoğu'da radikalizmin önüne geçmek isteyen Obama yönetimi Vehhabîlik mezhebini Ortadoğu'nun demokratikleşmesinde bir engel olarak görmeye başlamıştır.

Ancak, ABD'nin Suudi Arabistan'a ve nispeten de müttefiki İsrail'e karşı olumsuz yöndeki politikası, Trump'ın Başkan seçilmesiyle değişikliğe uğramıştır. Hatta Trump, Suudi Arabistan'ın Yemen'de gerçekleştirdiği soykırımı savunacak kadar ileri gitmiştir. Trump, Obama'nın aksine İsrail Başbakanı Netanyahu'ya büyük değer vermiştir. Obama'nın Ortadoğu politikasından rahatsızlık duyan Netanyahu, Batı Şeria'daki yerleşim politikasıyla uluslararası hukuku ihlal ederek Obama'nın Ortadoğu'daki barış girişimlerini engelleyen bir yaklaşım sergilemişti. Trump ise zengin Körfez ülkeleri, Vehhabî Suudiler ve İsrail'le ilişkileri geliştirmeye çalışarak Netanyahu'ya destek çıkmıştır. Hatta Kalantari tarafından, bölgedeki sorunların karmaşıklığı ve Trump yönetimini gerçekçi olmayan politikaları nedeniyle ABD'nin, Ortadoğu bataklığında kaybeden bir ülke olma durumuna sürükleneceği dile getirilmiştir. Trump'ın Obama'nın aksi yönündeki kararları ve yapılan anlaşmalara sadık olmaması nedeniyle ABD'nin güvenilir bir ortak olarak görüleceği ifade edilmiştir. Hatta bu durumun İsrail hariç her bir ülkede hayal kırıklığı yaratacağı öne sürülmüştür (Kalantari, 2018: 45-46). Dolayısıyla Obama'nın Suudi Arabistan ve İsrail'e yönelik politikası liderin etkisiyle şekillenmiş olan kısa dönemli bir politika olarak kaldığı düşünülebilir. Ferhat Pirinççi'ye göre:

Obama döneminde ABD'nin Ortadoğu ülkeleri ile dost ve müttefikler açısından güvenilirliği zarar görmüştür. Obama yönetiminin uyguladığı politikalar nedeniyle ABD'nin kredibilitesinde zedelenme olmuştur. Obama'nın mirası, Trump'ı da etkilemiştir. İran'la müzakereler, Filistin sorunu, Suriye'deki kaotik ortam, Obama'nın Mısır'da değişimlere sessiz kalması bölge ülkeleri nezdinde ciddi anlamda sıkıntı yaratmıştır. Ortadoğu'da Amerikan müttefikliğine güvenmeme durumu ortaya çıkmıştır. Devletler, ABD'ye alternatif güç olmadığı için politikalarını kolaylıkla değiştirmemektedirler ancak son dönemlerde ABD'nin güvenilirliğinin zedelenmesinin bazı yansımaları oluşmaya başlamıştır. ABD'nin itibarının zedelenmesinin ardından Rusya ve Fransa bölgede silah satışını artırmıştır. Özellikle son yıllarda Mısır'ın Rusya'dan silah alımının öne çıkması söz konusudur. Ayrıca

ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik silah satışlarında azalma var. Devletler karşılaştıkları güvenilirlik sorunu nedeniyle Obama dönemiyle birlikte kaynaklarını çeşitlendirme arayışına girmiştir (Ferhat Pirinççi, kişisel görüşme, 20 Ocak 2020).

Obama döneminde Suudi Arabistan ve nispeten de İsrail'le sorunlar yaşamış olan ABD'nin, Ortadoğu'daki krizler karşısındaki yerel grupları ve örgütleri destekleyici bir politika izlemesi, Türkiye ile ABD'nin de karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. ABD'nin Suriye krizinde PYD ve YPG gibi yerel ölçekte etkili olan silahlı güçleri desteklemesi Ankara'yı rahatsız etmiştir. ABD'nin IŞİD'e karşı savaşta taktiksel olarak YPG ve PYD'yi destekleme stratejisi, Türk-Amerikan ilişkilerine büyük hasar vermiştir. Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan'ın Suriye'de ılımlı İslâmcıları desteklemesi karşısında, Washington'ın seküler çizgideki Esad'ın kalması yönünde bir tutum izlemeye başlaması, Türkiye ile Amerika arasındaki gerilimi her geçen gün daha da tırmandırmıştır. Ayrıca ABD'nin Ortadoğu'daki politikasında değişikliğe gitmesi nedeniyle Türkiye bölgede Rusya ile karşı karşıya gelmek durumunda kalmıştır. Türkiye, Suriye konusunda Rusya ile karşı karşıya geldiğinde, ABD'nin Türkiye'ye yeterince destek vermemesi ve bu süreçte pasif bir yaklaşım sergilemesi, Türkiye'deki hayal kırıklığını artırmıştır. ABD ve Rusya'nın PYD ve YPG ile işbirliği noktasında kısmen benzer bir yaklaşım sergilemeleri, Türkiye'nin bölgede büyük zorluklar yaşamasına yol açmıştır (İnat, 2015: 13).

Ortadoğu'daki ayaklanmalara karşı Türkiye'nin idealist olarak değerlendirilebilecek dış politikası değişkenlik göstermeyerek hep sabit kaldığından; bu durum Türkiye'yi "değerli yalnızlık" konumuna sürüklemiş ve Türkiye'nin hem ABD hem de Batılı ülkelerle ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Başta ABD olmak üzere diğer Batılı ülkeler, Türkiye'nin aksine dinamik bir dış politika izleyerek, gerekli gördükleri zamanda Suriye ve diğer Arap devletlerindeki halk ayaklanmalarının seyrine göre politika değişikliğine gidebilmişlerdir. ABD ve Batılı ülkeler bazı Arap ülkelerindeki ayaklanmalara destek verirken bazılarına destek vermemişlerdir. Bahreyn, Suudi Arabistan, Fas ve Ürdün gibi ülkelerdeki ayaklanmalar şimdilik destek görmezken; Libya, Tunus, Mısır ve Suriye'deki ayaklanmalar ABD ve Batılı ülkelerin ilgisini daha fazla çekmiştir (Polat, 2016: 155). ABD ve müttefiklerinin ilgi gösterdikleri ülkelerdeki ayaklanmalar ve siyasal olaylar karşısında zaman zaman farklı stratejiler izleyerek realist çıkarlara uygun dinamik bir yaklaşım sergiledikleri düşünülmektedir.

Fuller'e göre, ABD'nin kendisini yalnız bıraktığını düşen Ankara'nın Ekim 2013'te Çin'den füze savunma sistemi satın almak istemesi aslında ABD'de şok etkisi yaratmıştır. Ankara'nın bu yöndeki kararı Türkiye'nin stratejik alanda ve güvenlik alanında artan bağımsızlığına işaret etmektedir. Türkiye kendisine yönelik tehdidin Çin ve Rusya gibi aktörlerden gelmediğini düşünmekte ve bu doğrultuda Rusya ve birçok Orta Asya ülkesinin içinde yer aldığı "Şanghay İşbirliği Örgütü"ne üyeliği dahi düşünülmektedir. Türkiye, Çin'den füze alımı gerçekleştirmese dahi Ankara'nın bu yöndeki girişimi ilerleyen yıllarda Ortadoğu ve başka yerlerde tekrarı yeniden olabilecek dönüm noktasındaki bir kırılmayı göstermektedir (Fuller, 2019: 185-186).

BOP ile Ortadoğu'nun demokratikleşmesinde öncü ülke olarak görülen Türkiye'nin, siyasi açıdan karşılaştığı zorluklar karşısında Asya ülkelerine yönelmesi, Amerikan yönetiminin ve Batılı güçlerin bölgede yeni çözüm stratejileri geliştirmesini gerekli kılmıştır. Arap

Baharı'nın ardından Ortadoğu'daki kaotik ortamdan oldukça olumsuz etkilenen Türkiye, İstanbul'da başlayan Gezi Parkı olayları ve Suriyeli mültecilerin gelişinin ardından giderek iç meselelere yoğunlaşmak durumunda kalmıştır. Başlangıçta Arap Baharı'nın Müslüman lideri olmayı isteyen Ankara'nın Suriye ve Mısır gibi bölge ülkeleriyle ilişkilerinin bozulması, bölgedeki siyasal denklemi değiştirmeye başlamıştır. Özellikle Batı kamuoyu, Ankara ile Şam ilişkilerinin bozulmasının bölgedeki etnik ve mezhepsel fay hatlarını tetikleyeceğinden endişelenmiştir. Luizard'a göre, IŞİD'le mücadelenin yürütüldüğü süreçte Türkiye'nin Sünni cemaatlara dayanarak, Arap dünyasındaki mezhep çatışmalarını kendi hâkimiyeti için kullanacağı düşüncesi, dünyada büyük bir korku yaratmıştır (Luizard, 2016: 92-95). Ancak IŞİD, yerel tabanlı Iraklı Sünni Arapların büyük çoğunluğu ve Suriyeli Sünnilerin de büyük bir kısmından oluşan yerel tabanın önemli bir bölümünü etkileyerek Türkiye'yi bundan mahrum bırakmıştır. Türkiye'nin komşu ülkelerinde yaşanan gelişmelerin yanında Mısır'da Sisi'nin darbe yoluyla yönetimi ele geçirmesi, Türkiye'nin Ortadoğu'nun lideri olması arzusunun gerçekleşemeyeceğini çok net bir şekilde göstermiştir. Türkiye'nin yaşadığı zorlukları gören ABD ve koalisyon güçlerinin, İran ve Şam yönetimiyle bile anlaşmayı göze alarak IŞİD'i bitirme stratejisini uygulamaya koymasına karşın; Türkiye'nin Esad'ın devrilmesini öncelikli hedef olarak görmesi, Türkiye ile Batılı ülkelerin bölgedeki kaotik ortamın çözümünde karşı karşıya gelmesine yol açmıştır (Luizard, 2016: 92-95).

Ayşegül Sever, Türkiye'nin Arap Baharı'na yönelik politikası hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

Türkiye'nin "Arap Baharı" sürecini iyi yönettiğini düşünmüyorum. Pek çok ülke gibi Türkiye için de beklenmedik, ani gelişmelerdi Arap ayaklanmaları; ancak (bu ayaklanmalar) Türkiye'nin bölgedeki rolünü pekiştirmek yerine Ankara'nın bölgeye yönelik siyasetini çok daha çetrefilli hale sokmuştur. (Türkiye); Hamasla, Müslüman Kardeşlerle özdeşleştiği yolundaki imajını kıramadı ve bu nedenle Arap Baharı deneyimi yaşayan ülkelerde tarafları bir araya getirebilecek, çözüm sunabilecek bir aktör olmaktan uzaklaştı. Türkiye, Mısır'da demokrasiden yana tavır aldığını belirterek evrensel değerler üzerinden hareket ettiğini söylese de, bu konuda etkili olamadı. Yine Suriye'de de Esad üzerinde hiç etkili olamadı. (Türkiye'nin) Statüko güçlerinin, değişime direnen eski siyasi yapıların çözüleceğine yönelik ve bu güçlerin dış destek görmeyeceğine ilişkin öngörüsü tutmadı. (Türkiye'nin) Özellikle epeyce haklı olduğu mülteciler meselesini anlatmada, bu konuda destek bulmada, Arap Baharı sürecindeki bölge politikalarının çok olumsuz etkileri oldu (Ayşegül Sever, kişisel görüşme, 15 Eylül 2020).

Obama döneminde bozulmaya başlayan Türk-Amerikan ilişkileri Trump döneminde ise daha da kötüleşerek zaman zaman kopma noktasına gelmiştir. Obama yönetiminin Mısır'da Mursi'nin devrilmesinin ardından darbecilere karşı bir tutum takınmaması, Suriye konusunda ilk olarak Türkiye'yi destekleyici bir görünüm sergilerken sonradan Esad'ın devrilmesi konusunda politika değişikliğine gitmesi, 15 Temmuz darbe girişimi ve sonrasında darbe girişiminde bulunanların iade sürecinde yaşanan anlaşmazlık, PYD ve YPG'ye Washington yönetimince finansal ve silah desteği verilmesi gibi gelişmeler, Türk-Amerikan ilişkilerinde büyük kriz yaratmıştır. Obama döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinde başlayan kriz, Trump döneminde ise doruk noktasına ulaşmıştır. ABD, Trump döneminde tehdit yöntemiyle Türkiye'yi baskı altına almaya çalışmış ve bu doğrultuda Türkiye'nin İran ve Rusya ile yakın ilişkiler kurma çabasını baltalamak istemiştir. Böylece ABD, Türkiye'nin diğer devletlerle ilişkilerini bozarak uluslararası

alandayalnızlaştırılmapolitikası izlemiştir. Ayrıca Obama ve Trump yönetimleri, PKK ve PYD gibi terör örgütleri ile ittifak kurarak bölgede böl-parçala yönet politikasını izlemeye başlamıştır (Ercan ve Ayata, 2018: 121-122).

Ferhat Pirinççi ise ABD'nin dış politikasında yaşanan olumsuzluklarda Amerikan bürokrasisinin etkisini artırmasının da etkili olduğunu belirtmektedir. Pirinççi'ye göre:

Trump döneminde şöyle bir şey ortaya çıktı. Birincisi, DAES faktörü; ikincisi, Trump döneminde Amerikan bürokrasinin daha ön planda olduğunu görüyoruz. Obama'nın özellikle ikinci başkanlık döneminde daha ön planda ortaya çıkan Pentagon ve Ortadoğu özelinde CENTCOM daha etkili bir aktör olarak öne çıktı. Trump, göreve başladıktan sonra bürokrasi üzerinde etkili olamadı. Zaten bunu üç Ulusal Güvenlik Danışmanı değişikliği, iki dışişleri ve iki savunma bakanı değişiklikleriyle görüyoruz. Dolayısıyla Trump üst ve alt bürokrasiye hakim olamadı. Trump döneminde, Obama döneminin bürokratlarının etkili olduğunu görüyoruz. En başta Suriye politikası olmak üzere etkisini gösteriyor. Pentagon'un alt birimleri bile politikalarda belirleyici hale geldi. CENTCOM'un etkili olmaya başlaması gibi. Bürokrasi hala yerinde ve Trump bunlar üzerinde durmadı. Hem de bürokrasi fırsat vermedi. Bürokrasi noktasında Trump'ın kendi isteksizliği vardı. Trump dış politikaya ve Ortadoğu'ya ağırlık vermemeye çalıştı. Ayrıca ABD'de bürokrasinin sürekliliği var. Bu süreklilik etkisini sahada gösteriyor. Kasım Süleymani suikastında olduğu gibi; Ortadoğu'da Amerika ve müttefiklerinin çıkarlarına aykırı bir durum meydana gelse bile Trump ya ilgisiz davranıyor ya da aykırı adımlar atıyor. (Ferhat Pirinççi, kişisel görüşme, 22 Ocak 2020).

Arap Baharı süreciyle Ortadoğu'da yaşanan kaotik ortam, ABD'nin bölge ülkeleriyle sorunlar yaşamasına yol açarak yürüttüğü kamu diplomasisine de büyük zarar vermiştir. ABD, Arap halkına ulaşmada eylemlere başvurmayıp kelimelere yer vermeye özen göstermiştir. ABD, bölgeyi hedef alan kamu diplomasisi programlarının yapısını değiştirmemiştir. Arap Baharı, ABD'nin kamu diplomasisini canlandırması için fırsat olabilirdi. Ancak kamu diplomasisi programında değişiklik yapılmadan Dışişleri Bakanlığı ve Beyaz Saray aracılığıyla sunulan politika araçlarıyla yürütüldü. Ancak yine de Obama'nın ikonik statüsü, onun Amerikan kamu diplomasisinin habercisi rolünü üstlendiği anlamına gelmiştir (Khatib, 2016).

Obama tarafından kamu diplomasisi, terörle mücadeleyi başarılı bir şekilde yürütmek ve yenilikçi adımları desteklemek amacıyla yeni kurulan kurumlar üzerinden yürütülmeye çalışılmıştır. Kamu İşleri Müsteşarlığı'nın yönettiği Stratejik Terörle Mücadele İletişim Merkezi (The Center for Strategic Counterterrorism Communications) 2010 yılında Dışişleri Bakanlığı tarafından kurulmuştur. Bu merkez, El Kaide ve destekçilerine karşı mücadele etmeyi amaçlamıştır. 9 Eylül 2011 tarihinde Başkan Obama tarafından imzalanmış olan 13584 İdam Emri, bu mücadelenin politik arka planını sağlamış ve Stratejik Terörle Mücadele Merkezi'ne kuruluşlar arası sorumluluk yüklemiştir. Obama döneminde kamu diplomasisini yürütmek için 2009 yılında Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Global Ortaklık Ofisi (Office of Global Partnership) de kurulmuştur. Global Ortaklık Ofisi'yle yaratıcılığı ve yenilikçiliği dünyada geliştirmek ve ABD diplomasisini derinleştirmek ve güçlendirmek istenmiştir (Aydemir, 2018: 262-264).

Başkanlığının birinci döneminde Kahire konuşmasıyla kamu diplomasisi açısından önemli bir başlangıç yapmak isteyen Obama'nın, bölgedeki kaotik ortam nedeniyle istenilen çıkışı yapamaması, Kongre ve yönetimi farklı yöntemlere başvurmaya itmiştir. Kongre ve Yönetim, terörle mücadelede Arap ve Müslüman toplumu etkilemek, hükümet genelinde Politika Koordinasyon Komitesi (Policy Coordinating Committee) aracılığıyla

kamu diplomasisi faaliyetlerinin işbirliğini geliştirmek, düzenleyici ve tamamlayıcı ödeneklerle fonları arttırmak ve daha etkili olabilmek için mevcut programları verimli bir şekilde değerlendirmek üzere çeşitli kamu diplomasisi araçlarını kullanmaya çalışmaktadır (Aydemir, 2018: 244). Ahmet Kasım Han, Obama döneminde Amerikan kamu diplomasisi ve Arap Baharı sürecine ilişkin şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

Obama'nın uyguladığı kamu diplomasisinin cesaretlendirici (Arap toplumu üzerinde) olduğunu düşünüyorum. Bir önceki jenerasyon Amerikan başkanının aynı şeyi söyleyebileceğini düşünmüyorum. Ancak Obama bu duruşunu ne kadar sürdürebildi o da tartışmalı. Obama'nın anılarına bakmak gerekli onun için. Bu konuda olup biteni bir adım geriden izlersek; Obama'nın ilk tercihi Mübarek'in gitmesiydi. Ancak ikinci tercihinin Sisi olması Obama'nın tercih midir, yoksa Amerikan müesses nizamının Ortadoğu politikasına ilişkin belirlenen ve Obama'nın karşısında duramadığı bir tercih mi? Tartışmalı bir durum... Devlet ve sistem düzeyinde bakmak gerekmekte, lider açısından değil. Bahreyn de ise yakın dostlarla ilgili kaygılar var (Ahmet Kasım Han, kişisel görüşme, 23 Temmuz 2020).

Amerikan kamu diplomasisine ilişkin negatif bir bakış açısına sahip olan Ferhat Pirinççi ise Obama'nın kamu diplomasisi hakkında şu değerlendirmeleri yapmıştır.

Obama iktidara geldiğinde ciddi bir umut olmuştur; Bush döneminin neoconlarının politikalarında ciddi dönüş olacağı yönünde. Obama da ilk turlarını yaptığında özellikle ünlü Kahire konuşmasını yaptığında ciddi bir umudun pekişmesine sebep olmuştur. Ama Arap Baharına geldiğinde çok ciddi bir hayal kırıklığı oluştu (bölge) kamuoylarında. Beklentiler tamamen tersine döndü. Obama, halkı farklı beklentiler içine sokmasına karşı hiçbir şey yapamadı. Ortadoğu'ya yönelik olarak oğul Bush dönemindeki kadar bile bir irade koymadı. Obama, bekle ve gör stratejisi uyguladı. Durumu algılamaya, anlamaya, nereye gideceğini anlamaya çalıştı. Klasik olarak ABD Ortadoğu politikası üç tanedir: Bunlar İsrail'in güvenliği, dost ve müttefiklerin güvenliği ve petrolün sorunsuz şekilde pazarlara ulaştırılmasıdır. Üçüne de çok ciddi meydan okumalar oldu ve ne Obama ne de Amerikan dış ve güvenlik politikası yapıcılar net bir şey ortaya koymadı. Şu anda zaten İsrail'in güvenliği hariç diğer politikalar sorgulanmakta. Trump döneminde de benzer durum devam etmekte. Dolayısıyla beklentiler ve medya iletişim stratejisi hiçbir karşılık bulamadı. Kısa süre içerisinde hayal kırıklığına dönüştü. Bu nedenle de ABD'nin küresel anlamdaki liderliğine ve Ortadoğu'daki kredibilitesine ve güvenilirliğine ciddi zararlar verdi (Ferhat Pirinççi, kişisel görüşme, 22 Ocak 2020).

Obama başkanlık koltuğunu Trump'a devrettiğinde genel itibariyle Amerikan kamuoyunda olumlu bir izlenim yaratmıştır. "Evet yapabiliriz" sloganıyla değişim başlatan Obama, Pew Araştırma Şirketi'nin verilerine göre eşi Michelle'in performansı ile birlikte görev süresi sona erdiğinde en yüksek oy alan başkanlar arasında yer almıştır. Ankete katılanların yüzde 18'i Obama'nın "olağanüstü" düzeyde başarılı olduğunu ifade etmiş, yüzde 28'i "ortalamanın üstü", yüzde 26'sı ise "ortalama düzeyde" gördüğünü belirtmiştir. Obama'nın başarısını "ortalamanın altında" görenlerin oranı yalnızca 11, "başarısız" bulanların oranı ise yüzde 16'da kalmıştır (Emiroğlu, 2017).

Obama'nın başkanlık süreci ve Trump'ın seçilmesine ilişkin değerlendirmelerde bulunan Ahmet Kasım Han'a göre:

Obama, kendi ailevi mirası içerisinde Müslüman unsurları barındıran karışım bir evliliğin sonucunda doğmuş bir çocuk olması tiyatiyle, bir takım Amerikan toplumunun hassas sinir uçlarına özellikle Amerikan muhafazakârların hassas sinir uçlarına dokunan bir mirası olan bir çocuğun, Amerikan sistemi içinde yükselerek Harvard dergisi editörlüğü ardından senatörlük ve "tecrübesiz" senatörken başkan seçilmesi, Amerikan müesses nizamının muhafazakâr unsurları için kabul edilebilir bir gelişme değildir. Hala da değildir. Obama'nın mirasını bütünüyle ortadan kaldırmak gündemi Trump açısından kendisine kamuoyu yaratma argümanıdır. Bunu bekleyen, talep eden bir uç bir kitle var. Onların biraz daha karar alma dairesi içerisinde (merkezde yer alanları açısından da) yer almaları; Amerikan sosyolojisini

iyi takip eden insanların yakından bildiği bir takım dönüşümlerin de, ne kadar kapıda ne kadar canlı ve geri dönülemez biçimde olduğunu gösteriyor. Trump'ın başkan seçilmesi düşük ihtimal. Toplumun vasatı daha progressive eğilimlere sahip. Siyasetin aktif olan kısmında ciddi muhafazakâr ve dinî muhafazakâr kitle var; beyazlık faktörünü de ekleyelim buna. Obama'nın başkan seçilmesi o manada algılanan nizamın değiştiğine ve bu değişiminde o cenahın perspektifinden değişiminde dehşetengiz bir değişim olduğuna dalalet. İleriye baktıklarında iyi şeyler görmüyorlar. Çünkü 2024 seçimlerinden itibaren bugünkü demokratik trendler sürerse WASP'lar Amerikan nüfusunda çoğunlukta olmayacak. ABD'nin kurucu mitlerinin büyük bölümünün en azından beyaz muhafazakârların algıladığı şekilde sürmeyeceğini gösteriyor. Obama bu manada bir havai fişegi. O yüzden de irrite oluyorlar. O travma, Trump'ın başkan seçilmesini sağlamıştır. Trump kendi yetkinliğiyle değil, bu travmanın etkisiyle başkan seçilmiştir. (Ahmet Kasım Han, kişisel görüşme, 23 Temmuz 2020).

Burak Küntay'a göre:

Obama'nın başkan seçilmesi hem Anglosaksonluğu hem de beyazlık işini ortadan attı. Protestanlıkta (bu geleneği) Kennedy bozmuştu. Hillary Clinton da az kalsın başkan seçiliyordu. Nizamın dışında çok da nizamı temsil etmeyen bir adamın, tarzın, etnisitenin, rengin seçilmesi ABD tarihinde ilk oldu. Türkiye'de hiç siyahi başkan olmadı; ama olsaydı çok önemli değil derdik. ABD'de 1960'larda ve hatta 1970'lere kadar beyazlar dışındakilere yemek vermiyoruz diyen kafeteryalar, beyazlar dışındakileri almıyoruz diyen otobüsler, üniversiteler, liseler, çamaşırhaneler olduğunu düşündüğümüzde bu devrim oldu. İkinci olarak Obama diğer adaylara göre hem ön seçim hem de genel seçimdeki adaylara göre zengin değildi. Ciddi fonlardan da destek alamadı. Fakat halk Obama'yı küçük küçük bağışlarla en büyük bağış toplayan adam haline getirdi. Obama'nın başkan seçilmesiyle ABD'de biraz seçim kampanya sisteminin sorgulanması ve metotların gözden geçirilmesi noktasında değişim oldu (Burak Küntay, kişisel görüşme, 10 Ağustos 2020).

Başkanlık süresince Obama hem artı hem de eksi yönleriyle değerlendirilmiştir. Obama'nın mirası konusunda Demokratik Partililer ve Cumhuriyetçiler birbirlerine tamamiyle zıt görüşlere sahip olmuş ve bu partizan bölünme geçmişte hiç görülmediği kadar yüksek düzeye ulaşmıştır. Pek çok Amerikalı, Obama'nın ülkenin karşı karşıya olduğu temel sorunlar karşısında ilerleme kaydedip kaydetmediği ve başarılarının başarısızlıklarından ağır basacağı konusunda şüphe duymakta. İzlenen politikaların uzun dönemli etkisi düşünüldüğünde, bunların başarısı konusunda kısa süre içerisinde bir hüküm verilmesi zor olmuştur. Obama; saygın ve skandalsız bir dönem geçirmesi, ekonominin düzeltilmesi, sağlık reformu, Bin Ladin'in yakalanarak öldürülmesi, İran nükleer müzakereleri, Küba politikası ve İklim Değişikliği Anlaşması, medeni hak ve özgürlükler konusunda (Anayasa Mahkemesi'nde boşalan koltuklara liberal eğilimli iki kadın ataması, federal düzeyde rekor sayıda atadığı kadın, azınlık ve eşcinsel hakimlerle yargıya damga vurmuştur) ilerlemeler kaydetmiştir. Ancak Obama'yı eleştirenler; terörle mücadele sürecinde Bush politikalarının devam ettiği, "aşırı müdahalecilikten kaçınılması" hata yapıldığı, Irak'ta çıkmaza sürüklenildiği ve Suriye politikasının fiyaskoyla sonuçlandığı yönünde eleştirilerini dile getirmektedirler (Emiroğlu, 2017).

Küntay'a göre Obama a'dan z'ye sistemi değiştirecek politikaları gerçekleştirmedi başarıyla olmuştur. Obama'nın birinci dönemindeki vaadi ABD askerlerinin Ortadoğu'dan çekilmesi olmuştur. Obama, Ortadoğu'ya değil Kafkaslara yoğunlaşacağını belirtmiştir. Obama, ikinci döneminin başında Afganistan'dan askerleri çekiyorum, Asya'ya yoğunlaşacağım demesine rağmen ne Asya'ya ne Kafkaslara yoğunlaşabilmiştir. Obama, Libya'dan tutun Arap Baharı'na kadar pek çok gelişmesinin yaşanması nedeniyle Ortadoğu'ya en çok girmek zorunda olan lider olmuştur. Obama kendi istediklerini değil

konjonktürün getirdiklerini yapmak mecburiyetinde kalmıştır (Burak Kuntay, kişisel görüşme, 10 Ağustos 2020).

Amerikan kamu diplomasisini pozitif ve negatif yönleriyle değerlendiren Burak Kuntay ayrıca şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

Obama'nın çok iyi bir kamu diplomasisi ve medya stratejisi vardı; ama bu dış politikada etki yapamadı. İç politikada Amerikan siyasetini etkiledi. Nitekim ikinci dönem seçilmesinden tutun ABD'de belli noktalarda ki (başarısı); bunun en önemlilerinden biri Obamacare (sağlık) yasa tasarısıdır; bunları başarmak da (Obama'ya) çok büyük bir güç sağladı. Dış politikada etkisi oldu mu? Olmadı. Neden? Arap Baharı Mısır'a sıçradığında ki; Arap Baharı ABD için Mısır'la birlikte başladı; ama önce Libya, Fas ve Tunus'taki olaylar çok önemli değildi. Mısır ABD'nin çok önemli müttefikidir. Seçimleri Mübarek kaybettiğinde Mübarek bırakmalı dedi. Ancak Obama etkileyemedi kamuoyunu. Sonunda bir baktık ki Mursi başa geçti. Obama söylediklerini değil olanları takip etmek zorunda kaldı. Kamu diplomasisi ve medya stratejisi dış politikada bir farklı noktaya getirdi mi ABD'yi? Hiç katılmıyorum hatta zayıf kaldığını bile söyleyebilirim (Burak Kuntay, kişisel görüşme, 10 Ağustos 2020).

Türkiye'nin Eski Trablus (Libya) Büyükelçisi Uluç Özülker de Kuntay ile benzer değerlendirmelerde bulunarak ABD'nin Libya ve Ortadoğu politikasına ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır:

Obama kendi döneminde (Libya'ya) angaje olmak istemiyordu ama diğer yandan da orada bulunmak istiyordu. Rusya sıcak denizlere indikten sonra (ABD'nin) burada üstünlüğünü korumak zorunluluğu vardı. ABD'nin buradaki varlığı İsrail'in varlığını korumak içindir. Karşılıklı menfaat birlikteliği vardı. Rusya'nın gelip buraya yerleşmesi, ABD için ciddi sıkıntı yaratır. Obama Afganistan'dan çıkmak istedi ama çıkamadı, (kaç anlaşma imzalandı çıkmak için) NATO'yu da kullanmak suretiyle hala varlığını sürdürüyor. Irak'a girdi Bush zamanında, (sonra) Obama geldi, çıkabildi mi? Tam olarak çıkamadı. ABD Irak'ta savaşa girdiği zaman, Bağdat'ta 9 ölü vardı. Silah bile atmadan Bağdat'a girdi oturdu. Ancak iki tane önemli yanlış yaptılar. Birincisi Baas rejimi Irak'ta onun yaşama şansıydı ancak dağıttılar. (ABD) Dağıttığı andan itibaren de yerine koyacak bir şey bulamadığı için multi etnik ve kültürel yapı içinde(ki) Irak'ta (ortaya çıkan enkazın) altında kaldı. Obama geldi bir şey değiştirebildi mi? Yapamadı kaçtı. Ayrılırken ölü sayısı 5 bine yaklaştı, yaralı sayısı 30 bin civarındaydı. Amerikan ordusu tarihinde hiç görmediği büyük bir hezimetle oradan kaçtı. Obama ayrılmak istedi ama Obama tam olarak ayrılabilir mi? Hayır. Cumhuriyetçilerle Demokratlar arasında söylem birliği yok; ama iş uygulamaya geldiği zaman güçlü Amerika imajı elden kaçtığı ölçüde bütün hepsi aynı sonuca çıkan politikalar uyguluyorlardı. Obama da kesinlikle güvenilebilecek bir başkan değildir. (Ancak) Söylemleriyle ve davranışlarıyla yumuşak olduğu ve kabili hitap olduğu için konuşup müzakere edebiliyorsunuz. ABD'de her halükarda bir başkan vardır, bir de onların eteğine yapışmış (onları) yönetmekte olan derin Amerika vardır. Pentagon, CIA, Kongre hepsi bir tarafa çekip gidiyor. Obama ve Trump bu sıkıntıyı çok çekti. Demokratlar ve Cumhuriyetçiler arasındaki metodoloji farkı net bir biçimde ortadaydı ama bu sonuç itibarıyla ABD'nin gerçekten yumuşadığını iddia edebileceğimiz bir noktaya bizi götürmedi. Obama Mısır'la daha yakın ilişki kurmak istedi, İran'ı kontrol ederek gitmek benim için daha önemlidir yaklaşımla hareket etti ama sonuç aynı. İsrail'in elinde pek çok nükleer silah var ama İran'a gelince bu çok tehlikeli diyorlar. Bu nedenle Obama ile Trump ve Bush arasında fark yoktur, aynıdır. ABD'nin büyük hedefleri bunları yönlendirdi. (ABD'de) Refah gerilemesi (yaşanması) ve değişik sorunların çıkmasıyla birlikte politikalarda benzeşme noktasına gidilmektedir. Obama'nın yardımcısı Biden'ın bugün söyledikleri geçmişte söyledikleri gibi vahimdir, fark yoktur. ABD'yi bütün olarak establishment olarak görmek lazım. (Bazı başkanların) yumuşak görünümü olmasına karşın (Amerikan başkanlarının) hiçbiri dünyadaki hegemon güç anlayışını bir kenara bırakmamıştır (Uluç Özülker, kişisel görüşme, 31 Ağustos 2020).

Ortadoğu'daki olumsuz gelişmelere rağmen Obama döneminde kısmen gelişmeye başlayan Amerikan kamu diplomasisi (ağırlıklı olarak Amerikan kamuoyunda pozitif olarak değerlendirilen), Trump'ın göreve gelmesiyle yeniden gerilemeye başlamıştır. Ocak 2017'de Trump'ın 13769 sayılı yürütme emriyle ABD'ye terörist girişini engellemek

ve ülkeyi korumak amacıyla İran, Irak, Libya, Somali, Sudan, Suriye ve Yemenlilere 90 gün süren seyahat yasağı koyması Amerikan imajına büyük zarar vermiştir. 13769 sayılı yürütme emriyle 120 gün boyunca ABD Mülteci Kabul Programı (USRAP) da askıya alınmıştır (Federal Register, 2017).

Amerikan kamu diplomasisinin, Obama döneminde küresel ekonomide yaşanan sorunların ardından Trump'ın uygulamaya çalıştığı ekonomik politikalarla da zarar görmeye başladığı ifade edilebilir. Arıboğan'a göre; Başkan Trump'ın, Amerikalı yatırımcıların ülke dışındaki yatırımlarını ABD'ye geri getirmesi çağrısında bulunması, 1929 krizinin ardından ilan edilen Yeni Düzen'den bu yana Amerikan ticaret felsefesine ve II. Dünya Savaşı sonrası kabul edilen küresel güç olma perspektifine aykırı bir yaklaşımdır. Bu yeni politikanın gerçekten bir politika olup olmadığı konusunda Amerika içerisinde ciddi tartışmalar olmasına rağmen ABD geri adım atmamıştır (Arıboğan, 2018: 49). Yine Arıboğan'a göre 1823'te ilan edilen Monroe Doktrini ile "izolasyonist" politikanın temsilcisi haline gelen ABD'nin, 20. yüzyılda yeniden dünya sistemine entegre olmasından itibaren dışarıya ile içerisini bu kadar keskin bir şekilde ayırttığı görülmemiştir. (Arıboğan, 2018: 49-50). Aslında ABD'nin ekonomide korumacılığın bayraktarlığını yapmasının temelini Obama dönemindeki gelişmelerden kaynaklandığı öne sürülebilir. 2015 yılından itibaren duraklama dönemine girmiş olan küresel ticaretin geleceği açısından alarm zilleri çalmaya başlamıştır. DTÖ, 2016 yılının yazında ticaretin daralmasına yönelik engellerin 2011 yılından bu yana ilk defa bu düzeye çıktığını açıklamıştır. DTÖ Genel Direktörü Roberto Azevedo'nun, üye ülkeleri korumacılığa direnmeye çağırmasına rağmen Amerikan yönetiminin aksi yönde bir tutum takınması, Amerikan ekonomi politikasında yaşanan değişimi göstermektedir (Arıboğan, 2018: 50).

Obama'nın başkanlık sürecinde ve sonrasında (Trump dönemi) ABD'nin Ortadoğu politikasındaki değişimleri değerlendiren Burak Kuntay'a göre:

Birincisi, Obama Ortadoğu'da her şeye rağmen asker çekeceğini söyledi. Bu Obama'nın bir politik zaferiydi ve (askerleri) çekti. (Onun dışında) değişken bir şeye çok şahit olmadık; ama Obama Irak'tan asker çekerken Robert Gates ile yola devam etti. Dolayısıyla Obama aslında Ortadoğu'dan asker çekerek bambaşka bir üslupla hareket etti iş tam bitmeden. İkincisi ,oraya atadığı savunma bakanının tamamen Bush döneminden kalması enteresan bir yaklaşımdı. Üçüncüsü, Obama hiçbir şekilde savaşın herhangi aşamasına direkt destek vermeyerek geri planda kalmayı tercih etti. Bu açılarından baktığınız zaman ABD'nin Ortadoğu politikalarında bu noktalarda farklılık gösterdi. Değişik fikriyat, değişik aksiyonlarla vücut buldu. Obama'nın Ortadoğu politikalarında geleneksel politikalarından bir farkı var mı? Var. Bir diğeri İsrail-Filistin meselesidir. Obama belki Amerikan tarihinde gelmiş geçmiş en dik duruşu sergileyen başkandır. İsrail ile Filistin arasında 60'a 40 gibi (dengeli bir politika) izledi. Önemli bir oran, (Obama) Filistin'i çok ezdirmeydi. Obama, İsrail'in ve Netanyahu'nun pek çok noktasında karşındaydı. İkincisi de, İran güzel bir örnek. Obama gidip İran'la el sıkışacağım diyebilirdi. İran'ın nükleer çalışmasını öteledi. Bu politika ABD de çok eleştirildi. Trump'a nasıl etki etti? İki politikada da Trump göreve gelir gelmez değişiklik yaşandı. İlk olarak İran ile ilişkiler gerildi. İki (Trump) İsrail-Filistin ilişkilerin en taraflı başkanı olarak hareket ederek İsrail'in Suriye'den Golan Tepeleri'ni ilhak etmesini tanıdı ve ABD Büyükelçiliğini Kudüs'te açtı (Burak Kuntay, kişisel görüşme, 10 Ağustos 2020).

Obama'nın başkanlık sürecinde ve sonrasında (Trump dönemi) ABD'nin Ortadoğu politikasındaki değişimleri değerlendiren Ayşegül Sever'e göre:

Obama'nın geleneksel diyebileceğimiz ABD politikasından (İsrail'in, Körfez'in güvenliği gibi) tam manasıyla uzaklaştığını söylemek zor. Daha önceki Bush yönetiminden üslup, tarz

farklılığından, kuvvet kullanma isteksizliğinden söz edilebilir ama radikal bir değişim söz konusu değil kanımca. (Obama) Bush gibi müdahaleci değil, ABD'nin Irak işgali ile bozulan imajı, (Obama'nın) seçilmesinde etkili (oldu) ama (Obama'nın) bölge sorunlarını çözücü bir çabası olmadı. Onun yerine daha ilgisiz, bölgeyi öncelikler sıralamasında arkaya atan, mesela Uzak Doğu'yu çok daha önemseyen bir tavrı oldu. Ancak mesela Irak'tan asker çekme konusunda aceleci olduğunu da söyleyemiyoruz. Dolayısıyla müdahalecilikten vazgeçme dışında değişimden yana bir tavırdan bahsetmek zor. Örneğin, Obama yönetimi, Filistin'in (non-member observer state) BM'de üye olmayan gözlemci statüsünü tanımadı. (Obama yönetimi) İsrail politikasında Trump döneminde olduğu gibi büyükelçiliği Kudüs'e taşımak gibi radikal bir İsrail yanlısı politika izlemese dahi, İsrail konusunda geleneksel ABD tutumunu sürdürdü. Yine Trump kadar söylemsel olarak saldırgan olmasa da sert İran politikasını sürdürdü. Bush'tan sonra Obama'nın normlar, liberal değerler konusunda daha duyarlı olacağı beklentisi de pek işlerlik kazanmadı. "Arap Baharı" sürecinde statükodan yana tavır aldı, halkların demokrasi talebini veya değişiklik talebini karşılayacak bir politika izlemedi. ABD'yi bölgede çözüm üretmekten uzaklaşan bir konuma sürükledi. Bölge gelişmelerini öngöremedi, Irak'taki müdahaleciliği yere de, yerine yeni ve kabul gören bir dış politika ilkesi veya pratiği bırakamadı. Bu durumda; " ne yapacağını bilmez ABD imajını ben düzeltirim, renksiz ve pasif Obama yerine ABD çıkarlarını en iyi ben temsil ederim" diyen Trump'ın seçilmesinde, Obama'nın yön veremez dış politikası da etkili oldu. Trump da (Suriye örneğinde de görüldüğü üzere) müdahaleciliğin iç kamuoyunda eleştirildiğini bildiğinden bu konuda temkinli oldu. Ancak (Trump) Körfez ülkelerini, ABD politikaları için devreye sokmakta veya devlet dış aktörlerle hamilik ilişkisi kurmakta daha aktif bir yönelim içinde oldu. (Trump döneminde) Suudi Arabistan, BAE ile işbirliği çok daha görünür ve kapsamlı bir hal aldı. (ABD) Bölgede artan Rusya etkinliğine rağmen direkt bir liderlik rolü almaktan pek çok nedenden (ekonomik, teknolojiyle gelişen farklı savunma mekanizmaları vs.) dolayı imtina etti ve ediyor (Ayşegül Sever, kişisel görüşme, 15 Eylül 2020).

Özel'e göre Obama döneminden itibaren kendi enerjisine odaklanmaya çalışan Amerikan dış politikasında Trump ile birlikte sistematik analiz yapılması imkânsız hale gelmiştir. Özellikle 2018-2019 yılları arasında ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak görev yapan Bolton, kişisel ve siyasi çıkarlarını ülkesinin çıkarlarının önüne getirmiştir. Son yıllarda dünyanın ekonomik ve stratejik merkezinin ABD'den kaymasının ve Amerikan sisteminin etkisiyle dış politikada yapılan bir işlemin engellenmesi söz konusu olmaktadır (Özel, 2020).

Obama ve halefi Trump'ın, küresel ölçekteki ve Ortadoğu özelindeki planlarını uygulama aşamasında karşılaştıkları sorunlara ilişkin, sistem, birey ve devlet içi faktörlerin üzerinde durarak değerlendirmelerde bulunan Türkiye'nin Eski Trablus (Libya) Büyükelçisi Uluç Özülker'e göre:

21.yüzyılda BRICS ülkelerinin atılım yapmasıyla birlikte dünyada ekonomik ve mali açıdan Bretton Woods'u sallayabilecek yeni bir takım adımlar atılmaya başlandı. Almanya ve Japonya da, uluslararası sistem içinde Fransa ve İngiltere'yi geçerek 3 ve 4 numara oldular. Netice itibarıyla Güvenlik Konseyinde yer almadıkları için Fransa ve İngiltere istediğini yaptırabiliyor, bunlar dışarıda kalıyor. 30-35 yıldır BM'de reform yapılması istense de kimse elindeki gücü (savaş galibi olarak elinde bulundurduğu) kaybetmek istemiyor. Dolayısıyla 21. yüzyılda tüm gelişmelerle birlikte dünya yönetilemez hale geldi. Bir dijitalleşme, iki otomasyon, üç dünyadaki teknolojik gelişmeye paralel olarak bu dünya yaşanamaz bir noktaya doğru yol almaya başladı. İnsan faktörü, iklim sorunları vs. (bunda etkili oldu). Üçüncü faktörle birlikte güvenlik kavramı da yer değiştirmiştir. Eskiden polisin, ordunun, jandarmanın gücü vs. (önemliyen) şimdi ise kimin daha çok suyu var, kimin yiyeceği var, kimin ülkesi daha hızlı çöl (oluyor), hali hazırda 17 tane değişik güvenlik alanı oluşmuş durumda. Bu koşullarla birlikte dünyada tek başına bir ülkenin veya birkaç ülkenin bu işi götürmesi ve hâkim pozisyonda götürmesi şansı azalmıştı. Bu gelişmelerin iki tane göz önünde tutulması gereken sonucu var. Bugüne kadar başat ve ön planda (olarak) başkalarının üzerinde üstünlük sağlayarak gitmiş olan Batılı ülkeler refah kaybına uğradı. Refah kaybıyla birlikte bugün ABD'de olaylar (yaşanmaya başladı). (ABD ve Batılı ülkeler) Refahlarından

fedakârlık edemedikleri için ötekileştirerek suçlu yaratma peşine düşüyorlar. (ABD ve Batılı ülkeler) Dünyayı doğru ve güzel okuyabilme kabiliyetlerini yitirdiler. (ABD ve Batılı ülkeler) Diğerlerini; ortaya çıkmış olan güçleri imha edip, sindirip kontrol altına almayı kendileri için politika (ve) görev bildiler ancak bunu da yapamadılar. Herkes iyi veya kötü (ABD ve Batılı ülkelere) baş kaldıracabiliyor. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de girdiği bilek güreşi de aslında aynı sorunun tezahürüdür. Haklı değiller ve hukuki gerekçeleri yok. Ben güçlüyüm ve yaparım politikasıyla yönetmek istiyorlar ama başaramıyorlar. Bunu başaramadıkları ölçüde dünyayı yok ediyorlar. Trump, ABD'yi yeniden güçlü yapacağım sloganıyla geldi ve beceremedi. ABD hâlâ dünyayı yıkmakla meşgul. İklim sözleşmesi ve sağlık sözleşmesinden çıkması (vb.)... Diğer taraftan silah anlaşmalarını da yok ediyor. Bu neo-con felsefe ile ulaşılmış düzey vardı, bu devam etti. Girdiği her noktada ABD gücünü test etti ve başaramadı. Rusya da, SSCB döneminde Afganistan da yapamadı ve gitti. ABD eski ABD olmak peşinde ama bunu yapamıyor. Clinton dönemi yaşanan gelişmelerle geri kaldı ve oğul Bush'un miras olarak bulduğu sorunlar, Clinton'dan yoğunlu. Obama'nın iki tane önemli özelliği var, ilk olarak siyahi başkandır (İrkçilik vs. ikinci plana atarak ABD'yi düşünmek zorundayım diyerek), ikincisi de Cumhuriyetçilerin bu neo-con felsefe ile yaratmış oldukları çok aşırı gidişatı (koşulları), Amerikan toplumu ekonomik açıdan hissetmeye başladı ve bunu değiştirmek istedi. Obama ekonomide ciddi değişim yapmak istedi ama beceremedi, gücü yetmedi; ABD'nin kurulu düzeni (establishment), Obama'nın yapmak istediklerini önemli ölçüde engelleyebildi. Obama zenginlerin değil; evsizler, fakirler, açlar ve siyahilerin sorunlarını çözecek politikalar üretirim diye geldi ama yaptırmadılar. En basiti sağlık reformudur. Bugün ABD pandemiyle boğuşuyorsa kendi hatasıdır. Çünkü ABD'de sigortanız yoksa ölmeye mahkûmsunuz. Obama'nın bütün o yapmaya çalıştığı, düşük düzeyde başarabildiği reformlar bile geriye alındı. Obama bunu yaparken dış politikadan ekonomiye (kadar yaşanan sorunlara) çeki düzen vermek için disengagement politikasına yöneliyorum dedi. Yapabildi mi? Aslında söylemi ile uygulaması örtüşmüyor. Bu netice itibarıyla Obama'nın (politikalarına) bir muğlâklık getirdi. Dolayısıyla (Obama'nın) attığı adımlar da net ve sonuç alıcı olabilme vasfını elde edemedi. İdealist yaklaşımlar ve realist gerçekler çatıştı. (Obama) bu barışçıl dünyayı ve bu kapsam içinde hegemon bir Amerika'yı hâkim kılmak ve kendini yeniden toparlayan bir Amerika hayal ediyordu, 21.yüzyıl ile birlikte (büyük kırılma var) daha düzen kurulamadı ve Obama başaramadı, Trump geldi (Uluç Özülker, kişisel görüşme, 31 Ağustos 2020).

Obama'nın ikinci döneminde (hatta Trump döneminde de) ABD'nin dış politikasını ve özellikle de Ortadoğu politikasını etkileyen önemli konu başlıklarından birini enerji oluşturmuştur. ABD'nin hala yüksek olmasına rağmen içte enerji kullanımını azaltıcı önlemlere başvurmak istemesi, ülkesindeki petrol üretimini arttırması ve kaya gazı devrimi önemli bir değişim sürecinin başlangıcı olarak görülmelidir. Amerikan enerji politikasında başlayan değişim özellikle (kaya gazı devrimi) Washington'ın Ortadoğu politikasını ve transatlantik ilişkilerini etkilemektedir. ABD bölgedeki çıkarlarının azalmasıyla birlikte Ortadoğu'daki ve Pers Körfezi'ndeki askeri varlığını azaltmaya başlamıştır (Howald vd., 2013: 1).

Amerikan yönetiminin enerji alanında sağladığı sübvansiyonların etkisiyle fosil yakıt üretimi artış göstermeye başlamıştır. 2009-2013 yılları arasında doğal gaz üretimi yüzde 18, petrol üretimi ise yüzde 35 oranında artış göstermiştir. Başkan Obama, iklim değişikliğiyle mücadele ve fosil yakıt sübvansiyonlarını ortadan kaldırmaya ilişkin söz vermiş olmasına rağmen petrol ve doğal gaz alanındaki artışın enerji stratejisinin aslında bir parçası olduğu düşünülmektedir. Fosil kaynakların üretimindeki artışta Kongre'nin Başkan'ın yetkisini kısıtlayıcı etkisinin önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekmektedir. Kongre, sübvansiyonları azaltıcı tasarıları veto etmeseydi, sübvansiyonlar yüzde 2 oranında azalacaktı (Oil Change International, 2014: 4).

ABD ve dünya genelinde küresel ısınmaya neden olan fosil yakıtların üretiminin azaltılmak istenmesine rağmen yenilenebilir enerji maliyetinin yüksek olması ve enerjinin depolanmasındaki güçlüklerden dolayı istenilen ölçüde ilerleme kaydedilememiştir. Dünya çapında yenilenebilir enerji kaynakları olarak; hidrolik, güneş, biyokütle, rüzgâr ve jeotermal enerji kullanılmaktadır. Yenilenebilir enerji konusunda AB ülkeleri ve Çin kısmen önemli adımlar atarken ABD, Çin'in ve AB'nin gerisinde kalmaktadır. Son yıllarda AB ülkelerinin enerji politikası çerçevesinde biyoyakıt üretiminde azalma görülürken elektrik üretiminde rüzgâr, su ve güneş enerjisinin kullanımı artmaktadır. 212 GW'lık hidrolik enerji kapasitesi, 62 GW'lık rüzgâr enerji kapasitesiyle toplamda 282 GW'lık güç kapasitesiyle Çin yenilenebilir enerji alanında dünyanın en önde gelen ülkesidir. Yenilenebilir enerji kaynaklarından toplamda 294 GW'lık güç elde eden AB ülkelerinin tamamı Çin'den kısmen daha fazla enerji üretebilmektedir. AB'nin yenilenebilir enerjide ABD'den üstün konumda olmasında Almanya'nın Fotovoltaik (güneş) panellerden en çok yararlanan ülke olması etkili olmuştur. Sonuç olarak Obama döneminde yenilenebilir enerji konusunda ilerleme kaydetmeye çalışan ABD, Başkan Obama'nın tüm çabalarına rağmen AB ve Çin'in gerisinde kalarak dünya üçüncüsü olabilmıştır (Şahin, 2019: 168-169). Aşağıda yer alan tabloda ülkelerin yenilenebilir elektrik güç kapasitesine ilişkin bilgiler ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır.

Tablo 38. Ülkelerin Yenilenebilir Elektrik Güç Kapasitesi (GW)

Kaynaklar	ÇİN	ABD	Hindistan	Almanya	Türkiye	AB	Dünya
Rüzgâr	62	47	16	29	1.7	94	238
Biyokütle	4.4	13.7	3.8	7.2	~0	26	72
Güneş (PV)	3.1	4	0.5	25	0	51	70
Jeotermal	~0	3.1	0	~0	0.1	0.9	11.2
Güneş(Termal)	0	0.5	~0	0	0	1.1	1.8
Okyanus	~0	~0	0	0	0	0.2	0.5
Hidrolik	212	79	42	4.4	17.1	120	970
Toplam	282	147	62	65	19	294	1360

Kaynak: Koç ve Şenel (2013: 37).

Yenilenebilir enerji konusunda yeterli bir ilerleme kaydedemeyen ABD için Körfez bölgesi enerji açısından uzun yıllar boyunca büyük önem arz eden bölge olmuştur. ABD deniz aşırı petrol çıkarlarını korumak için yüklü miktarda askeri harcama yapmıştır. Basra Körfezi'ndeki petrol arzını korumak için Amerikan askerlerinin harcamaları yılda 10.5 milyar dolar ile 23.3 milyar dolar arasında gerçekleşmiştir (Oil Change International, 2014: 15). ABD'nin petrol ithal eden ülke konumunda olması ve 2012 yılında 4 milyon varil Körfez ülkelerinden (özellikle Suudi Arabistan) olmak üzere günde toplam 8,5 milyon varil ham petrol ithal etmesi büyük problem teşkil etmiştir. Ancak tüketimin azaltılmasına yönelik alınan önlemler ve kaya gazı gibi teknolojik gelişmeler sonrasında ABD'nin Körfez'den petrol ithalatının 2025 yılında günde 0,3 milyon varile düşmesi beklenmektedir. Böylece Obama döneminde enerji alanındaki girişimlerin, gelecekte Amerikan enerji bağımlılığının azaltılmasında önemli bir etki yaratacağı görülmektedir. Ancak yine de günümüzde ABD'nin enerji tüketiminin Çin, Japonya ve Rusya'nın toplamından fazla olması, dıştan petrol ithalinin devamını zorunlu kılmaktadır. Dahası Amerikan ulaştırma sektörünün yoğun bir şekilde petrole bağımlı olması, Obama yönetiminin elini zayıflatmıştır. Bu nedenle Pers Körfezi, günümüzde halen küresel enerji

arzının temeli ve öngörülebilir bir gelecek için düşük maliyetli petrolün kaynağı olma özelliğini sürdürmektedir (Howald vd., 2013: 1-3).

Eski Büyükelçi ve Ardahan Milletvekili Öztürk Yılmaz'a göre de Amerikan yönetimi:

ABD petrol ihtiyacının önemli bir kısmını buradan sağladığı için petrol akışını engelleyen bütün unsurlarla mücadele ediyor. ABD, Suudi Arabistan'la zaten sorun yaşamıyor. Irak'ta şu anda Bağdat'ta Amerika'nın bir varlığı söz konusu orada sorun yaşamıyorlar. Bahreyn, BAE'de ve Katar'da sorun yaşanmıyor. Yani Obama döneminde ki strateji; bu ülkeler bir sorun teşkil etmesin, petrol akışına engel olacak bir durum ortaya çıkmasıdır. (Öztürk Yılmaz, Kişisel Görüşme, 21 Kasım 2019).

Aşağıda yer alan tabloda Körfez Ülkelerinin ispatlanmış petrol rezervlerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 39. Körfez Ülkelerinin İspatlanmış Petrol Rezervleri

Ülke	Milyar Varil (2018 Yılı Sonu)	Milyar Ton (2018 Yılı Sonu)	Toplam (%)
İran	155.6	21.4	9,0
Irak	147.2	19.9	8,5
Kuveyt	101.5	14.0	5,9
Umman	5.4	0.7	0,3
Katar	25.2	2.6	1,5
Suudi Arabistan	297.7	40.9	17,2
Suriye	2.5	0.3	0,1
BAE	97.8	13.0	5,7
Yemen	3.0	0.4	0,2
Diğer	0.2	<0.05	<0,05
Toplam (Ortadoğu)	836.1	113.2	48,3

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy (2019, 68th Edition).

Ferhat Pirinççi'ye göre ise:

ABD hiçbir zaman Ortadoğu petrollerine bağımlı olmamıştır. ABD günde 20 milyon varil tüketiyor ve bunu kendi içinden çıkartabilir. Ancak bunun önünde iki engel bulunmaktadır. Birincisi, üretim maliyeti fazla (işçilik ücreti başta olmak üzere). İkincisi de, kaynakları çeşitlendirmede karşılaşılan zorluklardır. Her devlet enerji politikasını çeşitlendirmek ister; tür olarak (petrol, doğalgaz, kömür) ve enerjiyi ithal ettiği kaynaklar (ülkeler) açısından. ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik ilgisi enerji kaynaklı değildir. Amerikan petrol şirketlerinin faaliyetlerini Amerikan finansal sistemini besleyecek şekilde dağıtması önemlidir. Örnek olarak; petrolün Çin'e gitmemesi, Avrupa'ya veya Japonya gitmemesi, üretimi ve ABD'yi etkileyecektir. ABD hiçbir zaman Ortadoğu petrollerine bağımlı değildir. 20 artı eksi 10. ABD'nin Ortadoğu'dan aldığı petrol yüzde 20 civarındadır. ABD yüzde 20'yi de kolaylıkla kompanse edebilir (Ferhat Pirinççi, kişisel görüşme, 22 Ocak 2020).

Ortadoğu'daki enerji kaynaklarına olan kısmi ölçekteki bağımlılığını azaltmak isteyen Başkan Obama, Ocak 2013'te kaya gazı için yapılacak sondaj çalışmalarına doğrudan destek vermiştir. Başkan Obama, yönetiminin açık denizdeki petrol ve gaz rezervlerinin yüzde 75'ini çıkarmak için hazır olduklarını belirtmiştir. Ayrıca Başkan Obama, temiz, ucuz ve yeni iş imkânları yaratacak olan kaya gazı ve petrolüne atıf yaparak mevcut olan her türlü enerji kaynağının güvenli bir şekilde geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Bellelli, 2013: 8). Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) tahminlerine göre ABD, 2035 yılına kadar ABD gaz üretiminde Rusya'yı geçerek dünyanın en büyük gaz üreticisi olacaktır. ABD'nin gaz üretimindeki artışının, Rusya'nın gaz ihracatını sınırlı ölçüde de olsa olumsuz etkilemesi beklenmektedir. ABD'deki kaya gazı üretimi artışının; Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya'yı da etkileyeceği düşünülmektedir (Bellelli, 2013: 11).

Tablo 40. Ülkelere Göre Kaya Gazı (Şeyl Gaz) ve Petrol Rezervleri

Ülke	Islak Kaya (Şeyl) Gazı (Trilyon Metreküp)	Sıkı Rezervuar Petrolü (Milyar Varil)
ABD	622.5	78.2
Arjantin	801.5	27.0
Brezilya	244.9	5.3
Venezuela	167.3	13.4
Çin	1115.2	32.2
Rusya	284.5	74.6
Pakistan	105.2	9.1
Hindistan	96.4	3.8
Kazakistan	27.5	10.6
Türkiye	23.6	4.7
Polonya	145.8	1.8
Fransa	136.7	4.7
Birleşik Krallık	25.8	0.7
Almanya	17.0	0.7
Ukrayna	127.9	1.1
Romanya	50.7	0.3
Güney Afrika	389.7	0.0
Çad	44.4	16.2
Cezayir	706.9	5.7
Libya	121.6	26.1
Mısır	100.0	4.6
BAE	205.3	22.6
Umman	48.3	6.2
Ürdün	6.8	0.1

Kaynak: U.S. Energy Information Administration (2015, 24 Eylül).

Tabloda görüldüğü üzere ABD kaya gazı ve petrolünde dünyanın önde gelen üreticilerinden bir olmaya adaydır. Kaya gazında Çin, Arjantin ve Cezayir'in ardından en çok kaya gazına sahip ülke konumundadır. İlerleyen yıllarda teknolojik açıdan yaşanacak gelişmelerin bir sonucu olarak kaya gazının ve petrolünün çıkarılmasıyla ABD'nin enerjideki bağımlılığı önemli ölçüde azalacaktır. Yüksek enerji tüketimi nedeniyle enerji ithal eden ABD, kaya gazı ve petrolünün çıkarılması sayesinde petrol ihraç eden ülke konumuna ulaşabilecektir. ABD'nin enerji alanında elinin güçlenmesi ve Rusya karşısında üstün bir konuma gelmesi Ortadoğu'daki siyasal denklemleri değiştirebilecektir. Ayrıca Cezayir, Libya ve BAE gibi kaya gazına sahip Ortadoğu ülkeleri, nüfus avantajıyla gelecekte ön plana çıkabilecektir. Ancak siyasal açıdan Libya ve Cezayir'deki istikrarsızlıkların nasıl ve ne şekilde çözüleceği, enerji politikalarını etkileyen önemli konu başlıklarından biri olacaktır.

Ortadoğu'daki karmaşık süreci ve kaotik koşulları kimliksel açıdan ve ideolojik perspektiften değerlendiren Fuller'e göre 19. yüzyılın "ulus devlet" modeli bölgeyi açmaza sürüklemektedir. Tek başına "ulus devletler" Arap devletleri arasında olumsuz anlamın atfedildiği bir kavram olarak görülmektedir. Araplar, Ürdün veya Körfez devletleri gibi, herhangi bir tekil devlete yönelmiş milliyetçilikte "bir şeylerin eksik" veya yapay olduğunu düşünme eğilimindedir. Bölge halkı daha büyük bir siyasi bütün idealine özlem duymaktadır. Ancak Ortadoğu'daki İslâm, Panislâmizm, hilafet, Arabizm, komünizm, Arap Sosyalizmi, Baasçılık, Büyük Suriye, Osmanlıcılık ve İslâmcılık gibi farklı ideolojik vizyonlar etrafında dönen büyük Arap ve Müslüman Birliği çağrısı, bu

fikirselsel ve dinsel/mezhpselsel açıdan yaşanan bölünmüşlük nedeniyle sonuca ulaşamamaktadır (Fuller, 2019: 458).

Koldaş'a göre Arap ayaklanmaları Ortadoğu'da ademi merkezileşme ve yönetimin yerelleşmesi süreçlerinin yeniden başlamasına ve bu yöndeki yaklaşımların giderek daha da derinleşmesine neden olmuştur. Arap ayaklanmalarıyla bölgede yaşanan gelişmeler, devlet otoritesinin olmadığı bir yapıda toplumun değişik kesimlerini temsil eden veya temsil ettiğini ne süren devlet dışı yönetsel ve sosyo ekonomik örgütlenmelerin etki alanlarını genişleterek yetkinliklerini artırmasına sebep olmuştur. Aşiretler ise yönetimin yerelleşmesi ve merkezi otoritenin zayıflamasıyla etki alanlarını daha da genişletmeye başlamıştır. Yeni aşiretçilik düşüncesi içinde Arap Baharı esnasında önemli bir yapı bozumuna uğrayan Ortadoğu'da aşiretler, bölgenin "yeniden inşasında" yeniden önemli aktörler haline gelmiştir. Merkezi devlet otoritesinin zayıf ve krizlere açık olduğu Ortadoğu'da, Arap ayaklanmaları sonrasında yaşanan yeniden yapılanma sürecinde aşiretlerin de önemli ölçüde etkili olması söz konusu olabilecektir (Koldaş, 2019: 53).

Arap ayaklanmaları sonrasında Ortadoğu'nun yeniden yapılandığı bir süreçte bölgedeki aşiret yapılarıyla şiddete yönelen dinî akımlar arasında ilişki dahi kurulmaktadır. IşİD ve El Kaide gibi örgütlenmelerin ağırlıklı olarak aşiretlerin kontrolündeki noktalarda hkmranlıklarını inşa ettiklerine değinilmektedir. Aşiretler ile radikal akımlar arasında ilişki kuran analizlerde tüm aşiretlerin cihatcı olmadığı ve cihatçıların da aşiret kökenli olmadıkları ifade edilse de son kertede İşlm temelli radikal örgütlerle aşiretler arasında bağ kurulmaktadır. Ancak aşiretlerin Ortadoğu'daki konumu, tek bir dinî, ideolojik ve etnik yapı üzerinden belirlenememektir. Dolayısıyla Ortadoğu'da aşiretlere de dayanan sosyolojik yapı, çok daha karmaşık bir ilişki ağına sahiptir (Koldaş, 2019: 39).

Ortadoğu'daki etnik, dinsel ve mezhepsel bölünmeler dikkate alındığında ABD'nin bölgede istikrarın sağlanması noktasında kapsamlı bir strateji geliştirmesinin kolay olmadığı görülmektedir. 19. yüzyılın ulus devlet modelinin ve modernleşme sürecinin bölgede yeterince karşılık bulmaması karşılaşılan krizlerin üzümünü zorlaştırmaktadır. Başkan Obama döneminde Arap Baharı ile özgürlük, eşitlik, adalet ve demokrasi çağrıları yapılmasına rağmen bölgedeki ideolojik bölünmeler ve demokrasinin yeterince hazmedilememesi gibi faktörlerden ötürü anti demokratik uygulamalar sürmektedir. İktidara gelen kişi ve grupların intikam duygusuyla hareket etmesi ve muhalif grupları dışlayıcı bir yaklaşım sergilemeleri bölgedeki krizlerin devam etmesine neden olmaktadır. Etnik, dinsel, mezhepsel ve hatta aşiretlere dayalı bölünmeler devletlerin bütüncül yapılarını korumasını zorlaştırmaktadır. ABD, bölgedeki hassas koşulları dikkate alarak kendi ulusal çıkarları doğrultusunda veya olayların gidişatına göre pozisyon almaktadır.

4.2.1. Başkan Obama'nın II. dönemi ve sonrasında ABD'nin Irak politikası

Irak, Obama yönetiminin II. Döneminde büyük sorunlarla karşılaştığı bir ülke olmuştur. Irak'ın üniter yapısının dağıtılıp federal sisteme geçilmesi amacıyla uygulanan Amerikan stratejisi büyük sorunlar yaratmıştır. Amerikan askerlerinin Irak'tan çekilmesinin ardından etkisi her geçen gün daha fazla hissedilen IşİD terrizmiyle mücadele için planlama yapılması gerekmiştir. IşİD'in Irak'taki ilerleyişi, ülkedeki mezhepsel ve etnik ayrımların

keskinleşmesi ve yönetsel açıdan yaşanan problemler dünyanın gözünün yeniden Irak'a çevrilmesine neden olmuştur. Irak'taki gelişmeler komşu ülke Suriye başta olmak üzere bölgedeki pek çok ülkeyi derinden etkilemiştir. Suriye ve Irak topraklarını işgal eden IŞİD'in Irak ve Suriye halkına yönelik baskı ve zulümleri, bölgede göç başta olmak pek çok insani krize yol açmıştır. Tüm bu zorlu koşullar altında Başkan Obama ve dış politika ekibi, insani krizlerle mücadele etmek ve IŞİD terörüne karşı Amerikan çıkarlarının korunmasına yönelik strateji ve taktikler geliştirmek durumunda kalmıştır.

Amerikan ordusu 2011 yılında yaklaşık 40 bin askerini çektiğinde Başkan Obama'nın Kuzey Karolina eyaletinde yaptığı bir konuşmada, "savaşı bitirmenin başlatmaktan daha zor olduğunu" ifade etmesi, ABD'nin ilerleyen süreçte Irak'ta karşılaşacağı sorunların işareti olmuştur. Ancak yaşanacak tüm zorluklara karşın Amerikan askerlerinin Irak'tan çekilmesi, IŞİD'in bölgede etkin bir rol oynamasına zemin hazırlamıştır. Irak'ta birbirleriyle mücadele halindeki gruplar hak talebinde bulunmuş ve böylece mezhepsel ayrımlar keskinleşmiştir. Irak ve bölgedeki mezhepsel ayrımlar dikkate alındığında, Irak'ın istikrarlı bir yönetime sahip olmasında büyük engellerin olduğu görülmektedir. Ayrıca Irak'ın komşularının da müdahil olacağı gelişmelerin yaşanması ihtimali Washington'da endişe yaratmıştır. Amerikan yönetimi; ekonomik, askeri ve siyasi baskılar yoluyla komşu ülkelerin Irak'a yönelik müdahalesini önlemeyi planlamıştır. Obama yönetimi "bir Irak daha asla" düşüncesiyle hareket ederek bölgede müdahaleci politikaların önüne geçmeye dönük bir strateji takip etmiştir (Özdemir, 2018: 85-88).

Irak, petrol ve doğalgaz gibi doğal kaynaklar açısından zengin bir ülke olmasına rağmen Amerikan işgalinden sonra arzu edilen ekonomik refaha ulaşamamış ve siyasi açıdan istikrara kavuşamamıştır. Özellikle Başbakan Maliki'nin otoriter yaklaşımı ve dışlayıcı tutumu, Irak merkezi yönetimi ile Sünni Arapların ve Kürtlerin büyük sorunlar yaşamasına yol açmıştır. Irak merkezi yönetiminin dışlayıcı tutumu ABD askerlerinin Irak'tan çekilmesine rağmen istikrarın sağlanmasına engel teşkil etmiş ve radikal grupların güçlenmesine kapı aralamıştır. Irak merkezi yönetimi Kürtlerle petrol ve ihtilafli bölgeler üzerindeki mücadelesini sürdürmüştür. 2010 Irak Anayasasıyla bahsi geçen sorunların çözüme kavuşturulamaması ve bu konuların çözümünün ilerleyen zamanlarda taraflar arasındaki uzlaşmaya bırakılması Irak'ın istikrarsızlığının uzun yıllar boyunca devam etmesine yol açmıştır. Özellikle IKBY ile merkezi yönetimin petrol konusundaki anlaşmazlıkları siyasi açıdan krizin sürekli tırmanmasına neden olmuştur. Aynı şekilde ihtilafli bölgelerin statüsünün belirlenmesinin taraflar arasındaki uzlaşmayla çözülecek olması ve bu konuda her bir tarafın uzlaşma yerine kendi pozisyonunu güçlendirmeye çalışması çözümü giderek zorlaştırmıştır. Tüm bu olumsuz süreçlerden geçilirken Suriye krizi de Irak'taki siyasi yapıya olumsuz etki eden bir faktör olarak dahil olmuştur. Maliki yönetimi, Esad rejimiyle ve İran'la işbirliği içerisinde hareket ederken Sünni ve Kürt grupların Esad karşıtı bir pozisyon almaları Irak içindeki siyasi dengeleri sarsmıştır. Böylece Suriye krizi, Irak'taki Sünni Araplar üzerindeki baskıların artmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan bu durum ülkede Irak işgali sonrasında etkin hale gelen El Kaide ile bağlantılı grupların tekrar güçlenmesini de beraberinde getirmiştir (Arı, 2017: 407).

İŞİD'in tohumlarının 2012-2013 yılında atılmış olduğu kabul edilse de, İslâm Devleti projesi aslında Batı Irak'ta yer alan el-Anbar eyaletinin en büyük şehirlerinden olan ve Bağdat'ın sadece 60 km batısında yer alan ve hükümetin kontrolünden ısrarla kaçan Felluce'nin Ocak 2014'te işgal edilmesiyle şekillenmeye başlamıştır. Bağdat'ın bu bölgede kontrolü yeniden ele almak için aciz kalması önemli bir dönüm noktası olmuştur. Felluce, özellikle 2004'te Amerikan işgaline karşı şehrin belli başlı cemaatlerinin şehir merkezi ve etrafındaki isyanı sırasında çok zor anlar geçirmiştir. On yıl sonra Amerikan desteğiyle geliştirilen ve yerel nüfusun can damarını oluşturan güçleri federal bir çatı altında toplayarak yeni bir Irak devleti inşası projesi çerçevesinde birleştirmek konusundaki geçici hayaller uğruna Felluce'nin kaybı, Irak toplumunun kurucu cemaatlerinden biri olan Sünni Arapların bu projeye entegrasyonun sona erdiğinin göstergesiydi. Bu durum ABD ve Irak otoritelerinin, Felluce'nin önemini yeterince kavrayamadığını ortaya koymuştur (Luizard, 2016: 13-14).

İŞİD'in ortaya çıkması ve gelişmesinde Bush döneminde ABD'nin Saddam'ı devirerek demokrasi ihraç etme politikası etkili olmuştur. Irak ordusundaki Sünni subayların dışlanması veya görevden alınması İŞİD'in subay ihtiyacını gidermesinde önemli bir fırsat yaratmıştır. Irak ordusundaki subayların desteğiyle İŞİD'in silahlı güçleri, düzenli ve güçlü bir şekilde organize olmayı başarmıştır. Amerikan işgali altında kalmış olan Irak'ta ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda Sünni kesimin dışlanması İŞİD'e yoğun bir katılımın olmasının önünü açmıştır. Arap Baharı sürecinde ve Suriye iç savaşında Batılı ülkelerin tutumu dini hassasiyetleri yüksek olan gençlerin Batı'yı hedef alan İŞİD'e sempati duymasına yol açmıştır. 2014 yılında 80'den fazla ülkeden binlerce savaşçı İŞİD'e katılmıştır. İŞİD Irak'ta 30 bin, Suriye'de de 30 bin civarında militanla bölgede etkin bir rol oynamaya başlamıştır (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015: 14-15).

İŞİD, 2014 yılından itibaren topraklarını hızlı bir şekilde genişleterek Irak'ın Sünni Arap bölgelerinin dörtte üçünü ele geçirmeyi başarmıştır. Ülkenin en büyük ikinci şehri olan ve nüfusu 2 milyonu geçen İslâm Devleti'nin gelecekteki dinî başkenti olarak belirlenen Musul'un ele geçirilmesi büyük bir etki yaratmıştır. Musul'un alınmasıyla birlikte Ebu Bekir el Bağdadi, şehirdeki Caminin minberinden 29 Haziran 2014'te kendisini halife olarak ilan etmiştir. İŞİD'in büyük bir savaş yapmadan Irak'ın önemli bir kısmını ele geçirmesinde Irak ordusunun zayıflığı ve askerlerin firar etmesi etkili olmuştur. Ayrıca Irak ordusunun Sünni bölgelerde yabancı ülke ordusu gibi algılanması ve Sünnilerin önemli bir bölümünün İŞİD'e destek vermesi, Irak topraklarını ele geçirmede İŞİD'in elini kolaylaştırmıştır. İŞİD, Irak siyasetinin bölünmüşlüğünden başarılı bir şekilde istifade etmiştir. Bu süreçte İŞİD ile IKBY arasında belirli toprak paylaşımlarını hedefleyen aleni anlaşmaların yapılması söz konusu olmuştur. İŞİD, Irak ordusunu yenilgiye uğratmaya çalışırken, Peşmergeler cihatçı birliklerin Musul'a girmesine güneye doğru Tikrit'e ve çok mezhepli ve etnili Diyala Bölgesi'ne doğru ilerlemesine engel olmayacağını taahhüt etmiştir. Kürtler; Araplarla Kürtlerin, Sünnilerle Şiiilerin beraber yaşadıkları (Çoğunlukla Hristiyan ve Ezidilerinde bulunduğu) topraklara yerleşmeye başlamıştır. Ancak Luizard'a göre IKBY ile İŞİD arasındaki işbirliği, İŞİD'in aşırı şekilde ilerlemesi sonrasında sona ermiştir (Luizard, 2016: 19-21).

İŞİD, El Kaide'den farklı olarak egemen bir yöneticiye sahip (Halife) orduya ve finansal açıdan zengin kaynaklara sahip olmuştur. İŞİD'in savaştaki finansmana sahip olması örgüte büyük bir avantaj sağlamıştır. Bu sayede İŞİD diğer devletlere bağımlı olmaktan kurtulmuştur. İŞİD Suudi Arabistan, BAE, Kuveyt, Katar gibi ülkelerden gelen özel bağışların yanı sıra Musul Merkez Bankası'nın ele geçirilmesi olayında görüldüğü gibi ele geçirilen yerlerde ciddi miktarda altın ve dolara el koymuştur. Yalnızca Musul Savaşı'nın ganimetinin 313 milyon Avro olduğu düşünüldüğünde örgütün finansal gücü açıkça görülmüştür. Ayrıca Musul'un ele geçirilmesiyle beraber ülkedeki ağır silahların ve teçhizatların ele geçirilmesi örgüte askeri anlamda büyük bir güç kazandırmıştır. İŞİD sahip olduğu finansal kaynaklar, askeri ve örgütlenme gücüne rağmen Batılı ülkeler ve Arap ülkeleri nezdinde uzun süre basit bir terör örgütü olarak görülmüştür (Luizard, 2016: 22).

IKBY, 2014 yılının Ağustos ayında İŞİD'in Peşmerge kontrolü altındaki bölgelere girmesiyle büyük bir tehdit altına girmiştir. Nispeten daha zayıf durumdaki Kürt güçleri baskı altında kalarak Sincar, Bakhida, Zumar, Wana gibi Hristiyanların ve Ezidiler gibi Iraklı azınlıkların yaşadığı kasabalardan çekilmek durumunda kalmıştır. İŞİD kuşatmasından kaçan 35-50 bin Ezidi Sincar Dağı'na sığınmak zorunda kalmıştır. Ayrıca İŞİD'li savaşçıların IKBY'nin başkenti Erbil'in 30 mil kadar yakınına ilerlemesi, Iraklı Kürtlerin büyük korku yaşamasına neden olmuştur. IKBY'nin İŞİD tehdidi altına girmesi ve yaşanan insani krizler, ABD'nin askeri operasyon için harekete geçmesine kapı aralamıştır (Katzman, 2015: 24).

ABD'nin ve diğer pek çok ülkenin İŞİD'le mücadele konusunda yavaş kaldığı yönünde eleştiriler yapılmaktadır. Türkiye'nin Musul Başkonsolosu olduğu dönemde İŞİD tarafından kaçırılıp rehin alınan ve şu anda Ardahan bağımsız milletvekili olan eski Büyükelçi Öztürk Yılmaz'la gerçekleştirdiğim görüşmede şu ifadeleri kullanmıştır:

Obama, İŞİD konusunda ve İŞİD'le mücadele konusunda yeterince duyarlı olmamakla suçlandı ve geç kalındığını ülke işgal edildikten sonra hatta iki ülke işgal edildikten sonra harekete geçtiği yönünde eleştirildi. Türkiye'nin de İŞİD'le mücadele konusunda maalesef olması gereken mücadeleyi vermediği dillendirildi. Uluslararası kamuoyunda çeşitli yorumlar yapıldı. Yani o dönemde aslında hem bölge ülkeleri ve Türkiye hem de Amerika ve diğer ülkeler örgüt ortaya çıkmadan mücadeleyi ele alamadılar. Suriye'de rejim değişikliği için kullanıldı bu gruplar. Bunlar da alan buldular. İsteyerek veya istemeyerek bazı ülkeler bu gruplara rejim değişikliği yapalım diye destek oldular. Geç müdahale edildi. Mücadelenin hâlen bir şekilde devam etmesi gereği ortada. Her ne kadar İŞİD'in Irak ve Suriye'de topraksal bir hâkimiyeti kalmadıysa da halen elemanları ve hücreleri bulunmakta. (Örgütün) çabucak örgütlenebilecek bir yapıları var mı yok mu ayrı bir konu ama en azından bu konularda bütün ülkelerin duyarlı olması lazım özellikle başta bu bölgeyi kontrol eden ve dışarıda bu gruplarla ilişkili olan ülkelerin (Öztürk Yılmaz, kişisel görüşme, 21 Kasım 2019).

Ferhat Pirinççi ise ABD'nin Irak'ta İŞİD'e karşı başlattığı mücadele ve Musul'daki gelişmeler hakkında şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

O döneme bakarsak Musul'un işgal edilmesi beklenmedik gelişme. İran'da şahın devrilmesini ABD önceden öngörememişti. Musul'un işgal edilmesini de öngöremedi. O dönemdeki kayıtlara bakarsak, Obama veya Kerry henüz bir strateji yoktu dedi. DAES, Musul'u işgal ettikten sonra Erbil ve Bağdat'a ilerlemeye başladığında (ABD) dört ayaklı strateji ilan etti ve içini kendi doldurmaya başladı. Öncelikli olarak Irak'taki hedeflerin bombalanması ve Musul başta olmak üzere DAES'in ilerlemesinin durdurulması. (Beyaz Saray) Ekim 2014'te DAES Kobani'yi kuşattığında, "Bizim, Kobani'de ve Suriye'de önceliğimiz yoktu." açıklamasını

yaptı. ABD, DAESH'e karşı bombalama yaptı ve saldırılar durdu. DAESH'in Irak'ta ilerlemesi Amerikan hava saldırılarıyla durduruldu. Kerküklü yetkililer, Amerikan saldırıları olmazsa biz DAESH'e bir gün bile dayanamazdık dedi. Koalisyon hava saldırıları çok etkili oldu ancak bu taktik bir şey; pansuman, burada kapsamlı bir strateji yoktu. IŞİD'in durdurulması, geri çekilmesi sağlanırken, (ABD) Irak'ta göz göre kaosa giden ortama iyileştirme yapmadı. Hala daha iyileştirme yapmadı. ABD'nin IŞİD stratejisi tedrici şekilde gelişti. Sınırları belirlenmiş kapsamlı bir strateji yoktu. Irak konusunda yakın çalışma yaptım. Orada şunu fark ettim;. 2014'te DAESH geldiğinde 270 bine çıkan Irak ordusu vardı. Amerika, Irak ordusunun silahlarını verdi ve onları eğitti. 2017 itibarıyla 64 bin kişi Irak ordusu. 200 binin üzerinde kayıp var. Irak ordusunun geldiği durum Amerikan stratejisini görmemiz açısından önemli bir örnek. (ABD'nin Irak stratejisi) o kadar başarılı değil (Ferhat Pirinççi, kişisel görüşme, 22 Ocak 2020).

IŞİD'in Musul'u ele geçirmesinin ardından Ayetullah Ali Sistani'nin IŞİD'e karşı mücadele çağrısıyla birlikte Şii milisler Haşdi Şabi güçlerine katılarak mücadeleye dahil olmuşlardır. Beşar Esad'a destek vermek üzere Suriye'de bulunan bazı Şii milisler ise Irak'a dönerek IŞİD'le mücadeleye dahil olmuştur. Hizbullah ve İran Devrim Muhafızları Ordusu'na bağlı Kudüs Gücü'de Irak'ta IŞİD'e karşı mücadeleye dahil olarak milisleri eğitmeye ve silahlandırmaya başlamıştır. Hatta, Haşdi Şabi güçlerine bazı Sünnilerde katılarak Sünnilerin yaşadığı bölgeleri IŞİD'den kurtarmaya karar vermiştir (Katzman, 2015:17).

Musul'un ele geçirilmesinin ardından Irak'taki gelişmelerin kontrolden çıktığını gören Obama yönetimi de, IŞİD'le mücadeleye dahil olmuştur. ABD, 8 Ağustos 2014 tarihinde IŞİD'e yönelik operasyonlar gerçekleştirmeye başlamıştır. Amerikan yönetimi IŞİD'le mücadele için Irak'taki asker sayısını bin 700'den 3 bine çıkarmaya ve Peşmerge güçlerini eğitmeye karar vermiştir. Ancak ABD yönetimi, çatışmalara dahil olmadan IŞİD'le mücadele etmeye karar vermiştir. ABD, IŞİD'e karşı hava saldırıları düzenleyerek örgütü zayıflatma stratejisini takip etmiştir. ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyonla destek vermeye başlayan Talabani ve Barzani güçleri, Bağdat yönetimiyle işbirliğine yönelerek Irak topraklarının kalıcı bir şekilde işgal edilmesine engel olmaya çalışmıştır. IŞİD'le mücadele için kurulan koalisyonla Peşmerge güçleri arasındaki işbirliği sayesinde IŞİD kuşatması 2014 yılının sonlarına doğru kırılmıştır. ABD, Bağdat yönetimi ve Kürtler arasındaki işbirliği sonucu bölgede mahsur kalan Ezidiler de güvenli bölgeye nakledilmeye başlanmıştır (Peşmerge IŞİD Kuşatmasını Kırdı, **DW**, 19.12.2014). 2014 yılının Ağustos ayında başlayan IŞİD'le mücadele cephesine toplamda 60 ülke katılmıştır. Böylece IŞİD'e karşı büyük bir koalisyon oluşturulması sağlanmıştır (Arı, 2017:418).

Koalisyon güçlerinin liderliğini yapan ABD ile Irak arasındaki ilişkiler Abadi yönetiminde kısmen bozulmaya başlamıştır. ABD'nin, Irak'taki gelişmelerin seyrinden endişe duyarak gelişmelere müdahil olması ve hatta yeniden asker göndermesi ihtimalinin gündeme gelmesi, Irak merkezi yönetimini kaygılandırmıştır. ABD Savunma Bakanı Ashton Carter'ın Kongre'de yaptığı konuşmada Irak'ta IŞİD'e karşı rehine kurtarma ve örgütün lider kadrosunun yakalanması için operasyon düzenleyebileceklerini ve hatta özel birliklerini Irak'a gönderebileceklerini ifade etmesi, Irak yönetimini rahatsız etmiştir. Abadi'nin sözcüsü Saad Hadisi, ABD'den böyle bir talepte bulunmadıklarını ve Irak topraklarında yabancı asker istemediklerini ifade etmesi önemlidir. Irak yönetimi Washington'ı yalnızca kendisinden izin almadan aksiyonda bulunmasından dolayı değil aynı zamanda Irak ordusunun ihtiyaçlarını karşılama konusunda Amerikan yönetiminin

yetersiz kaldığı (isteksiz davrandığı) düşüncesiyle de eleştirmiştir. Irak yönetimi, IŞİD Ramadi'yi ele geçirmeden önce ABD'den omuzdan atılan AT-4 roketlerini ve yapılmış olan anlaşmalar doğrultusunda teslimatı öngörülen helikopterleri ve diğer silahları teslim etme noktasında Washington'ı yeterince hızlı hareket etmemesi dolayısıyla eleştirmiştir. Ayrıca Abadi, Suudi Arabistan'ın Yemen'de aynı gün içerisinde 100 hava saldırısı yaparken ABD'nin Irak'taki Ramadi ve Suriye'deki Palmira şehirleri için yalnızca 20 hava saldırısı düzenlemesini eleştirmiştir. Irak yönetimi, ABD'nin IŞİD'le mücadele konusunda kendileri yerine IKBY ile daha yoğun bir işbirliği yapmasından da büyük rahatsızlık duymuştur (Kalaycı ve Güngörmez, 2015: 41).

ABD'li yetkililer IŞİD'i mağlup etmek için silahlı mücadelenin yanı sıra Irak hükümetinin Iraklı Sünnilerin güvenini kazanması ve IKBY ile yaşanan sorunların çözülmesi gerektiğini belirtmiştir. ABD bu stratejisini eski Başbakan Nuri El Maliki'nin yerine Haydar el-Abadi'nin göreve gelmesiyle uygulamaya başlamıştır. Abadi, Şii olmasına rağmen Sünnilerin çıkarları ve IKBY ile yaşanan sorunların çözümünde daha istekli bir tutum takınmıştır. Kasım 2014'te Bağdat ve IKBY arasında petrol ihracatı konusunda geçici anlaşma yapılması, Irak'taki ayrışmanın azaltılmaya çalışıldığını göstermektedir. Ancak yine de IŞİD'i mağlup etmek için Amerikan stratejisinde kapsamlı bir değişiklik yapılması gerektiği öne sürülmüştür (Katzman, 2015).

Amerikan stratejisinde kapsamlı bir değişiklik yapmak isteyen Obama 10 Eylül 2014'te IŞİD'le mücadele stratejisini Kahire konuşmasındaki gibi pozitif bir retorik kullanarak açıklamıştır. Obama, IŞİD'le ilgili konuşmasında her şeyden önce uluslararası kamuoyunda var olan İslam önyargısını kırmak için IŞİD'in İslâm diniyle ilgisi olmayan bir terör örgütü olduğunu belirtmiştir. IŞİD'in ilerleyişinin engellenebilmesi için Washington hazırladığı strateji dört ana başlık etrafında toplanmıştır:

- Irak'ta devam ettiği gibi IŞİD'e karşı hava saldırılarının sürdürüleceği,
- IŞİD'le mücadele eden gruplara verilen desteğin artırılacağı,
- IŞİD saldırılarını önlemek için terörle mücadele kapasitesinin kullanılacağı,
- IŞİD saldırılarına maruz kaldığı için yer değiştirmek zorunda kalan masum sivillere insani yardımların sağlanacağı belirtilmiştir (White House, 10 Eylül 2014).

Obama'nın IŞİD'le mücadele stratejisinde belirttiği bu dört madde üzerinde istenilen başarının yakalanması için ABD'nin Irak ve Suriye'de eşzamanlı hareket etmesi gerekmektedir. Ancak sadece askeri anlamda yapılan hamlelerin yeterince iyi sonuç vermeyeceği öngörülmüştür. ABD açısından Sünni Arapların sürece dahil edilmesi istenilen başarının elde edilmesinde büyük önem arz etmiştir. ABD, IŞİD'le mücadelede uçuşa yasak bölge ve güvenli bölge fikirleri üzerinde de durmakla birlikte burada kısıtlı da olsa ılımlı muhalefete verilen silah desteğinin IŞİD'in eline geçmesinden kaygı duymuştur. Ancak bu konu ağırlıklı olarak Suriye topraklarında yürütülen IŞİD'le mücadeleyi ilgilendirmiş ve bu konuda Dışişleri Bakanı Kerry, Obama'ya nazaran daha ılımlı söylemlerde bulunmuştur (Kepsutlu, 2016: 274-275).

ABD, 8 Ağustos-10 Eylül 2014 arasında 77'si Musul barajı civarında olmak üzere toplamda 154 hava saldırısı gerçekleştirmiştir. ABD, IŞİD'e yönelik hava saldırılarını Irak'tan başlatırken Suriye'ye yönelik operasyonları Kasım 2014'te başlatmıştır. Irak'ta merkezi yönetimin bilgisi dahilinde operasyonların kolay bir şekilde yürütülmesi söz konusuyken Suriye'de rejimin Amerikan operasyonlarına karşı çıkabileceği düşüncesi IŞİD'le mücadeleyi az da olsa etkilemiştir. Ancak hem Irak hem de Suriye'de örgüt elemanlarının sivil halk içine sızması ve sürekli yer değiştirmeleri ABD öncülüğündeki koalisyonun zorlanmasına neden olmuştur. IŞİD'e karşı kara harekâtı başlatılmadığı sürece operasyonların yetersiz kalacağı öngörülmüş olmakla birlikte Obama yönetiminin karadan girme noktasında isteksiz olması diğer ülkelerinde Irak'a girmesine engel olmuştur. Bu nedenle IŞİD'le mücadelede koalisyon güçlerinin karadan müdahalesi yerine stratejinin ikinci ayağı olan bölgesel güçlerin desteklenmesi düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Ancak bu stratejinin uygulanmasında Amerikan yönetiminin temkinli ve sınırlı davranması eleştiri konusu olmuştur. Irak'ta Peşmerge güçleri, Sünniler ve Şiiler IŞİD'e karşı bazı bölgelerde ortak hareket etme imkânına sahip olsalar da Suriye'de bu stratejinin tam olarak uygulanamaması IŞİD'le mücadelenin eksik kalmasına neden olmuştur. Ayrıca ABD'nin, Irak'a hem maddi destek hem de silah desteği sağlamaya başlamasına rağmen merkezi yönetimin bu desteği orantısız bir şekilde dağıtması sorun teşkil etmiştir. Sünnilerin, Amerikan yardımlarının kendilerine ulaşmadığını belirtmesi ve Türkmenler de hiçbir yardım alamadıklarını ve yardımların Kürtlerle Şiiler arasında paylaştırıldığını ifade etmeleri, Amerikan stratejisinin yeterince iyi işlemediğinin önemli bir göstergesidir (Kepsutlu, 2016: 272).

IŞİD yöneticileri, ABD ve koalisyon güçlerinin operasyona dahil olması, Şiilerin örgütlenmesi ve Kürtlerin harekete geçmesiyle beraber sınırlı bir Sünni Arap toprak parçasında hakimiyet sürdürebilecekleri gerçeğiyle yüzleşmek durumunda kalmıştır. Bu farkındalık 29 Haziran 2014'te halifelüğün ilan edilmesi ve Irak ile Suriye arasındaki Sykes Picot sınırının simgesel olarak kaldırılmasıyla gelişen askeri genişlemenin ikinci dalgasını ve bu dalgayı destekleyen siyasi projenin mantığını ortaya koymuştur. IŞİD, Suriye ve Irak'ta engellemelerle karşılaşmış ve IŞİD yöneticileri, Kürt özerk yönetimi altındaki yerleri ve Şii bölgelerini ele geçirme hayallerinden vazgeçmek durumunda kalmışlardır. IŞİD yöneticileri, Bağdat'ın hızlı bir şekilde ele geçirilmesi fikrini terk ederek, bilinçli bir şekilde ulusötesi bir devlet kurmayı, çatışmayı; bölgeselleştirmeyi ve hatta uluslararasılaştırmayı tercih etmişlerdir. Bu doğrultuda bölge devletleri, Müslüman dünyanın yaşadığı sorunların kaynağını oluşturan sahtekârlar olarak suçlanmaya başlamıştır. IŞİD toprak kazanma hedefini bir kenara koyarak, denetimi altındaki toprakların homojenleştirilmesi çabasına yoğunlaşmıştır. Bu amaç doğrultusunda el Anbar'ın hükümetin kontrolü altında bulunan kısmındaki cephele zayıflatılmış, Ürdün, Suriye ve Suudi Arabistan sınırlarında bulunan yerleşimlerin işgali gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Ezidilerin yaşadığı Cebel Sincar gibi Sünnilerin mutlak çoğunluğunu oluşturmadığı yerlerin işgaliyle Batı kışkırtılarak çatışmanın içine çekilmiştir (Luizard, 2016: 25-26).

IŞİD'in çatışmaları bölgeselleştirme ve uluslaştırma çabası, ABD öncülüğündeki koalisyonun saldırılarını hızlandırmasına yol açmıştır. 2015 yılından itibaren IŞİD'e karşı

önemli kazanımlar elde edilmeye başlanmıştır. IŞİD, ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin hava saldırıları, Irak Ordusu ve ona bağlı Şii güçlerin çabaları ve Peşmerge güçlerinin ilerleyişi sonucunda elindeki toprakları kaybetmeye başlamıştır. Irak güçleri en büyük başarısını bir ay süren hava ve kara operasyonlarının ardından Selahattin vilayetindeki Tikrit'de elde etmiştir. Tikrit operasyonunda elde edilen başarı Irak merkezi yönetimi için hem stratejik hem de psikolojik açıdan önemli bir rahatlama yaratmıştır. Bağdat'a 130 km mesafede olan ve Musul'a yapılacak operasyonda ikmal noktası olma özelliği taşıyan Tikrit'in alınması, IŞİD'le mücadelede önemli bir başlangıç olmuştur. ABD Savunma Bakanı Ashton Carter'ın, Tikrit operasyonunun diğer kentlerin de IŞİD'den kurtarılması için anahtar görevi göreceğini söylemesi Amerikan yönetiminin IŞİD'le mücadele stratejisini ortaya koymuştur. Tikrit'in geri alınmasında İran'ın operasyona verdiği desteğin önemi büyük olmuştur. İran'ın etkisiyle Şii milislerin ve Iraklı güçlerin harekete geçmesi sağlanmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Jen Psaki'nin, Tikrit operasyonunu Irak'ın Kudüs Gücü komutanı Kasım Süleymani'nin yönettiğini açıklaması oldukça önemlidir. İran'ın ilk defa bir komutanını resmi olarak operasyonu yönetmek üzere görevlendirmesi, Bağdat yönetimi üzerindeki İran etkisini gözler önüne sermiştir (Kalaycı ve Güngörmez, 2015: 35-36). ABD, IŞİD'le mücadele kapsamında Irak yönetimine ek silah desteği, drone satışı ve eğitim yoluyla destek sağlamıştır (Katzman, 2015: 28). Özellikle IŞİD, IKBY'nin başkenti Erbil'e yöneldiğinde uluslararası toplum hızlıca karşılık vermiştir. İran, Kürtlere topçu desteği sağlarken ABD ve diğer Batılı güçler de başlattıkları hava saldırılarıyla baskın bir rol oynamıştır (Knights, 2015: 32). ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri 2016 yılının Kasım ayına kadar olan süreçte yaklaşık 10 bin saldırı düzenleyerek önemli bir ilerleme kaydetmiştir. IŞİD, ABD öncülüğündeki hava saldırılarının ardından en büyük gelir kaynağı olan petrol satışından da mahrum kalmaya başlamıştır.

IŞİD'in Erbil'e girme ihtimali üzerine özellikle Amerikan petrol devi Chevron ve Exxon Mobile şirketlerinin personelini geri çağıracağını açıklamasının, Obama yönetiminin IŞİD'e karşı hava saldırılarını başlatmasında etkili olduğu değerlendirilmektedir. ABD'nin IKBY'de faaliyet gösteren petrol şirketlerinin baskısıyla harekete geçtiği düşünülmektedir. Bu nedenle Obama, IŞİD'le mücadeleye dar bir perspektiften yaklaştığı için eleştirilmektedir. Ancak Obama'nın Irak'ta "denge oyunu" oynayarak çıkarlarını korumak adına temkinli bir müdahalede bulunduğu da vurgulanmaktadır (Amerikan Petrol Lobisinin Kuzey Irak Endişesi, **Hürriyet**, 11.08.2014). Washington, Amerikan çıkarları tehdit altına girdiğinde gereken müdahaleyi yapmaktan çekinmemektedir. ABD, ekonomik çıkarlarını korumaya yönelik realist bir yaklaşım sergilemektedir. Obama'nın pragmatist kişilik yapısı da Amerikan realizmiyle örtüşmektedir. Ancak, Amerikan petrol şirketlerinin baskısıyla Obama yönetiminin harekete geçmesi, Amerikan ekonomisi ve siyasetinde etkili olan lobilerin, başkanın karar alması üzerinde etkili olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Amerikan sözcülerinin İran'ın desteğiyle gerçekleştirilen operasyona destek vermesi, Obama yönetiminin İran ile nükleer müzakerelerin başarılı bir şekilde yürütüldüğü süreçte Tahran yönetimini taktiksel olarak desteklediğinin önemli bir göstergesidir. Realist dış politika anlayışına dayalı olarak hareket eden Obama yönetiminin

Ortadoğu'daki krizlerde ekonomik maliyetlerden kaçınmak istemesi Washington'ı İran'la işbirliğine yönlendirmiştir. Amerikan yönetiminin koalisyon güçleriyle ortaklaşa hava saldırıları düzenlemesi, eğit-donat programını uygulamaya çalışması Obama'nın Ortadoğu stratejisiyle uyumludur. Irak'ta politik açıdan istikrarlı bir yönetim tesis edemeyen ABD, Irak'taki tarafları (Şii-Sünni-Kürt) işbirliğine yönlendirerek diplomatik açıdan önemli bir hamle yapmıştır. Obama'nın Ortadoğu'daki krizleri öncelikle diplomatik yöntemlerle yumuşak güce dayalı olarak çözmek istediği Irak'ta çok net şekilde bir kez daha görülmüştür.

ABD ile Irak'taki taraflar arasında işbirliği sağlanması ve başarılı geçen Tikrit operasyonuna rağmen Musul'un IŞİD'den kurtarılmasına yönelik operasyon 2016 yılının Ekim ayında başlayabilmiştir. ABD öncülüğündeki koalisyonun hava saldırılarıyla destek verdiği operasyona Irak ordusu, merkezi yönetimin polis gücü ve IKBY yönetimindeki Peşmerge güçlerinin katılmasıyla Irak'ta topyekûn mücadeleye başlanmıştır. İran'ın eğittiği Şii Haşdi Şabi güçleri ile Sünni milis unsurlar da sürece aktif bir şekilde dahil olmuştur. Haşdi Şabi güçlerinin Telafer'e girmesi, PKK'nın Sincar'da kontrolü ele geçirmeye yönelik faaliyetleri, Türkiye'nin de dikkat çektiği Sünni bölgelerde yeni bir çatışmanın başlaması ve ülkedeki istikrarsızlığın artması yönündeki uyarılarının gerçekleşmeye başlamasına neden olmuştur. Musul kent merkezinin tamamı Temmuz 2017'de tam anlamıyla IŞİD'den temizlenebilmiştir. Bu süreçte Musul'da 800 bin insan evini terk etmek zorunda kalmıştır. Musul operasyonu, insani sorunların yanı sıra ihtilafli bölgelerde Peşmerge hâkimiyetinin kalıcı hale gelmesi ihtimalini ortaya çıkarmıştır (Arı, 2017: 418).

IŞİD'in hızlı bir şekilde genişlemesi ve örgüte yönelik mücadelenin uzun zaman almasının nedeni Irak'ın dar kapsamlı mezhepçi ve cemaatçi bir yapıya sahip olması gösterilebilir. Bu sınırları aşma çabası ve kendisini kuşatan bölgeselleşmiş cemaat niteliğini saklama isteği, IŞİD'in militan ve evrenselci söylemi kadar küresel bir camiaya hitap etmesini açıklamaktadır. Videolar aracılığıyla yayılan ve fazlasıyla medyatize edilen infazlarda görüldüğü üzere kendisine karşı oluşturulan uluslararası koalisyonun karşısında, IŞİD Araplarla ilişkili olmayan Çeçen, Özbek ve Avrupalı savaşçılardan oluşan koalisyonunu sürdürmüştür. Örgüt bunu yaptığı sırada Makyavelik bir ustalıkla gelişmiş ince bir siyasi yaklaşım örneği gösterdiğini yalnızca çatıştığı otoriter rejimlere karşı değil Batılı demokrasilere de göstermeye çalışmıştır. IŞİD, suni olarak çizilmiş Irak-Suriye sınırının ve yalnızca Şiileri temsil eden Irak yönetiminin sona ermeye başladığını ilk defa ilan eden örgütlü bir yapı olmuştur (Luizard, 2016: 27-28).

IŞİD'in kendi başına Sykes Picot devletlerinde hakimiyet kurmaya çalışması ABD başta olmak üzere küresel hegemonik güçleri oldukça endişelendirmiştir. IŞİD tehdidiyle bölgenin krize sürüklendiği bir dönemde IKBY'nin Bağdat'ı bağımsızlıkla tehdit etmiş olması, bölgedeki devlet sistemlerinin ne kadar kırılgan bir yapıda olduğunu gözler önüne sermiştir. IŞİD'in bölgede pek çok noktayı kontrol altına almış olması, Irak ve Suriye devletlerinin bütünlüğünün tehdit altında olduğunu çok net bir şekilde ortaya koymuştur. Günümüzde bölgedeki sınırların geleceğinin belirsiz olmasının temeli Sykes Picot Anlaşması'na dayanmaktadır. ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın danışmanı Edward

House'un, İngiliz Dışışleri Bakanı Arthur Balfour'dan bilgi aldıktan sonra Sykes Picot Antlaşması ile ilgili "Bu son derece kötü bir anlaşma. Bunu Balfour'a da söyledim. Gelecekte savaşların üreyeceği bir bölge yaratıyor" yönündeki açıklamasının günümüzde de hala geçerliliğini koruduğunu göstermiştir (Muir, 2016). ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden, Bağdat'taki ABD Büyükelçiliğinde diplomat ve askerlere yaptığı konuşmada "Bugün barışı sağlamaya çalıştığımız tüm yerleri düşünün. Sizi gönderdiğimiz tüm yerleri. Bunlar tarihte suni sınırlar çizdiğimiz, birbirinden tamamen ayrı etnik, dinî, kültürel gruplardan suni devletler yarattığımız, bunu alın birlikte yaşayın dediğimiz yerler" ifadesini kullanması dikkate değerdir (Yezdani ve Ergan, 2016).

Kimlik temelli etnik çatışmalar kolay bir şekilde çözüme kavuşturulamamaktadır. Kültürel farklılıklar, çatışan tarafların tarihi, geçmişi ve barış anlaşması süreci ve sonrasında isteksizlik gibi faktörler, pozitif bir barışa ulaşmayı zorlaştırarak çatışma dinamiklerinin sürmesine neden olmaktadır. Çatışmaların köklerinde yatan nedenler kolaylıkla çözülemediğinden taraflar silahlı şiddete yeniden başvurmaktadır. Etnik gruplar arasındaki mücadele "akut sıfır toplamı oyun" olarak görülmektedir. Ekonomik kalkınma ve siyasi iktidar da, Irak'ta barış ve güvenliğin sağlanmasında yeterli olmamaktadır (Özçelik, 2020: 104). Ortadoğu'daki krizlerin kolay bir şekilde çözüme kavuşturulamamasında Sykes Picot düzenin sonlandırılmaması etkili olmaktadır.

Irak'ın IŞİD tehdidiyle karşılaştığı bir dönemde parçalanması veya kaosa sürüklenmesi ihtimali ABD'yi harekete geçirmiştir. Obama yönetimi Bağdat ile Erbil arasındaki sorunların üstesinden gelmek için büyük çaba sarf etmiştir. Bu durum belirli bir siyasi istikrar ve bazı olağanüstü askeri işbirliğinin sağlanmasına yardımcı olmuştur. ABD, kısa sürede Bağdat-Erbil ilişkilerine odaklanırken uzun vadede Kürtlerin Irak'tan ayrılma çabasına ilişkin plan yapmak durumunda kalmıştır. Bağdat-Erbil arasında güvenlik konusunda işbirliği, Kürt işgali altındaki toprakların yönetimi, petrol gelirleri ve mali konularda çözüm getirilmesi gerekmiştir. Irak'ta tüm tarafların kabul edeceği yeni bir çözüm üretilinceye kadar IKBY'nin federal Irak'ın bir parçası olarak kalacağı öngörülmektedir (Pollack ve Scholar, 2017: 12). ABD'nin Erbil ile yakın ilişkiler kurması diplomatik açıdan bölgede yeni gelişmelere kapı aralamıştır.

Bağdat yönetimi, Washington yönetiminin IKBY üzerinden Irak'taki etkisini arttırmaya çalışmasından rahatsızlık duymuştur. Irak merkezi yönetimi, bölgede ABD'yi dengeleyici güç olarak gördüğü Rusya ile yakınlaşmaya başlamıştır. Ayrıca Bağdat yönetimi, IŞİD'le mücadele sürecinde Rusya'dan silah almaya çalışarak Irak ordusunu güçlendirmek istemiştir. Bu doğrultuda Irak, 2012 yılında Rusya ile 40 Mi-28 ve Mi-40 helikopter alımını öngören 4,2 milyar dolarlık anlaşma yapmıştır. Irak Savunma Bakanlığı Sözcüsü Nasır Nuri, Rusya'dan iki adet Mi-28-NE savaş helikopteri de aldıklarını duyurmuştur. Özellikle IŞİD'e karşı yürütülen mücadelede Rusya'dan alınan helikopterlerin Irak ordusu için oldukça önemli olduğu ifade edilmiştir. Irak Meclisi Güvenlik ve Savunma Komitesi üyesi İskender Vivit, Irak'ın Rusya ile yakınlaşmasının arkasında ABD'nin söz verdiği teslimatları geciktirmesinin olduğunu belirtmiş ve egemenliğini korumak isteyen Irak'ın daha uzun süre beklemeye tahammülünün olmadığını söylemiştir. Irak Başbakanı Abadi'nin Moskova ziyareti esnasında Rusya'nın Irak ordusunun ihtiyacı olan askeri silah

ve mühimmatı uygun koşullarda ve hızlı bir şekilde temin edeceğini belirtmesi iki ülke arasındaki yakınlaşmayı ortaya koymaktadır. Ayrıca Musul işgali sırasında Rusya'nın Irak'a 5 adet Sukhoi 24 tipi savaş uçağını hemen teslim etmesi, Moskova'nın Irak'ta ABD'nin yerini doldurmaya çalıştığına dair kanaatin oluşmasına yol açmıştır (Kalaycı ve Güngörmez 2015: 43).

Rusya ile Irak arasındaki yakınlaşmanın bir diğer önemli göstergesi Irak Parlamentosu'nun Rusya'ya IŞİD'e karşı mücadelede Irak-Suriye hattında operasyon düzenleme yetkisi vermesi olmuştur. Rusya'nın hava operasyonlarını Irak'ı da içine alacak şekilde genişletmesi teklifi Irak tarafından kabul edilmiştir. Ancak ABD'den gelen tepkiler üzerine bir ara yol bulan Abadi yönetimi, Rusya'nın Irak-Suriye sınırını kullanarak geçiş yapan IŞİD'lilere karşı saldırı düzenlemesine izin vermiştir. Rusya'nın Suriye'de askeri operasyonlar gerçekleştirmesinin ardından Iraklı Şii politikacılar, Rusya'nın Irak topraklarında da IŞİD'le mücadele etmesini istemişlerdir. Şii milisler, ABD'nin kendilerine IŞİD'le mücadelede yeterli hava desteği sunamamasının eksikliğini Rusya'nın desteğiyle giderebileceklerini düşünmüşlerdir. Ayrıca Rusya, Irak, İran ve Suriye tarafından, IŞİD'le mücadelede daha başarılı olabilmek için merkezi Bağdat olan bir istihbarat merkezi de kurulması kararlaştırılmıştır. Ancak, ABD ile yakın ilişkileri bulunan IKBY, Irak merkezi yönetiminin Rusya ve bölge ülkeleriyle işbirliği geliştirmesi çabasının karşısında durmuştur. Aslında Erbil yönetimi, IŞİD'le mücadelede işbirliği yapılmasına karşı olmamakla birlikte örgüte yönelik saldırıların kendisini ekonomik açıdan zor duruma düşüren güzergâh üzerinden yapılmasından rahatsızlık duymuştur. Özellikle Rusya'nın Hazar Denizi'nden fırlattığı füzeler nedeniyle Süleymaniye ve Erbil havaalanlarının uçuşlara kapatılmak zorunda kalması IKBY'yi rahatsız etmiştir (Kalaycı ve Güngörmez 2015: 43-44).

ABD, Irak üzerindeki etkisini giderek arttırmasına karşın İran yine de Irak'ta en önemli aktör olmayı sürdürmüştür. İran, Irak'ta ABD'yi engellemeyi sürdürmesi durumunda ABD'nin istediği başarıyı yakalaması oldukça zordur. Polack ve Scholar'a göre İran'ın Bağdat'taki etkisini azaltmak için Amerikan kaynaklarının Irak'a devredilmesi gerekmektedir. İran ile ABD ilişkileri taktiksel olarak olumlu yönde gelişse de gelecekte ABD ile İran arasında özellikle Haşdi Şabi konusunda ayrışma yaşanması muhtemeldir. ABD'nin İran'ı dengeleme çabası Sünni Arap toplumu ve Irak'tan ayrılmak isteyen Kürtler için avantaj yaratacaktır (Polack ve Scholar, 2017: 13). Polack ve Scholar'ın öngörülerini bölgede IŞİD'in etkisinin büyük ölçüde sona erdiği Trump döneminde kısmen gerçekleşmeye başlamıştır. Obama döneminde nükleer müzakereler ve IŞİD'le mücadele dolayısıyla olumlu yönde gelişen ABD-İran ilişkileri, Başkan Trump döneminde yeniden bozulmaya başlamıştır.

Irak'ta IŞİD'e karşı yürütülen mücadelede Sünni kesimin kaygılanmasında, mevcut demografik yapının ve politik açıdan kendileri aleyhine olan dengesiz durumun daha da kötüleşmesi ihtimali etkili olmuştur. ABD'li yetkililer birçok kez güvence vermiş olmakla beraber sahada takip edilen politikalar ilgili aktörlerin endişelerini artırmıştır. IŞİD'e karşı düzenlenen operasyonlardan endişe duyan Sünni halk, Şii ve Peşmerge unsurlara IŞİD kadar kuşkuyla yaklaşmıştır. Felluce operasyonu esnasında IŞİD'e karşı savaşın sonunda

Şii milislerin Sünni halka karşı gerçekleştirdiği katliamlar sonucunda Sünni halkın büyük çoğunluğu IŞİD'i, Şii milislere tercih etmeye başlamıştır. Al Jazeera aracılığıyla Sünnilerin yaşadığı bölgede Amerikalı araştırmacılar tarafından yapılan ankette halkın yüzde 72'sinin Haşdi Şabi yerine IŞİD'i tercih etmesi ve yüzde 84'ünün de İran'ı IŞİD'den daha tehlikeli görmesi, Irak'ta IŞİD'le mücadelede yaşanan zorluğu ortaya koymuştur. Bölge halkı, Irak hükümetini İran gibi tehdit olarak görmesi durumunda IŞİD'e karşı kazanılan başarıların ileride anlamsız hale gelebileceğinden ve benzer bir örgütün çıkmasının söz konusu olabileceğinden endişe edilmektedir (Arı, 2017: 419).

Irak'a komşu olan ülkeler, IŞİD'in yenilgiye uğratılması ve Irak'ın istikrarıyla yakından ilgilenmişlerdir. Irak'ın istikrara kavuşması hem Sünniler hem de Şiiler açısından büyük önem taşımaktadır. Sünni Arap ülkeler, Şiilerin domine ettiği Bağdat hükümetinden rahatsızlık duymasına ve tüm kaygılarına rağmen yine de IŞİD'e karşı mücadeleye dahil olmuşlardır. Irak'ın istikrarsızlığı, Irak'ın Kuveyt'i işgal ettiği 1990 yılından itibaren Arap dünyasında devam etmekte olan bölünmüşlüğü engelleme ve Arapların yeniden birleştirilmesine yönelik çabaları kesintiye uğratmaktadır (Katzman, 2015: 38).

Irak'ın istikrarsızlığından en çok etkilenen ülkelerden biri Türkiye olmuştur. Ancak Türkiye'nin Irak politikası tarihsel olarak Kürtlerin özerklik ve bağımsızlık hareketlerine odaklanmaktadır. PKK terör örgütünün saldırılarına rağmen Türkiye ile IKBY arasında pozitif ilişkiler kurulabilmiştir. Dönemin Dışişleri Bakan Ahmet Davutoğlu, tartışmalı bölgede yer alan Kerkük şehrine ziyaret gerçekleştirmiştir. Irak merkezi yönetimi, Türkiye'nin IKBY ile yakın ilişkiler kurmasından rahatsızlık duymuş ve bu durum Irak yönetimiyle Türkiye'nin arasının açılmasına neden olmuştur. Türkiye, Irak'a bağlı özerk statüdeki IKBY ile pozitif ilişkiler kurmasına karşın Iraklı Kürtlerin merkezi yönetimden ayrılarak bağımsızlık elde etmesine yönelik çabalarını her fırsatta eleştirmiştir (Katzman, 2015: 38-40). IŞİD'le mücadelede kilit ülke rolünü oynayan Türkiye, Irak'taki Peşmergelerin kendi topraklarından geçerek Suriyeli Kürtlere destek olmasına olanak sağlamıştır. Ancak Luizard'a göre bu durum ilerleyen süreçte dönüşü mümkün olmayan süreci başlatmış ve Kürt meselesi bölge ülkelerinin bütünlüğünü tehdit eden bölgesel bir sorun haline gelmiştir (Luizard, 2016: 93).

Obama başkanlık döneminin son iki yılını IŞİD'le mücadeleyle geçirmiştir. ABD, Suriye'de IŞİD'e karşı savaşan grupları silahlandırırken, Irak'ta önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Irak'taki birçok şehir IŞİD'in elinden kurtarılmıştır. Obama'nın Irak'ta Kürt grupları silahlandırması ve her türlü lojistik destek sağlaması IŞİD'le mücadelede olumlu sonuç vermiştir. Ayrıca ABD'nin 2015 yılında ikinci kez UGS belgesi hazırlaması ve doktrinini güncellemesinde Irak-Suriye hattında IŞİD'le ve El Kaide çizgisindeki radikal örgütlerle mücadelesi etkili olmuştur. (Bilensoy, 2018: 68). Ancak, ABD ve Fransa başta olmak üzere Avrupa ülkelerinin zamanla Suriye'deki PYD/YPG'yi desteklemeye başlaması, IŞİD'le mücadelede Türk-Amerikan ve Türk-AB ilişkilerinin gerilmesine yol açmıştır. Türk kamuoyunda Irak ve Suriye topraklarında Akdeniz'e kıyısı olan bir Kürdistan'ın kurulacağı endişesi Türk hükümetini harekete geçirmiştir. Türkiye, Irak'tan Suriye'ye uzanan hat boyunca var olan Kürt koridorunu kırmak için Suriye'nin kuzeyine

askeri operasyonlar düzenlemek durumunda kalmıştır. Bu durum Batılı ülkelerle Türkiye'nin arasının açılmasına yol açmıştır (Sudagezer, 2018).

Irak, koalisyon güçlerinin düzenledikleri hava operasyonları ve İran destekli grupların Irak yönetimine sağladığı destek sayesinde IŞİD tehdidinden büyük ölçüde kurtulmuştur. IŞİD'in çöküşe geçmesinin ardından AB ve üye devletlerin Irak'taki istikrarı sağlama konusunda farklı yaklaşımlar sergilemesi söz konusu olmuştur. Ayrıca, Avrupa ülkeleri; Irak'ta insani yardımlara ve ekonomik gelişmeye dair konularda, Bağdat yönetiminin yerel yönetimleri güçlendirmeye yönelik adımlarında, Kürt yönetimiyle politik açıdan ilerlemelerin kaydedilmesinde, güvenlik reformu ve ABD-İran arasındaki koordinasyon eksikliğini gidermede etkili olmaya çalışmıştır (Khoei vd., 2017: 6-7).

Irak'ta yaşanan IŞİD terörünün ardından ABD, Avrupa, Türkiye ve bölge ülkelerini etkileyen konu başlıklarından biri mülteciler olmuştur. ABD ve Avrupa ülkeleri mültecilere yönelik yardım yapılması noktasında yetersiz kalmışlardır. AB, mülteciler sorununu büyük ölçüde Türkiye'nin üstüne yıkmak istemiştir. ABD ise sınırlı sayıda mülteciyi ülkesine almıştır. AB ülkeleri kendisine yönelik mülteciler akınını durdurmak için Türkiye ile pazarlık yapma yolunu tercih etmiştir. Mültecilerin Türkiye'den AB ülkelerine geçişini engellemek adına Türkiye'ye yardım yapılması konusunda uzlaşma sağlansa da Türkiye'nin kabul edebileceği mülteci sayısının sınırsız olmaması problem yaratmaktadır. Dahası, Avrupa'daki yaşam şartlarının daha iyi olduğunu düşünen mültecilerin kaçak bir şekilde kara ve deniz yoluyla Avrupa'ya gidişi söz konusu olmaktadır. Bu nedenle yüzlerce mülteci kaçak bir şekilde ülke değiştirmek isterken hayatını kaybetmektedir (Kepsutlu, 2016: 274).

Obama döneminde ABD'nin Irak stratejisini belirlerken büyük zorluklarla karşılaştığı görülmektedir. Özellikle Amerikan askerlerinin Irak'tan çekilmesinin ardından Irak'ta terörün tırmanması söz konusu olmuştur. Obama, bir yandan Amerikan ekonomisinin yükünü hafifletmeye çalışırken diğer yandan Irak'ta yaşanan insani krizleri sonlandırmaya yönelik strateji geliştirmeye çalışmıştır. Obama yönetimi Irak'ta IŞİD'e karşı hava saldırıları düzenlemeyi ve bölgesel ve yerel aktörleri desteklemeye özen göstermiştir. Obama'nın eğit-donat stratejisi dünya kamuoyunca çok tartışılmakla birlikte Irak'taki krizin ağır bir şekilde çözülmesinde yardımcı olmuştur. IŞİD'in Irak'ta zaman zaman önemli ölçüde toprak kazanmasına rağmen Başkan Obama'nın Irak'tan çekilmeye yönelik politikasını sürdürmekte kararlı olduğu ortaya çıkmıştır. Başkan Obama'nın Irak politikasını şekillendirdiği süreçte İran ile nükleer müzakerelerin taktiksel olarak başarılı bir şekilde yürütülmesi, ABD'nin Ortadoğu politikası açısından önemli bir adım olarak görülmelidir. ABD'nin petrol kaynakları bakımından zengin olan Irak'ta IŞİD'e yönelik daha kapsamlı operasyonlar gerçekleştirmesi, dünya kamuoyunda Obama yönetiminin terörle mücadele noktasında çifte standart uyguladığına yönelik eleştirilere neden olmuştur. Ancak, Obama'nın pragmatist yapısı dikkate alındığında, Washington'ın Ortadoğu'da yalnızca Amerikan çıkarlarını dikkate alan yaklaşımının kısmen tutarlı olduğu düşünülebilir.

Tablo 41. Irak Krizinin Küresel ve Bölgesel Aktörlerde Yarattığı Tehdit Algısı

	ABD	AB	Rusya	Türkiye	İran
Ulusal Güvenliğe Yönelik Doğrudan Tehdit Algısı	Düşük	Düşük	Düşük	Yüksek	Yüksek
Enerji ve Ekonomik Çıkarlara İlişkin Tehdit Algısı	Orta	Yüksek	Düşük	Yüksek	Yüksek
Mülteciler ve Göç Sorunu Konusundaki Tehdit Algısı	Düşük	Yüksek	Düşük	Çok Yüksek	Yüksek
Terörist Saldırlarına Maruz Kalmaya İlişkin Tehdit Algısı	Orta	Yüksek	Yüksek	Çok Yüksek	Yüksek

ABD, Irak krizinin yarattığı olumsuz etkilerden en az etkilenen ülke konumundadır. ABD'nin müttefikleri ve bölgedeki potansiyel rakipleri Irak'taki krizden daha fazla etkilenmektedir. Rusya, çok etnili yapısı ve Çeçenler ile Türki Cumhuriyetlerden IŞİD'e katılımın yoğun olması dolayısıyla kendisinin de terörist saldırılara maruz kalacağından endişelenmektedir. Rusya'nın IŞİD'le mücadeleye aktif bir şekilde katılmasında, Rusya'nın sık sık radikal grupların saldırılarına maruz kalması etkili olmaktadır. Ancak, Rusya, ABD'den farklı olarak Ortadoğu'daki karışıklıkları bölgedeki etkisini artırmada fırsat olarak görmektedir (Clarke, 2017: 1-2). ABD'nin müttefiki konumundaki AB ülkeleri ise El Kaide ve ona yakın terör gruplarının sık sık saldırılarına maruz kalmaktadır. Terörist saldırıların etkisiyle AB ülkelerinde artan İslâmofobi, AB'nin mülteciler konusunda isteksiz davranmasına yol açmaktadır. Ancak mülteciler yine de iyi bir gelecek umuduyla kaçak bir şekilde Avrupa'ya göç etmeye çalışmakta ve bu durum AB ülkelerince endişeyle karşılanmaktadır. Özellikle Suriye topraklarından Avrupa'ya olan göç dalgası kontrol edilemez boyutlara ulaşmıştır. AB, sığınmacılara yönelik politikasını insan güvenliği yaklaşımı çerçevesinde yeniden düzenlemek zorunda kalmıştır (Arman, 2017: 10-16).

Bush dönemindeki 11 Eylül saldırıları ve 2003 Irak işgalinin ardından terör saldırılarına maruz kalan Avrupa'nın, Obama'nın ikinci döneminde de IŞİD ve El Kaide gibi radikal grupların terör saldırılarına yeniden maruz kalması, AB ülkelerinin mültecilere yönelik olumsuz bir yaklaşım sergilemesine yol açmıştır. Avrupa şehirlerinde yaşanan terör saldırıları ve Avrupa ülkelerinin ekonomik anlamda yaşadıkları sorunlar, Avrupa'da aşırı sağın güçlenmesine ve İslâmofobi'nin giderek artmasına ortam hazırlamıştır. Dünyanın en gelişmiş uluslar üstü kurumu olan AB, 2015 yılında 1,5 milyona yakın mültecinin gelmesiyle ciddi bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Macaristan'da Başbakan Viktor Orban ve partisinin iktidarda olması, Hollanda da Gerd Wilders, Fransa'da Marine Le Pen, Almanya'da Almanya için Alternatif ve PEGIDA'nın yükselişe geçmesi birliğin genelinde

popülizmin tırmandığını ve mülteci karşıtı bir yaklaşımın toplumsal destek bulduğunu göstermiştir (Erdoğan, 2016). Demokrasi ve insan hakları konusunda model olarak görülen AB'nin, mültecilere yönelik negatif bir yaklaşım sergilemesi ve Avrupa'ya geçmek isteyen mültecilere yönelik ilerleyen süreçlerde sert müdahalelerde bulunulması, birliğin yumuşak gücünün her geçen gün zedelenmesine neden olmuştur.

Irak'a sınırı bulunan Türkiye ve İran, Irak'taki krizden en çok etkilenen bölgesel güçlerdir. Türkiye, Bağdat yönetiminin zayıf olması ve IKBY ile olan ilişkilerinin hassas yapısı nedeniyle sürekli tetikte olmak durumunda kalmaktadır. Ayrıca, Irak tarafından Türkiye'ye yönelik PKK saldırılarının sürmesi Ankara'da büyük rahatsızlık yaratmaktadır. Diğer taraftan, enerji bakımından dışa bağımlı olan Türkiye, Irak'tan önemli miktarda petrol alımı yapmaktadır. Musul'un bir dönem IŞİD tarafından işgal edilmesiyle beraber petrol kaynaklarının uzun süreli olarak IŞİD'in eline geçmesi ihtimali Ankara'yı tedirgin etmiştir. IŞİD'le mücadelenin başarıya ulaşması Türkiye'yi bir nebze olsun rahatlatırsa da Bağdat yönetimiyle Erbil arasındaki petrol geriliminin zaman zaman tırmanması Ankara'yı kaygılandırmaktadır. Yine, Bağdat yönetiminin siyasi açıdan zayıf olması ve Irak ordusunun IŞİD'le mücadelede yetersiz kalması IKBY'nin bağımsızlık yönündeki çabalarını hızlandırmış ve bu durum Ankara-Erbil arasında gerilime neden olmuştur. Türk kamuoyunda Irak ve Suriye topraklarından Akdeniz'e açılan büyük Kürdistan'ın kurulması endişesi Ankara'nın Suriye'nin kuzeyine askeri operasyonlar düzenlemesine yol açmıştır. Şiiilik üzerinden Irak merkezi yönetimi üzerinde etkili olmaya çalışan ve Bağdat ile olan ekonomik ilişkilerini geliştirmek isteyen İran ise ABD ve özellikle de İsrail ile yakın ilişkileri bulunan IKBY ile karşı karşıya gelmektedir. Irak'ın ilerleyen dönemde parçalanması ihtimalinin İran'ı büyük ölçüde etkileyeceği düşünülmektedir. Dolayısıyla Tahran yönetimi Irak'taki gelişmelere doğrudan müdahil olmaya çalışmaktadır.

Amerikan çıkarlarına doğrudan yüksek düzeyde bir tehdit oluşturmeyen Irak'taki krizin çözümüne yönelik Obama yönetiminin geliştirdiği mücadele stratejisi realist dış politika stratejisiyle uyumludur. Irak merkezi yönetiminin ABD'den silah ve maddi destek talep etmesine rağmen Amerikan askerlerinin kara operasyonuna karşı çıkması Obama yönetiminin Ortadoğu stratejisiyle uyumlu olmuştur. Obama'nın bölgesel aktörlere destek verilmesi yöntemiyle sorunların yavaş bir şekilde çözülmesini istediği düşünülmektedir. Obama'nın IŞİD'le mücadelenin uzun yıllar alacağını söylemesi zaten bu yaklaşımın önemli bir göstergesi olmuştur. Obama, ABD'nin çıkarlarını doğrudan tehdit etmeyen konularda ABD'nin olabildiğince gelişmelerin uzağında kalması gerektiğine dönük stratejisinin, Ortadoğu'da ve Irak özelinde uzun yıllar uygulanmaya çalışılacağı görülmektedir. ABD'nin yerel ve bölgesel aktörlerle işbirliği yapılması yöntemiyle yürütmeye çalıştığı Ortadoğu ve Irak politikası, Trump dönemine de miras olarak kalmıştır. Başkan Trump'ın IŞİD'le mücadelede önemli ilerlemelerin kaydedilmesinin ardından 2018 yılının Aralık ayında gerçekleştirdiği Irak ziyareti sırasında ABD'nin Suriye'den çekileceğini açıklaması, Obama'nın Ortadoğu politikasını sürdürmek istediğini göstermektedir.

Başkan Trump'ın şu sözleri Obama ile benzer bir yaklaşım içerisinde olduğunu göstermektedir.

Benim çatışma kurallarım her zaman çok basit olmuştur; bir çatışmaya müdahale edeceksek ulusal çıkarlarımıza karşı doğrudan bir tehdit olmalı. Tehdit o kadar açık olmalı ki Amerikalıların çoğu sıcak noktanın yeryüzünün neresinde olduğunu bilmeli ve neden müdahale ettiğimizi hemen anlamalı. Aynı zamanda, kazanmak ve çıkıp gitmek için çok sağlam bir planımız olmalı. Bir başka deyişle benim stratejim Irak'la savaş stratejimizin tam tersi olacak. Irak bize karşı tehdit oluşturmuyordu. Amerikan halkının Bush yönetiminin neden saldırmaya karar verdiğine dair hiçbir fikri yoktu. Parlak strateji uzmanlarımız istihbarat raporlarımızı çarpıtmak ve işgal için nedenler yaratmak zorunda kaldı. Gerekçe olarak Saddam Hüseyin'in sözü onlara kitle imha silahlarını hedef aldık. Kazanıp ayrılmaya yönelik bir plan yoktu (ya da çok hatalı bir plan vardı). Savaş başlamadan önce buna şiddetle karşı çıktım. Bana hiç mantıklı gelmiyordu. O zaman bunun bir felaket olacağını ve Ortadoğu'yu istikrarsızlığa sürükleyeceğini söylemiştim. İran'ı durduracak bir Irak olmazsa, bu ülkenin Ortadoğu'yu ele geçirmeye kalkışacağını dile getirmiştik. Ve tam da böyle oldu (Trump, 2017: 54).

Amerikan kamuoyunun yeniden Irak'a yönelik kapsamlı bir Amerikan müdahalesine karşı olması, Obama ve Trump yönetimlerinin Irak politikasını şekillendirmede etkili olmuştur. Charles Koch Enstitüsü ve Real Clear araştırma şirketi, Irak Savaşı'na ilişkin Amerikan kamuoyunun değerlendirmelerine yer veren bir anket gerçekleştirmiştir. 2018 yılının Mart ayında yapılan anket sonuçlarına göre; Irak Savaşı'nın yürütülmesinin ardından Ortadoğu'nun istikrarsızlaştığını düşünenlerin oranı yüzde 47 iken bölgenin daha istikrarlı hale geldiğini düşünenlerin oranının yüzde 22'de kalması, kamuoyunun müdahale karşıtı görüşünü ortaya koymaktadır. Ankete katılanlar arasında, Irak Savaşı'nın ardından Amerikan askerinin dünyadaki gelişmeler karşısında daha az kullanılması gerektiğini ifade edenlerin oranı yüzde 33 iken daha fazla kullanılması gerektiğini düşünenlerin oranı yüzde 23'tür. Ayrıca, Irak Savaşı'nın ABD'yi daha az güvenli hale getirdiğini düşünenlerin oranı yüzde 36 iken savaşın ABD'yi daha güvenli hale getirdiğini düşünenlerin oranı yüzde 26'da kalmıştır (Charles Koch Institute, 2018). Hem Başkan Obama'nın hem de Başkan Trump'ın Ortadoğu ve Irak özelinde askeri müdahale seçeneğine soğuk bakmasında Amerikan kamuoyunun etkisi olduğu düşünülebilir.

Başkan Trump'ın, Bağdat'ın batısındaki El Esad askeri üssünde; Suriye'de IŞİD'le mücadelenin sürdürülmesi için Irak'tan tamamıyla çekilmeyeceklerini ve Irak'ın IŞİD'e yönelik operasyonlarda üs olarak kullanılacağını açıklaması oldukça önemlidir. ABD özellikle Erbil'deki üsler ve Irak-Suriye sınırındaki Semelka sınır kapısı üzerinden Suriye'deki PYD/YPG güçlerini desteklemeyi sürdürmüştür. ABD, IŞİD'le mücadele için Irak'ta 5 bin, koalisyon güçleri ise 3-4 bin kadar asker bulundurmaktadır. Ancak Amerikan askerleri doğrudan savaşa dahil olmadan danışmanlık, eğitim ve donanım konusunda yerel aktörlere destek sağlayarak Obama'nın başlattığı süreci devam ettirmektedir. ABD, Irak'ta sınırlı sayıdaki askerle varlığını sürdürmeye devam etmesine karşın Irak'ta Barzani ve Suriye'de de PYD dışındaki aktörlerin ABD'nin bölgeyi tamamen terk etmesini istemesi, Washington'ı zor durumda bırakmaktadır. ABD'nin Suriye'den çekilmeyi planlaması, Irak'tan da çekileceği yorumlarının yapılmasına neden olmaktadır. Trump'ın "Biz buraya trilyon dolarlar saçtık ama hiçbir şey elde edemiyoruz" sözü bu yönde yapılan değerlendirmeleri doğrular niteliktedir (ABD Irak'tan da Çekilmek Zorunda Kalacak!, **Aydınlık**, 28.12.2018). ABD'nin içine düştüğü durumdan rahatsız olan Trump, Obama'nın Amerikan ekonomisinin yükünü hafifletmeye dönük stratejisini de bölgede yaşadığı zorluklar nedeniyle sürdürmek istemektedir.

4.2.2. Başkan Obama'nın II. dönemi ve sonrasında ABD'nin

Suriye politikası

Arap Baharı ile Irak'taki etnik ve mezhepsel bölünmelerin etkisiyle başlayan Suriye krizi, Obama yönetiminin ikinci döneminde en çok zorlandığı ve eleştirildiği konu başlıklarından biri olmuştur. Obama yönetimi, krizin başından itibaren Suriye konusunu yavaş bir şekilde çözmek istemiş ve bölgedeki güçler dengesini korumaya özen göstermiştir. Suriye krizinin bölgedeki etnik ve mezhepsel bölünmeleri daha da derinleştirmesinden endişelenen Başkan Obama'nın, Esad rejimine ve Suriye'yi büyük yıkıma uğratan IŞİD terörüne karşı bölgesel ve yerel aktörleri desteklemeye yönelik bir politika izlemesi, Amerikan ve dünya kamuoyunda yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Bu süreçte Suriye krizine Rusya, Çin gibi gelecekte süper güç olmaya aday ülkelerin ve İran, Türkiye, İsrail, Suudi Arabistan gibi bölgesel güce sahip aktörlerin müdahil olması krizin seyrini büyük ölçüde etkilemiştir. Küresel ve bölgesel aktörlerin Hizbullah ve PYD gibi silahlı grupları desteklemesi, Suriye'de vekâlet savaşının yaşanmaya başladığına yönelik değerlendirmelerin yapılmasına yol açmıştır. ABD'nin özellikle ekonomik açıdan az maliyetle krizi çözüme kavuşturmak istemesi ve Türkiye'nin karşı çıkmasına rağmen PYD gibi silahlı Kürt grupları desteklemesi, Türk-Amerikan ilişkilerini ve bölgede etkin bir rol oynamak isteyen diğer aktörlerle ABD arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Obama'nın krizin başından itibaren pragmatist kişilik yapısına uygun şekilde özgün bir politika izlemeye çalışması, ABD'nin Ortadoğu politikasında liderin etkili olabildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

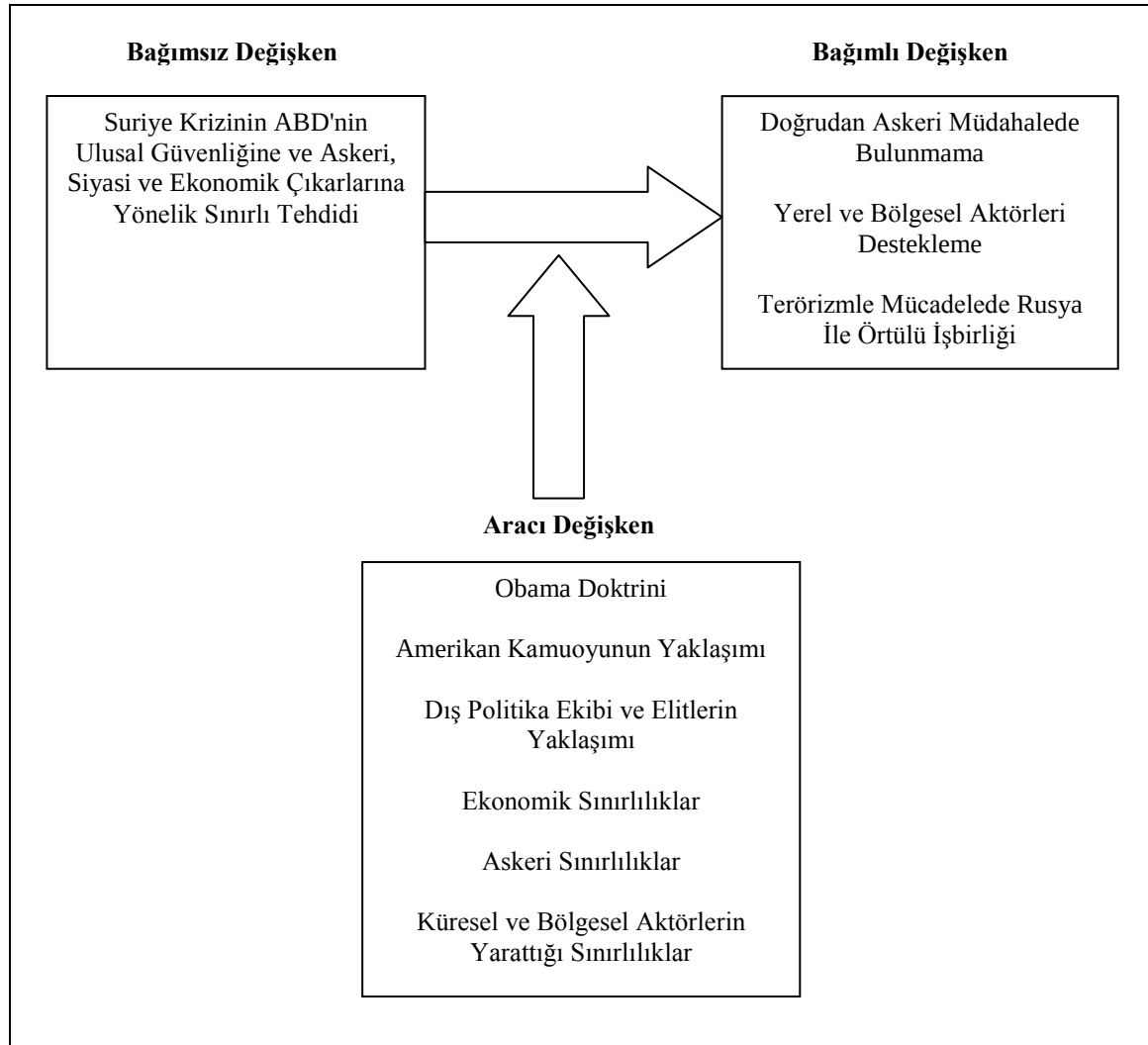
ABD, Suriye krizi 2011 yılında patlak verdiğinde dışarıda agresif bir şekilde demokrasinin teşvik edilmesine yönelik uygulamaya çalıştığı politikasını terk etmişti. Ancak Suriyeliler bunu anlamakta geç kalmıştır. Bu durum Suriyelilerin pek çok hata yapmasına yol açmıştır. Hatta Suriyeliler ilerleyen süreçte devrim girişiminin başarısız olmasının muhasebesini yapmak durumunda kalmıştır. ABD, Suriye'deki gelişmelerin seyrini değiştirebilecek en güçlü uluslararası aktör olmasına rağmen kasıtlı olarak böyle bir girişimde bulunmaması, dünya kamuoyunca merak edilen ve araştırılması gereken bir konu olarak değerlendirilmiştir. Amerikan yönetiminin askeri müdahaleden uzak durması; Suriye krizinin bölgede mezhepçiliği körüklemesine, İsrail ile İran arasındaki gerilimin tırmanmasına ve II. Dünya Savaşı'ndan bu yana tarihin en kötü mülteci sorunun başlamasına neden olduğuna yönelik eleştirilere kapı aralamıştır (Itani ve Rosenblatt, 2018: 2).

Dünya kamuoyunda Amerikan yönetiminin 2012 Kasım seçimleri nedeniyle Suriye konusuna karışmak istemediği ve ancak seçimlerin ardından ABD'nin gelişmelere müdahil olacağına yönelik yanlış bir kanaat bulunmaktaydı. Aslında NATO Genel Sekreteri'nin Suriye krizinin başından itibaren NATO'nun soruna müdahil olmaya niyetli olmadığını belirtmesi, Libya ve Suriye krizinin birbirinden farklı olduğunu açıklaması dikkate alınması gereken önemli bir ayrıntıdır. ABD'nin Suriye'deki gelişmelere müdahil olacağını düşünenler, Genel Sekreter Anders Fogh Rasmussen'in konuşmalarını göz ardı etmişlerdir. Ayrıca ABD Genelkurmay Başkanı Martin Dempsey'in de Washington'ın Suriye'ye müdahale etmesinin opsiyonlar arasında olmadığını belirtmesi ABD'nin NATO

ile paralel bir çizgide olduğunu göstermiştir. Obama'nın geçmişte ABD'nin Suriye'de müdahalede bulunabileceğine ilişkin yorum yapılmasına neden olan açıklamalarına da Beyaz Saray sözcüsü Josh Earnest tarafından açıklık getirilmiştir. Earnest, Suriye'de Amerikan askerlerinin kullanılacağı doğrudan müdahalenin Amerikan stratejik çıkarlarına uygun olmadığını ifade etmiştir (Arı, 2017: 496). Ferhat Pirinççi'ye göre de:

Obama başkan olur olmaz ABD, Afganistan ve Irak'ın etkisiyle bölgeye yönelik angajmanını, ilgisini azaltmaya başlamıştır. ABD, silah satışları ve drone saldırıları üzerinden stratejisini şekillendirdi. Bu süreçte ABD'nin bölgeye yönelik stratejisini büyük ölçüde Pentagon şekillendirdi ve Pentagon öne çıktı. Zaten Suriye'yi apayrı yere koymak lazım. Kırmızı çizgi ilanından sonra kimyasal silah saldırısında, Guta saldırısında Amerika'daydım. Kimse Amerika'da operasyonu tartışmıyordu. Bu kesindi ve operasyonun kapsamı tartışılıyordu. Suriye konusunun Buck-passing (kaytarma) ile kongreye havale edilmesi sonra İngiltere'yle müzakere edilmesi ve daha sonra Rusya'nın devreye girmesiyle Suriye'nin kimyasal silahların yasaklanması anlaşmasına dahil olmasıyla sürecin unutturulması söz konusu oldu (Ferhat Pirinççi, kişisel görüşme 22 Ocak 2020).

Şekil 10. Neoklasik Realizme Göre ABD'nin Suriye Politikasının Teorik Açısından Analizi

2012 yılında Suriye'de yaşanan gelişmeler ve Washington yönetiminin harekete geçeceğine yönelik beklentilere rağmen Irak Savaşı'nda edinilen kötü tecrübeler, Libya'daki kaotik ortam ve bu ortam içerisinde ABD'nin Libya Büyükelçisi'nin öldürülmesi, Beyaz Saray'ın her geçen gün müdahaleden kaçınmaya dönük bir stratejiyi

takip etmesine neden olmuştur. Başkan Obama, Suriye'de uçuşa yasak bölge ve ülke sınırı boyunca uzanan güvenli bölge oluşturma fikri üzerinde durmasına rağmen bu fikirlerin hiçbirini hayata geçirilememiştir. Esad yönetiminin hava gücünün açık ve net olarak belirlenememesi uçuşa yasak bölge fikrinin hayata geçmesini zorlaştırırken; güvenli bölge fikri ise Amerikan ordusunun bölgeyi kontrol altına alması durumunda büyük risklerle karşılaşabileceği düşüncesiyle uygulamaya konamamıştır (Özdemir, 2018: 134-135).

ABD tarafından yapılacak askeri müdahalenin de Suriye'deki iç savaşı sonlandıramayacağına ilişkin yapılan değerlendirmeler dikkat çekicidir. Özellikle David Sorensen ve John Mearsheimer gibi yazarlar, ABD'nin Suriye'ye müdahalede bulunmasına karşı çıkmışlardır. Sorensen, iç savaşın ülkenin tamamına yayılması ve farklı amaçları olan grupların birbirleriyle çatışması nedeniyle askeri müdahalenin karşısında durmuştur (Özdemir, 2018: 135-136). Realist çizgideki Mearsheimer ise, Suriye'deki terör sorununa odaklanmıştır. Mearsheimer, ABD'nin Suriye'ye müdahale etmesinin ülkedeki sorunları çözmeyeceği hatta terörizmi arttıracaklarını savunmuştur. Mearsheimer, Suriye'deki çatışmalara ABD'nin daha fazla müdahil olması durumunda Hizbullah, İran ve Rusya'nın Esad'a olan desteğini arttıracaklarını belirtmiştir. Bu nedenle Mearsheimer, ABD ve Rusya'nın BM çatısı altında çalışarak Suriye'deki kimyasal silah stoku sorununu çözmesini istemiştir (Mearsheimer, 2014: 16-18).

Suriye'de askeri müdahaleden uzak duran Amerikan yönetimi, Suriye muhalefetine taleplerini sözlü olarak desteklemiştir. Ancak Obama yönetimi, muhalefetin Esad rejimini yenmesi için gerekli askeri desteği sağlamayı reddetmiştir. Birleşik Devletler, bunun yerine Rusya ile uyum içinde diplomatik bir çözüm bulmaya, çatışmalarda yaşanan insani krizlere çözüm bulmaya ve Suriye'deki aşırılık yanlısı grupların Amerikan topraklarına yönelik tehdidini sınırlandırmaya çalışmıştır (Lang vd., 2014: 4). Obama'nın, Suriye konusunu yalnızca Amerikan topraklarına yönelik saldırının önüne geçme bağlamında ele alması oldukça mantıklıdır. Çünkü Mearsheimer'e göre dünya tarihindeki en güvenli büyük güç olan ABD, geçtiğimiz yirmi beş yıl boyunca tarihinin diğer zamanlarına göre daha güvenli olmuştur (Mearsheimer, 2014: 18).

Amerikan yönetiminin, Mearsheimer'ın değerlendirmelerine uygun şekilde Suriye'ye müdahalede bulunmaktan kaçındığı ve bu nedenle Rusya ve İran'ı cesaretlendirdiğine ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır. Suriye'deki kimyasal silah stokuna ilişkin Obama ile Putin arasındaki görüşmede gündeme gelen bir düşüncenin, Amerikan Dışişleri Bakanı Kerry tarafından da bir görüş olarak ortaya atılması üzerine Ruslardan konuyla ilgili kapsamlı bir teklif gelmiştir. Suriye'nin kimyasal silahlarını uluslararası denetime açmayı ve imha etmeyi kabul etmesi durumunda ABD tarafından Esad rejimine karşı operasyon gerçekleştirilmemesi planlanmıştır. Rejimin bu teklifi kabul etmesinin ardından, Obama yönetimi teklifi değerlendireceğini açıklamış ve Kongre'den bir karar alma konusunda bir süre beklenmesini istemiştir. ABD ve Rusya'nın anlaştığı karar tasarısı BMGK'da bir engelle karşılaşmadan 27 Eylül 2013'te oy birliğiyle kabul edilmiştir. Suriye'nin kimyasal silahlarının 2014 ortasına kadar imha edilmesini ve herhangi bir şekilde bir başka ülkeye transfer edilmemesini öngören 2118 sayılı karara göre; Suriye rejiminin kararı

uygulamaması durumunda ek önlemler alınabileceği kararlaştırılmıştır. Sürecin takibi Kimyasal Silahları Yasaklama Örgütü'ne (OPCW) bırakılmıştır. Kararın, ek bir BM kararı olmadan silahlı müdahaleye izin verip vermediği konusunda farklı yorumlar yapılmıştır. İlgili karar doğrultusunda, Cenevre-I kararlarına atıf yapılarak geçiş yönetimi öngörülmüştür. Hükümet ve muhalefetten tüm tarafların katılımıyla tam yetkili geçiş yönetiminin kurulması planlanmıştır (Arı, 2017: 497-498). ABD ve Rusya'nın kimyasal silahların kullanımı konusunda anlaşması, ABD ile Rusya'nın Suriye'de ilerleyen süreçte örtülü işbirliği yapabileceğini göstermesi açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Suriye krizi, devletlerin belli konularda stratejik rakip olarak gördüğü ülkelerle işbirliği yapabileceğine örnek teşkil etmektedir.

Başkan Obama'ya yönelik en sert eleştiriler, 2013 yılında Suriye'de kimyasal silah kullanımının ABD'nin kırmızı çizgisi olduğunun açıklanmasına karşın Washington'ın harekete geçmemesi üzerine yapılmıştır. Fransa ve Suudi Arabistan başta olmak üzere ABD'nin bazı müttefikleri, Amerikan yönetimine eleştiriler getirmişlerdir. Hatta Obama'ya yönelik eleştiriler, ABD'nin BM Daimi Temsilci ve insani müdahale yanlısı Samantha Power ve kısmen de Dışişleri Bakanı Kerry tarafından da yapılmıştır. Tüm bu eleştirilere rağmen Başkan Obama, Suriye stratejisini; geliştirmiş olduğu enerji politikasına dayanarak Ortadoğu'ya olan bağımlılığını en alt düzeye indirmek, çatışmaların öncelikle diplomatik yollarla ve müzakere yöntemiyle çözülmesi ve Ortadoğu'daki sorunların çözümü yerine farklı bölgelere ve gelişmelere odaklanılması üzerine kurmuştur (Türkmen, 2016: 4).

Başkan Obama, Suriye'ye müdahale edilmesi konusunda Dışişleri Bakanı Kerry'nin baskılarına ve isteklerine kararlı bir şekilde direnmiştir. Kerry, Obama'ya Esad'a daha fazla baskı yapılmasına ilişkin bir taslak verdiğinde Obama, "Başka bir teklif mi?" ve "Vietnam Savaşı'nın nasıl başladığını hatırladın mı" sözleriyle eleştirdiği dile getirilmiştir. Başkan Obama, Pentagon'da düzenlenen Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısında Savunma Bakanından başka kimsenin kendisine askeri harekât önerileri getirmemesi gerektiğini açıklamıştır. Pentagon yetkilileri, Obama'nın açıklamasının doğrudan Kerry'e yönelik bir tepki olduğunu duyurmuştur (Goldberg, 2016: 78). John Kerry, Obama'nın kendisine yönelik tepkisini anlayarak Suriye krizini Rusya ile uzlaşma yöntemiyle çözülmesi için çaba harcamıştır. Kerry, Obama'nın verdiği tepkinin ardından Suriye konusunda uzlaşmacı bir tutum takınarak diplomatik girişimlerin arttırılmasına çalışmış ve Rusya ile gerekli koordinasyonun sağlanmasına özen göstermiştir (Kepsutlu, 2016: 268).

Irak'tan askerlerini çeken Obama'nın Suriye'ye karşı askeri operasyon gerçekleştiremeyeceği, ABD'nin Suriye'de tarafsız ve etkisiz kalmasının İran ve Rusya ile doğrudan bir işbirliği olmasa da (ABD'nin bu ülkelere alan açması neticesinde) dolaylı bir şekilde işbirliği yaptığına (daha doğrusu dolaylı bir işbirliği yaptığına ilişkin izlenimin oluşmasında) ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır. Burak Küntay'a göre, Rusya, Suriye'de daha güçlü bir ülke haline geldiyse bu Obama'nın pasif politikası neticesinde gerçekleşmiştir. ABD, Suriye'de aktif bir politika izleseydi kimin tarafında yer alacaktı. ABD, YPG-PYD ile daha aleni işbirliği yaptığı zaman Türkiye gibi müttefikle

tezatlaşacaktı. Amerikan askerlerinin Suriye'de daha büyük kitleler halinde olması, ABD'nin Rusya ile de tezatlaşmasına yol açacaktı. Ortadoğu'dan ve Irak'tan çekiliyorum diyen Başkan Obama, iç politikayı da tamamen elinden kaybedecekti. Kuntay'a göre ABD'nin Suriye'de izlediği politika Rusya ile işbirliği yaptığına delalet değildir. Bu sadece ve sadece Obama'nın Irak ve Afganistan için söylediklerini dengeli bir şekilde devam ettirmesi fakat bu devamın neticesinden bir boşluk doğması ve bunu da Rusya'nın doldurmasıdır (Burak Kuntay, kişisel görüşme, 10 Ağustos 2020).

Helin Sarı Ertem ve Ferhat Pirinççi'ye göre de ABD'nin Suriye'de kapsamlı bir stratejisi yoktu. Leading from Behind (Uzaktan yönetim) şeklinde, proxy'ler üzerinden iş götürmeye çalışan ABD, Bush dönemi gibi bölgeye aşırı müdahil olmamış ama takdire şayan bir strateji de geliştirememiştir. Hatta 'kimyasal silah kullanımı kırmızı çizgimizdir' diyen Obama, Esad rejimine hiç bir somut tepki verememiştir. Trump ise bir sonrakinde, birkaç göstermelik füze atarak, durumu kurtarmaya çalışmıştır (Helin Sarı Ertem, kişisel görüşme, 23 Ocak 2020). Ertem ile benzer değerlendirmelerde bulunan Pirinççi ise bu konu hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

Obama'nın veya ABD'nin kapsamlı bir Suriye politikası yoktu. İkinci olarak, DAES Irak'ta ortaya çıkıp Suriye'de geliştiğinde durum ortadaydı. Obama döneminde 2012 de DAES ve radikalizm diye bir şey yoktu. Yalnızca, Afganistan'dan gelen bazı kıdemli cihatçılar vardı. Onun haricinde Suriye halkı veya İhvanı İslâmî akını yoktu. DAES gelişip palazlandıktan sonra örgütün önlenmesine yönelik strateji gelişti. Suriye'de Esad'ın devrilip devrilmemesi veya İhvanın iktidara gelip gelmemesinden ziyade, görsel anlamda radikallerin gelmemesine yönelik bir stratejiydi. Rusya ve İran ile taktiksel anlamda çıkarları çatışmadığı için ortak noktada olduğu için taktiksel işbirliği yapıldı. Sadece, DAES ve benzeri elementler etkili olmasın diye; o da 2014'ten sonra. Rusya'nın önemli bir güç olması ise 2015 yılından itibaren. Suriye konusunda çıkar örtüşmesi var. DAES'in ve radikal elementlerin engellenmesi amacı söz konusuydu; Esad'ın gidip gelmesi değil (Ferhat Pirinççi, kişisel görüşme, 22 Ocak 2020).

ABD, Rusya ve Çin gibi aktörlerin Suriye konusunda realist bir yaklaşımla hareket etmesi R2P'nin (koruma sorumluluğu) uygulanamamasına neden olmuştur. 2005 yılındaki BM Liderler Zirvesi Sonuç Raporu'nun 138. ve 139. maddelerindeki "uluslararası toplumun; savaş suçları, etnik temizlik, soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçlardan sivil halkı korumak ve bu bağlamda BM Şartı'nın 6. ve 7. maddeleri çerçevesindeki tedbirleri BMGK aracılığıyla almak sorumluluğu bulunmaktadır". Esad rejimin sivillere yönelik kimyasal silah kullandığı iddiası "koruma sorumluluğu" ilkesinin uygulanmasına kapı aralamıştır (Acet, 2018: 196). Ancak R2P'nin uygulanması için ne ABD ne de Rusya ve Çin gibi aktörler herhangi bir adım atmamıştır. Libya'da kötü bir şekilde uygulanan R2P'den ders çıkaran Obama yönetimi, insan hakları ihlallerine kısmen göz yummayı tercih etmiştir. Ayrıca, BMGK'da Rusya ve Çin'in veto yetkisini kullanması da R2P'nin uygulanmasını ve Suriye krizinin çözümünü zorlaştırmıştır.

BMGK'da Rusya ve Çin engelini aşamayan ABD, Suriye'de BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen 1950 tarihli 377 sayılı karara atıf yaparak "Barış için birlik" mekanizmasını işletebilirdi. Bu maddeye göre: Güvenlik Konseyi daimi üyeleri arasında oybirliği olmadığından dolayı, barışın tehdit edilmesi, barışın ihlali veya saldırı fiilinin mevcut görüldüğü herhangi bir durumda, milletlerarası barış ve güvenliği muhafaza etmek hususundaki asli sorumluluğunu yerine getiremezse, Genel Kurul, milletlerarası barış ve

güvenliği muhafaza etmek veya eski haline getirmek için, barışın ihlali veya saldırı fiilinin mevcudiyeti durumunda, gerekirse silahlı kuvvetlerin kullanılması dahil üye devletlere kolektif tedbirlerin alınması için uygun tavsiyeleri yapmak amacıyla derhal konuyu ele alacağını kararlaştırır. Eğer toplantı halinde değilse Genel Kurul'da konu ile ilgili talebin yapılmasından itibaren 24 saat içinde toplantı yapılabilir. Böyle bir olağanüstü toplantı Güvenlik Konseyi tarafından herhangi bir 7 üyenin (şimdi 9) oyuyla veya BM üyelerinin çoğunluğu tarafından talep edilirse yapılacaktır (BM Enformasyon Merkezi UNIC- Ankara, 2002). Genel Kurul'da kabul edilen bu karar, BMGK üyeleri arasında anlaşma sağlanamaması durumunda Genel Kurul'un devreye sokulabileceğini ortaya koymuştur. "Barış için birlik" mekanizmasının işletilmesi ve Genel Kurul'un devreye girmesiyle Suriye krizinde önemli bir ilerleme kaydedilebilirdi. Ancak Obama yönetiminin Suriye'deki realist yaklaşımı ve yaşanan krizi en az maliyetle çözmeye yönelik grand stratejisi böyle bir adımın atılmasına engel oluşturmuştur.

2014 yılında Obama, Suriye Savaşı'na aktif bir şekilde müdahalede bulunmama gerekçesinin sorulduğu bir röportajda "Ortadoğu'da yeni bir savaşa girmekten kaçınmak istiyorum" ifadesini kullanmıştır. Obama, müdahale yerine CIA'dan Suriye'yi iyi bir şekilde analiz ederek gerekli silah desteğini sağlamasını istemiştir. Röportaj sırasında Obama, muhalefetin güçlü olmadığını vurgulamış ve her iki tarafın mezhep savaşına girmesi ihtimali üzerinde durmuştur. Nitekim Suriye iç savaşında farklı gruplara verilen silahların çatışmaların tırmanmasına neden olması Obama'yı haklı çıkarmıştır (Özdemir, 2018: 139-140).

Suriye'deki kaotik ortamın bölgedeki İslâmcı grupların arasındaki mücadeleleri tetiklemesi, ABD'nin Suriye'deki gelişmeleri endişeyle karşılamasına neden olmuştur. Hizbullah, Esad'ı desteklerken; el Kaide, el Nusra ve Müslüman Kardeşler Esad'a karşı mücadele yürütmüştür. Türkiye'nin Müslüman Kardeşler'e yakın bir çizgide hareket etmesi; Rusya, Irak ve İran'ı rahatsız etmiştir. ABD ve Suudi Arabistan ise Türkiye'nin Suriye politikasından büyük kaygı duymuştur (Kepsutlu, 2016: 107).

Suriye'de Esad rejiminin kalmasını beka meselesi olarak gören İran, Suriye krizine aktif bir şekilde müdahil olmuştur. İran Devrim Muhafızlarına bağlı Kudüs Güçleri, Esad güçlerini eğiterek rejimin muhaliflere karşı operasyon gerçekleştirmesine yardımcı olmuştur. İran, Suriye'nin güvenliği için istihbarat ve askeri açıdan önem taşıyan mühimmatın tedarik edilmesinde önemli bir görev üstlenmiş ve Şii nüfuzunu kullanarak Lübnan ve Irak'taki Şii grupların Esad rejimine destek olmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Çünkü Tahran yönetimine göre Esad rejiminin düşmesi İran'ın bölgedeki etkisine büyük darbe vuracaktı (Fulton vd., 2013). P5+1 ülkeleriyle olumlu bir şekilde ilerleyen nükleer müzakereleri fırsata çeviren İran'ın, Suriye'de oldukça aktif bir politika izlemesinin önü açılmıştır. Ancak bu süreçte Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri, İran'ın bölgedeki tansiyonu tırmandırmasından endişe etmiştir. 2014 yılından itibaren etkili olacak olan IŞİD terörünün Amerikan hava saldırılarıyla sonlandırılmayacağının anlaşılması İran'ın elini daha da güçlendirmiştir (Esfandiary, 2016: 230-232).

Başkan Obama'ya, Suriye politikasının tutarsız olduğu ve ABD'nin kime ne zaman destek vereceği konusunda bir türlü karar alamadığı yönünde eleştiriler getirilmiştir. Obama'yı

eleştirenlere göre Esad gibi Amerikan yönetiminin memnun olmadığı ve İran ile yakın ilişkileri bulan bir liderin devrilmesinin ABD açısından olumlu bir gelişme olarak görülmesi gerektiği düşünülmektedir. Obama'yı eleştirenler, Suriye'de çatışmaların giderek artmasına rağmen ABD'nin muhaliflere yeterli desteği sunmadığını vurgulamaktadırlar. Ayrıca ABD'nin, Suriye konusunda inisiyatifi Rusya'ya kaptırdığı ve Rusların diplomatik çözüm önerilerine olumlu bir şekilde yaklaşarak tutarsız bir imaj sergilediği değerlendirilmektedir. ABD'nin tutarsız politika izlediği algısının Ortadoğu'daki müttefiklerinde bile hayal kırıklığı yarattığı ve Amerikan yönetimine olan güvenin giderek sarsıldığı şeklinde eleştiriler dile getirilmiştir (Yalçın, 2015: 58). Ferhat Pirinççi'ye göre de:

Rusya ve İran açısından Obama döneminde İran'ın etkisinin artmasının sebebi, Obama'nın izlediği düşük düzeyli angajmandır. Alan boş olduğunda diğerleri doldurur. Çok fazla alan açıldı. İran etkisini giderek arttırdı. 2007 ve 2008 oğul Bush döneminde de İran üzerinde bütün opsiyonlar masada şeklinde aba altından sopa gösterilirken; Obama döneminin düşük angajmanı ve İran'a karşı yumuşak retorisi, doğal olarak alan açtı ve diğer aktörler bu boşlukları doldurdu. Obama'nın Suriye'deki basiretsizliği, Rusya'nın alana girmesine yol açtı. ABD, ağır insan hakları ihlalleri varken uluslararası toplumu harekete geçirseydi daha az Rus etkisi olacaktı. Hizbullah etkili değildi. İran etkisi azaltılacaktı. Rusya ve İran o boşlukları iyi doldurdu. Obama'nın düşük angajmanlı politikası nedeniyle sahada alanı doldurdular (Ferhat Pirinççi, kişisel görüşme, 22 Ocak 2020).

ABD'nin Suriye politikasının tutarsız bir şekilde algılanması farklı stratejileri uygulamaya çalışmasından ileri geldiği değerlendirilebilir. Yalçın'a göre Obama, izolasyonculukla işbirlikçi güvenliği aynı anda uygulamaya çalışmaktadır. Obama, izolasyonculuğun masrafsız büyüme hedefiyle liberal kurumsalcılığın işbirliğine dayalı yöntemini birleştirmek istemektedir. Obama'nın bu iki farklı geleneği birleştirmeye çalışarak aslında kendi içinde tutarlı bir yaklaşıma sahip olduğu da düşünülebilir. Ancak, Obama'nın bu iki farklı geleneği aynı anda uygulayarak başarılı olup olmadığı tartışılmaktadır (Yalçın, 2015: 63). Yalçın gibi Löfflman da Obama Doktrininin hegemonya, angajman ve geri çekilme arasında gidip geldiğini savunmuştur. Doktrindeki bu çok yönlülük en çarpıcı şekilde Obama'nın güç kullanımında ortaya çıkmıştır. Başkan Obama'nın stratejik vizyonu ve ulusal güvenlik politikasının yürütülmesi, 21. yüzyılın başında dünya siyasetinin artan karmaşıklığına yanıt olarak düzenlenmiştir (Löfflman, 2019: 64). Obama'nın stratejik vizyonu, reelpolitik düşüncenin önemli unsurlarını ve Amerika'nın mali, ekonomik ve finansal kaynaklarını korumak amaçlı realist kaygıları içermektedir (Löfflman, 2019: 67).

Tüm eleştirilere rağmen aslında Başkan Obama, Suriye'de müdahaleden kaçınarak ve bölgesel aktörlerin birbirleriyle mücadelesine karışmayarak; bu aktörlerin zayıflamasını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmıştır. Özdemir'e göre Başkan Obama bu stratejisini uygularken Rusya ve İran'a alan açmaktan dahi rahatsızlık duymamıştır. ABD'nin bu yaklaşımı tercih etmesinde bölgedeki gücünün azalmasından ziyade aktörlerin mücadelesini kendi çıkarları doğrultusunda kullanma düşüncesi etkili olmuştur (Özdemir, 2018: 137-138).

Obama'nın Suriye stratejisi, 2014 yılında IŞİD'in Irak ve Suriye topraklarında başlattığı yoğun saldırılar sonucunda büyük bir meydan okumaya maruz kalmıştır. IŞİD ilk toprak kazanımlarını Suriye'de elde etmiştir. Örgüt, çoğu zaman diğer isyancı grupların

kaybettikleri toprakları ele geçirmiştir. Rakka, Deyrizor, Fırat Vadisi ve Irak'ta Felluce'nin düşmesinden bir ay önce bölgedeki stratejik noktaların örgütün kontrolüne geçmesi bu şekilde gerçekleşmiştir. Ardından örgüt, Suriye'de el Nusra Cephesi tarafından kontrol edilen Bekaa'ya bitişik Şam-Beyrut yolunu (Kuzey Lübnan sınırı) ele geçirerek bölgede etkisini daha da artırmıştır. IŞİD'in hızlı bir şekilde ilerlemesinde El-Nusra Cephesi'nin yerel birliklerinin taraf değiştirmesi etkili olmuştur (Luizard, 2016: 80).

IŞİD, Suriye ve Irak'ta farklı savaşlar bağlamında uyguladığı değişik stratejilerle eş zamanlı olarak ilerleme kaydetmiştir. IŞİD'in Suriye'deki ilerleyişi, Irak'taki cihatçıların Suriye topraklarına geçmesi ve Suriye'deki cihatçıların göreve atanmalarıyla sağlanmıştır. Suriye'deki İslam Devleti'nin (IŞİD) en tepesinde hem Suriyeliler hem de Iraklılar bulunmuştur. IŞİD, devlet sınırlarını reddetmesine rağmen etnik ve cemaat sınırlarını dikkatli bir şekilde ele almaya özen göstermiştir. Hatta IŞİD'in zamanla Irak'taki Şii ve Kürt bölgelerini fethetmekten vazgeçmesinde etnik ve mezhepsel unsurlara büyük önem vermesi etkili olmuştur. Çünkü IŞİD kendisi tarafından yönetilen topraklar üzerinde şariat kurallarını başarılı bir şekilde yürütmeye büyük önem vermiştir (Luizard, 2016: 99-101).

2014 yılında IŞİD'in halifeliğini ilan etmesi ve Rakka'yı ele geçirerek Başkent ilan etmesi Amerikan yönetiminin harekete geçmesine neden olmuştur. ABD yönetimi, Suriye'nin içine hava operasyonları düzenlemeye başlamış ve Kongre de Suriye'de eğitim donatı programının uygulanması için yetki vermiştir. ABD, Suriye ve Irak'ta IŞİD'le mücadelede koordinasyon sağlamak amacıyla Birleşik Ortak Görev Gücü (Combined Joint Task Force) ve Doğal Kararlılık Harekatını (Operation Inherent Resolve) birleştirmiştir (Humud vd., 2019: 3).

IŞİD'in bölgede saldırgan bir şekilde yayılarak etkisini ve kapasitesini artırmasının ardından ABD, IŞİD'i "son yılların en büyük terör tehdidi" olarak açıklamıştır. 10 Eylül 2014'te Başkan Obama IŞİD'e karşı dört adımdan oluşan stratejisini açıklamıştır. İlk olarak IŞİD'in bulunduğu bölgelerden çekilmesi için hava saldırıları düzenlenmesi planlanmıştır. İkinci olarak bölgede IŞİD'le savaşan güçlerin desteklenmesi kararlaştırılmıştır. Üçüncü olarak IŞİD'le mücadelenin terörle mücadele kapsamında yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir. Son olarak IŞİD saldırıları sonucu zor durumda bulunan insanlara her türlü insani yardımın yapılması gerektiği savunulmuştur. Suriye iç savaşının başlamasıyla Suriye'de farklı gruplar tarafından desteklenerek güçlenen IŞİD, Kuzey Suriye'deki en büyük örgütlü güç haline gelmiştir. IŞİD'in Suriye'de muhaliflerle savaşması zamanla Esad'ın da elini kolaylaştırmıştır. Rejim tarafından saldırıları engellenemeyen IŞİD, Suriye topraklarının önemli bölgelerini ele geçirmiştir. ABD, Suriye'de stratejisini istediği şekilde uygulamaya koyamadığı gerekçesiyle eleştirilse de ABD, IŞİD'le mücadelede varlığını sürdürmeye çalışmıştır (Acet, 2018: 181). IŞİD'e karşı harekete geçen ABD, BM'nin 51. maddesi çerçevesinde her ülkenin savunma hakkının varlığına işaret etmiştir. Bu doğrultuda Bahreyn, BAE, Katar, Suudi Arabistan ve Ürdün'le işbirliği yapılması kararlaştırılarak Irak ve Suriye'nin doğusunda IŞİD'in kontrolü altında bulunan noktalara hava operasyonları başlatılmıştır (Arı, 2017: 502).

ABD, Ortadoğu'da askeri operasyonlara karşı temkinli yaklaşımda bulunmakla birlikte, halen bölgede askeri ve teknolojik açıdan donanımlı hava ve deniz üsleri ile önemli bir

askeri varlığı bulundurmaktadır. Ancak; bu üslerin büyük çoğunluğu Afganistan'da ve petrol güzergâhını korumak amaçlı olarak Körfez'de bulunmaktadır. Suriye üzerinde ve çevresinde ise ABD'nin güçlü bir askeri varlığı bulunmamaktadır. ABD'nin başlıca üsleri; Bahreyn'deki Deniz Destek Gücü ve Şeyh İsa Hava Üssü, Kuveyt'te Ahmed El Cabir Hava Üssü ve Ali Es Salim Hava Üssü, Birleşik Arap Emirlikleri'nde Cebel Ali Limanı, Umman'da Mesiya Hava Üssü, Temyrit Hava Üssü, Katar'da El Udeyd Hava Üssü, Suudi Arabistan İskan Köyü Hava Üssü, Türkiye'de İncirlik Hava NATO Üssüdür (Artokça, 2013).

ABD'nin bölgedeki en önemli üslerinden olan Bahreyn'deki Deniz Destek Gücü'nde 20 bin askeri ve 20 savaş gemisi bulunmaktadır. Katar'daki El Udeyd Hava Üssü'nde B-1 Ağır Bombardıman Uçakları, KC-135 yakıt tankerleri, E-8 jetleri, C-130, C-17 ve C-5 Galaxy nakliye uçakları gibi önemli varlığı bulunmaktadır. ABD'nin IŞİD'e yönelik hava operasyonlarında kullandığı Kuveyt'teki Ali Es Salim Hava Üssü'nde ise ABD'nin savaş uçakları ve Patriot füzeleri bulunmaktadır. Türkiye'deki İncirlik NATO Üssü'nde ise İnsansız Hava Uçağı Predatör'ler bulunmaktadır (Artokça, 2013).

Koalisyon güçlerinin Suriye'de gerçekleştirdiği hava operasyonlarında Türkiye'nin İncirlik Üssü kritik öneme sahip olmuştur. İncirlik Üssü'nün kullanılması için Ankara'dan izin alınana kadar ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri ağırlıklı olarak Bahreyn, Katar ve Kuveyt'teki askeri üsler ile Basra Körfezi'ndeki uçak gemilerini kullanmıştır. Suudi Arabistan ve Ürdün de eş zamanlı olarak hava operasyonlarına destek vermişlerdir. İngiltere ise Güney Kıbrıs'tan kaldırdığı uçaklarla ABD ve koalisyon güçlerine destek olmuştur. Ancak mevcut mevziler arasındaki mesafeden dolayı koalisyon güçleri yüksek maliyete katlanmak durumunda kalmıştır. IŞİD'le mücadelede Amerikalıların oyun değiştirici olarak tanımladığı üs, ilerleyen süreçte operasyonların daha sık yapılmasını sağlamıştır (Kepsutlu, 2016: 270-271).

Esad, ABD'nin Suriye hava sahası üzerinde IŞİD'e karşı yürüttüğü mücadeleyi eleştirmiştir. Esad, Fransız gazetesine verdiği bir demeçte ABD'nin hava saldırılarını "yasa dışı müdahale" olarak nitelendirmiştir. Esad, Amerikan yönetiminin müdahale girişiminin sonuçsuz kalacağını belirtmiş ve Suriye'deki IŞİD terörünün bu şekilde engellenemeyeceğini dile getirmiştir. Esad'a göre koalisyon güçlerinin havadan yaptığı müdahaleler dışarıya yansıtıldığı gibi başarılı olmamıştır. Çünkü rejime göre IŞİD'le mücadele etmek için, IŞİD'in stratejisini bilen bir kara gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bunu yapabilecek tek güç Suriye ordusudur. Ancak Suriye ordusunun da IŞİD'in olduğu her bölgede etkili olması söz konusu değildir. Bu durum IŞİD'in başka ülkeler için de tehdit haline gelmesine neden olmaktadır. Esad, Suriye ordusunun kara desteği alınmadan Suriye'deki terörün bitirilemeyeceğini göstermeye çalışmıştır. Dolaylı yoldan, ABD'nin Şam yönetimiyle anlaşması gerektiği ifade edilmiştir. Obama yönetiminin zaman içerisinde yaptığı açıklamalar ve Esad'ın gitmesinden ziyade IŞİD'in temizlenilmesine odaklanması Esad'ın stratejisinin başarılı olduğunu göstermektedir (Güner, 2016: 283-284).

İran'ın Suriye'deki askeri gücü ve gelişmekte olan füze teknolojisi de Esad rejiminin ayakta kalmasında etkili olmuştur. Yaklaşık olarak 523 bin aktif personelden oluşan İran

ordusunun ülke dışında operasyonlar yürüten 5 bin kişilik Kudüs gücü Suriye'de aktif bir şekilde görev almıştır. Irak'ta IŞİD'in yenilgiye uğratılmasında yardımcı olan Kudüs gücü, Suriye ordusunu eğiterek ve Esad yanlısı milislere danışmanlık hizmeti sağlayarak yaşanan krizin seyrini değiştirmeye çalışmıştır. (İran ordusu ne kadar güçlü, **BBC Türkçe**, 06.01.2020). İran'ın elindeki füzelerin Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri ve hatta İsrail'in bazı noktalarını vuracak kapasiteye sahip olması, ABD ile ABD'nin bölgedeki yakın müttefikleri olan İsrail ve Suudi Arabistan üzerinde baskı oluşturmuştur. Aşağıda yer alan tabloda İran'ın sahip olduğu füzelerin özelliklerine ilişkin bazı bilgiler yer almaktadır.

Tablo 42. İran'ın Sahip Olduğu Balistik Füzeler ve Özellikleri

Füze	Türü	Menzil (km)
Şahab 1	Kısa Menzilli Balistik Füze	300
Fetih 110	Kısa Menzilli Balistik Füze	300-500
Şahab 2	Kısa Menzilli Balistik Füze	500
Zülfikar	Kısa Menzilli Balistik Füze	700
Kıyam 1	Kısa Menzilli Balistik Füze	750
Şahab 3	Orta Menzilli Balistik Füze	2.000

Esad rejimi, Rusya ve İran ile işbirliğine giderek kendisine yönelik tehdidi dengelemeyi başarmıştır. Rejimin küresel güç olan ABD'yi, Rusya ve İran gibi müttefiklerle dengelemesi ayakta kalmasını sağlamıştır. Esad rejiminin ayakta kalmasını sağlayan unsurlar:

- Uluslararası toplumun ilgisizliğine karşın Rusya ve Çin'in BMGK'daki veto desteği,
- İran ve Hizbullah'ın Esad rejimini desteklemek için ekonomik yardım sağlaması ve silah göndermesi,
- Muhalif gruplar arasında birlik kurulamaması ve muhalefetin etkisiz kalması,
- Azınlıkta bulunan grubun istihbarat teşkilatı ve ordu üzerindeki etkisi,
- Esad rejiminde çıkar sağlayan grupların rejime verdiği destek,
- Heterojen nüfus yapısı ve azınlığın devlet aygıtını kontrol etmesidir (Şöhret, 2016: 79-80).

Esad yönetiminin terörle mücadeleyi sürdürmesi Suriye kamuoyunun desteğini almasına olanak sağlamıştır. Halep'teki Ortodoks Süryanilerinin dinî lideri Yuhanna İbrahim, Esad'ı desteklediklerini açıklamıştır. Irak ve Mısır'daki Hristiyanların karşılaştığı sorunlar, Suriye'deki Hristiyanlar ve Süryanilerin istikrarın bozulmasından kaygı duymasına yol açmıştır. Suriye'de Hristiyanlara yönelik saldırıların artması ve bazı kiliselerin ateşe verilmesi üzerine Hristiyan din önderleri Esad'la bir araya gelerek hükümete destek vermişlerdir (Çelik ve Özgöker, 2016: 288).

Suriye'de Soğuk Savaş dönemini anımsatan gelişmelerin yaşanması Amerikan yönetimini de gün geçtikçe daha temkinli davranmaya itmiştir. Rusya ve İran gibi aktörlerin özellikle 2015 yılından itibaren sahada aktif bir şekilde yer alması, Washington'ı Moskova ile örtülü işbirliğine sevk etmiştir. ABD ve Rusya, Ortadoğu'daki güç dengesinin ancak

rejimin ayakta kalmasıyla sağlanabileceği noktasında uzlaşmışlardır. Rusya'nın Eylül 2015'ten itibaren Esad rejiminin daveti üzerine Suriye'de kuvvet konuşlandırması ABD'nin manevra kabiliyetini daha da sınırlandırmıştır. Ayrıca ABD; İran, Afganistan ve Orta Asya'daki kritik konularda Rusya'nın işbirliğine ihtiyaç duyduğundan Rusya ile karşı karşıya gelmekten kaçınmaktadır (Demir ve Çomak, 2016: 341).

Obama'nın Ortadoğu'daki güç dengelerini gözeterek olabildiğince çatışmalardan uzak kalmaya yönelik stratejisi, ABD'nin genel olarak Suriye'de ihtiyatlı bir politika izlemesine neden olmuştur. Obama yönetimi, Suriye topraklarındaki krizin yavaş bir şekilde çözülmesine katkı sunmuştur. Obama'nın gelişmelere temkinli yaklaşmasının Suriye'nin kaosa sürüklenmesine yol açabileceği ve terör örgütleri açısından müsait ortamın oluşmasına zemin hazırlayacağı şeklindeki tahminlere karşın; yine de Amerikan yönetimi stratejisine sadık kalarak gerekli adımları hızlı bir şekilde atmamıştır. Gelinek noktada IŞİD karşısında Amerikan yönetimi "Esad'la IŞİD'e karşı işbirliği yapmak zorundayız" itirafında bulunmuştur. Suriye'deki gelişmeler, ABD'nin Esad'ın gitmesi stratejisinden tamamıyla vazgeçtiğini açıkça ortaya koymuştur (Güner, 2016: 284-285).

Başkan Obama, Esad'ın başta olmadığı bir Suriye'nin kendisinin aleyhine sonuçlar yaratacağının farkına varmıştır. Esad karşısındaki muhalif grupların hiçbirisi Suriye'nin içinde bulunduğu kötü koşulları düzeltecek potansiyele sahip değildir. Esad'ın devrilmesi IŞİD'in ve El Kaide'nin güçlenmesine ortam hazırlayacaktır. Ayrıca Esad'ın yerine geçecek muhalif grupların ABD aleyhine bir politika izlemesi ihtimal dahilindedir. Obama, ortaya çıkabilecek risklerden dolayı Suriyeli muhaliflere çok fazla silah desteği sunmamıştır (Kepsutlu, 2016: 268). ABD tarafından "ılımlı muhalefet" gruplarına verilen silahların cihatçı örgütlerin eline geçmesi, Obama'nın endişesinde haklı olduğunu göstermiştir. ABD'nin dağıttığı silahlardan yararlanmak isteyen muhalifler, çatışmalara dahil olmadan Türkiye sınırları yakınında bulunan depoları kontrol ederek ABD'den aldıkları silahları cihatçı örgütlere satmışlardır (Demirci, 2016: 206-207). Bu gelişmeler üzerine Amerikan yönetimince, Suriye içindeki muhaliflere sınırlı ölçüde ve ağırlıklı olarak lojistik destek verilmesi kararlaştırılmıştır. Obama muhaliflere destek verirken Esad rejiminin tamamen yıkılmamasına özen göstermiştir (Kepsutlu, 2016: 268).

2014 yılında Suriye'de muhaliflerin oldukça zayıflamış olması ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin yürüttüğü hava saldırılarının önemini arttırmıştır. ABD öncülüğündeki koalisyonun hava saldırılarıyla birlikte IŞİD'in bölgede yarattığı baskının hafifletilmesi sağlanmıştır. Muhalif güçler, ABD ve diğer devletlerden aldıkları destekle yeniden güçlenmeye başlamıştır. Muhalifler, 2014'ün sonlarına doğru başlatılan geniş çaplı operasyonlar sayesinde önemli üsleri ele geçirmeye başlamış ve rejim güçlerinin Hama ile bağını keserek Esad güçlerinin ilerleyişini durdurmaya çalışmıştır. Şam'da yoğun saldırılara maruz kalan muhalif güçler, bölgenin bir kısmını kaybetse de Humus'un bazı bölümlerini kontrol altında tutmayı başarmıştır. Ayrıca muhalifler ABD ve koalisyon güçlerinin saldırıları sayesinde Deraa ve Kuneytra'nın stratejik açıdan önemli bölgelerini ele geçirmiştir (Acet, 2018: 181).

IŞİD'in Suriye'de giderek etkisini arttırmasının ardından Washington için yeni stratejik önceliğin Esad'ın ortadan kaldırılması yerine IŞİD'in yenilgiye uğratılması olarak

belirlenmesi, Türk Amerikan ilişkilerinin zarar gördüğü sürecin başlamasına neden olmuştur. Her ne kadar Obama yönetimi Suriye'de kara kuvvetlerinin konuşlandırılmasını yasaklasa da; IŞİD'in saldırılarına direnen gruplara (PYD/YPG) yardım kararı Ankara için sorun teşkil etmiştir. IŞİD'le mücadele ve Suriye krizinin çözümü konusunda Türkiye ile Amerika arasındaki ayrışma IŞİD'le mücadelede istenilen koordinasyonun sağlanmasını da zorlaştırmıştır. Özellikle IŞİD'le mücadele için PKK ile bağlantılı grupların desteklenmesi Türkiye'de sıkıntı yaratmıştır. Ayrıca Türkiye'deki muhalefetin, iktidarı Suriyelilere yönelik açık kapı politikası uygulaması nedeniyle eleştirmesi, Ankara'nın gerekli adımları atmasını zorlaştırmıştır. IŞİD'le mücadelede Türkiye'ye yönelik uluslararası baskıların artması ve Kürtlerin IŞİD'e karşı direnmeleri, Türk parlamentosunda Irak ve Suriye'de IŞİD'le mücadele için asker gönderilmesi kararının çıkarılmasına yol açmıştır. IŞİD'in Temmuz 2015'te Türkiye'ye yönelik intihar saldırıları düzenlemesi sonucunda 30 kişinin hayatını kaybetmesi ve 100'den fazla kişinin yaralanmasının ardından Türkiye, IŞİD'e yönelik ilk hava operasyonlarını başlatmıştır (Ifantis ve Galariotis, 2017: 31). ABD ile ilişkilerinde sıkıntı yaşayan Türkiye, 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişiminden sonra El Bab'ta hem PYD hem de IŞİD'le ciddi anlamda savaşarak iki örgütü de yenebileceğini göstermiştir.

ABD ile Türkiye arasında gerginliğe yol açan bir diğer önemli konu güvenli bölgenin oluşturulması üzerine olmuştur. ABD, Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar'ın desteklediği güvenli bölge konusunda isteksiz davranmıştır. Henri J. Barkey'e göre; ABD'nin, Suriye'de uçuşa yasak bölge kurulması konusunda isteksiz davranmasındaki esas nedenin Türk hükümetinin İslâmi gruplara yakın bir yaklaşım sergilemesidir (Barkey, 2014). Aslında Türkiye'nin güvenli bölge oluşturulmasındaki amacının sınır güvenliğinin sağlanması ve mülteci krizinin daha sağlıklı bir şekilde çözülmesi iken Türkiye'nin bu yöndeki yaklaşımını farklı bir açıdan değerlendiren Amerikan yönetimi, kendisini doğrudan ilgilendirmeyen bir konuda yeterince hassas bir yaklaşım sergilememiştir (Suriye'de 'Güvenli Bölge': Türkiye Ne İstiyor, ABD Neden Sıcak Bakmıyor, **BBC**, 29 Temmuz 2019).

Suriye krizi, Kürt meselesinin öne çıkmasına yol açarak Suriye'deki silahlı Kürt gruplarının çoğunun Suriye'nin kuzeyinde özerk hatta egemen bir Kürt bölgesi (PYD/YPG gibi örgütlerin denetiminde) oluşturması için fırsat yaratmıştır (Ifantis ve Galariotis, 2017: 33). ABD'nin ve koalisyon güçlerinin hava desteğini alan PYD/YPG güçleri 2014 yılından itibaren Suriye'nin sınır bölgesi Kobani'de IŞİD'e karşı savaşmaya başlamışlardır. IŞİD'le çatışan YPG güçlerine ÖSO da yardım etmiştir. Amerikan yönetimi, Kobani'de PYD'ye yeterince destek vermediği gerekçesiyle eleştirilmesinin ardından IŞİD'e yönelik hava operasyonlarını artırarak PYD güçlerini yoğun bir şekilde desteklemiştir. Amerikan kuvvetlerinin yanında BAE, Ürdün ve Suudi Arabistan'a ait savaş uçakları da IŞİD'e karşı yürütülen operasyona katılmışlardır (Kobani'ye Çifte Destek, **Hürriyet**, 27.09.2014).

Suriye'nin kuzeyinde PYD/YPG'ye verilen destek Ankara için kabul edilebilir bir strateji olarak görülmemiştir. Ankara, PYD/YPG'ye verilen desteğin diğer ayrılıkçı grupları da bağımsızlık için savaşmaya teşvik edebileceğinden endişe etmiştir. Ankara, 2012 yılından

itibaren PKK'nın Türkiye'ye yönelik saldırılarını arttırmasında Suriye'deki PYD/YPG'yi ve Esad rejiminin PKK'ya destek vermesini sorumlu tutmuştur. ABD ve uluslararası güçlerin desteğini alan Suriyeli Kürtler, 911 kilometrelik Türkiye-Suriye sınırı boyunca askeri anlamda güçlerini arttırmışlardır. Bu bağlamda, Türkiye'nin Kürdistan denklemine İran, Baas rejimi ve IKBY'de girmiştir (Ifantis ve Galariotis, 2017: 33). 2016 yılına gelindiğinde Türkiye; PYD, IŞİD ve Suriyeli muhaliflerle karşı karşıya gelmiştir. Türkiye'nin sınırlarını birbirleriyle savaşan devlet dışı aktörlerle paylaşmak durumunda kalması Türkiye'nin güvenlik endişesini daha da arttırmıştır (Yalçınkaya, 2016: 39). Bölgede Ankara aleyhine oluşan koşullar altında aksiyon almak zorunda kalan Türkiye, PKK'nın Suriye kolu olan YPG'nin Kuzey Suriye'de Afrin'den Kamışlı'ya uzanan kesintisiz hat kurma hedefini engellemeye dönük söylem ve eylemlerde bulunmak durumunda kalmıştır (Özdemir, 2015: 197-198). Helin Sarı Ertem'e göre ABD'nin bu stratejisi:

Literatürde Proxy War ya da onun bir diğer versiyonu olan, Surrogate War olarak tanımlanan, askeri bir stratejidir. ABD bu örgütlere desteğini geçici ve taktiksel olarak tanımlamaktadır. Washington, duygusal angajmana girmemekte ve hangi tutum daha az masraflı, daha az zayıf getirir, ABD karşıtlığı nasıl azaltılır; içeride kamuoyuna nasıl daha rahat cevap verilir, buna bakmaktadır. Dolayısıyla, ister PYD ister başka bir örgüt; onun için sadece amaca giden yolda bir araçtır. Bu yolda, Türkiye gibi ülkeleri az zararla idare etmek önemli ama tamamen mutlu etmeye de çalışmamaktadır. Çünkü çatışan çıkarlar; farklı öncelikler var devletlerarası ilişkilerde de; o yüzden bu gayet normal. Sadece ittifak ilişkisine fazla anlam yüklememek gerekmektedir. Bu gibi taktiksel stratejiler ise Türkiye'ye kendi ayakları üzerinde durma; ittifaklara fazla bel bağlamama; alternatif çözümler üretme yönünde bir baskı getiriyor ki Türkiye de son yıllarda realpolitik bağlamda, bunu yapmaya çalışmaktadır (Helin Sarı Ertem, kişisel görüşme, 23 Ocak 2020).

Ferhat Pirinççi'ye göre ise, Suriye konusunda Obama'nın düşük angajmanı nedeniyle CIA ile Pentagon arasında bürokrasi güç mücadelesi olmuştur. Güç mücadelesinde Pentagon üstün gelmiştir. CENTCOM'un planı uygulanmış ve bu doğrultuda desteklenecek yerel aktör olarak PKK/PYD seçilmiştir. Bunun bölgeye yansması olarak Türkiye ile ilişkilerde telafisi daha zor maliyetler yaratan hasarlar ortaya çıkmıştır. İkili ilişkilerde yaşanan sorunları telafi etmek kolay olmayacaktır çünkü devletlerin hafızaları vardır ve yaşanan travmalar karşılıklı olarak unutulmayacaktır. Bu olay, Türk-Amerikan ilişkilerine ciddi zarar vermiştir ve vermeye devam edecektir. Obama'nın politikası ve Türkiye'nin Suriye'de gerçekleştirdiği operasyonlar nedeniyle, PKK/PYD adı altında Kürtler, hiç ummadığı kadar uluslararasılaşmış oldu; "Türkiye bizim müttefiklerimizi katlediyor" söylemiyle. ABD, sanki Türkiye değil de PKK/PYD müttefikmiş gibi algı yaratmıştır. Amerikan Kongresi, Türkiye'nin tamamen karşısına geçmiştir. Bunların çok olumsuz yansması olmuştur ki bunun en güzel örneği Pentagon ve CENTCOM'dur. Trump döneminde Amerikan politikasını şekillendirmede etkili olan bürokratik güç, etkili olmaya devam etmiştir. Pentagon ve CENTCOM aynı şekilde devam etmektedir. Trump, Suriye'den askerleri çekeceğiz diyor; CENTCOM komutanı/sözcüsü karşı çıkıyor ve bunu uygulamıyor. Dolayısıyla ABD içerisinde yaşanan bürokratik mücadelede aktörlerin ciddi anlamda öne çıkması söz konusudur (Ferhat Pirinççi, kişisel görüşme, 22 Ocak 2020).

Türkiye, ABD ve Batılı güçlerin desteklediği PYD/YPG sorunun yanı sıra Suriye'deki iç savaştan kaçan mültecilere yönelik çözüm getirmek durumunda kalmıştır. Suriye krizinin

tırmanmasıyla birlikte Türkiye en çok Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapan ülke olmuştur. Mülteciler konusunda açık kapı politikasını uygulayan Türkiye yaklaşık olarak 3,5 milyon mülteciye geçici koruma statüsüyle sahip çıkmıştır. Suriyelilerin çoğu geçici bir korumaya sahip olsalar da; Türkiye 1951 Cenevre Mülteciler Sözleşmesi'ndeki coğrafi sınırlama maddesine koyduğu şerhi kaldırmadığından Suriyeliler hala mülteci olarak görülmemektedir (Akçapar, 2017: 3-4).

Suriyelilerin Türkiye üzerinden Avrupa'ya kitlesel olarak göç etmeye başlaması AB'yi de tedirgin etmiştir. AB, mültecileri ve düzensiz göçmenlerin akışını durdurmak için çözüm geliştirmeye çalışmıştır. Avrupa'ya gelen ve uluslararası koruma isteyen mülteci sayısı 2014 yılında 542 bin 680 iken 2015 yılında 1 milyon 255 bin 640'a ulaşmıştır. Avrupa'ya doğru artan göç dalgası, Birliği, Türkiye ile işbirliği yapmaya itmiştir. 18 Mart 2016 tarihinde iki taraf "1'e 1" formülü geliştirerek anlaşmışlardır. (Şimşek, 2017: 162-163).

Mutabakat doğrultusunda Yunan adalarından 4 Nisan itibariyle alınacak her bir Suriyeli için yine 4 Nisan'da başlamak üzere Türkiye'de geçici koruma altındaki bir Suriyelinin AB'ye yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye ve AB ülkeleri, Ege'deki düzensiz göçü kontrol altına almaya ve insan kaçakçılığı girişimlerine karşı caydırıcı önlemler almaya başlamışlardır.

Türkiye ve AB, mülteci krizini çözüme kavuşturmaya çalışırken IŞİD'le mücadele kapsamında ABD ve Batılı güçlerin hava saldırıları sürmüştür. Ancak 2015 yılı içerisinde IŞİD'in varlığı sonlandırılmamıştır. IŞİD'in Suriye'deki iç savaşta Rakka, Cerablus başta olmak üzere Deyrizor, Haseke ve Halep kırsalındaki etkisi devam etmiştir. 2016 yılında Cenevre-Viyana süreçleri çerçevesinde değişimin başlayabileceğine yönelik umutlar da sönmüştür. Viyana ve Cenevre görüşmeleri esnasında dahi Suriye'de çatışmalar yaşanmaya devam etmiş ve siviller zarar görmüştür. BM'nin 2016 yılında Suriye için yayınladığı raporda yaklaşık 250 bin insanın hayatını kaybettiği, 1,2 milyon kişinin yaralandığı ve 13 milyon sivilin ise yardıma muhtaç hale geldiği açıklanmıştır. 4,2 milyon Suriyeli ülkesini terk ederek mülteci konumuna düşmüştür. Muhaliflerin ve terör örgütlerinin yanı sıra uluslararası güçlerin de dahil olduğu Suriye krizi sonlandırılmamıştır (Acet, 2018: 181-182).

Rusya ve Çin'in, BM'de veto yetkisini kullanarak Esad rejimine destek vermesi, krizin seyrini olumsuz etkilemiştir. "Suriye'deki ciddi ve sistematik insan hakları ihlallerine" ilişkin BM çatısı altındaki barış önerileri reddedilmiştir. Rusya ve Çin'in Esad yönetimine verdiği destek sayesinde Soğuk Savaş zamanındaki büyük güç oyununa benzer bir durumun ortaya çıkması söz konusu olmuştur (Ifantis ve Glariotis, 2017: 29). Rusya'nın 2015'ten sonra sahada aktif bir şekilde rol alması, bölgesel ve küresel ölçekte önemli gelişmelerin yaşanmasına da kapı aralamıştır.

Tablo 43. Suriye Krizinin Küresel ve Bölgesel Aktörlerde Yarattığı Tehdit Algısı

	ABD	AB	Rusya	Türkiye	İran
Ulusal Güvenliğe Yönelik Doğrudan Tehdit Algısı	Düşük	Düşük	Orta	Yüksek	Yüksek
Bölgedeki Askeri Varlığına Yönelik Tehdit Algısı	Düşük	Düşük	Çok Yüksek	Çok Yüksek	Yüksek
Politik ve Ekonomik Çıkarlara İlişkin Tehdit Algısı	Düşük	Düşük	Yüksek	Yüksek	Yüksek
Mülteciler ve Göç Sorunu Konusundaki Tehdit Algısı	Düşük	Yüksek	Düşük	Çok Yüksek	Düşük
Terörist Saldırlara Maruz Kalmaya İlişkin Tehdit Algısı	Orta	Yüksek	Yüksek	Çok Yüksek	Orta

Suriye krizi, ABD'nin ulusal güvenliğine ve bölgedeki ekonomik ve askeri çıkarlarına doğrudan bir tehdit oluşturmamaktadır. ABD'nin Suriye'de Rusya gibi askeri üsse sahip olmaması da krize doğrudan müdahalede bulunmaktan kaçınmasında etkili olmaktadır. Ayrıca, ABD'nin Türkiye ve AB ülkeleri gibi mülteci sorunuyla karşı karşıya kalmaması Washington'ın Suriye'deki çözüm sürecini ağırdan almasına yol açmıştır. Suriye krizinin başından itibaren realist politika izleyen Başkan Obama, Amerika'ya doğrudan tehdit oluşturmamanın bir konun çözümünde yerel ve bölgesel aktörleri desteklemeyi tercih etmesi oldukça mantıklıdır. Walt'ın tehdit dengesi teorisinde devletlerin tehdit algılamasında saldırı kapasitesinin yanında niyetlerin de önemli olduğu yönündeki değerlendirmesinin geçerliliği, Suriye krizinde açıkça ortaya çıkmıştır. Suriye'deki IŞİD terörünün küresel çapta terörizmi tetiklemesi söz konusu olduğundan ABD, Suriye'de Esad'ın gitmesinden ziyade terörün sonlandırılmasına odaklanmıştır. Ancak Amerikan yönetiminin Suriye konusundaki realist politikası, ABD'nin NATO'daki önemli müttefiki olan Türkiye ile ilişkilerine zarar vermiştir. Suriye'deki istikrarsızlık nedeniyle mülteciler sorunu ve artan terörizm tehdidiyle başa çıkmak durumunda kalan Ankara'nın bu süreçte ABD tarafından yalnız bırakılması, Türk-Amerikan ilişkilerinde büyük krizlerin yaşanmaya başlandığı bir dönemin kapısını aralamıştır.

Amerikan yönetimi ve ABD'deki Ortadoğu uzmanları, Suriye konusunda Türkiye'ye yönelik ağır sözler kullanmışlardır. ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden, "Türkiye cihatçıların yanı sıra IŞİD'i desteklemekte ve bölgede mezhepçiliğin ateşini körüklemektedir" ifadesini kullanmıştır. 1998-2000 yılları arasında ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Politika Planlama Bölümü'nde görev alan Ortadoğu uzmanı Henry J.

Barkey ise "AKP sonunda Esad'ın ordusuyla savaşmak için dünyanın her tarafından gelen cihatçıları Suriye'ye aktarmaya karar vermiştir" Ona göre "ister kısa vadeli pragmatizm diyelim ister sabırsızlık, Türkiye bu savaşçıların Suriye'ye ulaşmak için hareketliliğine göz yummuştur. Ayrıca bu cihatçılara malzemeleri hazırlamıştır" sözlerini kullanmıştır (Abdi, 2016: 452). Cumhurbaşkanı Erdoğan ise Türkiye'nin IŞİD'e destek verdiği yönündeki iddiaların tamamen yalan olduğunu söylemiştir. (Erdoğan: IŞİD'e Destek Verildiği İddiaları Yalandır, **İHA**, 23.04.2014). ABD'li yetkililerin ve Ortadoğu uzmanlarının, Türkiye'nin Esad'a karşı cihatçılara destek verdiğini öne sürdüğü ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da sert bir şekilde yalanladığı bu yöndeki iddiaların gündeme gelmesi, Türk-Amerikan ilişkilerinin krize sürüklendiğinin önemli bir göstergesidir.

Süleyman Kızıltoprak'a göre:

ABD müttefikleriyle olan ilişkilerinde Makyavelist bir yaklaşım sergilemektedir. Türkiye Soğuk Savaş boyunca ve Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin Afganistan işgalinde, Irak işgalinde kayda değer destekler sağlamıştır. Ama daha sonrasında müttefikliğe yaraşmayacak şekilde Türkiye'nin Suriye ilişkilerini bozması ve rejimle arasına mesafe koyması konusunda ABD'den bir takım baskılar gelmiştir... Ama hepsinden önemlisi; Türkiye'nin menfaatlerine karşı olan ve Türkiye'nin bölünmesini arzulayan bir terörist gruba ABD tarafından 30 bin tırdan fazla bir silah desteğinde bulunulması, Rakka'daki DAESH örgütlenmesine (karşı) Türkiye'nin ittifak halinde saldırı (önerisi getirmesine) rağmen ABD'nin buna yanaşmaması, herhangi bir askeri tecrübesi olmayan Kürt gruplarına 30 bin tır civarında silah temin edilerek ve maaş bağlanarak, onları Suriye'nin kuzey hattında toplayarak bir devlet kurmalarına çalışılması, ABD'nin Makyavelist bir politika izlediğini göstermektedir. ABD tarafından izlenen bu politikalar, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne, âli politikalarına saygı göstermesinin ne kadar sınırlı olduğunu kanıtlamaktadır (Süleyman Kızıltoprak, kişisel görüşme, 9 Ekim 2020).

Başkanlığının ilk döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinin olumlu yönde gelişmesine büyük önem veren Obama'nın, ikinci döneminde neredeyse tam aksi yönde bir politika izlemesi dikkat çekicidir. NATO'nun iki büyük gücünün Suriye'deki krizin çözümünde yönetsel açıdan karşı karşıya gelmesi, Rusya ve İran gibi aktörlerin krizin çözümünde inisiyatif almasını kolaylaştırmıştır. ABD, Rusya, AB, İran ve Türkiye gibi küresel ve bölgesel güçlerin vekâlet savaşına sahne olan Suriye'de Washington için en mantıklı çözüm Rusya ile örtülü işbirliği yapmasından geçmektedir. Soğuk Savaş döneminde ABD ile Rusya arasında büyük bir krize yol açan Küba Füze krizinin, Kennedy ile Khrushchev arasında rasyonel bir şekilde çözülmesine benzer olarak; Suriye krizinin de Obama ile Putin arasında her iki taraf açısından rasyonel sonuçlar yaratacak bir yöntemle çözülmesi gerekmiştir. Küba Füze krizinde ABD ile Rusya'nın aralarında anlaşması sonucu Washington'ın Ekim 1962'de Jüpiter füzelerinin Türkiye'den çekilmesini kabul etmesinin benzeri Obama ile Putin'in örtülü bir işbirliğine gitmesiyle Suriye'de yaşanmıştır. Suriye krizinin başında Türkiye'yi cesaretlendiren ABD'nin Türkiye'ye olan desteğini çekmesi geçmişte olduğu gibi Türkiye'de bir kez daha hayal kırıklığı yaratmıştır. Büyükelçi ve Ardahan milletvekili Öztürk Yılmaz'a göre:

Cihatçı grupların Esad'ı devirmeleri halinde Suriye'de daha kötü bir tablo ortaya çıkacaktı. ABD bu stratejiden geri durdu. Yine kontrol edilebilir bir şekilde seküler, İran'ın mezhebi çizgisinde olan yani pek anlaşılmadığı Esad'la mı daha iyi olur; yoksa Esad'dan daha kötü olan radikal grupların Şam'da hükümet olmalarıyla mı arası daha iyi olur diye hesap yaptı ve sonuçta bu radikal grupların gelmesinin daha kötü olduğuna karar verdi ve geri adım attı. O da İran'la Rusya'yla tam işbirliği olmasa da belli alanlarda işbirliğine yöneldi; yani Esad'ı devirme politikasından vazgeçti (Öztürk Yılmaz, kişisel görüşme, 21 Kasım 2019).

ABD'nin Suriye'de, Rusya ile karşı karşıya gelmek istememesinde Rusların Suriye'deki askeri varlığı (Tartus Limanı ve özellikle Tartus Limanı'nda Amiral Kuznetsov uçak gemisinin bulunması) ve Moskova'nın silah teknolojisinde yaptığı atılımlar etkili olmuştur. Özellikle Moskova'nın geliştirdiği S-300 ve S-400 hava savunma sistemleriyle Suriye hava sahasını kontrol etmesi, ABD'nin Suriye'de IŞİD'e karşı gerçekleştirdiği hava operasyonlarını Rusya ile koordineli olarak temkinli şekilde yürütmesine yol açmıştır. 30 Eylül 2015 tarihinde Federasyon Konseyi'nin oy birliğiyle Rusya Devlet Başkanı Putin'e Suriye'de Rus askeri birliği bulundurmasına dair yetki vermesi, Suriye'deki güç dengesini Esad lehine olumlu yönde etkilemiştir. Rus hava kuvvetleri alınan yetkinin hemen ardından IŞİD'e karşı saldırılar gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren Rusya hem savaş alanında hem de müzakere masasında Esad'ın en büyük destekçisi olmuştur (Kainikara, 2018: 41). Özellikle Eylül 2015 tarihinden itibaren Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığında önemli ölçüde artış olmuştur. Suriye'de 14 helikopter, 28 jet, tanklar ve S-300'lerin bulunduğu ilişkin bilgiler yer almaktadır. Rusya, Karadeniz'deki pek çok savaş gemisini (en az 100 adet) 2015 yılı içinde boğazlardan geçirerek Akdeniz'e açılmıştır (Erdemir, 2020: 420).

Fuller'e göre ise Rusya ve Çin, ABD'nin geçmiş yıllardaki özellikle askeri küresel müdahalelerinin etkilerini Asya başta olmak üzere sınırlandırmak istemektedir. Rusya ve Çin kendi ülkelerini tehdit eden cihatçı İslâmcı güçlere karşı çıkmaya çalışmaktadır. Rusya, BM'nin de işbirliğiyle Suriye'den kimyasal silahların uzaklaştırılmasıyla aslında Suriye çatışmasını silahsızlandırmak ve ABD ile işbirliği yapmak istemektedir. ABD ile işbirliğine hazır olan Rusya ve Çin, bölgedeki petrol akışı sorunsuz bir şekilde devam ettikçe Suudi Arabistan gibi yerlerde rejim değişikliği için bastırmayacaktır (Fuller, 2019: 435-436).

Enerji kaynakları bakımından zengin Rusya'nın Suriye'de aktif bir politika izlemesinde ham petrol fiyatlarının yüksek olması etkili olmuştur. Aşağıda yer alan tabloda yıllara göre ham petrol fiyatları gösterilmiştir.

Tablo 44. Yıllara Göre Ham Petrol Fiyatları

Yıl	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Fiyat (Varil Başına \$)	60,86	77,38	107,46	109,45	105,87	96,29	49,49	40,76	52,51

Kaynak: Average Annual OPEC Crude Oil Price from 1960 to 2020, <https://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/>. Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2020.

Rusya, Suriye'ye müdahale ederek kamuoyunda Ukrayna krizine karşı gittikçe yükselen sesleri de yok etmiştir. Nemstov (Rus muhalif lider politikacı) cinayeti ile Rusların yönetime karşı duyduğu Ukrayna savaş güvensizliği daha da büyümeden sona ermiştir. Ayrıca Kırım ve Ukrayna krizi sonrasında Avrupa ve ABD'nin uyguladığı ekonomik yaptırımlardan etkilenmeye bağlı olarak ülkede Batı, dış düşman ilan edilmiştir. ABD ve Avrupa'nın Rusya'ya karşı uyguladığı ekonomik ambargoların kaldırılması için Suriye'de avantaj elde edilmiştir. Rusya'nın ne pahasına olursa olsun Suriye'nin arkasında

kararlılıkla durması ve müdahalede bulunması birçok faktöre dayanmaktadır (Yılmaz, 2019: 262). Yılmaz'a göre bu faktörler:

- Suriye'de SSCB döneminde elde edilen Tartus Limanı'nı korumak,
- Suriye'deki Rus Diasporasını korumak,
- Suriye'nin, Rusya'nın Ortadoğu'ya açılan kapısı olması nedeniyle bölgede kalmak,
- ABD ve diğer Sünni ülkelerin Ortadoğu hâkimiyetini engelleyerek bu ülkeleri Rusya ile işbirliğine zorlamak,
- Ukrayna krizini unutturmak ve ekonomik ambargoların kaldırılması için müzakere masasında avantaj elde etmek,
- ABD'yi Suriye'de başarısız göstermek,
- Esad'ın iktidarını devam ettirmek,
- Cihatçıları etkisiz kılarak bunların Rusya'ya olumsuz bir etkide bulunmasının önüne geçmek,
- Suriye'de ABD ve diğer ülkelerin hukuksuz biçimde faaliyet yürüttüğünü ortaya koymak,
- NATO'yu etkisizleştirerek müttefikleri arasında güvensizlik yaratmak,
- İç politikada güç kazanmak,
- Milliyetçilik ve vatanseverlik politikalarıyla milli kimliği pekiştirmek,
- Ortadoğu'da bölgesel ittifaklar oluşturmak,
- İran'ı Ortadoğu'da ABD, İsrail ve Sünni ülkelere karşı kullanmak,
- Rus silah sanayisini tanıtmak ve ticaretini yapmak,
- ABD'nin tek kutuplu dünya stratejisine karşı mücadele etmek,
- Doğu Akdeniz'de petrol/doğalgaz kaynaklarının Batı'ya satışını ve diğer enerji hatlarının Rusyasız gerçekleşmesinin önüne geçmektir (Yılmaz, 2019: 262-263).

Yiğit'e göre SSCB'nin dağılmasının ardından Kilisenin Rus dış politikası üzerindeki etkisi, Moskova'nın Suriye konusunu önemsemesinde etkili olmaktadır. Rus yönetimi Esad rejimine verdiği desteği, jeopolitik nedenlerin yanında Suriye'de yaşayan Hristiyanlar üzerinden meşrulaştırmaktadır. Rusya'nın Suriye politikası, Rus Ortodoks Kilisesi tarafından, bölgedeki Hristiyanların korunması amacıyla laik Esad yönetimine destek verilmesi ve radikal cihatçı IŞİD ile mücadele edilmesi gerektiğine yönelik "kutsal savaş" söylemleri aracılığıyla desteklenmektedir. Bu süreçte Kilise, Rusya'nın Suriye politikasını meşrulaştırmada etkili olmaktadır (Yiğit, 2016: 380-381).

Rusya'nın ABD'ye göre Suriye krizinde daha aktif bir politika izlemesinde Rus kamuoyunun Suriye konusunda Putin'e verdiği destek etkili olmuştur. BBC'nin 9 Ekim 2015 tarihinde yayınladığı habere göre; hava saldırıları başlamadan önce Rus halkının yüzde 70'inden fazlası, Putin'in Suriye'ye askeri müdahalesini desteklemiştir. Rus

kamuoyunun desteğinin kolay bir şekilde alınması, halkın büyük çoğunluğunun bilgi aldığı devlet kontrolündeki medyanın yürüttüğü güçlü kampanya sayesinde gerçekleşmiştir (Rainsford, 2015). Ayrıca Suriye'deki krize El Kaide'ye yakın çizgideki Çeçen militanların müdahil olması, Rusya'da büyük endişe yaratmıştır (Allison, 2013: 810). 2015 yılında IŞİD saflarında savaşan Rus vatandaşlarının sayısı 2.719'a ulaşmıştır. Çeçen hükümeti, 405 vatandaşının IŞİD güçlerine katılarak ülkeyi terk ettiğini açıklamıştır. Dağıstan'dan ise bini aşkın kişi Suriye'ye gitmiştir (Kelkitli, 2016: 366). Radikal çizgideki Çeçenlerin ilerleyen süreçte geri dönerek Rusya'da eylem yapması ihtimali ve Kırım'ın 2014'te ilhak edilmiş olması, Rus kamuoyunun ikna edilmesinde kolaylık sağlamıştır. Arap Baharı sürecini büyük güçler mücadelesine dönüştüren Rusya, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi ABD ve AB karşısında güçlü bir pozisyon almıştır.

Suriye'de Rusya'nın aktif bir politika izlemesinde Rusya Devlet Başkanı Putin'in kişilik yapısı ve siyasi açıdan güçlü bir lider olması da etkili olmuştur. Rusya Devlet Başkanı Putin'in siyasi kişiliği, Theodore Millon'un geliştirdiği kişilik tanı kriterleri envanterine göre, kişilik bilimci Aubrey Immelman ve Joseph V. Trenzuluk tarafından değerlendirilmiştir. Başkan Obama da, Immelman tarafından aynı kriterler kullanılarak incelenmiş ve elde edilen sonuçlara, Obama'nın özgeçmişi ve siyasi kariyerinin anlatıldığı bölümde yer verilmiştir.

Tablo 45. Millon'ın Ölçek ve Değerlendirmelerine Göre Putin'in Ölçek Puanları

Ölçek	Kişilik Modeli	RAW	Ratio Transformed RT%
1A	Baskın: İddialı, Kontrollü, Agresif-Sadist)	16	26,7
1B	Cesur: Maceraperest, Muhalif, Abartılı-Anti Sosyal)	5	8,3
2	Hırslı: Kendinden Emin, Kendine Hizmet Eden, Başkasını Sömüren/ Narsist)	14	23,3
3	Dışa Dönük: Sempatik, Girişken, Düşünmeden Hareket Eden	0	0,0
4	Uzlaşmacı: İşbirlikçi, Hoş, İtaatkar	2	3,3
5A	Mazlum: Mütevazı, Özverili, Self Defeating	0	0,0
5B	Mücadeleci Model: Kararlı, Muhalif, Olumsuz Düşünen-Pasif Agresif	3	5,0
6	Vicdanlı/Dürüst Model: Saygılı, Vazifesini İyi Yapan, Zorlayıcı-obsesif kompulsif	12	20,0
7	Suskun/Sessiz: Dikkatli, Kendini Tutan/Kısıtlayan, Çekingen	1	1,7
8	Utangaç/Sıkılğan: Kendini Uzak Tutan, Soğuk, Yalnız Yaşamayı Seven- şizoit	7	11,7
	Temel Kişilik Ölçekleri İçin Alt Toplam	60	100
9	Şüpheli: Kuşkulu, Paranoyak	8	11,8
0	Kararsız/Düzensiz: Dengesiz, Sınırdaki Kişilik	0	0,0
	Tam Ölçekli Toplam	68	111,8

Kaynak: Immelman ve Trenzuluk (2017: 6)

Yukarıda yer alan sonuçlara göre Rusya Devlet Başkanı Putin'in, baskın ve hırslı bir kişilik yapısına sahip olduğu görülmektedir. Putin'in oldukça dürüst bir yapıya sahip olduğu değerlendirilmekle beraber; kısmen cesur ve dışa kapalı bir yaşamı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Putin'in şüpheli bir yapıya sahip olması ve yeterince uzlaşmacı bir kişilik yapısına sahip olmaması da dikkate alınması gereken bir noktadır. Yukarıda yer alan sonuçlara göre Putin, Obama'dan kısmen daha baskın ve hırslı bir yapıya sahiptir. Ancak iki lider arasındaki farkın oldukça az olduğunu belirtmek gerekir. Putin, Obama'ya göre daha az uzlaşma yanlısıdır ve Obama'dan farklı olarak şüpheli bir yapıya sahiptir. Ayrıca Putin, Obama'ya nazaran kısmen daha mücadeleci bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla Suriye konusunu kırmızı çizgi olarak gören Putin'in gerekirse çatışmayı bile göze alması söz konusu olabilecektir. Rus kamuoyunun desteğini alan Putin, şüpheli yapıyla Suriye'deki gelişmeleri kontrolü altında tutmaya çalışmıştır.

Rusya Devlet Başkanı Putin, Başkan Obama ile karşılaştırıldığında, Putin'in KGB (Devlet Güvenlik Komitesi) ve FSB (Rusya Federal Güvenlik Servisi) gibi yurt içi ve yurt dışı istihbarat görevlisi olarak çalışması, onun siyasi ve askeri konularda sonuç alıcı, soğukkanlı hareket edebilen ve stratejik düşünebilen bir lider olmasını sağlayarak inisiyatif almada Obama'ya göre daha avantajlı olmasını sağlamıştır.

Obama yönetiminin Rusya ile askeri anlamda çatışma yaşamak istememesi, Suriye'de barışı sağlamaya yönelik müzakerelerin yeniden başlamasına kapı aralamıştır. ABD, Rusya, Türkiye ve Suudi Arabistan dışişleri bakanları 23 Ekim 2015 tarihinde Viyana'da bir araya gelerek barış görüşmelerini yeniden başlatmıştır. 20 ülkenin temsil edildiği Uluslararası Suriye Destek Grubu (International Syrian Support Group) adıyla başlayan Viyana görüşmelerinin ilki 30 Ekim 2015 tarihinde Viyana'da başlamıştır. 14 Kasım'da Viyana'da ikinci görüşmeler gerçekleştirilmiş ve muhalif gruplar, Riyad'da bir araya gelerek barış görüşmelerinde izlenecek yöntemler üzerinde çalışmışlardır. Sonraki adımda 2016 Cenevre görüşmelerinde ve bundan sonra yapılacak görüşmelerde muhalefeti temsil eden "Yüksek Müzakere Konseyi" kurulmuştur. Yüksek Müzakere Konseyi'nde Eski Suriye Başbakanı Riyad Hicab'ın başkanlığında bir temsil heyeti oluşturulmuştur. Ancak Rusya ve Suriye, Riyad görüşmelerinde belirlenen temel ilkeleri kabul etmemişlerdir. ABD Dışişleri Bakanı Kerry ve Rus Dışişleri Bakanı Lavrov Moskova'da bir araya gelerek BM'de Suriye'deki barış görüşmelerinde belirlenecek temel prensipler üzerinde anlaşmaya varmıştır. ABD ve Rusya'nın anlaşması sayesinde 18 Aralık 2015'te BMGK'da Suriye barış görüşmelerinin temel ilkelerini belirleyen 2254 sayılı karar kabul edilmiştir (Arı, 2017: 502-503).

2254 sayılı BMGK kararı doğrultusunda Suriye için resmi müzakerelere gidilmesi ve 6 ay içinde birlik hükümeti kurulması kararlaştırılmasına rağmen kararda Esad'ın nasıl bir görev üstleneceği belirtilmemiştir. Karar metninde "2016 Ocak ayı başında Suriye'de siyasi geçiş için ateşkes yapılması ve resmi müzakerelerin gerçekleştirilmesi gerektiği" belirtilmiştir. IŞİD ve El Nusra terörist grup olarak kabul edilmiştir (UNSCR, 2015). Kararda BM Genel Sekreteri Ban Ki-Mun'a ateşkesin denetleneceğine dair 18 Ocak tarihine kadar bilgi verilmesi ve 6 ay içinde güvenilir ve kapsayıcı mezhepsel olmayan bir

yönetimin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Suriye'de 18 ay içinde BM'nin gözetimi ve denetimi altında özgür ve adil seçimlerin yapılarak siyasi geçiş sürecinin Suriye halkının önderliğinde gerçekleşeceği belirtilmiştir (Acet, 2018: 189).

Tablo 46. BMGK'nın Suriye Olayları Karşısındaki Tutumu

YIL	Suriye İle İlgili Toplantı Sayısı	Suriye İle İlgili Karar Sayısı
2011	20	-
2012	41	5
2013	13	2
2014	29	3
2015	32	5
2016	40	3

Kaynak: Acet (2018: 201).

BMGK kararına rağmen Rusya ve Esad yönetiminin, Suriye'nin kuzeyinde muhaliflere yönelik hava saldırılarını artırması, ABD ile Esad yönetimi ve ona destek olan Rusya arasında gerilime neden olmuştur. ABD'nin, Rusya'nın terör örgütü IŞİD'e karşı mücadele eden gruplara saldırdığını öne sürmesiyle gerilim tırmanmıştır. Halep'in kuzeyindeki Deyr Cemal'de Birinci Alay, Malikiye'de Şam cephesi, Keştar'da Ahraru'ş Şam, Kefer'de Sultan Murad, Mare'de Mutasim Tugay, İdlib'de Sukuru'l Cebel ve Şam Kolordusu ile Halep'te Nureddin Zengi ve Şam çevresinde IŞİD'e karşı etkili bir mücadele eden İslâm Ordusu'nun Rusya tarafından vurulduğu öne sürülmüştür (Rusya'nın Suriye'ye Müdahalesinin 100 Günlük Bilançosu, **Anadolu Ajansı**, 11.01.2016). Rusya'nın Suriye'deki hava saldırıları esnasında İdlib ve Halep'te okul ve hastanelerin vurulduğu ve binlerce kişinin yaşadığı yeri terk etmek zorunda kaldığına dair haberler basına yansımıştır. ABD'nin BM Daimi Temsilcisi Samantha Power, "Rusya üzerinde uzlaşmaya vardığımız 2254 sayılı BMGK kararını uygularsa bu çok daha iyi olur" ifadelerini kullanmıştır (ABD'den Rusya'ya Yeni BMGK Tasarısı Tepkisi, **Milliyet**, 20.02.2016).

Suriye krizinin uluslararası boyuta taşınmasında ABD ve Rusya'nın çıkarları etkili olmuştur. Suriye petrol ve su kaynakları açısından zengin bir ülke olmamasına rağmen siyasi, stratejik ve bölgedeki hassas dengelerin korunması açısından önemli bir ülkedir. Rusya'nın Ortadoğu'da elinde kalan tek askeri üssün Suriye'de olması Moskova'nın krizin çözümünde aktif bir rol oynamasına yol açmıştır. ABD ise Arap müttefiklerinin ve İsrail'in güvenliği, İran'ın Suriye ile yakın ilişkisi ve Irak'ın kuzeyinden Akdeniz'e açılan "Kürt bölgesinin" oluşturulması ihtimalleri doğrultusunda Suriye ile ilgilenmektedir. ABD ve Rusya IŞİD'e karşı birlikte hareket etmelerine rağmen ABD'nin Suriye'de Rusya aleyhine bir adım atması durumunda Moskova'nın buna hemen karşılık vereceği düşünülmüştür (Kepsutlu, 2016: 107).

Aşağıda yer alan tabloda Suriye krizinde karşı karşıya gelen ABD ve Rusya'nın askeri, ekonomik, demografik ve coğrafi gücü ile doğal kaynakların, liderin ve kamuoyunun etkisi gibi parametreler neoklasik realizmin varsayımlarına göre analiz edilmiştir.

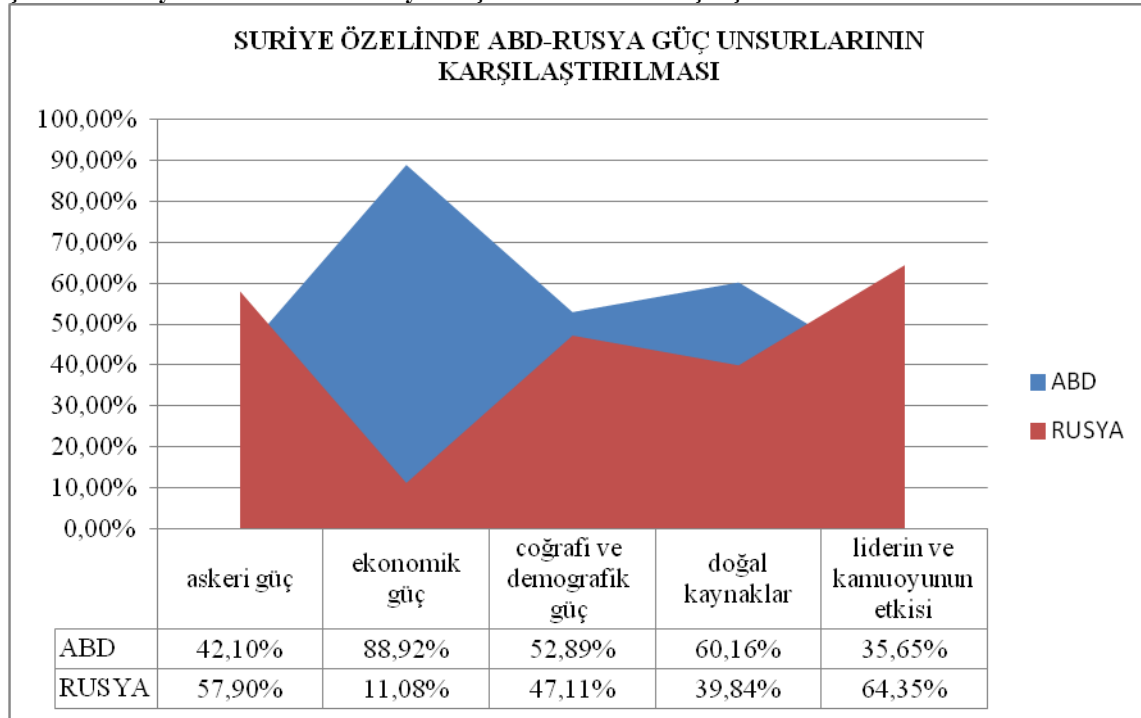
Tablo 47. Suriye Özelinde ABD ve Rusya'nın Gücünün (Neoklasik Realizme Göre) Karşılaştırılması

SURİYE ÖZELİNDE ABD-RUSYA GÜÇ UNSURLARININ KARŞILAŞTIRILMASI				
Güç Parametreleri			ABD	RUSYA
ASKERİ GÜÇ	Nükleer Silaha Sahip Olma		Nükleer Silaha Sahip	Nükleer Silaha Sahip
	Suriye'de Askeri Üsse Sahip Olma		Askeri Üsse Sahip Değil	Askeri Üsse Sahip
	Hava Gücü	Toplam Uçak	4390	1828
		Toplam Helikopter	5700	2080
		Kıtalararası Balistik Füze	550	430
		Taktik Balistik Füze Sayısı	28.200	25.000
	Kara Gücü	Toplam Tank	8.000	15.000
		Toplam Top Sayısı	6.700	17.500
	Deniz Gücü	Uçak Gemisi	11	1
		Toplam Savaş Gemisi	194	281(En fazla)
EKONOMİK GÜÇ	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla		17.946.996 (Trilyon \$)	1.326.015 (Trilyon \$)
	Kişi Başına Nominal GSYİH		62,641 \$	11,289 \$
COĞRAFİ VE DEMOGRAFİK GÜÇ	Yüzölçümü		9.833.517 km ²	17. 098.242 km ²
	Toplam Nüfus		325.719.178	144.495.044
DOĞAL KAYNAKLAR	Petrol (2018)	Rezerv	7.3 Milyar Ton	14.6 Milyar Ton
		Üretim (Yıl)	669.4 Milyon Ton	563.3 Milyon Ton
		Tüketim (Yıl)	919.7 Milyon Ton	152.3 Milyon Ton
	Doğal Gaz (2018)	Rezerv	38.9 Trilyon m ³	11.9 Trilyon m ³
		Üretim (Yıl)	715.2 Milyon Ton (Eşdeğer)	576.6 Milyon Ton (Eşdeğer)
		Tüketim (Yıl)	702.6 Milyon Ton (Eşdeğer)	390.8 Milyon Ton (Eşdeğer)
	Kaya gazı Üretimi (Yıl)		200 milyar m ³	-
	Kömür	Rezerv	250.9 Milyar Ton	160.4 Milyar Ton
		Üretim (Yıl)	755 Milyon Ton	383 Milyon Ton
		Tüketim (Yıl)	731 Milyon Ton	223 Milyon Ton
	Nükleer enerji (Tüketim)		192.2 Milyon Ton	46.3 Milyon Ton
LİDERİN VE KAMUOYUNUN ETKİSİ	Obama ve Putin'in Karakteristik Özellikleri (Millon'ın Ölçek ve Değerlendirmelerine Göre)	Baskın	20.6 (%)	26.7 (%)
		Cesur	8.8 (%)	8.3 (%)
		Hırslı	20.6 (%)	23.3 (%)
		Mücadeleci	2.9 (%)	5.0 (%)
		Uzlaşmacı	14.7 (%)	3.3 (%)
		Şüpheli	0 (%)	11.8 (%)
	Suriye'ye Yönelik Askeri Müdahale Konusunda Kamuoyu Desteği		24 (%)	72 (%)

Tablo 48. Suriye Özelinde ABD ve Rusya'nın Gücünün Yüzdesel Olarak Karşılaştırılması

SURİYE ÖZELİNDE ABD-RUSYA GÜÇ UNSURLARININ KARŞILAŞTIRILMASI				
Güç Parametreleri			ABD	RUSYA
ASKERİ GÜÇ	Nükleer Silaha Sahip Olma		%50	%50
	Suriye'de Askeri Üsse Sahip Olma		%0	%100
	Hava Gücü	Toplam Uçak	%70,60	%29,40
		Toplam Helikopter	%73,26	%26,73
		Kıtalararası Balistik Füze	%56,12	43,87
		Taktik Balistik Füze Sayısı	%53,01	%46,99
		Alt Toplam	%63,25	%36,75
	Kara Gücü	Toplam Tank	%34,78	%65,20
		Toplam Top Sayısı	%27,68	%72,31
		Alt Toplam	%31,23	%68,77
	Deniz Gücü	Uçak Gemisi	%91,67	%8,33
		Toplam Savaş Gemisi	%40,84	%59,16
		Alt Toplam	%66,25	%33,75
	TOPLAM ASKERİ GÜÇ		%42,10	%57,90
EKONOMİK GÜÇ	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla		%93,11	%6,89
	Kişi Başına Nominal GSYİH		%84,73	%15,27
	TOPLAM EKONOMİK GÜÇ		%88,92	%11,08
COĞRAFİ VE DEMOGRAFİK GÜÇ	Yüzölçümü		%36,51	%63,49
	Toplam Nüfus		%69,27	%30,73
	TOPLAM COĞRAFİ VE DEMOGRAFİK GÜÇ		%52,89	%47,11
DOĞAL KAYNAKLAR	Petrol (2018)	Rezerv	%33,33	%66,67
		Üretim (Yıl)	%54,30	%45,70
		Tüketim (Yıl)	%85,79	%14,21
		Alt Toplam	%1,84	%98,16
	Doğal Gaz (2018)	Rezerv	%76,57	%23,43
		Üretim (Yıl)	%55,36	%44,64
		Tüketim (Yıl)	%64,25	%35,74
		Alt Toplam	%67,67	%32,33
	Kaya gazı Üretimi (Yıl)		%100	%0
	Kömür	Rezerv	%61	%39
		Üretim (Yıl)	%66,34	%33,66
		Tüketim (Yıl)	%76,62	%23,38
		Alt Toplam	%50,72	%49,28
	Nükleer enerji (Tüketim)		%80,59	%19,41
	Kaya Gazı Olmadan Alt Toplam		%50,20	%49,80
	Kaya Gazı Dahil Alt Toplam		%60,16	%39,84
LİDERİN VE KAMUOYUNUN ETKİSİ	Obama ve Putin'in Karakteristik Özellikleri (Millon'ın Ölçek ve Değerlendirmelerine Göre)	Baskın	20.6 (%)	26.7 (%)
		Cesur	8.8 (%)	8.3 (%)
		Hırslı	20.6 (%)	23.3 (%)
		Mücadeleci	2.9 (%)	5.0 (%)
		Uzlaşmacı	14.7 (%)	3.3 (%)
		Şüpheli	0 (%)	11.8 (%)
		Alt Toplam	%46,30	%53,70
	Suriye'ye Yönelik Askeri Müdahale Konusunda Kamuoyu Desteği		24 (%)	72 (%)
	TOPLAM LİDERİN VE KAMUOYUNUN ETKİSİ		%35,65	%64,35

Şekil 11. Suriye Özelinde ABD Rusya Güç Unsurlarının Karşılaştırılması

Tablo ve grafikte yer alan veriler doğrultusunda; askeri anlamda, Rusya'nın, Suriye özelinde, ABD karşısında kısmen üstün olduğu görülmektedir. Rusya'nın Suriye'de askeri anlamda üstün bir konumda olmasında Suriye'de askeri üsse sahip olmasının etkili olduğu söylenebilir. Aslında toplam hava ve deniz gücünde Rusya karşısında açık bir üstünlüğe sahip olan ABD, Suriye'de askeri varlığının bulunmaması ve kara gücünde Rusya karşısında zayıf olması nedeniyle geri planda kalmıştır. Aslında Toplam uçak ve helikopter sayısında ABD Rusya karşısında açık bir üstünlüğe sahiptir. Kıtalararası ve taktik balistik füzelerde ise ABD'nin minimal düzeyde üstünlüğü olduğu görülmektedir. ABD ve Rusya'nın Deniz gücü karşılaştırıldığında 11 uçak gemisine sahip ABD'nin küresel bir güç olduğu; buna karşın 1 tane uçak gemisine sahip Rusya'nın ABD'nin oldukça gerisinde olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak toplam savaş gemisi sayısında Rusya'nın ABD'den kısmen üstün olduğu dikkate alınmalıdır. Kara gücü dikkate alındığında ise Rusya'nın ABD'den oldukça üstün bir konumda olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Dünyanın en geniş yüzölçümüne sahip olan ve jeopolitik teorilerde dünyanın kalpgâhı olarak görülen Rusya'nın kara gücünde tartışmasız üstünlüğe sahip olması oldukça anlamlıdır. Ayrıca Rusya'nın Suriye topraklarında askeri üsse sahip olması, Moskova'nın ABD karşısında büyük bir avantaj elde etmesini sağlamıştır. Ayrıca hem ABD hem de Rusya'nın nükleer silaha sahip ülkeler olması ve nükleer silaha sahip olmalarının NPT ile güvence altına alınması oldukça önemlidir. Böylece ABD ve Rusya arasında Soğuk Savaş döneminde sıklıkla kullanılan "Dehşet Dengesi" kavramının günümüzde de geçerliliğini sürdürdüğü sonucuna ulaşılmaktadır.

Ekonomik açıdan ise Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve kişi başına düşen milli gelirde ABD'nin açık bir üstünlüğü bulunmaktadır. Küresel ekonominin lokomotifi ABD, uzun yıllar boyunca dışa kapalı bir ekonomiyle yönetilmiş olan Rusya'dan üstün konumdadır. ABD'nin liberallerin büyük önem verdiği yumuşak güç konusunda üstün olması ve

kültürel gücünü dünyanın pek çok noktasına yayması, ticari anlamda ilerlemesine katkı sağlamaktadır.

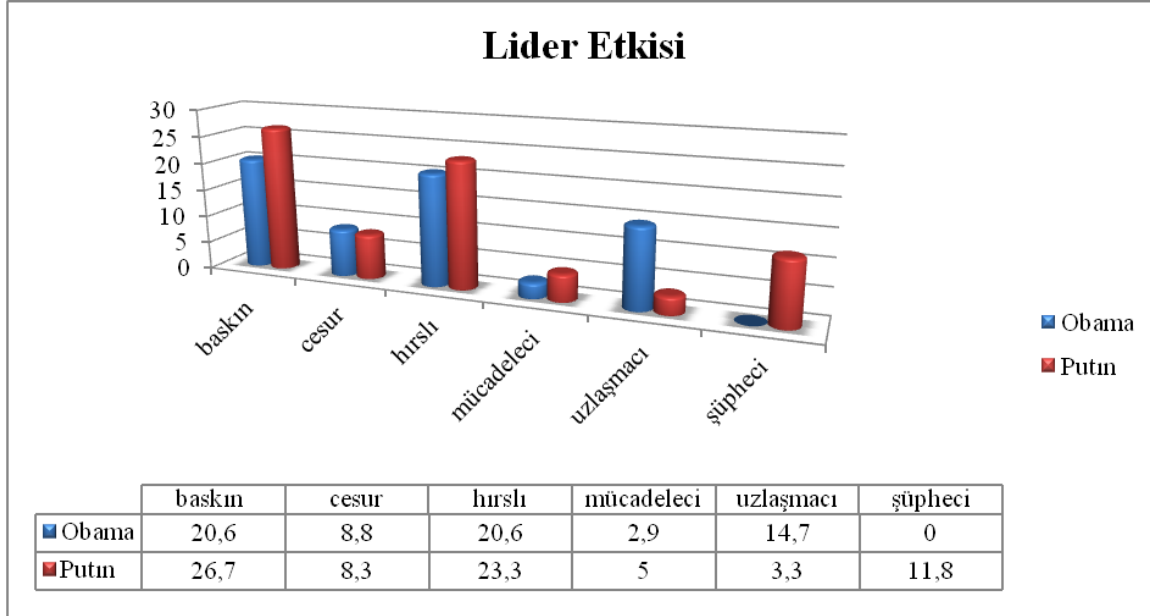
Coğrafi ve demografik güç konusunda ABD ve Rusya'nın birbirlerine karşı üstün ve zayıf oldukları noktalar bulunmaktadır. İki ülkenin yaklaşık olarak eşit güce sahip olduğu görülmekte ancak yüzdesel olarak bakıldığında ABD'nin Rusya karşısında minimal bir ölçüde üstünlüğü olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. ABD, 325 milyon nüfusuyla 144 milyon nüfusa sahip Rusya'dan üstün konumdadır. Ancak Rusya'nın da toplam yüzölçümü yaklaşık olarak ABD'nin iki katıdır. Ayrıca Rusya'nın coğrafi konum itibarıyla Ortadoğu'ya yakın olması Moskova açısından büyük bir avantajdır. Ancak ABD, pek çok Ortadoğu ülkesinde sahip olduğu askeri üsler ve uçak gemileriyle bölgeye uzak bir konumda olmasının yarattığı dezavantajı kapatmaktadır.

ABD ve Rusya doğal kaynaklar açısından zengin ülkeler olmakla birlikte eldeki veriler doğrultusunda iki ülkenin farklı alanlarda birbirlerine üstünlük sağladıkları görülmektedir. Rusya'nın petrol rezervleri ABD'nin iki katı olmasına karşın yıllık üretim noktasında ABD'nin Rusya'dan kısmen üstün olduğu görülmektedir. Ancak ABD'nin petrol tüketiminin üretiminden yüksek olması ABD'nin petrol ithal etmesini gerektirmektedir. Bu durum ABD'yi kısmen de olsa olumsuz etkilemektedir. Rusya'nın ise petrol tüketiminin üretiminin çok altında olması petrol ihraç eden bir ülke konumuna ulaşmasını sağlamakta ve bu alanda elini güçlendirmektedir. Doğal gazda, ABD'nin toplam rezervlerinin Rusya'dan fazla olmasına rağmen ABD'nin doğal gaz tüketiminin üretimiyle neredeyse eşit olduğu görülmektedir. Buna karşın Rusya'nın doğalgaz tüketiminin üretiminin altında olması, Moskova'nın elini güçlendirmektedir. Rusya, jeopolitik konumunun verdiği avantajı da kullanarak doğal gaz piyasasını kontrol eden bir ülke olmaya çalışmaktadır. Başta Avrupa ülkeleri olmak üzere enerji konusunda sıkıntı yaşayan ülkelerin en önemli tedarikçilerinden birinin Rusya olması, enerji alanında Rusya'nın etkin bir rol üstlenmesini sağlamaktadır. Ancak ABD'nin Obama dönemiyle birlikte geliştirmeye başladığı kaya gazı teknolojisi sayesinde (yıllık 200 milyar m³'ü bulan üretimiyle) enerji alanındaki kısmi kırılganlığı da giderek azalmaya başlamıştır. Kömür rezervlerinde ABD, Rusya'dan üstün durumdadır. Nükleer enerji tüketiminde de ABD, Rusya'nın önündedir. Ancak her iki ülke de elektrik ihtiyacının daha fazlasını nükleer enerjiden karşılamak amacıyla reaktör sayısını arttırmaya çalışmaktadır. ABD'nin son yıllarda kendi kaynaklarını verimli bir şekilde kullanmaya ağırlık vermesi ve kaya gazı devrimi sayesinde geçmiş yıllara nazaran daha iyi bir konumda olduğunu belirtmek gerekir. Kaya gazı devrimi sayesinde ABD'nin enerji alanında Rusya'dan üstün bir konuma gelmeye başladığı yapılan analizde açıkça görülmektedir. Kaya gazı devrimi ve kendi kaynaklarını daha verimli bir şekilde kullanmaya yönelik adımlar atan ABD, Ortadoğu politikasını şekillendirirken daha esnek bir yaklaşım geliştirebilmektedir. Ayrıca, ABD'nin Avrupa ülkeleri gibi enerji alanında dışa bağımlı bir ülke olmadığını ve bu konuda elinin uzun yıllardır rahat olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Liderin ve kamuoyunun etkisine ilişkin veriler dikkate alındığında Putin, Obama'ya nazaran kısmen daha başarılı bir lider olarak değerlendirilebilir. Millon'ın ölçek ve değerlendirmelerine göre yapılmış olan kişilik testinde Putin'in, Obama'dan daha baskın

bir karaktere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Putin'in Obama'dan biraz daha hırslı ve mücadeleci bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Putin'in şüpheli bir yapıya sahip olması da Ortadoğu gibi dengelerin hızlı bir şekilde değiştiği bölgede Rusya'ya avantaj sağlamıştır. Buna karşın Obama'nın Putin'e göre kısmen daha cesur olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, Obama'nın Putin'e göre uzlaşmacı bir yapıya sahip lider olduğu yapılan araştırmada ortaya çıkmıştır. Putin'in, Obama'nın uzlaşmacı yapısını fırsata çevirerek Suriye ve hatta bölgedeki gelişmeleri kendi lehine çözmeye çalıştığını belirtmek gerekir.

Şekil 12. Lider Etkisi

ABD ve Rusya'nın Suriye politikasını şekillendirmesinde özellikle de liderin karar alma sürecinde etkili olan bir diğer önemli faktör kamuoyu desteği olmuştur. Rusya'nın Suriye krizinin ilerleyen dönemlerinde sahaya inerek aktif bir politika izlemesinde, Putin'in arkasındaki kamuoyu desteği etkili olmuştur. Rus halkının Suriye'ye yönelik askeri müdahaleyi yüzde 72 gibi yüksek bir oranla desteklemesi Putin'i oldukça rahatlatmıştır. Buna karşın Başkan Obama, Suriye'ye karşı askeri müdahale gerçekleştirilmesi konusunda Amerikan kamuoyundan istediği desteği alamamıştır. Amerikan halkının yalnızca yüzde 24'ü Suriye'ye karşı askeri operasyon yapılmasını onaylamıştır. Kamuoyunun desteğini alamayan Obama, Suriye konusunda kaytarma (buck-passing) politikasını uygulamayı tercih etmiştir. Liderin ve kamuoyunun etkisi toplam olarak birlikte dikkate alındığında Rusya'nın ABD karşısında açık bir üstünlüğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Rusya'nın Ortadoğu'da artan etkisine ilişkin değerlendirmelerde bulunan Türkiye'nin Eski Trablus (Libya) Büyükelçisi Uluç Özülker'e göre:

Putin'le birlikte çok önemli gelişme oldu. Aslında Rusya ekonomik açıdan bir güç değildir. Enerjiye dayalı olarak zenginliğini korur. Askeri açıdan baktığımız zaman (Rusya'nın) Sovyetlerden miras kalmış olan başta nükleer silahlar olmak üzere caydırıcı bir güce sahip olmadığını iddia etmek de mümkün değildir. Şimdi Putin'e iki şey çok ciddi şekilde yardım etti. ABD ile baş edebilmem mümkün değil, silahlı kuvvetlerimi güçlendirmem lazım. Bir dönem petrol fiyatları 120 doları aşmıştı. Rusya 850 milyar dolarlık rezerve ulaştı. (Rusya)

Silahlı kuvvetlerini güçlendirdi, Çin'le bütünleşme söz konusu oldu. Bugün geçmişle kıyaslandığında, Rus silahlı kuvvetleri geçmişle mukayese edildiğinde yüzde 90 o gücünü tekrar geri almış durumdadır. Bunun da ötesinde fevkalâde akıllı politikalarla kendini ve varlığını dünya çapında kabul ettirmiş durumdadır. 200 yıl evvelden başlayarak Büyük Petro'dan bu yana sıcak denizlere inmek için çırpınıp durur Rusya ve bugün artık güneyden bizim komşumuzdur. (Rusya artık) Akdeniz'e inmiştir, Doğu Akdeniz'de ve Ortadoğu sorununda da ihmal edilmesi mümkün olmayan bir güç durumundadır (Uluç Özülker, kişisel görüşme, 31 Ağustos 2020).

ABD'de Obama'nın etkisiz politikalarına karşı önemli bir muhalefet oluşmuş ve Rusya'nın etkisine karşı önlemler alınması gerektiği savunulmuştur. ABD, Rusya'nın Ortadoğu ve Doğu Avrupa'daki etkisine karşı; petrol-doğalgaz fiyatlarının aşağıya çekilmesi ve Ukrayna kriziyle bağlantılı Rusya'ya ekonomik ambargo uygulanması politikasını yürürlüğe koymuştur. Arap Baharı sonucunda artan petrol ve doğalgaz fiyatları sebebiyle Rusya, petrol ihraç eden ülke olarak önemli ölçüde gelir elde etmişti. ABD, Arap Baharı ile Rusya'nın ekonomik anlamda refaha ulaştığını ve bu rahatlığın askeri anlamda Rusya'yı güçlendirerek Moskova'nın ABD'nin etki alanlarında dahi saldırgan bir yaklaşım sergilediğini algılamaya başlamıştır. ABD, Rusya'nın etkisine karşı ekonomik önlemler almaya çalışmıştır. Bu doğrultuda ABD, 2014 yılının Kasım ayında son 30 yılın en fazla petrol üretimini gerçekleştirmiştir. Bu sayede piyasada arz fazlası oluşmuş ve petrol fiyatları düşmeye başlamıştır. Petrol fiyatlarındaki düşüş Ekim 2014'te yüzde 25'e ulaşmıştır. Batı Teksas petrolü (WTI) varil başına 81 doların altına düşmüştür. Dünya petrol piyasasında 3,5 milyon varile kadar üretim kaybı yaşanmıştır. Bu kaybın yaşanmasında ABD'nin kaya petrolü-gazını kullanmaya başlamasıyla büyük ölçüde petrol ithal eden ülke konumundan çıkmasının etkisi bulunmaktadır (Yılmaz, 2019: 254-255). Ancak Amerikan yönetiminin Rusya'ya karşı ekonomik anlamda önlemler almasına karşın; askeri anlamda sahada aktif bir rol oynamaması, Rusya ile ABD'nin Ortadoğu'daki mücadelesinde ABD'nin başarısız olduğu algısına yol açmıştır. Ortadoğu'ya aktif bir şekilde müdahil olmaya başlayan Rusya, Körfez ülkelerinin İran korkusundan faydalanarak bu ülkelerle ekonomik ve askeri anlamda işbirliği yapmaya çalışmıştır. İsrail'in Suriye'de İran ile mücadele edebilmek için Rusya'ya mahkûm olması, Rusya'nın Suriye'de ABD ve müttefiklerine karşı önemli bir kozu elinde bulundurmasını sağlamıştır (Yılmaz, 2019: 256).

ABD'nin sahada pasif bir tutum izlemesini fırsata çeviren Moskova yönetimi, İdlib, Şam ve Lazkiye'de Rus askerlerinin aktif bir şekilde görev almasını sağlamıştır. Rusya IŞİD'e karşı mücadeleyi ön plana çıkararak İdlib başta olmak üzere muhalif güçlerin mevzilerine hava saldırıları başlatmıştır. Rusların Türkmen muhalif gruplara ve ÖSO'ya karşı da saldırılar düzenlemesi Rusya'nın hem ABD ile hem de Türkiye ile karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. ABD Savunma Bakanı Aston Carter'ın Rusya'nın Suriye'de gerçekleştireceği saldırıların bedelini ödeyeceğini açıklaması gerilimi daha da tırmandırmıştır. Esad güçlerinin Rus yapımı tank ve zırhlı araçları kullanarak Hama'da gerçekleştirdiği saldırıların ÖSO gruplarınca TOW füzeleriyle imha edilmesi ABD'nin Rusya'ya dolaylı olarak cevap verdiği şeklinde yorumlanmıştır. Amerika'nın önde gelen stratejistlerden Brzezinski de Rusya'nın ABD tarafından desteklenen gruplara yönelik saldırılarını devam ettirmesi durumunda Moskova yönetimine gereken karşılığın

verilmesi gerektiğini ifade etmesi, taraflar arasındaki gerilimin zaman zaman tırmandığını göstermiştir (Özdemir, 2015: 200).

Rus jetlerinin sürekli olarak Türk hava sahasını ihlal etmesi üzerine Türkiye'nin 24 Kasım 2015 tarihinde Rus savaş uçağını düşürmesi, Suriye meselesinin NATO ile Rusya arasında gerginliğe yol açan bir sorun haline gelmesine yol açmıştır. Tarihte ilk defa Rus uçağının NATO üyesi bir ülke tarafından düşürülmesi resmi olarak kayıtlara geçmiştir. Putin, Rus uçağının düşürülmesini "düşmanca bir hareket ama Rusya kaçacak ülke değil" ifadelerini kullanmıştır (Putin Pours Fresh Scorn on Turkey for Downing Russian Jet, **BBC**, 17.12.2015). NATO'nun, uçağın düşürülmesinin hemen ardından "Durumu takip ediyoruz" açıklaması, AB'nin itidal çağrısı ve Almanya'nın "Suriye konusunda yürütülen barış görüşmelerine zarar gelmemesini umuyoruz" beyanatı, krizin daha fazla tırmanmadan sönümlenmesini sağlamıştır. Ancak NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, "NATO, müttefik ülkeleri herhangi bir tehdide karşı savunmaya hazır. Türkiye'de bu ülkelerden biridir" ifadesini kullanmıştır (Düşürülen Rus Uçağıyla İlgili NATO'dan Açıklama, **Hürriyet**, 24.11.2015). NATO, Türkiye ile Rusya arasında gerilimin tırmanmasını önlemek amacıyla Türkiye-Suriye sınırında keşif ve gözlem görevlerinin arttırılması kararını almıştır (Demir ve Çomak, 2016: 342).

NATO'nun Türkiye'yi destekleyen fakat krizin diplomatik yollarla çözülmesine yönelik yaklaşımı, Ankara ve Moskova'nın yaşanan uçak krizini itidalli bir şekilde çözüme kavuşturmasında yardımcı olmuştur. Uçak krizi nedeniyle Türkiye ile Rusya arasında yaşanan gerginlik 27 Haziran'da başlayan girişimlerle normalleşmeye başlamıştır. 15 Temmuz 2016 tarihinden sonra ise Türk-Rus ilişkilerinde neredeyse stratejik işbirliği olarak adlandırılan bir dönemin başladığı belirtilmiştir. 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye'de yaşanan darbe girişiminde Rusya'nın, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı desteklemesi ve Ankara'nın da Moskova ile ekonomik açıdan işbirliği yapmak istemesi, Türk-Rus ilişkilerinin hızlıca toparlanma sürecine girmesini sağlamıştır (Aras, 2017: 7).

Aslında ABD ve NATO güçleri, Esad rejimini askeri müdahaleyle devirmek isteseydi, Türk-Rus ilişkileri bu kadar hızlı bir toparlanma sürecine giremeyebilirdi. ABD'nin girişimleriyle BMGK veya NATO'nun devreye girmesi ya da Washington yönetiminin Suriye rejimine karşı tek başına kararlı bir şekilde adım atması durumunda Türkiye, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne dayalı haklarını kullanarak boğazlar dahil Rusya'ya karşı her türlü tedbiri almaktan çekinmeyebilirdi. Ancak NATO'nun genelde Ortadoğu özelde Suriye politikası, ABD ve diğer Batılı güçlerin politikalarından farklılık göstermemektedir (Demir ve Çomak, 2016: 340). NATO'nun Suriye konusundaki yaklaşımı, Türkiye'nin Rusya'ya karşı manevra kabiliyetini sınırlandırmıştır. Özellikle Amerikan yönetiminin Esad rejimine yönelik askeri müdahale konusundaki isteksizliği ve Suriye konusunda Türkiye'yi yalnız bırakması; Ankara'nın uçak krizi nedeniyle Rusya ile bozulan ilişkileri yeniden hızlı bir şekilde düzeltmeye çalışmasında etkili olmuştur. Türk-Rus ilişkilerinin uçak krizi nedeniyle olumsuz bir seyir izlemesi sonrasında Türk ekonomisinin zarar görmesi (Rus turistlerin gelmemesi, çeşitli tarım ürünlerinin Rusya tarafından satın alınmasında karşılaşılan zorluklar gibi) ikili ilişkilerin düzeltilmesi gereğini doğurmuş ve bu gereklilik de ikili ilişkilerin yeniden düzelmesini sağlamıştır.

Türkiye'de darbe girişiminin yaşandığı 15 Temmuz 2016 sonrasında Türkiye ile Rusya'nın yakınlaşması ve Türk kamuoyunun da desteğinin alınmasıyla birlikte Ağustos 2016 tarihinden itibaren Türk Ordusu Suriye'nin kuzeyinde IŞİD'e ve PYD'ye karşı başarılı operasyonlar gerçekleştirerek tek başına güvenli bölgeler inşa etmeye başlamıştır. 19 Aralık 2016 tarihinde Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov'un öldürülmesiyle Türk-Rus ilişkilerine yönelik sabotaj girişiminde bulunulmasına karşın iki ülke arasındaki ilişkiler yine de pozitif yönde gelişmiştir.

NATO'nun, Suriye konusunda aktif bir politika izlemek yerine uluslararası çabaları destekleyici keşif, gözetleme, bilgi paylaşımı ve sığınmacı akışının önlenmesine ilişkin adımlar atması Rusya ve Esad'ı rahatlatmıştır. Uluslararası çabaları destekleyici adımlar atan NATO, Ege Denizi'nde yedi savaş gemisinden oluşan daimi bir deniz gücü oluşturarak insan kaçakçılığını ve yasa dışı göçü engellemeye çalışmıştır. NATO, kriz yönetimi kapsamında IŞİD'e karşı oluşturulan uluslararası koalisyona katkı sağlamıştır. NATO doğrudan olmasa da dolaylı olarak IŞİD'in Suriye ve Irak'ta devlet kurmasını engellemeye çalışmıştır. NATO bu kapsamda, Ürdün'de Irak Ordusuna ait subaylara eğitim vermiştir. NATO'nun Suriye konusunda pasif bir politika izlemesinde, örgütün yapısı ile ABD ve Batılı devletlerin kararları etkili olmuştur. Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyinde uçuşa yasak bölge belirlenmesine ilişkin çabası da NATO'nun ve ABD'nin olumsuz yaklaşımlarıyla uygulanamamıştır (Demir ve Çomak, 2016: 343). NATO'nun Suriye konusunda pasif kalmasını fırsata çeviren Rusya ve Esad rejimi, muhaliflere yönelik saldırılarını arttırmışlardır.

Başkan Obama, Rusya ve Esad rejiminin muhaliflere yönelik saldırılarından rahatsızlık duymasına rağmen IŞİD tehdidine odaklanmıştır. Obama, haftalık ulusa sesleniş konuşmasında Suriye'deki iç savaşın sona ermesinin ancak IŞİD terörünün bitirilmesiyle gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Obama, (görünürde devam eden) ateşkes sürecini ise kritik bir dönemeç olarak değerlendirmiştir. Obama, Suriye'de çözüme ilişkin gelişmelerin; Suriye rejimi, Rusya ve müttefiklerinin taahhütlerini yerine getirip getirmediğine bağlı olacağını belirtmiştir (White House, 2016).

ABD ile Rusya arasında DAESH ve Nusra'yı kapsamayan ateşkes Ekim 2016'da bozulmuştur. ABD Dışişleri Bakanı Kerry ile Rus Dışişleri Bakanı Lavrov arasındaki gerilim 14 Ekim'deki Suriye'de barışın sağlanması için gerçekleştirilen Lozan görüşmelerine de yansımıştır. Kerry ve Lavrov'un yanı sıra Türkiye, Suudi Arabistan, Ürdün, İran, Katar, Mısır, Irak dışişleri bakanları ve BM Suriye özel temsilcisi Lozan görüşmelerinde bulunmuşlardır. Batılı ülkeler, Rusya ve Suriye'yi hastanelerin vurulması ve sivillerin öldürülmesi üzerinden eleştirmiştir. Baştan itibaren gerilimin yüksek olduğu Lozan görüşmelerinden istenilen sonuç alınamamıştır. Lozan görüşmeleri sırasında Obama yönetiminin görevi devretmeye hazırlanması nedeniyle Amerikan diplomasisinde ara dönemin yaşanması söz konusu olmuştur (Wroughton ve Winning, 2016).

ABD ve Rusya arasındaki anlaşmazlığın sürmesinin ardından Türkiye, Rusya ve İran arasında Suriye konusunun çözümü için işbirliği yapılmıştır. 30 Aralık tarihinden itibaren Rusya ve Türkiye'nin garantörlüğünde Suriye'de kapsamlı bir ateşkesin yapılması kararı

alınmıştır. Mutabakat zaman zaman ihlal edilmesine rağmen IŞİD ve Nusra'yı kapsamayan ateşkes bir süreliğine de olsa uygulanabilmiştir (Arı, 2017: 505).

Rusya ve Türkiye'nin öncülüğünde Suriye'de barışın sağlanması için başlatılan Astana süreciyle önemli gelişmeler yaşanmış ve görüşmelerin sonunda çeşitli kararlar alınmıştır. Astana görüşmelerine Suriye'nin dostları grubundan Almanya, Fransa ve İngiltere temsilcileri ve Suriye rejimini temsilen BM Daimi Temsilcisi Beşar Caferi başkanlığında 10 kişilik heyet katılmıştır. Muhalif grupların başkanlığını ise Ceyşül İslâm'ın önde gelen isimlerinden Muhammed Alluş yapmıştır. BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura'nın gözetiminde yürütülen Astana görüşmelerine temsilci gönderen gruplar; Faylak-üi Şam, Halep'in Fethi, Cephe Şamiye, Fastakim Kema Ümirt, İslâm Şehitleri, Ceyş'ül İslâm, Şukur-üş Şam, Sultan Murat Tümeni, Suriye Kürt Ulusal Konseyi, SMDK ve ÖSO'dur (Arı, 2017: 506-507). Astana sürecinden Batılı ülkelerin önemli bir aktör olarak gördüğü PYD/YPG'nin dışlanması, ABD'nin sürece yaklaşımı ve Ankara, Moskova ve Tahran'ın süreci nasıl yürüteceğine ilişkin belirsizlikler söz konusu olmuştur. Yine de Rusya, Türkiye ve İran görüşmelerin ardından bildiri yayınlamıştır. Yayımlanan bildiriye göre:

- Ateşkesin sürmesi,
- 8 Şubatta Cenevre'de gerçekleştirilecek toplantıya silahlı muhalif grupların katılımının desteklenmesi,
- El Nusra ve IŞİD'e karşı ortak mücadelenin sürdürülmesi,
- Suriye'nin çok etnili ve dini yapısı korunarak ülkenin toprak bütünlüğü, egemenliği ve bağımsızlığının korunması,
- Suriye krizinin askeri yöntemlerle çözülemeyeceği ve BMGK'nın 2254 sayılı kararının uygulandığı bir politik sürecin yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir (Dyussebekova, 2017).

Türkiye ile Rusya'nın yakınlaşmaya başlayarak Suriye konusunda Astana sürecini başlatmaları, ABD'nin Suriye ve hatta genel olarak Ortadoğu politikasını etkileyecek sonuçlar doğurmuştur. Rusya ve Türkiye'nin yanlarına İran'ı da alarak Astana Görüşmelerini gerçekleştirmeleri, Moskova ve Ankara'nın, Suriye üzerinden; dünyada ABD merkezli kurulan sisteme karşı alternatif geliştirmeye çalıştıkları algısını yaratmıştır (Yılmaz, 2019: 264). Obama döneminde Suriye krizinin çözümü noktasında Türkiye ile ABD arasında başlayan ayrışma süreci Trump'ın başkanlığı dönemine de sirayet etmiştir. Başkanlık koltuğuna oturan Trump, Suriye ve Ortadoğu konusunda aceleci davranmayarak gelişmeleri takip etmeye başlamıştır. ABD'nin Astana görüşmelerine heyet göndermeyerek Kazakistan büyükelçisini gözlemci sıfatıyla görevlendirmesi, Trump'ın da Obama gibi Suriye konusunu ağırdan almaya çalıştığının işareti olmuştur (Arslan, 2017). Ayrıca Astana sürecinde Türkiye'nin baskısıyla PYD/YPG gibi Kürt grupların dışlanması ve Suriyeli muhaliflerin İran'ı sert bir şekilde eleştirmesi, Trump'ın Suriye stratejisini belirlemede etkili olmuştur. ABD, Türkiye ve Rusya'nın öncülük ettiği Astana sürecine PYD ve YPG'ye yönelik askeri ve lojistik desteğini arttırarak ve İran'ın Suriye politikasını sert bir şekilde eleştirerek karşılık vermiştir.

Obama'nın Suriye'de Türkiye'yi karşısına alarak IŞİD terörüne karşı taktiksel olarak PYD ve YPG'ye destek vermeye ve Esad rejiminin kalması gerektiği fikrine dayanan stratejisi, Trump döneminde de aynı şekilde uygulanmıştır. Obama'nın Suriye'de askeri müdahaleden kaçınarak uyguladığı dolaylı savaş stratejisini Trump devam ettirmeye çalışmıştır. Trump, Suriye'de doğrudan askeri müdahalede bulunmaktan kaçınmış ve yakın bir zamana kadar Suriye'de rejim değişikliği fikrini öne sürmemiştir. Trump'ın Obama'ya benzer şekilde birincil gündemi IŞİD'in ortadan kaldırılması olmuştur. Trump, ABD'nin olası kayıplarını azaltmak için Obama gibi vekâlet savaşı yürütmeye karar vermiştir. Trump, başkanlığa ABD'yi büyük çatışmalara çekmek için değil; ABD'yi dünyadan politik ve askeri açıdan izole ederek "Amerika'yı yeniden büyük yapmak" için iktidara gelmiştir. ABD, Trump döneminde Türkiye ile S-400 füze krizi, Gülen meselesi, F-35 konularındaki anlaşmazlık, Pastor Brunson'ın iadesi ve ABD'nin Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak açıklaması gibi gelişmeler üzerinden Türkiye ile gerilim yaşamıştır (Ertem ve Karadeniz, 2019: 9-10). ABD ile Türkiye arasında Obama'nın ikinci döneminde başlayan politik tartışmalar Trump dönemine miras olarak kalmış ve Trump yönetimi de Obama'nın bıraktığı mirasa büyük ölçüde sahip çıkmıştır.

Trump'ın 7 Nisan 2017'de Suriye rejimine ait Şayrat hava üssünü Doğu Akdeniz'deki Amerikan donanmasına ait USS Porter ve USS Rose destroyerlerinden fırlatılan 59 Tomahawk füzesiyle vurması, kısa süreli olarak ABD'nin Ortadoğu politikasını değiştirdiği izlenimi yaratmıştır. Aslında Trump yönetimi, Suriye rejiminin İdlib'te kimyasal silah kullanması üzerine tepkisel olarak böyle bir hamle yapmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Tillerson, Suriye'nin Kuzeyi'nde Sarin sinir gazı kullandığından büyük ölçüde emin olduklarını açıklamıştır. Ancak ABD Savunma Bakanı'nın operasyonun "tek seferlik" olduğunu vurgulaması, ABD'nin operasyonları sürdürmek istemediğini göstermiştir. Pentagon, Esad'ın insanlık dışı saldırılarına "orantılı bir karşılık" verildiğini açıklamıştır. Ayrıca Pentagon, Amerikan askeri planlayıcılarının saldırı alanında görev yapmakta olan Rus ve Suriyeli personelin zarar görmemesi için Rus kuvvetlerini saldırılardan önce bilgilendirdiğini duyurmuştur (Rosenfeld, 2017).

ABD'nin, Suriye'de kimyasal silah kullanılması üzerine Rusya'yı bilgilendirerek gerçekleştirdiği tek seferlik hava saldırısı, Amerikan kamuoyu tarafından da desteklenmiştir. PEW araştırma şirketinin yayınladığı sonuçlara göre Amerikan halkının yüzde 58'i hava saldırısını desteklemiş yüzde 36'sı ise karşı çıkmıştır. Suriye'deki hava saldırılarını Cumhuriyetçilerin yüzde 77'si demokratların ise yalnızca yüzde 45'i desteklemiştir. Cumhuriyetçilerin yüzde 19'u demokratların ise yüzde 48'i hava saldırısına karşı çıkmıştır (PEW Research Center, 2017).

Washington'ın Moskova ile anlaşarak gerçekleştirdiği hava saldırısı Suriye'deki krizin çözümünde önemli bir etki yaratmamıştır. ABD'nin gerçekleştirdiği hava saldırılarının göstermelik olarak yapıldığını anlayan muhaliflerin ABD'nin Suriye politikasını değiştireceğine yönelik beklentisi de böylece sona ermiştir. ABD'nin rejime yönelik küçük çaplı hava saldırılarını devam ettirmemesi ve rejime karşı yürüttüğü operasyonları genişletmemesi, Suriye konusunda önemli bir değişikliğin olmayacağını göstermiştir. Dördüncü ve Beşinci Cenevre Konferansları'nın yapıldığı dönemde ABD'nin

gerçekleştirdiği bu hava saldırıları taktiksel olarak yapılmış bir hamle olarak değerlendirilmelidir. ABD, Cenevre Konferanslarında kendi aralarında bölünen muhalif grupların çözüm üzerinde anlaşamayacağını farkında olmuştur. Nitekim ABD'nin gerçekleştirdiği hava saldırılarının ardından 16-20 Mayıs 2017'de toplanan altıncı Cenevre Konferansı'nda muhaliflerin somut bir ilerleme kaydedememesi bu durumu açıkça gözler önüne sermiştir.

Suriye ihtilafına kalıcı çözüm bulunması amacıyla 2017 yılından itibaren Rusya'nın Soçi kentinde Rusya, Türkiye ve İran'ın katıldığı (ABD'nin de dışarıdan kısmen müdahil olduğu) Soçi Görüşmeleri gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Suriye'de "Çatışmasızlık bölgesi" kavramı ilk kez Soçi'de dile getirilmiştir. "Çatışmasızlık bölgesi", İdlib merkezli bir alan ve İdlib vilayetinin yanında Halep'in bir kısmı, Humus'un El Restan bölgesi, Şam kırsalı, Deraa kırsalı ve Kuneytra kırsalı olarak belirlenmiştir. Rusya Devlet Başkanı Putin, 2 Mayıs 2017 tarihinde ABD Başkanı Trump'la yaptığı telefon görüşmesinin ardından Trump'ın bu planı desteklediği ifade edilse de; ABD ve Rusya'nın planları arasında önemli farklılıkların olduğu belirtilmiştir. Trump'ın iktidara yeni geldiğinde gündeme getirdiği güvenli bölgeler planında Esad muhalifi güçlerin de korunması öncelikli olarak yer almıştır. Ancak Rusya'nın planı, rejimin güvence altına alınmasına odaklanmaktaydı. Ayrıca ABD'nin planında PYD/YPG'nin de korunması öngörülürken Rusya'nın planında Türkiye'nin terörle mücadelesi büyük ölçüde desteklenmiştir (Yılmaz, 2019: 267). Ancak Washington ile Moskova arasında Suriye konusundaki ayrışmanın iki ülkenin çatışmasını gerektirecek boyutta olmadığı görülmektedir. Taraflar arasında, Suriye krizinin çözümüne ilişkin sınırlı düzeyde kalan taktiksel ayrışmalar söz konusu olmuştur.

Obama döneminde IŞİD'le mücadele ve Esad'ın kalması konusunda Rusya ile örtülü işbirliği yapan ABD, Trump döneminde de IŞİD terörünün bitirilmesi noktasında Rusya ile olan işbirliğini daha açık bir şekilde sürdürmüştür. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) toplantısı için Vietnam'ın Da Nang şehrinde görüşen Trump ve Putin, IŞİD'in yenilgiye uğratılması konusunda ortak metne imza atmışlardır. ABD ile Rusya arasında artan çatışmasızlık süreci, IŞİD'in savaş alanında hızlı bir şekilde yenilgiye uğramasına yol açmıştır. ABD ve Rusya askeri personel arasındaki işbirliğinin sürdürülmesi konusunda anlaşmışlardır. Ayrıca hem Trump hem de Putin, Suriye'deki çatışmaların yalnızca askeri yöntemlerle çözülemeyeceği noktasında anlaşmışlardır. Bu doğrultuda BMGK'nın 18 Aralık 2015'te Suriye'de ateşkesin sağlanması ve siyasi çözüme ulaşılmasına yönelik olarak oy birliğiyle kabul ettiği 2254 sayılı kararın uygulanması gerektiğini belirtmişlerdir. 2254 sayılı kararda yer alan Suriye'nin toprak bütünlüğü, bağımsızlığı ve mezhepsel bir yapıya dayanmayan yönetim yapısını desteklediklerini ifade etmişlerdir. Trump ve Putin Suriye'de devam etmekte olan insani dramların önüne geçilmesi için BM üyelerinin daha fazla katkı sağlamaları gerektiği yönünde çağrıda bulunmuşlardır (U.S. Embassy & Consulates in Russia, 2017).

Trump yönetimindeki ABD, Suriye'de kuzeyden PYD ile Ürdün-İsrail sınırına kadar olan bölgede güvenli bölge oluşturarak İran'ın "Şii Hilali"ni engellemeye çalışmaktadır. Böylece İran'ın kara sınırı üzerinden Lübnan'da etkili olmasının önüne geçilmesi

sağlanacak ve İsrail'e sınır olması engellenecektir. İsrail Başbakanı Netanyahu'nun BM'nin 72'inci genel kurulunda yaptığı konuşmada "İsrail, İran'ın Suriye'de kalıcı askeri üsler kurmasını, Suriye ve Lübnan'da ölümcül silahlar üretmesini engellemek için harekete geçecektir" ifadesini kullanması, ABD Başkanı Trump'ın Vietnam'da Rusya ile vardığı anlaşmayı anlamada ipucu olabilecektir. Hem Rusya hem de ABD, İsrail'in hassasiyetini dikkate alan bir yaklaşım sergilemiştir. Ancak Rusya açısından Vietnam'daki anlaşma risk yaratabilmektedir. Bir tarafta İran diğer tarafta İsrail'in olduğu dengeyi Suriye'de korumak Moskova açısından zorluk yaratabilmektedir. ABD ise Irak sınırından İsrail'e kadar olan bölgeyi İran'ın nüfuzundan arındırmaya çalışırken gelecekte enerji hatlarının kullanımını da garanti altına almayı planlamıştır (Yılmaz, 2019: 268).

Trump'ın Suriye'de Obama'nın politikasını devam ettirdiğinin önemli göstergelerinden biri Rakka Operasyonu olmuştur. Rakka operasyonu 2016 yılının Kasım ayında başlamış olmasına karşın uzun süre sonlandırılmamıştır. Trump yönetimi, Obama gibi operasyonu YPG'nin liderliğindeki SDG (Suriye Demokratik Güçleri) ile gerçekleştirmeyi tercih etmiştir. YPG'yi PKK'nın bir uzantısı olarak gören Türkiye bu duruma itiraz etmesine rağmen Obama yönetimince alınan karar Trump tarafından değiştirilmeyerek uygulanmıştır. YPG'nin Fırat'ın Gazabı adıyla başlattığı Rakka operasyonunda önemli ilerlemeler kaydedilmesine rağmen şehrin tam olarak kontrol altına alınamaması, ABD'nin YPG'ye olan silah desteğini arttırmasına yol açmıştır. Trump, 15 Nisan 2017'de imzaladığı kararnameyle YPG unsurlarına ağır silahlar dahil her türlü askeri malzemenin verilmesini sağlamıştır. Türkiye'nin YPG ve PYD'yi terör örgütü olarak nitelendirmesine rağmen Trump, Obama'yla benzer şekilde YPG ve PYD ile işbirliğini sürdürmekte kararlı bir yaklaşım sergilemiştir. ABD, YPG ve PYD güçlerine Obüs topları, Hımars füzeleri ve Apache saldırı helikopterleri vermesi Türk-Amerikan ilişkilerinin büyük zarar görmesine neden olmuştur. Türk-Amerikan ilişkilerinde artan gerilime rağmen İncirlik Üssü, IŞİD'e karşı yürütülen operasyonda kullanılmaya devam etmiştir. Rakka operasyonunun sonlarına doğru Amerikan yönetimi Türkiye'nin kaygılarını dikkate aldığını ve bu doğrultuda YPG ve PYD'ye verilen silahların bilgisinin paylaşılacağını açıklamıştır. ABD'nin açıklamaları Ankara'yı tatmin etmemiştir. Türkiye kendisine karşı bir tehdidin söz konusu olduğunu ve YPG/PYD tarafından herhangi bir saldırı olduğu takdirde gerekli adımların atılacağını vurgulayarak Trump yönetimine mesaj vermiştir (Arı, 2017: 512-513).

Suriye krizinin Türk-Amerikan ilişkilerine etkisine ve yaşanan krizin çözümüne ilişkin değerlendirmelerde bulunan Ayşegül Sever'e göre:

Suriye meselesi (Türkiye ile ABD arasındaki) müttefiklik ilişkisini çok örselemiştir. (Türkiye ve ABD) Bölge sorunlarında çok ayrı düşebiliyorlar. Tarafların Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi ortak düşman hedefi çerçevesinde bölge politikalarını uyumlaştırma çabası yok. NATO müttefikliğinin her zaman Ankara'yı koruyan bir zırh olmayacağı, eskisi gibi stratejik önem üzerinden inşa edilen ittifakın başka donelerle de güçlendirilmesi gereği (gerektiği) çok aşikar hale geldi. Bu durum Irak'ta da görülmüştü ancak artık Ankara, bölge siyasetinde ABD ile müttefik olma kartını sıkıştırdığında kullanabilecek durumda değil. ABD'nin bölgede sınırlılıkları malum ama bu kadar ayrı düşmek Türkiye'yi pek çok açıdan bölge siyasetinde zorluyor. (Ayrıca) Suriye krizindeki aktör çeşitliliğini düşününce, krizin ancak Rusya ve ABD'nin Suriye hakkında anlaşmasıyla çözülebileceğini öngörebilirim. (Ayşegül Sever, kişisel görüşme, 15 Eylül 2020).

Suriye konusu nedeniyle Türk-Amerikan ilişkilerindeki gerilim NATO'nun tarihinde görülmemiş bir ayrışmaya yol açmıştır. Ocak 2018'de Trump yönetiminin Irak, Suriye ve Türkiye'de kaçakçılık yolunu kontrol etmek için Suriye'nin kuzey sınırı boyunca PYD/YPG güçlerinden oluşan 30 bin kişilik sınır güvenliği gücünü desteklediklerini açıklaması, Türk-Amerikan ilişkilerinde büyük gerilime neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan sınır güvenliği girişimini "arkadan hançerlenmek" olarak nitelendirmiştir. Erdoğan, ABD'yi; müttefik dediğimiz bir ülkenin sınırlarımızda bir terör ordusu oluşturmakta ısrar ettiği gerekçesiyle eleştirmiş ve Türkiye'nin misyonunun sınır güvenliği girişimini başlamadan ortadan kaldırmak olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, Münbiç'te ABD ve PYD/YPG güçleri ile Türk güçleri arasında gerilim yaşandığına ilişkin haberler basına yansımıştır. Trump yönetiminin Suriye konusunda Türkiye ile yaşadığı ihtilafları gidermek için Türkiye'nin Suriye'deki hedeflerini anlamaya ihtiyacı olduğu belirtilmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Suriye'nin kuzeyinde PYD/YPG denetimindeki özerk bir Kürt yönetimi oluşturulmasına yönelik adımların durumu daha da kötüleştirceğini açıklaması, Trump yönetiminin Suriye politikasını gözden geçirmesi gerektiğini göstermiştir (Barron ve Barnes, 2018: 4-5).

PEW araştırma şirketinin yaptığı araştırmaya göre Amerikan halkının yüzde 61'i, Trump'ın Suriye'deki durumu çözüme kavuşturacak bir planının olmadığını belirtmiştir. Amerikan halkının yalnızca yüzde 32'si Trump'ın Suriye konusunu çözüme kavuşturacak bir plana sahip olduğunu ifade etmiştir. Cumhuriyetçilerin yüzde 61'i, Demokratların ise yalnızca yüzde 11'i Trump'ın Suriye konusunda bir planının olduğunu belirtmiştir. Cumhuriyetçilerin yüzde 32'si Demokratların ise yüzde 85'i, Trump'ın Suriye konusunda açık bir planının olmadığını öne sürmüştür. Amerikan halkı, ABD'nin Suriyeli mültecileri kabul etme sorumluluğu olduğu konusunda ikiye bölünmüştür. Nisan 2017'de Amerikan halkının yüzde 48'i ABD'nin böyle bir sorumluluğu olmadığını ifade ederken yüzde 47'si böyle bir sorumluluğun olduğunu öne sürmüştür. Ancak, mülteciler konusunda Amerikan halkında yıllara göre az da olsa yumuşama olduğu göze çarpmaktadır. Ekim 2016'da ABD'nin Suriyeli mültecileri kabul etmesi gerektiğine ilişkin soruya yüzde 54'le hayır cevabı verilmiştir. Bu oran Şubat 2017'de ise yüzde 49'a düşmüştür. Nisan 2017'de ABD'nin Suriyeli mültecileri ülkesine kabul etmesi gerektiğini düşünenler Demokratik Parti'ye yakın seçimde yüzde 67 iken Cumhuriyetçilerde bu oran yüzde 22'ye düşmektedir. Ekim 2016 ve Şubat 2017 tarihinde yapılan araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (PEW, 2017). PEW araştırma şirketinin yayınladığı sonuçlar Trump'ın Suriye konusunda Obama gibi kararsız kalmasının nedenini göstermektedir. Trump'ın Suriye konusunda iç kitleyi yeterince mobilize edemediği görülmektedir. Özellikle Cumhuriyetçilerin Suriyeli mülteciler konusundaki olumsuz yaklaşımının sürmesi ve Amerikan halkının kapsamlı bir operasyona sıcak bakmaması, Trump'ın Obama'nın Suriye'deki politikasını sürdürmesi gerektiğini göstermektedir.

Trump, Suriye politikasında selefi Obama ile benzer sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Trump, Obama gibi ABD'nin finansal, askeri ve politik çıkarlarını dengelemeye ve korumaya yönelik tutarlı bir strateji geliştirmeye çalışmıştır. Trump, Obama'ya benzer şekilde Suriye ile ilgili birçok seçenek arasında kalmış ve selefinin izlediği yöntemi takip

ederek sorunlardan olabildiğince kaçınma durumunda kalmıştır. Obama son iki yılında IŞİD ve terörle mücadeleyi amaç edinmiştir. Başkan Trump da Obama'nın bu yöndeki çabasını devam ettirmiştir. IŞİD'le mücadelede uluslararası çabaların etkisiyle IŞİD topraklarını yitirerek yavaş yavaş sorun olmaktan çıkmaya başlamıştır. Ancak İslâm Devleti'nin yıkılmasının ardından Suriye'deki iç savaşın devam edeceği ve Ortadoğu'daki değişimin çok net bir şekilde görüleceği bir sürecin başladığı düşünülmektedir. İran'ın artan etkisinin ne olacağı, İran-Suudi Arabistan geriliminin nasıl şekilleneceği, Hizbullah'ın İsrail'in güvenliğine olumsuz etkisi, Kürt ve Şii grupların, devlet dışı aktörlerin ve milliyetçiliğin bölgesel istikrarı ve Suriye'yi nasıl etkileyeceği konusunda Obama gibi Trump da çaresiz kalmış ve çözüm geliştirmede büyük zorluklarla karşılaşmıştır (Barron ve Barnes, 2018: 1-3).

Tomar'a göre Suriye'nin geleceği hakkında kesin bir analiz yapmak mümkün görünmemektedir. Zaten toplumsal olayları tahmin etmek de oldukça zordur. Ancak artık Ortadoğu'da cin şişeden çıkmış, Pandora'nın Kutusu açılmıştır. Ancak korku rejimleri tarafından bir arada tutulabilen yapay Sykes-Picot sınırlarında yaşayanların bir daha tek bir devlet olarak bir araya gelmeleri söz konusu değildir. Ayrıca Tomar'a göre; ne Irak'ın ne de Suriye'nin bir bütün olarak kalması oldukça düşük bir ihtimaldir. Bölgeyi Lübnanlaşmanın ötesinde bir Balkanlaşma beklemektedir. Türkiye dâhil olmak üzere uluslararası aktörler de Kuzey Irak'ta olduğu gibi bu koşulları göz önünde bulundurarak tavrı almaya başlamıştır (Tomar, 2018: 214).

Özellikle Suriye'deki etnik ve mezhepsel bölünmeler krizin sürmesine ve bir takım otonomi oluşumlarına zemin hazırlamaktadır. Kuzeyde Türkiye sınırında Kürtler, batıda Lazkiye civarında Nusayriler, Suveyda ve güneyde Dürziler, Şam ve Halep bölgesinde Sünniler ve Baas rejiminin etkili olması Suriye'deki parçalanmış yapının bir süreliğine daha devam edeceğini göstermektedir (Özgöker ve Çelik, 2016: 196-197). Etnik ve mezhepsel olarak parçalanmanın eşiğine gelmiş Suriye'de, ABD'nin ve uluslararası toplumun bir araya gelerek diplomatik yollarla yaşanan krizi çözüme ulaştırması kolay olmamaktadır.

Suriye krizinin çözümünde Türkiye'nin de etkili bir politika izlemekte zorlanacağını düşünen Ayşegül Sever, konuyla ilgili şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

Şu anki koşullarda (Türkiye'nin) kendi başına çok etkisi olabileceğini, arabuluculuk vs. yapabileceğini düşünmüyorum. Ancak (Türkiye'nin) Rusya veya diğer başka ülke gruplarıyla birlikte belki dolaylı grup üyesi olarak etkisi olabilir. Bunu da kısa vadede beklemiyorum. Zira Suriye meselesi gittikçe Türkiye'nin tüm dış ilişkileriyle bağlantılandırılıyor (bağlantılı olarak değerlendiriliyor), bu da işleri zorlaştırıyor. Doğu Akdeniz'deki kıta sahanlığı meselesi veya Libya'daki çok başlı iktidar sorunu hepsi Suriye ile ilişkili hale geldi. Ayrıca da Türkiye'nin Rusya ve ABD ile pek çok noktada örtüşmediği Suriye'deki Kürtler meselesi, Ankara'nın manevra sahasını daraltıyor (Ayşegül Sever, kişisel görüşme, 15 Eylül 2020).

Ahmet Kasım Han da Suriye krizine ilişkin şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

ABD'nin bunu önemseydiği ve umursadığını düşünmüyorum. Suriye ve Irak özelinde bugünkü statünün korunması maliyetsiz sonuç teşkil eder ve bu maliyetsiz sonuçların yaratacağı faydalar diğer sonuçlardan daha az değildir. Bunun üzerine bir özel tercihleri olacağını düşünmüyorum. Suriye'de bugün barış ilan edilse ve hatta Esad rejimi etkinliğini geliştirerek, İdlib'i kontrol eder bir hale gelse, YPG/PKK hakim olduğu alanlarda hakim olmaya devam etse, Irak'ta bugünkü denge olduğu haliyle sürse, İran biraz daha zayıflasa, o (zayıflamış)

Esad rejimi üzerinden İsrail kendini güvende hissetse ve bunun üzerinden İsrail ile Suudi Arabistan, Mısır yakınlığı, işbirliği devam etse, (ABD açısından) bundan daha âla sonuç beklemiyorum. Dolayısıyla ekstra bunları değiştirecek bir denge veya inisiyatif söz konusu olur mu, hayır olmaz. Bütünüyle anlayış değişikliği gerekecektir. Biden, İran parametresi üzerinden bu aksı değiştirecek adımlar atabilir. Zira muhtemeldir ki Biden, İran'la yeniden oturup görüşmek isteyecektir. Orada o görüşmenin nereye varıp varmayacağı, İran'ın konumu, görüşmeyi egzajere edip etmeyeceği ve rasyonel davranıp davranmayacağı belirleyecektir. Rusya (Suriye'de) BM'yi arkasına alarak (kendisi aleyhine) bir şey yapmasına engel olur (Ahmet Kasım Han, kişisel görüşme 23 Temmuz, 2020).

Suriye krizinin hukuki açıdan çözümü, Rusya ve Çin'in BMGK'da veto yetkilerini kullanması sonucunda zora girmiş ve Konsey işlevsizleşmiştir. Bu nedenle de Genel Kurul'un devreye girmesiyle Suriye'deki krize çözüm üretilebilecektir. BMGK'nın çözüm üretememesi ve Libya'da gerçekleştirilen insani müdahalenin (Koruma sorumluluğunun) olumsuz sonuçlar yaratması krize müdahil olan aktörlerin hukuki bir çözüm üretilmesi noktasında çekimser bir yaklaşım sergilemelerine yol açmıştır.

BMGK'da karar alınamaması üzerine Suriye krizinin çözümüne yönelik Kosova örneği gündeme gelmiştir. BMGK kararı olmadan Suriye'ye yönelik askeri müdahalenin mümkün olabileceği ve bunun da tartışılmayacağı savunulmuştur. Ancak bu iddianın tam olarak geçerliliği bulunmamaktadır. Kosova modeli gibi bir model bulunmadığı gibi; tek taraflı müdahale için meşruiyet sağladığı düşünülen insani müdahale ya da koruma sorumluluğu doktrinlerine ilişkin muğlaklıklar sürmektedir. NATO öncülüğündeki Kosova müdahalesiyle, Balkanlarda çok sayıda insanın hayatının kurtulması sağlanmış olmasına rağmen Suriye'de de benzer bir müdahalenin yapılabileceği ve Kosova'nın örnek model oluşturabileceğine dair bir çıkarım tam olarak yapılamamaktadır (Çakmak, 2016: 582).

Suriye konusuna devlet sorumluluğu ve bireysel cezai sorumluluğu birbirinden ayırt ederek bakmak gerekmektedir. Bireysel sorumluluk açısından değerlendirildiğinde Suriye'deki olaylara uygulanabilecek iki tür hukukun olduğu söylenebilir. Bunlar insancıl hukuk ve uluslararası ceza hukukudur. Hem insancıl hukuk hem de uluslararası ceza hukukunun yalnızca devletler arasındaki değil devlet dışı aktörlerin de müdahil olduğu silahlı çatışmalara uygulanabileceği öngörülmektedir. İnsancıl hukukun en önemli kaynağı olan Cenevre Sözleşmesi'nin ortak 3. maddesi "uluslararası nitelikli olmayan silahlı çatışma" durumunda devletin sorumlu olduğu bazı noktalara değinmektedir. Benzer şekilde uluslararası suçlar bakımından bireysel sorumluluğu düzenleyen Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nde "uluslararası nitelikli olmayan silahlı çatışmalara" tatbik edilebilen üçüncü maddenin ihlalini de savaş suçu olarak görmektedir (Çomak, 2016: 577-578).

Ancak "uluslararası nitelikli olmayan silahlı çatışma" kavramına ilişkin muğlaklık bulunmaktadır. Bu şekilde tanımlanmayan çatışmaların veya diğer durumların insancıl hukuk bağlamında devlet adına yükümlülük doğurmadığı gibi; uluslararası ceza hukuku bağlamında da bireysel sorumluluk söz konusu olmamaktadır. Roma Statüsü'nün savaş suçlarını düzenleyen 8. maddesi ve yukarıda bahsi geçen 3. maddenin ihlaline ilişkin düzenlemenin kargaşa, ayaklanma, izole şiddet olayları ve buna benzer durumları kapsamadığı savunulmaktadır. Suriye'de devam etmekte olan çatışmaların taraflarından biri olan isyancıların "silahlı çatışmalar hukuku"nun tanıdığı taraf olup olmadığına ilişkin

bir netlik bulunmamaktadır. Bu durumu göz önünde bulunduran rejim, isyancıları terörist olarak tanımlamaktadır. İsyancıların terörist olarak tanımlanması devletin yargı yetkisi iddia edebilmesi açısından önemlidir. Sokak gösterilerinden müteşekkil ayaklanmaların da silahlı çatışmalar hukukunun bir parçası olduğunu iddia etmek çok mümkün değildir. BM İnsan Hakları Konseyi'nin Suriye'ye ilişkin hazırladığı raporlarda insanlığa karşı suçlardan bahsederken savaş suçlarından söz etmemesi çatışmasız ortamda suçların işlendiğini göstermektedir. Suriye'de insanlığa karşı suçlardan dolayı doğrudan devlet veya hükümet sorumlu tutulamamaktadır. Esad'ı insanlığa karşı suçlardan yargılamak mümkün olmakla birlikte bu durum Suriye'deki krize müdahale için yeterli gerekçe oluşturamayabilir. Önemli olan suçların işlenmesinde devletin sorumlu olup olmadığının tespit edilmesidir (Çomak, 2016: 578-579).

Suriye iç savaşında bireysel cezai sorumluluğu doğuran anlaşmaların ihlali (1949 Cenevre Konvansiyonları'nın 3. maddesi, İnsani yardımlara ilişkin hükümler içeren 1977 tarihli 2 No.lu protokol ve uluslararası teamül hukuku kuralları) saldırıları düzenleyen Esad ve rejim güçlerinin yargılanmasının önünü açmaktadır. Ancak Suriye 1998 Roma Statüsü'ne taraf olmadığından devlet başkanına ilişkin yargılamalar ancak BMGK kararıyla (oy birliğiyle) başlatılabilmektedir. Bu nedenle Esad'ın Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yargılanabilmesi için rejime destek veren Rusya'nın ikna edilmesi önem arz etmektedir. Aksi takdirde Esad'ın UCM'de yargılanması mümkün görünmemektedir (Ercümen, 2016).

Suriye krizinin çözülmesi için üç yöntem bulunmaktadır. İlk olarak BMGK daimi üyesi Rusya'nın ikna edilerek Esad'ın insan haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yargılanmasının önünün açılmasıyla çözüm bulunabilecektir. İkinci olarak Rusya'nın veto yetkisiyle çözilemeyen Suriye krizine, Genel Kurul'un devreye girerek "Barış için Birlik" mekanizmasını işletmesiyle çözüm bulunabilecektir. Üçüncü olarak ABD, Rusya, İran ve Türkiye başta olmak üzere Suriye krizine müdahil olan küresel ve bölgesel aktörlerin Suriye'deki rejim ve muhalif unsurlarla bir araya gelerek Suriye halkının da destekleyeceği diplomatik bir çözüm üretmesidir. Üretilcek çözüm, Suriye'nin üniter yapısının korunması veya federatif bir yapıya dönüşüm çerçevesinde farklı yöntemlerle sağlanmaya çalışılabilir.

Suriye'nin üniter yapısını koruyacak bir çözüm yöntemi, Esad rejimi ve krizin çözümünde aktif bir şekilde rol oynayan Rusya, Türkiye ve İran gibi aktörlerin çıkarlarına daha uygun görünmektedir. Ancak rejimin Suriye'nin tamamında otoritesini yeniden tesis edememesi veya muhaliflerin Esad rejimiyle uzlaşamamaları durumunda, Irak'ta olduğu gibi (uçuşa yasak bölge vb. askeri önlemlerin alınması sonucunda) Suriye'nin içerisinde özerk yönetimlerin kurulması şeklindeki diğer bir çözüm yöntemi söz konusu olabilecektir. Özerk yönetimlerin kurulması şeklindeki çözüm yönteminin hayata geçtiği varsayıldığında; Esad'ın devrilmesi veya Suriye'nin federatif bir yapıya geçmesi durumunda; yine Şam'ın başkent olarak kalacağı, demokrasinin ve laikliğin anayasal olarak güvence altına alınacağı merkezi bir hükümetin varlığını sürdürmesi bölgede radikalizmin önüne geçilmesi açısından da büyük önem arz etmektedir.

Suriye'de Kürtlerin ve Sünni halkın merkezi hükümete bağlı olarak sınırları belirlenmiş şekilde kendi kendilerini yönetebildikleri özerk yönetimler kurabilmeleri, Suriye krizine müdahil olan aktörlerin aralarında anlaşmasıyla gerçekleşebilecektir. IŞİD'e karşı mücadelede taktiksel açıdan PYD'ye destek veren ABD, Kürtlerin Suriye'nin kuzeyinde sınırları oldukça geniş özerk bir yönetime sahip olmasını da destekleyecektir. Rusya ise öncelikle askeri varlığının güvence altına alınması, Esad'ın iktidarda kalması veya Esad rejimi devrilse bile; Rusya ile yakın ilişkiler kurabilecek demokratik yapıya sahip merkezi bir hükümetin varlığı durumunda Suriye'nin federatif bir yapıya geçmesine destek verebilecektir. Suriye'deki varlığı hukuki açıdan tartışmalı görülen Türkiye ise, Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekâtı sonucunda kontrol ettiği bölgelerde Sünnilerin çoğunlukta olduğu özerk bir yönetimin inşa edilmesine katkı sağlayabilecektir. Rejime karşı muhaliflere destek veren Türkiye, Suriye'nin kuzeybatısında özerk bir Sünni yönetim kurulmasına katkı sağlayarak ilerleyen süreçte PYD/YPG'nin Suriye toprakları üzerinden Akdeniz'e açıldığı sınırları geniş bir özerk yönetimin kurulmasının önüne geçebilecektir. Türkiye'nin, sınırındaki tehdidi tamamen ortadan kaldırmak ve Fırat'ın doğusunda IŞİD ve PYD'nin uygulamaları sonucunda yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmış olan Sünni Araplar, Süryani, Keldani ve Ermeni Hristiyanların haklarını korumak adına bölgede yeni askeri operasyonlar gerçekleştirebileceği ihtimali dikkate alınmalıdır. Böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi durumunda; Suriye rejimi başta olmak üzere İran, ABD, Rusya ve bölgede yaşayan Kürtlerin sergileyeceği yaklaşımlar bölgenin geleceğinin şekillenmesinde etkili olacaktır. Ayrıca, Astana ve Soçi görüşmeleriyle Suriye krizinin çözümünde Rusya ve İran ile müzakere masasına oturan Türkiye, NATO üyesi olmanın verdiği avantajı kullanarak ABD, AB ve bölge ülkelerinin de destek vereceği siyasi bir çözüme katkı sağlayabilecektir.

4.2.3. Başkan Obama'nın II. dönemi ve sonrasında ABD'nin Libya politikası

Başkan Obama'nın ilk dönemindeki Libya politikası, dünya ve Amerikan kamuoyu ile Ortadoğu coğrafyasında en çok tartışılan konu başlıklarından biri olmuştur. Başkan Obama'nın Irak ve Suriye politikasının aksine Libya'ya yönelik "geriden liderlik etme" stratejisini uygulayarak NATO ülkeleriyle ortaklaşa gerçekleştirdiği askeri operasyon Libya'nın yıkımına yol açmıştır. Kaddafi'nin devrilmesi sonrasında Libya'nın kaosa sürüklenmesi ve radikal grupların ülkedeki etkisini arttırması, ABD'nin yaşanan kaosu ortadan kaldıracak bir plan üzerinde çalışması gerektiğine yönelik analizlerin yapılmasına yol açmıştır. Ancak ne ABD ve NATO müttefikleri ne de BM, Libya'daki kaotik ortamı ortadan kaldıracak bir strateji ortaya koyamamıştır. Başkan Obama, Libya politikasını gözden geçirmek durumunda kalmış ve eski Dışişleri Bakanı Clinton'ın etkisiyle şekillenen politikasından uzaklaşmaya çalışmıştır. Başkan Obama, Fransa ve İngiltere başta olmak üzere Kaddafi'nin devrilmesi amacıyla gerçekleştirilen operasyona katılmış olan NATO üyesi ülkelerinin Libya'da çözüm için çaba harcamamalarından rahatsızlık duymuştur. Libya'da işbirlikçi güvenlik ve seçici angajman stratejileri doğrultusunda liberal müdahaleci bir yaklaşım sergilemiş olan Obama, ikinci döneminde müttefiklerinin de yaklaşımlarının etkisiyle Amerika içindeki sorunlara odaklanmaya çalışmıştır. Libya'nın bölünmesi ve radikal grupların etkisini arttırması karşısında kayıtsız kaldığı için eleştirilen ABD ve NATO ülkeleri, Libya'dan edinilen tecrübeler sayesinde Irak ve Suriye

krizinde daha temkinli bir politika izlemişlerdir. ABD'nin Irak ve Suriye'de olduğu gibi Libya'da da kaosu sonlandıracak ve barışı getirecek çözüm planı ortaya koyamaması, Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında Amerika'ya olan öfkenin yeniden artmasına ve dünyada Amerikan liderliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile küresel güçlerin müdahil olduğu Libya krizi, Obama'dan Trump'a miras olarak kalmıştır.

Libya, NATO müdahalesinin ardından istikrarsızlığa sürüklenmiş ve uzun yıllar boyunca siyasi kargaşanın hakim olduğu bir ülke haline gelmiştir. Kaddafi'nin devrilmesinin ardından yapılan barış anlaşmaları ve geçiş hükümetleri başarısız olmuş ve ülke iç savaş sürecine girmiştir. Libya'da, şehir ve petrol kaynaklarının kontrol edildiği üç rakip hükümet kurulmuştur. Libya'da BM'nin barış sürecinin hayata geçmesi için getirdiği çözüm önerilerinin de uygulanmasının mümkün olmadığı koşullar söz konusu olmuştur. Ayrıca, Libya'nın çöküşü El Kaide ve IŞİD gibi silahlı cihatçı grupların etkisini arttırmasına zemin hazırlamıştır. Kaddafi'nin cephaneliğinde bulunan silahlar Afrika ve Ortadoğu'daki militanların eline geçmiştir. El Kaide ve IŞİD, Libya'da örgütlenerek savaşçıları eğitmiş, insan ticareti yapmaya başlamıştır. Libya'daki istikrarsızlıktan faydalanan El Kaide ve IŞİD, Libya üzerinden komşu devletlere ve Avrupa'ya saldırı planları yapma fırsatı bulmuşlardır. Libya, zamanla küresel cihatçı hareketlerin faaliyetlerini yürüttükleri önemli bir merkez haline gelmiştir (Estelle, 2017: 1).

Kaddafi'nin devrilmesinin ardından terör örgütlerinin yanı sıra aşiretler de kurulmaya çalışılan demokratik sistemde hayati rol oynamaya çalışmıştır. Arap ve Berberilere dayanan ülkenin önde gelen aşiretleri; Tuareg, Tarhuna, Varfalla, Kadhafa, Mağariha, Zintan, Beni Süleyman ve Ubeyde, Braada, El Avakir'dir. Kadhafa, 2011 öncesindeki Libya'da en ağır silahlara sahip olan Kaddafi ve ailesini korumakla görevli olan aşirettir. Trablus nüfusunun üçte birini Tarhuna aşireti oluşturmaktadır. Ayrıca, Libya'daki diğer aşiretlerin Tunus, Nijer, Çad, Cezayir ve Mali'de üyeleri bulunmaktadır (Yaycı, 2019: 49-50).

2012-2014 yılları arasında Parlamento ve yeni anayasa hazırlanması için Anayasa Komisyonu seçimlerinin şeffaf bir şekilde yürütülmesine çalışılmasına karşın seçimlere katılım oranları düşük kalmış, adaylara ve seçmenlere yönelik tehditler ve bu süreçte çıkarılan kanunlar siyasi rekabetin adil bir şekilde yürütülmesine engel oluşturmıştır (Blanchard, 2018). Temmuz 2012'de 3,5 milyon seçmenin oy kullandığı seçimleri Mahmud Cibril kazanmıştır. Fransa'nın Cibril'e olan desteğine rağmen 23 Ekim 2012'de Cibril hükümeti feshedilmiş ve 31 Ekim'de Abdulrahim Kib'in başbakan olduğu yeni kabine kurulmuştur. 7 Temmuz 2012'de ise Geçici Ulusal Konsey yerine 200 üyesi olan Ulusal Genel Kongre oluşturulmuştur. Ulusal Kongre Başkanlığı'na, parlamentodaki tüm grupların desteğiyle Muhammed Yusuf El Mugaryef seçilmiştir. Ancak Kaddafi rejiminde üst düzeyde görev yapmış kişilerin siyaset yapmalarını engelleyen "siyasetten men" kanunu nedeniyle Mugaryef istifa etmek durumunda kalmıştır. Mugaryef'in ardından göreve gelen Ali Zeydan ise Hafter'in askeri darbe girişiminin ardından ülkenin güvenlik sorununu çözemediği gerekçesiyle Kongre'den güven oyu alamamıştır. Zeydan'ın ardından Ulusal Genel Kongre tarafından Savunma Bakanı Abdullah el-Sani

geçici olarak başbakan seçilmiştir. Geçiş sürecinde ülkeyi yönetmekle görevli Sani de Hafter'in darbe girişimine maruz kalmış ve bu gelişme üzerine Sani'nin çağrısıyla Ulusal Genel Kongre kendini feshetmiştir (Acet, 2018: 145-146).

Libya'da 2011 yılından itibaren devam eden ideolojik, bireysel ve finansal gerginlikler ulusaşırı rekabetin etkisiyle 2014 yılında daha da derinleşmiştir. Libya'daki anlaşmazlık konuları arasında yönetim, askeri komuta, ulusal finansman ve petrol altyapısının kontrolü yer almıştır. Silahlı milis gruplar ve yerel olarak örgütlenmiş siyasi liderler halkla ilişkilerde en belirleyici aktörler haline gelmiştir. Libya'daki hukuksuzluğun sürmesi, milislerin, suçluların ve radikal dinci terör gruplarının cezasız kalmasına yol açarak sivil halkın hak ve güvenliğini tehdit altına sokmuştur. Sivil halkın yaşadığı sıkıntıları dikkate alan ABD Afrika Komutanlığı (AFRICOM) Libya'da istikrar için siyasi çözümün önemini vurgulamıştır (Blanchard, 2018).

ABD ve Libya'daki krize müdahil olan aktörler açısından Kaddafi sonrasındaki süreçte Libya konusunda dikkate alınması ve üzerinde önemle durulması gereken konular:

- Libya'dan kaynaklanan ulus ötesi terörizme ve suça ilişkin tehditler,
- Libya petrol ve doğal gazının güvenliği ve ihracatının sürmesi,
- Libya'nın, Avrupa sınırlarlarına doğru mültecilerin ve göçmenlerin geçişinde transit bir ülke olması,
- Libya'daki cephaneliklerin ve konvansiyonel olmayan silahların korunması,
- Libya'nın bölgesel politik mücadeleye yönelmesidir (Blanchard, 2018: 4).

ABD, Libya'ya yönelik politik angajmanında sorunlarla karşılaşmıştır. Başkan Obama, Amerikan ordusunu Irak ve Afganistan'dan kurtarmaya çalışırken, üçüncü bir Müslüman ülkede savaşa girmekten kaçınmak amacıyla Libya krizine müdahil olan yabancı aktörlere yönelik özellikle hassas bir yaklaşım sergilemeye çalışmıştır. Obama, Libya'da en acil çıkarları olan Avrupalı müttefiklerinin askeri müdahale konusunda ve çatışma sonrası yeniden yapılanmada daha önemli roller oynamalarını istemiştir. Amerikan yönetiminin, sorumluluğu müttefiklerle paylaşarak Libya'daki krizi en az kayıpla atlattırma çalışmasına karşın ABD, Bingazi saldırısında da görüldüğü gibi Libya'da büyük trajediler yaşamıştır (Mezran ve Varvelli, 2017b: 92-93).

Obama'nın Kaddafi sonrasında Libya'ya yönelik bir strateji geliştirememesinde Amerikan kamuoyunun ve siyasi elitin tutarsız yaklaşımı etkili olmuştur. Özellikle Cumhuriyetçi senatörler, Obama'nın Libya politikasında bölünmüşlerdir. ABD'nin Libya'da daha aktif bir rol alması gerektiğini düşünen senatörler olduğu gibi; Washington'ın Libya'nın geleceğini şekillendirmede başarısız olmasının Amerikan imajına zarar vereceğini düşünen senatörler de olmuştur. Cumhuriyetçi Senatör Michele Bechman, Libya'ya insani nedenlerle müdahale edilmesinin başka ülkelere de benzer bir şekilde müdahale edilmesinin önünün açacağı gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Libya'ya müdahalenin Amerikan çıkarlarına uygun olmadığını vurgulamıştır. John McCain ise "Kaddafi'yi devirme stratejimiz başarılı olmazsa uzun süreli kanlı bir iç savaşa girebiliriz" değerlendirmesini yapmıştır. Bazı Cumhuriyetçi senatörler ise Obama'nın Libya' da daha agresif bir politika

izlemesi gerektiğini savunmuşlardır. Demokratik Partili senatörlerden de Libya konusunda benzer uyarılar gelmiştir. Ohio Senatörü Dennis Kucinich, Obama'yı "Ülke içinde işler iyi gitmezken biz dünyada ejderha avına çıktık" şeklinde eleştirmiştir. (Amerikan Halkı Libya'ya ABD'nin Askeri Müdahalesine Karşı, **Amerikanın Sesi**, 01.04.2011). Libya'ya yönelik askeri müdahaleye karşı çıkan senatörlerin yorumlarının doğruluğu ortaya çıkmıştır.

Obama'nın Libya politikasına yönelik en sert eleştiriler Teksas Senatörü John Cornyn tarafından yapılmıştır. Özellikle Obama'nın ikinci kez başkan seçildiği seçim kampanyası sürecinde eleştiriler artmıştır. Cornyn, Obama ekibinin, Amerikan büyükelçisinin öldürülmesi esnasında ve Kaddafi'nin devrilmesinin ardından gelen dönemde başarılı bir Libya politikası inşa edemediğini öne sürmüştür (Camia, 2013). ABD Başkanı Donald Trump da seçim kampanyasında Clinton'u hedef alarak "Clinton Ortadoğu'yu felakete sürükledi" sözlerini kullanmıştır. Clinton'ın Dışişleri Bakanlığı yaptığı 4 yıllık süre sonucunda Ortadoğu'nun kaosa sürüklendiğini, Suriye ve Irak'ta yaşanan iç çatışmaların terörizme ve mülteci akınlarına yol açtığını savunmuştur. Trump seçim kampanyasında "Hillary Clinton'un Obama tarafından Dışişleri Bakanlığına getirilmesinden sonra Amerika daha az güvenli, dünyada da daha az istikrarlı hale geldi. Gelin, Clinton'u mağlup edelim. Clinton 2009'da daha henüz göreve getirilmeden önce IŞİD diye bir örgüt yoktu" ifadelerini kullanmıştır (Samar, 2016). Trump'ın seçim kampanyasındaki sözleri, ABD'nin Ortadoğu politikasında yaşadıkları sorunların kaynağı olarak Clinton'u gördüğünü göstermektedir.

Başkan Obama'nın Libya'ya askeri müdahale yöntemiyle müdahale etmesinde insani krizleri önleme düşüncesi ve dönemin Dışişleri Bakanı Clinton, ABD'nin BM Büyükelçisi Susan Rice ve Obama'nın özel asistanı Samantha Power gibi bürokratlar etkili olmuştur. Clinton, Rice ve Power, Libya'da Ruanda Soykırımı'na benzer bir durumun yaşanabileceği noktasında Başkan Obama'yı etkilemişlerdi (Blomdahl, 2016). Ancak Libya'daki gelişmelerin askeri müdahale sonrasında kötüye gitmesi Obama'nın Libya politikasında ve çalışma ekibinde revizyona gitmesine yol açmıştır. Obama'nın ikinci döneminde ABD'nin BM Büyükelçisi olarak Rice'ın yerine Power'ı atması ve özellikle de Büyükelçi Stevens ve üç Amerikalı diplomatın öldürülmesinden sorumlu tutulan ve bu nedenle Kongre önünde yanıt vermek zorunda kalan Clinton'ın yerine; dışişleri bakanlığına Vietnam Savaşı'na karşıtlığıyla bilinen ve dış politikada müzakere ve diplomasiye ağırlık veren John Kerry'i atamasıyla Libya politikasında da değişikliğe gitmek istediğini göstermiştir.

Eski Dışişleri Bakanı Clinton'ın Amerikan kamuoyunda büyük rahatsızlık yaratan Libya politikası, Libya'daki gidişatın giderek kötüleşmesine neden olmuş ve bu yanlış politika 2016 yılındaki ABD başkanlık seçimlerinde Demokratik Parti'nin seçimleri kaybetmesinde etkili olmuştur. Rasmussen araştırma şirketinin telefon yoluyla gerçekleştirdiği ankete göre; Amerikan kamuoyunun yüzde 46'sı Bingazi'de Amerikan Büyükelçisi ve Amerikalı diplomatların öldürülmesi olayının 2016 yılında başkan adayı olması durumunda Clinton'a zarar vereceğini belirtmiştir (Rasmussen, 2014). Nitekim 2016 yılındaki seçimlerde Trump'a karşı yarışan Clinton, seçim kampanyası sürecinde

Libya politikası nedeniyle Cumhuriyetçiler tarafından eleştirilmiştir. Libya'daki olumsuz gelişmeler Amerikan siyasetine doğrudan etki ederek Cumhuriyetçilerin gücünü arttırmasına neden olmuştur. Obama başkanlığının ikinci döneminde demokrasinin yayılması idealizminden büyük ölçüde uzaklaşmasına rağmen ne Amerikan kamuoyunu tatmin etmeyi ne de Libya'yı istikrara kavuşturmayı başaramamıştır.

Libya'da kötüleşen durum ABD, Avrupa ve bölge ülkeleri açısından olumsuz koşulların yaşanmasına neden olmuştur. Selefi cihatçı gruplar, Libya çöllerini kendileri için güvenli bölge haline getirmeye başlamıştır. Libya'daki koşullar, Tunus'un istikrarsız hale gelmesinde, Mısır ve Cezayir'in ise zayıflamasında etkili olmuştur. ABD'nin bölgedeki çıkarları açısından önemli olan müttefiklerinin zarar görmesi söz konusu olmuştur. Libya krizi, uluslararası toplumun göç gibi krizleri kaldıramayacağı bir dönemde ortaya çıkmıştır (Estelle, 2017: 1-2). İronik bir şekilde NATO'nun Libya müdahalesini savunanlar, Tunus ve Mısır'daki ayaklanmaların barışçıl bir şekilde devam etmesi için Libya'daki gibi bir eylemin gerekli olduğunu savunmuşlardır. Ancak NATO'nun Libya müdahalesinden en çok etkilenen ülkelerden biri Suriye olmuştur. Libya'ya yönelik askeri müdahaleden önce Suriye'deki protestolar nispeten barışçıl bir şekilde gerçekleşmekteydi. Ancak Libya müdahalesinin ardından Suriyeli protestocuların da silahlanmasıyla birlikte protestolar şiddet eylemlerine dönüşmüştür (Keeping, 2017: 17).

Obama, Libya kriziyle birlikte Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı yönetme ve yönlendirmenin olanaksız olduğunu anlamıştır. Obama, Ortadoğu'da IŞİD terörünün ortaya çıkmasıyla birlikte en az bir nesil boyunca Ortadoğu'nun istikrara kavuşamayacağını düşünmüştür. Eski Dışişleri Bakan Yardımcısı ve Obama'nın 2013-2015 yılları arasında Ortadoğu ve Kuzey Afrika danışmanı Philip Gordon: "Irak'ta Amerika müdahalede bulundu ve işgal etti sonuç ağır bir felaket oldu. Libya'da Amerika müdahalede bulundu ve işgal etmedi sonuç ağır bedelli bir felaket oldu. Suriye'de Amerika ne müdahalede bulundu ne de işgal etti sonuç yine felaket oldu, Yemen'de drone saldırılarına ve aktif diplomasiye inandı ve sonuç pahalıya mal olan bir felaket oldu" açıklamasında bulunmuştur (Rose, 2015). Neoklasik realizmin önde gelen yazarlarından Gideon Rose, Obama'nın Ortadoğu'da doğru hamleler yapmaya çalıştığını savunmuştur. Ortadoğu'da ABD ve müttefiki Avrupalı güçlerin Ortadoğu'da hangi adımı atarsa atsın sonucun bir türlü değişmemesi, Obama'yı bölgede çeşitli grupları ve tarafları kapsayıcı ve uzlaştırıcı bir rol üstlenmeye sevk etmiştir.

ABD'li yetkililer ve diğer uluslararası aktörler 2014 yılından itibaren Libya'daki çeşitli grupları ve tarafları kapsayıcı bir hükümetin kurulması için çalışmaktadır. BMGK, Libya'da siyasi geçişin sağlanmaya çalışıldığı süreçte; barışın, güvenliğin ve istikrarın sağlanmasına veya bunu destekleyecek adımlar atılmasını engelleyen kişi ve gruplara seyahat ve mali yasaklar konmasına izin vermiştir. BM'nin Libya'nın istikrarı için silah ambargosu veya barış sürecini engelleyen bazı kişi ve gruplara yaptırım uygulanabileceğine ilişkin düzenlemeleri doğrultusunda; ABD yürütme organları, Libya'daki siyasi geçiş sürecine zarar verenlere karşı silah ambargosu uygulanması için gerekli yasal düzenlemeleri yapmaya başlamıştır (Blanchard, 2018). 2014 yılında ABD, Libya Temsilciler Meclisi ve Anayasa Hazırlama Komisyonu tarafından olumlu bir

gelişme olarak değerlendirilen BM'nin Libya'ya ilişkin 2174 sayılı kararına destek vermiştir. Ardından Başkan Obama, 2016 yılında 13726 sayılı yürütme emriyle Libya'nın birleştirilmesi amacıyla kurulan Libya Birlik Hükümeti'ni desteklemiştir. Ancak, Amerikan yönetiminin Libya'nın birliği için gösterdiği çaba sonuçsuz kalmış ve Libya bölünmüştür.

ABD ile uluslararası ve bölgesel aktörlerin dahil olduğu sürecin ardından Libya Hükümeti, Haziran 2014'te biri Trablus diğeri Tobruk'ta olmak üzere ikiye bölünmüştür. Libya'da Trablus hükümetini destekleyen Katar ve Türkiye ile Tobruk hükümetini destekleyen Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün, Suudi Arabistan ve Rusya arasında rekabet yaşanmaktadır. Libya'nın batısındaki Trablus hükümeti ile doğusundaki Tobruk hükümeti, başkentleri dışında çok büyük bir alanı kontrol edememiştir. Libya'daki hükümetin Trablus ve Tobruk olarak ayrışmasıyla yaşanan kaotik ortam IŞİD'in Libya'ya girmesi kararında etkili olmuştur (Winer, 2019: 10-11). Libya'nın bölünmesi ve IŞİD'in Libya'ya girmesi üzerine Mısır ve BAE, Hafter'e siyasi ve askeri destek (istihbarat paylaşımı) vermiştir. Hatta Mısır uçakları, Hafter'e destek olmak amacıyla IŞİD unsurlarına yönelik hava saldırıları düzenlemiştir (Yaycı, 2019: 56).

Libya'nın kurucu meclisi Genel Ulusal Kongre, Kaddafi'nin devrilmesinin ardından geçiş sürecinin yürütülmesinde ve Libya Anayasası'nın hazırlanmasında görev üstlenmesine rağmen Libya'nın bölünmesini engelleyememiştir. 200 üyeye sahip Genel Ulusal Kongre, Libya tarihinin ilk çoğulcu demokratik meclisiydi. Ancak Genel Ulusal Kongre'nin milislere söz geçirememesi, demokratik kurumları sürdürecekt ve ülkede düzeni sağlayacak bir güçten yoksun olması, Libya'nın ikiye bölünmesine yol açmıştır (Sims ve Bergen, 2018: 10; Kurtuluş, 2020). Libya'nın içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlığa çözüm bulunması amacıyla Ocak 2015'te Cenevre'de BM aracılığıyla görüşmeler yürütülmüştür. Görüşmenin ardından "Libya Siyasi Anlaşması" şekillenmiştir. Bu anlaşmayla, yaşanan çatışmalara ve krizlere çözüm bulunması amacıyla ulusal birlik hükümeti kurulması planlanmıştır. Kurulan ulusal birlik hükümetinin başına seçimle Feyiz es Serrac geçmiştir. Ancak Libya'nın doğusundaki Hafter güçlerinin saldırıları, siyasi geçiş sürecinin askeri darbelerle engellemesi ve yaşanan ekonomik bunalım ülkede istikrarın bir türlü sağlanamamasına neden olmuştur (Acet, 2018: 146).

Libya'nın bölünmesinin ardından Trablus merkezli Başbakan Serrac yönetimindeki Libya Birlik Hükümeti, Kaddafi'nin devrilmesinin ardından BM tarafından tanınmış olmasına, siyasi geçişin sağlanmasında ve gücün konsolide edilmesinde önemli görev üstlenmesine rağmen Halife Hafter yönetimindeki Libya Ulusal Ordusu'yla çatışma içerisine girmek durumunda kalmıştır. 2014 yılının ortalarında "Onur Operasyonu" ile ön plana çıkan ve ülkenin doğu kesimini kontrol eden Libya Ulusal Ordusu, ülkedeki etkisini zamanla giderek arttırmıştır. Hafter ve ona destek veren güçlerin İslâmcı milislerle üç yıl boyunca savaşıması, Libya Ulusal Ordusu'nun yabancı ülkelerin desteğini almasını sağlamıştır (Sims ve Bergen, 2018: 10; Kurtuluş, 2020).

Libya, çeşitli düzeylerde yansımaları olan politik, ekonomik ve kurumsal açıdan belirsizliklerin yaşandığı bir aşamadan geçmektedir. Libya'daki belirsizlikler ülkenin genelinin kontrol altına alınabildiği bir güvenlik örgütlenmesinin oluşturulmasına engel

oluşturmaktadır. Libya'da tek bir merkezi hükümetin bulunmaması sınırları geçirgen hale getirmiş ve Akdeniz'deki göç akışı da dahil olmak üzere ulusötesi insan ticaretinin yapılmasına izin vermiştir. Libya'da hem Tobruk'taki Temsilciler Meclisi hem de Trablus'taki Feyiz es Serrac liderliğindeki Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) çıkmaza girmiştir (Mezran ve Varvelli, 2017b: 7).

Tablo 49. Libya'ya Ait Temel Ekonomik Veriler

Yıllar	GSYİH (Milyar \$)	Büyüme (%)	Enflasyon (%)	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyar \$)
2008	87.14	3,8	1,8	61.9	21.7
2009	63.02	2,1	2,4	37.1	22.0
2010	60.70	4,3	3,3	38.9	24.6
2011	35.69	-11,3	26,6	16.4	11.2
2012	59.60	-9,1	3,6	44.8	18.1
2013	46.61	-6,4	3,8	38.4	27.1
2014	41.14	-5,2	5,0	25.3	25.7
2015	41.14	-6,4	9,0	15.9	22.6
2016	41.10	-5,7	3,6	10.5	11.2

Kaynak: Acet (2018: 118).

ABD ve koalisyon güçlerinin gerçekleştirdiği askeri operasyonun, ekonomik açıdan Libya'ya büyük zarar verdiği görülmektedir. 2008 yılında neredeyse 90 milyar doları bulan gayrisafı yurtiçi hasılanın 2013 yılından itibaren büyük bir düşüş kaydederek 40 milyar dolar civarına düştüğü görülmektedir. Yıllık yüzde 4 civarında pozitif bir büyüme kaydeden Libya'nın askeri müdahalenin ardından negatif büyüdüğü görülmektedir. Askeri müdahalenin Libya'nın ihracatına büyük bir darbe vurduğu görülmektedir. 2008 yılında 60 milyar doların üstünde olan ihracatın 2016 yılına gelindiğinde neredeyse 10 milyar dolara düşmesi Libya ekonomisinin uğradığı zararı açıkça ortaya koymaktadır. İhracatı ithalatının çok üzerinde olan Libya'da, yaşanan siyasi istikrarsızlıkların sonucunda 2014 yılından itibaren ithalatın ihracattan fazla hale gelmesi yaşanan ekonomik bunalımı gözler önüne sermektedir. ABD ve NATO müttefiklerinin Libya'yı ekonomik açıdan bunalıma sürükledikleri yukarıda yer alan veriler ışığında net bir şekilde görülmektedir.

Libya ekonomisinin kötüleşmesinde ülkedeki güvensizliğin petrol ve gaz endüstrisini doğrudan etkilemesi etkili olmuştur. 2013-2014 yıllarında kilit önemdeki petrol ihracat terminallerinin büyük zarar görmesi söz konusu olmuştur. 2013 yılının Temmuz ayında çalışanların greve gitmesi ve Petroleum Facilities Guard (PFG) isimli Libya petrol şirketinin çalışmalarını yürütemez hale gelmesi, "petrol hilali" olarak adlandırılan Brega, Rans Lanuf, Sidra ve Zueitina'nın yanı sıra Tobruk terminalinin de kapanmasına neden olmuştur. Libya Ulusal Şirketi (NOC) Sirte Körfezi'ndeki tüm ihracat terminallerinde yaşanan sıkıntıları örnek göstererek; uluslararası ortaklarla yaptıkları sözleşmeleri yerine getiremeyeceklerini açıklamıştır. Sirte Körfezi'ndeki petrol terminalleri birçok kez el değiştirilerek silahlı çatışmalardan en çok etkilenen bölge haline gelmiştir. Libya'nın Petrol bölgelerindeki güvensiz ortam, 2014-2017 yılları arasında üretimde oynaklığa neden olmuştur (Barltrop, 2019: 16).

Libya'da İslâmcı silahlı grupların da dahil olduğu milislerin sayısının giderek artması yabancı petrol şirketleri için de risk oluşturmaktadır. Şubat ve Mart 2015'de yerel milisler Mabruk'taki petrol alanına saldırmış ve bu alanı kontrol altına almıştır. Mart 2015'te

kendilerini IŞİD üyesi olarak tanıtan bir grup al Ghani petrol alanına (Sirte Havzasında) saldırarak 8 güvenlik görevlisini öldürmüş ve Avusturya'ya ait petrol şirketinde çalışan 9 yabancıyı kaçırmıştır. Ayrıca 2015 yılının Temmuz ayında Sirte'ye uzak olan bir bölgede dört İtalyan inşaat işçisi Melithal, petrol ve gaz sahası yakınında kaçırmıştır (Barltrop, 2019: 17-18). IŞİD ve silahlı grupların enerji noktalarına yönelik saldırıları hem küresel petrol şirketlerini hem de Libya ekonomisini olumsuz etkilemiştir.

Obama'nın işbirlikçi güvenlik ve seçici angajman stratejisini uyguladığı Libya'da siyasi, ekonomik ve askeri açıdan büyük bir yıkımın gerçekleşmesi, ABD'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika stratejisini reforme etmesine yol açmıştır. Başkanlığının ikinci döneminde hem Ortadoğu genelinde hem de Irak ve Suriye'de yıkıcı bir politika izlemekten uzak duran Obama, bölgenin demokratikleşmesinin ve siyasi açıdan istikrara kavuşmasının kolay olmadığını çok net bir şekilde kavramıştır. Bu durum Bush döneminde askeri yöntemler kullanılarak bölgenin demokratikleştirilmesi politikasının büyük ölçüde terk edilmesine yol açmıştır. Kaddafi'yi devirmek isteyen ve bu amaç doğrultusunda Bush'tan farklı olarak tek başına hareket etmek yerine NATO'yu kullanarak yıkıcı bir politika izlemiş olan Obama, demokrasinin yayılması idealizminde müttefiklere güvenilmeyeceği gerçeğiyle de yüzleşmek durumunda kalmıştır. Obama, ikinci döneminde hem Libya hem de Ortadoğu genelinde idealist yaklaşımdan büyük ölçüde uzaklaşarak realizmin daha ağır bastığı bir politika izlemeye başlamıştır.

ABD ve NATO müttefiklerinin Libya müdahalesi, Kaddafi yönetiminin devrilmesini sağlamasına rağmen Kaddafi sonrasındaki sürecin inşa edilmesinde yaşanan başarısızlık, Libya'da terörizmin ve küresel rekabetin tırmanmasına ortam hazırlamıştır. Libya müdahalesi, gerekçeleri, kapsamı ve sonuçları açısından R2P'nin uluslararası hukuk açısından yerini iyileştiremediği gibi, müdahalenin yerinde ve tutarlı olması bakımından da şüpheyile karşılanmasına neden olmuştur (Acet, 2018: 148).

Libya krizinin yaşanması ve Kaddafi'nin devrilmesine ilişkin tarihsel bir perspektiften kapsamlı değerlendirmelerde bulunan Türkiye'nin Eski Trablus (Libya) Büyükelçisi Uluç Özüiker'e göre:

Libya krizini Ortadoğu bütünlüğünün içinde görmek gerekmektedir ve Libya'daki gelişmeler (Soğuk Savaş sonrasında) yeni dünya düzeni kurulamadığı için, başatlar arasındaki bilek güreşinin buraya uzamasıdır. Bugün Libya'da en basit şekliyle Cufra askeri hava alanı var ve (Rusya) bu hava alanında oturma müsait olmak istiyor. Diğer taraftan Sirte (önemli bir nokta), Sirte'nin önemi çok basit, bura petrol hilali olarak adlandırılır, Libya'nın petrol ihracatının yüzde 60'ı buradan yapılır. Esas itibarıyla yükleme ve biriktirme vs. bu tesisler de Sirte civarındadır. Serrac geldi fakat Sirte ve Cufra'ya kadar ilerleyemiyor. Ateşkes dendi, ateşkesi onlar da kabul ettiler. Aslında bilek güreşi Rusya ile ABD arasında, diğerleri onların piyonu. Libya Büyükelçisi iken Kaddafi ile çok yakın dost oldum. ABD'nin olmazsa olmaz önem taşıdığı bir dönemden bahsediyoruz biz. 1986 yılında Londra'dan uçaklar kalktı ve Kaddafi'yi öldürmeye gitti. O tarihte SSCB'nin öyle bir gücü yoktu. Brejnev doktrini vs. Sovyetler çökme notasına gelmişti. Berlin duvarı çöktü. Bu koşullar altında ABD kendi hegemon gücünü kabul ettirebilmek amacıyla baskı yapıyordu. Lockerbie'de (İskoçya'nın güneyindeki bir kasaba), uçağı düşürdüler, Libyalılar düşürdü, ABD bunun intikamını almak için Libya'yı vurmaya ve Kaddafi'yi görevden almaya yönelik bir politika yürüttü. Bunun karşılığında da Kaddafi'nin kendini koruması gerekiyordu başından itibaren. Kaddafi nasıl kendini savunacak? Rusya (SSCB) ile yakınlaşacaktı. Oradan (Rusya'dan) silahını aldı. Biriyle bütünleşmesi gerekiyordu, Kaddafi bu bütünleşmeyi (Mısır'da öyleydi bir zaman) gerçekleştirmek için bu koşullar altına Rusya'ya gitti, sonra vazgeçti. Kaddafi/Libya

topyekûn Rusya ile yakınlaştığı zaman bambaşka sıkıntılarla karşılaştı ve gördü ki; ABD ile iyi geçinemediği takdirde bir yere gidilebilme şansı yoktur. Kaddafi o zaman kabulleneyim bu durumu, neyse bunun bedelini ödeyeyim ve (ülkemi) 20 yıllık ABD ambargosundan kurtarabilecek ne lazımsa onu yapayım diye düşündü. ABD ile İngiltere Libya'ya girdiler, nasıl girdiler? Petrol sahalarına girdiler. Şimdi Fransa'nın bu hoşuna gitmedi. Fransa tahrik etmiştir Kaddafi'nin ölümünü, ben de olacağım burada diye. ABD'nin burada herhangi bir şekilde müdahaleci olmasına gerek yok, zaten ABD, Kaddafi'den istediğini (petrolü) almakta; (ancak) Kaddafi'yi elimine ettiler, yok ettiler. Bu kapsam içinde Rusya başka türlü ortaya çıkmıştır. Libya'daki gelişmeleri Ortadoğu bütünlüğü içinde görmek lazımdır (Uluç Özülker, kişisel görüşme, 31 Ağustos 2020).

Aslında Kaddafi, Arap Baharı'nın öncesinde ABD ile yaşadığı sorunları gidermek amacıyla pek çok girişimde bulunmuştur. Kaddafi, nükleer ve kimyasal silahlara sahip olmak için yüksek miktarda harcama yapmış olmasına karşın bu isteğinden 2003 yılında vazgeçerek elinde bulundurduğu silahları ABD ve İngiltere'ye vermiştir. Ayrıca Lockerbie olayının ardından ambargoya uğrayan ve dünya kamuoyunun baskısına maruz kalan Kaddafi, yaşadığı bu sıkıntıdan kurtulmak için milyar dolarlarca para harcamıştır. Kaddafi, sadece uçakta ölen 270 kişinin ailesine tazminat ödenmekle kalmamış, bu davanın sürdüğü yıllarda dünyanın tanınmış pek çok devletinin liderine ve aracı kurumlarına para vermek durumunda kalmıştır (Kışlakçı, 2013: 197). Ancak Kaddafi'nin, Saddam'ın akıbetine uğramamak için Bush'la anlaşması ve BM yaptırımlarından kurtulması, iktidarda kalmasını sağlayamamıştır.

Libya, Kaddafi'nin devrilmesinin ardından El Kaide çizgisindeki radikal İslâmcı örgütlerin önemli bir merkezi olmuştur. Libya'da birçok cihatçı örgüt faaliyet göstermiştir. Libya İslâmi Mücadele Grubu, Nusrat El İslâm ve el-Müslüman, Ansar El Şeriat, Bingazi Devrimciler Şura Konseyi, Derna'daki Şura Mücahidleri Konseyi ve IŞİD Libya'da etkili olan örgütler olmuştur. Libya İslâmi Mücadele Grubu, Kaddafi döneminde de faaliyet yürüten resmi olarak yasaklanmış bir örgüttür. Sınırlı sayıdaki militana sahip örgüt geçmişte Kaddafi'ye suikast girişiminde bulunmuştur. Nusrat El İslâm ve el Müslüman örgütü Mart 2017'den itibaren aktif hale gelmiştir. Ağırlıklı olarak Libya'da faaliyet gösteren örgüt, Libya'nın güneybatısında operasyonlarını sürdürmektedir. Ansar El Şeriat'i örgütü ise 2011 yılından itibaren faaliyet göstermeye başlamış ancak Mayıs 2017'de Bingazi şubesi dağılmıştır. Örgüt, Bingazi, Derna, Sirte ve Ecdebiye'de faaliyet göstermiştir. Libya'da selefi radikal akımın yükselmesinde önemli ölçüde etkisi olmuştur. Bingazi Devrimciler Şura Konseyi ise 2014 yılının Haziran ayından itibaren Bingazi'de operasyonlarını gerçekleştirmektedir. Yerel polis ve askeri güçleri hedef alan örgütün 5 bin civarında militanı bulunmaktadır. Derna Şura Mücahidleri Konseyi ise Aralık 2014'ten itibaren aktif bir şekilde faaliyet yürütmektedir. Yaklaşık 3 bin militanı olan örgüt Derna ve çevresinde faaliyet yürütmektedir. IŞİD ise 2014 yılından itibaren Libya'da faaliyet göstermeye başlamış ancak 2016 yılına kadar anlamlı bir ilerleme kaydedememiştir. 5 binin üstünde militana sahip olan örgütün liderliğini Jalal el-Din al-Tunisi, Abu Hanifa al-Muhajir ve Abu Talaha el-Tunisi üstlenmiştir. Belli bir merkezi olmayan örgüt; Bingazi, Sirte, Ubari ve Sebha çevrelerinde faaliyet göstererek Libya'da dağınık şekilde faaliyet yürütmektedir. Örgüt 2015 yılında Sirte yakınlarında petrol tesislerine saldırarak kendisine karşı direnebilecek yönetim organlarını etkisiz hale getirmeye çalışmıştır (Sizer, 2017: 2-7).

Terörizm tehdidi altında kalan Libya halkı ile Irak ve Suriyeli mültecilerin Afrika üzerinden Avrupa'ya göç etmeye çalışması AB'yi tedirgin etmiştir. Türkiye ile Avrupa Birliği arasında yapılan mülteci anlaşmasının ardından Afrika'dan yola çıkarak Akdeniz üzerinden İtalya'ya ulaşmaya çalışan Suriyeli ve Iraklı mültecilerin sayısı da artmıştır. Suriyeli mülteci sorununu Türkiye ile Geri Kabul Anlaşmasıyla çözmeye çalışan Birlik, Libya'da bu isteğini gerçekleştirememiştir. Libya Başbakanı Serrac'ın 2016 yılında "Avrupa Birliği'nin mültecileri bize göndermesini kabul etmeyeceğiz" açıklaması, Birliğin Libya konusunda çözüm üretmesini zorlaştırmıştır (Libya Mültecileri Geri İstemiyor, **DW**, 05.06.2016).

Libyalı mültecilerden en çok etkilenen ülkelerden biri olan İtalya, Trablus hükümetini desteklemesine rağmen Hafter ile de görüşmektedir. İtalyan ENİ petrol şirketinin Bahr Esselam Faz 2 sahasında yüzde 50 hissesi bulunduğu, Melitha ve Sabrata doğal gaz tesislerini modernize ettiği, Cezayir sınırındaki Wafa sahasında yeni sondaj faaliyetleri gerçekleştirdiği belirtilmektedir (Yaycı, 2019: 55). Dolayısıyla İtalya, Libya krizini enerji çıkarları doğrultusunda şekillendirmektedir.

Avrupa gibi mülteci sorunuyla karşı karşıya olmayan ABD'nin Libya politikası, Suriye politikasına paralel şekilde terörle mücadelede desteklenen yerel aktörlerin IŞİD'in ele geçirdiği noktalardan çıkarılması üzerine kurulmuştur. 2012 yılındaki Bingazi saldırısı ve 2014 yılında Trablus'taki Amerikan elçiliğinin kapatılmasının ardından Libya'da diplomatik açıdan varlığı bulunmayan ABD, BM destekli Libya Birlik Hükümeti'ne sınırlı ölçüde diplomatik destek sağlamıştır. Amerikan güçleri, IŞİD'in bölgedeki toprakları kontrol etmesini önlemek için aralıklı olarak askeri operasyonlar gerçekleştirmiştir. Ancak Libya'daki Amerikan stratejisi, El Kaide ve IŞİD gibi küresel terörist tehdidinin tam olarak doğru bir şekilde anlaşılmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. ABD'nin Libya'daki savaşı silahlı saldırılarla kazanamayacağı belirtilmiştir. Libya halkının selefi cihatçı harekete karşı koymasına yönelik bir stratejinin planlanması gerekmektedir (Estelle, 2017: 2).

2012 yılından 2018 yılına kadar olan süreçte Libya'da yaşanan saldırıların pek çoğu Bingazi, Sirte ve Derna'da meydana gelmiştir. IŞİD, 2015 ve 2016 yıllarında Derna ve Sirte'yi kontrolü altında tutmuştur. IŞİD'in kontrol altında tuttuğu Derna ve Sirte'ye yönelik ağır bombardıman gerçekleştirilmesi planlanmasına rağmen sivil halkın zarar görebileceğine ilişkin endişeler söz konusu olmuştur. Ayrıca Libya'da Suriye'deki gibi sivil halkın gördüğü zararları değerlendiren "Suriye İnsan Hakları Ağı" gibi bir yapının olmaması, IŞİD'e karşı Libya halkının koruma altına alınmasını zorlaştırmıştır (Sims ve Bergen, 2018: 7). IŞİD'in 21 Mısırlı Kipti'yi ve 30 Etiyopyalı Hristiyanı öldürmesi, Trablus'ta Corinthia Hotel'ine saldırı düzenlemesi ve Heriga petrol ihracatı limanı ve Mabruk petrol sahası saldırısı, dünya kamuoyunun ve BM'nin ilgisini Libya'ya yoğunlaştırmasına yol açmıştır (Polat, 2015: 390).

Sirte ve Derna gibi kentlerde IŞİD'e karşı yerel direnişlerin başlaması örgütün kalıcılığını tartışmalı hale getirmiştir. Derna Mücahitleri Konseyi'nin "kutsal savaş" ilan ederek yerel halkı IŞİD'e karşı mücadeleye çağırması Derna'nın IŞİD'den kurtarılmasında oldukça etkili olmuştur. Derna'da direnişle karşılaşan IŞİD, Sirte'deki varlığını korumak ve

muhalefeti sindirmek için bölgeye yabancı savaşçı ve silah sevkiyatı yapmaya başlamıştır. BM raporlarına göre bölgedeki savaşçı sayısının 3 bin kişiyi bulduğu ve militanların Mısır, Tunus ve Sudanlılardan oluştuğu belirtilmiştir. IŞİD kendisine biat etmeyen Recep Farcani, Said el Madani ve Muftah el Warfali gibi selefi imamı öldürerek Libya'daki kabileleri baskı altına almaya çalışmıştır (Polat, 2015: 391).

BM'nin girişimleri sonucunda 2015 yılının Aralık ayında Fas'ın Suheyraat kentinde Trablus'taki Milli Genel Kongre ile Tobruk'taki Temsilciler Meclisi arasında sağlanan siyasi uzlaşma sürecinin ivme kaybetmesiyle ülkedeki politik gerilim tırmanışa geçmiştir (Mezran ve Varvelli, 2017b: 7). Libya Ulusal Ordusu'na komutanlık eden General Halife Hafter, Libya'da İslâmi radikalizmle ve radikal örgütlerle mücadelenin lideri olarak siyasi açıdan meşruiyet kazanmayı başarmıştır. Hafter, Libya'da radikal örgütlerden endişelenen grupları bir araya getirmiştir. Hafter, IŞİD ve radikallere karşı uluslararası kampanyanın yürütülmesine destek olarak terörizmle mücadeleyi güçlendirmiştir. Hafter, özellikle Bingazi'de aşırılıktan korkan nüfusun arasında uzlaşmanın sağlanmasında etkili olmuştur. 2016 yılının Eylül ayında Hafter Libya'nın merkezindeki dört ana petrol limanının kontrolünü ele geçirmek için operasyon başlatmıştır. Hafter, Libya'nın ham petrolünün önemli bir kısmının ihraç edildiği petrol terminallerini işgal etmiştir (Mezran ve Varvelli, 2017b: 15).

Libya'nın doğusunda otoritesini tesis etmeyi başaran Hafter güçleri, "Trablus'u özgürleştirme" söyleminin ardından tüm Libya'yı kontrolü altına almak istemiştir. 8 bin kişilik düzenli orduya ve yaklaşık olarak 50 hava aracına sahip olan Hafter güçleri, "teröre karşı savaş" söylemini kullanarak uluslararası aktörlerin desteğini almayı başarmıştır. Milis güçlerle beraber toplam savaşçı sayısı 18 bini bulan Hafter güçleri askeri anlamda Libya'nın en güçlü aktörü haline gelmiştir. Suudi Arabistan destekli Selefi Medhali Milisler, Kaddafi yanlısı milisler, Çadlı ve Sudanlı isyancılar, Arap ve Tuareg kabileler de Hafter'e destek olmaya başlamıştır. Ancak Hafter'e bağlı güçlerin Libya'nın doğusunda insan haklarını ihlal etmesi, Trablus'taki Serrac hükümetini ve onu destekleyen Türkiye ve Katar gibi bölgesel aktörleri rahatsız etmektedir (Halife Hafter'in Libya Ulusal Ordusu Kimlerden Oluşuyor?, **MEPANNEWS**, 02.01.2020).

Libya'daki bölünmeyi dikkate alarak net bir duruş sergilemekten kaçınan ABD'nin, terörizmle mücadele edilmesi dışında ulusal çıkarlarını doğrudan ilgilendiren gelişmeler söz konusu değildir. Ancak derinlemesine analiz yapıldığında Libya krizinin, ABD dış politikasının önemli bir odağı haline gelebileceği düşünülmektedir. ABD'nin müttefiki Mısır ve Cezayir ile Güney Avrupa ülkelerinin karşı karşıya kaldığı mülteci krizi riski, Washington'ın Libya'da daha önemli bir rol üstlenmesi için yeterli bir neden olarak değerlendirilmektedir (Mezran ve Miller, 2017: 5-6). Ancak Libya'da Amerikan ulusal çıkarlarına, Avrupa ve bölge ülkeleri gibi doğrudan bir tehdidin olmaması, Obama yönetiminin ikinci döneminde temkinli bir politika izlemesinde etkili olmuştur. ABD, Libya'da müttefiklerinin hak ve menfaatlerini korumak ve El Kaide-IŞİD çizgisindeki radikal örgütlerle mücadele hedefi doğrultusunda sınırlı ölçüde girişimlerde bulunmuştur.

Libya krizinde Suriye'deki gibi ağır hareket eden Amerikan yönetimi, 2016 yılında IŞİD'e karşı Sirte Savaşı'nı (Operation Odyssey) başlatmıştır. ABD, 1 Ağustos 2016'dan 19

Aralık 2016 tarihine kadar 495 adet hava ve drone saldırısı gerçekleştirmiştir. Washington, Sirte öncelikli olmak üzere 2016 yılında toplamda 524 adet saldırı gerçekleştirmiştir. ABD, Libya'daki diğer dört yabancı devlete nazaran askeri operasyonları en şeffaf şekilde gerçekleştiren ülke olmuştur (Sims ve Berger, 2017: 7). Ancak yine de AFRICOM'un IŞİD'e karşı gerçekleştirdiği operasyonlar örgütün Sirte'den çıkarılmasında başarılı olmasına rağmen Libya topraklarında IŞİD'in varlığını tamamen sonlandıramamıştır. ABD, Libya'da hava ve insansız hava araçlarıyla düzenlediği saldırılarını sürdürmek durumunda kalmıştır. ABD'nin Libya'daki saldırılarına ilişkin raporlarında eksiklik ve tutarsızlıkların olduğu düşünülmektedir ABD Savunma Bakanlığı gerçekleştirilen saldırıların kesin yerleri ve yaralı sayılarına ilişkin net bilgiler yayımlayamamıştır. Ayrıca AFRICOM özel olarak gerçekleştirilen saldırıların raporlanmasında hava saldırıları ve drone saldırıları arasında ayırım yapmamaktadır. Bu durum ABD'nin Libya'da gerçekleştirdiği saldırıların Amerikan ve dünya kamuoyunca sorgulanmasına neden olmuştur. AFRICOM tarafından inkâr edilmesine rağmen Libya'daki askeri operasyonlar esnasında onlarca sivilin hayatını kaybettiği yönündeki iddialar, ABD'yi zor duruma düşürmüştür (Sims ve Berger, 2018: 36-38).

11 Nisan 2016'da Obama'nın "En büyük hatam Libya'ydı" açıklaması, ABD'nin müttefiklerinin Libya stratejisiden duyduğu rahatsızlığı ortaya koymuştur (Barack Obama Says Libya was 'Worst Mistake' of His Presidency, **The Guardian**, 12.04.2016). Avrupalı NATO müttefiklerini eleştiren ABD'nin, Libya'daki diplomasi faaliyetlerinde yetersiz kalması, BM barış sürecinin ve Trablus'taki Libya Birlik Hükümeti'nin zayıflamasına yol açmıştır. ABD'nin Libya politikasında geri planda kalması özellikle Rusya tarafından desteklenen Hafter'in lehine olumlu sonuçlar doğurmuştur. Obama yönetiminin Libya politikasından sonuç alınamadığını düşünen Avrupalı ülkeler de Rusya'nın Akdeniz'deki hedeflerini ve küresel terör tehdidinin Libya'dan yayıldığını öne sürerek, Başkan Trump'ın Libya krizine yeniden angaje olması için çaba göstermişlerdir (Fishman, 2017: 94).

ABD Başkanı Donald Trump, 1 Aralık 2017'de Libya Başbakanı Serrac'ı Beyaz Saray'da ağırarak ABD'nin uluslararası kabul gören Libya Birlik Hükümeti'ne verdiği desteğin sürdüğünü açıklamıştır. Toplantıya ilişkin Beyaz Saray'dan yapılan açıklamada BM'nin Libya'da savaşı tarafları uzlaştırmaya yönelik çabasına yer verilmiştir. Trump, toplantıda Libya'nın bölünmesine yol açan IŞİD ve diğer cihatçı örgütlerin yenilgiye uğratılması gerektiğinin altını çizmiştir. Ancak bu toplantının ardından Amerikan yönetiminden resmi bir açıklama gelmemiştir (Sims ve Berger, 2018: 33).

ABD'nin Serrac'ı Beyaz Saray'da ağırlaması ve Libya Birlik Hükümeti'ne destek vermesi, Türkiye'nin de elini güçlendirmektedir. Türkiye, Libya'da etkisini giderek arttıran ve krizin çözümünde oldukça önemli bir konuma sahip bir aktör haline gelmiştir. Türkiye ve ABD'nin Serrac'a destek vermesi hakkında değerlendirmelerde bulunan Türkiye'nin Eski Trablus (Libya) Büyükelçisi Uluç Özülker'e göre:

Normal şartlarda Türkiye burada olmazsa olmaz önemdeki başat güç olarak artık tescil edilmiş durumda. Türkiye'nin gücü dikkate alındığında bu kendi içinde bir paradoks oluşturuyor. Normalde ABD ile Rusya çekişirken Türkiye, ben de varım dediği zaman nereye kadar etkili olabilir? Bu tabiatıyla düşünülen bir şey. Burada topyekûn Irak ve Suriye ile sınırı

olan ve Akdeniz’de de en uzun sahile sahip olan ülke Türkiye. Bu olay nerede yaşıyor? Türkiye’nin güneyinde. Türkiye bunlara müdahale etmek mecburiyetinde mi? Evet, aksi takdirde müdahale etmediğinde kendi güvenliği büyük risk altındadır. Burada sonuç almak isteyen bir aktörün Türkiye’yi ikinci plana iterek gitmesi halinde başarıma şansı var mıdır? Hayır. (Hatta Türkiye’yi karşısına alarak sonuç almak isteyen aktör) Fransa’yı yanına alsan ne fark edecek? Ama Türkiye ile birlikte hareket ettiğinde sorunları çok daha kolay halledebilirsin. Bu koşullarda Libya da, Doğu Akdeniz gibi bunun parçasıdır. Türkiye çıktı 200 millik kendi sahamı hallettim, BM’ye tescil ettirdim dedi, kimse bir şey yapamadı. Türkiye’nin çıkarı, meşruiyet içinde olan Serrac’ı desteklemektir, tıpkı ABD’nin olduğu (desteklediği) gibi. Türkiye mevcudiyetiyle Serrac’ın yaşam şansını arttırdı. Türkiye girmeseydi, eğitimi ve silah gücüyle Hafter çok daha etkili olacaktı. Türkiye’nin mevcudiyeti, aynı zamanda bulunacak bir çözüm içinde o başat gücün ihtiyacı içinde bulunduğu göstergesidir. Türkiye kendi hak ve hukukunu koruyacaktır; ancak diplomasiyi de öne çıkartmak gerekmektedir (Uluç Özülker, kişisel görüşme, 31 Ağustos 2020).

Beyaz Saray’da ağırlanan Serrac’a desteğini açıklayan Başkan Trump, yine de Libya konusunda büyük ölçüde Obama’nın politikasını sürdürerek sorumluluk almaktan kaçınmıştır. 2017 yılının Nisan ayında Beyaz Saray’da gerçekleştirilen basın konferansı esnasında ABD’nin Libya’nın istikrarı için daha fazla sorumluluk alıp almayacağı sorulduğunda; Başkan Trump buna karşı çıkarak "Libya’da oynayacak rol görmüyorum. ABD’nin yeterince rolü var" açıklamasını yapmıştır. Trump ayrıca "İŞİD’den kurtulmada rol görüyorum. Bu konuda çok etkili oluyoruz" ifadesini kullanmıştır (Sims ve Berger, 2018: 33). Trump’ın bu açıklamaları Obama’nın özellikle ikinci döneminde Ortadoğu ülkelerinin iç işlerine karışmama ve bölgede ABD’nin büyük sorumluluklar üstlenmesinden kaçınmasına yönelik stratejisini sürdürmek istediğinin önemli bir göstergesidir. ABD’nin Libya konusunda çözüm planı ortaya koyamaması BM’nin daha fazla inisiyatif almasını zorunlu kılmaktadır. Türkiye’nin Eski Trablus (Libya) Büyükelçisi Uluç Özülker’e göre:

ABD’nin Libya’da BM marifetiyle bir sonuç almaya gayret etmekten başka yapacağı bir şey yoktur. Neden? Hafter sonuç itibarıyla –Fransa ve Rusya da dâhil- kendi varlığını da kabul ettirmiş durumda ve arkasında çok ciddi güç var. ABD bunun üstesinden gelebilecek konumda mı? Hayır. Burada tarafları bir araya getirip bir masaya oturtup ortak kararlar çözüme götürecek adımın atılmasını sağlamak lazım. ABD politikası burada duruyor. ABD politikasının Serrac’ı desteklemekte oluşu, esas itibarıyla Türkiye’ye de çok büyük bir yarar sağlar. Çünkü ABD orada bizimle birlikte olmamış olsa, menfaat gereği bizimle birlikte olmamış olsa, (bizim tek başımıza) işimizin biraz daha güç olabileceğini kabullenmek lazım. ABD’nin yapacağı bu durumu uluslararası plana taşımak. Oradan da bir şey çıkar mı? 2011’den beri (ülkedeki aşiretler) birbirlerini yiyorlar, 400’ün üzerinde aşiret var, tepeden tırnağa silahlılar ve tarih boyunca da hep üçe bölünmüş bir ülkedir. Sirenayka, Trablus ve Fizan olarak hep üçe bölünmüş olarak yaşamıştır. Bu koşullar altında bunlardan yeniden bir bütün çıkarabilmek seçim yoluyla pek kolay değil; çünkü burada bir de gönül bahtsızlığı var. Bunlar da (aşiretler) kendi aralarında gönül bağıyla yaşamıyorlar. Kaddafi döneminde de (kendi aralarında sorunlar yaşayarak) birbirlerine aykırı düşmüşlerdir. Onun için ABD’nin de, Rusya’nın da belirli bir noktadan sonra (çözüm için) güçleri yetmez; ama Rusya Cufra’yı terk etmemek için mücadele ediyor. (Rusya’nın) Oradaki mecburiyeti; Afrika’daki nüfuzunu daha ileri götürebilmesinin ilk adımı olmasıdır. Onun için (Rusya) orayı stratejik önemde yer olarak görür. Nasıl çıkarlar bu işin içinden? Orada yaşamış biri olarak inşallah çıksınlar diyorum; ama (Ağustos 2020 tarihi itibarıyla) Serrac bile sonunda ateşkesi kabul etmek mecburiyetinde kaldı. Hâlbuki Sirte’ye saldırmanın eşiğindeydi (Uluç Özülker, kişisel görüşme, 31 Ağustos 2020).

Libya krizinin çözümü için harekete geçen BM Libya Özel Temsilcisi Gassan Selame, Eylül 2017’de Libya’da çözüm için üç aşamalı bir eylem planı ortaya koymuştur. Selame, BM tarafından kabul edilmiş olan Suheytrat Anlaşması’nın reformu, tüm grupların bir

araya geleceği ulusal diyalog forumu düzenlenmesi ve anayasa referandumu ile bu anayasaya bağlı parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin gerçekleştirilmesini önermiştir. Ancak BM tarafından getirilen çözüm önerileri uygulanamamıştır (Libya Tezkeresi Nedir?. **Hürriyet**. 02.01.2020).

BM ve uluslararası aktörlerin Hafter'i siyasi muhatap olarak görmeleri Libya krizinin çözümünü zorlaştırmaktadır. BM Genel Sekreteri'nin "siyasi çözüm amacıyla" Hafter'i ziyaret ettiği esnada Hafter güçlerinin Trablus'a saldırılar gerçekleştirmeleri BM'nin de Libya krizini çözüme kavuşturmakta zorlandığını göstermiştir. Hafter'i ziyaret eden BM'nin zamanla kendi çizdiği meşruiyet parametrelerini çiğnemesi, Libya krizini derinleştirmiştir. BM Libya Temsilcisi Gassan Selame de Hafter'in Trablus'a yönelik saldırıları karşısında sessiz kalarak ABD ile benzer bir tutum takınmıştır (Kekili, 2019: 13).

Libya'da çatışmaları durdurmak için İngiltere'nin hazırladığı ve Almanya'nın da desteklediği çözüm önerisi, Rusya tarafından, Hafter'in eleştirildiği gerekçesiyle veto edilmiştir. ABD ise herhangi bir neden ortaya koymadan İngiltere'nin getirdiği çözüm önerisini veto etmiştir. Rusya, Trablus ve Tobruk yönetimi arasında garantör ülke olmayı önermiştir. Rusya, Libya'da BMGK kararlarına uygun bir çözüm aranması gerektiğini savunmuştur. Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Mihail Bogdanov, 24 Aralık 2018 tarihinde Kaddafi'nin oğlu Seyfülislam Kaddafi'nin Libya'da politik sürecin bir parçası olması gerektiğini belirtmiştir. Hafter, 27-29 Kasım 2016 tarihinde Moskova'ya ziyaret gerçekleştirmiş ve Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı tarafından kabul edilmiştir. Hatta Hafter'in Libya açıklarında bulunan Amiral Kuznetsov uçak gemisini ziyaret etmesi ve video konferans yoluyla Rus Savunma Bakanı ile görüşmesi bu yakınlığı göstermektedir. Hafter ile Rusya arasında 2 milyar dolarlık silah alımına ilişkin anlaşma yapıldığı ve Rusya'nın Tobruk ve Bingazi yakınlarında askeri üs inşa etmesine izin verileceği belirtilmiştir (Yaycı, 2019: 56).

Fransa Devlet Başkanı Macron, Hafter ve Serrac'ın çatışmaları durdurması gerektiğini ifade ederek meşru hükümet (Libya Birlik Hükümeti) ile Hafter'i eşdeğer olarak gören bir yaklaşım sergilemiştir. Fransa'daki medya organlarının da "Hafter, Trablus'ta terörle mücadele ediyor" şeklinde haberler yapmıştır (Kekili, 2019: 14). Fransa'nın Hafter'e yakın olan tutumunda ekonomik çıkarlar etkili olmuştur. Fransa'nın 2017 yılında Paris'te Hafter ile Serrac toplantısını icra ettiği, Hafter'in Fransa'da tedavi gördüğü, Fransız TOTAL şirketinin Libya'da El Şarara'a yüzde 30, Murzuq'da yüzde 24, Waha'da yüzde 16 hissesinin olduğuna ilişkin bilgiler yayılmıştır (Yaycı, 2019: 56).

Başkan Trump'ın Libya'da BM ve ABD tarafından tanınan Trablus hükümetini destekleyen açıklamalar yapmasına karşın "Hafter liderliğindeki Libya Ordusu'nun terörle mücadelede ciddi katkılar sunduğuna inandığını" açıklaması, ABD'nin sahadaki koşullara göre pozisyon almaya çalıştığını göstermektedir. Hafter'i bütün meşruiyet parametreleri dışında de facto olarak masada tutan ABD, Hafter'in Trablus'u alması halinde de facto durumu kabul edeceği ve Hafter yönetimini resmen meşru hükümet olarak tanıyabileceğinin sinyalini verilmiştir (Kekili, 2019: 14). ABD'nin sözlü olarak Trablus'taki Serrac yönetimini desteklemesine rağmen Hafter'e karşı sert bir tutum

takınmamasında Hafter'in 24 yıl ABD'de yaşaması ve CIA ile işbirliği yaparak Kaddafi karşıtı muhalifleri yönetmesinin etkili olduğu belirtilmektedir. Ancak son dönemlerde ABD, Hafter'e verilen desteğin kesilmesi konusunda Mısır nezdinde diplomatik girişimlerde bulunmaya başlamıştır (Yaycı, 2019: 56).

Başkan Trump, selefi Obama'nın Arap Baharı sürecinde ABD'nin olayların akışına göre pozisyon alması gerektiğine yönelik politikasını Libya'da uygulamaktadır. Trump, Obama gibi krize yönelik çözüm önerisi getirememiş ve Libya'daki gelişmeleri, IŞİD'le ve radikal örgütlerle mücadele bağlamında değerlendirmiştir. Hem Obama hem de Trump, ABD'nin Libya'da büyük sorumluluk üstlenmesinden ve tarafgir bir politika izlemesinden kaçınmıştır. Askeri ve ekonomik açıdan maliyet getirecek adımlardan kaçınan Obama ve Trump, Libya'daki krizin bölgesel ve küresel aktörlerin işbirliğiyle çözülebileceğini düşünmektedirler. Ancak küresel ve bölgesel aktörlerin Libya'nın batısındaki Trablus Hükümetiyle Libya'nın doğusunu kontrol eden Hafter güçlerini destekleme noktasında ayrışması, Libya üzerinde vekâlet savaşlarının yaşanmasına neden olmaktadır.

Libya'da siyasi çözümün sağlanması amacıyla İtalya, 12-13 Kasım 2018'de Palermo Konferansı düzenlemiştir. İtalya'nın düzenlediği konferansa ABD, Rusya, Fransa, İtalya, Mısır, Tunus, Yunanistan, Katar ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu 38 ülkenin temsilcisi katılmıştır. Türk heyeti, darbe ile yönetime gelen Mısır Cumhurbaşkanı ile General Hafter'in toplantıya katılmasından rahatsızlık duyarak toplantıyı terk etmiştir. Gerçekleştirilen toplantıda tarafların anlaşamaması üzerine olumlu bir ilerleme sağlanamamıştır (Yaycı, 2019: 54). İtalya'nın siyasi çözüme yönelik girişiminin sonuçsuz kalması üzerine BM, katılımcıların bir araya gelmesi ve ulusal uzlaşmanın sağlanması için 14-16 Nisan 2019'da toplantı düzenlemeyi planlamıştır. Ancak Trablus'taki çatışmaların artmasıyla, planlanan konferans gerçekleştirilememiştir (Yaycı, 2019: 54).

Libya krizinin çözümü için 19 Ocak 2020 tarihinde gerçekleştirilen Berlin Konferansı'nda ise iki ayaklı izleme mekanizması oluşturulması kararlaştırılarak bütün tarafları tatmin etmeye yönelik bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu kapsamda Libya'da çatışan tarafları ve Berlin Konferansı'na katılan aktörleri kapsayan bir strateji geliştirilmiştir. "5+5 Askeri Komite" olarak ifade edilen mekanizmaya göre meşru Ulusal Mutabakat Hükümeti ve Hafter grubunun askeri konuların görüşülmesine yönelik beşer kişi ataması ve ateşkes devam ettiği sürece Libya'da yeni tahkimatların yapılmaması ve operasyonların durdurulması kararlaştırmıştır. Pirinççi'ye göre; Libya krizine angaje olan aktörlerin sayısı ve sürece etki etme kapasiteleri göz önünde bulundurularak bir çözüm getirilmeye çalışılmıştır. İzleme mekanizmasının oluşturulmasıyla taraflar üzerinde baskı oluşturulması hedeflenmiştir. Özellikle yerelde Hafter, bölgesel düzeyde ise BAE ve Mısır üzerinde baskı kurulması hedeflenmiştir. Konferans sonucunda yayınlanan bildiride Hafter'in "mareşal" Serrac'ın "Başbakan" olarak anılmasıyla tarafların meşruiyet anlamında eşit olmadığı teyit edilmiştir. Bildiride Libya'nın bağımsızlığı, egemenliği, ulusal birliği ve toprak bütünlüğüne ilişkin taahhüt verilmiştir. Libya'da kalıcı barışın askeri çözüm yerine Libyalıların öncülük ettiği siyasi bir süreçle sağlanacağını ifade edilmesi önemlidir. Konferansta Libya sorunu; ateşkes, silah ambargosu, güvenlik sektörü reformu, siyasal sürece dönüş, ekonomik ve finansal reform, insan haklarına

saygı ve insancıl hukuk olmak üzere yedi boyutta ele alınmıştır. Ayrıca konferansta BMGK'nın 2011 yılında almış olduğu silah ambargosu ve paralı askerlere yönelik kararların etkili bir şekilde uygulanması gerektiği belirtilmiştir. Sivillere ve sivil yerleşim yerlerine yönelik saldırılarda bulunanların, eylemlerinden sorumlu tutulması gerektiği vurgulanarak tarafların insancıl hukuka ve insan haklarına riayet etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır (Pirinççi, 2020).

Berlin Konferansı'nın uygulanabilirliği ise tartışmalıdır. Çatışan taraflar ve çatışan taraflara destek olanların nasıl bir yaptırıma uğrayacağı konusu belirsizdir. Uluslararası hukuka dayalı önlemlerin alınmaması veya siyasi bir yaptırım mekanizmasının bulunmaması, konferanstaki kararların uygulanabilirliği açısından sıkıntı yaratmaktadır. Konferans sonucunda oluşturulacak olan izleme mekanizmasının bir ihlali tespit etmesi durumunda nasıl bir prosedür izleneceği ve ihlal sonucunda nasıl bir yaptırım uygulanacağı belirsizdir. Dolayısıyla konferansa katılan ülkelerin kapasiteleri ve politikaları krizin gidişatında belirleyici olmaktadır. Bu nedenle Libya'daki kriz, BMGK'nın alacağı bir kararla uluslararası hukuk açısından belirli bir zemine oturtularak kısmen de olsa aşılabilecektir. Tarafların taahhütlerini sıkı bir şekilde uygulaması ve sahadaki eylemlerinin denetlenerek siyasi/hukuki bir yaptırım mekanizmasına bağlanması gerekmektedir. Aksi takdirde Berlin Konferansı da "iyi niyetli" bir girişimin ötesine gidemeyecektir (Pirinççi, 2020).

Aslında Libya'nın içinde bulunduğu otorite boşluğu ve yaşanmakta olan iç savaş yalnızca çatışan çıkarlara sahip içerideki aktörler üzerinden değil aynı zamanda Arap Baharı'nın ardından artan bölgesel rekabet üzerinden analiz edilmelidir. Rekabetin arttığı ortamda aktörler nispi kazanca odaklanmakta ve yaşanan gelişmeleri sıfır toplamı olarak okumaktadırlar. Libya krizine müdahil olan iç ve dış aktörlerin sıfır toplamı oyun mantığıyla hareket etmesi diyalog sürecini engellemektedir. Sonuç olarak Libya'da bölgesel aktörler arasında uzlaşma sağlanamadığı sürece krizin tamamen sonlanması mümkün görünmemektedir (Polat, 2015: 393).

Ahmet Kasım Han, Libya krizinin çözümüne yönelik olarak şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

Geçmişte Irak'ta yaşandığı gibi bugün Libya'da da aynı oyun geçerlidir. Amerikalılar Libya'yı tek başına Rusya'ya yedirmek istemiyordu, onun öyle olamayacağı ortaya çıktı ve bu Türkiye'nin müdahalesiyle de mümkün oldu. Fakat orada da hiç kimse Libya'yı tek başına yiyemeyeceğine göre, bir araya gelinip konuşulacak. Bu konuşmanın sonunda Libya'da güç paylaşımı ortaya çıkaracaktır. (Gelişmeler) Libya'nın bölünmesiyle sonuçlanacaktır. Hangi hatlar üzerinden ve bugünkü aktörlere ne kadar bağlı olur o bölünme? Hiç kuşku yok ki; iz düşümünü taşıyacaktır. Libya'nın başına gelebilecek en iyi şey, Irak'ın başına gelmiş olan. En kötü şey de Suriye'nin başına gelmekte olan. Önce bir denge kurulacak; o denge çerçevesinde güç paylaşımına ve bir de muhtemelen teritoryal paylaşımına gidilecektir. Gidilmiş olan teritoryal paylaşım zaman alır. Taraflar zaman içinde süreci hazmedeceklerdir. Taraflar kendileri veya destekledikleri tarafın lehine sonuç çıkması için güçleri nispetinde çaba sarf edeceklerdir. Buradan üniter bir Libya çıkması zor gözüküyor. Kimilerine sorarsan Irak üniter devlet; ama ben öyle görmüyorum, Libya'yı da öyle görmeye devam edeceğim (Ahmet Kasım Han, kişisel görüşme, 23 Temmuz 2020).

Türkiye'nin Eski Trablus (Libya) Büyükelçisi Uluç Özülker de Libya'nın geleceğine ilişkin olumsuz değerlendirmeler yapmaktadır. Özülker'e göre Libya:

400 k   r a  retten oluşan, -tepeden tırnağa silahlıdır bunlar- tarih boyunca; Sirenayka, Trablus ve Fizan olarak bölünme yaşamış bir ülkeydi. Osmanlı İmparatorluğu döneminde biz Trablus adıyla (bu ülkeyi) birleştirdik. Halihazırda Libya'da iki hükümet vardır. Bunlardan birisi Serrac Hükümeti diğeri Sirenayka (Tobruk) hükümetidir. Bu koşullar altında bunları bir araya getirip onlardan bir bütün çıkarmak söz konusu. (Geçmişte) Kaddafi'ye bir soru sordum mealen: Otoriter bir lidersin, halkın içinde çalışıyorsun, peki bu kadar merkezi güçlü bir ordu, istihbarat niye? 'Bana dedi ki: 400 k    r a  ret, önemli bir bölümü    l adamı bunlar, - Kaddafi de   yleydi,- bunları kontrol edip yönetebilmek çok güçlü bir merkezi otoriteye ve aynı zamanda istihbarata dayanır, güçlü ordu ve istihbarata dayanmaktan başka çarem yok, başka türlü bu ülkeyi y  netemem demiştir'. Başka bir deyişle (aynı durumu) Irak ve Suriye'de de yaşıyoruz. ABD'nin yaptığı gibi buralara demokrasi getireceğim dersiniz, hata yaparsınız. Bu ülkelerde alt yapı demokrasi ile götürülecek durumda değil. (Libya) 1 milyon 800 bin km² toprağa sahiptir ve bunun yüzde 96'sı da    ld  r. 50-100 km kıyının güneyine indiğinizde Büyük Sahra. Bu koşullar altında başka bir medeniyet(i) ve Batı toplumunun düşünce tarzını götürürüm (d    nces  ), bunlar yapılabilir şeyler değil; ama ABD başa olmak üzere Batı'nın böyle hayali var: Gittiği her yere demokrasi götürüyor, ancak gittiği her yerden de mezbelelikle çıkıyor. Şimdi Libya'da da i   sava   2011 den beri devam ediyor. Libya, BM çatısı altında umarım birleştirilir. Orada b  y  kel  lik yapmış bir kişi olarak, Kaddafi'nin öldürülmesini de kabullenmedim, yanlış yaptılar. Şahsi görüşüm, sanki Sirte'den bir hat çizilmektedir halihazırda ve buradan çıkabilecek en iyi sonuç, federasyon veya konfederasyon olabilir. Libya'nın topyek  n yeniden bir bütün haline dönmesini g     görürüm. Kaddafi'nin de belirttiği gibi: Burada bir üstün otorite var olmadığı takdirde yapacağınız işler çok başarı getiremez. Burası da zaten tarih boyunca bölünmüştür ve zihnen de bir arada yaşamaz. (Ayrıca) Libya'da herkes (müdahil olan ülkeler) burada hak sahibi olarak başkasının cebine elini sokmak için mücadele etmekte, orada da (Libya'daki gelişmelere müdahil olan aktörlerin işbirliği yapması konusunda da) bütünlük yok. 2011 yılında İngilizler Libya ile ilgili BMGK'dan karar   ıkarttırdılar (daha sonra vetolar yüzünden karar çıkmadı), bu karar meşru hükümetin Serrac olduğunu söylüyor. (Bu karara ilişkin olarak) Tobruk: Onlar   yle diyor ama bu karar benim için kesinlikle geçerli değil demiştir. Şimdi her iki hükümet de karşılıklı olarak ateşkes ilan etti ve masanın etrafında oturup konuşuruz dedi. (Ancak) Hafter'in bu i  i bırakacağını düşünür mısınız? Yani orada parlamento başkanı olarak, meclis başkanı olarak, Tobruk'taki söz sahibi olarak son sözü söyleyebilecek konumda mıdır? Hayır. Serrac o güce sahip midir? Ona da hayır. Bunlar bir araya gelip anlaşmaya varsalar dahi öbür taraftan bütün silahların alınması, Hafter'in yok edilmesi ve o çölde seçim yapılması vs. nasıl mümkün olur? Çok zor. (Uluç   z  lker, kişisel görüşme, 31 Ağustos 2020).

Obama döneminde ABD ve NATO'nun askeri müdahalesiyle derinleşen Libya'daki krizin çözümüne ilişkin kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. Libya'nın aşiretlere dayalı kendine has farklı bir yapısının olması ve ülkenin mevcut durumda Trablus ve Tobruk merkezli olarak ikiye bölünmesi, krizin çözümünün kısa süre içerisinde gerçekleşemeyeceğini göstermektedir. Suriye krizinde aktif bir rol oynayan Rusya'nın, Ortadoğu'da daha fazla sorumluluk almaktan kaçınacağı ve Moskova'nın Washington ile örtülü bir şekilde anlaşarak, Libya'daki krizin çözümünü ABD'ye bırakmak isteyeceği ihtimali g    n  nde bulundurulmalıdır. Libya krizine müdahil olan bölgesel güçlerin (BAE, Mısır, İsrail, Katar, Türkiye) ise birbirlerine kar  şı üstünlük sağlayamayacağı gerçeği dikkate alınmalıdır. Bu nedenle krize yönelik nihai   z  m, ABD öncülüğünde ve arabuluculuğunda Libya'daki aşiretlerin aralarında anlaşmasının sağlanmasıyla mümkün olabilecektir. Ancak ABD'nin çözüme yönelik inisiyatif almaması durumunda, ilerleyen süreçte Libya'nın Doğu ve Batı Libya olarak ikiye bölünmesi ve petrol bölgelerinde özel bir yönetimin/komisyonun oluşturulması söz konusu olabilecektir.

SONUÇ

Değişim sloganıyla ABD'nin ilk siyahi başkanı seçilen Obama, Bush döneminde ABD'nin Ortadoğu ve dünya genelinde karşılaştığı sorunların üstesinden gelmeye yönelik pozitif mesajlarıyla Amerikan dış politikasında yeni bir sayfa açmaya çalışmıştır. Bu süreçte Amerika başta olmak üzere Ortadoğu ve dünyanın pek çok ülkesindeki insanlar değişim umuduyla büyük beklentiler içerisine girmiştir. Bush dönemindeki Irak savaşının sonlandırılması, Arap-İslâm dünyasıyla ilişkilerin düzelmesi, İsrail-Filistin sorunun çözülmesi, İran ve Suriye gibi geçmişte ABD'nin "şer eksen" içerisinde değerlendirdiği ülkeler ile ilişkilerin düzelmesi ve radikal akımlarla mücadele gibi konularda Obama yönetiminin önemli başarılarla imza atacağı düşünülmüştür. Özellikle Obama'nın 2009 yılındaki Kahire konuşması Ortadoğu'da mevcut Anti Amerikanizm inancının değişmesi yönünde önemli ölçüde etkili olmuştur. Obama'nın İslâm dünyasına yönelik olumsuz fikirlerle savaşmayı sorumlulukları arasında görmesi ve Bush dönemindeki Amerikan imajını değiştirmeye çalışması Amerikan kamu diplomasisinin gelişmesine kapı aralamıştır. Obama'nın Kahire konuşmasında Türkiye'ye yönelik pozitif mesajlar vermesi, Amerikan yönetiminin Ortadoğu'daki değişimi Ankara ile işbirliği içinde gerçekleştirmeye çalışacağı izlenimini yaratmıştır.

ABD'nin ekonomik anlamda krize sürüklendiği bir dönemde başkanlık görevini üstlenen Obama ve yönetimdeki ekibi, Amerikan halkının ekonomik ve sosyal açıdan karşılaştığı sorunların (sağlık sistemi, terörizm tehdidi gibi) üstesinden gelmeye yönelik bir politika izlemek durumunda kalmıştır. ABD'nin kendi evini düzene koymaya çalıştığı bir dönemde Amerikan kamuoyunun ve bürokratik elitin dış politika kararları üzerindeki etkisi artmıştır. Bu durum devletlerin dış politikasını incelerken içsel faktörlerin kapsamlı bir şekilde analiz edilmesi gerektiğine yönelik değerlendirmelerin önemini ortaya koymuştur. Bu çalışmanın analiz düzeylerine göre temel hipotezlerinde yer alan Başkan ve bürokratik elit ile Amerikan kamuoyunun dış politikadaki tutumunun, ABD'nin Ortadoğu stratejisini şekillendirmede etkili olduğuna yönelik varsayımın geçerliliği ortaya konmuştur.

Obama'nın başkan seçilmesiyle bir yandan ABD kendi evini düzene koymaya çalışırken (ekonomik ve sosyal sorunların çözülmesi) diğer yandan Ortadoğu'da Bush döneminden kalan sorunların çözülmesiyle uğraşmak durumunda kalması, Washington'ın bölgeye yönelik kapsamlı ve tutarlı bir strateji geliştirmesini zorlaştırmıştır. Obama, başkanlığının birinci ve ikinci dönemlerinde ülkesel bazda farklı grand stratejiler takip ederek tutarsız bir politika takip ettiği izlenimi yaratmıştır. Özellikle Obama'nın ilk döneminde Libya konusunda müttefiklerine geriden liderlik ederek işbirlikçi güvenlik ve seçici angajman strateji çerçevesinde liberal ve realist yaklaşımı eş zamanlı uygulaması dikkate değerdir. Obama'nın Libya konusunda Dışişleri Bakanı Clinton'ın etkisinde kalarak hata yaptığını itiraf etmesi, neoklasik realistlerin; liderin algısı ve perspektifi ölçüsünde rasyonel kararlar alabileceği görüşünü desteklemiştir. Obama'nın askeri ve ekonomik maliyetleri azaltmak için Irak'ta yeniden mevzilenme stratejisine uygun olarak Amerikan askerlerinin bölgeden çekilmesini büyük ölçüde gerçekleştirmesi ve Suriye'de patlak veren iç savaşın çözülmesine yönelik olarak ekonomik ve askeri açıdan maliyet yaratacak adımlardan

kaçınmak amacıyla sessiz kalması, Ortadoğu'da tek bir grand stratejiyi takip etmediğini göstermiştir. Dolayısıyla; Ortadoğu'ya yönelik Amerikan politikası analiz edilirken grand stratejiler üzerinden analiz yapılmasından ziyade daha kapsamlı inceleme ve araştırma yapılmasına olanak sağlayan neoklasik realizm çerçevesinde değerlendirmelerin yapılmasının önemi gösterilmiştir.

Arap Baharının etkisi ile Ortadoğu'da güçler dengesinin bozulması sonucu ortaya çıkan kaos ve iç savaş ortamında, ABD'nin bölgedeki gelişmelere dolaylı ve sınırlı ölçüde müdahil olması ve ülkesel bazda politika geliştirmesi, ABD'nin bölgede realist bir politika takip ettiğini göstermiştir. Obama'nın hem ilk döneminde hem de ikinci döneminde Bahreyn ve Mısır'daki gelişmeler karşısında idealist/liberal bir tutum izlemek yerine Amerikan çıkarları doğrultusunda realist bir yaklaşım sergilemesi, Kahire konuşmasıyla pozitif yönde gelişen Amerikan kamu diplomasisine zarar vermiştir. Obama'nın Arap Baharı ve demokratikleşmeye yönelik adımları sözlü olarak desteklemesine karşın sahada özgürlük, adalet ve eşitlik talepleriyle gösteriler düzenleyen halkı yalnız bırakması bölgede hayal kırıklığı yaratmıştır. Obama tarafından Bahreyn'deki halk ayaklanmalarının Suudi Arabistan tarafından güç kullanılarak bastırılmasının desteklenmesi ve Mısır'da Cumhurbaşkanı Mursi'nin askeri darbeye devrilmesi karşısında Dışişleri Bakanı Kerry'nin askeri darbeyi öven söylemlerde bulunması, Obama döneminde ABD'nin idealist bir yaklaşımdan uzaklaşarak realist bir politikaya yöneldiği izlenimi oluşturmıştır.

Obama'nın El Kaide ile mücadeleyi aktif bir şekilde yürütmesi ve bu doğrultuda Afganistan-Pakistan hattında SİHA'ları kullanması zaman zaman dünyanın pek çok noktasında tartışmalara yol açmıştır. Afganistan-Pakistan sınırında SİHA'lar ile gerçekleştirilen operasyonlar esnasında sivil vatandaşların hayatını kaybetmesi ve 2 milyona yakın Pakistanlının yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalması, Obama'nın yumuşak güç uygulama stratejisine aykırı bir yöntem izlediğine ilişkin değerlendirmelere yol açmıştır. Ayrıca Obama'nın ilk döneminde Bush döneminin Savunma Bakanı Robert Gates'in görevine devam etmesi, ABD'nin Ortadoğu politikasında Bush dönemindeki liberal müdahaleci stratejiyi tamamen terk etmediğini göstermiştir.

Obama yönetiminin ilk döneminde realizm ile liberal müdahaleci yaklaşım arasında kaldığı, yayınlanan 2010 yılındaki UGS belgesinde net bir şekilde görülmektedir. Obama, küreselleşmenin yarattığı terörizm, iklim değişikliği, ekonomik sorunların artması, ölümcül teknolojilerin yayılması gibi konulara atıf yaparak liberal yaklaşımların güvenlik anlayışıyla paralel söylemlerde bulunmuştur. Bush dönemindeki olumsuz Irak tecrübesi ABD'nin güvenlik meselesine geniş bir perspektiften yaklaşmasında etkili olmuştur. 2010 yılındaki UGS'de "küresel, uluslararası ve angajman kelimeleriyle ittifak, işbirliği, müttefikler ve partner" kelimelerinin sık kullanılması Obama'nın ilk döneminde ikinci dönemine nazaran daha uluslararası bir yaklaşıma sahip olduğu ve işbirlikçi güvenlik stratejisinden etkilendiğini göstermektedir.

Obama'nın ikinci döneminde yayınlanan 2015 yılındaki UGS'de ise ekonomi ve güvenlik kelimesinin sık kullanılmasına karşın angajman kelimesinin kullanılmaması ve uluslararası kelimesinin de az kullanılması, ABD'nin giderek izolasyoncu bir çizgiye

yönelmeye başladığının göstergesidir. Obama yönetiminin ekonomik ve askeri maliyetlerden olabildiğince kaçınmak adına yeniden mevzilenme stratejisini ağırlıklı olarak uygulamaya çalışması, neoklasik realizmin önde gelen yazarlarından Schweller'in kullandığı kaytarma (*buck-passing*) politikasına ağırlık verildiğini göstermektedir. Ayrıca Obama'nın ikinci döneminde Stephan Walt'ın kıyıda dengeleme (*offshore balancing*) politikasını uygulamaya çalıştığı da görülmektedir. Obama neoklasik realizme uygun olarak bu iki stratejiyi de eş zamanlı olarak uygulamaya çalışarak Ortadoğu'da bölgesel dönüşümün gerçekleşmesinde ve ulus inşasında, kara gücü kullanmayı gerektiren maliyetli uygulamalardan kaçınmayı başarmıştır.

Bu çalışmada post yapısalcı ve post pozitivist yaklaşımların söylem analizi yöntemi, ABD'nin 2010 ve 2015 yılındaki UGS belgelerinin incelenmesinde kullanılarak metodolojik anlamda neoklasik realizmin gelişmesine katkı sağlanmıştır. Neoklasik realizmin güncel bir teori olması, metodolojik anlamda post yapısalcı ve post pozitivist yaklaşımlardan da yararlanılmasının önünü açmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dünya düzenini analiz edebilmek için metodolojik anlamda çok daha kapsamlı analizler yapılmasına ihtiyaç olduğu ortaya konmuştur.

Metodolojik anlamda neoklasik realizme katkı sağlamak amacıyla ABD'nin Ortadoğu politikasını değerlendirirken uzman kişilerle yapılan röportajlara yer verilmiş ve betimsel istatistik yöntemiyle sayısal verilerin kategorize edilip incelenmesi sağlanmıştır. Teorinin birey, devlet ve sistem düzeyinde analiz yapılmasına olanak sağlayan kapsamlı bir dış politika teorisi olması nedeniyle; metodolojik anlamda da zengin bir teori olması gerektiği gösterilmeye çalışılmıştır. Özellikle interdisipliner bir yaklaşımla hareket edilerek kişilik analizi yapan araştırmacıların elde ettikleri sonuçlara yer verilmiştir. Lider analizi yapılabilmesi ve ülkelerin izledikleri dış politikaya yönelik analitik karşılaştırmaların tam olarak doğru bir şekilde yapılabilmesi için psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji ve istatistik gibi alanlarda uzmanlaşmış kişilerle yapılacak çalışmalara ihtiyaç olduğu gösterilmiştir. Birey, devlet ve sistem düzeyinde çoklu analiz yapılmasıyla devletlerin dış politikadaki benzer durumlar karşısında farklı yaklaşımlar sergileyebildiği ortaya konmuştur. Suriye özelinde neoklasik realizmin varsayımlarına göre yapılan karşılaştırmada, devletlerin bir konu üzerinde neden farklı yaklaşım sergilediği açıkça gösterilmiştir. Özellikle Soğuk Savaş'ın ardından kamuoyunun baskısının arttığı, liderlerin etkisinin daha fazla hissedildiği bir dönemde devletlerin dış politikasını kara kutu/bilardo topu gibi iç dinamiklere bakılmaksızın incelemenin eksik değerlendirmeler yapılmasına neden olacağı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Obama'nın askeri ve ekonomik maliyetlerden kaçınarak bölgesel güç dengesi bozulmadığı takdirde askeri müdahaleden uzak durması, Amerikan dış politikasında ve Ortadoğu'da önemli sonuçlara yol açmıştır. Obama'nın ikinci döneminde ABD'nin dış dünyadan kendini daha fazla izole etmeye çalışması ve Çin ile ticaret savaşlarına kapı aralamasının etkisi Trump döneminde çok daha net bir şekilde gözlemlenmiştir. ABD'nin Monroe Doktrini ile Wilson idealizmi arasında gelgitler yaşaması söz konusu olmuştur. Küresel ölçekte yaşanan göç, terörizm, iklim değişikliği gibi sorunların yanı sıra

Ortadoğu'daki kaotik ortamın etkisiyle, ABD'nin sorumluluk almaktan kaçındığı ve sorunları başka ülkelere havale etme (*buck-passing*) isteği gözlemlenmiştir.

Analiz düzeylerine göre çalışmanın temel hipotezlerinden olan dünyanın tek kutuplu yapıdan çok kutuplu/kutupsuz yapıya geçiş yaptığı ve Ortadoğu'daki gelişmelere müdahil olmaya başlayan aktörlerin ABD'nin Ortadoğu politikasına sınırlandırıcı ve şekillendirici etki yaptığı varsayımı bu çalışmada büyük ölçüde kanıtlanmıştır. Rusya'nın özellikle Suriye krizine 2015 yılından itibaren sahada aktif bir şekilde müdahil olması, Suriye konusunda Çin'in BMGK'da Rusya ile birlikte hareket ederek veto yetkisini kullanması, İran ve Hizbullah'ın çatışmalara dahil olması bu değişimin önemli göstergesidir. Ayrıca Obama'nın ilk döneminde ABD'nin yakın müttefikleri ve Ortadoğu'da model ülke olarak görülen Türkiye ile karşı karşıya gelmesi söz konusu olmuştur. ABD'nin, IŞİD tehdidine karşı bölgesel ve yerel aktörle işbirliği stratejisinin bölgedeki krizleri çözmede yetersiz kalması, ABD'nin Ortadoğu'daki nüfuzunun sorgulanmasına neden olmuştur. Ayrıca ABD'nin PYD/YPG gibi silahlı örgütleri kullanarak Suriye krizinde çözüme ulaşmak istemesi, Türkiye'de büyük rahatsızlık yaratmıştır. Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulmasının Trump döneminde de artarak devam etmiş olması Amerikan kamu diplomasisine zarar vermeye başlamıştır.

Dünyanın çok kutuplu/kutupsuz sisteme geçmesinde, ABD'nin askeri anlamda yıkıcı bir güce sahip olmasına karşın yapıcı bir güce sahip olmadığı net bir şekilde ortaya çıkması da etkili olmuştur. ABD'nin NATO öncülüğünde gerçekleştirdiği Libya operasyonunun ardından ülkede düzen, barış ve istikrarı sağlamada yetersiz kalması eleştirilere yol açmıştır. Libya'daki kaotik ortam ABD'nin yumuşak gücüne zarar vererek Ortadoğu'da daha realist bir politika izlenmesi gerektiği düşüncesine zemin hazırlamıştır. R2P (koruma sorumluluğu) çerçevesinde gerçekleştirilen askeri operasyon sırasında (Kaddafi'nin öldürülmesi sürecinde olduğu gibi) yaşanan olumsuz görüntüler ve Kaddafi sonrasındaki süreçte yaşanan kaotik ortamın ABD'nin Suriye, Irak ve hatta tüm Ortadoğu politikasında değişikliğe gitmesinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Neoklasik realizmin gelişmesine büyük katkı sunan Gideon Rose'un da savunduğu gibi "ABD ne yaparsa yapsın sonuç değişmeyecek" düşüncesi ABD ve Ortadoğu'da önemli gelişmelere kapı aralamıştır. Libya operasyonunun ardından ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik angajmanını sınırlandırması ve Asya Pasifik'e ilgisini yoğunlaştırması, Trump döneminde de etkisi yoğun bir şekilde hissedilen politika değişikliğine neden olmuştur.

ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik angajmanını sınırlandırmasında, Obama'nın kaya gazı devrimiyle birlikte ABD'nin enerji alanında atılım yapması da, önemli ölçüde etkili olmuştur. Çalışmanın alt hipotezlerinden olan "kaya gazı devrimi"nin ABD'nin Ortadoğu politikasını gözden geçirmesinde etkili olduğu varsayımının geçerliliği; Trump döneminde kaya gazının daha da geliştirilmeye çalışılması ve ABD'nin kendi doğal kaynaklarını daha verimli bir şekilde kullanmaya yönelmesiyle ortaya çıkmıştır. Obama döneminde geliştirilen kaya gazı, enerji bağımlılığının azaltılmasında önemli bir etki yaratmış ve ABD'nin dış politikadaki pazarlık gücü artmıştır. Bush dönemi sonrasında, Obama'nın kaya gazının çıkarılmasını yeni bir seçenek olarak ortaya koyması ve ABD'nin kendi kaynaklarını kullanmaya yönelik enerji yatırımlarını artırması, Ortadoğu

politikasında ABD'nin elini güçlendirmiştir. ABD Ortadoğu petrollerine eskisi kadar bağımlı olmadığı gibi enerji ihracında dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olma yönünde ilerlemektedir.

Çalışmanın birinci temel hipotezini oluşturan bireysel düzeyde Başkan Obama'nın kişilik yapısı ve felsefi yaklaşımının Ortadoğu ve özellikle de Irak, Suriye ve Libya'daki gelişmeleri etkilediği varsayımını destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır. Obama'nın pragmatik kişilik yapısının etkisi Arap Baharı sürecinde net bir şekilde ortaya konmuştur. Obama'nın olayların akışına göre Amerikan çıkarlarına uygun şekilde pozisyon almasında pragmatik kişilik yapısının etkili olduğu görülmektedir. Obama'nın Mısır'daki askeri darbeyi desteklemesi ve Bahreyn'deki tutumu bu durumu ortaya koymaktadır. Buna karşın Obama'nın ilk kez başkan seçildiği süreçte ve ardından 2009 Kahire konuşmasında Amerikan kamuoyuna ve dünyaya pozitif mesajlar vermesinde ve ikinci döneminde İran ile nükleer müzakereleri başarılı bir şekilde gerçekleştirmesinde; Obama'nın dürüst/vicdanlı ve uzlaşmacı bir kişilik yapısına sahip olması ile etnik ve dinî açıdan geçmişteki Amerikan başkanlarından farklı bir yapıya sahip olmasının etkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Obama'nın çocukluk yıllarından itibaren yaşadığı zorluklar ve sonrasında Demokratik Parti'deki siyasi çalışmaları dikkate alındığında, tarih boyunca ülkeyi yöneten diğer Amerikan başkanlarından ve hatta Demokratik Partili pek çok siyasetçiden farklı bir karaktere ve geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Obama'nın ilk siyahi başkan olması ve hem babasının hem de üvey babasının Müslüman bir ailenin mensubu olması, İslâm dünyasına yönelik tarihte hiç görülmediği kadar pozitif mesajların verilmesini sağlamıştır. Obama'nın melez kimliğe sahip olmasının Ortadoğu'da yarattığı etki dikkate alındığında, dış politika analizinde konstrüktivist yaklaşımdan da yararlanılması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Özellikle ABD gibi farklı etnik ve dinî yapıya mensup bireylerin yaşadığı ülkelerde kimliğin dış politikadaki etkisinin görmezden gelinemeyecek kadar önemli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Obama'nın kişilik yapısının ve ideolojik açıdan çoğu politikacıdan farklı bir düşünceye sahip olmasının etkisi Irak, Suriye ve Libya krizlerinde hissedilmiştir. Obama'nın Demokratik Partili pek çok siyasetçiden farklı olarak Irak politikasını inşa etmesinde kişilik yapısı ve özgeçmişinin etkili olduğu görülmektedir. Obama'nın ABD'nin Irak'tan çekilmesini sağlaması ve Irak Savaşı'na başından itibaren karşı olması hem İslâm dünyası ile ilişkileri geliştirmek istemesinden hem de rasyonel karar almaya çalışan bilişsel açıdan yüksek derecede karmaşık akıl yürütebilme yeteneğine sahip bir lider olmasından kaynaklandığı değerlendirilebilir. Obama'nın başkan seçilmesinde Irak konusunda Bush döneminin politikalarının yoğun bir şekilde eleştirilmesi etkili olmuştur. Obama'nın siyasi kariyeri incelendiğinde Irak politikasını en net şekilde eleştiren bir lider olması ve bu konuda Demokratik Partili pek çok siyasetçiden ayrışması, kamuoyunda önemli bir karşılık bulmuştur. Obama'nın Irak politikasının, bu konu hakkında bildiri yayınlayan onlarca realist akademisyenle örtüşmesi dikkat çekicidir. Amerikan kamuoyunun da yaşanan olumsuz tecrübeler sonucunda Obama ile paralel bir çizgide realist bir yaklaşım sergilemesi Obama'nın elini güçlendirmiştir. Amerikan kamuoyunun Irak'taki Amerikan askerlerinin çekilmesi gerektiğini düşünmesi, ABD'nin bölgede kapsamlı bir strateji değişikliğine gitmesine kapı aralamıştır.

Başkanlığının ikinci döneminde daha realist bir politika izlemeye çalışan Obama, Irak krizinden ABD'nin doğrudan etkilenmemesi nedeniyle sınırlı ölçüde müdahil olarak ülkedeki gelişmeleri yönlendirmeye çalışmıştır. Obama'nın ikinci döneminde Amerikan petrol şirketlerinin Irak'taki çıkarları tehdit altına girdiğinde ve IKBK IŞİD saldırılarına maruz kalmaya başladığında ABD hava operasyonlarıyla etkin bir mücadele vermiştir. Obama aslında Amerikan şirketlerinin zarar görmesini engellemeye çalışarak iç politikada baskı gruplarının ve kamuoyunun isteklerine önem veren bir lider olduğunu göstermiştir. Obama'nın IŞİD krizini yerel ve bölgesel aktörleri destekleyerek ve sınırlı ölçüde müdahil olarak çözüme kavuşturmak istemesinde, Ortadoğu'daki hassas dengeleri korumak istemesi etkili olmuştur. Ayrıca Obama'nın Amerikan tarihine hakim olması, liberal müdahaleci bir yaklaşımdan olabildiğince kaçınmasını sağlamıştır. ABD'nin demokrasinin yayılması idealizmini gerçekleştirmek amacıyla Amerikan ana kıtası dışında askeri müdahalelerde bulunmaması gerektiğini dikkate alan Obama, George Washington'ın fikirlerinden ve Monroe Doktrininden de etkilenecek selevi W. Bush ve Clinton'dan farklılaşmıştır. Obama'nın temelini attığı Irak politikası, izolasyonist bir dış politika izlemeye çalışan halefi Trump'ı da etkilemiş ve bu sayede ABD'nin Ortadoğu'daki yükü kısmen hafiflemiştir.

Obama'nın kişilik yapısının dış politika üzerindeki etkisi en bariz şekilde Suriye krizinde görülmüştür. Obama, Suriye'deki çatışmalara olabildiğince az müdahalede bulunarak pragmatist kişilik yapısına uygun hareket etmiştir. Obama'nın savaştan olabildiğince uzak durulması gerektiğine ilişkin inancı ve uzlaşmacı kişilik yapısı Suriye'deki gelişmelerin seyrini etkilemiştir. Rus lider Putin ile Obama'nın kişilik yapısının karşılaştırması yapıldığında Obama'nın Putin'e nazaran şüpheci, mücadeleci ve baskın bir karaktere sahip olmamasının, ABD'nin bölgedeki etkisini azalttığı çıkarımının yapılmasına sebep olmuştur. Obama'nın uzlaşmacı kişilik yapısının, Rusya ve İran gibi aktörlerin sahada aktif bir rol üstlenmelerini sağladığı gösterilmiştir. Obama'nın kişilik yapısının yanı sıra sistemik faktörlerin de uygun olması sayesinde Suriye'de kaytarma (*buck-passing*) politikası uygulanmıştır. ABD, bölgesel ve küresel aktörlerin sahada birbirlerini dengelemesini sağlayarak ekonomik anlamda en az maliyetle krizi yönetmeyi başarmıştır.

Obama'nın bilişsel açıdan yüksek derecede karmaşık düşünebilme kapasitesine sahip bir lider olması, ABD'nin Suriye'de karşılaşılabileceği riskleri önceden görmesini sağlamıştır. Dünyanın çok kutuplu/kutupsuz yapıya dönüştüğünü dikkate alan Obama, ABD'nin gücünün sınırsız olmadığını algılamıştır. Obama yönetimi Suriye krizinde Amerikan askeri gücünün yoğun bir şekilde kullanılmasının Amerikan ekonomisine getireceği yükü ve hukuki açıdan ABD'nin karşılaştacağı zorlukları dikkate almıştır. Suriye yönetiminin Amerikan güçlerini sahada görmek istememesi ve Suriye konusunda BM'nin girişimlerinden şu ana kadar sonuç alınamaması, ABD'nin kaytarma politikasını tercih etmesini sağlamıştır. Ancak bu durum bölgesel bir güç olan İran'ın ve hatta BMGK'da veto gücünü kullanan Rusya, Çin gibi aktörlerin dünyadaki etkisini artırmasına ve ABD'nin liderliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Obama yönetimi Suriye'de yerel güçleri destekleyerek yaşanan krizin ve IŞİD tehdidinin kısa sürede sonlanmasını sağlayamamasına karşın yine de büyük çaplı bir savaşın çıkmasını engellemeyi başarmıştır. Suriye krizi üzerinden Soğuk Savaş dönemini de anımsatan güç dengesinin

sağlanması, olası bir dünya savaşının ortaya çıkmasını engellemiştir. Realistlerin devletlerin stratejik olarak rakip olarak gördükleri ülkelerle çatışmadan kaçınarak bu ülkelerle örtülü işbirliğine gidebilecekleri varsayımının, çok kutuplu dünya düzenine geçildiği bir dönemde geçerliliğini koruduğu sonucuna ulaşılmaktadır. ABD ve Rusya'nın tarihteki "Küba Füze Krizi"ni anımsatan gelişmeleri yeniden yaşatması gelecekte dünyada politik açıdan önemli gelişmelerin yaşanacağını göstermektedir.

Obama'nın Suriye politikası ekonomik anlamda korumacılığa büyük önem veren ve ABD'yi dış dünyadan kısmen izole etmeye çalışan Trump'ı da önemli ölçüde etkilemiştir. Trump, Obama'nın PYD gibi yerel aktörleri destekleme ve hatta bu doğrultuda Türkiye gibi ABD'nin bölgesel açıdan önemli bir müttefikleriyle karşı karşıya gelmesine neden olan politikasını sürdürmüştür. Obama'nın Suriye politikasındaki mirası Trump'ı da etkilemiştir. Trump Suriye konusunda Rusya ile örtülü işbirliğini açık bir işbirliği haline getirerek IŞİD'le mücadeleyi daha da başarılı bir şekilde yürütmüştür. Ancak Obama kadar uzlaşmacı bir kişilik yapısına sahip olmayan ve İsrail lobisi ile daha yakın ilişkiler kuran Trump, İran'ın bölgedeki etkisini kırmak amacıyla İran'a yönelik politik baskıyı artırarak Obama dönemindeki Suriye politikasında kısmi değişikliğe gitmiştir.

ABD'nin Irak, Suriye ve Libya krizlerinde Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve İsrail ile arasının açılması, bölge ülkelerinin yeni müttefik arayışlarına girmesine ve NATO içinde sorunlara neden olmuştur. Libya'da NATO'nun düzen ve istikrar sağlamada başarısız olması ve müttefik ülkelerin ortak bir amacının olmaması, Irak ve Suriye krizlerinin çözümünü etkilemiştir. Suriye krizine müdahil olan aktörler, krizin çözümüne ilişkin arayışlar içerisine girerek farklı stratejiler tercih etmiştir. Özellikle Türkiye'nin güney sınırında gerçekleştirdiği askeri operasyonlarda ABD ve NATO'nun desteğini alamaması, bölgedeki gelişmelerin seyrini önemli ölçüde etkilemiştir. Türkiye, Rusya ve İran'ın Suriye krizinin çözümüne yönelik geliştirilen Astana süreciyle bir araya gelmesi, bölgede ABD'ye alternatif bir düzen yaratılmaya çalışıldığı izlenimini vermektedir.

Dış politikaya ilişkin kararların alınmasında liderin ve bürokratik elitin etkisi Libya krizinde net bir şekilde görülmüştür. Obama'nın ilk döneminde ve ikinci döneminde farklı stratejiler izlemesi karar alıcının tutumunun dış politikadaki etkisini göstermesi açısından önemlidir. Obama başkanlık koltuğuna yeni oturduğunda liberal söylemlere ağırlık vermesi ve Ortadoğu coğrafyasının özgürleşmesine önem vermesi hatalı bir strateji takip etmesine neden olmuştur. Ayrıca Bush döneminin bürokratlarının kısmen göreve devam etmesi ve Hillary Clinton gibi dış politika konusunda etkili olacak bir siyasetçiyle birlikte çalışması, Libya konusunda Obama'nın yanlış bir strateji izlemesine neden olmuştur. Obama'nın ilk döneminde Bush döneminin siyasal ikliminden tamamen kurtulamaması ve dış politikadaki deneyimsizliği işbirlikçi güvenlik stratejisi çerçevesinde liberal müdahaleci bir yaklaşım sergilemesine yol açmıştır. Libya'daki gelişmeler sonucunda neoklasik realistlerin dış politikada ancak liderin algısı ve perspektifi ölçüsünde rasyonel kararlar alınabileceği varsayımı büyük ölçüde kanıtlanmıştır. Obama'nın, Arap-İslâm dünyasının kaosa sürüklendiği bir dönemde hızlı kararlar almak zorunda kalması dış politika üzerinde liderin ve bürokratik elitin etkisinin daha fazla hissedilmesine yol açmıştır. Amerikan kamuoyunun Libya'ya yönelik askeri müdahale konusunda büyük

ölçüde kararsız kalması ve BMGK'da Rusya ve Çin'in veto gücünü kullanmaması, yeterince kısıtlayıcı bir engelle karşılaşmayan Başkan ve dış politika ekibinin hatalı bir karar almasına neden olmuştur.

Başkan Obama'nın Libya'daki hatasını anlayarak ikinci döneminde dış politika ekibinde revizyona gitmesi ve Suriye ile Irak politikasına paralel bir politika izlemesi hem Obama'nın tutarsız bir lider olarak algılanmasına neden olmuş hem de Libya krizinin çözümüne ilişkin başarılı bir strateji geliştirilmesini zorlaştırmıştır. Obama'nın ikinci döneminde Libya'da daha pasif bir politika izlemesi ve müttefiklere güvenerek hata yaptığını itiraf etmesi, liderin karar aşamasındaki önemini göstermektedir. Libya'da Amerikan büyükelçisinin öldürülmesi, Kaddafi'nin linç edilmesine ilişkin görüntülerin yayılması ve ardından gelen süreçte Libya'nın kaos ve terör ortamına sürüklenmesine karşın Amerikan yönetiminin net bir çözüm ortaya koyamaması, Amerikan ve dünya kamuoyunun tepkisine yol açmıştır. Cumhuriyetçilerin Trump'ın seçim kampanyasında Libya konusu üzerinde ağırlıklı olarak durması ve Cumhuriyetçi senatörlerin eleştirel söylemleri ABD'nin Libya politikasında karşılaştığı zorlukları gözler önüne sermektedir.

ABD'de dış politikaya ilişkin kararların alınmasında Amerikan siyasal yapısı (Kongrenin etkisi) ile kamuoyunun etkili olduğuna ilişkin temel hipotezin önemi en bariz şekilde Irak ve Suriye örneklerinde görülmektedir. Amerikan kamuoyunun Irak'ta Bush dönemindeki hataların yeniden yapılmasını istememesi oldukça önemlidir. Amerikan kamuoyu, yapılan araştırmalarda (anket çalışmalarında) Irak operasyonunun ABD'nin güvenliğine olumlu yönde katkı sağlamadığını çok net bir şekilde dile getirmiştir. Ayrıca Amerikalı pek çok yazar ve akademisyen Irak konusunda ABD'nin Bush döneminde çok ciddi hatalar yaptığını ifade ederek, Amerikan ve dünya kamuoyunu etkilemeyi başarmıştır. Hem Obama hem de Trump Amerikan kamuoyunun Irak politikasındaki kesin ve net duruşundan etkilenecek ülkeyi yeni maceralara sürüklemekten kaçınmışlardır. Obama'nın Irak politikasını büyük ölçüde devam ettiren Trump, Ortadoğu'da Obama gibi pragmatist bir yaklaşım izleyerek ABD'ye ekonomik ve siyasal açıdan fayda getirmeyen müdahaleci yaklaşımdan uzak durmuştur. Trump'ın "Biz buraya trilyon dolarlar saçtık ama hiçbir şey elde edemiyoruz" sözü bu konudaki her şeyi özetlemektedir. Obama'nın ikinci döneminde iç meselelere yoğunlaşarak Ortadoğu ve dünyadaki sorunlardan uzak durmaya çalışmasında ve Trump'ın "Önce Amerika" (*America First*) sloganıyla ABD'yi dış dünyadan kısmen izole etmesinde Amerikan kamuoyunun etkisi bulunmaktadır. Ancak Trump, Amerikan kamu diplomasisine ve yumuşak gücüne zarar vermeyi bile göze alarak ticaret savaşlarını ileri bir boyuta taşımış ve özellikle de Arap-İslâm dünyasında yabancı düşmanlığı olarak algılanan kararlara imza atmıştır. Özetle; Irak savaşının ardından Amerikan ekonomisinin toparlanması için hem Obama hem de Trump kendi perspektifleri ölçüsünde ve özellikle de Amerikan ve Irak kamuoyunun istek ve talepleri doğrultusunda çözümler getirmeye çalışmışlardır.

Amerikan Kongresi, ABD'nin Irak'ta IŞİD'e karşı yeniden geniş çaplı bir askeri operasyon düzenlemesine sıcak bakmamıştır. Kongre, ABD'nin IŞİD'e karşı sınırlı ölçüde hava saldırıları düzenlemesini ve terör tehdidine karşı yerel ve bölgesel aktörleri eğitip donatmasına onay vermiştir. Ancak Amerikan askerlerinin sahada aktif bir görev alarak

sıcak çatışmaya dahil olmak istemesi durumunda, Kongre'de azınlık durumuna düşen Demokratik Parti'nin, Cumhuriyetçilerden istediği desteği alamayacağı düşünülmüştür. Libya'daki operasyon esnasında Cumhuriyetçi senatörlerin tutumuna yönelik Clinton'ın eleştirileri dikkate alındığında, Irak'ta da Başkan ve dış politika ekibinin Kongre'den yeterli desteği alamayacağı anlaşılmaktadır. IŞİD tehdidinin yoğun bir şekilde hissedildiği 2014 yılından itibaren Demokratik Parti'nin hem Temsilciler Meclisi'nde hem de Senato'da azınlık durumuna düşmesi IŞİD'le mücadelede zafiyet yaratmıştır. Obama'nın Irak'taki sınırlı angajmanı Trump döneminde büyük ölçüde devam etmiştir. Trump, Kongre'de Cumhuriyetçilerin çoğunlukta olmasının avantajını elinde bulundurmasına rağmen kamuoyunun etkisiyle Amerikan sınırları dışında ekonomik ve askeri açıdan yük getirecek adımlardan kaçınmıştır.

Irak politikasında olduğu gibi Suriye krizinin çözümüne ilişkin izlenecek strateji ve yöntemlerin belirlenmesinde Amerikan Kongresi, Pentagon başta olmak üzere güvenlik bürokrasisi ve kamuoyunun etkisi önemli ölçüde hissedilmiştir. Amerikan halkının yaklaşık dörtte üçünün Suriye'ye kapsamlı bir askeri operasyon düzenlenmesinin karşısında olması başkan üzerinde sınırlandırıcı bir etki yapmıştır. Suriye konusunu Kongre'ye havale ederek üzerindeki yükü hafifletmeye çalışan Obama, Cumhuriyetçilerin Suriye'de kapsamlı bir operasyon yapılmasına karşı durmasından yararlanarak stratejisini geliştirmeye çalışmıştır. Özellikle Obama'nın ikinci döneminde Kongre'de Demokratik Parti'nin Cumhuriyetçiler karşısında azınlık durumuna düşmesi, Suriye politikasının seyrini etkilemiştir. Aynı zamanda Suriye konusunda Rusya ve Çin gibi aktörlerin BM'de askeri müdahaleye yol açabilecek bir kararın alınmasını engellemesi, AB ülkelerinin kendi içindeki bölünmüşlükleri ve müdahale konusundaki isteksizlikleri, Amerikan kamuoyunun Libya'dan farklı bir tutum sergilemesine yol açmıştır. Libya'da askeri müdahaleye kısmen daha sıcak bakan Amerikan kamuoyu, yapılacak askeri müdahalenin ardından (özellikle tek taraflı veya ekonomik yükün ABD üzerinde olacağı) Suriye'nin ikinci bir Irak olmasından endişelenmiştir. Ekonomik meseleler üzerinde yoğunlaşan Amerikan kamuoyu, ABD'ye mali olarak yük getirecek adımların karşısında durmuştur. Pentagon başta olmak üzere Amerikan güvenlik bürokrasisi, Suriye konusuna yoğun bir şekilde müdahil olunmasını istememiştir. Hatta Amerikan güvenlik bürokrasisi Obama'nın ardından Trump döneminde de Irak savaşındaki gibi olumsuz sonuçlara yol açabilecek adımlardan kaçınılmasına özen göstermiştir.

Yapılan araştırmalarda Cumhuriyetçilerin Suriye krizinin başından itibaren kapsamlı bir askeri operasyon düzenlenmesine karşı durduğunu gösteren sonuçların yayınlanması, Obama'nın ihtiyatlı bir politika izlemesinde etkili olmuştur. Son yıllarda Cumhuriyetçilere yoğun bir şekilde destek veren İsrail'in de, Esad'ın ardından radikal grupların gelmesinden endişe etmesi, Suriye'ye yönelik askeri operasyonların terörle mücadele amacıyla sınırlı hava saldırıları şeklinde gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Hem Obama hem de halefi Cumhuriyetçi Trump, Suriye rejimini devirmeye yönelik bir askeri müdahale yapılması gerektiğine ilişkin Yahudi lobilerinin baskısına maruz kalmadan, ekonomik açıdan az maliyet gerektiren yeniden mevzilenme stratejisine ve Amerikan realizmine uygun bir politika izleyebilmişlerdir.

Bu çalışmayla birlikte Ahmet Davutoğlu'nun geliştirdiği güç formülü, neoklasik realizmin varsayımları çerçevesinde reforme edilmiş şekliyle kullanılarak günümüzde giderek karmaşılaşan güç ve güvenlik konusunda kapsamlı bir analiz yapılmıştır. Liderin, kamuoyunun ve baskı gruplarının etkisi, metodolojik olarak ölçümlenerek büyük ölçüde somutlaştırılmıştır. Tarih, coğrafya, nüfus gibi devletlerin gücü üzerinde ve karar alma sürecinde etkili olan parametrelerin önemi, ABD'nin Ortadoğu politikası özelinde ortaya konmuştur. Güce ilişkin klasik realizmin varsayımları ile günümüzdeki siyasal, sosyal ve ekonomik koşullar birbirine entegre edilerek Soğuk Savaş sonrası dünya düzenine uygun güç ölçümlemesi yapılmıştır. Nitel ve nicel veriler doğrultusunda elde edilen sonuçlar birey, devlet ve sistem düzeyinde etkili olan unsurlar üzerinde kapsamlı bir analiz yapılmasının gerekliliğini göstermektedir.

Soğuk Savaş sonrasında post yapısalcı ve post pozitivist teorilerin üzerinde çalıştığı kimlik ve kültür gibi unsurların etkisinin, ABD'nin Ortadoğu politikasında da önemli ölçüde hissedilmeye başlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Sert güç ile yumuşak gücü birlikte kullanmaya çalışan Obama'nın, Ortadoğu gibi kimliksel ve kültürel açıdan çeşitliliğin zengin olduğu bölgede temkinli bir yaklaşım sergilemek zorunda kaldığı, yapılan söylem analizleriyle gösterilmiştir. Post yapısalcı ve post pozitivist teorilerin varsayımları ve metodolojik açıdan kullandıkları yöntemler, neoklasik realizme entegre edilmeye çalışılarak teorinin bu yöndeki eksiklikleri giderilmeye çalışılmıştır. Özellikle Ortadoğu gibi etnik, dinsel ve kültürel açıdan çeşitliliğin olduğu bir bölgede siyasal ve askeri açıdan etkili olmak isteyen aktörlerin, sert ve yumuşak güç unsurlarını birlikte kullanması gerektiği ortaya konmuştur.

Soğuk Savaş sonrasında "Medeniyetler Çatışması" ve Medeniyet İçi Çatışmaların" Ortadoğu'da yoğun bir şekilde yaşanmaya başladığı değerlendirilmektedir. Bu durum realizm başta olmak üzere devletler arası çatışmalara odaklanan teorilerin analizlerini gözden geçirmesi gerektiğini göstermiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde liberalizme yaklaşılarak, klasik realizme ve neorealizme göre daha kapsamlı bir analiz yapılmasına olanak veren neoklasik realizmin; devlet içi çatışmalara, medeniyetler arası ve medeniyet içi çatışmalara yoğunlaşması gerektiği ortaya konmuştur. Özellikle küreselleşme hem devlet hem de devlet dışı aktörlerin etkileşimini yapısal olarak artırarak mikro ve makro ölçekte kutup ayarlarını genişletmiştir. Ortadoğu'da Arap-İslâm toplumunun kendi içinde yaşadığı etnik ve mezhepsel çatışmalara, büyük güçlerin müdahil olmasıyla, bölgede vekâlet savaşlarının başladığı yeni bir döneme girildiği bu çalışmada kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. ABD başta olmak üzere Rusya, İran, Suudi Arabistan, İsrail, Mısır ve Türkiye gibi küresel ve bölgesel aktörlerin bölgede vekâlet savaşına girdikleri örnek olaylar üzerinden anlatılmıştır.

Bu çalışmada, nicel ve nitel verilerden yararlanılarak yapılan analizlerin sonucunda, küresel ve bölgesel aktörlerin yürüttükleri vekâlet savaşlarında birbirlerine karşı üstünlük sağlayamamasının bölgedeki krizlerin çözümünü zorlaştırdığı savunulmaktadır. Özellikle Suriye krizinde rejimin çağrısına olumlu bir şekilde karşılık vererek ve uluslararası hukuka uygun olarak çatışmalara müdahil olan Rusya'nın sahada aktif bir şekilde bulunmasının krizin seyrini önemli ölçüde değiştirdiği gösterilmiştir. ABD'nin, liderin

etkisi ve kamuoyunun tepkisi nedeniyle rejime karşı sert bir yanıt vermediği ve Rusya karşısında pasif bir yaklaşım sergilediği sonucuna ulaşılmıştır. ABD'nin Suriye'deki varlığının Rusya gibi hukuki bir temele dayanmaması ve BMGK'da Rusya ve Çin'in rejimin aleyhine alınacak kararları veto etmesi, ABD'nin manevra kabiliyetini sınırlandırmıştır. Ayrıca neoklasik realist yazarların, lider imajının kısa vadeli politika ve kriz anlarında en yoğun bir şekilde hissedildiğine yönelik değerlendirmeleri, Suriye krizinde test edilmiştir.

Suriye özelinde Rusya ile ABD arasında yapılan askeri güç karşılaştırmasında Rusya'nın ABD karşısında yaklaşık olarak yüzde 13 oranında bir farkla üstün durumda görünmesi oldukça önemlidir. "Liderin ve kamuoyunun etkisi" parametresinde de Rusya'nın yaklaşık olarak yüzde 35 oranında ABD'den daha üstün olması dikkat çekicidir. Klasik realizmin askeri gücü yüksek politika, ekonomik gücü ise alçak politika olarak görmesinin doğru bir yaklaşım olduğu bu çalışmada da kanıtlanmıştır. Ekonomik olarak Rusya'dan yaklaşık olarak 8 kat üstün durumda olan ABD'nin Suriye'de pasif kalmasında, Rusya'nın silah sanayisine yaptığı yatırımlar önemli ölçüde etkili olmuştur. Geliştirdiği hava savunma sistemleri (S-400), savaş gemileri ve yeni nesil savaş uçaklarıyla birlikte Rusya askeri anlamda Sovyetler zamanındaki gücüne neredeyse büyük ölçüde yeniden ulaşmıştır. Rusya'nın azımsanmayacak bir askeri güce sahip olduğu dış politika uzmanlarıyla yapılan röportajlarda da doğrulanmaktadır. Nitekim Obama 2014 yılında, Rusya'nın askeri bir süper güç olduğunu dile getirmiştir. Bununla birlikte; internet ve kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte liderin ve kamuoyunun etkisinin devletlerin dış politika kararları üzerinde oldukça etkili olmaya başladığı görülmektedir. Klasik realizmin devletleri bilardo topu gibi bütüncül olarak değerlendiren yaklaşımının yetersiz kalabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Liderin ve kamuoyunun etkisi Suriye krizinde çok net bir şekilde görülmüştür. Rusya Devlet Başkanı Putin'in Obama'dan daha etkili ve başarılı bir karar verici olması ve Rus kamuoyunun Amerikan kamuoyuna göre askeri müdahalelere sıcak bakmasının etkisi, Suriye'de çok net bir şekilde hissedilmektedir.

Obama'nın yüksek düzeyde uzlaşmacı bir karaktere sahip olması Rusya ile ABD arasında yaşanabilecek olası bir askeri çatışmanın önlenmesini kolaylaştırmıştır. Ancak 2009 yılında Nobel Barış Ödülü'nü alan Obama'nın Putin kadar baskın ve mücadeleci bir karaktere sahip olmamasının etkisi, Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerde çok net olarak görülmüştür. Dolayısıyla dış politika analizinde lider etkisinin de artık daha fazla dikkate alınması gerekmektedir. Realizmin liderlerin etkisini analiz etmedeki eksikliğinin, 21. yüzyılın dünya koşullarına uygun olarak reforme edilmekte olan neoklasik realizmin geliştirilmesiyle büyük ölçüde giderilebileceği görülmektedir. Bu çalışma, uluslararası ilişkilerde daha doğru ve tutarlı analizler yapılabilmesi için sosyoloji, psikoloji ve halkla ilişkiler gibi farklı disiplinlerden yararlanılması gerektiğini göstermektedir.

Araştırma konusu yapılan ülkelerde görev yapan büyükelçiler ve ABD'nin Ortadoğu politikası üzerine çalışmaları bulunan Türk akademisyenlerle yapılan röportajlarda, röportaj verenlerin ağırlıklı olarak Obama dönemine yönelik büyük ölçüde olumsuz bir bakış açısına sahip oldukları görülmektedir. Ancak ABD açısından bakıldığında Obama'nın rasyonel bir yaklaşım sergilediğini düşünen bazı Türk uzmanlar da

bulunmaktadır. Ayrıca Türk ve Ortadoğu kökenli akademisyenlerin literatürde yer alan analizleri kapsamlı bir şekilde incelendiğinde, Türk ve Ortadoğu kamuoyunun Obama döneminde hayal kırıklığına uğradığı ve bu dönemde Amerikan kamu diplomasisinin, Türkiye ve pek çok Ortadoğu ülkesinde istenilen etkiyi yaratamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan ABD'deki anket şirketlerinin yaptığı çalışmalar ve Ortadoğu konusunda çalışmaları bulunan Amerikalı yazarların önemli bir kısmının, Obama dönemine ilişkin Türk ve Ortadoğu kökenli uzmanlara nazaran daha olumlu bir yaklaşıma sahip oldukları gerçeği dikkate alınmalıdır. Obama, Amerikan kamuoyunda da tam olarak beklentileri karşılamasa da (özellikle Cumhuriyetçiler arasında) selefi Bush'a göre çok daha yüksek bir kamuoyu desteğine sahip bir başkan olarak görevini devretmiştir.

Sonuç olarak; sosyal bilimlerde olgu ve olayları anlamak için tek bir gerçeklikten söz etmek doğru bir yaklaşım değildir. Obama dönemine ilişkin Türk, Arap ve Amerikan kamuoyunda farklı değerlendirmelerin bulunması da, uluslararası ilişkiler disiplinde tek bir gerçekliğin bulunmadığını bir kez daha göstermektedir. Bu çalışmada ABD'nin Ortadoğu politikası analiz edilirken bir kuramsal çerçeveden (neoklasik realizm) hareketle yeni bir bakış açısı ortaya konmaya çalışılmıştır. Ancak uluslararası ilişkilerdeki diğer teorik yaklaşımların varsayımlarından ve yöntemlerinden de yararlanılmıştır. Bu doğrultuda ABD ve Ortadoğu'daki değişim süreci, farklı perspektifler de dikkate alınarak analiz edilmiştir. Bu çalışmada neoklasik realizmin temel varsayımları geliştirilerek ve teorisinin metodolojik açıdan zenginleşmesi hedeflenerek, ABD ve Ortadoğu'da yaşanan ve yaşanmakta olan olaylara ışık tutan yeni bir pencerenin açılması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- ABD Irak'tan da Çekilmek Zorunda Kalacak!. (2018, 28 Aralık). *Aydınlık*. <https://www.aydinlik.com.tr/abd-irak-tan-da-cekilmek-zorunda-kalacak-dunya-aralik-2018-1>. Erişim Tarihi: 10 Aralık 2019.
- ABD'den Rusya'ya Yeni BMGK Tasarısı Tepkisi. (2016, 20 Şubat). *Milliyet*. <http://www.milliyet.com.tr/dunya/abdden-rusyaya-yeni-bmgk-tasarisi-tepkisi-2197134>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2019.
- Abdi, Z. (2016). Avrupa Birliği'nin Suriye Politikası. Hasret Çomak; Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Ed.). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. (347-359). İstanbul: Beta Yay.
- Acet, G. S. (2018). *Uluslararası İlişkilerde İnsani Müdahale Libya ve Suriye Örnekleri*. Tokat: Taşhan Kitap Yay.
- Acun, C. ve B. Keskin. (2016). PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG. *SETA*. Rapor.
- Afganistan Etnik Grup Haritası. (2019, 27 Mayıs). *Mepa News*. <https://www.mepanews.com/afganistan-etnik-grup-haritasi-21807h.htm>. Erişim Tarihi: 19 Eylül 2019.
- Ağdemir, A. M. (2014). *Neoklasik Realizm Çerçevesinde İsrail'in Irak politikası*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Bilimleri Anabilim Dalı. Ankara.
- Akçapar, Ş. K. (2017). International Migration and Diplomacy: Challenges and Opportunities in the 21'st Century. *Perceptions*. Kış. 22(4). (1-34).
- Aktükün, İ. (2004). Soğuk Savaştan Küresel Tiranlığa. Toktamış Ateş (Ed.). *ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya*. (253). Ankara: Ümit Yay.
- Akyol, M. (2015). Seçim Kampanyalarında Sosyal Medya Kullanımı: Facebook ve 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 14(55). Güz. (98-114).
- Alakel, M. ve A. S. Yıldırım. (2014). 11 Eylül Sonrası ABD'nin Irak İşgali Sürecinde Hegemonya- Emperyalizm Tartışmalarına Eleştirel Bir Yaklaşım. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. Nisan-Ekim. 5 (8). (135-165).
- Alakel, M. ve M. Bakır. (2011). The Role of the US and Power Challanges in the New Geopolitical Order. *International Journal of Business and Social Science*. 2(24). (21-34).
- Allison, R. (2013). Russia and Syria: Explaining Alignment with a Regime Crisis. *International Affairs*. 89(4). (795-823).
- Alkan, M. N. (2019, 15 Nisan). *Avrupa Birliği'nin Libya Çıkamazı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/avrupa-birliginin-libya-cikmazi/1452735>. Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2019.
- Altunışık, M. B. (2009). Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken. *Ortadoğu Etütleri*. 1(1). Temmuz. (69-81).
- Amadeo, K. (2019, 15 Haziran). *Afghanistan War Cost, Timeline, and Economic Impact*. <https://www.thebalance.com/cost-of-afghanistan-war-timeline-economic-impact-4122493>. Erişim Tarihi: 21 Haziran 2019.

- Amadeo, K. (2019, 25 Haziran). *Cost of Iraq War, Its Timeline, and the Economic Impact* <https://www.thebalance.com/cost-of-iraq-war-timeline-economic-impact-3306301>. Erişim Tarihi: 05 Temmuz 2019.
- Amerikan Halkı Libya'ya ABD'nin Askeri Müdahalesine Karşı. (2011, 1 Nisan). *Amerikanın Sesi*. <https://www.amerikaninsesi.com/a/amerikan-halk-libyaya-abdnin-askeri-mudahalesine-kar-119068114/894618.html>. Erişim Tarihi: 16 Haziran 2020.
- Amerikan Petrol Lobisinin Kuzey Irak Endişesi. (2014, 11 Ağustos). *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/amerikan-petrol-lobisinin-kuzey-irak-endisesi-26983415>. Erişim Tarihi: 10 Aralık 2019.
- Aras, B. (2017). Turkish Foreign Policy After July 15. *İstanbul Politikalar Merkezi*. Şubat.(1-13).
- Arı, T. (2009). *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika*. 4. Baskı. Bursa: MKM Yay.
- Arı, T. (2009). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. 8. Baskı. Bursa: MKM Yay.
- Arı, T. (2010). *Yükselen Güç Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu*. Bursa: MKM Yay.
- Arı, T. (2012). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. Bursa: MKM Yay.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Bursa: MKM Yay.
- Arı, T. (2017). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Barış Süreci ve Arap Baharı*. Cilt. 2. Bursa: Alfa Akademi Basım Yay.
- Arıboğan, D. Ü. (2013). *Büyük Resmi Görmek*. İstanbul: Timaş Yay.
- Arıboğan, D. Ü. (2018). *Duvar*. İstanbul: İnkılâp Yay.
- Arman, M. N. (2017). The Syrian Refugee Crisis and the European Union Conditionality. *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*. 1(2). e-ISSN: 2564-7202.
- Armaoğlu, F. (1984). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Ankara: Türkiye İşbankası Kültür Yay.
- Armed Forces. (2019). *Military Power of USA & Syria* https://armedforces.eu/compare/country_USA_vs_Syria. Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2019.
- Arraf, S. (2017). The War Report 2017 Libya: A Short Guide on the Conflict. *Geneva Academy*. June I.
- Arslan, R. (2017, 25 Ocak). Astana Suriye Görüşmeleri: Ne oldu; Bundan Sonra Ne Olacak?. *BBC Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38741741>. Erişim Tarihi: 28 Aralık 2019.
- Artokça, İ. (2013, 21 Şubat). ABD'nin Ortadoğu'daki Askeri Mevcudiyeti ve Geleceği. *Akademik Perspektif*.
- Ataman, M. (2006). Değerler ve Çıkarlar: ABD'nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar ve İlkeler. *Ortadoğu Yıllığı*.
- Atlas, P. M. (2012). U.S. Foreign Policy and Arab Spring: Balancing Values and Interests. *Digest of Middle East Studies*. 21(2). (353-385).
- Average Annual OPEC Crude Oil Price from 1960 to 2020. <https://www.statista.com/statistics/262858/change-in-opec-crude-oil-prices-since-1960/>. Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2020.

- Aydemir, E. (2018). *Kamu Diplomasisi*. İstanbul: Kalkedon Yay.
- Bacon P. (2011, 4 Nisan). Obama Starts 2012 Campaign Before Potential Rivals. https://www.washingtonpost.com/politics/crisis-in-the-%20mideast/2010/08/25/AFR9ROXC_story.html. Erişim Tarihi: 06.09.2019.
- Balcı, A. (2016). Realizm. Şaban Kardaş; Ali Balcı (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. (119-146). İstanbul: Küre Yayınları.
- Barack Obama Says Libya was 'Worst Mistake' of His Presidency. (12 Nisan 2016). *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/us-news/2016/apr/12/barack-obama-says-libya-was-worst-mistake-of-his-presidency>. Erişim Tarihi: 06 Ocak 2020.
- Barkey, H. J. (2014, 15 Aralık). Turkey's Syria Predicament. *Middle Eastern Security*. (DOI: 10.1080/19445571.2041.995940).
- Barltrop, R. (2019). Oil and Gas in a New Libyan Era: Conflict and Continuity. *The Oxford Institute for Energy Studies*. (DOI: 10.26889/9781784671303).
- Barron, R. ve J. Barnes. (2018, 3 Temmuz). Trump Policy in the Middle East: Syria. *Baker Institute*. Issue Brief. (1-6).
- Bayraktar, B. (2019). Barış. Mehmet Şahin (Ed.). *Ortadoğu*. İstanbul: Kopernik Kitap.
- Bellelli, J. (2013, Nisan). The Shale Gas 'Revolution' in the United States: Global Implications, Options for the EU. *European Parliament Directorate- General for External Policies Policy Department- Policy Briefing*. (1-18).
- Beyaz Saray Açıkladı: Obama Hristiyan. (2010, 20 Ağustos). *Sabah*. https://www.sabah.com.tr/dunya/2010/08/20/beyaz_saray_acikladi_obama_hristiyan. Erişim Tarihi: 19 Eylül 2019.
- Biddle S., M.E. O'Hanlon ve K.M. Pollack. (2008). The Evolution of Iraq Strategy. *Brookings*. <https://www.brookings.edu/research/the-evolution-of-iraq-strategy/>. Erişim Tarihi: 3 Temmuz 2019.
- Bilensoy, İ. (2018). George W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması. *Lectio Socialis*. 2(1). (50-73).
- Birgisdottir, L. K. (2014). The Rising Influence of Social Media in Politics: How Barack Obama Used Social Media as a Successful Campaign Tool in the 2008 and 2012 Elections. *Universitatis Islandiane Sigilium*.
- Blanchard, C.M. (2011, 6 Haziran). Libya Unrest and U.S. Policy. *Congressional Research Service*.
- Blanchard, C. M. (2018, 2 Mayıs). Libya: Transition and U.S. Policy. *Congressional Research Service*.
- Blanchard, C.M., Z. Danon, K. Katzmann, J. M. Sharp, J. Zanotti. (2012, 7 Mart). Change in the Middle East: Implications for U.S. Policy. *Congressional Research Service*.
- Blomdahl, M. (2016, 21 Mart). Bureaucratic Roles and Positions: Explaining the United States Libya Decision. *Diplomacy & Statecraft*. (DOI: 10.1080/09592296.2016.1137739).
- BM Enformasyon Merkezi UNIC-Ankara. (2002, 27 Şubat). Birleşmiş Milletler Genel Kurulun'un 377 (V) Sayılı ve 3 Kasım 1950 Tarihli "Barış İçin Birleşme" Kararı. http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/377.pdf. Erişim Tarihi: 29 Aralık 2019.

- Boeing-İran Anlaşması Obama'nın Onayına Kaldı. (2016, 22 Haziran). *Amerika'nın Sesi*. <https://www.amerikaninsesi.com/a/boeing-iran-anlasmasi-obamanin-onayina-kaldi/3387411.html>. Erişim Tarihi: 30 Mart 2020.
- Bölme, S. M., U. Ulutaş, T. Özhan ve M. Küçükkeleş. (2011). İsyan ve Müdahale Sonrası: Libya'da Dönüşümün Sancıları. *SETA* (Rapor No: 5). Aralık. (30-35).
- Bölme, S. M., U. Ulutaş, T. Özhan, M. Küçükkeleş ve E. Bektaş. (2011). Batı ve Kaddafi Makasında Libya. *SETA* (Rapor No: 3). Mayıs. (4-49).
- BP. (2019). Statistical Review of World Energy. 68th Edition. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf>. Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2019.
- Brand, H. (2016). Barack Obama and the Dilemmas of American Grand Strategy. *The Elliot School of International Affairs*. 39 (4). (101-125). (DOI 10.1080/0163660X.2016.1261557).
- Britannica. (2019). The 2012 Election. <https://www.britannica.com/biography/Barack-Obama/Life-after-the-presidency>. Erişim Tarihi: 201 Ağustos 2019.
- Brown, M. E., O. R. Cote, S. M. L. Jones ve S. E. Miller. (1997). *America's Sratetegic Choices*. Cambridge. Masachausetts: MIT Press.
- Brzezinski, Z. (2005). *Tercih*. İstanbul: İnkılâp Yay.
- Brzezinski, Z. (2008). *İkinci Şans*. İstanbul: İnkılâp Yay.
- Byman D. ve S. B. Moller. (2016). The United States and the Middle East: Interest, Risks, and Costs. (1-45).
- Camia, C. (2013, 3 Aralık). Sen. Cornyn: Obama Adminstration Lacks Accountability. <https://www.usatoday.com/story/onpolitics/2013/12/03/john-cornyn-obama-lying/3851455/>. Erişim Tarihi: 08 Ocak 2020.
- Çağlar, B. (2012). Türkiye'nin Suriye politikası: Yeni Klasik Realist Bir Bakış. *Ortadoğu Analiz*. 4(47). (42).
- Çakmak, C. (2011). Giriş: Neden Dış Politika; Neden Amerikan Dış Politikası?. Cenap Çakmak; Cengiz Dinç; Ahmet Öztürk (Ed.). *Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası: Teorik ve Pratik*. (1-14). Ankara: Nobel Yay.
- Çakmak, C. (2016). Suriye'de İnsani Kriz: Uluslararası Hukuk Neden Çaresiz?. Hasret Çomak; Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Ed.). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. (575-587). İstanbul: Beta Yay.
- Çam, E. (1982). *Devlet Sistemleri*. İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi.
- Cavalli, C. D. (2013). *The Basics of American Goverment*. Dahlonga Georgia: University Press of North Georgia.
- Celso, A. N. (2014). Obama and the Arab Spring: The Strategic Confusion of Realist-Idealist. *Journal of Political Sciences&Public Affaris*. 2(2). (DOI: 10.4172/2332-0761.1000115).
- Cerrah, U. (2016). ABD'nin Suriye Politikası. Hasret Çomak; Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Ed.). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. (319-335). İstanbul: Beta Yay.

- Charles Koch Institute. (2018, 20 Mart). 15 Years Later, the Iraq War Hasn't Made Us Safer. <https://www.charleskochinstitute.org/blog/iraq-at-15/>. Erişim Tarihi: 11.12.2019.
- Choueiri, Y. M. (2011). *Ortadoğu Tarihi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Christensen, T. J. (1996). *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947-1958*. Princeton University Press. (195-241).
- Çınarlı, Ö. (2012). Afganistan'ın Etnik Yapısı. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*. 4(1). Ocak. (73-84).
- Clarke, C. P. (2017, 7 Kasım). Jihadist Violence in the Caucasus. *Testimonies Rand Corporation*.
- Clements, B. (2013). Public Opinion and Military Intervention: Afghanistan, Iraq and Libya. *The Political Quarterly*. 84(1). (122).
- CNN Fact Check: Comparing Costs of Iraq, Libya Missions. (2012, 23 Ekim). CNN. <https://edition.cnn.com/2012/10/23/politics/fact-check-libya-cost/index.html>. Erişim Tarihi: 28 Temmuz 2019.
- Cohen, J. ve M. D. Shear. (2010, 19 Ağustos). Poll Shows More American Think Obama is a Muslim. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/08/18/AR2010081806913.html>. Erişim Tarihi: 19 Eylül 2019.
- Coşkun, S. ve H. Dulkadiroğlu. (2018). Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) İdari Devletin Gelişimi ve Woodrow Wilson'un Etkisi. *Journal of Political Administrative and Local Studies*. 1(2). (21-54).
- Cronin, S. (2014). *Armies and State-Building in the Modern Middle East*. London-New York: I.B.Tauris.
- Daalder, I. H. ve G. Stavridis. (2012). NATO's Victory in Libya. *Foreign Affairs*. 91(2). Mart/Nisan. (2-7).
- Dalacoura, K. (2010). US Foreign Policy and Democracy Promotion in the Middle East: Theoretical Perspectives and Policy Recommendations. *Ortadoğu Etütleri*. 2(3). Temmuz. (57-76).
- Davutoğlu A. (2016). *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre Yay.
- Davutoğlu: "ABD ile Rusya Ne Zaman Görüşse Ruslar Daha Fazla Saldırıyor". (2016, 4 Şubat). *Star*. <https://www.star.com.tr/dunya/davutoglu-abd-ile-rusya-ne-zaman-gorusse-ruslar-daha-fazla-saldiriyor-haber-1086910/>. Erişim Tarihi: 07 Mart 2019.
- Deibel, T. L. (2007). *Foreign Affairs Strategy (Logic for American Statecraft)*. Cambridge University Press.
- Demir, S. ve H. Çomak. (2016). NATO ve Suriye Krizi. Hasret Çomak; Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Ed.). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. (335-347). İstanbul: Beta Yay.
- Demirci, S. R. (2016). Özgür Suriye Ordusu. Hasret Çomak; Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Ed.). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. (199-211). İstanbul: Beta Yay.
- Demiryol, T. (2011). 2012 Amerikan Başkanlık Seçimi. *Bilgesam*. <http://www.bilgesam.org/incele/34/-2012-amerikan-baskanlik-secimi/#.XXYQTi4zbIU>. Erişim Tarihi: 09 Eylül 2019.

- Deniz T. (2013). Suriye'nin Durumu, ABD-Rusya ve Türkiye'nin Tutumu. *Marmara Coğrafya Dergisi*. Sayı 27. Ocak. (314-332).
- Dersan, D. (2012). *Responses to International Changes: A Neoclassical Realist Analysis of Syrian Foreign Policy, 1990-2005*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü. Ankara.
- Diehl, J. (2010, 22 Kasım). *Obama's Foreign Policy Needs an Update*, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/11/21/AR2010112102263.html>, Erişim Tarihi: 27 Nisan 2017.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2015). DAIŞ'in Temel Felsefesi ve Dini Referansları Raporu. Ağustos. Ankara.
- Doğrusözlü, C. (2015). İran 2015. Kemal İnat; Muhittin Ataman (Ed.). *Ortadoğu Yıllığı*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Dormandly, X. (2013). The Next Chapter: President Obama's Second-Term Foreign Policy. *Chatnam House*.
- Doster, B. (2012). Arap Baharı Özelinde Rusya'nın Suriye Politikası. Barış Doster (Ed). *Arap Baharı ve Suriye*.(47-68). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay.
- Döner, F. N. (2019). Trump's Wisdom for the International Political Economy: A Way to Collective Carnage?. *Perceptions*. Bahar-Yaz. Sayı: 1. (105-132).
- Drezner, D. D. (2011). Does Obama Have a Grand Strategy. *Foreign Affairs*. July/August.
- Dugan A. (2013, 6 Eylül). U.S. Support for Action in Syria is Low vs. Past Conflicts. <https://news.gallup.com/poll/164282/support-syria-action-lower-past-conflicts.aspx>. Erişim Tarihi: 12 Temmuz 2019.
- Düşürülen Rus Uçağıyla İlgili NATO'dan Açıklama (2015, 24 Kasım). *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/natodan-dusurulen-rus-ucagiyla-ilgili-aciklama-40018080>. Erişim Tarihi: 25 Kasım 2019.
- Dyussebekova, Z. (2017, 25 Ocak). Syrian Peace Talks in Astana End with Support for Ceasefire, Further Talks in Geneva. *Astana Times*. <https://astanatimes.com/2017/01/syrian-peace-talks-in-astana-end-with-support-for-ceasefire-further-talks-in-geneva/>. Erişim Tarihi: 28 Aralık 2019.
- Edwards, B. M. (2011). *Contemporary Politics in the Middle East*. Polity Press.
- Efegil, E. (2012). *Dış Politika Analizi*. Ankara: Nobel Yay.
- Ekşi, M. (2017). The Syrian Crisis as a Proxy War and The Return of the Realist Great Power Politics. *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*. Ekim. 1(2). (106-129).
- Emiroğlu, S. (2017, 20 Ocak). Artıları ve Eksileriyle Barack Obama. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38688550>. Erişim Tarihi: 01 Haziran 2020.
- Ercan, M. ve A. Ayata. (2018). Değişen Uluslararası Sistemde ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği. *Akademik Bakış Dergisi*. Sayı 69. Eylül-Ekim. (114-129).

- Ercümen, M. A. (2016, 2 Eylül). Esed'in Yargılanması. *İNSAMER*. https://insamer.com/tr/esedin-yargilanmasi_359.html. Erişim Tarihi: 17 Haziran 2020.
- Erdemir, H. (2016). Suriye Jeopolitiğinin Uluslararası Güçlerin Suriye Politikalarına Yansıması. Hasret Çomak; Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Ed.). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*.(413-435). İstanbul: Beta Yay.
- Erdoğan: IŞİD'e Destek Verildiği İddiaları Yalandır. (2014, 23 Nisan). *İHA*. <https://www.ihha.com.tr/haber-erdogan-iside-destek-verildigi-iddialari-yalandir-403396/> Erişim Tarihi: 16 Haziran 2020.
- Erdoğan, M. (2016, 7 Ekim). Avrupa'da Yaşanan 'Mülteci' Krizi Değil 'İnsanlık' Krizi. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/avrupada-yasanan-multeci-krizi-degil-insanlik-krizi/660204>. Erişim Tarihi: 29 Mart 2020.
- Erdoğan, M. M. (2012). Avrupa Birliği'nin Suriye Politikası. Birol Akgün (Ed.). Suriye Konusunda Bölgesel ve Küresel Aktörler. *SDE Analiz*.(16-22).
- Erdoğan, Türkiye'nin Libya Şartlarını Açıkladı. (2011, 21 Mart). *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/erdogan-turkiyenin-libya-sartlarini-acikladi-17330970>. Erişim Tarihi: 21 Eylül 2019.
- Erdoğan, H. (2012). Nihai Hesaplaşmaya Doğru: Ortadoğu'da Sonuncu Bahar. Barış Adıbelli (Ed.). *Arap Bahar ve Suriye*. (273-320). İstanbul: IQ Sanat Yay.
- Erşen, E. (2014). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Dünya Siyaseti. Şaban Kardaş; Ali Balcı (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. (57-78). İstanbul: Küre Yay.
- Ertem, H. S. ve R. F. Karadeniz. (2019). Lost in Translation: A System-Level Analysis of the Turkish-U.S. Alliance under the Obama and Trump Administrations. *Perceptions*. Bahar-Yaz. 24 (1). (7-38).
- Esfandiary, D. (2016). The Impact of the Iran Deal on International Politics. *IEMed. Mediterranean Yearbook*. Geographical Overview. (230-232).
- Estelle, E. (2017). A Strategy for Success in Libya. *American Enterprise Institute*. Kasım.
- Evera, S. V. (1999). *Causes of War: Power and the Roots Of Conflicts*. Cornell University Press.
- Fahrenthold, D. A. (2012). Obama Reelect as President. https://www.washingtonpost.com/politics/decision2012/after-grueling-campaign-polls-open-for-election-day-2012/2012/11/06/d1c24c98-2802-11e2-b4e0-346287b7e56c_story.html. Erişim Tarihi: 06.09.2019.
- Federal Elections Commission. (2013). Election Results for the U.S. President, the U.S. Senate and the U.S. House of Representatives.
- Federal Elections Commission. Contributions Limits, <https://www.fec.gov/help-candidates-and-committees/candidate-taking-receipts/contribution-limits/>. Erişim Tarihi: 23 Aralık 2018.
- Federal Register, (2017, 27 Ocak). Protecting the Nation From Foreign Terrorist Entry Into the United States. <https://www.federalregister.gov/documents/2017/02/01/2017-02281/protecting-the-nation-from-foreign-terrorist-entry-into-the-united-states>. Erişim Tarihi: 10 Ocak 2020.

- Ferguson, N. (2011, 13 Şubat). *Obama's Egypt and Foreign Policy Failures*. <http://www.newsweek.com/obamas-egypt-and-foreign-policy-failures-68731>. Erişim Tarihi: 27 Nisan 2017.
- Fisher, L. (2011, 16 Mayıs). Obama's Military Commitment in Libya.
- Fishman, B. (2017). United States: Reluctant Engagement. Karim Mezran; Arturo Varvelli (Ed.). *Foreign Actors in Libya's Crisis*. (91-111).Atlantic Council.
- Flournoy, M. ve J. Davidson. (2012). Obama's New Global Posture: The Logic of U.S. Foreign Deployments. *Foreign Affairs*. July/August. (54-63).
- Fraser, S. (2019). *The Catastrophe Artist. Understanding America's Unaccountable Foreign Policy Elite*. CMC Senior Theses.
- Fraser, T. G., A. Mango ve R. Mcnamara. (2011). *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Friedman, G. (2013, 12 Kasım). The U.S.-Iran Talks: Ideology an Necessity, <https://www.stratfor.com/weekly/us-iran-talks-ideology-and-necessity>. Erişim Tarihi: 28 Nisan 2017.
- Fuller, G. E. (2019). *Türkiye ve Arap Baharı*. Ankara: Serbest Kitaplar.
- Fulton, W., J. Holliday ve S. Wyer. (2013). Iranian Strategy in Syria. *Institute for the Study of War and AEI's Critical Threats Project*. Mayıs.
- Gelvin, J. L. (2016). *Modern Ortadoğu Tarihi*. İstanbul: Timaş Yay.
- Genel, M. G. (2012). Siyasal İletişim Kampanyalarında Sosyal Medyanın Kullanımı (12 Haziran Seçimleri "twitter" Örneği, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication- TOJDAC*. October. 2(4). (23-31).
- Gerges, F. (2012, Ekim). The "Obama Doctrine" in the Middle East. *Policy Brief; Institue for Social Policy and Understandig, the Duke University Center, and Islami Commentary*.
- Gerges, F.A. (2013). The Obama Approach to the Middle East: the End of America's Moment?. *International Affairs*.89(2). (299-323).
- Glaser J. ve T. Thrall. (2017). Obama's Foreign Policy Legacy and the Myth of Rentrenchment. *CATO Institute Working Paper*. Nisan. 43.
- Goldberg, J. (2016). The Obama Doctrine. *The Atlantic*.Nisan.
- Gordon, P. (2015, 4 Haziran). The Middle East is Falling Apart. *Politico Magazine*. <https://www.politico.com/magazine/story/2015/06/america-not-to-blame-for-middle-east-falling-apart-118611>. Erişim Tarihi: 31 Aralık 2019.
- Gözen, R. (2014). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: İletişim. (181).
- Greenberg D. (2016, 29 Aralık). *Syria Will Stain Obama's Legacy Forever*. <https://foreignpolicy.com/2016/12/29/obama-never-understood-how-history-works/>. Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2019.
- Gregory, A. (2011). What Price War. *Independent Policy Report*. June.
- Gülboy, B. (2004). Pax Britannica'dan Pax Americana'ya?. Toktamış Ateş (Der.). *ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya*. (64-112). Ankara: Ümit Yay.

- Güller, M. A. (2016). *Suriye'nin Sevr'i Amerikan Koridoru*. İstanbul: Kaynak Yay.
- Güller, M. A. (2019). *Amerikan Hegemonyasının Sonu*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yay.
- Gündoğan, Ü. (2016). *Amerika Birleşik Devletleri ve Dünya*. Ankara: SRT Yay.
- Güner, R. (2016). Bitmeyen Kavga: Suriye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü. Mehmet Akif Okur; Nuri Salık (Ed.). *Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye*. (263-290). Ankara: Nobel Yay.
- Güneş, E. (2009). Yeni Yüzyılda Çin-Amerika Rekabeti, *Toplum ve Demokrasi*. 3 (6-7) Mayıs-Aralık. (175-188).
- Haass, R. N. (2014). *Yeni Amerika*. İstanbul: Tutukitap.
- Halife Hafter'in Libya Ulusal Ordusu Kimlerden Oluşuyor?, (2020, 02 Ocak). *MEPANNEWS*. <https://www.mepanews.com/halife-hafterin-libya-ulusal-ordusu-kimlerden-olusuyor-26057h.htm>. Erişim Tarihi: 06 Ocak 2020.
- Hall M. A. ve R. Lord (2014). Obamacare: What the Affordable Care Act Means for Patients and Physicians. *BMJ*. (1-10). (DOI: 10.1136/bmj.g5376).
- Hao, Y. ve Y. Hou. (2009). Chinese Foreign Policy Making: A Comparative Perspective. *Pulic Adminstration Review*. Aralık. 69. (136-141).
- Harunoğlu, N. Ç. (2019). Eisenhower'dan Obama'ya: ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Suriye. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. (1149-1182). (DOI: 10.33630/ausbf.570931).
- Hastedt, G. P. (2018). *American Foreign Policy: Past, Present Future*. James Madison University. Eleventh Edition. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Hatipoğlu, M. E. (2011). Amerikan Dış Politikasında Kongre'nin Rolü. Cenap Çakmak; Cengiz Dinç; Ahmet Öztürk (Ed.). *Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası: Teori ve Pratik*. (37-56). Ankara: Nobel Yay.
- Hemenway D. (2018, 21 Aralık). *Chinese Strategic Engagement with Assad's Syria*. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/chinese-strategic-engagement-with-assad-s-syria>. Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2019.
- Hinnebusch, R. ve A. Ehteshami. (2016). Foreign Policymaking in the Middle East: Complex Realism. Louise Fawcett (Ed.). *International Relations of the Middle East*. Oxford University Press.
- Hoffman, T. (2015). Realismin Action: Obama's Foreign Policy in Afghanistan. *Political Analysis*. 16(16).
- Hook, S. W. ve J. Spanier. (2014). *Amerikan Dış Politikası*. İstanbul: İnkılâp Yay.
- House of Commons Foreign Affairs Committee. (2009-2010). Global Security UK-US Relations. <https://publications.parliament.uk/pa/cm200910/cmselect/cmfaaff/114/114.pdf>. Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2019.
- Howald, J., S. A. Mildner ve K. Westphal. (2013). What Economies of Shale for US Foreign Policy. *European Union Institute for Security Studies Brief*. Aralık. 46. (1-4).
- Hudson, M. C. (2016). The United States in the Middle East. Louise Fawcett (Ed.). *International Relations of the Middle East*. (356-379). Oxford: Oxford University Press.

- Hulsman, J. C. (2013). The Closet Realism of Barack Obama. April. <http://john-hulsman.com/2013/04/the-closet-realism-of-barack-obama/>. Erişim Tarihi: 14 Kasım 2019.
- Human Rights Watch. (2016). Syria Events of 2016. <https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/syria>. Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2019.
- Humud, C. E., C. M. Balnchard ve M. B. D. Nikitin. (2019, Mart). Armed Conflict in Syria: Overwiev and U.S. Response. *Congressional Research Service Report*.
- Huseynov, V. (2018). *The Nexus of Neoclassical Realism and Soft Power*. Doktora Tezi. Georg-August University of Göttingen.
- Ifantis K. ve I. Galariotis. (2017). Turkey's Foreign Policy Towards Syria, 2011-2017. Ioannis Galariotis; Kostas Infanitis (Ed.). *The Syrian Imbroglia: International and Regional Strategies*. European University Institute.
- Immelman, A. (2010). The Political Personality of U.S. President Barack Obama, *Paper Presented at the 33rd Annual Scientific Meeting of the International Society of Political Psychology*. July 7-10. *Psychology Faculty Publicatons. College of Saint Benedict and Saint John's University*.
- Immelman, A. ve J. V. Trenzeluk. (2017). The Political Personality of Russian Federation President Vladimir Putin. *College of Saint Benedict and Saint John's University*.
- Indyk M.S., S. Hamid ve T.C. Wittes. (2012). Foreign Policy and the 2012 Presidential Election. <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2012/11/08/foreign-policy-and-the-2012-presidential-election/>. Erişim Tarihi: 09 Eylül 2019.
- Interview with Syrian President Bashar al Assad. (2011, 31 Ocak). *Wall Street Journal*. <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894>. Erişim Tarihi: 6 Haziran 2020.
- Itani, F. ve N. Rosenblatt. (2018). U.S. Policy in Syria: A Seven-Year Reckoning. *Atlantic Council Refik Hariri Center for the Middle East*. Issue Brief. (1-17).
- İleri, K. (2019, 3 Mart). ABD Başkanı Trump: 7 Trilyon Dolar Harcadık ve İnerken Işıklarımızı Kapatmak Zorundayız. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-baskani-trump-7-trilyon-dolar-harcadik-ve-inerken-isklirimizi-kapatmak-zorundayiz/1407644>. Erişim Tarihi: 18 Eylül 2019.
- İnat, K. (2015). Türkiye'nin Ortadoğu Politikası. Kemal İnat; Muhittin Ataman (Ed.). *Ortadoğu Yıllığı*. (9-24). İstanbul: Açılım Kitap.
- İran Ordusu Ne Kadar Güçlü?. (2020, 6 Ocak). *BBC Türkçe*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51000079>. Erişim Tarihi: 05 Mayıs 2020.
- İşyar, Ö. (2013). *Karşılaştırmalı Dış Politikalar*. 2. Baskı. Bursa: Dora Basım Yay.
- Jamshidi, M. ve F. Noori (2017). The United States National Security Strategy under Bush and Obama: Continuity and Change. *Journal of World Sociopolitical Studies*. 1(2). (175-197). DOI: (10.22059/wsps.2017.23675.1010).
- Jarvis, S. A. J. (2013). Obama's Adoption of the Responsibility to Protect: A Constructivist Analysis. *Journal of Politics & International Studies*. Volume: 9. Summer.(212- 249).

- Jeffrey, J. F. ve M. Eisenstadt. (2016). *U.S. Military Engagement in the Broader Middle East*. The Washington Institute for Near East Policy.
- Jervis, D. (2017). Barack Obama, Syria, and the Exertion of American Military Power. *Teka Kom. Politol. Stos. Miğdzynar.* – OL PAN. 12(1). (41-61).
- Jervis, D. (2017). Obama the Middle East. *Teka Kom. Politol. Stos. Miğdzynar.* – OL PAN. 12(2). (31–57).
- Joffe, J. (2016, 10 Mart). *Obama is Not a Realist*.
<https://www.theatlantic.com/international/archive/2016/03/obama-doctrine-goldberg-realist-isolationist/473205/>. Erişim Tarihi: 20 Nisan 2017.
- Joseph, P. E. (2017, 7 Ocak). *Barack Obama Forever Changed Black America*,
<https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/jan/07/barack-obama-forever-changed-black-america>, Erişim Tarihi: 17 Şubat 2019.
- Jüde, J. (2017). Contesting Borders? The Formation of Iraqi Kurdistan's De Facto State. *International Affairs*. 93(4). (847-863). (DOI: 10. 1093/ia/ iix125).
- Kainikara, S. (2018). *in the Bear's Shadow*. Australia: Air Power Development Centre.
- Kalantari, Behrooz. (2018). A Comparative Analysis of Recent U.S. Policies in the Middle East: Obama vs. Trump. *Madridge Journal of Behavioral and Social Science*. (42-47). (Doi: 10.18689/mjbss-1000107).
- Kalaycı, R. ve O. Güngörmez. (2015). Irak 2015. Kemal İnât ve Muhittin Ataman (Ed). *Ortadoğu Yıllığı*. (27-54). İstanbul: Açılım Kitap.
- Katzman, K. (2015, 22 Haziran). Iraq: Politics, Security, and U.S. Policy. *Congressional Research Service Report*.
- Kaufman, R. G. (2008). *In Defense of the Bush Doctrine*. Kentucky: The University Press of Kentucky.
- Kaufman, R. G. (2014). Prudence and the Obama Doctrine. *Orbis*. 58(3). (441-459). (doi.org/10.1016/j.orbis.2014.05.009).
- Kayser, C. (2015). *The Power of Ideas in Politics: Social Constructivism and Obama's Foreign Policy in Iraq*. 17(3). Mayıs. (46-55).
- Kazokoğlu, C. (2013, 29 Haziran). *Kaya Gazı ve Petrolün Geleceği*.
https://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2013/06/130629_kaya_gazi. Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2019.
- Keeping, M. A. M. (2017). Failure in Libya: The Consequences of Intervention. *Canadian Force Collage*.
- Kekili, E. (2019). Askeri ve Siyasi Çözüm Arasında Libya Krizinin Geleceği. *SETA*. Mayıs. 282. (1-16).
- Kelkitli, F. A. (2016). Soğuk Savaş'tan Günümüze Rusya'nın Suriye Politikası: Ortadoğu Kapısını Açık Tutma Gayretleri. Hasret Çomak; Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Ed.). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. (359-371). İstanbul: Beta Yay.
- Kepsutlu, B. (2016). *Amerika'nın Ortadoğu Politikası*. İstanbul: İnkılâp Yay.

- Khatib, L. (2016, Kasım). *The Arab Spring Casts Obama as United States Public Diplomacy Messenger*. <https://www.uscpublicdiplomacy.org>. Erişim Tarihi: 25 Kasım 2019.
- Khoei, H., E. Geranmayeh ve M. Toaldo. (2017). After ISIS: How to Win the Peace in Iraq and Libya. *European Council on Foreign Relations Policy Brief*. Ocak.
- Kırdar, S. (2012). Amerikan Halkı Obama'yı Tekrar Başkanı Olarak Seçti. *TEPAV Değerlendirme Raporu*.(1-3).
- Kışlakçı, T. (2013). *Arap Baharı*. İstanbul: İlimyurdu Yay.
- Kihya, E. M. Ö. (2011). *Libya'nın Kaddâfisi*. İstanbul: Kaknüs Yay.
- King, J. D. ve J. W. Riddlesperger. (2013). Getting Started in the Second Obama Administration. *International Conference on The U.S. 2012 Presidential Election: Campaign and Results* Lauder School of Government, Diplomacy and Strategy Interdisciplinary Center Herzilya. Ocak 6-7.
- Kitchen, N. (2010). Systemic Pressures and Domestic Ideas: a Neoclassical Realist Model of Grand Strategy Formation, *Review of International Studies*, 36(1). (117-143).
- Knights, M. (2015). The Long Haul. *Washington Institute for Near East Policy*. Washington.
- Kobani'ye Çifte Destek. (2017, 27 Eylül). *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/kobani-ye-cifte-destek-27288287>. Erişim Tarihi: 20 Aralık 2019.
- Koç, E. ve M. C. Şenel. (2013). Dünyada ve Türkiye'de Enerji Durumu-Genel Değerlendirme. *Mühendis ve Makina*.54(639). (32-44).
- Koldaş, U. (2019). Aşiretler. Mehmet Şahin (Ed.). *Ortadoğu*. İstanbul: Kopernik Kitap.
- Kovancılar, B. (2013). ABD'de Bütçe Açık ve Fazlaları: Tarihsel Bir İnceleme. *Yönetim ve Ekonomi*. 20(2). (67-90).
- Köse, H. H. (2015). Şii Grupların Irak Siyasetine Etkisi: 2003-2012. *The Journal of Eurpoe-Middle East Social Science Studies*. Ekim. 1(2). (53-89).
- Krieg, A. (2016). Externalizing the Burden of War: the Obama Doctrine and US Foreign Policy in the Middle East. *International Affairs*. 92. (97-113).
- Kun, C. J. (2007). A Neo-Classical Realist Account on External Security Behaviors of Weak Power towards Great Power: The US-Libya from 1977 to 1992. *The Korean Journal of International Relations*. 44(5).
- Kurth, J. (1996). America's Grand Strategy: A Pattern of History. *The National Interest*. Mart.
- Kurtuluş, M. K. (2020). 10 Soruda Libya Hakkında Her Şey; Bugüne Nasıl Gelindi, Dünya Neden İlgili, Türkiye'nin Planı Ne? <https://t24.com.tr/haber/10-soruda-libya-hakkinda-her-sey-bugune-nasil-gelindi-dunya-neden-ilgili-turkiye-nin-planı-ne,854962>. Erişim Tarihi: 07 Ocak 2020.
- Küçükşahin, A. ve T. Akkan. (2007). Değişen Güvenlik Algılamaları Işığında Tehdit ve Asimetrik Tehdit. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*.5(5). (41-66).
- Küntay, B. (2011). *Major Shift*. İstanbul: Bahçeşehir University Press.
- Laipson, E. (2010). *The Future of US-Iraq Relations*. Washington: The Henry L. Stimson Center.

- Lang, H., M. Awad, K. Sofer, P. Juul ve B. Katulis. (2014). Supporting the Syrian Opposition. *Center for American Progress*. Eylül. (1-44).
- Lefebvre, M. (2005). *Amerikan Dış Politikası*. İstanbul: İletişim Yay.
- Lenz T. O ve M. Holman. (2013). *American Government*. University Press of Florida.
- Lewis, B. (1996). *Ortadoğu*. İstanbul: Sabah Kitapları.
- Libya Mültecileri Geri İstemiyor. (2016, 5 Haziran). DW. <https://www.dw.com/tr/libya-m%C3%BCltecileri-geri-istemiyor/a-19307593>. Erişim Tarihi: 08 Ocak 2020.
- Libya Tezkeresi Nedir?. (2020, 2 Ocak). *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/libya-tezkeresi-nedir-41411191>. Erişim Tarihi: 07 Ocak 2020.
- Lobell, S. E., N. M. Ripsman ve J. W. Taliaferro. (2009). *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*. Cambridge University Press. (287-292).
- Löfflman, G. (2019). The Obama Doctrine and Military Intervention. *Perceptions*. Bahar-Yaz. Sayı: 1. (59-82).
- Luizard, P. J. (2016). *IŞİD Tuzağı*. İletişim Yay.
- Maalouf, A. (2009). *Ölümcül Kimlikler*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- MacQueen, B. (2013). *Middle East Politics*. SAGE Publications.
- Marsh, K. (2014). "Leading form Behind": Neoclassical Realism and Operation Odyssey Dawn. *Defense & Security Analysis*. 30(2). (120-132). (DOI: 10. 1080/ 1475198. 2014. 894295).
- Martel, W. C. (2015). *Grand Strategy in Theory and Practice*. Cambridge University Press.
- McCormick, J. M. (2011). The Obama Presidency: A Foreign Policy of Change?. *IOWA State University Political Science Publications*. (235-266).
- Mearsheimer, J. J. (2011). Imperial by Design. *The National Interest*. 111 January/February. (33-34).
- Mearsheimer J. J. (2014). America Unhinged. *The National Interest*. 129. January/February. (9-30).
- Meeker, M. M. (2007). Müslüman Aydın ve Okuyucuları: Türkiye Cumhuriyeti'nde İnanlar Arasında Yeni Bir Yazar ve Okur Biçimi. Şerif Mardin (Ed.). *Ortadoğu'da Kültürel Geçişler*. Ankara: Doğu Batı Yay.
- Merzûkî, M. (2019). *Arap Dünyasının Krizleri*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Mezran, K. ve E. Miller. (2017). Libya From Intervention to Proxy War. *Atlantic Council*. July.
- Mezran, K. ve E. Miller. (2017). Foreign Actors in Libya's Criss. *Atlantic Council*.
- Milillo, W. M. (2012). The Obama Doctrine: The LICI Foreign Policy Perspective. *Syracuse University Honors Program Castpone Projects*. (7-75).
- Miller, P. D. (2016). *American Power & Liberal Order*. Georgetown University Press/Washington D.C. (186).
- Mueller, K. P., B. Wasser, J. Martini ve S. Watts. (2017). U.S. Strategic Interest in the Middle East and Implications for the Army. *Rand Corporation Perspective*.

- Muir, J. (2016, 16 Mayıs). Sykes Picot: Yüz Yıldır Hınç Yaratan Harita. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160516_sykes_picot_100_yil. Erişim Tarihi: 29 Mart 2020.
- Nogayeva, A. (2011). *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları*. USAK Yay.
- Norton, A. R. (2016). The Puzzle of Political Reform in the Middle East. Louise Fawcett (Ed.). *International Relations of the Middle East*. Oxford University Press.
- Nuruzzaman, M. (2015). President Obama's Middle East Policy, 2009-2013. *Researchgate*. 17(1). <https://www.researchgate.net/publication/280773867>. (1-21).
- Nye, J. S. Jr. ve D. A Welch. (2013). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*. (Çev.:Renan Akman). 3. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Obama Beyaz Saray'da Barzani'yi Kabul Etti. (2010, 26 Ocak). Amerikaninsesi. <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2010-01-26-voa8-88195567/880668.html>. Erişim Tarihi: 01 Temmuz 2019.
- Obama, B. H. (2002). Barack Obama's 2002 Speech Against Iraq War. <http://obamaspeeches.com/001-2002-Speech-Against-the-Iraq-War-Obama-Speech.htm>. Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018.
- Obama, B. H. (2009, 5 Nisan). Remarks By President Barack Obama In Prague As Delivered. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-barack-obama-prague-delivered>. Erişim Tarihi: 6 Aralık 2018.
- Obama'nın Libya Politikası Kongre'yi Böldü. (2011, 29 Mart). Amerika'nın Sesi. <https://www.amerikaninsesi.com/a/obamann-libya-politikas-kongreyi-boldu-118853254/894490.html>. Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2019.
- Obama Seçimi Garantiledi. (2011, 3 Mayıs). Milliyet. <http://www.milliyet.com.tr/gundem/obama-secimi-garantiledi-1385298>. Erişim Tarihi: 10 Eylül 2019.
- Obama'nın Suriye Yalanları. (2017, 17 Ocak). Yeniakit. <https://www.yeniakit.com.tr/haber/obamanin-suriye-yalanlari-260842.html>. Erişim Tarihi: 27 Eylül 2019.
- Oil Change International. (2014). Cashing in on All of the Above: U.S. Fossil Fuel Production Subsidies under Obama. Temmuz. (1-28).
- Oktav, Ö. Z. (2011). *Basra Körfezi'nin Değişen Dinamikleri*. İstanbul: BETA Yay.
- Ondrejcsak, R. (2009). American Foreign and Security Policy under Barack Obama: Change and Continuity. <http://www.cenaa.org/data/databaza/Ondrejcsak-pdf1.pdf>. Erişim Tarihi: 3 Haziran 2019.
- Opstaele, S. (2007-2008). *Hillary Clinton vs. Barack Obama*. (Master Disseratation). University of Ghent.
- Özbay, F. (2011). Rusya-ABD İlişkileri: 1991-2011. Cenap Çakmak; Cengiz Dinç; Ahmet Öztürk (Ed.). *Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası: Teorik ve Pratik*. Ankara: Nobel Yay.
- Özçelik, S. (2020). *Uluslararası Çatışma Analizi ve Çözümü*. Ankara: Nobel Yay.

- Özdemir, Ö. B. (2015). Syria 2015.. Kemal İnat; Muhittin Ataman (Ed.). *Ortadoğu Yıllığı 2015*.(193-210). İstanbul: Açılım Kitap.
- Özdemir, Ç. (2018). *Amerikan Grand Stratejisi Obama'nın Ortadoğu Mirası*. İstanbul: SETA Kitapları.
- Özel, S. (2014, 14 Şubat). *Ortadoğu Yeniden Kurulurken (1)*.
<http://www.haberturk.com/yazarlar/soli-ozel/921423-ortadogu-yeniden-kurulurken-1>,
Erişim Tarihi: 28 Nisan 2017.
- Özel, S. (2014, 16 Şubat). *Ortadoğu Yeniden Kurulurken (2)*.
<http://www.haberturk.com/yazarlar/soli-ozel/921965-ortadogu-yeniden-kurulurken-2>,
Erişim Tarihi: 28 Nisan 2017.
- Özel, S. (2020, 29 Haziran). İdlid'den Libya'ya: Batı Avrasya Sarkacında Türk Dış Politikası.
<https://www.youtube.com/watch?v=ZqlBWGQFXBM>. Erişim Tarihi: 06 Ağustos 2020.
- Özgöker, U. C. ve H. Çelik. (2016). Suriyeli Sünniler. Hasret Çomak; Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Ed.). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. (191-199). İstanbul: Beta Yay.
- Özkan, N. (2009). *Obama'nın Liderlik Sırları*. İstanbul: MediaCat Yay.
- Öztürk, N. (2006). Suriye Arap Cumhuriyeti. *İzmir Ticaret Odası*.
http://www.izto.org.tr/portals/0/iztogenel/dokumanlar/suriye_rapor_4-17-2012%2010-51-46%20am.pdf. Erişim Tarihi: 18 Temmuz 2019.
- Özyer, N. V. (2014). İran Ekonomisi Ve Uluslararası Yaptırımlar. Hasret Çomak; Caner Sancaktar (Ed.) *Ortadoğu Analizi*. (314-319).
- Pace, P. D. İ. (2016). *Political Campaign Revolutions: Case Study Barack Obama 2008*. LUISS Department of Political Science.
- Peşmerge IŞİD Kuşatmasını Kırdı. (2014, 19 Aralık). DW.
<https://www.dw.com/tr/pe%C5%9Fmerge-i%C5%9Fid-ku%C5%9Fatmas%C4%B1n%C4%B1-k%C4%B1rd%C4%B1/a-18140860>. Erişim Tarihi: 05 Aralık 2019.
- PEW Research Center. (2017, 12 Nisan). Public Supports Syria Missile Strikes, but Few See a 'Clear Plan' for Addressing Situation. <https://www.people-press.org/2017/04/12/public-supports-syria-missile-strikes-but-few-see-a-clear-plan-for-addressing-situation/>. Erişim Tarihi: 30 Aralık 2019.
- Pirinççi, F. (2011). Amerikan Dış Politikasında Dinamizm ve Başkanlar: Retorik ve Uygulama. Cenap Çakmak; Cengiz Dinç; Ahmet Öztürk (Ed.). *Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası: Teorik ve Pratik*. (110-111). Ankara: Nobel Yay.
- Pirinççi, F. (2020, 21 Ocak). Berlin Konferansında Libya Krizinin Geleceği. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/berlin-konferansi-sonrasinda-libya-krizinin-gelecegi/1709153>. Erişim Tarihi: 10 Mart 2020.
- Podvig, P. (2017). Did Star Wars Help End the Cold War? Soviet Response to SDI Program. *Science & Global Security*. 25(1). (3-27). (DOI: 10.1080/08929882.2017.1273665).
- Polat, D. Ş. (2016). "Arap Baharı" ve Suriye Savaşı. Hasret Çomak; Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Ed.). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. (137-157). İstanbul: Beta Yay.

- Polat, F. (2015). Libya. Kemal İnat; Muhittin Ataman (Ed.). *Ortadoğu Yıllığı 2015*. (383-396). İstanbul: Açılım Kitap.
- Pollack, K. M. ve R. Scholar. (2015). US Policy Toward Iraq. *American Enterprise Institute*.
- President Obama: Libya Aftermath 'Worst Mistake' of Presidency. (2016, 11 Nisan). *BBC*.
<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-36013703>. Erişim Tarihi: 18 Mart 2019.
- Putin Pours Fresh Scorn on Turkey for Downing Russian Jet. (2015, 17 Aralık). *BBC*.
<https://www.bbc.com/news/world-europe-35118927>. Erişim Tarihi: 25 Aralık 2019.
- Rabinovich, I. (2015). Israel and the Changing Middle East. Brookings Institution *Middle East memo*. 34. January. (1- 11).
- Rainsford, S. (2015, 9 Ekim). Russian Public Opinion Shifting in favour of Syria Strikes.
<https://www.bbc.com/news/av/world-europe-34484343/russian-public-opinion-shifting-in-favour-of-syria-strikes>. Erişim Tarihi: 31 Aralık 2019.
- Ramirez, C. (2017, 19 Nisan). Obama's Neoliberal Foreign Policy in a Neoliberal World.
<http://www.ia-forum.org/Content/ViewInternalDocument.cfm?ContentID=8401>. Erişim Tarihi: 28 Nisan 2017.
- Rasmussen Reports. (2014, 20 Ocak). 46 % Think Benghazi Will Hurt Hillary Clinton in 2016.
https://www.rasmussenreports.com/public_content/politics/general_politics/january_2014/46_think_benghazi_will_hurt_hillary_clinton_in_2016. Erişim Tarihi: 10 Ocak 2020.
- Ries, Al. (2012, 4 Aralık). Obama'nın Sloganı Romney'i Yendi! *Mediacat*.
<https://mediacat.com/obamanin-slogani-romneyi-yendi/>. Erişim Tarihi: 08 Eylül 2019.
- Rincon, P. (2013, 26 Haziran). Obama'dan Küresel Isınmayla Mücadele Planı.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130626_obama_iklim. Erişim Tarihi: 10 Eylül 2019.
- Ripsman, N. M., J. W. Taliaferro ve S. E. Lobell. (2016). *Neoclassical Realist Theory of International Politics*. Oxford University Press.
- Rose, G. (1998). Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*. 51(1). (144-172).
- Rose, G. (2015). What Obama Gets Right. *Foreign Affairs*. Eylül-Ekim.
- Rosenfeld, E. (2017, 7 Nisan). Trump Launches Attack on Syria with 59 Tomahawk Missiles.
<https://www.cnn.com/2017/04/06/us-military-has-launched-more-50-than-missiles-aimed-at-syria-nbc-news.html>. Erişim Tarihi: 29.12. 2019.
- Ross, D. B. ve J. F. Jeffrey. (2013, Mart). Obama II and the Middle East. *Strategic Report by the Washington Institute for Near East Policy*.
- Roy, O. (2005). *Siyasal İslamın İflası*. İstanbul: Metis Yay.
- Rudolf, P. (2016). Liberal Hegemony and US Foreign Policy under Barack Obama. *SWP Comments*. Ağustos.(1-8).
- Rusya'nın Suriye'ye Müdahalesinin 100 Günlük Bilançosu. (2016, 11 Ocak). Anadolu Ajansı.
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusyanin-suriyeye-mudahalesinin-100-gunluk-bilancosu/503507>. Erişim Tarihi: 07 Haziran 2020.

- Sadat, M. H. ve D. B. Jones. (2009). U. S. Foreign Policy Toward Syria: Balancing Ideology and National Interest, <http://www.mepc.org/journal/us-foreign-policy-toward-syria-balancing-ideology-and-national-interests>, Erişim Tarihi: 20 Nisan 2017.
- Said, E. W. (2017). *şarkiyatçılık*. İstanbul: Metis Yay.
- Samar, K. (2016, 22 Temmuz). "Clinton Ortadoğu'yu Felakete Sürükledi". <https://tr.euronews.com/2016/07/22/clinton-ortadogu-yu-felakete-surukledi>. Erişim Tarihi: 08 Haziran 2020.
- Sandıklı A. ve A. Semin. (2014). Arap Uyanışı: Riskler ve Fırsatlar. Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (Ed.). *Ortadoğu Analizi*. (99-112). İstanbul: Beta Yay.
- Santos, M. H. C.ve U. T. Teixeira. (2015). Interest and Values in Obama's Foreign Policy: Leading from Behind. *Revista Brasileira de Politica Internacional*. 58(2). (119-145). (DOI: 10.1590/0034-7329201500207).
- Sarhan, A. S. A. (2017). United States Foreign Policy and the Middle East. *Open Journal of Politica Science*.7. (454-472). (DOI 10.4236/ojps.2017.74036).
- Schmitt, E. (1998). Republicans Criticize Clinton on Kosovo. <https://www.nytimes.com/1998/10/03/world/republicans-criticize-clinton-on-kosovo.html>. Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2019.
- Schweller, R. L. (2004). Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing, *International Security*. 29(2). Sonbahar. (159-201).
- Schweller, R. L. (2008). *Unanswered Threats: Poitical Constraints on the Balance of Power*. Princeton University Press.
- Schweller, R. L. (2018). Opposite but Compatible Nationalism: A Neoclassical Realist Approach to the Future of US-China Relations. *The Chinese Journal of International Politics*. (23-48). (DOI: 10.1093/cjip/poy003).
- Seib, P. (2010, 3 Mart). "Public Diplomacy and the Obama Moment." *Layalina Productions*. 2(3).
- Shafiei, A. (2017). Invisible Precedents: The U.S. Drone Strike Program under the Obama Administration. *Swarthmore International Realtions Journal*. Sayı: 2. (42-49).
- Shamoo, A.E. (2012, 8 Kasım). A New Middle East Agenda for Obama. https://fpif.org/a_new_middle_east_agenda_for_obama/. Erişim Tarihi: 30.09.2019.
- Simon, S. N. (2007). After the Surge. *Council on Foreign Relations*. CSR NO: 27. February.
- Sims A. ve P. Bergen. (2018). Airstrikes and Civilian Casualties in Libya. *New America International Security Reports*. June.
- Sizer, L. (2017). Libya's Terrorism Challenge. *Middle East Institute*. October.
- Snyder, J. (1991). *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Cornell University Press.
- şöhret, M. (2016). Suriye'nin Siyasal Yapısı. Hasret Çomak; Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Ed.). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. (39-85). İstanbul: Beta Yay.
- Sönmezoğlu, F. (2014). Amerika Birleşik Devletleri'nin Dış Politikası. Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır (Der.). *Dış Politika*. (147-2013). İstanbul: Der Yay.

- Stepak, A. ve R. Whitlark. (2012). The Battle over America's Foreign Policy Doctrine. *Survival*. 54(5). (45-66).
- Strange, S. (2006). The Future of Ameican Empire. Richard Little ve Micheal Smith (Ed.). *Perspective on World Politcs*. (386-393). London and New York: Routledge Yay.
- Sudagezer, E. (2018, 23 Ocak). "Batı, Türkiye'nin Kürt Koridoruna İzin Vermeyeceğini Anladığı İçin Endişeli." <https://tr.sputniknews.com/columnists/201801231031930833-bati-turkiye-kurt-koridoru-zeytin-dali-harekati-afrin-pyd-pkk-fransa-bmgk-suriye-ortadogu-gorus/>. Erişim Tarihi: 09 Aralık 2019.
- Suriye'de 'Güvenli Bölge': Türkiye Ne İstiyor, ABD Neden Sıcak Bakmıyor. (2019, 29 Temmuz). BBC Türkçe. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49134096>. Erişim Tarihi: 01 Ocak 2020.
- S-400 ve Patriot Füze Savuma Sistemleri. (2019, 10 Mart). Sputniknews. <https://tr.sputniknews.com/infografik/201711101030949399-s-400-patriot-fuzeler-rusya-turkiye-nato/>. Erişim Tarihi: 10 Mart 2019.
- Şahin, S. (2019). *Küresel Enerji Politikalarının Kıskaçında Ortadoğu*. Ankara: Astana Yay.
- Şimşek, D.(2017). Turkey as a "Safe Third Country"? The Impacts of the EU- Turkey Statement on Syrian Refugees in Turkey. *Perceptions*. Kış. 22(4). (161-182).
- Taliaferro, J.W. (2000-2001). Security Seeking Under Anarchy. *International Security*. 25 (3) Kış, s.135.
- Talks Come Up With Plan for Syria, but Not for Assad's Exit. (2012, 30 Haziran). *Newyork Times*.<https://www.nytimes.com/2012/07/01/world/middleeast/future-of-syria-on-agenda-as-countries-gather-in-geneva.html>. Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2019.
- Tatar, V. ve G. Altuner. (2016). Suriye Hükümeti ve Ordusu. Hasret Çomak; Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Ed.). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*.(181-191). İstanbul: Beta Yay.
- Telatar, G. (2012). Barack Obama'nın Dış Politikasında Demokrasinin Yayılması Misyonu, *Alternatif Politika*. 4(1). Şubat. (75-76).
- Telci, İ. N. (2013). Mısır. Kemal İnât; Muhittin Ataman (Ed.). *Ortadoğu Yılığ 2013*. (163-192). İstanbul: Açılım Kitap.
- Tenpas, K. D. (2013). President Obama's Second Term: Staffing Challenges and Opportunities. *Governance Studies at Brookings*. No: 57. (1-9).
- Tomar, C. (2018). *Ortadoğu: Kıyametin Kapısı*. İstanbul:Yeditepe Yay.
- Trump, D. J. (2017). *Yeniden Büyük Amerika*. İstanbul: Pegasus Yay.
- Trump Kudüs'ü İsrail'in Başkenti Olarak Tanıdı. (2017, 6 Aralık). DW. <https://www.dw.com/tr/trump-kud%C3%BCs%C3%BC-israilin-ba%C5%9Fkenti-olarak-tan%C4%B1d%C4%B1/a-41683405>. Erişim Tarihi: 18 Kasım 2019.
- Trump ve Putin'in Ölümcül Silahları. (2018, 13 Nisan). *Habertürk*. <https://www.haberturk.com/abd-ve-rusya-nin-suriye-deki-askeri-gucleri-iste-trump-ve-putin-in-suriye-deki-olumcul-silahlari-1918092>. Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2019.
- Tschirgi, D. (2013). Obama and the Middle East, Round Two. *UNISCI Discussion Paper*. Sayı: 33.Ekim. (173-187).

- Tuğtan, M. A. (2014). "*Güç, Anarşi ve Realizm*", *Küresel Siyasete Giriş*, Evren Balta (Der.). İstanbul: İletişim Yay.
- Tunçdemir, C. (2012, 2 Ocak). PACman Amerikan Demokrasisini Nasıl Yutuyor? <http://amerikabulteni.com/2012/01/02/pacman-amerikan-demokrasisini-nasil-yutuyor/>. Erişim Tarihi: 14 Eylül 2019.
- Turaman, O. ve A. H. Çelik. (2016). Türkiye ve ABD'nin Ortadoğu Dış Politikası: Irak ve Suriye Örnekleri Üzerinden Çatışan ve Örtüşen Değerler İkilemi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4(6). (116-138).
- Türkmen, F. (2016). Obama Dış Politikasının Genel Değerlendirmesi ve Türkiye. *BİLGESAM*. Nisan. (1-13).
- Tyler, H. (2016). The Politics of Policy: The Obama Doctrine and Arap Spring.
- Ugalde, J. L. V. ve F. Duarte. Saving the Homeland: Obama's New Smart Power Security Strategy. *Voices of Mexico*. special section. (97-100).
- Ulutaş U., K. B. Kanat ve C. Acun. (2015). Sınırları Aşan Kriz Suriye. *SETA*. Mart. (7- 40).
- Unger, D. (2016). The Foreign Policy Legacy of Barack Obama. *IAI*. 51(4). (1-16). (DOI:10.1080/03932729.2016.1227914).
- United States Department of State. Barack Obama 44th President of the United States. *Bureau of International Information Programs*.
- UNSCR. (2015). Resolution 2254. <http://unscr.com/en/resolutions/2254>. Erişim Tarihi: 27Aralık 2019.
- U.S. Embassy & Consulates in Russia. (2017, 11 Kasım). Joint Statement by The President of the United States and the President of the Russian Federation. <https://ru.usembassy.gov/joint-statement-president-united-states-president-russian-federation/>. Erişim Tarihi: 10 Ocak 2020.
- U.S. Energy Information Administration. (2015, 24 Eylül).World Shale Assessment. Analysis & Projections.
- U.S. National Security Strategy. (2010, Mayıs).
- Varlı, İ. (2018). *Hegemonya Savaşı*. İstanbul: Destek Yay.
- Varlık, A.B. (2014). Son Küreselleşme Evresi ve Ortadoğu. Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (Ed). *Ortadoğu Analizi*. (485-528). İstanbul: Beta Yay.
- Vodinalı, H. (2017, 30 Temmuz). Amerika'nın Rusya Açmazı. <https://www.aydinlik.com.tr/kose-yazilari/huseyin-vodinali/2017-temmuz/amerika-nin-rusya-acmazi>. Erişim Tarihi: 18 Eylül 2019.
- Vogel K. P., D. Levinthal ve T. Parti. (2012, 12 Temmuz). Obama, Romney both Topped \$ 1 B. *Politico*. <https://www.politico.com/story/2012/12/barack-obama-mitt-romney-both-topped-1-billion-in-2012-084737>. Erişim Tarihi: 14 Eylül 2019.
- Walt, S. M. (1992). Revolution and War. World Politics. *Cambridge University Press*. 44(3).
- Walt, S. M. ve J. Mearsheimer. (2014). *İsrail Lobisi ve ABD Dış Politikası*. Zodyak Yay.

- Walt, S. M. (2016, 7 Nisan). Obama Was a Not Realist President. <http://foreignpolicy.com/2016/04/07/obama-was-not-a-realist-president-jeffrey-goldberg-atlantic-obama-doctrine/>, Erişim Tarihi: 19 Nisan 2017.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley. Reading, MA.
- Waltz, K. ve G. H. Quester. (1982). *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*. (Çev.: Ersin Onulduran). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay.
- Waltz, K. (2006). Structural Realism After the Cold War. Richard Little ve Micheal Smith (Ed.). *Perspective on World Politics*. (101-110). London and New York: Routledge Yay.
- War With Iraq Is Not America's National Interest. (2002, 26 Eylül). *New York Times*.
- Wayne, S. J. (2010). *The Impact of Personality on Performance: Barack Obama in the Presidency*. Conference on American Government, Politics, and Policy at the American University at Sharjah. Ocak 25.
- White House. (2009, 4 Haziran). Remarks by the President at Cairo University. *Office of the Press Secretary*.
- White House. (2011, 18 Ağustos). Statement by President Obama on the Situation in Syria. *Office of the Press Secretary*.
- White House. (2014, 10 Eylül). Statement by the President on ISIL. *Office of the Press Secretary*.
- White House. (2016, 27 Şubat). Weekly Address: Degrading and Destroying ISIL. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/02/27/weekly-address-degrading-and-destroying-isil>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2019.
- Winer, J. M. (2019). Origins of the Libyan Conflict and Options for its Resolution. *Middle East Institute*. February. Policy Paper 2019-4.
- Winter, D.G. (2011). Philosopher-King or Polarizing Politician? A Personality Profile of Barack Obama. *Political Psychology*. 32(6). (1059-1081).
- Wohlforth, W. C. (1994-1995). Realism and the End of the Cold War. *International Security*. The MIT Press.19(3). (91-129).
- Wohlforth, W. C. (2006). The Stability of a Unipolar World. Richard Little ve Micheal Smith (Ed.). *Perspective on World Politics*. (111-123). London and New York: Routledge Yay.
- Wohlforth, W. C. (2009). Unipolarity, Status Competition, and Great Power War. *World Politics*, January. (28-57).
- Wozniak, M. (2015). The Obama Doctrine U.S. Strategic Retrenchment and Its Consequences. *Securitologia*. NO: 2. (57-67). (DOI: 10.5604/18984509.1203725).
- Wroughton, L. ve A. Winning. (2016, 15 Ekim). Syria Talks in Lausanne end without Breakthrough. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-talks-idUSKBN12E2GQ>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2019.
- Yakış, Y. (2012, 23 Nisan). İsrail Esad'ın Gitmesini Neden İstemiıyor? . <https://www.haksozhaber.net/israil-esadin-gitmesini-neden-istemiıyor-29249h.htm>. Erişim Tarihi: 31 Mart 2020.
- Yalçın, H. B. (2015). Obama Stratejisi ve Ortadoğu. *Akademik Orta Doğu*. 9(5). (56-72).

- Yalçınkaya, H. (2016). Turkey's Struggle Against the Foreign Terrorist Fighters of DAESH. *Perceptions*. Bahar. 21(1). (27-44).
- Yanık, L. K. (2015). Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 12(46). (35-55).
- Yaycı, C. (2019). *Libya Türkiye'nin Denizden Komşusudur*. İstanbul: ASAM Yay.
- Yeşilbursa, B. K. (2017). *Ortadoğu'da Emperyalizm*. Ankara: Sentez Yay.
- Yetkin, M. (2011, 20 Mart). Libya Operasyonuna Türkiye de Katılıyor. <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/libya-operasyonuna-turkiye-de-katiliyor-1043514/>. Erişim Tarihi: 21 Eylül 2019.
- Yezdani, İ. ve U. Ergan. (2016, 30 Nisan). Irak Suni Ülke. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/irak-suni-ulke-40096935>. Erişim Tarihi: 05 Haziran 2020.
- Yıldırım, E. (2019). *İnsani Güvenlik Kapsamında Gerçekleştirilen İnsani Diplomasi Faaliyetlerinin Türkiye'nin Yumuşak Gücüne Etkisinin Analizi: Suriye Örneği (2011-2017)*. (Doktora Tezi). Yalova Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü. Yalova.
- Yıldırım, H. (2016). Ortadoğu ve Suriye'de Terör Örgütleri. Hasret Çomak; Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Ed.). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. (291-305). İstanbul: Beta Yay.
- Yılmaz, S. (2019). *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri*. Ankara: Nobel Yay.
- Yiğit, D. (2016). Rus Dış Politikasında Dinin Rolü ve Suriye. Hasret Çomak; Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Ed.). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. (371-383). İstanbul: Beta Yay.
- Yorulmaz, M. (2016). Suriye Krizinin Türkiye'nin Değişen Güvenlik Algısına Etkisi. Hasret Çomak; Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Ed.). *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*. (459-477). İstanbul: Beta Yay.
- Zakaria, F. (2008, 28 Kasım). *Wanted- A New Global Strategy*. Newsweek. <http://www.newsweek.com/fareed-zakaria-wanted-new-global-strategy-85311>. Erişim Tarihi: 27 Nisan 2017.
- Zakaria, F. (2010, 28 Mayıs). *Obama vs. Al Capone*. <https://fareedzakaria.com/columns/2010/05/28/obama-vs-al-capone?rq=obama%20vs%20al%20capone>. Erişim Tarihi: 09 Temmuz 2019.
- Zakaria, F. (2011, 6 Temmuz). *Stop Searching for an Obama Doctrine*. https://www.washingtonpost.com/opinions/stop-searching-for-an-obama-doctrine/2011/07/06/gIQAQMmI1H_story.html?utm_term=.00582eb06cb9. Erişim Tarihi: 27 Nisan 2017.

EKLER

Ek. 1: Araştırma-Röportaj Soruları ve Röportaj Listesi

1. Obama'nın Libya'da yaşanan iç savaşa geriden destek verme stratejisini uygulaması dolayısıyla Hillary Clinton başta olmak üzere dönemin siyasi-bürokratik elitinin etkisinde kaldığı ve bu nedenle yanlış bir strateji izlediği söylenebilir mi?
2. Obama'nın Libya stratejisinin ülkede barış ve istikrarı sağlamada başarısız olması Irak ve Suriye krizinin çözümünde nasıl bir etki yaratmıştır?
3. ABD'nin, Suriye'de cihatçı grupların hakim olması ya da İslami grupların Suriye rejimini devirmesi endişesi nedeniyle aslında Esad'ı devirmek istemediği ve bu doğrultuda Suriye topraklarında yaşanan IŞİD terörüne karşı Rusya ve İran ile işbirliği yaptığı öne sürülebilir mi?
4. Obama'nın, ABD'nin ekonomik ve askeri gücünde azalma olduğu düşüncesiyle dış politikada büyük bir değişim başlattığı ve bu doğrultuda Ortadoğu'ya yönelik doğrudan büyük çaplı bir askeri müdahaleden kaçındığına yönelik değerlendirmede bulunulabilir mi?
5. Obama döneminde Rusya, Çin gibi küresel güç olma yolunda ilerlediği düşünülen aktörler ile Ortadoğu'da bölgesel güç olan İran'ın bölgedeki nüfuzunu arttırdığı değerlendirmesi yapılabilir mi?
6. Başkan Obama'nın Ortadoğu'daki yerel ve bölgesel güçleri desteklemeye dönük terörle mücadele stratejisi, ABD ve bölge ülkeleri üzerinde ekonomik, askeri, siyasal ve sosyal açıdan nasıl bir etki yaratmıştır ve bu strateji sizce Trump döneminde de sürdürülmüş müdür?
7. Obama döneminde ABD'nin geleneksel müttefikleri olan İsrail ve Suudi Arabistan ile (İran ile nükleer müzakereler, Filistin topraklarındaki yerleşim ve Suriye politikasında) diplomatik açıdan sorunlar yaşaması, ABD'nin Ortadoğu politikasında büyük çaplı bir değişim başlattığının göstergesi midir?
8. Başkan Obama'nın Ortadoğu'ya yönelik söylemleri ve sahadaki uygulamaları teorik açıdan değerlendirildiğinde bölgeye yönelik nasıl bir yaklaşım (Liberal-Realist-Konstruktivist vb.) sergilemiştir?
9. Değişim sloganı ile ABD'nin ilk siyahi Başkanı seçilen Obama'nın, Amerikan dış politikasında liderlerin etkisinin daha fazla hissedileceği bir dönemi başlattığı vurgulanabilir mi?
10. Ortadoğu'daki enerji kaynaklarının güvenilir ve sorunsuz bir şekilde uluslararası pazarda dolaşımının sağlanmasına yönelik Başkan Obama nasıl bir strateji izlemiştir ve bu stratejinin bölge ülkelerine yansımaları nasıl gerçekleşmiştir?
11. ABD'nin kaya gazı ve petrolü bulması onun enerji bağımlılığını azaltması bağlamında dış politikasını nasıl etkilemiştir?
12. Obama yönetimi ABD'nin geleneksel Ortadoğu politikasından ne tür farklı politikalar izlemiş ve bu politikaların Trump dönemine yansımaları nasıl gerçekleşmiştir?

13. Obama'nın siyasi ya da askeri politikalarının dışında Ortadoğu'ya yönelik ekonomik programları var mıdır?
14. Obama'nın kamu diplomasisi ve medya stratejisi Arap Baharı üzerinde nasıl bir etki yaratmıştır?
15. Bush döneminde Ortadoğu Politikası iflas eden ABD'nin, Obama dönemiyle birlikte başlattığı restorasyon süreci başarılı oldu mu?
16. Türkiye'nin Arap Baharı'ndan itibaren izlediği Libya politikası hakkındaki görüşlerinizi paylaşır mısınız?
17. Başkan Obama Irak'ta yaşanan IŞİD terörüne karşı nasıl bir strateji izlemiştir?
18. Obama döneminde Ortadoğu'da özellikle de Suriye, Irak ve Libya'da yaşanan gelişmeler bölgeyi etnik, dinsel ve mezhepsel açıdan nasıl etkileyecektir?
19. ABD'nin, Suriye ve Libya krizlerini çözüme ulaştırmak ve Irak'ta siyasal istikrarı yeniden sağlamak için nasıl bir politika izleyeceğini düşünüyorsunuz?
20. Başkan Obama'nın Ortadoğu'ya yönelik söylemleri ve sahadaki uygulamaları teorik açıdan değerlendirildiğinde bölgeye yönelik nasıl bir yaklaşım (Liberal-Realist-Konstrüktivist vb. veya karma) sergilemiş ve hangi grand stratejiyi (seçici angajman, yeni izolasyonculuk, geri çekilme, işbirlikçi güvenlik, üstünlük, yeniden mevzilenme vb. veya karma) takip etmiştir?
21. Obama'nın başkan seçilmesi Amerikan kamuoyunda ve siyasal yaşamında nasıl bir etki yaratmıştır?
- 22) Arap Baharı'nın, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde (Özellikle Libya ve Mısır'da) siyasal, ekonomik ve sosyokültürel açıdan büyük bir değişimi başlattığını düşünüyor musunuz?

Ek. 1 a: Araştırma-Röportaj Listesi

Sayı	Adı-Soyadı	Görevi	Araştırma-Röportaj Yöntemi	Araştırma-Röportaj Tarihi
1	Öztürk Yılmaz	Milletvekili/Büyükelçi	Yüz yüze	21 Kasım 2019
2	Ferhat Pirinççi	Akademisyen	Yüz yüze	22 Ocak 2020
3	Helin Sarı Ertem	Akademisyen	Mail	23 Ocak 2020
4	Selim Tüzüntürk	Akademisyen	Yüz yüze	19 Şubat 2020
5	Ahmet Kasım Han	Akademisyen	Zoom	23 Temmuz 2020
6	Burak Küntay	Akademisyen	Zoom	10 Ağustos 2020
7	Uluç Özülker	Büyükelçi	Zoom	31 Ağustos 2020
8	Ayşegül Sever	Akademisyen	Mail	15 Eylül 2020
9	Süleyman Kızıltoprak	Akademisyen	Zoom	9 Ekim 2020

ÖZGEÇMİŞ

Serkan Ömer ABBASİGİL, 27.09.1990 tarihinde Bursa'da doğdu. İlköğrenimini Bursa'nın Osmangazi İlçesindeki 1. Murat İlköğretim Okulunda, orta öğrenimini de Bursa Nilüfer Fatih Lisesinde (Y.D.A.L.) tamamladı. 2008 yılında başladığı Ankara Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümünü birincilikle ve yüksek onur derecesiyle bitirerek 2012 yılında lisans derecesini aldı. 2013 yılında Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Enstitü Anabilim Dalı/Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler alanında yüksek lisans eğitimine başladı. 2013 yılında başladığı yüksek lisans eğitimini 2015 yılında tamamlayarak mezun oldu.

